

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY**

**Философия және саясаттану факультеті
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы**

**ҚР ҰҒА Академигі Ахметова Гүльнас Кенжетаяевнаның
70 жылдық мерейтойына арналған
«УНИВЕРСИТЕТТЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ
СТРАТЕГИЯЛАРЫ: ИННОВАЦИЯЛАР МЕН УАҚЫТ СЫН-
ТЕГЕУРІНДЕРІ» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
Алматы қ, 22 қыркүйек, 2022 жыл**

**МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-практической конференции
«СТРАТЕГИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
УНИВЕРСИТЕТЕ: ВЫЗОВЫ ВРЕМЕНИ И
ИННОВАЦИИ», посвященная 70-летию юбилею Академика НАН РК
Ахметовой Гүльнас Кенжетаяевны**

г.Алматы, 22 сентября 2022 года

**MATERIALS
International scientific and practical Conference
"STRATEGIES OF PEDAGOGICAL EDUCATION AT THE
UNIVERSITY: CHALLENGES OF TIME AND INNOVATION",
dedicated to the 70th anniversary of Academician of NAS of the RK
Akhmetova Gulnas Kenzhetayevna**

Almaty, September 22, 2022

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

Философия және саясаттану факультеті
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы

ҚР ҰҒА Академигі Ахметова Гульнас Кенжетаевнаның
70 жылдық мерейтойына арналған
«УНИВЕРСИТЕТТЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ
СТРАТЕГИЯЛАРЫ: ИННОВАЦИЯЛАР МЕН УАҚЫТ СЫН-
ТЕГЕУРІНДЕРІ» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
Алматы қ., 22 қыркүйек, 2022 жыл

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
«СТРАТЕГИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
УНИВЕРСИТЕТЕ: ВЫЗОВЫ ВРЕМЕНИ И ИННОВАЦИИ», посвященная 70-
летнему юбилею Академика НАН РК
Ахметовой Гульнас Кенжетаевны

г.Алматы, 22 сентября 2022 года

MATERIALS

International scientific and practical Conference
"STRATEGIES OF PEDAGOGICAL EDUCATION AT THE
UNIVERSITY: CHALLENGES OF TIME AND INNOVATION",
dedicated to the 70th anniversary of Academician of NAS of the RK
Akhmetova Gulnas Kenzhetayevna

Almaty, September 22, 2022

Ұйымдастыру алқасы:

Төраға:

Түймебаев Ж.Қ. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Басқарма төрағасы-Ректор, филология ғылымдарының докторы, профессор

Төраға орынбасарлары:

Тасыбеков Х.С. - Басқарма мүшесі-Ғылыми-инновациялық қызмет жөніндегі проректор

Мейірбаев Б.Б. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультетінің деканы, философия ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор

Өмірбекова А.Ө. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультет деканының оқу-әдістемелік және тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары, философия ғылымдарының кандидаты, доцент

Альчимбаева А.Б. -әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультеті деканының ғылыми-инновациялық жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі орынбасары, педагогика ғылымдарының кандидаты

Әлқожаева Н.С. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.

Ұйымдастыру алқасының мүшелері:

Текесбаева А.М. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы меңгерушісінің ғылыми-инновациялық қызмет және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі орынбасары, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

Құдайбергенова А.М. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы меңгерушісінің оқу-әдістемелік және тәрбие жұмыстары жөніндегі орынбасары, аға оқытушы

Хасанова С. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының докторанты

Бижанова К.Ә. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының докторанты

ОТ ОРГАНИЗАТОРОВ

Организаторами Международной научно-практической конференции «СТРАТЕГИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ: ВЫЗОВЫ ВРЕМЕНИ И ИННОВАЦИИ», посвященной 70-летию юбилею Академика НАН РК Ахметовой Гульнас Кенжетаевны, которая состоялась 22 сентября 2022 года в Казахском Национальном университете им. аль-Фараби, являлись факультет философии и политологии, а также кафедра педагогики и образовательного менеджмента.

Основная цель конференции- проанализировать конструктивные стратегии развития образования в университете, обсудить приоритетные направления системы образования ведущих развитых стран, определить эффективные пути повышения современных методов и технологий проведения учебно-воспитательного процесса в университете.

Конференция предоставила участникам возможность обмена мнениями по вопросам проблемы и перспективы развития университетского образования, содержание и цифровизации образования. К участию в конференции были приглашены зарубежные и отечественные ученые, преподаватели и студенты вузов, учителя общеобразовательных школ, докторанты, магистранты, ведущие научные и практические работники в области образования.

**Доктор педагогических наук, профессор,
Академик Национальной академии наук РК
Ахметова Гульнас Кенжетаявна**

Ахметова Гульнас Кенжетаявна - доктор педагогических наук, профессор, академик Национальной академии наук Республики Казахстан, общественный деятель.

В 1974 году с отличием закончила физико-математический факультет Павлодарского педагогического института. После завершения учебы в аспирантуре АПН СССР успешно защитила в г. Москве диссертацию на соискание ученой степени кандидата наук. В 2002 году защитила диссертацию на соискание ученой степени доктора педагогических наук по теме «Подготовка учительских кадров в педагогических вузах Казахстана (1958-2000 гг.)».

Весь трудовой путь Ахметовой Г.К. связан с системой образования Республики Казахстан. С 1974 по 1985 гг. работала в Павлодарском педагогическом институте, НИИ педагогических наук им. И. Алтынсарина в г. Алматы. С 1986 по октябрь 2010 года работала в Казахском национальном университете им. аль-Фараби: ассистент – преподаватель – старший преподаватель – доцент – заведующий кафедрой – профессор кафедры – проректор КазНУ имени аль-Фараби. С 2010 года по февраль 2021 гг. работала в системе повышения квалификации педагогических кадров РК. С 2012 года Ахметова Г.К. возглавляла Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» (НЦПК), включающий 17 филиалов, расположенных во всех регионах Казахстана и являющийся крупным научным центром изучения проблем теории и методики обучения.

Научные интересы профессора Ахметовой Г.К. концентрируются на теоретических и методических проблемах образования, истории его развития, среди них проблема образовательного идеала, которая относится к ряду малоисследованных проблем педагогической науки Республики Казахстан, исследования деятельности современной сельской школы республики, развития педагогической науки в области повышения квалификации педагогических кадров и др. Особое внимание в научной деятельности Ахметовой Г.К. уделено подготовке учителей в педагогических вузах РК, методике внедрения современных методов и технологий в педагогическое образование. В 2001 г. Ахметовой Г.К. присуждена премия имени И. Алтынсарина за лучшее научное исследование в области педагогики за монографию «Образовательный идеал в теории и практике подготовки учительских кадров». В 2005 году стала победителем республиканского конкурса учебников и учебных пособий (в соавторстве). Автор учебника «Педагогика», государственного общеобязательного стандарта образования (ГОСО) по специальности «Педагогика». В ряду научных достижений Ахметовой Г.К. считается исследования проблем современной сельской школы. В 2017 году Ахметовой Г.К. по результатам республиканского конкурса за лучшие исследования в области педагогики за цикл работ, посвященной проблемам сельской школы: «Гносеологические аспекты стратегии модернизации сельской школы в Казахстане», «Менеджмент сельской школы в современных социально-экономических условиях Казахстана», «Инновационно-стратегическая модернизация современной сельской школы Казахстана» (в соавторстве с Нурумжановой К.А.) присуждена премии им. Ы.Алтынсарина. Ахметова Г.К. была инициатором и руководителем нескольких научно-исследовательских республиканских и международных проектов, посвященных проблемам среднего и высшего образования РК. Была членом президиума высшей аттестационной комиссии МОН РК по присуждению

ученых степеней доктора и кандидата наук, председателем экспертной комиссии по специальности «педагогика и психология».

Ведет активную общественную деятельность, являлась членом политсовета партии «Аманат» по г.Алматы, депутатом маслихата г. Алматы VI созыва. Длительное время возглавляла «Клуб женщин-политиков» г. Алматы. В настоящее время является заместителем председателя Комиссии по делам женщин и семейно-демографической политики при акиме г. Алматы, возглавляет общественный благотворительный Фонд «Бақытты отбасы -Алматы».

За многолетнюю и успешную работу в области науки и образования награждена орденами «Кұрмет», «Парасат», присвоено почетное звание «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», награждена медалями «За доблестный труд», «25 лет Независимости Республики Казахстан», «Қазақстан маслихаттарына 25 жыл», «Ветеран труда», и др. Лауреат премии общественного признания достижения женщин «Ажар» в номинации «Образование». Награждена знаками МОН РК «Почетный работник образования Республики Казахстан» и «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан», Отличник образования Содружества Независимых Государств.

**ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР
ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ**

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА**

Караев Жаумбай Амантурлиевич,
д.п.н., профессор, ГНС НАО им.Ы.Алтынсарина,
Кобдикова Жанартай Уажитовна
д.п.н., профессор Казахской Академии спорта и туризма

Annotation

The article discusses scientifically-based ways of modernizing the educational process through a technological approach as a means of implementing the concept of the humanistic paradigm of education development. The system-forming role of the diagnostically set goal in the transformation of the methodological system of training (MSE) on the basis of personal-activity and competence approaches is shown. The necessity of improving the existing ones and introducing new principles of teaching and selection of educational content into scientific practice is substantiated.

The essence of the MST and the innovative potential of the technology of the three-dimensional methodical system of training (TThMST) is revealed. The important role of the didactic matrix in the transformation of MST and the development of TThMST is shown.

Keywords: transformation of the educational process, three-dimensional methodical system of teaching, didactic matrix, technology of three-dimensional methodical system of teaching, stimulating method of assessment.

Современный быстроменяющийся мир ставит перед человечеством все новые задачи, решения которых требуют оперативности, той же динамичности, по которой он сам развивается. Главными движущими силами динамичности современного мира являются тотальная цифровизация всех сфер жизни, всеобщая глобализация, жесткая конкуренция экономики развитых стран и научно-технический прогресс.

Как известно, научно-технический прогресс это поступательное развитие науки и техники посредством качественного образования, результатом которого является последовательная модернизация техники, технологий и организаций производства, повышения их эффективности.

Поэтому главной целью многочисленных реформ системы образования, проведенных за последние 30 лет МОН РК являлась повышение качества образования. Обеспечение качества образовательных услуг в соответствии с ГОСО является основной обязанностью педагогов согласно п.3, ст.51 Закона «Об образовании» РК. Однако анализ результатов ЕНТ показывает, что ежегодно в среднем 25-30% учащихся не преодолевают пороговый уровень, который соответствует самому низкому уровню усвоения «узнавание», установленного государственным общеобязательным стандартом образования. Средний балл ЕНТ снижается – 66 баллов в 2022 году против 69,8 баллов годом раньше.

Показатели казахстанских учеников на международных исследованиях качества PISAи TIMSS остаются очень низкими, что является доказательством того, что огромное количество финансовых затрат на реализацию многочисленных государственных программ развития системы образования себя не оправдали. Выражение «реформа образования» стало нарицательным и раздражать общество.

Результаты исследования ученых и наш опыт показывают, что для реализации действенной реформы системы образования в соответствии с современными требованиями развития педагогической науки необходима трансформация образовательного процесса на основе технологического подхода, затрагивающего ее базисную основу и надстроечных элементов.

В классической педагогике распространены следующие утверждения: содержание образования отвечает на вопрос «чему учить?», методы обучения – «как учить?». Разработчики педагогических технологий утверждают, что педагогическая технология отвечает на вопросы «Чему, как и как результативно (качественно) учить?» воедино и комплексно.

Понятие «педагогическая технология» учеными-педагогами заимствованы из отрасли промышленности, где под технологией понимается совокупность методов, инструментов и процессов преобразования исходных материалов, позволяющих гарантированно получить продукцию с заданными параметрами (качествами).

Педагогическая технология должна гарантированно обеспечить получение всеми учащимися знаний и умений не ниже требований ГОСО, а также содействовать развитию у них жизненных навыков, предметных и ключевых компетенций (функциональной грамотности), креативности (творческих способностей). Поэтому в настоящее время технологизация образовательных систем стала новым перспективным направлением педагогической науки и практики.

Более того, технологизация учебного процесса позволяет реализовывать на практике концептуальные идеи гуманизации образования.

Как известно, инновационные идеи гуманистической парадигмы реализуются в учебно-воспитательном процессе личностно-ориентированным, деятельностным, компетентностным и STEM-подходами [1,2].

Технологический подход, т.е., разработка и применение педтехнологий в образовательном процессе позволяет реализовать на практике концептуальные идеи указанных подходов в системе и комплексно. Заметим, что в настоящее время реализация указанных подходов на практике осуществляется преимущественно активными и интерактивными методами, которые являются необходимыми условиями трансформации, но – недостаточными. Данная трансформация предполагает изменения всех компонентов методической системы обучения (цели, содержания, методов, форм и средств обучения) в соответствии с требованиями гуманистической парадигмы образования.

Педагогическая технология – это научно-обоснованный дидактический алгоритм, проектирование урока по которому должно приводить к гарантированному учебному успеху каждого обучаемого [1].

Педагогическая технология – проект педагогической системы, реализация которого приводит к гарантированному результату (В.П.Беспалько) [3].

Под педагогической системой (ПС) В.П. Беспалько понимает определенную совокупность взаимосвязанных средств, методов, содержания, организационных форм, целей обучения (т.е. методической системы обучения (МСО)) и процессов, необходимых для создания организованного, целенаправленного и преднамеренного педагогического влияния на формирование личности с заданными качествами [3].

В основе всех педагогических технологий, лежит идея (кроме гарантированного результата обучения) создания адаптивных условий для каждого ученика, т.е. адаптация к субъективной роли ученика целей, содержания, методов, форм, средства обучения и максимальная ориентация учебного процесса на самостоятельную познавательную деятельность ученика, расширение его субъектных функций.

Эти требования к технологиям обучения направлены на модернизацию педагогической системы на основе выполнения всех требований гуманистической парадигмы. Они предполагают модернизацию методической системы обучения на основе вышеуказанных подходов, в том числе технологического подхода.

Традиционно ученики осваивают содержание учебного материала посредством применяемых приемов и методов, форм и средств обучения под руководством учителя. Однако, в деятельностном подходе содержание должно стать инструментом ирразвития, и самостоятельного добывания знаний и умений. Формы обучения – учебной средой активного и интерактивного взаимодействия всех субъектов дидактического процесса. Методы и средства обучения должны превращаться в средства самостоятельного поиска и исследования ученика в образовательной среде.

Трансформация методической системы обучения на основе перечисленных инновационных подходов (в том числе технологического подхода) реализуется посредством модернизации целеобразования, совершенствования существующих принципов обучения и отбора содержания образования, а также введением в дидактику новых принципов отбора содержания.

В.П. Беспалько аргументированно считает, что диагностическая методика целеобразования является исходным пунктом разработки педагогических технологий, доказывая, что в современной школе и педагогике до сих пор не существует диагностических целей и это является основной причиной тупикового состояния школы, «бездетной» и формальной педагогики [3]. «Сегодня учебно-воспитательный процесс осуществляется, как это ни парадоксально, без четкой постановки цели и без объективного учета его результатов. Минуя описание цели, педагоги сразу устремляются к конструированию учебных планов, программ, пособий и других учебно-методических средств. Это разрыхляет, делает аморфной концептуальную основу образования, оставляет достаточно лазеек для проникновения в школу известных негативных явлений – формализма и процентомании, а также других факторов объективного торможения реформы», - утверждает В.П.Беспалько[3]. Диагностическая постановка цели обучения характеризуется результатами обучения, выраженными в действиях учащихся, которые можно точно опознать и измерить [4].

Из словосочетания «результаты обучения, выраженные в действиях учащихся», имеющего в определении понятие диагностической постановки цели, вытекает следующее: а) обучение должно быть организовано на основе самостоятельной познавательной деятельности учащихся; б) результаты обучения образуют иерархично зависимую структуру, так как деятельность учащихся характеризуется иерархией: репродуктивными, преобразующими и продуктивными действиями [3].

Исходя из этой иерархии видов деятельности учеными определены соответствующие иерархии результатов обучения. Например, академиком В.П.Беспалько определены следующие уровни (иерархии) усвоения учебного материала: ученический, алгоритмический, эвристический и творческий уровни усвоения [1,3].

Наиболее известной системой целей, обладающей такими свойствами, является таксономия целей обучения американского ученого Б.Блума. Система целей по Б.Блуму имеет следующие компоненты, находящиеся в иерархической зависимости друг от друга: знание → понимание → применение → анализ → синтез → оценка.

Нетрудно заметить, что таксономия целей Б.Блума характеризует уровневую, развивающую деятельность ученика, причем, начиная с уровня «применения», с опорой на предыдущие, реализуются требования компетентностного подхода.

Как известно [4], цель – это предельно конкретный, охарактеризованный качественно, образ желаемого (ожидаемого) результата, которого ученик может достигать к строго определенному моменту времени. Диагностическая постановка цели обучения предполагает, что при ее формулировании всегда существует механизм (способ), позволяющий проверить соответствие результата поставленной цели. Соотношение цели и результата определяет качество обучения. Отсюда следует, что цель и результат должны быть представлены, измерены, охарактеризованы, описаны в одних единицах, в одних параметрах [4].

В.П.Беспалько определяет диагностично поставленные цели в качестве иерархично расположенных результатов деятельности ученика, то есть уровней усвоения (ученический, алгоритмический, эвристический и творческий).

При проектировании педагогической системы на основе технологического подхода В.П.Беспалько предлагает осуществлять последовательное усвоение учебного материала, т.е. последовательный переход познавательной деятельности ученика от репродуктивного уровня к преобразующему, далее к продуктивному уровню [1,3].

Реализация диагностично поставленных целей обучения требует иерархично сформулированное содержание образования, поскольку развивающие действия учащихся направлены на освоение иерархично систематизированного учебного материала. Отметим, что иерархичная структура содержания учебного материала образует его развивающую и процессуальную основу.

Вышеперечисленные показывают необходимость пересмотра сущности некоторых принципов классической дидактики, а также ввода, прежде всего, следующего нового принципа отбора содержания: «соответствие содержания таксономии целей образования».

Содержание, имеющее иерархичскую структуру и позволяющее достижение всего спектра иерархии целей, мы назвали **трехмерным содержанием**. Тотальная цифровизация системы образования требует ввода в дидактику нового принципа «учет дидактических возможностей ИКТ и робототехнических систем» при отборе содержания учебного материала.

Необходимо отметить, что иерархичная сущность содержания подчеркивает не только его структурно-содержательную основу, но и усиливает процессуальные и развивающе-деятельностные аспекты, которые в условиях «знаниевого» содержания не заметны и почти не функционируют.

Иерархичная сущность содержания образования научно обоснована в работах И.Я.Лернера и Х.Табы [1].

Х.Таба определила три последовательные, иерархичски соподчиненные ступени формирования мышления и соответственно три типа учебных заданий: 1) формирование понятий; 2) интерпретация данных; 3) применение правил и принципов. Она также доказывает, что каждому из этих видов учебно-познавательной деятельности соответствует своя стратегия обучения. Тем самым она разработала иерархичски соподчиненные стратегии в соответствии с выделенными ею основными тремя типами познавательных задач. Нетрудно заметить, что теория И.Я.Лернера о четырехэлементной основе содержания образования подтверждается концептуальными выводами Х.Табы.

Наше исследование показало, что не только цели и содержание, но и все компоненты методической системы обучения (цель, содержание, методы, формы и средства обучения) образуют иерархию и находятся в уровневой взаимосвязи [1,5].

Заметим, что структура первых двух элементов (цель, содержание) методической системы образует строгую иерархию, а иерархичная структура остальных элементов является «производной» от них.

Методическую систему обучения, элементы которой образуют иерархично расположенную, многоуровневую структуру мы назвали трехмерной методической системой обучения.

«Трёхмерность» означает наличие многоуровневости, иерархии, т.е. вертикали (высоты) относительно каждого из компонентов методической системы обучения: цели, содержания, методов, форм и средств обучения. Таким образом, трехмерная методическая система обучения является научно-обоснованным расширением идеи Б.Блума о таксономии целей обучения на все компоненты методической системы.

Традиционное «знаниевое» содержание соответствовало «знаниевому» обучению, которое реализовывалось компонентами первого уровня трёхмерной методической системы обучения. «Обмотанная» вокруг первого уровня трёхмерной методической системы «знаниевая» методическая система «не отпускала» учебный процесс в зону

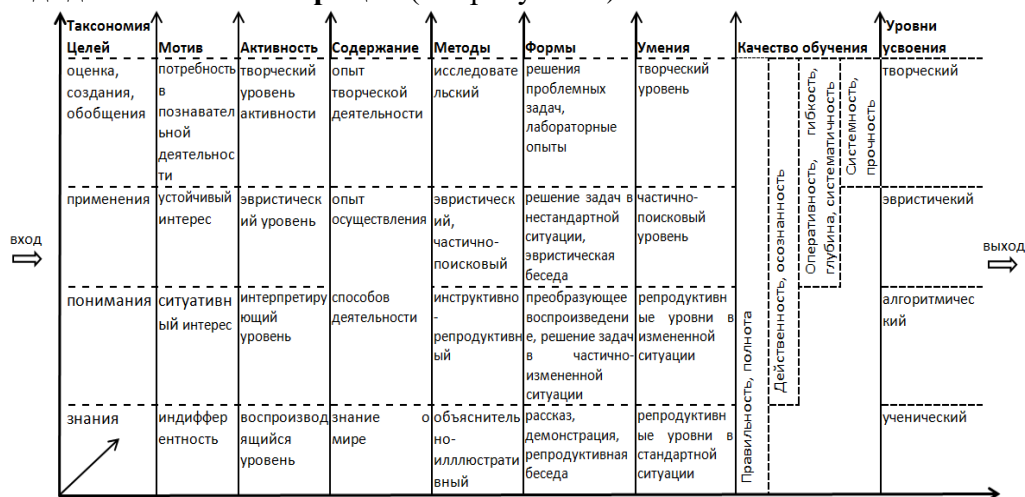
ближайшего развития ученика, учебные успехи детей оценивались в основном на уровне «знание и понимание». За такой уровень усвоения ученики получали «хорошо» и «отлично», что привело к массовому выпуску школами не подтверждающих своего уровня «алтынбелгийцев».

Отметим, что при выполнении уровневых заданий (освоении трехмерного содержания) ученик самостоятельно ставит цели решения представленной задачи. Умения самостоятельной постановки цели для выполнения трехмерных заданий постепенно формируют у учеников умения самостоятельно ставить цели для реализации творческих заданий.

Только трехмерная методическая система адекватно отвечает требованиям развивающего обучения и личностно-ориентированного подхода, так как на основе самостоятельной познавательной деятельности, постепенно выполняя уровневые задания, начиная от уровня «знания» и завершая уровнем «создания», ученик приобретает исследовательские умения, навыки самостоятельного добывания и применения знаний, и это позволяет формировать у него функциональную грамотность. Заметим, что формирование предметных компетенций у учащихся происходит тогда, когда их уровень усвоения оказывается не ниже уровня «применения». Деятельность, переходящая от репродуктивного уровня к продуктивному, следовательно, реализация развивающего обучения осуществляется посредством последовательного решения учениками уровневых заданий трехмерного содержания. Наше исследование показало, что переход от знаниевого содержания к трехмерному требует, в свою очередь, модернизации существующих теорий содержания образования, теорий учебников и теорий обучения [2,3]. Трехмерная же методическая система обучения, объединив весь спектр уровней цели, содержания, методов, форм и средств обучения, становится развивающей составляющей конструктивной модели обучения.

Наше исследование показало, что структура уровней мотива, умений, качества знаний и усвоения также имеет научно-обоснованную иерархичность [1].

Таблицу их взаимосвязи с трехмерной методической системой обучения, компоненты которой связаны между собой и по вертикали, и по горизонтали, мы назвали – **дидактической матрицей** (см. рисунок 1).

Рисунок 1. Дидактическая матрица

Поскольку приемы мыслительной деятельности: анализ, синтез, сравнение, выделение главного, обобщение и др. применяются во всех уровнях усвоения (знание, понимание, применение и др.) в различной степени сложности, мы в дидактическую матрицу включили **уточненный вариант** таксономии целей Б.Блума, разработанный Л.Андерсоном и Д.Кратволем, исключив «анализ» и «синтез», объединив при этом «обобщение», «оценку» и «создание». Как известно, создание (творчество), не включенное в более раннюю таксономию, является наивысшим уровнем в новой версии.

Для выполнения творческих заданий учащиеся генерируют, планируют и производят (создают).

На наш взгляд, только такая таксономия целей (знание, понимание, применение, создание) адекватно соответствует иерархии уровня усвоения (результата обучения), обоснованного академиком В.П.Беспалько и способствует объективной (критериальной) оценке результатов учебы.

Мы утверждаем, что только лишь путем организации дидактического процесса, направленного на реализацию уровневой взаимосвязи элементов дидактической матрицы снизу вверх, можно организовать подлинно развивающее, продуктивное и гарантирующее результат обучение.

Содержание уровня «применение» предполагает внутрипредметную и межпредметную интеграцию. Оно может представляться в виде содержания лабораторных, учебно-экспериментальных работ, предполагающее применение интегрированного содержания для исследования явления. Интегрированное содержание, необходимое для решения проектных, учебно-исследовательских задач составляет основу содержания уровней «применение» и «создание».

В работе [4] доказано, что качество обучения характеризуется как соотношение цели и результата, как меры достижения целей при том, что цели (результаты) заданы только диагностично и спрогнозированы в зоне ближайшего развития ученика. Дидактическая матрица позволяет, исходя из этого, наглядно и иерархически расположить качество знаний учащихся [1] (см. рис. 1).

Процесс формирования мотива в развивающем обучении имеет иерархичную структуру. Мотив обеспечивается проблемной постановкой задачи с противоречием, удивлением или недоумением, которая подталкивает человека на разрешение поставленной задачи. Постепенному восхождению по лестнице дидактической матрицы ученика способствуют мотивы соответствующего уровня. При этом мы опираемся на концепцию (иерархию потребностей) А.Маслоу, которая утверждает, что человек нуждается в среде (группа, класс), уважении к себе (стремится стать лидером), достижении всего, на что он способен (творческое самовыражение) [6].

Иерархия потребностей А.Маслоу является основой «процессного мотива», обеспечивающего постепенное движение ученика вверх по лестнице дидактической матрицы от уровня «знание» до уровня «создание». Здесь важную роль играет также стимулирующий способ оценивания учебных успехов учащихся [1].

Таким образом, дидактическая матрица является синтезом всех иерархично представленных компонентов дидактического процесса и методической системы обучения. При этом, она позволяет представить их во взаимосвязи, в динамике, охватывая мотивационные, содержательно-методические, оценочные, процессуальные и развивающие аспекты учебного процесса.

Более того, дидактическая матрица позволяет наглядно и в динамике представить постепенное перемещение качества субъекта из «зоны актуального развития» (ЗАР) ученика к «зоне его ближайшего развития» (ЗБР) [1,2].

Под технологией трехмерной методической системы обучения понимается проект педагогической системы, разработанной на платформе дидактической матрицы (в том числе, трехмерной методической системы), позволяющей осуществлять поисково-исследовательскую деятельность ученика, интегрировать коллективную и индивидуальную формы обучения, гарантировать критериально (объективно) оцененный результат обучения для каждого ученика.

Технология трехмерной методической системы обучения (ТТМСО), являющейся проектом педагогической системы, разработанной с опорой на дидактическую матрицу, интегрирует дидактическую возможность двух основных трендов системы педагогических технологий:

- 1) реализации обучения, представленного в форме исследовательского процесса (конструктивизм, технология критического мышления и т.п.) в синектической части;
- 2) реализации обучения, ориентированного на результат, во второй ее части [1].

Таким образом, технология трехмерной методической системы обучения объединяет инновационный потенциал двух видов: технологии, ориентированной на исследование и технологии, ориентированной на результат. В синектической части ТТМСО применяются активные и интерактивные методы обучения. Наш опыт показал также эффективность применения технологии критического мышления, в синектической части ТТМСО, состоящей из трех этапов: вызова, осмысления и рефлексии [2].

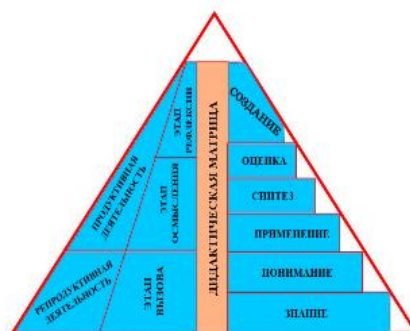
На первый взгляд, структура ТТМСО кажется громоздкой, однако, синектическая часть при усвоении отдельных тем предметов предполагает использование активных или интерактивных методов (метод мозгового штурма, проблемные методы), которые занимают 10-15 мин времени, затем ученики приступают к выполнению уровневых развивающих заданий. При решении проектных и учебно-исследовательских задач используется технология критического мышления в синектической части, которая приведет в результате исследовательской деятельности к субъективному или объективному открытию (созданию чего-то нового). Поскольку при этом ученик использует полученные знания из интегрированного содержания предметов, он должен владеть опорными знаниями по каждому из предметов не ниже уровня «применения». Такие знания формирует часть ТТМСО, ориентированная на результат.

В синектической части ТТМСО ученики, работая в группе, применяя технику интерактивного обучения и стратегии всех этапов критического мышления, поднимаются по «лестнице» дидактической матрицы. Этапы критического мышления: вызов – осмысление – рефлексия соответствуют иерархии (уровням) мышления: репродуктивному, продуктивному (творческому, креативному) и иерархии ступеней дидактической матрицы [1].

В части, ориентированной на результат, ученики, самостоятельно решая уровневые задания, поднимаются индивидуально по ступенькам развития дидактической матрицы и заодно закрепляют сформированные предметные компетенции в синектической части. Заметим, что формирование функциональной грамотности учащихся требует организации обучения с охватом уровней «применение», «обобщение, оценка и создание» дидактической матрицы ТТМСО.

Таким образом, две части ТТМСО, дополняя друг друга, повышают эффективность урока, усиливают в разы инновационный потенциал данной интегрированной технологии, т.е. ТТМСО.

Отметим, что при реализации ТТМСО, относительно результата обучения каждая последующая ступень иерархии сужается, поэтому логико-структурная модель ТТМСО приобретает вид пирамиды (см. рисунок 2).

Рисунок 2. Логико-структурная модель ТТМСО

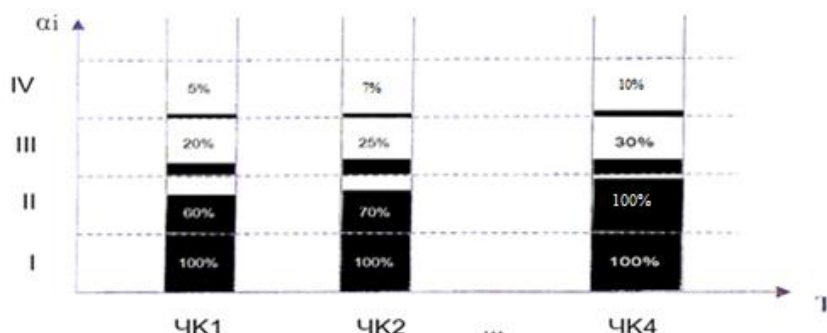
В ТТМСО используется новая концепция оценивания, позволяющая не только критериально (объективно) оценивать учебные достижения учащихся, но и способствующая внедрению стимулирующего способа оценивания в практику. Самый низкий уровень усвоения оценивается зачетом, где «незачет» подлежит передаче, гарантируя тем самым, бездвоечную успеваемость учащихся. Далее ученик имеет право подниматься выше по уровневой лестнице дидактической матрицы. При этом применение «прозрачного» журнала позволяет созавать дух соревнования, придавая обучению игровую форму.

Таким образом, введение новой концепции оценивания позволяет устранить стрессовую ситуацию, возникающей из-за необъективности оценивания и сущности традиционного оценивания, основанной на наказании за промахи ученика в процессе обучения. Следовательно, ТТМСО отвечает всем требованиям здоровьесберегающей технологии[1].

Активную деятельность и высокий внутренний мотив ученика в ТТМСО обеспечивает применение интерактивных методов, строгая последовательность содержания учебного материала от простого к сложному и стимулирующее свойство оценивания.

При применении данной технологии цели первого и второго уровней (знание, понимание) реализуются на 100% [1]. Такая результативность гарантируется строгой последовательностью усложнения уровней заданий (знание, понимание, применение, обобщение (синтез), оценка, создание), высокой мотивацией и активностью учащихся, а также стимулирующим способом оценивания.

При оценке деятельности учащихся в условиях применения педагогической технологии обучения, основанной на трехмерной методической системе обучения, результат деятельности всего класса по определенному предмету можно охарактеризовать следующим образом (см. рис.3).

Рисунок 3. Учебные успехи класса по четвертям учебного года

По рисунку 3 можно определить уровень усвоения не только в процентном соотношении, но и сравнить такие показатели по четвертям, увидеть их рост и развитие. Наш многолетний практический опыт показал высокий развивающий потенциал ТТМСО.

Список использованно литератур:

1. [Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Технология трехмерной методической системы обучения: сущность и применение. – Алматы, Зерде, 2018г., – 480 стр.]
2. [Караев Ж.А., Бейсембаев Г.Б., Мазбаев О.Б., Дидактические вопросы развития системы образования на основе STEM подхода, //Білім-Образование, -2022г. - № 1. - с.5-15.]

3. [Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989г., - 192 с.]
4. [Поташник М.М. и др. Управление качеством образования. –М.: Педагогическое общество России, 2000 г. – 448 с.]
5. [Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения. // Автореферат докт. диссерт., Алматы, 1994 г., 36с.]
6. [Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2011 г.-352 с.]

БІЛІМДЕНУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ

Е.Жұматаева

Торайғыров университетінің Ж.Аймауытов атындағы ғылыми-практикалық орталығының директоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

In the management of the education system of the Republic of Kazakhstan, the technology that focuses on productive results is the technology of Education. The priority of this technology is the rational choice of methods for focusing management activities on the content of education (within the standard) and focusing professional competencies of specialists on the skill level. It creates favorable conditions for improving the personal orientation of students. Another achievement of the selection of innovative educational technologies in management activities and, in particular, the dominant use of technologies for improving professional competence is the practice in the process of creating a basis for science instead of gaining experience in managerial abilities. The only advantage of selective use of innovative educational technologies in the management of the education system is the application in practice through the study of ways to fully implement the educational policy of the state. In the process of management, opportunities are created for the prosperity of personal existence, their compliance with the strategic and tactical interests of the state order.

Кілтi сөздер: мемлекет, білім, технологиялар, инновация, басқару.

Жаңа қоғамдағы Жаңа Қазақстанның білім жүйесін басқаруда инновациялық білім технологияларын іске асырудың құрылымын, ұйымдастыру техникасын, қағидаларының өзара бір-бірімен ұштастығын қайта қарау, заманауи мүддесіне унификациялау қажеттігі туып отыр. Мұның басты себебі білім жүйесіне инновациялық технологиялардың білім мен кеңістігінде іске асырылуымен, жетістіктерді жоғары сапамен қамтамасыз етуімен, балабақша, мектеп, кәсіптік мектептер, жаңа типті мекемелер, жоғары оқу орындары және т.б. салаларда қызмет атқарушы тұлғалардың кәсіби құзіреттілігін өздігінен ұдайы арттыруына мүмкіндік туғызуымен, олардың жеке интеллектуалды әлеуетінің қарқынды өркендеуімен тығыз байланысты болып отыр.

Білім мен ғылымды меңгерген тұлғаның өмір сүргіштік қорғанысы, заманның нелер бір өзгерісті кезеңдерінде төзімділігі мен табандылығы, қоғамдағы мүдделерге ілесуі, өзінің әрдайым өнімді іске бағдарлауы секілді көрсеткіштері басымдықта болып келуді көзделеді.

Білім жүйесін басқаруда өнімді нәтижеге бағдар берер технология білімдену технологиясы болып есептеледі. Бұл технологияның басымдығы – басқару іс-әрекетін білім мазмұнына (стандарт шегінде) жүгіндіріп, мамандардың кәсіби құзіреттілігін шеберлік деңгейге бағдарлау амалдарын ұтымды таңдау саралау, сараптан өткізу. Мұнымен бірге бағдарлық білімдену технологиясы білімденудің басқа да түрлерімен

интеграцияланып келуіне мүмкіндік жасайды. Білім алушылардың тұлғалық бағдарының күннен-күнге шындалуына қолайлы жағдай туғызады. Кәсіби-бағдарлық технология ауқымындағы білім жүйесін басқаруда психологиялық, жалпыдидактикалық, философиялық, педагогтар мен оған тәуелді тұлғалардың кәсіби қабілеттері мен жеке бағыттарының іс-әрекеттестік мазмұнынан қолданылатын ұтымды әдістер, амалдар, оның түрлері мен құралдарын іріктеуі қызметін жүзеге асырады. Кәсіби-бағдарлық технологияны басқаруда пайдалану үшін оны жоғары да өте тиімді іс-әрекеттердің жүйесін ескеру басты мақсат болып табылады.

Басқару мазмұнын мемлекеттік тапсырысқа (Білім Заңы, Қазақстан – 2030 Стратегиясы, инновациялық технологиялар туралы түрлі құжаттар және т.б.) сәйкестендіріп іске асыруда білімденудің бағдарлық технологиясының мақсаты әр салада әртүрлі дәрежеде ұйымдасады. Басқару іс-әрекетіне тәуелді мамандар мен тұлғалардың шығармашыл-креативтік мүмкіндігін ұдайы өркендеуіне жағдай туғызар механизмді құру оның оңтайлы әлеует жинақтауына бірден-бір кепілдік береді. Егер бұл ұстанымды жүзеге асырса, онда Республикада білім жүйесін басқаруда білімденудің бағдарлық технологиясы ғана автономды түрде өтілмей, барлық тәуелді тұлғалардың өздігінен басқару іс-әрекетінің мәнділігі артып, өздерін шығармашыл кеңістіктің өкілі деп есептеп жағымды кәсіби тұшымға бөленеді. Оларда басқаруға деген догмалық, жаттанды сөздері мен атқарар механистік іс-әрекеттерінің орнына ғылыми негіздеме құруға бағдарлық бағыт, ұстаным пайда болады. [1]

Қазақстан Республикасының білім жүйесін білімденудің бағдарлық технологиясымен басқаруда мыналар ұсынылады: басқару іс-әрекетінде инновациялық білімдену технологияларының өнімді нәтижеге бағдарлық түрлерінің (проблемасын, программалық, модельдік, модульдік, интенсивтік, зерттеушілік және т.б.) интеграциясы; басқаруға қатысты барлық мамандар мен тұлғалардың жеке мүмкіндігі (стохастикалық парадигма); теорияны басымдықтаалуы оның тәжірибедегі көрінісінің ұдайы нәтиже беруі (эмпирикалық + алгоритмдік парадигма), өзін-өзі бақылауы мен басқаруы, оған өздігінен түзетулер енгізуі, ұсыныстар құрай алуы, басқару механизмін жергілікті жердің ерекшелігіне орай өзгерту (түрлерін өзгертуі), басқару жүйесінің ауқымын стандартқа шақтау, тапсырма орындалымының логикалық маңызы, білім алушы тұлғалардың жетістігі мен ерекше өнімді ісін жарнамаға іліктіруі.

Республикалық білім жүйесін білімденудің бағдарлық технологиясымен іске асырудың кәсіби бағытының мінездемесіне төмендегілер жатады: нәтижелілік (барлық тұлғалардың жиыны ретінде), үнемділік, жинақылық, ұшқырлық (әрбір орындалым іс-әрекетінің қадамдарын есептеуге байланысты ескеріледі); психогигиеналық (басқарушы және оған тәуелді тұлғалар арасындағы қауымдық іс-әрекетте) макроклиматта жағымды-ізгіліктілік басқаруға тәуелді тұлғалардың мемлекеттік тапсырыс шеңберінен тыс іс-әрекетке қатыспаушылығын ескерушілік; жоғары санатты – парасатты пайымдылық, басқару қызметіне қатысты тұлғалардың тәжірибеде қолданылмаған соны да тың пікір-тұжырымаларын пайдаға асырушылық. Басқару іс-әрекетінде тәуелді тұлғалардың оқу, оқыту, меңгеру секілді перцептивті қабілеттіліктерін дамытуға, олардың ынталылық танытуларына қолайлы жағдай туғызады. Басқару қызметінде қолданылатын кәсіби-қүзіреттілікке бағдарлау технологиясы білім жүйесіндегі біліктілікті, ғылыми негізді сапалық және сандық тұрғыда өзгерістерге (стандарт шеңберінде) түсіреді. Кез-келген басқарушы және оған тәуелді тұлғалар мен мамандар бұл технология арқылы кәсіби коммуникативтік және креативтік пайымдауларымен нәтижеге жету жолдарын нұсқалы сыңайда болжай алады. Басқару іс-әрекетінде білімдену инновациялық технологияларын іріктеп алу және, оның ішінде, кәсіби-қүзіреттілікті арттырудың технологиясын доминанттық дәрежеде пайдаланудың тағы бір жетістігі – басқару қабілеттілікті тәжірибе жинақтаудың орнына ғылыминегіздеме құру үдерісінде тәжірибе жасау. Мұнан ұғарымыз – әрбір мамандықтың құзіреттілігінен гөрі психологиялық ұстанымды алға қою және әрбір

басқаруға тәуелділердің ішкі ұстанымын диагностикалау және прогностика құру болашағына бағдар жасау басымдықта болып келеді. [1]

Кәсіби-құзіреттілікті арттыру технологиясы макро іс-әрекет көрсеткіші ретінде қолданылса, оның кіші бөліктері сапасында бірнеше технологиялар қатарынан интеграцияланады. Мәселен: коммуникативтік технология мәтіндеме технологиясымен, модельдеу, модульдеу, ақпараттық қашықтық технологиялар телекоммуникативтік интернетпен тығыз интеграциялық сапада сығылыстырыла тәжірибеде іске асырылады. Технологиялардың аталған интеграциялана қолданылуы нәтижеге бағдар жасаудың рационалистік амалын іске асырады. Бағдар жасау технологиясында бір жаңсақ қадам жібермей, нәтижеге жетудің барлық әдістері мен амал-жол, тәсіл, құрал сияқты кіші бөлік іс-әрекеттердің қадамдарын алдын-ала өлшей алу басымдық ролде болады. Ешбір басқарушы немесе оған тәуелді тұлғалар өздеріне қажетті ақпарат пен мәліметті даяр күйінде ала алмайды. Оның бәрі дерлік шикізат түрінде болғандықтан, алдымен басқарушы тұлға алуға қажетті материалдарға ғылыми негіздеме беруі, немесе оны өзінің іске асыруы арқылы құруы көзделеді. [2]Жалпы ХХІ ғасырдың білім жүйесін басқару үдерісі тәуелді тұлғалардың құзіреттілігін арттыруға бағдар жасау барысында белгілі бір нысанның көкейкесті мәселесін нық тауып, оның өзектілігін дәлелдеп, қайшылығын шешу үшін сол проблеманы анықтап, оның шешімін табатын тәсілдерді ойластыруы да проблемалық технологияны іске асырудың бір амалы демекпіз.

Сөйтіп, проблеманы шешу үдерісінде екі түрлі жұмыстың орындалымы қажет. Біріншісі, эвристикалық технология. Бұл технологияның өзі кіші ізденістерден тұрады. Ал екіншісі – зерттеу технологиясы. Технология дейтініміз бұл тек «өлі» әдістердің жиыны емес, нәтижеге бағдар жасауға қызмет етер өнімді іс-әрекеттерді жүзеге асыруға көмек берер шеберлік дегенді білдіреді. Нақтылап айтсақ, басқарушы тұлғалар өздеріне тәуелді мамандардың құзіреттілігін арттыруға қозғаушы күш боларлық технологияларды іріктеу және шеберлікпен іске асыру дегенді анықтап өттік. Жоғарыдан төмендегілерді басқару тігінен іске асыруды қажет ететіндіктен, басқарушы тұлғалар басқаруда қолданылатын білімденудің инновациялық технологияларын даярлап ұсынбайды. Бірақ соған апаратын бағдар жасайды. Міне, осы бағдарды шеберлікпен ұйымдастырса, тәуелді мамандар ғылыми зерттеушілік іс-әрекетті таба алатыны сөзсіз. Басқару іс-әрекетінде коммуникативтік бағыт өздігінен ізденістік-зерттелім технологиясын таңдауға мүмкіндік береді. Мұнымен бірге шапшаң орындалымды іске асыру үшін қарқындылықты іске асыратын интенсивтік технология да интеграцияланып қолданылады. [2]

Басқару іс-әрекетінде кәсіби-құзіреттілікті арттыру технологиясын іске асыру барысында төмендегідей психологиялық-педагогикалық шарттар ұсынылады: тәуелді тұлғалардың басқару іс-әрекетіндегі жеке қабілеттілігінің деңгейі, көрінісі ескерілуі; басқару үдерісінде бақылауды да жүзеге асыруы; құзыреттілікті мамандардың атқаруға тиісті қызметтеріне орай арттыруы мақсатында оның мазмұнын болжай алуы, проектіге түсіруі; олардың іс-әрекет шеберлігін үш парадигма (эмпирикалық, алгоритмдік, стохастикалық) арқылы есептеуі; педагогтық кәсібінің санатын істеген істері арқылы нұсқалы жүйеге саралауы. Басқару іс-әрекетінде атқаруға тиісті қызметтің құрылымы міндетті түрде ескеріледі. Сол себепті алдымен республика білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық технологияларын іске асырудың құрылымын анықтау қарастырылады. Құрылымы Білім Заңында (2007ж) нұсқадағы жүйеде ұсынылады, оны тұтасымен басшылыққа алу міндеттеледі. Біздер бұл мақалада кәсіби-құзіреттілікті арттыру технологиясын басты іс-әрекет ретінде алып, оған қосымша қызмет етер технологияларды айқындадық. Оларға жататындар мыналыр: программалық, модельдеу, модульдік, блокпен өту, ақпараттық, қашықтық, ізденістік-зерттелім, интеграциялау, интерактивтік және т.б. Бұларды біздер технологиялар жиыны ретінде қарастырдық. Ал мониторингке қатысты қолданылатын технологиялар жиыны мүлдем басқа. Мониторинг қорытындысын (басқару іс-әрекетінің) шығаруда міндетті түрде рейтинг технологиясын

қолдану қажеттілігі туады. Біздер оның технологиясын анықтай отырып, мониторингке қатысты ақпараттық және қашықтық технологиялар қолданылатынына маңыз бердік.

Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстанның білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық технологияларын іске асырудың негізі – Қазақстан – 2030 стратегиясы және «Білім Заңы», Аталған мемлекет тарапынан ұсынылған құжаттар Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық технологияларын ұтымды қолдануға мүмкіндік береді. Бүгінгі күнге дейін бұл мәселе белгілі бір шешімін тапты деу әлі ертерек. Оның өткір мәселе болуының басты себебі мемлекетіміздің тәуелсіздік алу кеңістігінде ғана дербес басқару ісі қолға алынды. Өйткені тоталитарлық жүйеде білім басқару іс-әрекеті Одақтың жоспарын орындау барысында ұйымдасып отырған. Ал қазіргі жаңа бетбұрыстағы Қазақстанның білім жүйесін басқару іс-әрекетіне шығармашыл-креативтік тұрғыда бұл мәселені шешуге толық мүмкіндік бар деуімізге әбден болады. басқарудың әкімшіл-әміршіл стилі басымдықта болып келгендіктен, жергілікті жерлерде білім жүйесіне мамандар мен тұлғалардың өздігінен басқару қызметіне үлес қосуы қиындық туғызып отыр.

XXI ғасыр білімді ғылыми негізде білімденудің озық инновациялық технологияларымен меңгеру ғасыры болып табылады. Бүкіл әлемдік қауымдастықта батыл қадаммен басқан тәуелсіз еліміздің жарқын болашағын қамтамасыз ету білім жүйесін нәтижеге бағдарлаудың проектісін нұсқалы құру арқылы жетілмек.

Білім жүйесін басқаруда тәуелді тұлғалар мен мамандардың кәсіби құзыреті қоғам кеңістігіндегі шұғыл өзгерістерге орай дамып отыруы болашақ өмір керегесінің берік болуына кепіл демекпіз. Білім жүйесін басқарудың нәтижесі ретінде жастардың моделін алдын-ала құрып алу қажеттілігінен білімденудің инновациялық технологияларын таңдау, орынды қолдану іс-әрекеті туып отыр. Нақтылап айтсақ, еліміздің жастары құр жайнаған өршіл де жігерлі, ғылыми-біліми пайым-бағамы жоғары, кәсіби құзыреті мемлекет сұранымына сай, үйлесетін, басқалармен бәсекеге түсе алатын, екі-үш шет тілін білетін, қазіргі ақпараттық және қашықтық технологияны меңгерген азаматтарды дайындау үдерісінің ҚР-ның білім жүйесін басқару іс-әрекетіне тікелей қатысы бар. Аталған ізгі міндетті білімденудің инновациялық технологияларымен жүзеге асыру республикалық білім жүйесін ғылыми тұрғыда ұйымдастырып, шеберлігін ұдайы шыңдай білу тұрғысынан келуін мемлекеттік тапсырыс деп қабылдаймыз. Басқару үдерісінде педагогикалық жүйені құрайтын құрамдарды жете бағалаудың технологиясын мониторингке ыңғайлау, басқару барысында оған тәуелді субъектілердің кәсіби құзыреттілігін арттыра түсу ықыласын құлшындыруға түрткі болар білімденудің инновациялық құралдарын ұтымды пайдалану аталған міндеттерді шешеді. [1]

Білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық технологияларын іріктеп қолданудың бірден-бір ұтысы – мемлекеттің білім саясатын толық іске асырудың амалын зерделеу арқылы тәжірибеде қолдану. Басқару үдерісінде тұлғалық болмыстың өркендеуіне өркендеуіне, олардың мемлекет тапсырысының стратегиялық-тактикалық мүддесіне сай келуіне мүмкіндіктер жасалады.

Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқару үдерісінде әр ұлттың өзіндік сипаты мен ерекшелігіне көңіл бөлініп, жалпы жеке тұлғаның ішкі табиғи интеллектуалды әлеуетінің ұдайы дамуына шектеушілік жасамау жан-жақты қарастырылуда. Білімденудің инновациялық технологияларын республикалық білім жүйесінде іске асыру барысында оның ғылыми негізін саралау, іріктеу, феномендігін табу секілді оңтайлы сараптаулар ұйымдастырылуы да қажеттіліктің басымдығы демекпіз. Басқарудың мұндай ұстанымды қазақстандықтардың тұрақтылық өмір сүруіне, 50 өркениетті мемлекеттер қатарынан орын алуына мүмкіндік береді. Өкінішке орай, ауыспалы шақпен қолданылып отырған етістіктер (болады, табылады, шешеді, жасалады, қарастырылуда, береді) аталған көкейкесті мәселенің шешілгендігіне нық жауап бермейді. Олай болса, Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық технологияларын іске асыруға мемлекет тарапынан туған сұранысты қамтамасыз етуге қатысты ғылыми

еңбектерді саралау және озықтық түрлерін іріктеу, теориялық негізін құрудың қажеттілігі мен оның ғылыми тұрғыдағы жүйелі зерттелмеуінің арасында қайшылықтар анықталды. Ол қайшылықтар келесі туындайтын жаңа тұжырымдарды туғызады. [3]

Әдебиеттер тізімі:

- 1.[Жұматаева Е. Қазақстан Республикасындағы білім жүйесін басқаруда инновациялық . білім технологияларын іске асыру.– Алматы: New, 2021, -315б,]
- 2.[Жұматаева Е. Жоғары мектеп дидактикасы. – Алматы:«Эпиграф», 2016, – 260 б].
- 3.[Жұматаева Е. Жоғары мектепте дидактикалық жүйесінің теориясы. Оқу құралы – Алматы: «Эверо» 2016. – 260б.]
- 4.[Гуслова М.Н. Инновационные педагогические технологии: Учебник/– М.: Academia, 2018. - 672 с.
- 5.[Матяш Н.В. Инновационные педагогические технологии: Проектное обучение /- М.: Academia, 2018. - 256 с.]

ПЕРСОНИФИЦИРОВАННОЕ ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ДЛЯ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГА

Мурзалинова Алма Жакимовна,
доктор педагогических наук, профессор,
Иманов Амангельды Калкенович,
кандидат педагогических наук
Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева,

Annotation

The basis of the content of this article is the leading idea of personalized professional development of Kazakhstani teachers. This nature of mandatory professional development motivates the teacher to continuous professional development, which is relevant in world practice and in demand in the context of large-scale reform of Kazakh education.

The article substantiates the signs of the studied professional development based on a review of foreign experience and a critical analysis of the state of professional development of Kazakhstani teachers.

Ключевые слова: повышение квалификации, непрерывное профессиональное развитие педагога, персонафицированное обучение, курсовая подготовка, посткурсовое сопровождение профессионального развития.

В Приказе Министра образования и науки Республики Казахстан от 9 апреля 2020 года № 137 «Об утверждении правил организации, проведения курсов повышения квалификации педагогических кадров» сказано: **повышение квалификации** - форма профессионального обучения, позволяющая приобретать новые, а также поддерживать, расширять, углублять и совершенствовать ранее приобретенные профессиональные знания, умения, навыки и компетенции для повышения качества преподавания и обучения.

В аспекте модернизации казахстанского образования повышение квалификации рассматриваем шире, а именно как:

- субъектную деятельность педагога для «поддержания и развития ранее приобретенных профессиональных компетенций», что закреплено статьей 18 Закона Республики Казахстан «О статусе педагога»;

- направление дополнительного педагогического образования в системе андрагогики, характеризующееся компетентностным подходом;
- условие карьерно-образовательного роста, призванное решать вопросы закрепления и утверждения в профессии на основе самореализации;
- механизм непрерывного профессионального развития.

Расширение области влияния повышения квалификации связано с наличием противоречия между стремительно меняющимся миром, к которому готовим обучающихся, и рынком труда, а также глобальным и революционным развитием образовательной среды (по скорости и масштабу преобразований) и эволюционным по своей природе профессиональным развитием педагога, способного работать и востребованного в такой среде.

Итак, повышение квалификации призвано гибко и мобильно отвечать на вызовы стремительно меняющейся образовательной среды и в то же время исходить из состояния, потребностей и ресурсов профессионально-педагогического развития.

Такой диалектичности отвечает позиция Н.В.Мирзы: «В общем виде квалификация – это некоторая личностная предпосылка, условие успешной профессиональной деятельности» [Мирза, 2021:170]. Следовательно, повышение квалификации «должно обеспечивать решение профессиональных проблем педагогов, а «создавать» эти проблемы должны их руководители. Часто последние не умеют ставить перед персоналом новые задачи, а потому не создают эти проблемы» [Мирза, 2021:170]. Поэтому «одна из проблем повышения квалификации в том, что цели повышения квалификации формируются не работодателями, а самой системой повышения квалификации» [Мирза, 2021:170].

Практика внедрения и реализации в Казахстане обновленного содержания образования показала:

- с одной стороны, «политика повышения квалификации ясна и доступна для педагогов. Подробно описаны механизмы планирования, организации и проведения, целевая группа повышения квалификации» [Проект «Модернизация среднего образования», 2021: 25].

- с другой стороны, «несмотря на наличие механизмов планирования повышения квалификации, нет четких утвержденных критериев, инструментов и/или рамки для определения индивидуальных потребностей педагогов в профессиональном развитии. Отсутствие таких механизмов дает возможность организациям, оказывающим услуги повышения квалификации педагогов, навязывать собственные курсы, не соответствующие интересам ни педагогов, ни государства. Таким образом, есть риск недостижения намеченных целей и/или двойного расхода как для государства, так и для педагогов» [Проект «Модернизация среднего образования», 2021:29].

Унифицированный характер повышения квалификации казахстанских педагогов, нарушающий принципы индивидуально-дифференцированного обучения, снизил уровень профессионального развития педагогов в условиях дистанционного обучения, обусловленного кризисной ситуацией и «подрывом обучения» (learningdisruption), увеличил неравенство учителей городских и сельских школ.

Для решения назревших проблем требуется персонифицированное повышение квалификации, имеющее ожидаемым результатом непрерывное профессиональное развитие педагога.

Персонифицированное повышение квалификации – адресное обучение, контент которого 1) обусловлен проблемами профессиональной деятельности фокус-группы педагогов, 2) обоснован исходным уровнем профессионального развития и имеющимися потребностями, 3) восполняет дефицит осознанных профессиональных компетенций, необходимых для решения выявленных проблем и, как следствия, улучшения образовательной практики.

Под **непрерывным профессиональным развитием педагога** (далее – НПП педагога) понимаем устойчивое повышение компетентности в отношении личных,

социальных и организационных целей и ценностей, которые взаимосвязаны и помогают в успешном продвижении в профессии и расширении профессионально-педагогического профиля.

НПР педагога объективно является предметом политических дискуссий во многих странах, т.к. определяет качество образования как стратегический показатель социально-экономического развития страны.

Обзор зарубежных исследований позволяет уточнить ключевые характеристики НПР педагога, выделяемые в национальной системе образования. Приведем наиболее актуальные для нашего исследования.

1. Стандарты Великобритании / Teaching standards and professional development in the UK Tim Phillips Head, Teacher Development / www.teachingenglish.org.uk

НПР – это плановый, непрерывный и продолжающийся всю жизнь процесс, требующий поддержки руководства.

Сущность данного процесса – учителя в сотрудничестве с другими профессионалами размышляют о своих компетенциях, обновляют их и развивают дальше.

Этапы (по Л.Эванс): 1) *установочный* – процесс изменения отношения учителей к своей работе, - имеющий результатом интеллектуальное (изменения в мышлении) и мотивационное (изменения в мотивации) развитие; 2) *функциональный* - процесс, с помощью которого можно улучшить деятельность учителей, - имеющий результатом процедурное (изменения в том, как учитель делает что-то) и продуктивное (меняется в зависимости от того, сколько учитель делает) развитие.

Результат НПР – расширение прав и возможностей и большая профессиональная автономия учителей, улучшение их практики, развитие их организаций и учеников.

НПР должно привлекать учителей к выбору собственной деятельности по профессиональному развитию, быть конкретным и ориентированным на аудиторию, вовлекать учителей в сотрудничество с другими профессионалами, выводить на внешний опыт, включать наставничество и коучинг.

2. Стандарты Германии. Цель НПР – формирование и развитие аналитических, рефлексивных, проектировочных умений, интеллектуальной мобильности педагогов.

Функционируют тщательно организованные и разработанные программы, направленные на систематическое повышение квалификации педагогов или получение ими дополнительных квалификаций.

Большое разнообразие традиционных и инновационных форм НПР: учебные курсы (краткосрочные и долгосрочные, с отрывом и без отрыва от работы), различные семинары, мастер-классы, педагогические конференции, учебные мастерские, супервизия, модерация, «модель непрерывного тренинга», «Гамбургская модель», дистанционное обучение.

Педагогические мастерские как учебные лаборатории позволяют осуществить активное участие педагогов в практической деятельности, организовав коммуникацию с более опытными коллегами, и в реализации идей участников проекта, разработанных в профессиональном общении.

Разработана система супервизии специалистов, осуществляемая в индивидуальной и групповой формах. *Педагогическая супервизия* – это профессиональное консультирование и сопровождение педагога более опытным специалистом. Она включает модерирование, консультирование, создание психологически комфортных условий, исправление профессиональных ошибок, содействие в развитии и саморазвитии работников образования, формирование дополнительных компетенций в рамках компенсирующего образования в системе НПР.

Модерация – особая форма консультирования и руководства деятельностью групп учителей, способ научно-методического сопровождения профессиональной деятельности педагога.

«*Модель непрерывного тренинга*» (Konstanzer Trainingsmodell) – программа самообразования педагогических кадров, оказывающая им помощь в поиске новых методов и средств борьбы с агрессивным поведением школьников.

Основу «*Гамбургской модели*» составляет прагматический подход к организации процесса повышения квалификации педагогов, направленный на развитие теории планирования процесса обучения.

Основу образовательного процесса *дистанционного обучения* составляет целенаправленная, контролируемая, интенсивная самостоятельная работа обучаемого. Для более успешной ее организации составляется индивидуальное расписание, имеется комплект специальных средств и согласованная возможность контакта с преподавателем, что позволяет существенно повысить профессиональную квалификацию педагога. Сайты дистанционного повышения квалификации предоставляют следующие возможности: дистанционное обучение по программам повышения квалификации, отдельным курсам, модулям курсов и темам; персонифицированное дистанционное консультирование, тестирование и мониторинг процесса обучения по программам повышения квалификации; разработка новых программ повышения квалификации для разных категорий обучаемых с использованием учебно-методических материалов сайта; использование ресурсов сайта в учебном процессе центров педагогического образования, институтов повышения квалификации работников образования в качестве дополнительных учебно-методических материалов.

3. Стандарты Финляндии. В соответствии с трудовыми договорами, работа учителя предполагает обязательное выделение на повышение квалификации 3 дней ежегодно. В эти дни все учителя должны проходить курсы повышения квалификации, организуемые местными органами образования. Сами учителя и директора школ решают, сколько и каких других занятий по повышению квалификации им требуется, разбираются с возможностями финансирования таких занятий.

Поскольку все финские учителя имеют диплом магистра, помимо других возможностей повышения квалификации, у них есть право на соискание докторской степени. Учитель младших классов легко может продолжить обучение на педагогическом факультете. Докторские диссертации таких учителей обычно посвящены тем или иным вопросам педагогики. Многие учителя младших классов не упускают этой возможности, нередко совмещая работу над диссертацией с преподаванием в школе. Для учителей определенных предметов, специализировавшихся в магистратуре не на педагогике, соискание докторской степени по педагогике требует большей работы и предполагает успешное прохождение курсов педагогических наук продвинутого уровня, поскольку предполагается, что для перехода от исходной академической специализации (например, по химии) к педагогической необходимо получить соответствующую педагогическую квалификацию.

Учителя по умолчанию должны считаться высокообразованными профессионалами, старающимися делать все, что в их силах, в интересах школьного образования. В финских школах — профессиональных сообществах взаимного обучения — учителя доверяют друг другу, свободно обсуждают друг с другом методы преподавания и механизмы обучения и полагаются на авторитет и лидерские качества директоров.

4. Стандарты Кореи. Обязательная 180-часовая программа профессионального развития для учителей со стажем работы три и более лет (во время летних или зимних каникул) для получения сертификата школьного учителя I степени. Такой сертификат включает базовые навыки (от 10 до 20 процентов программы квалификационной подготовки), общую педагогику (от 10 до 20 процентов) и знание предметного содержания (от 60 до 80 процентов).

5. Стандарты Гонконга. Скорее добровольное, чем обязательное участие учителей в программах и мероприятиях профессионального развития. Учителя выбирают участие в программах, соответствующих интересам и потребностям. Есть две широкие категории

программ профессионального развития: курсы для повышения общих профессиональных знаний и предметные курсы. Рекомендуется учителям проводить 150 часов непрерывного профессионального образования в течение трех лет. Некоторые школы могут посоветовать своим учителям посещать определенное количество курсов повышения квалификации в течение учебного года.

В Казахстане повышение квалификации связывают в первую очередь с курсовой подготовкой / курсовым обучением.

В таблице 2 предлагаем SWOT-анализ по материалам практики курсовой подготовки, регулируемой Правилами организации и проведения курсов повышения квалификации педагогов, а также посткурсового сопровождения деятельности педагога [Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 28 января 2016 года № 95 / в редакции приказа Министра образования и науки РК от 09.04.2020г.]

Таблица 2 – SWOT-анализ «Направленность курсовой подготовки в рамках повышения квалификации на НПП педагога»

Сильные стороны (в организации и содержании курсовой подготовки)	Слабые стороны (в организации и содержании курсовой подготовки)
1. Множество организаций и образовательных программ курсов повышения квалификации – разных по тематике, форме, содержанию и продолжительности профессионального обучения – создает конкурентную среду	1. Отсутствие единой политики качества в отношении организации, программ и тренеров курсов повышения квалификации
2. Курсы повышения квалификации структурируются по уровням образования: дошкольное, начальное, основное среднее образование, ТиПО	2. Курсовое обучение по уровням образования снижает возможность установления педагогом связей преемственности образования от уровня к уровню
3. Курсовая подготовка учитывает ежегодно составляемый организацией образования, отделом образования и Управлением образования перспективный план повышения квалификации педагогов – в определении тематики и контента образовательных программ	3. Составление организацией образования перспективного плана повышения квалификации носит формальный характер, т.к. учитывает лишь своевременность сроков курсовой подготовки, без мониторинга профессиональных потребностей и затруднений своих педагогов и уровня НПП
4. Отбор слушателей на курсовое обучение в соответствии с нормой не реже 1 раза в три года	4. Отбор слушателей не учитывает исходное состояние профессионального развития, комплектацию группы слушателей одной квалификационной категории
5. Модульное построение образовательных программ курсовой подготовки	5. Неадекватность содержания курсовой подготовки целям НПП приводит к зналиевому подходу
6. Разнообразие форм и методов обучения на курсах взрослых педагогов	6. Отбор форм и методов обучения педагогов определяется задачами повышения квалификации, а не проблемами профессиональной деятельности
7. Организации, реализующие Программы	7. Отсутствует стандарт/реестр/рамка

повышения квалификации, осуществляют посткурсовое сопровождение деятельности педагогов для качественной реализации на практике полученных знаний с итоговым мониторингом и анализом изменений в профессиональной деятельности педагога	направлений, организационных форм и методов посткурсового сопровождения, позволяющих анализировать изменения в НПП педагога
8.Обязательные посткурсовое сопровождение и посткурсовой мониторинг развивают предметно-профессиональные компетенции педагога	8. Обязательные посткурсовое сопровождение и посткурсовой мониторинг связаны в большей степени с внешними показателями НПП (квалификация, участие в конкурсах, мероприятиях, написание статей и т.п.)
9.В рамках посткурсового сопровождения администрация организации образования при проведении внутришкольного контроля и мониторинга деятельности педагога отслеживает результаты применения педагогом полученных компетенций	9.Администрация организации образования отслеживает в большей степени внешние показатели повышения квалификации, не связывая с продвижением педагога в НПП применение компетенций
10.Итоговое оценивание для подтверждения уровня компетенции педагога	10.Унифицированный характер контрольно-измерительных материалов итогового оценивания, без учета индивидуальной траектории НПП
Благоприятные возможности для НПП педагога	Угрозы для НПП педагога
1.Диверсификация контента курсов повышения квалификации учитывает разнообразные потребности НПП	1.НПП – в условиях отсутствия единой политики качества –приобретает формальный характер
2.НПП педагога основано на освоении уровня образования, в котором выполняется его профессиональная деятельность	2.НПП педагога в рамках одного уровня затрудняет реализацию концепции непрерывного образования (<i>наблюдаемая тенденция</i> – педагоги предпочитают участие в конкурсах профессионального развития в среде своего уровня и избегают межуровневых конкурсов)
3.Регулярность повышения квалификации как предпосылки НПП	3.НППограничивается повышением квалификации педагогов разного уровня профессионального развития, при этом за педагога решают где, когда, как, зачем он должен повышать свою квалификацию
4.Курсовая подготовка направлена на реализацию актуальных потребностей педагогов в повышении квалификации	4.Курсовая подготовка не направлена на реализацию средне- и долгосрочных потребностей педагогов в повышении квалификации и в этой связи мало связана с НПП
5.НПП «подпитывается» актуально обновляемым контентом курсовой подготовки	5.Преобладание знаниевого подхода в НПП критически затрудняет освоение педагогом инструментальной, операциональной составляющей развития
6.НПП включает освоение форм и методов инновационного преподавания	6. Несогласованность запросов педагогов и предложений системы повышения

	квалификации затрудняет освоение ценностной составляющей НПП
7.НПП имеет ресурсы в обязательном посткурсовом сопровождении	7.НПП, не диагностируемое в условиях курсовой подготовки и в особенности посткурсового сопровождения, становится изолированным от практики педагога, затратным по времени и усилиям
8.НПП связано с устойчивым повышением компетентности	8.Направленность педагога в его НПП на достижение внешних показателей
9.Реализуется связь в развитии (на курсах) и применении (в практике) компетенций – как основы НПП педагога	9.НПП, не охватываемое регулярным мониторингом со стороны администрации, не становится предметом общешкольного анализа: педагог остается единственно заинтересованным лицом в собственном НПП
10.НПП измеряется и диагностируется, что позволяет педагогу оценить продвижение в траектории развития	10.НПП - вне учета темпов и особенностей индивидуального развития - затрудняет становление индивидуального стиля деятельности

SWOT-анализ делает очевидной необходимость персонифицированного повышения квалификации.

В пользу персонифицированного повышения квалификации свидетельствует разнообразие его видов и локаций.

Так, в мировой системе практикуется: начальное обучение для неопытных учителей, обычно вначале педагогической деятельности в заочной или дистанционной форме; начальное образование для опытных, но неквалифицированных учителей (обычно с большим стажем работы в школе); дополнительное педагогическое образование для дипломированных специалистов, не имеющих педагогического опыта, дальнейшее образование для квалифицированных педагогов, имеющих определенное педагогическое образование и опыт работы.

Разнообразие локаций отражает таблица 1.

Таблица 1 - Сравнительный анализ основных баз повышения квалификации учителей (по странам) [Слюсаренко, 2017: № 2]

База повышения квалификации	Страны
Центры ПК	Австрия, Болгария, Великобритания, Венгрия, Германия, Голландия, Греция, Испания, Польша, Румыния, Словакия, Финляндия, Чехия
Вузы	Великобритания, Венгрия, Голландия, Греция, Дания, Испания, Италия, Норвегия, Польша, Португалия, Румыния, Словения, Словакия, Финляндия, Франция, Чехия, Швеция
Объединения учителей	Австрия, Великобритания, Венгрия, Германия, Голландия, Греция, Испания, Италия, Польша, Португалия, Румыния, Словения, Финляндия, Чехия, Швеция
Школы	Австрия, Великобритания, Венгрия, Германия, Голландия, Греция, Португалия, Словения, Финляндия, Чехия, Швеция

Учреждения образования взрослых	Австрия, Великобритания, Венгрия, Германия, Голландия, Финляндия, Чехия
---------------------------------	---

Перечислим атрибутивные признаки персонализированного повышения квалификации, которые выделены нами на основе: 1) научных основ персонализированного обучения, 2) эффективного зарубежного опыта профессионального развития педагогов, 3) критического осмысления результатов вышеприведенного SWOT-анализа.

1. Организационно-методологические признаки:

а) комплектация группы для обучения на курсах со сходным имеющимся уровнем профессионального развития;

б) формальное обучение, состоящее из сессий и интегрированное с ресурсами неформального и информального образования (например, стажировкой в организации образования, исследовательской практикой и др.);

в) опережающий характер содержания повышения квалификации в динамике непрерывного образования;

г) влияние содержания повышения квалификации на НПП педагога;

д) соотнесение контента повышения квалификации с личностью обучающегося педагога;

е) накопительная система повышения квалификации, позволяющая восполнять дефицит профессиональных компетенций в посткурсовой период, если нет возможности предоставить содержание, востребованное обучающимися педагогами, в период курсового обучения.

2. Содержательные признаки:

а) модульный принцип реализации образовательных программ курсов, обеспечивающий гибкость в соответствии с меняющимися потребностями конкретной группы педагогов;

б) интеграция предметного содержания и методики его преподавания;

в) опора в содержании на традиции педагогической практики и витагенный опыт обучающихся педагогов, прикладной характер учебных активностей;

г) наличие вариативного модуля, связанного с реализацией проектов регионального образования, в которых обучающиеся педагоги принимают участие и ответственны за достижение конкретных результатов;

д) наличие «резервного» модуля, заполняемого в ходе обучения на курсах и учитывающего конкретные потребности конкретной группы педагогов;

д) динамичность содержания образовательных программ, обусловленная развитием социально-педагогической ситуации, изменениями в образовательной среде и в требованиях профессионального стандарта «Педагог»;

3. Процессуально-технологические признаки:

а) организация индивидуального, лично ориентированного процесса обучения посредством технологий проектно-деятельностного обучения, позволяющих достигать диагностируемые цели;

б) проектирование индивидуальных траекторий НПП (персональных образовательных маршрутов преодоления дефицита компетенций и совершенствования образовательной практики), сопровождаемых критериями и дескрипторами для само- и оценивания личностного продвижения;

в) обеспечение выборности обучающимися педагогами педагогических условий и видов деятельности повышения квалификации, а также средств учебно-методического обеспечения образовательной программы;

г) организация самостоятельной самообразовательной деятельности обучающихся на курсах педагогов посредством персонализированного комплекса заданий;

д) организация рефлексивной деятельности в соответствии с алгоритмами, диагностическими методиками, разными видами обратной связи и формами выходного контроля.

В условиях масштабного реформирования казахстанского образования персонализированное повышение квалификации может стать действенным инструментом НПР педагога, т.к. реализует миссию персонального обучения для профессионального обогащения и дальнейшего образования.

Список использованных литератур:

1. [Мирза Н.В. Профессиональная компетентность педагога. Алматы: Эверо, 2021. – 200с. С. 170]
2. [Проект «Модернизация среднего образования». Соглашение о займе № 8709-KZ. Результат 6. Итоговый отчет. Нур-Султан, 2021, с. 25]
3. [Teaching standards and professional development in the UK Tim Phillips Head, Teacher Development / www.teachingenglish.org.uk]
4. [Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 28 января 2016 года № 95 / в редакции приказа Министра образования и науки РК от 09.04.2020г]
5. [Слюсаренко В.А. Тенденции развития системы повышения квалификации // Современная педагогика. 2017. № 2 [Электронный ресурс]. URL: <https://pedagogika.snauka.ru/2017/02/6787> (12.09.2022)]

I –СЕКЦИЯ ҚАЗАҚСТАНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

ИСТОРИЯ И ТЕНДЕНЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УНИВЕРСИТАХ

Ахметова Г.К. – профессор кафедры педагогики КазНУ имени аль-Фараби, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК

В послании Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу 2022 года подчеркнута, состояние системы образования играет решающую роль в повышении потенциала нации... «Движущей силой прогресса в образовании являются преданные своему делу педагоги», - отметил Президент (1). Ведь именно от педагогов зависит не только знания обучающихся, но и их нравственные устои, духовные ценности и профессионализм. Поэтому педагогическое образование в классическом университете является важным направлением деятельности вуза. Размышляя о качествах педагога Великий аль-Фараби говорил, что не каждый человек, занимающийся образовательной деятельностью, является подлинным педагогом.

Каким должно быть педагогическое образование в исследовательском университете? Как оно трансформируется в быстроизменяющемся мире? Эти и другие вопросы сегодня волнуют все педагогическое сообщество мира.

Исследовательский университет (англ. *Research University*) — это специфический вид университета, в котором научные поиски и исследования являются одной из центральных частей работы вуза. Такие университеты уделяют большое внимание собственно научным исследованиям..., дают такие навыки как критическое мышление (2). Джон Тейлор, профессор управления высшим образованием в Ливерпульском университете, определяет ключевые характеристики успешных исследовательских университетов(3):

- «Присутствие чистых и прикладных исследований»;
- «Поставка научно-ориентированного обучения»;
- «Широта академических дисциплин»;
- «Высокая доля программ последипломого обучения»;
- «Высокий уровень внешнего дохода»;
- «Международная перспектива».

Среди названных ключевых характеристик исследовательского университета, выделенных профессором Дж.Тейлором, хотелось бы выделить два направления – широта или разнообразие академических дисциплин и высокая доля программ постдипломного обучения. Постдипломное обучение – это система обучения специалистов, имеющих высшее образование и по содержанию оно представляет собой во многом или исключительно научно-исследовательскую деятельность, по результатам которой присуждается ученая степень (4).

Именно поэтому практически во многих исследовательских университетах мира среди огромного количества образовательных программ обязательно имеются программы педагогического образования и постдипломная подготовка педагогических кадров – преподавателей высших учебных заведений.

Рассмотрим опыт педагогического образования одного из ведущих университетов мира. Например, Гарвардского университета, где работают около 5000 преподавателей и учатся 6700 бакалавров и 15250 магистров и докторантов. 75 лауреатов Нобелевской премии были связаны с университетом как студенты, преподаватели или сотрудники. Гарвардский университет занимает первое место в стране по числу миллиардеров среди выпускников (6), а его библиотека — крупнейшая академическая в США и третья по величине в стране. Гарвард входит в группу элитных американских университетов — Лигу плюща (7).

В Гарвардском университете действует Высшая педагогическая школа (Harvard Graduate School of Education), которая предлагает обширные **программы магистратуры и докторантуры**:

1. Степень магистра образования - очная, годовая программа — имеет пять различных вариантов программы, охватывающих лидерство в образовании и предпринимательство, политику в области образования, развитие человеческого потенциала, преподавание и лидерство учителей, а также разработку программ обучения и технологии обучения.
2. Магистр в области лидерства в образовании - онлайн, неполный рабочий день, двухлетний курс — предназначена для профессионалов, заинтересованных в налаживании профессиональных связей с выдающимися преподавателями. Необходимо не менее семи лет соответствующего опыта работы.
3. Доктор педагогического лидерства (Ed.LD) готовит опытных педагогов к лидерству на системном уровне в школьных округах, государственных учреждениях и некоммерческих организациях.

4. Доктор философии в области образования (Ph.D.) расширяет возможности передовых междисциплинарных исследований, основанных на когнитивных науках, экономике, медицине, гуманитарных науках и многом другом.

Также для специалистов в области естественных наук (минимум пять лет работы в соответствующей области) и выпускников вузов по гуманитарным и естественно-математическим специальностям Гарвард предлагает интенсивный 11-месячный курс **педагогического образования. Отдельно есть Программа подготовки учителей (The Teacher Education Program)**, которая предназначена для специалистов с **высшим образованием**, но без педагогического опыта в преподавании. То есть для того чтобы преподавать не только в школе, но и в университете преподаватель должен получить **специальнопедагогическое образование**. И это совершенно верно, так как можно прекрасно знать свой предмет, например математику или физику, но при этом совершенно не владеть методикой преподавания, способами педагогических исследований и общения с аудиторией обучающихся.

Например, В Гарвардском университете, участники вышеназванной программы (**Программа подготовки учителей (The Teacher Education Program)** для выпускников с высшим образованием (математиков, физиков, истории и др.), не желающих трудиться в школе, действующая программа (36 кредитов), включает следующие курсы:

1. Введение в преподавание (введение в предмет: английский язык, история, математика или др. наука) (2 кредита);
2. Методы (преподавание английского языка, истории, математики или естественных наук..., т.е. - методы и способы преподавания конкретного предмета) (4 кредита);
3. Исследования подросткового возраста: понимание и поддержка развития городской молодежи (2 кредита);
4. Раса и власть в городских классах (2 кредита);
5. Элементы разнообразия: Специальное образование (2 кредита);
6. Измерения разнообразия: изучающие английский язык (2 кредита);
7. Предварительная практика в среднем образовании (и консультирование) (4 кредита);
8. Практикум в среднем образовании (и консультирование) (4 кредита)

Для участников программы предусмотрена около 850 часов практических работ, начиная с программы Летней академии Кембридж-Гарвард и продолжая в течение учебного года. Консультативная структура программы – участникам подбирается консультант, который имеет опыт преподавания по соответствующему предмету. Консультанты проводят раз в две недели консультативные встречи в течение учебного года. Во время консультаций обучающиеся делятся своим опытом и обсуждают идеи по улучшению преподавания и обучения по общему предмету. Также в программу включены вопросы, связанные с образовательной культурой, обучением, управлением аудиторией и рефлексией.

Профессиональное образование в Высшей педагогической школе (Professionaleducation) Гарварда ежегодно проходят обучение более 18 000 педагогов по всему миру благодаря обширному портфолио из 100 программ для специалистов в области образования. Гарвардский институт высшего образования предлагает широкий спектр программ развития лидерских качеств, предназначенных для администраторов высшего образования — от директоров, заведующих отделами и деканов до вице-президентов, ректоров и президентов университетов. В университете уделяется пристальное внимание на подготовку педагогических и научно-исследовательских педагогических кадров для учебных заведений всех типов, включая профессионально-технические, средние специальные и высшие учебные заведения, на реализацию межпредметной интеграции, углубление предметной подготовки, развитие предметно-профессиональной исследовательской деятельности. Такая разнообразная работа по педагогическому образованию проводится во многих лучших университетах мира.

Топ лучших исследовательски университетов мира по педагогическому образованию выглядит следующим образом (2022. QS):

Позиция	Университет	Факультеты
1	<u>University College London</u>	университет образования
2	<u>Harvard University</u>	Высшая школа педагогических наук
2	<u>Stanford University</u>	педагогика
4	<u>University of Oxford</u>	Институт образования
5	<u>University of Toronto</u>	педагогика
6	<u>Cambridge University</u>	педагогика
7	<u>University of Hong Kong</u>	педагогический
8	<u>Berkeley University of California</u>	Высшая школа образования
9	<u>University of British Columbia</u>	Педагогика в Оканагане

Как показывает анализ, во всех вышеназванных исследовательских университетах мира действуют факультеты педагогического образования, которые по разному называются: В Гарвардском университете – высшая школа педагогических наук, в UCL (UniversityCollegeLondon) – университет образования,Berkeley University of California – высшая школа образования и др . Но главное – педагогическое образование «направлено на решение двух комплексных взаимосвязанных задач: во первых, содействовать социально ценному развитию личности будущего педагога (его фундаментальной общекультурной подготовке, нравственной и гражданской зрелости) и, во-вторых, способствовать профессиональному становлению и специализации в избранной области педагогической деятельности. Развитие

личности педагога -

цель, основа и условие эффективного профессионального образования» (8).

В условиях развития общества знания, развития нейронаук и интернет меняются парадигмы образования, которые становятся направлены на исследовательскую деятельность старшеклассников, студентов. Именно поэтому исследовательские университеты могут предоставить свою исследовательскую среду для подготовки педагогических кадров, обладающих исследовательскими стратегиями обучения, способствуют изменению подходов в преподавании и обучении.

Во многих университетах мира для преподавания в высшем учебном заведении необходимо специальное обучение в области педагогического образования. При этом необходима соответствующая лицензия на преподавание!! В целом, в современном мире «наличие двух дипломов - диплома об университетской подготовке и диплома о профессиональной пригодности - становится необходимым условием для начала преподавательской деятельности в большинстве западноевропейских стран» (9).

Таким образом, что в мировой практике в педагогическом образовании отсутствует единый унифицированный стандарт, каждая страна ориентируется на свои потребности и специфику. Тем не менее, выявляются основные **тренды**: основополагающим для эффективной подготовки педагогических кадров не только для школ и колледжей, но и для **высшей школы** является педагогическое образование; постдипломное педагогическое образование занимает центральное место в образовательной политике ведущих университетов мира; программы постдипломного педагогического образования ориентированы как на развитие профессиональных компетенций преподавателей университетов (методики, способов, приемов и технологий обучения студентов), так и на развитие навыков «softskills» (лидерства, умение работать в команде и мотивировать других людей).

Список использованных литератур:

1. [Послание Президента РК народу Казахстана, 2022 год: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>]
2. [Исследовательский университет. Википедия]
3. [John Taylor. Managing the Unmanageable: The Management of Research in Research-Intensive Universities (англ.) // Higher Education Management and Policy : journal. — Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006. — 21 June (vol. 18, no. 2). — P. 3—4. (англ)]
4. [Педагогический терминологический словарь. С.-Петербург: Российская национальная библиотека. 2006., стр. 193]
5. [Гарвардский университет. Википедия]
6. [Janhavi Kumar Sappa. Billionaire Universities, *Forbes* (11 августа 2010).]
7. [The Nation's Largest Libraries: A Listing By Volumes Held (англ.). American Library Association.]
8. [Научные ведомости, серия: гуманитарные науки. «Высшее педагогическое образование в странах западной Европы в контексте глобализации (последние десятилетия двадцатого века)», Н.В. Плаксина (N.V. Plaksina) Курский государственный университет, Россия. 2017. № 21 (270), выпуск 35, стр 173]
9. Там же

ПРОБЛЕМЫ И СОСТОЯНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бурдина Елена Ивановна,
д.п.н., профессор каф. ЛРИО,
Жомартова Айсулу Далеловна,
Доктор PhD, ассоц. профессор каф. ЛРИО,
НАО Торайгыров университет

Annotation

The article is devoted to the actual problem of inclusive education in the Republic of Kazakhstan. The chronology of the development of inclusion in the country is given. This publication describes the features of the implementation of inclusion and teacher-specific problems. The authors draw attention to the factors that need to be taken into account when considering the main directions of the development of inclusive education. It is proposed to study the best practices of foreign colleagues in this path. In addition, the important contribution of Professor R.A. Suleimenova in highlighting the problem of people with disabilities to education is described. Also, in this publication you can learn about the measures taken to improve and develop inclusive education in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: inclusive education, limited opportunities, special educational needs, teacher training, teacher profession.

Инклюзивное образование нуждается в новом видении системы образования и переменах в сознании общества в области представлений о совместном обучении и воспитании. Большинство наших соотечественников с настороженностью относятся к вопросу об обучении лиц с ООП в обычных школах, при этом понимая всю социальную важность обучения и воспитания без преград и предрассудков. Опасения больше связано с тем, справятся ли педагоги с новыми задачами, не скажется ли данное нововведение негативно на качестве образования в целом.

Внедряя что-то новое, необходимо проанализировать имеющийся успешный, положительный опыт. Чем скрупулезнее это сделано, тем четче и яснее картина предстоящей работы. Анализ должен быть как положительных, так и отрицательных сторон, увидеть причину неудачи – значит предупредить возможную несостоятельность в своей системе. Ничто новое в первоначальном виде не внедряется, оно должно быть апробировано и адаптировано к конкретным условиям. Так и с инклюзивным образованием, есть множество факторов, специфичных именно для нашей страны. Во-первых, Казахстан – многонациональное государство, в котором есть разные культуры и связанный с ними менталитет; во-вторых, долгое время дети с ОВ были изолированы от общества, хоть и неплохо развита работа специализированного образования; в-третьих, инфраструктура населенных пунктов, здания, подъездные пути и многое другое не соответствуют требованиям инклюзивности, универсальности; в-четвертых, педагоги, хоть и слышаны об инклюзивном образовании, но не имеют достаточной подготовленности к принятию детей с ООП; в-пятых, общественность, по сравнению с недавним прошлым, осведомлена о трудностях, с которыми встречаются люди с психофизиологическими особенностями, при этом с настороженностью относятся к вопросу совместного обучения в общеобразовательных школах; кроме того, на данный период наблюдается демографический рост, что отражается на численности обучающихся в школах.

▪ Инклюзия требует не модернизацию существующей системы образования, а выстраивание совершенно нового подхода к обучению в целом. Достижение этой сложной цели требует прохождения нескольких этапов эволюционного развития:

▪ 1) возникновение идеи инклюзии в обществе;

▪ 2) понимание и принятие обществом философии инклюзии, которая осуществляется через просветительскую деятельность путем массового обсуждения данной проблемы и распространения данной идеи в сознании большинства;

▪ 3) законодательное подкрепление идеи инклюзивного образования;

▪ 4) обеспечение безбарьерной среды. Вся инфраструктура должна быть доступна для всех без исключения. Здания должны быть адаптированы под нужды каждого индивидуума, транспорт и различные виды услуг также нужно сделать доступными, универсальными;

▪ 5) поиск новых путей взаимодействия. Этот этап требует переосмысления ныне существующей системы взаимоотношений, для чего необходима подготовка и переподготовка педагогов. В условиях инклюзии педагогу надо действовать не единолично, он должен научиться работать в команде, а это значит, что на уроке работает команда, состоящая из педагога предметника, помощника дефектолога, психолога и при необходимости другие специалисты;

▪ 6) понимание и принятие собственной уникальности каждым человеком. Это осознание необходимо не только людям с ОВ, но и условно «здоровым». Важно понимать, что все разные и неординарные, поэтому и возможности у всех отличаются.

▪ Следует отметить, что от интенсивности и устойчивости развития каждого этапа зависит, насколько будет продвигаться в положительной прогрессии последующий этап. Причем каждый этап самостоятельно должен набирать силу и развиваться.

▪ Определяя особенности построения казахстанской модели инклюзивного образования, нужно учесть ряд факторов, о которых говорилось выше, отличающих нашу страну от остальных:

▪ 1. Казахстан – молодое суверенное государство, имеющее много общего со странами постсоветского пространства.

▪ 2. Это многонациональное государство, где уникальность каждого народа считается его достоянием.

▪ 3. Казахстан – молодое светское государство, стремящееся к равноправию и высшей ступени демократии.

▪ 4. Казахстан – многоконфессиональное государство, где право на выбор вероисповедания определяется самой личностью.

▪ 5. Это государство, почитающее обычаи прошлого и сочетающее с новыми современными тенденциями.

▪ 6. Государство с развивающейся экономикой, которое на пути достижения поставленной цели выстраивает новые экономические отношения со странами с развитой экономикой, инфраструктурой и социальными возможностями.

▪ Совокупность данных факторов определяет то, как и в каком направлении нужно двигаться, чтобы создать собственную эффективную модель инклюзивного образования.

Решение поставленных вопросов невозможно без осмысления и пересмотра имеющегося опыта внедрения детей с ОВ в общеобразовательный процесс. Исторически так сложилось, что у нашей страны имеется общая история с некогда существовавшей страной СССР. В 80-х годах прошлого столетия в СССР были предприняты попытки интеграции детей с ОВ в обычную школьную среду. Программа была рассчитана на то, что дети с задержкой психического развития после проведенной коррекционной учебно-воспитательной работы с 5 класса продолжают свое обучение в обычных классах. Эти классы называли классами «выравнивания». К большому сожалению, опыт не увенчался успехом. В подобные классы попадали дети с девиантным поведением, педагогически

запущенные. Это породило некий негатив к обучающимся таких классов, и эксперимент завершился, произошли изменения, которые привели к развалу некогда большой страны.

Общее для концепции «нормализации» зарубежом и стратегии «выравнивания» в СССР – это неготовность общества к изменениям и принятию в свою среду людей, не похожих на других. Изолированное образование детей с ОВ дало результат, когда большая часть населения не знала, как нужно себя вести с ними и боялась их, особенно тех, чье поведение резко отличалось от «нормального». К тому же педагогические работники не были подготовлены к работе с детьми с ОВ, не учитывались их индивидуальные возможности, не была разработана программа интеграции и программа обучения. Дети с ОВ в силу своих возможностей не могли усвоить весь материал, предназначенный для статистически «нормального» школьника, что в педагогической работе для педагога являлось весьма существенной преградой.

Страны постсоветского пространства почти одновременно стали освещать эту проблему, и поиск путей ее решения также во многом был идентичен. Впервые проблема необходимости инклюзии была озвучена Казахстанским Национальным научно-практическим центром коорекционной педагогики, созданным 1992 году и осуществляющим научно-прикладные исследования в области специального образования и одновременно оказывающим помощь детям с различными проблемами в развитии по вопросам диагностики, обучения и воспитания. Центр был открыт по инициативе Р.А. Сулейменовой. До этого времени в Казахстане не было организации, научно-исследовательской лаборатории, института, занимающихся проблемами специального образования. В 1999 году был реализован совместно с ЮНЕСКО проект по инклюзивному образованию, а в 2002 году при поддержке Фонда «Сорос» – Казахстан центр провел научно-практическую конференцию по инклюзивному образованию [Сулейменова, 2019:1]. Данные мероприятия позволили ознакомить казахстанскую общественность с новым подходом и парадигмой в образовании, обратить внимание на проблему организации безбарьерной среды и доступного образования для всех категории граждан.

Под руководством Р.А. Сулейменовой в Казахстане появились организации нового формата: психолого-медико-педагогические консультации (ПМПК), кабинеты психолого-педагогической коррекции (КППК), реабилитационные центры разного направления (РЦ). Р.А. Сулейменова стала руководителем и инициатором Закона «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» (2002). Таким образом, проблема людей с ОВ выходит на поверхность информационного пласта, о своих реальных возможностях начинают задумываться не только сами люди с ОВ, но и общество. Открываются экспериментальные площадки, школы с инклюзивным образованием. В Караганде, Костанае, Астане и других регионах, где апробируется интеграция в общеобразовательный процесс детей с ОВ.

До 2010 года включительно на законодательном уровне были приняты ряд документов, касающихся прав ребенка [Закон РК. О правах ребенка в Республике Казахстан], поддержки детей с ОВ [Закон РК. О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями], социальной защиты инвалидов [Закон РК. О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан], оказания специальных социальных услуг [Закон РК. О специальных социальных услугах]. А в декабре 2010 года указом президента РК была утверждена Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, где была описана текущая ситуация в области образования, проанализированы сильные и слабые стороны той системы и была запланирована деятельность с целью решения выявленных проблем. Одна из слабых сторон – недостаточное развитие инклюзивного образования, для решения которой была поставлена задача: совершенствование системы инклюзивного образования в школе. По плану доля школ, создавших условия для инклюзивного образования, от их общего количества должна была составлять к 2015 г. – 30%, а в 2020 г. – 70%. 2015 году

вышел приказ Министра образования «Об утверждении Концептуальных подходов к развитию инклюзивного образования в РК».

▪ Параллельно с развитием основ инклюзивного образования на законодательном уровне ведутся исследовательские работы в области продвижения инициатив образования лиц с ОВ и инклюзии. Под научным руководством д.п.н., профессора Р.А. Сулейменовой в 2010 году А.А. Байтурсынова изучила проблему создания организационно-педагогических условий включения детей с ОВ в учебный процесс общеобразовательной школы. Ею была освещена зарубежная практика включения детей с ОВ в общее образование, способы поддержки детей с ОВ в обучении и трудности, с которыми сталкиваются казахстанские дети с ОВ [Байтурсынова, 2010: 5].

▪ В этом же году, З.А. Мовкебаева в рамках диссертационного исследования освещает проблему формирования готовности старших дошкольников с общим недоразвитием речи к школьному обучению [Мовкебаева, 2010 : 5].

Проведенная научно-исследовательская работа под руководством А. Айдарбековой: «Формирование позитивного психологического климата в инклюзивном классе общеобразовательной школы» в 2014 году, была посвящена проблеме отношения здоровых детей к своим сверстникам с ОВ в условиях инклюзивного образования. Исследование показало в целом положительное отношение к сверстникам с ОВ, при этом наблюдался феномен дистанцирования [Айдарбекова, 2014: 6].

За последнее время в разных областях педагогического знания были проведены исследования в области инклюзивного образования и защищены результаты проделанной диссертационной работы следующих ученых И.А. Оралканова 2014 год, А.К. Оралбекова, 2017 год, С.Д. Аубакирова, 2017 год, А.Б. Дузелбаева, 2018 год [Дузелбаева, 2018: 5], А.Р. Рымханова 2019 год.

Проведенная аналитико-исследовательская работа по изучению развития инклюзии в нашей стране представляет хронологию предпринятых исследований, которые составили основу для инклюзивного образования. Каждый из ученых внес вклад для совершенствования существующей системы. Тем не менее, остается достаточно много нерешенных проблем.

Ключевой фигурой в реализации идеи инклюзивного образования является педагог, поэтому нами была проведена работа по определению отношения педагогов школ к инклюзивному образованию. Без положительного отношения к детям с ОВ со стороны педагогов невозможно выстроить качественную инклюзивную среду, организовать безбарьерное получение желаемого образования.

Немаловажно значение имеет отношение к инклюзивному образованию действующих педагогов тех, кто уже имеет опыт работы на этом поприще. От отношений практикующих педагогов к детям с ООП зависит, как на самом деле будут реализовываться стратегии инклюзивного образования. Проблема отношения педагогов к инклюзивному образованию, а точнее положительная тенденция позволяет делать выводы о хороших перспективах в педагогической деятельности в условиях инклюзивного образования. С этой целью во многих странах таких, как Финляндия [Saloviita, 2018:3], Индия, округ Пурулия, Западная Бенгалия [Pargamanik, 2018: 750], Непал [Kiran, 2020: 1140], Литва [Baranauskienė, 2018: 30], в странах Латинской Америки [Vaillant, 2011: 1], в северной части Греции [Vasileiadis, 2021: 12], Турции [Katıtaş, 2020: 18] и еще ряде других стран были проведены исследования на предмет определения отношения педагогов к инклюзии. Авторами исследований отмечается в большей степени положительная динамика, при этом анализ показывает наличие ряда трудностей в обеспечении равного доступа к инклюзии, организации инклюзивного образовательного воздействия, психолого-эмоциональных переживаний и обеспечении вспомогательных механизмов совершенствования (развития) полученных навыков обучения детей с ООП, уже состоявшимися учителями. Многие ученые использовали в своих исследованиях анкету "Отношение к инклюзии" (TATIS) (Gregory, Noto, Cullen, 2010). Поэтому нами так же

было проведено исследование с использованием данной анкеты для выявления отношения к инклюзии нашими казахстанскими учителями.

▪ В исследовании приняли участие 416 учителей Павлодарской области, большую часть составили учителя сельских школ. Примечательным является то, что к инклюзии учителя мужского пола относятся более позитивно по сравнению с противоположным. При этом, учителя сельских школ показали более позитивное отношение к лицам с ООП, чем городские. В целом, отношение к инклюзивному образованию можно расценивать как положительное [Агавелян, 2020: 18]. За период просвещения общественности о проблемах лиц с ОВ и связанных с ними затруднений люди, на наш взгляд, стали намного осведомленнее в вопросах соблюдения прав людей с ОВ. Таким образом, школьные учителя показали свое положительное отношение к инклюзивному образованию, что является хорошим показателем для успешной реализации инклюзивного образования в Казахстане. Вместе с тем остаются нерешенными проблемы, касающиеся непосредственно организации учебно-воспитательной деятельности в условиях инклюзии.

▪ Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы пришла к своему логическому завершению и ей на смену была принята новая программа, рассчитанная на 2020-2025 годы. Согласно данной программе к завершению 2025 года все дошкольные учреждения и школьное образование должны стать полностью инклюзивными. Но, на смену указанной программе была принята Концепция «Качественное образование. Образованная нация» Самым главным вопросом остается компетентный кадровый потенциал инклюзивного образования.

▪ Проблема поиска путей реализации инклюзивного образования в Республике Казахстан остается все еще актуальной. С момента появления понятия «инклюзивное образование» в нашей стране по сегодняшний день сделано очень много: разработана нормативно-правовая база, предназначенная для его регулирования, определены пути решения проблем обеспечения безбарьерной среды, рассмотрены возможности интеграции лиц с ОВ с общеобразовательный процесс и многое другое. В Казахстане активно ведутся исследования, связанные с различными аспектами инклюзивного образования. В данном вопросе ценны результаты ученых исследователей специальной педагогики, опыт которых очень важен в ситуации успешного построения собственной, казахстанской модели инклюзии.

Изучив модели реализации инклюзивного образования в разных странах, мы понимаем всю сложность и многофакторность самой идеи. Инклюзия – это новая концепция современной системы оказания образовательных услуг, предполагающая не соединение в одно целое процессов специального образования и общего среднего, а создание совершенно новой конструкции, в которой должны взаимодействовать сообща специальное и школьное образование. Традиционная система не отвечает требованиям обеспечения равного доступа к получению желаемого образования для реализации собственного потенциала и самостоятельного, независимого обеспечения своей жизнедеятельности без каких-либо барьеров как социальных, так и физических. Инклюзия нацелена на индивидуализацию обучения в контексте общего образования с последующим его развитием на профессиональном уровне. Инклюзивное образование – новая конструкция системы, предусматривающая наличие важных взаимодействующих составных компонентов (таблица 1).

Таблица 1 – Компоненты инклюзивного образования

Компонент	Содержание	Решение
1	2	3

Материально-экономические ресурсы	Организация безбарьерной инфраструктуры среды, архитектурные, универсальные возможности зданий образования, транспортные решения	Внесение коррективов в градостроение с применением требований универсальности в использовании всеми	
Методические ресурсы	Составление новых оформлений планов и программ обучения на всех уровнях	Составление более гибких индивидуальных планов обучения детей с ООП	
	Методическая поддержка в виде специальной учебно-методической литературы в системе общего образования, согласование содержания данной литературы с общим направлением среднего образования	Создание новой учебно-методической базы для инклюзивного образования	
	Техническое оборудование для улучшения взаимодействия в учебно-воспитательном процессе и облегчения преподавания в новых инклюзивных условиях	Многофункциональные интерактивные доски, звукоусиливающие устройства, мобильные дидактические материалы для осязания, устройства для выполнения индивидуальных заданий (планшеты, компьютеры), программное обеспечение и многое другое	
	Новый подход в организации учебно-воспитательной деятельности	Налаживание взаимодействия специалистов для общей цели в виде командной работы: учителя предмета, дефектолога, специального педагога, социального педагога и др.	
Кадровые ресурсы	Подготовка к инклюзии действующих работников образования	Повышение квалификации через изучение проблем инклюзивного образования и методике работы в новых условиях	В содержание подготовки включение основ специальной педагогики и психологии детей с ООП, основы девиантологии, методики работы в условиях разноразличия в классе
	Подготовка будущих педагогов к инклюзивному образованию	Через изучение специальных дисциплин по инклюзивному образованию и методике работы в условиях инклюзии	
Поддержка инклюзии	Различные поддерживающие инклюзию организации или сообщества, ассоциации специалистов из области специальной педагогики, психологии, социальной педагогики, ювенологии	Создание вспомогательных организаций для поддержки субъектов инклюзивного образования в масштабах региона	

▪ Согласно представленной таблице каждый из компонентов очень важен, чтобы вся система инклюзивного образования функционировала на высоком уровне. Методический компонент, на наш взгляд, является основополагающим при подготовке к инклюзии, так как общее планирование с учетом индивидуальных запросов каждого задача, зависящая от готовности к профессиональной деятельности.

▪ На данном этапе развития инклюзивного в современном Казахстане в школьную систему включена штатная единица «педагог-ассистент» (зарубежный аналог «тьютор»), в чьи обязанности входит сопровождение ребенка с ООП в обучении и воспитании. Делая основные выводы можно констатировать, что для развития инклюзивного образования сделано достаточно много важных дел. Тем не менее, основной задачей является полный переход к инклюзии и готовность педагогов к принятию детей с разнообразными потребностями. А для этого каждый педагог должен приложить максимум усилий для саморазвития и самосовершенствования своих профессиональных навыков для решения неординарных, порой сложных педагогических задач.

Список использованных литератур:

1. [Сулейменова Р.А. К вопросу об инклюзивном образовании // http://www.openschool.kz/glavstr/inclusiv_obraz/inclusiv_obraz.25.09.2019.]
2. [Закон Республики Казахстан. О правах ребенка в Республике Казахстан: принят 8 августа 2002 года, №345-П // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_. 25.09.2019.]
3. [Закон Республики Казахстан. О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями: принят 11 июля 2002 года, №343 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343_. 3.10.2019.]
4. [Закон Республики Казахстан. О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан: принят 13 апреля 2005 года, №39 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_. 5.10.2019.]
5. [Закон Республики Казахстан. О специальных социальных услугах: принят 29 декабря 2008 года, №114-IV // <https://adilet.zan.kz/rus>. 5.10.2019.]
6. [Байтурсынова А.А. Организационно-педагогические условия включения детей с ограниченными возможностями в учебный процесс общеобразовательной школы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. – Алматы, 2010. – 156 с.]
7. [Мовкебаева З.А. Формирование готовности старших дошкольников с общим недоразвитием речи к школьному обучению: автореф. ... док. пед. наук: 13.00.03. – Алматы, 2010. – 46 с.]
8. [Айдарбекова А. И др. Формирование позитивного психологического климата в инклюзивном классе общеобразовательной школы. – Алматы, 2014. – 116 с.]
9. [Дузелбаева А.Б. Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында мұғалім дефектологтарды дайындау: 6D010500: док. PhD. ... дис. – Алматы, 2018. – 166 с.]
10. [Saloviita T. Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland // Scandinavian Journal of Educational Research. – 2018. – Vol. 27. – P. 1-13.]
11. [Paramanik N., Barman P. Attitude of Secondary School Teachers towards Inclusive Education // International Journal of Research in Social Sciences. – 2018. – Vol. 8, Issue 7. – P. 750-765.]
12. [Kiran C. Perceptions of Teachers toward Inclusive Education Focus on Hearing Impairment // World Academy of Science, Engineering and Technology. – 2020. – Vol. 14, №11. – С. 1140-1157.]
13. [Baranauskienė I., Saveikienė D. Pursuit of inclusive education: inclusion of teachers in inclusive education // Society Integration Education: proceed. of the internat. scient. conf. – Rezekne, 2018. – P. 30-53.]

14. [Vaillant D. Preparing teachers for inclusive education in Latin America // Prospects. – 2011. – Vol. 1. – P. 1-17.]
15. [Vasileiadis I. et al. The perceptions of primary education teachers about inclusive education in the greek educational system // European Journal of Education Studies. – 2021. – Vol. 8, Issue 2. – P. 12-31.]
16. [Katitaş S., Coşkun B. What Is Meant by Inclusive Education? Perceptions of Turkish Teachers towards Inclusive Education // World Journal of Education. – 2020. – Vol. 10, №5. – P. 18-28.]
17. [Агавелян Р.О., Аубакирова С.Д., Жомартова А.Д. и др. Отношение учителей к инклюзивному образованию в Казахстане // Интеграция образования. – 2020. – Т. 24, №1. – С. 8-19.]

БІЛІМ САЛАСЫНДА МАМАНДАР ДАЯРЛАУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ИДЕАЛЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ТҮЛҒАСЫ

Н.С. Әлқожаева

Педагогика ғылымдарының кандидаты,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ доценті,
профессор м.а

Білім саласына қатысты әлемде болып жатқан жаһандану үдерісі болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруды көздейді. Алайда ғылыми-техникалық прогресс, саяси, экономикалық, мәдени үдерістер білім саласына әрқилы ықпал ететіні белгілі.

Қоғамның даму деңгейі, елдің экономикалық қуаты мен ұлттық қауіпсіздігінің өлшемдері ретінде білім беру жүйесі, адам ресурстарының рөлі мен маңызы арта түседі.

Жедел өзгеріп тұратын әлем және ақпарат легінің ұлғаюы пәндік білімнің алдында тұрған міндеттерді айқындайды. Олай болса, ғылым неғұрлым инновациялық білімге тәуелді.

Қазіргі таңдағы әлеуметтік-саяси өзгерістерге байланысты университеттер заманауи жоғары білімнің даму тенденциясында дағдарысты бастан кешіріп, шешу жолдарын қарастыруда. Дағдарыстың бірден бір себебі әлі күнге дейін орын алып отырған жоғары білімдегі техноцентристік концепция, бұл өз кезегінде университеттердің өндіріске бағытталуына және қолданбалы сипатта білім беруге мәжбүрлілік. Аталған концепция бойынша университет бітіруші кез келген жоғары оқу орнының түлегі сияқты ең алдымен маман, қажетті практикалық білімнің иегері ретінде қарастырылады, ал білім болса қоғам алдына биліктің қойған әлеуметтік және өндірістік міндеттерді техникалық тұрғыдан шешу және оны біліктілікпен орындау үшін қажетті аралықтағы өнім сияқты қабылдануда. Білім тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениеті мен тұтастай бейнесін қалыптастырудағы рөлімен бағаланады [1]. Білім саласына кадрлар даярлау біліктілік талаптарына сай жүзеге асырылып келеді, бұған көптеген педагог ғалымдар атсалысуда соның бір көрнекті өкілі- Ахметова Г.К. Оның осы бағытта бірнеше еңбектері жарық көрген, солардың ішінде «Ұстаз даярлаудың өзекті мәселелері» оқу құралы, «Концепция реформирования подготовки учительских кадров в Казахстане», «Тенденции и перспективы подготовки педагогических кадров в Казахстане» т.б. мақалаларымен қатар «Подготовка учительских кадров в педагогических вузах Казахстана (1958-2000 г г .)» [2; 3; 4; 5] тақырыбындағы докторлық диссертациясын ерекше атап өтуге болады.

Педагогикалық кадрларды арнайы оқу орындары дайындау керек деген пікірлер де кең тарауда. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі университеттердегі

маман дайындау жүйесін жетілдіру мақсатында педагогикалық мамандықтарды педагогикалық институттар мен университеттерге беру туралы шешім қабылдаған, мүмкін дұрыс та шығар. Мұндай көзқарас классикалық университеттерде көпдеңгейлі мамандарды дайындау жағдайында тұтастай өзгеруі қажет. Яғни, жалпы орта білім беру жүйесінің көптүрлілігіне орай, педагогикалық білім беру бағдарламаларының бакалавриат түлектері жалпы орта білім беретін ұйымдарында педагог болып қызмет жасайды. Ал, ғылыми бағыттағы математик, тарихшы, химик, биолог, физик, географ т.б. қайта даярлау негізінде мектептерде сабақ беру құқығына ие болуы үшін педагогика, оқыту әдістемесі т.б. пәндерді ақылы түрде оқып, сертификаттар алуда. Демек, сұраныс бар бұл, классикалық университеттерде педагогикалық бағытта қайта даярлаудың маңыздылығын көрсетеді. Университеттік білімнің келесі сатысының түлектері Мемлекеттік стандарт бойынша жоғары ғылыми-педагогикалық білім «Магистр» академиялық дәрежесін алады. Оларға ғылыми зерттеушілік және жоғары оқу орындарында оқытушылық іс-әрекетпен айналысуына болады.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде мектептің пән мұғалімдерін дайындайтын мамандықтардың барлығы дерлік жабылып, жоғары оқу орны педагогтарын даярлайтын магистратура мен докторантурада ғылыми-педагогикалық бағыт сақталынып қалды, бұл қуанарлық мәселе. Жоғары білім беру саласының педагогтарын дайындау классикалық университеттің приоритетті міндеті болып табылатындығын ескергеніміз жөн.

Бұл дегеніміз, заманауи университеттік білімнің рөлі мен мәнінің арта түсуіне ықпал етеді, себебі оның даму көрсеткіші әлеуметтік қайта құрудың деңгейінің өлшемі болып табылады. Ол қоғам сапасының негізін қалайды, экономикалық күштің базасы мен маңызды факторы бола отырып, әлемдік қауымдастықтағы орнын анықтайды.

Аталған мәселе, қазіргі кезде шешімін таба бастады десек те болады, айталық университеттер автономия ала бастады, зерттеу университетіне айналып отыр. Білім беру идеалының нақты сипаты көрініп отыр десек те болады.

Ахметова Г.К. өзінің «Образовательный идеал в теории и практике подготовки учительских кадров»[6] тақырыбындағы монографиясында нақты білім беру идеалының мәнін ашады.

Бір топ ресей ғалымдарының пікіріне сүйенер болсақ «тәрбие үрдісі нәтижелі болуы үшін оның мақсат қоятын бағдарларын айқындап алу қажет, өйткені «тәрбие идеал бар жерде және қай уақытта жүзеге асады... Идеалсыз тәрбие болмайды» [7,91]. Білім эрқашан өз мәні бойынша болашаққа бағытталған. Идеал (грек тілінен алынған идея - идея, прототип) - бұл қалаған болашақтың кемелді бейнесі. Бұл – қалаған нәрсенің өзіндік шегі, мақсаттың, адамдардың өмірлік ұмтылысының жүзеге асуы. «Идея» тұжырымдамасы шындықты идеал бағытына айналдыру тәсілі идеясын қамтиды. Идея өткен мен болашақты байланыстыруға, дәстүрлі мен жаңаны байланыстыруға, қоғам мен адам дамуының сабақтастығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін және сол арқылы прогреске ықпал ететін қайта құрулардың қозғаушы факторы бола алады, яғни. мұратқа жетуге деген ұмтылыс [8].

Өз кезегінде қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білімге де ықпал етеді және одан мобильділік пен жаңа тарихи кезеңнің міндеттеріне нақты жауапты талап етеді. Яғни, бұл университеттік білімді Қазақстанның даму қажеттіліктерімен сәйкестендіруге алып келуде. Алдыңғы қатарлы әлемдік державаларда білімнің философиясы мен әдіснамасын жаңартудың жаһандық тенденциясы жүзеге асырылуда, бұл да білім беру идеалымен тікелей байланысты. Демек, білім беру идеалы негізінде білім мазмұнын жетілдіру, оқытудың тиімді модельдері мен білімді басқарудың тәсілдері іздестірілуде.

Кез келген әлеуметтік жүйеге соның ішінде білім беру жүйесіне де «даму» құбылысы тән. Ең алдымен «даму» түсінігін философиялық позицияда қарастырып көрелік. Онда даму - қозғалыстың, материя мен сана өзгерісінің жоғарғы типі, бір күйден басқа сапалы күйге, ескіден жаңаға ауысу деген мағына береді [9].

Даму, генезис – материя мен сананың заңдылықты өзгерісі, олардың әмбебап қасиеті, анықтау, бұрын да болған, дайындалған, бірақ қабылдауға жеткіліксіз заттардың, бөлшектердің, күйлердің, қасиеттердің болуы.

Дамуды өзгерістің синониміне немесе прогреске жатқызуға болмайды. Даму ұғымын әртүрлі типтегі әмбебап байланыстарды талдаудың негізінде қалыптастыруға болады. Даму – бұл өзгерістің ерекше типі.

Даму ұғымы жүйені жаңартумен оның ішкі құрылымдық және функционалдық өзгерістерімен, жаңаға ауысуымен байланысты өзгерістердің ортақ массасынан бөлініп шығады. Даму – ұзақ, жинақталушы, қайта келмейтін, жеткілікті мөлшерде уақыт интервалдарының күрделі, жүйелі объектілердің өзгерісі.

Философияда қоғамдық дамудың негізгі типіне эволюция мен шарықтау жатады, олар сандық және сапалық өзгерістерді көрсетеді. Дамудың тарихи кезеңдерінің өзара байланысының мәні, неміс классик философтар өкілдерінің пікірінше, жаңа сатыда алдыңғы тарихи материалдарды сақтау мен дамыту, жатады [1].

Тарихи кезеңдердің өзара байланысы дамудың үздіксіздігін қамтамасыз етеді. Дамуды сызықты үдеріс ретінде қарастыруға болмайды. Шынайы әлеуметтік-тарихи даму әрқашанда жан-жаққа ауытқып отырады немесе артқа қайтады, дамушы үдеріс кейде дивергенцияланады және синтезделеді, дамудың түрлі сызықтарын біріктіреді.

Мұндай жағдайда тарихилық принципін ұстанған жөн. Оның мәні себептерге байланысты белгілі бір жағдайларда пайда болған объектілерді тұтас жүйе ретінде қарастыруында. Тарихилық құбылыстардың детерминациясы тұжырымдамасымен тығыз байланысты. Тарих – алдын ала нәтижесі белгіленген үдеріс емес және ол дамудың объективті заңдылықтары бір ғана мүмкін болатын формада жүрмейді. Олардың жүзеге асуы өзгермелі.

Қоғамдағы кез келген дамудың негізі – құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу болғандықтан болып жатқан өзгерістерге де оның екі типі тән (біреуі – сапалылыққа, екіншісі – сандық өзгеріске арналған). Оларды Э.А.Баллер шартты түрде 1) бір деңгейдегі – сабақтастық; 2) әртүрлі деңгейдегі – сабақтастық, деп бөлген [10].

Сандық өзгеріс кезінде объектінің құрылымы сабақтастықтың мазмұнын құрайды. Сапалық өзгеріс кезінде сабақтастықтың мазмұнына объектіні құрайтын жекелеген элементтер кіреді. Сондықтан өзгеріс кезінде ол дамуға әкеледі, ал сапалық өзгерісте даму құрылымын қайта жасаумен анықталады.

Гегель өзінің «Ғылым логикасы» еңбегінде алдағы қозғалыс өткен белгілілерден басталады әрі одан кейінгі белгілілер бай және нақтырақ бола түседі» деп айып өтеді [9,306]. Жаңа нәрсе өзінің мазмұны бойынша алдыңғының жалғасы болып табылады. Ескі, жаңа өңделген түрде қайта жарық көреді. Гегель даму үдерісін диалектикалық әдісті қолдана отырып қарастырған: «жалпылық негізді құрайды: сол себептен алдыға жылжуды үдеріс деп қарастырмау керек. Абсолютті әдісте ұғым өзінің алғашқы мәнін сақтайды, жалпылық - өзінің талқылау мен шынайылығын сақтайды. Жалпылау кейінгі анықталуының әрбір сатысында өзінің алдыңғы мазмұнының барлық массасын басып озады, сондай-ақ диалектикалық алдыға жылжуында ешнәрсе жоғалтпайды, артқа ешнәрсе қалдырмайды, бірақ өзі жинақтағанды байытады және өз ішінде толығы түседі [9,306-307]. Гегельдің пайымдауына сабақтастықтың мәні ескінің мазмұнын жаңаша өңдеу. Дәл осындай философиялық амал білім беруді дамытудағы тарихи сабақтастықты бақылау негізінде білім беру идеалын сипаттай алатынымызға көз жеткізуге болады. Біздің білім беру жүйеміз классикалық университеттер арқылы зерттеушілік бағытқа ауысып келеді.

Я.А.Коменскийді қазіргі заманғы білім теориясының негізін салушы деп дәстүрлі түрде қабылданған. «Ұлы дидактикада» баяндалған бірыңғай ұлттық мектептің жобасы - өз дәуіріне сай өзіндік оқу аймағының моделін жасаған [11]. Автор мектептік білімінің ұлттық жүйесін - академия немесе университетпен байланыстырады және бұл дұрыс, өйткені мектепсіз университет те, академия да жоқ.

Сонымен қатар, ол үш пункттен тұратын Академияның бағдарламасын ұсынды. Бағдарламаның бірінші пунктіне автордың пікірінше ғылымдар мен адамзат даналығының жиынтығын қамтитын оқу пәндерінен тұратын білім мазмұны ендірілген. Осы тұрғыдан алғанда - университеттік білім үшін академиялық білімнің тұтас қамтылуы, базалық болып табылатын әмбебаптылық талаптарды қалыптастыратынына мән берген. Екіншіден, Академиядағы білімнің әдістемелік базасына тоқталады және де білім алушылар «осында келушілердің барлығына негізделген білім беруде оңай әрі дұрыс әдістерді қолдануды ұсынады. Үшіншіден, сый-құрметке, адамзат тағдырына ықпал етуші кандидаттар ретіндегі Академия түлектерінің әлеуметтік мобильділік мәселелері айтылады [11]. Яғни, мұнда қоғамның барлық сферасын басқаруға өзіндік рөлін қосатын жоғары білімді мамандарды қалыптастыру мәселесі қозғалып отыр, мұны білім беру идеясының мазмұны ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі кезде қоғамдық сана өзінің азаматтық ұстанымын айқындай алатын, қиын жағдайларда өз бетінше шешім қабылдай алатын, қабылданған шешімдерге жауапкершілікті сезіне алатын тұлғаны адамгершілікке тәрбиелеу мәселелеріне бұрынғыдан да көбірек бет бұрды [12]. Бұл тұрғыда, К.А.Шварцман «... бұл қасиеттерді қазіргі өзара байланысты әлемнің барлық аумақтарындағы адамдарда қалыптастыру міндеті, - деп атап өткен [13,14].

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті ұсынған Қазақстанның әлемнің бәсекеге барынша қабілетті елу елінің қатарына кіруі тұрғысынан үздіксіз білім беру мазмұнын дамыту бағдарламасы өзекті болып табылады. Себебі, мұнда «ұлттық идеологияның» мазмұны көрініс тауып отыр. Ғалымдар «Ұлттық идея» ұғымын анықтаудың негізгі тәсілдерін анықтады: 1) қазақ, орыс, ағылшын және басқа да ұлттық идеялардың анықтамасына сәйкес келетін ішкі этникалық, этнографиялық; 2) қазақ, орыс, ағылшын ұлттық идеяларын айқындайтын сыртқы, жаһандану тәсілі. Қазақтардың ұлттық идеясы ретінде әзірлеме авторлары «Ашықтық, төзімділік, Отанға деген сүйіспеншілік» формуласын, ал сыртқы жаһандану тәсілі аясында ұлттың бәсекеге қабілеттілігі идеясын ұсынады [14].

Көптеген елдердің білім беру құжаттарында білім беру мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдауда, шын мәнінде, тәрбиелік мұраттың түсіндірмесі ретінде елдің ұлттық идеясы бекітілген. Сонымен, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру, дамыту және кәсіби дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық, рухани қабілеттерін дамыту сынды тәрбие мұратының негізгі сипаттамалары көрсетілген жеке тұлғаның физикалық мүмкіндіктері, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру; азаматтық пен отансүйгіштікке, белсенді азаматтық; ел тарихын, оның дәстүрін, мәдениетін білу т.б. білім беру идеясының құралы ретінде ұлттық идеяның негізі бола алады, деп толықтай тұжырымдай аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Баширова Ж.Р. Жоғарғы оқу орындарында жоғары мектеп оқытушысын даярлау мәселесі. Монография.-Алматы, 2010.-113 бет]
2. [Ұстаз даярлаудың өзекті мәселелері - Алматы: Былым, 1998. - 152 б.]
3. [Концепция реформирования подготовки учительских кадров в Казахстане // Вести. КазНУ им. аль-Фараби. Сер. педагогические науки. - 2001. - № 6. - С. 3-20.]
4. [Тенденции и перспективы подготовки педагогических кадров в Казахстане // Глобализация и интернационализация высшего образования: материалы междунар. науч. конф., Астана, 21 декабря 2001г. - Астана, 2001.-С. 41-47.]
5. [Подготовка учительских кадров в педагогических вузах Казахстана (1958-2000 г г.): диссертация д-ра пед. наук. - Караганда, 2002. — 317 с. —]
6. [Ахметова Г.К. Образовательный идеал в теории и практике подготовки учительских кадров. - Алматы: Қазақ университеті, 2000. - 124 с.]

7. Молодёжь: будущее России. - М., 1995. - 240 с.]
8. [Загвязинский В.И., Амонашвили Ш.А., Закирова А.Ф. Идеал, гармония и реальность в системе гуманистического воспитания <http://portalus.ru> (с).]
9. [Гегель Г.Ф. Наука логики// Соч.М., 1972, Т.3.]
10. [Баллер Э.А. Социальный прогресс и культурное наследие. –М.: Наука, 1987. -225 с7]
11. [Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2тт. Т.1.-М.: Педагогика,1982.-656 с.]
12. [Галиева Б.Х. Национальная идея и образовательный идеал как факторы общественных преобразований Международный журнал экспериментального образования. – 2010. – № 5 – С. 56-58]
13. [Шварцман К.А. Философия и воспитание: Критический анализ немарксистских концепций. - М.: Политиздат, 1989. - 208 с]
14. [Реферированные отчеты первого этапа за 2007 г. по государственной программе «Национальная идея как основа устойчивого развития Казахстана в 2007-2009 гг.», выполненных в Казахском национальном университете имени аль-Фараби]

ВЗАИМОСВЯЗЬ ГАДЖЕТ-ЗАВИСИМОСТИ С КОГНИТИВНЫМ СТИЛЕМ «ПОЛЕЗАВИСИМОСТЬ-ПОЛЕНЕЗАВИСИМОСТЬ» У СТУДЕНТОВ- ПСИХОЛОГОВ И МАТЕМАТИКОВ

Г.Ф. Шакирова

Казанский федеральный университет,
кандидат психологических наук, доцент

Аннотация

В процессе преподавания дисциплин психологического цикла у будущих специалистов-психологов и учителей математики, автор статьи задалась вопросом о том, какой полезависимый или полenezависимый когнитивный стиль преобладает в каждой выборке испытуемых при гаджет-зависимости. В результате было установлено, что вне зависимости от гаджет-зависимости, обоим группам свойственен полезависимый стиль.

Ключевые слова: гаджет-зависимость, когнитивный стиль, полезависимость-полenezависимость, гибкость-ригидность, многозадачность.

Актуальность исследования:

Важное место в жизни современного человека занимают гаджеты, а именно смартфоны, ноутбуки, компьютеры, навигаторы, планшеты, игровые приставки, умные часы. Исследования показывают [Бабаева, 1:90], что привязанность к гаджетам может отрицательно отразиться на коммуникации, социализации, умении находить решения из проблем. Отказываться от использования гаджетов и интернета достаточно сложно, в условиях неограниченного доступа к Интернету и различным источникам информации. В Европе этим недугом страдают уже несколько миллионов потребителей, а с развитием технологий, гаджет-аддикция может стать такой же опасной эпидемией, как интернет-зависимость или игромания [Понукалина, 6:5].

В работах Е.И. Дмитриева был определен термин гаджет-зависимость как нестандартные и оригинальные приспособления, которые помогают человеку решить массу технических вопросов [Морозов,5:71]. Белоусова М.В., Карпов А.М., Уткузова М.А. изучили влияние гаджетов на коммуникацию, социализацию и речь детей раннего и дошкольного возраста [Белоусова,3:108]. Ученые Морозов И.А. [Морозов,5:69], Ярская-Смирнова Е., Понукалина О. [6:5], Куриленко Е.Н. рассматривали проблему игровых практик российской молодежи. Также специалисты Benchmark Research Ltd. [Белоусова,3:111] провели исследование в шести европейских странах с целью

определить степень гаджет-зависимости. Однако исследований взаимосвязи гаджет-зависимости и когнитивного стиля «полезависимость-полenezависимость» проведено не было. В связи с этим, целью данного исследования является выявление взаимосвязи гаджет-зависимости и когнитивного стиля «полезависимость-полenezависимость» у студентов - психологов и математиков.

Проводимые в России исследования социокультурной ситуации отражают интенсивное развитие медиакультуры, в особенности аудиовизуальной (кино, видео, компьютерные игры, спутниковое телевидение). Так, всё перечисленное в большой степени оказывает влияние на общественное сознание. В современном обществе интернет, компьютер и смартфон дают право индивидуального общения в интерактивном режиме подростку. В данном режиме может происходить как познание интересующей информации, так и реализация творческих идей [Баранов,2:156].

Селиванов В.В. считал, что когнитивный стиль – это устойчивые характеристики того, как различные люди воспринимают и перерабатывают информацию, в том числе и при решении проблем. Когнитивные стили определяются не с помощью психологических опросников, а с помощью решения испытуемыми стандартизованных задач [Селиванов,7:365].

Впервые термины полезависимость-полenezависимость были введены в науку американскими учеными под руководством Г. Уиткина в связи с изучением соотношения в перцептивной деятельности зрительных и проприорецептивных ориентиров.

Полезависимость определяется тем, как человек ориентируется на внешние источники информации, склонен игнорировать детали анализируемого объекта, благодаря этому могут возникать проблемы при решении перцептивных задач. Полenezависимость характеризуется ориентацией на внутренние источники информации (знания и опыт), поэтому человек намного меньше подвергается влиянию наружных факторов, в большей мере склоняется к подробному выделению элементов, а не более заметные черты.

Согласно сведениям Г. Уиткина, полезависимые студенты имеют большие достижения в сфере искусства и гуманитарных дисциплин, чем в сфере естественных наук. Они выбирают, кроме того, и наиболее неофициальные способы обучения. Полenezависимые студенты навязывают свою структуру организации рассмотрения материала, предпочитая более формальные модели его изучения [Холодная,8:287]. Также поколение XXI века отличается умением выполнять несколько дел одновременно, то есть многозадачностью. Делать домашнее задание, параллельно слушая музыку и переписываясь в социальных сетях, является нормой для современного человека. В связи с этим, нам следует выявить взаимосвязь между многозадачностью и гаджет-зависимостью.

Выборка исследования состояла из 60 студентов: 30 студентов-математиков и 30 студентов-психологов. Одной из базовых способностей будущего учителя математики, определяющей уровень его профессионализма, является математическое мышление – сложная динамичная структура, включающая интуитивный, пространственный, метрический, логический, конструктивный и символический компоненты. Важнейшая роль в данной структуре отводится пространственному компоненту, обеспечивающему выделение в объектах действительности пространственных свойств и отношений (формы, величины, протяженности), создание образов и оперирование ими при решении задач [Жук,4:108].

Для будущих психологов характерны: критичность мышления с целью, например, адекватной диагностики и интерпретации информации; требуется очень хорошее понимание ситуации взаимодействия с клиентом: контекста развертывания проблемы, причин ее возникновения, особенностей динамики (улучшения, ухудшения), детерминанты кризиса (внешние, внутренние); отсутствие стандартов или однозначного алгоритма решения различных проблем, обусловленных спецификой профессиональной деятельности психолога, а, значит, высокой гибкости и скорости мышления,

нестандартных решений; умение прогнозировать развитие событий и т.д. [Храпенко,9:384].

Для оценки степени гаджет-зависимости нами была проведена анкета на гаджет-зависимость С.А. Кулакова, модифицированная для студентов. Была предложена таблица с различными утверждениями для определения частоты использования устройств. Также нами был использован «Тест включенных фигур» Готшильда для выявления такого параметра как полезависимость-полenezависимость. Испытуемым предлагалось в тридцати замаскированных фигурах найти одну из пяти эталонных фигур и указать ее. Сложные фигуры предъявлялось по одной. Фиксировалось время поиска фигур и ошибки. Для определения многозадачности, а также когнитивного стиля гибкость-ригидность был проведен тест Струпа. Стимульным материалом являлись три карточки: 1- необходимо было прочитать названия цветов, напечатанных черным шрифтом, 2 - назвать цвета геометрических фигур, 3 - назвать цвет слова, где цвет шрифта отличается от значения слова. Фиксировалось количество ошибок и время.

Для математико-статистической обработки и анализа данных нами был использован Т-критерий Стьюдента для независимых выборок. Этот метод позволил проверить гипотезу о том, что средние значения двух генеральных совокупностей из которых извлечены две сравнительные независимые выборки отличаются друг от друга.

Было выявлено, что по показателю «полезависимость» существуют достоверные различия ($T_{эмп} = 2,79$ при $p \leq 0,05$) между студентами-психологами и студентами-математиками. В то же время по показателю «полenezависимость» различий не обнаружилось ($T_{эмп} = 0,61$ при $p \leq 0,05$), следовательно различия между студентами-психологами и математиками отсутствуют.

В выборке испытуемых не выявлен высокий уровень гаджет зависимости, но преобладает средний и низкий. Достоверных различий между студентами-математиками и студентами-психологами по Т-критерию Стьюдента с низким уровнем гаджет-зависимости не существует ($T_{эмп} = 0,95$ при $p \leq 0,05$).

Для выявления взаимосвязи гаджет-зависимости и когнитивного стиля «полезависимость-полenezависимость» был проведен корреляционный анализ, достоверные связи не обнаружены.

Обнаружены различия между студентами-психологами и математиками по показателю «многозадачность (гибкость-ригидность)» ($T_{эмп} = 2,5$ при $p \leq 0,05$). В результате корреляционного анализа по показателям «гаджет-зависимость» и «гибкость-ригидность», была обнаружена обратная взаимосвязь между менее зависимыми от гаджетов студентов-психологов и математиков с показателем ригидность ($r=0,58$ при $p=0,05$), то есть чем менее зависим студент от гаджетов, тем больше развита ригидность и наоборот.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что у студентов-математиков, и у студентов-психологов сформирована «полезависимость» и как результат сложность восприятия перцептивных задач. Это создает трудности в восприятии деталей изучаемого объекта/субъекта у современных будущих специалистов, ведь это важная компетенция, как для специалистов-математиков, так и для специалистов-психологов для становления их профессиональной деятельности.

Список использованных литератур:

1. [Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е. Психологические последствия информатизации / Ю. Д. Бабаева // Психологический журнал. – 1998. – №1. – С. 89-100.]
2. [Баранов А. Интернет-психология. – М.,: Инфра-М, 2012. – 264 с.]
3. [Белоусова М. В., Карпов А. М., Уткузова М. А. Влияние гаджетов на развитие коммуникации, социализации и речи у детей раннего и дошкольного возраста // ПМ. – 2014. – №9 (85). – С. 108-112.]

4. [Жук Л.В. Диагностика уровня развития пространственного мышления будущих учителей математики в процессе обучения геометрии // Наука и школа. – 2019. – №6. – С. 108-115.]
5. [Морозов И.А. Игровые сообщества: гендерный аспект // Этнографическое обозрение. – 2006. – №4. – С. 69-84.]
6. [Понукалина О.В. Игры общества потребления: конструирование повседневности // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2009. – №1. – С. 1-7.]
7. [Селиванов В.В. Когнитивный стиль // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М.: «Канон+», 2009. – С. 365-366.]
8. [Холодная М. А. «Когнитивные стили. О природе индивидуального ума». –СПб.: Питер, 2004. – 384 с.]
9. [Храпенко И. Б. Формирование профессионального мышления психолога в условиях непрерывной многоуровневой подготовки // КПЖ. – 2015. – №5-2. – С.373-378.]

METHODOLOGICAL AND MATHEMATICAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Dzhumaev Mamanazar Irgashevich,
professor at the Tashkent State University named after Nizami.

Аннотация.

В этой работе рассматриваются Современная система дошкольного образования ориентирует общество на новый гуманистический подход к ребенку как развивающейся личности, нуждающейся в понимании и уважении ее интересов и прав. Стратегия действий будет реализована в пять этапов, каждый из которых предусматривает утверждение отдельной годовой Государственной программы ее реализации в соответствии с заявленным названием года. Развитие социальной сферы, направленное на последовательное увеличение занятости и реализацию целевых программ развития образования, культуры, науки, литературы, искусства и спорта, совершенствование государственной молодежной политики; «Развитие социальной сферы Республики Узбекистан» [6], определены основные направления развития школьного образования и подходы к обучению, которые предполагают ориентацию обучения на формирование общих интеллектуальных, универсальных навыков и методов. деятельности, имеющей практическую направленность (компетентности подход к обучению).

Ключевые слова: интеллект, мышление, компонент, формирования, понятия, мышления, интеллект, труд, обучения.

The goal of the strategy for 2017–2021 is to fundamentally increase the effectiveness of the reforms, create conditions for the comprehensive and accelerated development of the state and society, implement priority directions for the modernization of the country and liberalize all spheres of life [4].

As noted in the document, a comprehensive analysis of the stage of independent development passed by Uzbekistan, as well as the changing world economy in the context of globalization, require the development and implementation of "radically new ideas and principles for the further sustainable and accelerated development of the country" [1].

The action strategy will be implemented in five stages, each of which provides for the approval of a separate annual State program for its implementation in accordance with the declared name of the year. The development of the social sphere, aimed at a consistent increase in employment and the implementation of targeted programs for the development of education, culture, science, literature, art and sports, and the improvement of state youth policy [3].

In the resolution of the Government of the Republic of Uzbekistan. The goal of the strategy, designed for 2017–2021, is a radical increase in the effectiveness of the reforms, creation of conditions for the comprehensive and accelerated development of the state and society, implementation of priority directions for the modernization of the country and liberalization of all spheres of life. As noted in the document, a comprehensive analysis of the stage of independent development passed by Uzbekistan, as well as the changing world economy in the context of globalization, require the development and implementation of "radically new ideas and principles for the further sustainable and accelerated development of the country"[1].

The action strategy will be implemented in five stages, each of which provides for the approval of a separate annual State program for its implementation in accordance with the declared name of the year. The development of the social sphere, aimed at a consistent increase in employment and the implementation of targeted programs for the development of education, culture, science, literature, art and sports, and the improvement of state youth policy; "Development of the social sphere of the Republic of Uzbekistan" [6], the main directions of the development of education at school and approaches to learning are identified, which imply the orientation of instruction towards the formation of general intellectual, universal skills and methods of activity that have a practice-oriented orientation (competency-based approach to learning).

In determining the selection and location of the educational content of schoolchildren, the assessment of trends in the development of mathematical education is essential.

Analysis of the traditional course of arithmetic and the course of mathematics of elementary school, conducted by A.M. Pyshkaloshwed, "that they are built on two basic concepts of number and quantity, which are considered in the sequence" number quantity ". In the same scheme and course of mathematics in the experiment L.V. Zankova. Experimental course V.V. Davydov built according to the scheme "value ratio number." Moreover, the ratio refers to the number of measurements in the measured value. What causes researchers to question the sequence of study of concepts?

However, the measurement of a quantity during which a measure is postponed a certain number of times includes, as indicated by J. Piaget, two logical operations. The first is the separation process, which allows the child to understand that the whole consists of parts. The second is the replacement operation, which allows you to attach one part to another and in this way create a system of units. It is more difficult to divide a continuous whole into interchangeable units than to list them divided. Therefore, the dimension develops later than the concept of number.

Methodical classes, as the authors write, are, in fact, a system of didactic games, during which children explore problem situations, identify significant signs and relationships, make discoveries. Knowledge is not given in finished form, but through the process of independent discovery by a child of the features and properties of the studied objects and phenomena. A feature of the program is its focus on a deeper study of "objects and phenomena of the world: it prepares children for the perception and elementary understanding of the dialectical unity of the world in its quantitative and qualitative relationships." The authors understand that the necessary condition for successful learning is the creation of a personality-oriented approach to the preschool child, the creation of an atmosphere of goodwill in the educational process.

The concept of lifelong education (pre-school and primary school) notes that "variability brought to the pre-school education an unjustified interest in subject-based learning", while "a

balance of reproductive (reproducing the finished sample) and research activities, joint and independent forms of activity is required. As a result of the ability to follow the pattern, rule, and instruction that has developed in preschool age, the arbitrariness of mental processes and behavior is formed, and initiative in cognitive activity arises.

In any case, the program for the mathematical development of preschool children in the "School 2100 ..." system repeats at its core the content of the traditional methodology for the formation of elementary mathematical representations and organizes training on a visual and practical basis [5].

The tendency to master a larger number of supporting concepts in the selection of content does not seem to be random. After all, the more basic scientific concepts a student learns, the closer education is to what is called science. "It is possible that in the future the list of basic concepts will be modified or expanded," notes A.M. Breathing.

Features of the forms of children's thinking - visual-effective and visual-figurative - limit the possibility of successful teaching of mathematics in a fairly full form, however, the orientation of traditional teaching on the visual properties of objects is not at all necessary.

Educators identify intellectual development with mental development or the development of mental structures.

Psychologists believe that children discover the acquired knowledge and actions in cases that cause intellectual difficulties. The child cannot complete the task in ways known to him; he must find a new way to complete the task. Such tasks are called problematic, and situations that cause the need for thinking processes, problematic situations. Intellectual activity corresponds to a high level of human development. It forms the basis of his theoretical activity, including the use of complex systems of symbolic formations, and involves a fairly high level of abstraction from objects of activity [4].

The scientific development of a preschool child should be based on a system of successive small intellectual tasks aimed at the formation of certain intellectual skills.

For example, teaching the concept of "multitude" can be carried out on small intellectual tasks that form the following skills:

- select each element of the set;
- indicate the essential feature of an individual element of the set;
- highlight the essential feature of the set;
- indicate the generalizing word, the characteristic property of the set;
- compare the elements of the set by property (by color, shape, size ...);
- select one item and many items;
- we establish that the element belongs to the set;
- indicate an extra element that does not belong to the set;
- select a subset in the set;
- we break the set into classes, groups of objects, etc.

The selection, sequence, completeness of the content of small intellectual tasks is a serious problem. In the process of research, intellectual tasks were identified in the sequence of studying support concepts: "a set of relationships on a set of correspondence, number of geometric figures, logic" [5].

Consistent and systematic training in intellectual tasks forms the skills and techniques of intellectual activity. In the established practice of teaching, general and special methods of intellectual activity "do not act as objects of special assimilation, their formation proceeds only in the course of assimilation of knowledge and with insufficient control by the educator.

Such an organization of learning determines the corresponding course of the process of formation of the main types of mental activity: a great stretch in time, the presence of a variegated variety of intermediate stages, a large spread of the results achieved by individual students. In psychology, this poorly managed process of mastering concepts is actually identified with intellectual development" [7].

In the case of training in intellectual tasks, various types of intellectual activity become the subject of special assimilation. In this case, the main methods of mental activity are formed: recognition, comparison, identification, analysis, synthesis, generalization, analogy, classification, etc. Thus, the formation of intellectual skills provides the development of thought processes and the mental development of the personality as a whole.

The formal-logical side of the methods of mental activity is formed on the material of mathematical content. However, psychologists argue that, being formed on any one subject content, the mental action is further used as a ready-made method of thinking in the analysis of any area of reality. The identification of small intellectual (scientific mathematical) problems and the definition of intellectual (scientific) skills as special assimilation not only contributes to the mathematical development of the child, but also outlines a completely new picture of intellectual development as a whole.

The concept of development of preschool education and training is the most important component of the modernization of the national system of preschool education, due to a number of factors:

- updating the role and purpose of preschool education in the system of continuing education;
- updating goals, objectives, principles, approaches, priorities in the system of preschool education;
- A new vision of the key results of preschool education;
- transition to a competency-based model of preschool education.

This Concept outlined the strategic guidelines for the development of preschool education and training, following which will contribute to:

- improving the resource support of the process of education and training of preschool children (financial, material, technical, personnel, software, scientific and methodological, technological);
- modeling of a high-quality, developing, health-saving , sociocultural environment in preschool organizations;
- technologization of the educational process in preschool organizations;
- achieving the quality of preschool education in the Republic of Uzbekistan.

Foreign language lesson has its own specificity, unlike other school subjects; the main objective of a foreign language lesson is the formation of intercultural communicative competence of learners. At the present moment the global aim of teaching foreign language is involvement to other culture and participation in dialogue of cultures. This aim is gained by the way of formation the ability to intercultural communication. The process of teaching foreign language is organized on the basis of communicative character tasks; teaching foreign language communication using all necessary for this work means is a distinctive feature of a foreign language lesson.

LITERATURE

1. [MirziyoyevSh.M. Ensuring the rule of law and human interests is a guarantee of the country's development and the well-being of the people. Tashkent, Uzbekistan, 2017, 48 pp.]
2. [MirziyoyevSh.M. Critical analysis, tough discipline and personal responsibility should become the everyday norm in the activities of each leader. Tashkent, Uzbekistan, 2017, 104 pp.]
3. [Strategy of action in five priority areas of the development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 . to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. UP-4947 .]

4. [Driga , V.I. Development of the professional career of a modern teacher in conditions of creative education / V.I. Driga // Standards and monitoring in education.— 2012.— No. 4.— P. 48–51]
5. [Loktionova TE, Sergeev MG . A comfortable educational environment in an educational organization: a modern approach to design. Vocational education and society . - 2018. - No. 3 (27). -43-106s.]
[Davydov V.V. The psychological theory of learning activity and IU todov primary education, based on meaningful generalizations Research Institute. -Tomsk, 1992.112s.]
6. [Peterson L.G. Modeling as a means of formation before the representations of the concept of function in 4-6 classes of high school. Dis . for a job . student step. Cand. ped . sciences. -M., 1984. -201s.]
7. [Jinho Kim. Mathematics Education in Korea: Curricular and Teaching and Learning Practices. World Scientific-2013.]
8. [Mathematics syllabuses. Cirriculum planning and development division, Singapore Ministry of education. 2015]
9. [Character and Citizenship Syllabuses. Framework for 21st Century competencies and Student outcomes. Student development cirriculum division, Singapore Ministry of education. 2016 .11.The National School Cirriculum, Cirriculum and Assesment Guide. CDC-HKEAA Committee. Hong Kong. <http://www.emb.gov.hk/cr>]
10. [M.I. Zhumaev Formation of the didactic business skillsof the teacher in elementary school Department of primary education,Tashkent 2022. 38-43.]

ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Галимжанова М.А.

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,
ғалым хатшы, п.ғ.к., академик

Қоғамдағы қазіргі кездегі қайта құрулар, экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуға бет алысы білімге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті.

Қоғамның білім деңгейі мен интеллектуалдық әлеуеті ұлттық байлықты құрайтын маңызды сипатқа ие. Болашақ ұрпағымыздың білімділігі, кәсіби икемділігі, шығармашылыққа талпынысы және қолайсыз жағдайларда әрекет ете білуі еліміздің дамуына, тұрақтылығына және қауіпсіздігіне негіз бола алады. Оған сапалы білім, оқушының оқуға және білімін өмір бойы жетілдіруге дайындығы – еліміздің бүгінгі әлемдегі бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ететін экономикалық және әлеуметтік дамуының маңызды факторы, негізгі алғышарт болып табылады.

Жалпы білім беру дегеніміз білім, дағдылар, құндылықтар, сенімдер мен әдеттерді меңгеруге жетекшілік ету немесе меңгеру үдерісі. Білім беру әдістеріне оқыту, оқу, әңгімелеу, талқылау және мақсатты зерттеу жатады. Оқытуды көбінесе мұғалім басқарады, бірақ оқушылар өз бетінше де білім ала алады.

Үздіксіз білім беру жасына қарамастан бүкіл халыққа қатысты және ресми, бейресми және өздігінен білім алу (информалды) арқылы білім беруді қамтиды [1].

Қазақстанда білім беру саласындағы қолданыстағы заңнамаға сәйкес білім беру саласындағы мемлекеттік саясат қағидаттарының бірі білім берудің бір деңгейінен екіншісіне дәйекті ауысуды білдіретін және оқыту нәтижелерін сақтау, дәйекті өзгерту және тану арқылы көрінетін «деңгейлерінің сабақтастығын қамтамасыз ететін білім беру процесінің үздіксіздігі» болып табылады.

Үздіксіз беру беруде педагогтердің біліктілігін арттыру мәселесі - аса өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Қазіргі білім беру мекемесінде қайсыбір өзгерістер орын алмасын, ол ең алдымен мұғалімдер тұлғасының ерекшеліктерімен байланысты болмақ.

Ресми білім беру «мектеп-колледж-ЖОО» циклі шеңберінде пәндер, атап айтқанда, жалпы білім беретін пәндер мазмұнының интеграциясын айқындау, сондай-ақ оқу-тәрбие процесін толассыз стандарттау, жоспарлау және ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады. Білім беру ресми немесе бейресми ортада және адамның ойлауына, сезіміне немесе әрекетіне қалыптастырушы әсер ететін кез келген тәжірибе тәрбиелік деп санауға болады.

Ресми білім – «жүйелі, саналы түрде» жүзеге асырылатын оқыту, ал бейресми білім, керісінше қалыпты оқыту ортасынан тыс жүргізіледі. Білім алушылар педагогтерден оқытылатын құрылымдық оқу бағдарламасы арқылы алатын білім ресми білім беру жүйесі деп аталады. Ресми білім құзыреттіліктің базалық деңгейіне сәйкес беріледі. Бұл құзыреттілік әртүрлі елдерде әр түрлі болуы мүмкін, сертификат беру үшін педагогтерді ресми дайындау арқылы стандартталған[2].

Оқу жоспарына негізделген бұл білім беру жүйесі ресми білім жүйесі деп аталады. Дегенмен де, көптеген елдерде ресми білім берудегі қатаң оқу бағдарламаларымен басқа да міндеттерге ешқандай қатысы жоқ бейресми білім беру жүйесі бар екендігі белгілі.

Бейресми білім дегеніміз мемлекет басқармайтын және демеушілік жасамайтын білім беру жүйесін білдіреді. Бұл сертификаттауға әкелмейді және құрылымдық немесе сыныптық негізде берілмейді. Мысалы, әке баласына оны отбасындағы кәсіпті жетік меңгеру үшін сабақ береді - бұл бейресми білімнің мысалы. Демек, ресми емес білім дегеніміз - бұл мемлекет ресми емес немесе мойындамайтын дағдылар мен білім беретін жүйе немесе үдеріс. Бұл үдеріс білім ресми білім берудегідей арнайы ұйымдастырылмайды және құрылмайды[3].

Оқыс оқиғалардан, радио, теледидардан, фильмдерден, ақсақалдардан, құрдастардан және ата-аналардан алынған білім бейресми білім ретінде жіктеледі. Бейресми оқыту балаларға қоғамның дәстүрлері мен тәсілдеріне өсуге және бейімделуге көмектеседі, олар қоршаған ортаға тезірек бейімделуге үйренеді.

Ресми және бейресми білімнің айырмашылығы

- Ресми білімді мемлекет те, өнеркәсіп те мойындайды және адамдар қол жеткізген ресми білім деңгейіне қарай жұмысқа орналасуға бейім.

- Бейресми білім мемлекет мойындамайды, бірақ жеке тұлғаның жалпы дамуында маңызды. Оқытудың бұл жүйесі негізінен кездейсоқ және ауызша болып табылады және ресми білім сияқты құрастырылмаған.

- Ресми білім беру жүйесіндегі педагогтер ресми дайындықтан өтеді және олардың құзыреттіліктеріне сәйкес сабақ беру міндеті жүктеледі.

- Ресми білім беру сыныптарда, ал өмірде бейресми білім беру орын алады.

- Ресми білім беруде арнайы жасалған оқу бағдарламасы бар, ал бейресми білім беруде оқу жоспары мен құрылымы жоқ[3].

Педагогика - ақиқат ғылыми көзқарас болып есептелетін және объективтік дүниені танудың, білудің және ғылыми білімнің дамуының бірден-бір әдісі болып саналатын философия негізінде дамиды. Біздің елімізде тәрбиенің, білім берудің, оқытудың бір ізді жүйесі құрылған.

Педагогика – үнемі дамып отыратын ғылым. Тәрбие мен білім берудің барлық салаларына ғылыми болжам жасау мақсатында және негізгі мәселелерді ғылыми –

теориялық, тәжірибелік жағынан терең талдау үшін педагогика ғылымында мынадай зерттеу әдістерінің жүйесі қолданылады.

Педагогикалық құзырлық түсінігі. «Құзырлық» сөзі «құзыр» сөзінен алынған туынды сөз екендігіне баса назар аударамыз. Бұл туралы қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: «құзыр (компетенция) – жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау» деп берілген. Ал Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында (6 том, 96 б.) «құзырет (компетенция)» – нақты органның не лауазымды тұлғаның заң жүзінде белгіленген өкілеттіліктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген. Латын тілінен аударғанда «құзырлық – өз ісін жетік білу, танымы мол, тәжірибелі» деген мағынаны білдіреді. Белгілі бір саладағы құзырлықты меңгерген тұлға өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған қандай да бір негізі бар ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды есептеуге болады. Енді осы ұғымдардың мәнін тереңірек талдайтын болсақ, онда «құзыр» – тұлғаның белгілі бір пәндер шеңберіне қатысты білімі, біліктілігі, дағдысы мен іс-әрекеттері тәсілінің өзара байланысқан сапаларының жиынтығы, ал «құзырлық» – адамның іс-әрекеті саласына сай құзырлықтарды меңгеруі. Бұл екі ұғымды керек болған жағдайда бөліп қарастырады. Мысалы, құзырлық оқушылар дайындығына алдын-ала қойылатын талаптарды, ал құзыреттілік олардың қалыптасқан тұлғалық сапасын және белгілі бір саладағы іс-әрекетке қатысты жинақталған тәжірибесін айтады [4].

Педагог іс-әрекеті білім саласында кәсіби міндеттерді шешуге бағдарланады. Іс-әрекетін бағдарлау педагогтың интеллектуалдық қабілетіне байланысты, қандай білім мен іскерліктерді игерген, педагогтың кәсіби міндеттерін эвристикалық жолмен шеше алуы, оқыту технологияларын қаншалықты меңгергендігіне байланысты айқындалады. Іс-әрекеттің бұл кезеңі педагог құзыреттілігінен шешіледі.

Құзырет - өкілетті қызмет адамы, сол салада оның сәйкес білімі, танымы болуы қажет және жауапты шешімдерді қабылдауға құқылы.

Құзыреттілік – жұмыскердің өз білімі, біліктілігі және дағдылары негізінде нақты кәсіп аясында жоғары сапалы және мөлшерлік еңбек нәтижелеріне жету үшін нақты жұмыс түрлерін білікті атқара алу қабілеті.

Біліктілік – адамның қандай да бір кәсіби- еңбек қызметін орындауға деген дайындық деңгейі немесе біліктілік – кәсіпті меңгеру деңгейі. Біліктілік мінездемесі – қандай да бір біліктілік деңгейі бар нақты бір кәсіп маманы оны игеруге қажет білім, білік және дағдыларға қойылған талаптар тізімі белгіленген мемлекеттік құжат.

Жалпы «құзыреттілік» ұғымы латын тілінен «comperententio» аударғанда «жасай алу, қабілетті, сәйкес келетін» деген мағынаны білдіреді. Сонымен қатар, бір нәрседен хабары бар, қандай да бір мәселені шешудің жолын білетін, беделді, толық құқықты, қолында билігі бар, қабілетті адам.

Стенфорд комиссиясының директоры Г.Вайнерқұзыреттілікті адамның белгілі бір әрекеттер аймағына сәйкес бағыттылығы ретінде қарастырады. Ал белгілі ғалым М.М.Чошановқұзыреттілікті білім, білік, дағдының өзара байланысы деп қарап, оның төмендегідей формуласын ұсынады: білімді қолданудың жылдамдығы+әдістердің оралымдылығы+ойлаудың сынаулығы.

ЮНЕСКО құжаттарында ХХІ ғасырдағы білім берудің іргелі мақсат-міндеттері анықталған, Олар: білім алуға, ақша табуға, жұмыс жасауға және өмір сүруге үйрету.

Жалпы орта білім беруде оқушының қоғамдағы әлеуметтік тәжірибені меңгеру, өмірлік сүру дағдылары мен практикалық тәжірибені алуға мүмкіндік беретін негізгі іс-әрекет түрлерін ескере отырып, Литва Республикасында келесі түйінді құзыреттіліктерді айқындаған: әлеуметтік, таным, коммуникативтік, креативтік, оқу білігі, салауатты өмір салты, сыни тұрғыдан ойлау және проблеманы шешу құзыреттілігі.

Құзыреттілік деп белгілі бір сала бойынша оқушылар дайындығына алдын-ала қойылатын талаптарды, ал құзырлық деп олардың қалыптасқан тұлғалық сапасы мен сол іс-әрекетке қатысты жинақталған тәжірибесін түсінген жөн [5].

Білімдік құзыреттілік нақты шындық объектілеріне қатысты тұлғалық және әлеуметтік мәні бар өнімді іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті өзара байланысты мағыналық бағдар, білім, икемділік, дағды мен іс-әрекет тәжірибелерінің жиынтығын қарастырады [6].

Кәсіби оқытушы педагогының құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман. Педагог өз мамандығының сапасын, біліктілігін арттыруды психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етуі үлкен роль атқарады. Педагогтың іс-әрекеті көбінде оның кәсіби шеберлігінің кеңістігіне қатысты, педагогикалық қарым-қатынас механизмдеріне, оқушылардың психологиялық ерекшеліктерінің табиғатына да байланысты. Кәсіби оқытушы педагогтың іскерлігінің негізгі бағыты болашақ мамандардың кәсіби білімін (теориялық және тәжірибелік) жетілдіру болып табылады[4].

Біліктілік арттыру курстарында мұғалім өзінің күнделікті тәжірибесін өзгертуге бағытталады, жаңа ақпараттар пен педагогикалық тәжірибелермен алмасады. Егер біліктілік арттырудың мүмкіндіктерін жүйелендіретін болсақ, ол келесідей болмақ:

- вариативтілік- әрбір мұғалім өзіндік іс-әрекет бағдарламасы мен стратегиясын әзірлейді, сондай-ақ оның тұлғасының сапалары туралы тұтас пайымдауға мүмкіндік алады;

- бағдарлылық – біліктілік арттырудың тұлға үшін маңызды кешенді мақсаттарын зерделеп, қабылдауға деген мұғалімнің қарым-қатынасы анықталады және күтілетін нәтижелерді көрсете отырып, кезеңдік іс-әрекет бағдарламасы бекітіледі;

- креативтілік – білім меңгеру қазіргі оқыту технологияларын пайдалана отырып, дара-шығармашылық тәсіл негізінде ұйымдастырылады;

- сәйкестілік – нақты мәселені зерттеуге қажет уақыт шығындарын есепке алуды талап етеді және біліктілік арттыруда таңдалған стратегияға сәйкес нәтижелер мен шығындарға көрегендік жасауды қамтамасыз етеді;

- икемділік – оқытудың бейімдік жүйесінің құрылуын, тыңдаушының дайындық деңгейі мен ұсынылатын түпкі нәтижеге орай біліктілікті арттыру жүйесінің құрылымын анықтауды талап етеді;

- тәжірибеге сүйенушілік – мұғалімдердің тәжірибесі оқыту көздерінің бірі ретінде пайдаланылады, сондай-ақ нақты іс-әрекет құрылымындағы танымдық үрдістер мен логиканың өзара байланысын анықтайды;

- кеңесушілік –әрбір мұғалімнің жеке ерекшелігін ескере отырып, зерттелетін мәселенің мазмұны төңірегінде алға қойған мақсаттарға жетудегі ұтымды әдіс-тәсілдерді таңдауда кеңес беруді қарастырады[7].

Теориялық идеяларға сүйене отырып, құзырлық ұғымы: құзырлық – алған білімін пайдалана білу қабілеті; болашақ таңдайтын мамандығына қатысты қабілеттер мен шеберліктерін меңгере білу; әлеуметтік даму деңгейіне сәйкес келетін және қоршаған ортаның әсер ету факторларына төтеп бере алатын тұлғаның интегративті қасиеттер жиынтығы[8].

Педагогтың әлеуеті оның өмірге көзқарасымен, идеялық наныммен өлшенеді. Жас ұрпақты ұлттық рухта, жалпыадамзаттық құндылықтарды, пән арқылы қалыптасатын құзыреттіліктерді, ізгілік, имандылық қағидаларын білуді үйренуімен бағаланады.

Ендеше педагог оқу үрдісін ұйымдастырушы қызметін лайықты атқару үшін өзінің кәсіби әлеуетін үздіксіз көтеріп отыруы керек. Оқуды, ізденуді тоқтатқан жағдайда мұғалімнің беделі жойылады. Ал қашаннан «шәкірттің жақсы болмағы ұстазынан» екендігі бәрімізге белгілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. [«Өмір бойы оқу (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасы» ҚР Үкіметінің № 471 қаулысы (08.07.2021 ж.).]

2. [К.Устемиров, Н.Шаметов, И.Васильев. Профессиональная педагогика. Алматы 2005.- 432 с.]
3. [Ж.Аубакирова. Педагогикалыққарым-қатынастыңпсихологиялық-педагогикалықнегіздері. // «С.Аманжолов оқулары-2005» аттыХалықаралықғылыми-практикалықконференцияныңматериалдары. Өскемен 2005.- 538 б.]
4. [М.Ғалымжанова. «Мұғалімдердің ақпараттық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары».- Монография,Атырау: 2013.-212б.]
5. [Шәкілікова С.Е., Қазақбаева Д.М., Кәрібаева Ш.Ш. Білім беру бағыттарын дамыту және компетенция // Білім-Образование. -2004.-№3.]
6. [Айдарова З.Ш., Райымбергенова С.Г. Түйінді құзыр тақырыбына арналған семинар қорытындысы (өнер саласы бойынша) // Білім-Образование. -2005. -№5]
7. [Ғ.Кертаева. «Рахат» мектебі: жаңа ғасырға – жаңа мектеп. Павлодар, 2005. – 297 б.]
8. [М.Ғалымжанова. Білім саласы жаңғырту жағдайындағы біліктілікті арттыру-отандық білім саясатының басты бағыты // «Қазақстан Республикасындағы біліктілікті арттыру жүйесінің жаңа үлгісі: тенденциялар және даму перспективалары» халықаралық ғылыми- практикалық конференция. –Астана, 2013.Б.87-91.]

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАРИХИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН УАҚЫТ СЫН-ТЕГЕУРІНДЕРІ

Берлібаев Бакдәулет Тұрбекұлы

* Ғұмарбек Дәукеев атындағы АЭЖБУ-дағы
Өлеуметтік пәндер кафедрасының профессоры,
Т.Ғ.Д.

Annotation

In this article, the author draws attention to the fact that at the present stage of development of the Kazakh society, traditional historical education, due to the division into several genres, has become widespread in the minds of the entire Kazakh people.

According to the author, the scientific foundations of historical education in Kazakhstan were revealed in 1920-2001, but, despite this, among historians there is still no objective position on the content of historical education, which would contribute to its further development.

Key words: macro model, traditional historical education, Kazakh oral history, culture, science, language, risks, obstacles, critical evaluation.

Бүгінде Қазақстандағы тарихи білім берудіңөзегі болып табылатынқазақтың ауызша тарих айту дәстүрінен мәлімет берудің бірден-бір деректік негіздері, өзінің белгіленуі мен бөлшектенуі жағынан төрт түрлі жанрға жіктелгені белгілі болды. Олар: топонимикалық, этноәлеуметтік, қазақ даласындағы көрнекті тұлғалар мен маңызды оқиғалар туралы әңгімелер [Мажитов, 2007: 1]. Егер бұрын дәстүрлі тарихи білімнен өрбитін әңгіме-бастаулар халық санасында «қара сөз» атауымен ғана зерделеніп келсе, бүгін төрт жанрға бөлінген «Қазақтың ауызша тарихы» ұғымының бүкіл Қазақстан халқының санасында кең

мағынаға ие болып, қайта жаңғырғанымен санассақ, тарихи білімнің дамуын тарихи-теориялық тұрғыдан зерттеудің маңызды екендігі бүгінде айқындала түседі.

1920-2001 жж. Қазақстанда тарихи білім мазмұны ғылыми негізде анықталып, оның даму бағыты белгіленді. Ұлттық тарихи білімді пән ретінде қалыптастыру мен оқытудың жолдары қарастырылумен бірге, оны оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер орнықтырылды. Типтік бағдарламалар мен оқу құралдарын шығару жүзеге асырылды. Қазіргі тарихи білімді инновациялық жетілдіру көзқарасымен қарағанда, Кеңес дәуірінде қалыпты практикалық тәжірибе жинақтаған тарихи білім өзінің тұғырлық маңызын әлі де болса жоғалтып отырған жоқ.

Сонымен, тарихи білім дегеніміз, кең мағынасында алып қарағанда, адамдардың өткен өмір сырларының шындығынан ақпарат алуы болып табылады. Тар мағынасында, тарихи білім түсінігі, белгілі бір мемлекеттегі тарихи сананы қалыптастырудың негізгі тетігі деген ұғымды білдіреді. Ал тарихи білімді пәнге айналдыру дегеніміз – адамға қажетті кез-келген кемел тұжырымды әлемдік тәжірибе ретінде өзінің ұрпағына жеткізу. Олай болса, «Жалын мен оттан жаралып» өлеңінде Абайдың кемел тұжырымның сырын кәміл ұғынған бала білімділікке жетпек деген пайымдауы бүгінгі халықаралық ұйымдардың ХХІ ғасырдағы білім мазмұнының і «Мәдениет. Білім. Тарих» болсын деген ұсынысымен үндеседі. Бұның өзі ғасырлар бойы жинаған тарихи білімдік тәжірибелері арқылы әлемдік мәдениетке өзіндік үлес қосқан қазақтардың орнын көрсетумен бірге 1920-2001 жж. Қазақстанда ғылыми жүйелі жолға түскен тарихи білімнің даму келбетін арнайы тарихи-теориялық негізде зерттеуді мақсат еткен біздің мақаламыздың өзектілігін арттыра түседі.

ХХ ғасырдағы Қазақстандағы тарихи білімнің қалыптасуы мен дамуын теориялық жағынан жүйелі зерттеу үшін, тарихи зерде мен дәстүрлі тарихи білім деген ұғымдарға ғылыми еңбектерде берілген анықтамалар негізге алынады. Оның мәнінің тереңде жатқанын шығыстанушы В.П. Юдиннің еңбегінен табамыз [Юдин, 1992: 2].

«Даланың ауызша тарихнама» ұғымы В.П. Юдиннен бұрын, бірінші рет Өтеміс қажының еңбегінде кездеседі, ал оның дәстүрлік келбетін түрік және қазақ ғұламалары – Рашид-ад дин, М. Хайдар, Әбілғазы баһадүр-хан, Ө. Тілеуқабылұлы, Қ. Жалайыр, Қ. Халид, Ш. Уәлиханов, Ы Алтынсарин, А.Құнанбаев, М.Ж. Көпейұлы, Ш. Құдайбердіұлы, Ә. Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М. Дулатов, Ә. Марғұлан т.б. өз еңбектерінде жан-жақты көрсеткен.

ХХ ғасырдың басындағы кәсіби тарихшылар – А. Чулошников, А. Рязанов, Б. Герасимов, С. Асфендияров, М. Тынышбаев, Х. Досмұханбетов, Қ. Кемеңгеров, Т. Шонановтар мен осы ғасыр ортасындағы Е. Бекмаханов та ауызша тарих айту деректерін өз зерттеулерінде кеңінен пайдаланып, Қазақстан тарихының очерктері мен оқулықтарын жазды. Осы кәсіби тарихшылардың ішінде тұңғыш рет ресми түрдегі үкімет шешімі бойынша мектепке арналған «Қазақстан тарихының программасы» мен «Қазақстан тарихының очерктері» жарық көрсе, бұл – профессор С. Асфендияровтың шығармашылық еңбегінің нәтижесі еді. Өкінішке орай, оның очеркі мен бағдарламасы Кеңес дәуіріндегі білім беру жүйелерінде пайдаланылмаса, 1960-жж. КСРО тарихына бейімделіп шығарылған Е. Бекмахановтың оқулықтары мен бағдарламалары Қазақстанның барлық оқу орындарында КСРО тарағанша қосымша тұрғыдан оқытылу керек еді, бірақ ол жасандылыққа бой алдырудың салдарынан мүлде оқытылмады.

Одақтас республикалардың тарихын КСРО тарихына бейімдеп оқыту мәселесі 1935-жылы май айында Москвада болған Бүкілодақтық тарихшылар кеңесінің шешімдерінен бастау алған еді. Бұл кеңес КСРО Халық Комиссарлары Кеңесі мен БКП (б) Орталық Комитетінің 1934-жылғы 16-мамырдағы «КСРО мектептерінде азаматтық тарихты оқыту туралы» қаулысының шешімдерін орындау құрметіне шақырылған болатын. Кеңесте ЖОО-ның студенттеріне, орта мектеп оқушыларына, аспиранттарға КСРО тарихы мен жалпы тарихтан дәріс берудегі оқу жоспарының үлгілік жобалары, тарихшылар даярлаудың құрылымдық ұстанымдары, ЖОО-ның ережелері, тарихтан сабақ берудің

әдіс-тәсілдері т.б тарихи білімге қатысты мәселелер көтеріліп, оның шешімдері, шын мәнінде, КСРО тарағанша басшылыққа алынды. 1959 жылғы 3-қазанда КОКП Орталық Комитеті мен КСРО Министрлер Кеңесінің «Мектептерде тарихты оқытудағы кейбір өзгерістер туралы» қабылданған қаулысында одақтас республикалардың тарихын оқыту қажеттігі мен оның маңызы атап көрсетілді. Бірақ бәрібір, бұл қаулының шешімінің орындалу нәтижесінде де одақтас республикалар тарихына, оның ішінде Қазақстан тарихына да, КСРО тарихының жанынан берілген қосалқы «мәртебеден» басқа өзгеріс бола қойған жоқ болатын.

XX ғасырдың 20-30-жылдары ұлттық тарихи білімнің қажеттігі туралы А. Байтұрсынов, С. Сейфулин, С. Садуақасов, Т. Рысқұлов, Н. Нұрмақов, Н. Манаев, Т. Жүргенов т.б. мемлекет және қоғам қайраткерлерінің сөйлеген сөздері мен жазған мақалалары газет-журнал беттерінде үнемі жарияланып отырған болатын. Осы жылдары шығарылған «Историк марксист», «Исторический журнал», «Борьба классов», «Большевик», «Большевик Казахстана», «Жаңа мектеп», «Сана», «Қызыл Қазақстан – Красный Казахстан», «Советская Киргизия» сияқты газет-журналдарда ұлттық тарихты оқып-үйренуге арналған арнайы тараулар белгіленіп, онда тарихи білімнің ғылыми жағынан қалыптасуы туралы мәселелер көтерілді.

1930-1940 жылдары Қазақстан білім жүйесіндегі тарихи білімді дамытуда «Жаңа мектеп» (1925-1933 жж.), «Политехникалық мектеп» (1933-1934 жж.), «Ауыл мұғалімі» (1934-1939 жж.), «Халық мұғалімі» (1939-1960 жж.) сияқты журналдар белсенді рөл атқарды. Бұл аралықта осы жылдары Москвадан тарихшы мамандардың араласуымен тарихи білім мәселесіне арналған алғашқы мақалалар топтамасы жарияланды. Мысалы: Н.Н. Ванаг, М.В. Нечкина, А.М. Панкратова Г.С. Фридлянд т.б. тарихты большевиктік рухта оқытудың жолдарын нұсқаса, РКФСР ағарту халық комиссары А.С. Бубнов пен оның орынбасары М.С. Эпштейн өздерінің тарихшы мұғалімдер алдында сөйлеген сөздерінде тарих пәнін жастарға коммунистік тәрбие берудің негізгі құралына айналдырудың жобаларын ұсынды.

Кеңес-Герман соғысы жылдары және 40-жылдардың соңында ежелгі дәуірден бастап кеңес дәуірін түгелдей қамтыған түріндегі қазақ халқы тарихының ғылыми жолмен жазылу мәселесіне тарихшылар М.П. Вяткин, А. М. Панкратова, қоғам қайраткерлері І.О. Омаров пен М. Әбдіхалықовтар Қазақстан тарихының томдарын шығару арқылы өлшеусіз үлес қосты. Бұл ретте 1945 жылы КСРО Ғылым Академиясының Қазақ филиалының жанынан құрылған Ш.Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институт ұжымы еңбегінің жинақталған нәтижесі, 1977-1981 жылдары қазақ және орыс тілдерінде жарық көрген бес томдық «Қазақ КСР тарихын» шығарумен белгілі.

Қазан төңкерісінен тәуелсіздік алғанға дейінгі үлкен де күрделі кезеңді қамтитын Қазақстандағы тарихнама және тарих ғылымының даму жолдары мен негізгі бағыттары І. Қозыбаевтың еңбектерінде жаңаша көзқараспен кеңінен талданды [Қозыбаев, 1990,1992: 3].

Қазақстан КСРО құрамында болған кезде еліміздегі дәстүрлі тарихи білімдік ой-сананы дамыту тежелген жоқ. Ол С. Мұқановтың, С. Аманжоловтың, М. Ақынжановтың, Х. Әділгереевтің, Н. Мыңжанидың, Х. Арғынбаевтың, М. Мұқановтың т.б. еңбектері арқылы ашық, ал М. Әуезов пен І. Есенберлин, О. Сүлейменов сияқты бірқатар ақын, жазушылардың шығармалары арқылы астарлы түрде өз жалғасын тапты.

1961 жылғы Г.Н. Голиковтың мақаласы (Вопросы истории. – 1961. – № 11. – С. 19-42.) 1950-жылдардың соңы мен 60-жылы жарияланған тарихи еңбектердегі ой-санаға тарихнамалық талдау жасау жағынан құнды. Оның ой-тұжырымдары Қазақстанда Г.Ф. Дахшлейгер, Д.И. Дулатова, П.Г. Галузо, З.А. Алдамжаров, М.Қ. Қозыбаев, т.б. еңбектерінде жалғасын тапты [Голиков, 1961: 4].

1980 жж. соңына қарай, кеңес қоғамындағы демократиялық өзгерістер халықтың рухани мұраларын ғылыми объективті зерттеу ісіне мүмкіндік ашты. Қазақстанның Б.А. Төлепбаев, М.Қ. Қозыбаев, Р.Б. Сүлейменов, В.К. Янулов т.б: 5]тарихшы ғалымдарының

күшімен шығарылған ұжымдық еңбекте тарихтың ақтандақтары қатарында ҚАТ та аталып, мәселенің маңызды тұстары қарастырылды. Бұл аралықта Одақ баспасынан шығарылатын «Преподавание истории в школе» (ПИШ) журналының беттерінде Р. Вендровская А.Н. Сахаров, А.П. Прохоров сияқты прогресшіл ғалымдар КСРО тарихы оқулығында тарих ғылымының соңғы жетістіктері мен халықтар тарихының жетімсіздігі туралы мәселе қойылып, тәуелсіз халықтар тарихының жарыққа келуін тездетті.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, бізде және посткеңестік басқа да елдерде ұлттық тарихи білімге қатысты педагогика, филология және тарих ғылымдары бойынша бірнеше диссертациялық жұмыстар қорғалып, оның даму жолдарын саралаған ғылыми мақалалар мен еңбектер жарық көрді. Бұл ретте Т. Тұрлығұлов, Б. Әбдіғұлова, Л. Алексашкина, М. Әбусейітова, С. Сыздықов, С. Жолдасбаев, К. Мамырұлы, М. Елеуов, А. Оразбаева, М. Алпысбес, Қ. Атабаевтың, Ж. Артықбаевтың, З. Алдамжардың, Р. Қадысова, Г. Кәкенова, Г. Жүгенбаеваның, Ж. Тілепов, Ә. Тарақов, Б. Сәрсекеев, Р. Айтбаеваның, З. Елешованың, Ә. Балапанованың, А. Нұрманова мен А. Сәрсенбаевтың, С. Кентбековтың, Ш. Омарбековтың, Ш. Нартбаевтың, Л. Жүсіпова мен Е. Жүсіповтың, А. Тереховтың, К. Ушмаеваның, Д. Махаттың, З. Ноғаеваның т.б. ғалымдардың еңбектерін атауымызға болады.

2004 жылы қабылданған мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасының аясында көп томдық сериялы шетелдік деректер негізінде шығарылған еңбектердің жарық көруіне М. Әбусейітова, К. Байпақов, С. Мажитов, А. Гаркавец, Г. Меңдіқұлова, Ә. Муминов, Б. Сужиков, С. Сұңғатай, Б. Еженханұлы, Н. Базылхан, А. Нұрманова, т.б. белгілі тарихшы ғалымдар зор үлес қосып, тарихи білімнің даму қорын мол деректермен толықтырды.

Алайда жоғарыда аталған еңбектерде тарихи білімнің қалыптасуы мен дамуы ішінара көрсетілгендіктен, оның жүйелі түрде тарихи-теориялық тұрғыдан қарастырылмауы қайшылық туындатады. Міне, осының өзі біздің тақырыбымыздың болашақтағы зерттелу деңгейін барынша толықтыруға негіз болып табылады. Өйткені біздің пайымдауымызша, патша заманындағы зерттеушілердің негізгі денінің тарихи-білімдік ой-санасы таза ұлы орыстық шовинизм бағытында болса, Кеңес дәуіріндегі осы тектес зерттеушілердің тарихи-білімдік ой-санасы КСРО тарихын дамытудан асқан жоқ. Ал ол тарихта да орыс тарихына басыңқы мән берілгендіктен, Кеңес дәуірінде түркі мәдениетін дәріштеуге келгенде бәрібір сол ұлы орыстық шовинизм шеңберінен шыға алмадық. Оның негізгі құпиясын дәл байқаған этнограф-ғалым Тарақты Ақселеудің былай деп күйінгені бар еді: «Өкініштісі, әсіресе, социалистік жүйе үстемдік құрған заманда ондай ақиқат пен әділдікке барар жолдың бәріне берік тосқауылдар қойылды. Өйткені, түркілік төл жазба мәдениетті мойындау дегеніміз – түркі тілдес халықтардың, біріншіден, мыңдаған жылдық тарихы бар ұлы мәдениетін мойындау болса, екіншіден, сол түркі тілдес халықтардың этногонездік және мәдени-рухани біртұтастығын мойындау болып шығар еді. Ал бұл дегеніміз социалистік жүйенің терең болып келген, дәлірек айтқанда, социалистік жүйені өз мүддесіне ғана пайдаланған панславяндық гегемондықты әлсірететін тұжырымдама болатын» [Ақселеу Сейдімбек, 2008:6].

Осы ғалым пайымдағандай, кеңес дәуірінде, орыс тілді тарихшы ғалымдардың беделі мен мерейі үстем болып келсе, қазіргі тарихшыларда талғам жоқ. Олардың дені зерттеу объектісіне қарай да, жазу тіліне қарай да іштей жасырын бірнеше бағытқа бөлініп алған. Бұл бағыттарды олардың қай тобы болса да өзара сезінеді. Алайда, оны реттейтін заң нормалары болмағасын, әркім өзінің таңдаған бағытымен келе жатыр.

Ол қандай бағыттар:

1. Қазақ тілді тарихшылар. Бұлар іштей бірнеше түрге бөлінгенмен ең қауіптісі, орыс тіліндегі ғылыми еңбектерді қазақшаға аударып, жастарға плагиаттық және алааықтық жол көрсетіп қоймай, өздері қатардан қалмауды мақсат етіп жүрген пендешіл тарихшылар;

II. Орыс тілді тарихшылар. Бұлар да бірнешеге бөлінсе, батыс деректерінен аса алмай жүрген және қазақ тілін білмегесін, орыс тілімен келген нанынан айырылғысы келмейтін тарихшылар бүгінде ең қауіпті болып тұр;

III. Қос тілді тарихшылар. Бұлардың ішіндегі билікке құмарлар мен екі тілдік артықшылығын малданатын тарихшылар өздерінің қауіптілігі жағынан жоғарыдағы екеуінен де асып кетеді;

Көріп отырғанымыздай, осы үш бағытқа бөлінген тарихшылардың арасында қандай ынтымақ болсын! Ал ынтымақ болмаған жерде, Қазақстандағы тарихи білім берудің тарихымен санаспаасақ, бұдан басқа да кедергілердің көбейе беретіні тағы шындық. Сондықтан ең әуелі, ауылдың маңайындағы біз айтқан негізгі кедергілердің тамырына балта шабылмай, халық күйінетін тарих ғылымының басқа мәселелері төрегінде пікір білдірудің өзі, Асан қайғының зарын жоқтаумен бірдей. **Бұларға қосымша, дәл осылар туындатып отырған аймақтық, жерлестік, рулық, замандастық бірігулермен бірге, үлестік басымдығымен басқа топтың мысын басу, жақсы бастаманы дәріптеуден жалтару сияқты тағы бірнеше түрлерін көрген кейбір тарихшылар, «тарих ғылымы дағдарыс жағдайында!» - деп байбалам салып жүріп өмірден озып та кетті.** Шындығында, бәрін былай қойғанда тарихшыларға тарих ғылымының зерттеу әдісіндегі әділ де, өткір сын жетіспейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. [История Казахстана в русских источниках XVI-XX веков. Народные предания об исторических событиях и выдающихся людях Казахской степи (XIX-XX вв.) / Сост. С.Ф. Мажитов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. –Т. IX. – 500 с.]
2. [Утемиш-хаджи. Чингиз-наме / Факсимиле, перевод, транскрипция, текстологические примечания, исследование В.П. Юдина. – Алма-Ата: Ғылым, 1992. – 296 с.]
3. [Козыбаев И.М. Историография Казахстана: уроки историки. – Алма-Ата: Рауан, 1990. –136 с., Козыбаев И.М. Историческая наука Советского Казахстана (1917-1960 гг.). – Алма-Ата: Ғылым, 1990. – 272 с., Козыбаев И.М. Историческая наука Казахстана (40-80-е гг. XX в.). – Алма-Ата: Қазақ университеті, 1992. – 152 с.]
4. [Дахшлейгер Г.Ф. Историография Советского Казахстана: Очерк. – Алма-Ата, 1969. – 189 с., Дулатова Д.И. Историография дореволюционного Казахстана (1861-1917 гг.). – Алма-Ата: Наука, 1984. – 272 с., Галузо И.Г. Қазақ ССР Ғылым Академиясының 2 жылдық еңбектерінің қорытындысы // Қазақ ССР Ғылым Академиясының хабаршысы. – 1948. – № 7 (40). – С.1012.]
5. [Тулепбаев Б.А., Янулов В.К. Организация исторической науки и основные направления исследований // Историческая наука Советского Казахстана. – Алматы, 1990.–С.113., Қозыбаев М., Сүлейменов Р. Қазақстан тарихын зерттеудің кейбір пайымдаулары // Қазақстан коммунисі. – 1978. – № 1. – 73.]
6. [Ақселеу Сейдімбек. Қазақтың ауызша тарихы: зерттеу. – Астана: Фолиант, 2008.]

FORMATION OF COMPONENTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Kushnazarova Yulduzhon Kulnazarovna,

Tashkent State University named after Nizami.

Annotation

One of the typical devil of the modern stage of the development of the formation is that in practical person of the education, including initial, all активнее are introduced ideas developing education. The Particularities typical of zero level: stand out the casual signs analysed situation, the past of the knowledge, not refusing decision of the problem, and etc.

Shaping acceptance to activity of the algorithmic type, oriented on formally logical analysis of the problems, normally bring about choice corresponding to concrete way of the decision, is necessary, but insufficient condition of the development of the thinking. The Necessary intellect, is given feature to each stage depending on leading type to activity

Key words: formation, logical analysis, developments of the thinking, problem, decisions, education

Одной из характерных черт современного этапа развития образования является то, что в практику обучения, в том числе и начального, все активнее внедряются идеи развивающего обучения. Особенности, характерные для нулевого уровня: выделяются случайные признаки анализируемых ситуаций, репродуцируются прошлые знания, не опровергающие решение проблемы, и т.д. Мыслительная деятельность отличается своей неустойчивостью, легкостью перехода от одних действий к другим без достаточных оснований (подчас меняются случайно найденные объективно правильные действия на ошибочные и т.д.).

На втором уровне развития продуктивного мышления школьников происходит сближение между интуитивно-практическим и словесно-логическими компонентами мышления. Повышается степень существенности отражаемых в слове признаков, уровень их обобщенности, становится выше осознанность мыслительной деятельности.

Сначала возникает возможность осознания лишь одного из существенных признаков, на основе которого фактически решается проблема, но односторонняя ориентация на него приводит к ошибкам. Далее выделяются и другие признаки, однако, одновременная ориентация на них оказывается недоступной учащимся, что свидетельствует о все еще сохраняющейся неустойчивости мыслительной деятельности, трудности удержания в уме совокупности выделяемых признаков.

Постепенно мышление становится устойчивее, благодаря чему появляется возможность ориентации при решении задач не на один, а на все выделенные признаки, однако сами эти признаки оказываются как бы изолированными друг от друга без полного сознания реально существующей взаимосвязи между ними. Если на начальном этапе развития продуктивного мышления установка на сознание процесса решения тормозила само решение, логика как бы подавляла, мешала интуиции, то на втором уровне логика выступает на передний план, процесс решения становится более развернутым, обоснованным.

Последняя не имеет характера целевых аналитико-синтетических действий, направленных на получение информации, помогающей решению. Это скорее реакция эмоциональная («Угадал! Не угадал!»), вызывающая далее такие же случайные пробы. Быстрая смена и самих проб, и признаков, выделяемых в качестве существенных, указывает на неустойчивость деятельности, ее быструю изменчивость под влиянием случайных воздействий.

Такое мышление непродуктивно, так как не приводит к выделению сколь-нибудь значимых для решения проблемы признаков и отношений между ними ни в словесно-логическом, ни в интуитивно-практическом плане. Развитие собственно продуктивного мышления начинается с его интуитивно-практического компонента. На первом уровне учащимся оказывается доступным абстрагирование и обобщение существенных признаков воспринимаемых ситуаций без адекватного отражения этих процессов в слове, что обеспечивает возможность практического решения задач.

Сначала это решение осуществляется на основе чувствительной интуиции, непосредственного видения в наглядной ситуации требуемого для решения задачи отношения между данными. Позднее, по мере накопления опыта, в решения включается интуиция, предполагающая осуществление ряда более сложных мыслительных операций без прямой опоры на наглядность и практические действия. Тем самым обеспечивается более высокая продуктивность решения задач, что говорит о повышении глубины, гибкости, устойчивости интуитивно-практического мышления. На этом уровне выражается лишь конечный результат - ответ на конкретный вопрос задачи, а сам процесс решения осуществляется подсознательно, остается без своего правильного отражения. Более того установка на осознание этого процесса оказывает тормозящее влияние на интуитивно-практический компонент мышления, снижая его продуктивность. В словесно-логическом плане сохраняются

Несомненно, продуктивное мышление предполагает выход за пределы уже имеющихся знаний. Однако, чтобы открывать новые, отвергать уже известное, необходимо владеть этим известным, иметь достаточно широкий объем знаний достаточных для движения вперед и находящихся в состоянии готовности к актуализации в соответствии с поставленной перед человеком целью.

В соответствии с этим одним из принципов развивающего обучения заслуживает внимания специальная организация анемической деятельности, обеспечивающей осознанность и прочность усваиваемых знаний. Формирование прочных знаний, готовых к использованию в различных ситуациях, при решении новых проблем, способствуют как прямая установка на запоминание знаний и специальное обучение, составляющих основу учебного предмета, так и специальное обучение рациональным приемам анемической деятельности.

Таковы основные принципы обучения, направленные на развитие продуктивного мышления. Существуют некоторые возрастные особенности развития продуктивного мышления школьников. Поэтому развитие продуктивного мышления можно разделить на основные уровни, этапы. Нулевой уровень характеризуется непродуктивностью.

Будучи поставлены перед необходимостью самостоятельного добывания знаний, решения новой для себя проблемы, учащиеся, находящиеся на этом уровне, механически воспроизводят отдельные конкретные ситуации, на основе которых должна быть решена проблема, или формирую хорошо знакомые им положения, ассоциативно связанные с этими ситуациями. Они проявляют даже некоторую мыслительную активность, осуществляя отдельные пробы решения проблем. Однако это случайные, механические пробы-манипуляции, которые отличаются не столько своим начальным звеном - действием, такие приемы, во-первых, потому, что содействуют совершенствованию репродуктивного мышления как важного компонента творческой деятельности. Во-вторых, эти приемы - тот фонд знаний, из которого решающий может черпать «строительный материал» для создания способов решения новых для него задач.

Недостаточность же таких приемов заключается в том, что, не соответствуя специфики продуктивного мышления, они не стимулируют интенсивное развитие именно этой стороны мыслительной деятельности. Данные приемы соответствуют самой природе, специфике творческого мышления. В психологических работах, непосредственно связанных с проблемами продуктивного творческого мышления, немало внимания уделяется описанию отрицательной роли прошлого опыта, который может препятствовать, тормозить движение в принципиально новом направлении, подчеркивается необходимость преодоления «барьера прошлого опыта».

В существовавшей ранее практике обучения закрепление знаний главным образом связывалось с тренировкой, с числом повторений, от которого, как полагали, прежде всего зависит прочность знаний. Современные исследования показали, что нет прямой связи между количеством повторений и прочностью знания, что закрепление знаний

представляет собой весьма сложную анемическую деятельность, в которой память и мышление выступают в неразрывной связи.

В соответствии с этим в обучении должен реализоваться принцип гармонического (оптимального для индивида, стимулирующего его способности) развития различных компонентов мышления. Под влиянием современных психологических исследований в последнее десятилетие в качестве одного из путей повышения развивающего эффекта обучения был сформулирован принцип специального формирования приемов умственной деятельности.

Прежде всего было обращено внимание на обучение школьников правильным приемам логического мышления (в соответствии с законами формальной логики), а позднее - на вооружение их алгоритмами решения различного типа задач. Специфика творческих задач предполагает использование вспомогательных приемов анализа - «эвристических». К таким приемам относится прием конкретизации, когда решающий придает абстрактным данным более конкретную форму. Наиболее распространен прием варьирования, облегчающий выявлению функциональных связей между данными.

Этот прием заключается в том, что решающий произвольно отбрасывает или изменяет величину одного из данных (а иногда и нескольких) и на основе логического рассуждения выясняет, какие следствия вытекают из такого преобразования, как отразилось изменение одного из данных на остальных. Противоположным приемом графического анализа является прием абстрагирования, когда решающий отбрасывает конкретные детали, «оголяет» данные и соотношение между ними. Широко используется при решении проблем приема аналогии, постановки аналогичных вопросов.

Формирование приемов мыслительной деятельности алгоритмического типа, ориентированной на формально логический анализ задач, закономерно приводящей к выбору соответствующего конкретного способа решения, является необходимым, но недостаточным условием развития мышления. Необходимо интеллекта, дана характеристика каждой стадии в зависимости от ведущего вида мыслительной деятельности.

На первой стадии ведущим является наглядно-действенное, практическое мышление, которое осуществляется в конкретной ситуации в процессе практических действий с реальными предметами. У маленьких детей это «мышление руками». Ребенок познает особенности предметов по мере того, как руками разбирает их на части, соединяет друг с другом, т.е. действует с предметами. На второй стадии преобладает наглядно-образное мышление; оно позволяет решать задачи на основе оперирования уже не реальными предметами, а образами восприятия и представлений, содержащимися в детском опыте.

Связь мышления с практическими действиями хоть и сохраняется, но не является такой прямой, непосредственной, как раньше. Чтобы решать задачи, ребенок должен отчетливо воспринимать, наглядно представлять рисуемую в них ситуацию. На третьей, высшей стадии развития ведущую роль в мыслительной деятельности приобретает отвлеченное, абстрактно-теоретическое мышление.

Мышление выступает здесь в форме отвлеченных понятий и рассуждений, отражающих существенные стороны познаваемой действительности, закономерные связи между ними. Овладение в ходе усвоения основ наук понятиями, законами, теориями, оказывает значительное влияние на умственное развитие школьников. Оно раскрывает богатые возможности самостоятельного творческого приобретения знаний, их широкого применения на практике.

Гармоничное развитие личности предполагает активизацию всех видов мышления, их совершенствование.

Необходимость развивать различные виды мыслительной деятельности вытекает и из специфики продуктивного, творческого мышления. В продуктивной мыслительной деятельности в тесном взаимодействии выступают ее различные компоненты (и

практические, и образовательные, и них необходимым для решения знаниям и возможностям в приобретении новых знаний. Основным принципом комплектования учащихся в школе является учет их возрастных особенностей.

Однако многочисленные психологические исследования показали, что различия в психическом развитии между учащимися одного и того же возраста оказываются нередко гораздо большими, чем между школьниками близких возрастов (с интервалом 1-3 года). Эти различия ясно выступают при сравнении учащихся одного и того же возраста по каждому компоненту, входящему в структуру умственного развития, - по уровню овладения знаниями, освоения обобщенных приемов и способов оперирования ими и, наконец, по уровню обучаемости как общей способности к приобретению новых знаний. Поэтому очень важным принципом развивающего обучения является принцип его индивидуализации и дифференциации.

Реализация принципа проблемно-индивидуализированного обучения оказывает положительное влияние на продвижение в развитии всех основных групп школьников: с высоким, средним и низким уровнем. Более развитые школьники имеют возможность работать над материалом повышенной трудности, самостоятельно решать адекватные их возможностям проблемы. Менее развитые получают более подробные объяснения от учителя, решают задачи постепенно повышающейся трудности с некоторой помощью со стороны, усваивают новый материал, продвигаются в своем развитии, нередко переходя в группы с более высоким уровнем. Проблемность и другие принципы развивающего обучения не могут быть реализованы без учета возрастных и индивидуальных особенностей мышления детей. Возрастным особенностям интеллектуального развития посвящено немало исследований. В них выявлена стадийность развития. Такое обучение оказывает значительное воздействие на умственное развитие школьников, так как соответствует самой природе мышления как процесса, направленного на открытие новых для человека закономерностей, путей решения познавательных и практических проблем.

Проблемными являются только те задачи, решение которых предполагает хотя и управляемый учителем, но самостоятельный поиск ещё неизвестных школьнику закономерностей, способов действий, правил. Такие задачи возбуждают активную мыслительную деятельность, поддерживаемую интересом, а сделанное учащимися «открытие» приносит им эмоциональное удовлетворение и гораздо прочнее закрепляется в памяти, чем знания, преподнесенные в «готовом» виде.

В процессе решения проблемы учащиеся преодолевают трудности, разрешают возникшие противоречия между уже имеющимися знаниями и требованиями задачи, выявляют новые элементы знаний, новые способы оперирования ими, овладевают способами познания, что расширяет их возможности в решении новых, еще более сложных проблем. Эта активная самостоятельная мыслительная деятельность приводит к формированию новых связей, новых свойств личности, положительных качеств ума и тем самым - к сдвигу в умственном развитии. Выбор задач для проблемного обучения прежде всего зависит от специфики их содержания, наличия у учащихся исходного минимума знаний, уровня самостоятельности при постановке и решении проблем.

Наиболее эффективным средством для создания у учащихся проблемных ситуаций является использование противоречий, конфликта между уже имеющимися знаниями, знакомыми способами решения определенного класса задач и теми требованиями, которые предъявляет новая задача. Развивающий эффект обеспечивают лишь такие задачи-проблемы, которые соответствуют уровню умственного развития учащихся, имеющимся у с возрастом продуктивность мыслительной деятельности повышается, что связано с началом формирования у школьников таких положительных качеств их мыслительной деятельности, как ее самостоятельность, глубина (выражается в легкости абстрагирования и высоком уровне обобщения признаков, существенных для решения проблемы), осознанность, устойчивость; повышается и гибкость мышления.

В соответствии с требованиями, предъявляемыми современной школе, обучение в ней ориентировано на развитие продуктивного, творческого мышления, обеспечивающего возможность самостоятельно приобретать новые знания, применять их в многообразных условиях окружающей действительности. В результате продуктивного мышления возникают новообразования, формируются новые системы связей, новые свойства, качества ума (гибкость, глубина, осознанность и т.д.), знаменующие собой сдвиг в умственном развитии. Вот почему воздействие обучения направлено на эту сторону психики. Чтобы повысить его развивающий эффект, необходимо учитывать специфику продуктивного мышления, соотношение возрастных и индивидуально психических его особенностей \ школьников.

Можно выделить ряд психолого-педагогических принципов, являющихся важными компонентами системы развивающего обучения, оказывающего значительное воздействие на интеллектуальное развитие учащихся.

Проблемным называется такое обучение, при котором усвоение знаний и начальный этап формирования интеллектуальных навыков происходят в процессе относительно самостоятельного решения системы задач-проблем, протекающего под общим руководством учителя.

Об умственных способностях человека судят не потому, что он может сделать на основе подражания, усвоить в результате подобного, развернутого объяснения. Ум человека проявляется в относительно самостоятельном приобретении, «открытии» новых для себя знаний, в широте переноса этих знаний в новые ситуации при решении нестандартных для него задач. В этой стороне психики находит свое выражение продуктивное мышление, его особенности проявляются в формирующихся у человека качествах ума, определяя уровень и специфику обучаемости личности.

Продуктивное мышление предполагает не только широкое использование усвоенных знаний, но и преодоление барьера прошлого опыта, отходя от привычного хода мыслей, разрешение противоречий между актуализированными знаниями и требованиями проблемной ситуации, оригинальность решений, их своеобразие. Для продуктивного решения проблем важно не только выделить требуемые ситуацией существенные признаки, но и удерживаемые в соответствии с ними, не поддаваясь на провоцирующее влияние внешних, случайных признаков, анализируемые ситуации.

Устойчивость проявления младших школьников тех или иных особенностей продуктивного мышления (его глубины, гибкости и т.д.), при условии знаний по различным предметам свидетельствует о том, что эти особенности стали свойствами личности, качествами ума этих школьников. На этом уровне они определяют специфику общих способностей школьников к учению, т.е. общую обучаемость. Особенности продуктивного мышления школьников формируются и развиваются в деятельности, прежде всего учебной. Совершенствуя содержание и методы обучения, можно существенно повысить их влияние на развитие продуктивного мышления школьников, на их способности к самостоятельному овладению новыми знаниями.

Список использованных литератур:

1. [Актуальные проблемы методики обучения математике в начальных классах./ Под ред. Моро М.И., Пышкало А.М., -М., 1977.- 247с.]
2. [Аргинская А.И. Обучаем по системе Л.В. Занкова. -М., Просвещение, 1992.]
3. [Выготский Л.С Развитие высших психических функций.-М., 1960. -500с.]
4. [Жумаев М. Моделирование математических задач как средство развития творческого мышления учащихся. //Актуальные проблемы прикладной математики и информационных технологий –Ал Хоразми. ISAAC. -Т.,18-21 сентября. 2009 г. - С.273-276.]

5. [Dzhumaev M.I. Some psychological and pedagogical principles of mathematical education. International journal. Professional education in the modern world. Novosibirsk GAU. No. 4. December. 2021. St.4310-432]
6. [Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com. 28.08.2021]
7. [Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students.. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of Modern Science. German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28.]
8. [Dzhumaev M.I. Realization of professional competence of teachers as a means of methodological and mathematical training in colleges. Vocational education of the Arctic regions No. 4/2022. 7-9 art. www.arctic-prof.ru]
9. [Локтионова Т.Е., Сергеева М.Г. Комфортная образовательная среда в образовательной организации: современный подход к проектированию. Профессиональное образование и общество . — 2018. — №3(27). — 43-106 с.]
10. [Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения, основанных на содержательном обобщении. -Томск, 1992. -112с.]

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Пфейфер Нелли Эмилевна
доктор педагогических наук,
профессор НАО «Торайгыров университет»,

Annotation

The article is devoted to the issues of personnel professional training in the Republic of Kazakhstan. New approaches to this problem, embodied in real practice, are described on the example of the scientific school of Toraighyrov University. Examples of the organization and content of professional training are given both at the bachelor's/master's level and at the level of working teachers and educational psychologists' retraining.

Key words: teaching staff, professional training, teacher education, university, training of specialists.

Педагогическое образование в нашей стране и само образование будь то школа или вуз вот уже тридцать лет будоражат умы и родителей, и общественности. И это не случайно, каждый гражданин так или иначе причастен к обучению, воспитанию. Интерес к образованию подогревается и перманентными реформами, к которым, что вполне естественно, отношение неоднозначное.

Нормативно-правовая база образования как среднего, так и высшего образования ориентирована на международные стандарты и в какой-то степени это прогрессивно. Да, надо идти в ногу со временем, а в образовании лучше на опережение, но отречься от своих явных преимуществ национальной педагогики все-таки не следует, особенно в области воспитания.

В нашей стране первые документы по образованию и воспитанию в Республике Казахстан вышли в 1995 г.: «Концепция государственной политики в области образования» и «Концепция воспитания детей дошкольного и школьного возраста». Надо отметить, что в первых документах был представлен объективный анализ состояния

образования и обнажены проблемы в области воспитания. Что касается направлений развития образования, то они претерпели существенные изменения в дальнейшем. Сразу не сработали некоторые нововведения: потерпела крах система кредитования на получение высшего образования. Население в 90-е годы было не готово к таким экономическим издержкам, вскоре её отменили [Бурдина, 2021: 25–26].

В 1996 г. одним приказом были ликвидированы все институты и университеты, а другим, путем объединения были созданы региональные университеты. В дальнейшем это будет иметь серьезные последствия для профессиональной подготовки педагогических кадров.

Так Павлодарский педагогический институт был объединён с Казахстанским индустриальным университетом. Новый университет – Павлодарский государственный университет – стал многопрофильным. Экономически, может быть, и обоснованный шаг, но в качестве подготовки педагогов... очень большой вопрос. В университете не предусмотрены кафедры преподавания предмета. Сложившаяся традиция подготовки учителей и репутация Педагогического института были разрушены.

А это в масштабах СССР был очень сильный вуз: накануне развала страны наши студенты заняли 1 место во Всесоюзной олимпиаде по педагогике в Полтаве. И по сложившейся традиции готовились в Павлодаре принять эстафету олимпиады. Но... не случилось. И вот такой вуз растворили в Университете, где в приоритете технические специальности [Бурдина, 2021: 26].

В 2004 г. Министерством образования и науки Республики Казахстан было принято решение выделить педагогический институт из структуры университета. Тем не менее сильные научно-педагогические кадры остались в Университете и достигли, прямо скажем, значительных результатов: на кафедре «Психология и педагогика» подготовлено более 40 кандидатов педагогических наук и докторов PhD, работает Диссертационный Совет, издается журнал направления «Педагогика» (КОКСОН). На кафедре «Психология и педагогика» обучается 25 докторантов и 93 магистранта [Бурдина, 2021: 27].

Обучающаяся молодежь – достойные преемники, именно они иницируют и воплощают в реальной практической деятельности новые подходы к организации и содержанию профессиональной подготовки как на уровне бакалавриата/магистратуры, так и на уровне переподготовки работающих педагогов и педагогов-психологов.

Так студентам был представлен курс «Карьерный коучинг» (автор курса – Пшембаева Э. С.), что весьма актуально, так как в условиях роста трудовой конкуренции, наиболее востребованной и успешной может быть только та личность, которая обладает высокой личностной, профессиональной и деловой культурой, поэтому необходимо, во время студенчества обучать молодых людей умению формировать карьерные стратегии, выстраивать свой профессиональный путь, эффективно реализуя карьерный потенциал. В условиях отсутствия карьерных стратегий усложняется образ будущего, который представляется молодым людям размытым и неясным, и они предпочитают не заглядывать далеко в будущее, живут настоящим, что приводит к развитию таких качеств, как инфантилизм, пассивность, подчиненность обстоятельствам [Пшембаева, 2020: 418].

Не менее интересным является использование метода проектов в профессиональном педагогическом образовании на уровне магистратуры (курс «Проектная и исследовательская деятельность в системе управления», автор – Хаймулдина А. Ю.). В педагогике родоначальником метода проектов является американский философ и педагог Джон Дьюи. Дж. Дьюи предлагал «строить обучение через целесообразную деятельность учащегося, ориентируясь на его личный интерес и практическую необходимость полученных знаний в дальнейшей жизни», этот метод широко использовался в период строительства новой советской школы [Khaimuldina, 2020: 455].

Таким образом, проект – это идеальный образ будущего, планируемый и необходимый к воплощению для достижения поставленной цели или решения возникшей проблемы. Проект всегда предполагает создание чего-то нового, уникального,

эксклюзивного. Даже методики и технологии, разработанные ранее, при их использовании в современных реалиях претерпевают изменения в соответствии с новой ситуацией, ее условиями. Эти изменения – элемент новизны, являющийся обязательным атрибутом творческой деятельности [Khaimuldina, 2020: 456–457].

Своевременно и оперативно молодые ученые реагируют на новации в области содержания школьного образования. Тайболатов Қ. М. разработал курс «Методика сопровождения развития эмоционального интеллекта и критического мышления обучающихся для работающих педагогов». О востребованности курса говорит тот факт, что он был прочитан на республиканском уровне (Шымкент, Туркестан, Атырау, Семей, Нур-Султан), не остались без внимания педагоги Павлодарской области (Павлодар, Экибастуз, Аксу, Актогайский, Иртышский районы) [Тайболатов, 2022: 798].

Говоря о современном образовании нельзя не сказать в целом о тенденциях, намечившихся в подготовке специалистов.

Университеты должны создавать условия в процессе обучения, которые подготовят выпускников к быстрым экономическим и социальным переменам, к использованию технологий, которые еще не изобрели, к решению социальных проблем, которые пока невозможно предсказать.

Серьезные изменения в зарубежных вузах уже реализуются и их можно классифицировать следующим образом:

- цифровизация образования. По сути это означает расширение с помощью цифровых решений и информационных систем доступа учащихся к образовательным ресурсам лучших университетов мира, к удаленным данным результатов научных экспериментов и исследований, к библиотеке инженерных задач и проблем, а также к созданию распределенных трудовых, научно-исследовательских и образовательных команд;

- персонализация обучения, что означает углубление и развитие существующей практики возможности построения индивидуальной образовательной траектории с возможностью возвращения в точки разветвления и приобретения дополнительных навыков в течение всей жизни.

Другим аспектом персонализации является учет требований и запросов не только студентов, но и непосредственных работодателей;

- проектный подход является неотъемлемым компонентом глубинного образования, позволяющим существенно повысить эффективность образовательного процесса – от первого этапа понимания и идентификации проблем до финального этапа практической трудовой деятельности.

Проектный подход неразрывно связан с адаптивным образованием, основным компонентом которого является обучение через практическую деятельность в субъектах рынка, промышленности и науки;

- интеграция формального и неформального образования, что фактически означает размывание физических границ университета и перенос акцента с процесса получения знания на его признание и оценку, вне зависимости от фактического места получения знаний и навыков;

- создание творческих пространств, которые фактически выступают в роли интеграционных площадок студентов различных специальностей, реального бизнес-сектора и промышленности, академического и профессионального образования. Обязательным условием работы таких площадок является совместная работа над проектами, инициированными реальным сектором экономики;

- создание междуниверситетских площадок (university hubs) – в отличие от привычного сетевого взаимодействия университетов означает создание реальных площадок в форме научно-образовательных центров, создаваемых при участии и под эгидой различных университетов.

Согласно приведенной классификации в НАО «Торайгыров университет» (ТоU) реализуются все вышеперечисленные пункты.

С целью реализации цифровизации образования на платформе Coursera создан корпоративный аккаунт ТоU, который дает возможность сотрудникам университета и обучающимся доступ к курсам, размещенным на данной платформе.

Так же у обучающихся через личный кабинет есть доступ к библиографическим и реферативным базам данных:

- Scopus;
- Web of Science;
- ScienceDirect;
- Springerlink;
- Wiley Online Library;
- ЭБС IPR BOO KS;
- Республиканской межвузовской электронной библиотеке.

На сайте данных ресурсов имеются учебные, научные издания и периодика на государственном, русском и английском языках по дисциплинам образовательной программы.

На платформе ИС Торайгыров университет создана образовательная платформа dot.psu.kz, где размещены все образовательные программы. Сайт дает возможность, помимо размещения самого курса, вести форумы и диалоги-чаты между студентами и преподавателями. Это позволяет при экстренном переходе на дистанционное обучение не прерывать учебный процесс.

На базе Торайгыров университета создано творческое пространство митапы – короткие встречи бизнес-партнеров, студентов, преподавателей по актуальным вопросам в области ИТ. Данные встречи традиционно проводятся каждые 2 недели.

Создание межуниверситетских площадок (university hubs) в Торайгыров университете проходит стадию поиска и заключения договоров с международными вузами.

В связи с приобретением в нашей стране вузами академической свободы, каждый вуз самостоятельно определяет, какого специалиста он будет выпускать, какими качествами, навыками или компетенциями он будет обладать на выходе. Это в большей степени зависит от запроса стейкхолдеров и общества в целом. В данном контексте Торайгыров университет проявляет большую гибкость, способствуя росту индивидуализации и вариативности обучения. Образовательные программы направлены на приобретение обучающимися, помимо академических знаний в области выбранной профессии, набором качеств, навыков, компетенций, которые позволят справляться с различными требованиями при меняющихся условиях работы, в том числе, в условиях кризиса [Щербакова, Чех, 2021: 488–489].

Список использованных литератур:

1. [Бурдина Е. И. Казахстанское педагогическое образование: кого готовим? // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения академика А. И. Пискунова «Алексей Иванович Пискунов: слово об учителе». – Мурманск, 2021. – С. 24–31.]
2. [Пшембаева Э. С. Карьерные стратегии студенческой молодежи в современном казахстанском обществе (на примере НАО «Торайгыров университет» // Научный журнал «Вестник Торайгыров университета». Педагогическая серия. – Павлодар, 2020. – № 3. – С. 417–427.]
3. [Khaimuldina A. Project method in professional pedagogical education // Научный журнал «Вестник Торайгыров университета». Педагогическая серия. – Павлодар, 2020. – № 2. – С. 453–460.]

4. [Тайболатов Қ. М. Білім алушылардың эмоционалды интеллектісін дамытуды психологиялық сүйемелдеуге педагог-психологтерді кәсіби даярлау үдерісі // «Ахмет Байтұрсынұлы мұрасы: қазақ тілі және заманауи білім беру үдерісі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының жинағы. – Павлодар: Павлодар қаласының білім беру бөлімі, 2022. – 798–801 б.]
5. [Щербакова Е. П., Чех Т. Тенденции в подготовке специалистов в университете // Научный журнал «Вестник Торайгыров университета». Педагогическая серия. – Павлодар, 2021. – № 4. – С. 483–493.]

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАЗАХСТАНА В 1930-Е ГОДЫ

Сарыбай Майра Шоракызы

Кандидат филологических наук,
профессор Казахского университета международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана.

Annotation

The article deals with the biography of the Kazakh scholar, candidate of pedagogical sciences, assistant professor Shamgali Sarybayev (1893–1958) in one of the significant periods of Kazakhstan – 1930s. This decade was marked by dynamic and cardinal transformations in all spheres of the society, which put an impact on his activities as a representative of the Kazakh intelligencia. His contribution to the development of education is considered as a part of cultural-historical and spiritual heritage of Kazakhstan and requires further analysis.
Ключевые слова: интеллигенция, история, институт, преподаватель, тоталитарный режим

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАЗАХСТАНА В 1930-Е ГОДЫ: ШАМГАЛИ ХАРЕСОВИЧ САРЫБАЕВ (1893-1958)

Данная статья посвящена роли педагогической интеллигенции в 1930-е годы на примере научно-педагогической деятельности кандидата педагогических наук (1944 г.), доцента (1945 г.) Шамгали Сарыбаева, представителя поколения казахской интеллигенции первой трети 20 века, получившие образование в дореволюционный период.

В 1944 году в возрасте 49 лет он стал первым педагогом-методистом, защитившим диссертацию на тему «Методика преподавания казахского языка в русской школе». Шамгали Сарыбаев оставил обширное научно-педагогическое наследие как педагог, лингвист, литературный критик, журналист, собиратель устной народной литературы, переводчик, поэт, организатор образования, о чем свидетельствует семейный архив, документы которого легли в основу данной работы.

Шамгали Сарыбаев – уроженец Внутренней Кыргызской орды (ныне Бокейординский район Западно-Казахстанской области Республики Казахстан), окончил новометодную школу в селе Новая Казанка (ныне поселок Жанаказан Жангалинского района Западно-Казахстанской области Республики Казахстан), с 1915 года работал учителем в русско-туземных школах и наемным учителем в годы учебы и после окончания Оренбургского медресе «Хусаиния». С 1918 по 1932 годы в Ташкенте (столица [Туркестанской АССР](#) в период 1918–1924 гг.) Шамгали Сарыбаев преподавал казахский язык в Первом казахском педагогическом вузе (ранее КИРИНПРОС), Туркестанском

Восточном институте, затем в Среднеазиатском Коммунистическом университете (САКУ), где он проявил себя как талантливый педагог, принимал активное участие в научной, социо-культурной жизни учебных заведений, города и республики.

Первые годы трудовой деятельности Шамгали Сарыбаева в Казалинском и Черняевском уездах Туркестанского края с 1916 по 1918 годы подробно описаны им в мемуарных статьях и в посмертном биографическом очерке Беркайыра Аманшина [Аманшин, 1972:77-92] по архивным материалам, предоставленным писателем доктором доктором филологических наук, профессором Ш.Ш.Сарыбаевым (старшим сыном Шамгали Сарыбаева).

Интеллигенция 30-х годов: исторические вехи

Казахская интеллигенция играла важную роль на разных этапах дореволюционной и постреволюционной истории Казахстана. «В многочисленной армии казахской интеллигенции того времени советская власть видела огромную силу, способную провести среди простого населения грамотно организованную просветительскую работу и сплотить не только казахский народ, но и народы Центральной Азии», – отмечает доктор педагогических наук, профессор Г.К. Ахметова в книге «Репрессированные учителя», изданной в 2020 году. [Ахметова, 2020] Ахметова Г.К. Репрессивные учителя. – Алматы, 2020.

Весомый вклад в развитие политической, социальной, образовательной, культурной сфер Казахстана внес филолог и ученый-педагог Шамгали Сарыбаев. В этой связи его биография и плодотворная деятельность в период 1930-х годов, для которого было «характерно предельное напряжение социальных сил общества, которое представляло собой сложно структурированную, многогранную и крайне противоречивую социальную систему» [Шилова, 2012] представляет особый интерес.

1930-е годы – период окончательного завершения процесса советского национально-государственного строительства, формирования новой советской системы учреждений образования, науки и культуры. Данный период был ознаменован такими масштабными событиями, как преобразование Киргизской (впоследствии Казахской) Автономной Советской Социалистической республики (1920 г.) в союзную (1936 г.), создание Казахской базы Академии наук СССР (1932 г.), научно-исследовательских институтов, открытие высших учебных заведений и многие другие.

В условиях усердной индустриализации, коллективизации, урбанизации, культурной революции, партийно-государственного диктата, голода, массовых депортаций усилились массовые репрессии, получившие размах в 1937–1938 гг. Репрессивная политика в отношении интеллигенции, в том числе педагогической, проводилась начиная с 1920-х годов.

Интеллигенция первой трети 20 века в Казахстане стала свидетелем, продолжателем, заложником стремительно меняющихся исторических процессов и явлений. Жертвами тоталитарного режима стали бывшие деятели Алаш-Орды, государственные и общественные деятели Ахмет Байтурсынов, Алихан Бокейханов, Магжан Жумабаев, Мыржакып Дулатов, Турар Рыскулов, Ураз Джандосов, Сейткали Мендешев и мн. др.

Педагогическая интеллигенция

Опыт изучения педагогической интеллигенции 1930-х годов очевиден, ибо это ее заслуга в создании фундаментальной базы для дальнейшего развития казахской педагогической науки и подготовки научно-педагогических кадров. Так, например, заслуги Султанбека Кожанова, заведующего кабинета педагога, созданного в 1937 году, отмечены доктором педагогических наук, профессором А. Мынбаевой: «Кафедра педагогики и образовательного менеджмента КазНУ им. аль-Фараби имеет богатейшую 80-летнюю историю становления. Она была основана как кабинет педагогики в 1937 году, хотя датой

рождения кафедры педагогики в университете считается 1940 год (рис.1). Заведующим кабинетом был кандидат педагогических наук, доцент Султанбек Кожаметов (1912-1945). Личность дидакта С.Кожаметова поистине легендарная. Он первый ученый, который защитился в Ученом совете КазГУ по педагогике на казахском языке в 1938 г. Тема его кандидатской диссертации «Совет мектебінің негізгі дидактикалық принциптері. В ней он систематизировал дидактические принципы казахской советской школы» [Мынбаева, 2020: 357-361].

В развитии педагогической науки Казахстана существенную роль сыграли научные и учебные заведения Москвы и Ленинграда и других городов России. Об этом красноречиво свидетельствует лишь один биографический факт жизни Шамгали Сарыбаева. В 1944 году на защите диссертационной работы Шамгали Сарыбаева первым оппонентом выступила проф. Р. Г. Лемберг, сосланный из Ленинграда в Казахстан в 1938 году, вторым оппонентом – Ш.К. Кокумбаев, который в 1930-1931 годах обучался на Московских высших педагогических курсах, окончил аспирантуру в Москве и в 1937 году там же защитил диссертацию по теме «Русско-киргизская/ казахская школа»

Переезд Шамгали Сарыбаева в 1932 году из Ташкента (Узбекская ССР с 1924 года) в Алматы (Казахская АССР с 1924, Казахская ССР с 1936 года), где он прожил до кончины в 1958 года, стал важной вехой в его биографии.

Становление Шамгали Сарыбаева как представителя казахской интеллигенции во многом продиктовано его окружением. Его отец Харес – переводчик, помощник и писарь аульного старшины 9 волости, дед Сарбай Байкал – указной мулла (согласно указу Жангирхана от 1845 года) и мударис, дядя Хайролла Сарбай – ахун и мударис, брат Муфтигали Харесов – сотрудник Казучпедгиза, друг отца Молда Муса Байзаков – акын-просветитель. Перечислим лишь некоторых представителей педагогической интеллигенции, с которыми связана жизнь и деятельность Шамгали Сарыбаева: идейный вдохновитель Ахмета Байтурсынов, Абубакар Диваев, учителя и наставники Сейткали Мендешев, Халел Досмухамедов, Садык Утегенов и др., сокурсники Габит Сарбаев, Елемес Жарменов, Тамимдар Сапиев и др.; друзья в Казалинском уезде Гани Муратбаев, Мендыболла Кузембаев и др.; коллеги и друзья К. Жубанов, Сарсен. Аманжолов, Ныгмет Сауранбаев, Кажимолла Басымов, Гали. Бегалиев, Мадина Бегалиева, Ораз Исаев, Сара. Есова, Еремеккали Ныгметов, Фатима Габитова, Ильяс Джансугуров, Билял Сулеев, Владимир Сокольский, Митрофан Сильченко, Ишанали. Арабаев, Базаркул. Данияров и др.; соавторы Утебай Турманжанов, Жумахан Кудерини др.

Ежегодно увеличивается источниковедческая база, которая позволяет «выйти на уровень устойчивых микросоциальных общностей, таких как коллектив, научные кружки, круг друзей, семья, формирующих важные связи [Шилова, 2012]

Научно-педагогическая деятельность: биографические сведения

1930-е годы охватывают два периода в деятельности Шамгали Сарыбаева: два года Ташкентского (с 1918 по 1932 годы) и восемь лет Алматинского. Решение о переезде в Алматы было принято во время его работы в Ташкентском САКУ, которое в тот год уже было преобразовано в Среднеазиатский Высшей коммунистической сельскохозяйственной школы им. В.И. Ленина. В этом вузе Шамгали Сарыбаев преподавал казахский язык с 1923 года, в 1930 году он вошел в секцию научных работников этого института.

Коммунистические университеты (Комвузы) сыграли большую роль в подготовке руководящих партийных, государственных и профсоюзных кадров. Решением ЦК ВКП(б) от 23 сентября 1932 года большинство из них было реорганизовано в Высшие коммунистические сельхозшколы. Коммунистические университеты прекратили свое существование с организацией в 1935 году Высшей школы пропагандистов при ЦК ВКП(б) и школ пропагандистов в республиканских, краевых и областных центрах [Ергин; 2008:142].

Первым местом работы после переезда в Алматы стало Алма-Атинское казахско-русское педагогическое училище, расположенное по улице Фурманова, 72, где он работал в должности преподавателя казахского языка и методики его преподавания.

Спустя два года в 1934 году, год открытия Коммунистического института журналистики (КазКИЖ), он был принят на должность и.о. доцента казахского языка, а также и утвержден приказом ВКВШ № 424 К от 19 марта 1934 г. членом Ученого совета КазГУ. Через год в 1935 году станет членом профессионального Союза работников высшей школы и научных учреждений.

«В 1940 году КазКИЖ был переименован в Казахский государственный институт журналистики, а 8 мая 1941 года, за полтора месяца до начала Великой Отечественной войны, ликвидирован как самостоятельная единица, а всех студентов и преподавателей перевели в КазГУ им. Кирова в качестве самостоятельного факультета. Это постановление Совнаркома Казахской ССР было подписано его председателем Нуртасом Ундасыновым [Козыбаев, 2019]

Опыт работы корреспондентом газеты «Енбек» и различных радиогазетах Ташкента, редактором в газете «Жетысу», организации литературного раздела студенческой газеты «Кедейайнасы» при САКУ, сотрудничество со многими газетами и журналами как автора, были крайне необходимы для учебно-методической базы КазКИЖа и ему было поручено в кратчайшие сроки подготовить учебное пособие для студентов. В 1934 году было издано пособие «Газет істері» под редакцией журналиста, писателя и переводчика Ахмета Елшибекова, корректором издания-указан Муфтигали Харесов (брат Шамгали Сарыбаева) [Сарыбаев, 1934].

Высокая оценка пособия и вклад преподавателя казахского языка Шамгали Сарыбаева в развитие первого института журналистики в Казахстане была дана в статье доктора филологических наук, профессора К.Х. Хамзина [Қамзин, 2019: 12-16].

Если в 1936 году Шамгали Сарыбаевым было опубликовано 11 работ по различным проблемам казахского языка, литературы и методики преподавания, то на следующий год в 1937 году – лишь одна статья в студенческой газете «Коммунист» при КИЖе [Сарыбаев, 1937]. В тот год он был уволен из КазКИЖа в связи с двумя публикациями в республиканских газетах, где сотрудники КазКИЖ, в том числе Шамгали Сарыбаев, были причислены к вражеским антикоммунистическим элементам, а его книга «Газет істері» попала под цензуру за контрреволюционную направленность.

После публикаций он был также уволен из Коммунистического института марксизма-ленинизма (КИМЛ), где он преподавал казахский язык по совместительству. КИМЛ был открыт как подготовительное отделение высшего партийного учебного заведения республики на основе постановления ЦК ВКП (б) в 1932 г., ликвидирован в 1938 году [Путеводитель по фондам Архива Президента Республики Казахстан, 2016: 156-157]. В 1937 году он с семьей был выселен из предоставленной этим институтом служебной квартиры.

Через год Шамгали Сарыбаев был принят на должность преподавателя кафедры казахского языка и литературы КазГУ. Его трудовая деятельность в КазГУ как штатного старшего преподавателя длилась до 1941 года: затем до 1949 года – по совместительству [Архив КазГУ]

Научно-исследовательская деятельность

Шамгали Сарыбаев стоял у истоков казахстанской науки, начиная с 1920-х годов сначала как собиратель устного народного творчества в научных экспедициях под руководством А. Диваева по Семиречью [Ғұмарова, 1963: 234].

Деятельность «Общества по изучению Казахстана», Академического центра, созданного в 1921 году А. Байтурсиновым, заложили фундамент для его становления как филолога и педагога. «В работе Академического центра под руководством А. Байтурсинова в 1921

году принимали активное участие М. Дулатов, М. Джолдыбаев, К. Жубанов, Б. Майлин, Е. Омаров, Ш. Сарыбаев, С. Сейфуллин, Т. Шонанов, А. Чулошников» и др. [Qazaqstantarihy]

В марте 1926 г. Академический центр был реорганизован в научный и научно-методический советы Наркомата Народного просвещения КазАССР, которые в 1930-х годах были преобразованы в НИИ, в том числе НИИ национальной культуры (истории, языка, литературы, искусства, материальной культуры, краеведения) и научно-исследовательский педагогический институт (НИИ педагогики), преобразованный из научно-методического совета. Шамгали Сарыбаев ШХС внес значительный вклад в работу вновь созданных НИИ на всех этапах их становления и преобразований.

НИИ национальной культуры, созданный в 1934 году, после различных структурных трансформаций в 1946 году вошел в состав Академии наук Казахской ССР в виде Института литературы и языка (в настоящее время институт языка имени А.Байтурсынова, Институт литературы и искусства имени М. Ауэзова. «В 1938 году учреждается Казахский филиал АН СССР и в 1941 году – Институт языка, литературы и истории, из структуры которого в 1945 году выделился отдельно вначале Институт языка и литературы, и, наконец, в 1961 году по инициативе К.И.Сатпаева и М.О.Ауэзова – Институт языкознания» [Институт языкознания Национальной Академии Республики Казахстан].

Что касается Научно-исследовательского педагогического института (ныне Национальная академия образования имени И. Алтынсарина), то он был образован в 1933 году и неоднократно подвергался переименованиям.

В статье Р.Д. Есенжоловой, приуроченной 50-летию НИИ педагогики имени И. Алтынсарина она отмечает Шамгали Сарыбаева в числе членов совета учебно-методического кабинета, куда входили также С. Сейфуллин, Б. Майлин, К. Жубанов, С. Асфендияров, М. Жолдабаев, Ш. Альжанов, А. Сыздыков [Есенжолова, 185].

В разное время ряд трудов Шамгали Сарыбаева были опубликованы в рамках его научной работы в вышеупомянутых НИИ [Сарыбаев Ш. Х., 1953:51-53; Сарыбаев Ш. Х., 1941: 7-46, . Сарыбаев Ш. Х., 1944:140-144]

В рассматриваемый период Шамгали Сарыбаев продолжает занимать активную позицию в научном сообществе страны. Так, в 1936 году состоялась Первая юбилейная научная сессия в КазГУ им. С.М. Кирова (ныне КазНУ им. аль-Фараби), посвященная 5-летию открытия. В семейном архиве сохранилась программа, согласно которой тематика доклада старшего преподавателя Шамгали Сарыбаева касалась грамматики казахского языка – «О четырех вспомогательных глаголах» (на казахском языке). На филологической секции. были представлены доклады еще двух преподавателей-филологов: и.о.проф. А.Я. Андрусского «Маркс, Энгельс, Ленин в трагедии Лассаля «Франц фон-Зикинген» и преподавателя А.П. Голобородько – «Об учебнике «Методика преподавания русского языка для казахов».

В рассматриваемый нами период направленность публикаций Шамгали Сарыбаева в сопоставлении с 20-ми годами оставалась прежней: лингвистика, методика преподавания языка и литературы, устное народное творчество, педагогика. В 1920-1930 гг. были опубликованы учебные пособия, программы, научные, научно-публицистические, информационные статьи; доклады и выступления, очерки и заметки, рецензии, художественные произведения.

Обзор опубликованных работ и сравнительный анализ в различных хронологических рамках не является целью статьи, однако обратим внимание на разработку инновационной идеи для того времени – обучение основам академического чтения и письма, аудирования и говорения на казахском языке. Нарботки Шамгали Сарыбаева по преподаванию казахского как языка для академических целей в конце 20-х и начале 30-х годов легли в основу учебного пособия «Күнделік керектер», изданная в 1933 году в Ташкенте (редактор Асан Сексенбай ұлы) [Сарыбаев, 1933], затем переизданная в 1936 году в Алматы [Сарыбаев, 1936]

Что касается библиографического описания опубликованных работ Шамгали Сарыбаева, то данная работа велась с 1961 года, начало которой положил доктор филологических наук, профессор И. Уюкбаев [Уюкбаев, 1961:40-42]. В библиографическом указателе по методике преподавания казахского языка вошел список трудов ученого вошли 31 публикации. Позднее Ш.Ш. Сарыбаев дополнил новыми библиографическими описаниями и в шеститомном Библиографическом указателе литературы по казахскому языкознанию» были собраны описания 70 работ [Сарыбаев, 1965–1994]. В настоящее время работа обнаружены еще более 100 публикаций по различным проблемам филологических и педагогических наук, образования и культуры на арабице, латинице и кириллице.

Заключение

Изучение биографии отдельно взятого представителя педагогической интеллигенции в рамках заданного временного отрезка позволяет переосмыслить, сопоставить, выявить различные процессы и явления, закономерности в рамках проблемы взаимодействия личности и эпохи.

Педагогическая интеллигенция 30-х годов была объектом пристального внимания тоталитарной власти, нанесшего непоправимый урон для интеллектуального потенциала казахского народа.

Однако профессиональный опыт педагогической интеллигенции, накопленный в этот период, способствовал дальнейшему поступательному развитию страны.

Список использованных литератур:

1. [Аманшин Б. 1972. Тарбақа тойы // Жұлдыз. –1972. – №1.]
2. [Ахметова Г.К. 2020. Репрессированные учителя. – Алматы, 2020.]
3. [Шилова И. С. 2012. Репрессивная политика советской власти в отношении технической и педагогической интеллигенции в 1930-е годы. Автореф... кандидата исторических наук – Екатеринбург, 2012. – Режим доступа: – <https://cheloveknauka.com/repressivnaya-politika-sovetskoy-vlasti-v-otnoshenii-technicheskoy-i-pedagogicheskoy-intelligentsii-v-1930-e-gody-1>]
4. [Мынбаева А.К. 2020: История кафедры педагогики в казахском национальном университете им. аль-фараби: этапы развития и особая исследовательская среда //Т. Тәжібаевтың 110 жылдығына арналған «Білім және психологиялық-педагогикалық ғылым: жүйелілік, сабақтастық, инновациялылық» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2020:357-361.]
5. [Ергин Ю.В. Башкирский коммунистический университет (1931–1939) // Педагогический журнал Башкортостана, 2008: 141-151.]
6. [Козыбаев С. 2019. Казахскому национальному университету имени аль-Фараби 85 лет // Новая газета.– 2019. – 19 июня. – Режим доступа: <https://www.novgaz.com/index.php/2-news/2301-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B0>]
7. [Сарыбаев Ш.Х. 1934. Газет істері / саясат. ред. Елшібек ұлы, әдеби ред. Жантұғанова, тех. ред. Ж.Ш.Бадаліп, корр. М.Харесұлы. – Ташкент: Өзбекстан Мемлекет баспасы, 1934. – Пайдалану орны: <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1518512&lang=kk>]
8. [Қамзин К. 2019. Ұлттық журналистика теориясының төлбасы // «Қазақ кітабы: Алаш қайраткерлерінің кітап басу ісінің дамуына қосқан үлесі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары / жауапты редактор Г.А. Саяқбаева – Алматы: Қазақ университеті, 2019:.. –Б. 12-16 Пайдалану орны: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder19846/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D1%88-%>]

9. [Сарыбаев Ш. Х.1937.Тіл майданынан// Коммунист. – 1937. – 23 января.
10. Путеводитель по фондам Архива Президента Республики Казахстан: Справочно информационное издание. 2016 / Составители: Е.М. Грибанова, А.А. Сейсенбаева / Под общ. ред. профессора Б.А. Джапарова.–Издание 2-е, дополненное. Алматы, 2016: 310.
11. [Архив КазГУ имени аль-Фараби. Описание дела 34927. Связка 133.]
12. [Ғұмарова М. 1963. Кітап қазынасынан// Песни акынов. Современная казахская народная поэзия. (Республиканское совещание народных акынов (3–5 августа 1961 г.). Алма-Ата Изд-во АН КазССР,1963: 234. – Режим доступа: <http://old-site.karlib.kz/saryarka/karaganda/book/Akyndar%20zhyry.pdf> Qazaqstantarihy(портал). – Режим доступа: <https://e-history.kz/ru/kazakhstanika/show/9878/03.10.>] [Институт языкознания Национальной Академии Республики Казахстан (сайт) – Режим доступа:<https://tbi.kz/ru/%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%8f>] [Национальная академия образования имени И.Алтынсарина (сайт) –Режим доступа:<https://uba.edu.kz/ru/history>]
13. [Есенжолова Р. 1985. Өмір талабына сай // Социалистік Қазақстан. –1985– 25 февраля.]
14. [Сарыбаев Ш. Х. 1936. О Қазақ сөйлеміндегі үтірдің жазылатын орындары/Қазақтың ұлт мәдениетінің зерртеу ғылым институтының еңбектері =Труды Казахского научно-исследовательского института национальной культуры; отв.ред. С. Аманжолов, тех. ред. Н. Нұрғожин, отв. корр. С. Жиенбаев // Тілмәселелері=Лингвистический сборник. – 7 кітап.– 2шығыуы. – Алма-Ата:: Издательство института национальной культуры,. –1936: 51-53.– Режим доступа: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1527600>
<http://nblib.library.kz/elib/Sait/%D0%A0%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8%D0%B5%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/01-05-2018/Til%20maselelery.resources/index.html#page=52>]
15. [Сарыбаев Ш. Х. 1944. Жік жалғаулардың таптастырылуы // СССР Ғылым академиясының қазақстандық филиалының хабарлары / «Тіл және әдебиет» сериясы. –1-шығыуы. –. 1944: 140–144]
16. [Сарыбаев Ш.Х. 1941. Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту /Қазақ ССР халық Комиссариатымектептердің ғылыми-зерртеу истиуты // Мектеп тәжіребелері: орыс мектебінде қазақ тілін оқыту методикасы мәселелері. –Алматы; Қазақстан мемлекеттік бірікке баспасы. –1941:7-46.]
17. [Сарыбаев Ш. 1933. Күнделік керектер : ана тілі мұғалімдерге, мұғалімдік мектебінде оқушыларға, баяндамашыларға – Ташкент : Өзбек СКР мемлекет баспасы.]
18. [Сарыбаев Ш.Х.1936. Сарыбайп Шамғали.Күнделік керектер [Мәтін]: ана тілі мұғалімдеріне, мұғалімдік мектеп оқушыларға, баяндамашыларға арналған = Кунделик керектер : пособие по технике устной и письменной речи по составлению докладов, тезисов, конспектов, статей и заметок. – Қызылорда: Қазақстан баспасы, 1936. – 2 басылым. – Пайдалану орны: <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1521688&lang=kk>]
19. [Ұйықбаев И. 1961. Қазақ тілі методикасының библиография. – Алматы,1961.]
20. [Сарыбаев Ш.Ш. 1965–1994. Қазақ тіл білімі әдебиетінің библиографиялық көрсеткіші. – 6 томдық.–Алматы: Ғылым.]

ПРИНЦИПЫ ЭФФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Нурумжанова Куляш Алдонгаровна
доктор педагогических наук,
профессор образовательной программы
«Физика, математика и приборостроение»
Торайгыров университета,

Аннотация

Актуальность, проблема и цель исследования.

Процессы, происходящие в нашем обществе, с неизбежностью вызывают соответствующие им изменения в социально-культурной, политической роли и функций системы образования. Эти изменения объективны и являются потенциальным ресурсом перспективных тенденций изменения принципов менеджмента образовательных учреждений. К сожалению, меры, предпринимаемые государством, в настоящее время не решают главных проблем: не затрагивают принципов управления в системе образования, эти проблемы возможно решить внесением кардинальных изменений, прежде всего, внутри самой образовательной системы. И, в первую очередь, пересмотром принципов и философии управления образовательных организаций всех уровней. Главным критерием эффективности менеджмента является то, насколько успешно адаптируется выпускник – продукт, выпускаемый образовательной организацией в общественную среду. С учетом вышесказанного мы сформулировали основную **проблему нашего исследования**: существует необходимость конкретизации принципов менеджмента образовательного учреждения с учетом современных глобальных трендов развития системы образования. **Цель исследования**: сформулировать современные принципы эффективного менеджмента образовательной организации с учетом изменения компонентов их миссии: характеристик продуктов и услуг, а также целей различных групп потребителей. **Результаты исследования**:

Ключевые слова: эффективность менеджмента, менеджмент, миссия образовательного учреждения, стратегии развития педагогического образования, механистический тип менеджмента, органический тип менеджмента.

Введение

Образовательная политика Казахстана ориентирована на интеграцию в мировое пространство. Все функции менеджмента тесно связаны между собой. Их взаимодействие составляет четкую системную, иерархически взаимосвязанную структуру множества элементов, которые в свою очередь, являются достаточно сложными и интеллектуально емкими.

Позиции менеджмента образовательного учреждения, в основном определяются тем предназначением и той ролью, которые она призвана реализовать в обществе. Организации образования всех уровней являются – открытыми диссипативными системами, органично встроенными во внешний мир. "На входе" они получают ресурсы из внешней среды, "на выходе" они обязаны интегрировать во внешний мир созданный ими продукт и услуги. Предназначением системы образования является развитие и интеграция во внешний мир человеческих ресурсов и образовательных, научно-исследовательских услуг. Для школы – это духовно богатая, с современным мировоззрением, физически здоровая, творчески и созидательно мыслящая, с когнитивным эмоциональным интеллектом, способная адаптироваться к условиям современной жизни личность выпускника и современная общеобразовательная дидактическая система. Для профессионального колледжа – это профессиональная подготовка личности к конкретному рабочему месту и дидактическая система формирования практико-

ориентированного комплекса hard и soft навыков, а для вуза - это профессиональная подготовка специалистов к определенной отрасли экономики с последующей функциональной специализацией: технология, логистика, менеджмент и научно-исследовательская работа по внедрению инноваций.

Ключевая роль в поддержании баланса между этими процессами "входа" и "выхода" принадлежит менеджменту. Но наше исследование показало низкий уровень организационной культуры менеджмента организаций образования. Если менеджмент вузов пытается модернизировать принципы менеджмента в связи с глобализационными процессами, то школы и колледжи занимаются изучением проблем подготовки педагогов к учебному процессу и улучшением качества результатов обучения, на основе обновления содержания образования и технологий, не понимая ключевой роли менеджмента. **Проблема** нашего исследования заключается в существующей реальной необходимости конкретизации принципов эффективности менеджмента образовательного учреждения с учетом современных глобальных трендов развития системы образования. **Цель исследования:** сформулировать современные принципы эффективного менеджмента образовательной организации с учетом изменения компонентов их миссии: характеристик продуктов и услуг, а также целей различных групп потребителей.

Основная часть

Категория «менеджмент» – это наиболее общее и фундаментальное понятие, отражающее существенные свойства и устойчивые отношения в процессах управления той или иной организацией.

Для определения содержания менеджмента необходимо выделить: 1) основные функции; 2) виды; 3) методы; 4) принципы. Наше исследование посвящено изучению принципов менеджмента, которые позволят обеспечить его эффективность. Менеджмент в образовательном процессе, как и другие виды менеджмента, предполагает обеспечение достижения целей с ориентацией на конечный результат, посредством эффективного использования всех имеющихся ресурсов. В том числе и человеческих ресурсов, включающих креативный творческий потенциал как менеджеров, педагогов, родителей и сотрудников учебных заведений, так и самих обучающихся. По сути, управление школой – это социально-педагогическая проблема. Теоретическое изучение социально-педагогической работы с позиции системно-синергетического подхода ориентировано, прежде всего, на общую теорию систем, начиная с естественнонаучной теории П. К. Анохина, а также синергетику - междисциплинарное направление в науке (подробно описано в первой книге), анализирующее открытые нелинейные системы разных форм движения материи.

Системно-синергетическая парадигма обеспечивает целостное представление о внешнем мире и о взаимосвязи его частей, о самоорганизации социально-педагогических систем, причем социум в ней рассматривается в неразрывном единстве с менталитетом нации, природой, техническим окружением исследуемого субъекта. Механизмом согласования путей взаимодействия и развития элементов в социально-педагогических системах выступает коэволюция как интерактивная связь, обеспечивающая общее совместное развитие каждой из частей, как структурного элемента целого.

Первым принципом эффективности, как показывает наше эмпирическое исследование проблемы является формирование внутренней организационной культуры, в содержание которой входит понятие и академической культуры. Академическая культура – это культура нравственности и служения обществу, это прежде всего, ценности добросовестности, честности, доверия, уважения, ответственности и подотчетности. Изобщиетеории менеджмента известно, что организационная культура может способствовать тому, что организация образования выступает эффективной, сильной, конкурентоспособной. Но может быть и так, что организационная культура ослабляет организацию, не давая ей успешно развиваться, даже имея достаточно ресурсов для развития. Организационная культура присуща любой организации и это неотъемлемая

часть внутренней среды и выступает как этический фундамент деятельности организации, более оптимального устройства и эффективного использования ресурсов: и человеческих, и материально-технических, и научно-методических. Поэтому важно для стратегического управления учреждением образования вести анализ векторов развития организационной культуры, и не интуитивно эмпирически, а научно обоснованно целенаправленно ее формировать. Это важно и тем, что организационная культура определяет не только профессиональное поведение педагогов и их взаимодействие с администрацией и с обучаемыми, но и ее адаптивность к внешней среде. Таким образом, формирование внутренней организационной культуры менеджмента является первым принципом эффективности менеджмента.

В настоящее время возрастает роль педагогического образования как системообразующей отрасли, формирующей основу кадрового потенциала страны. Поэтому для успешного решения задач эффективности менеджмента учреждений образования в сехуровнейнеобходимы изменения в системе подготовки педагогических кадров. В числе первоочередных задач — обновление содержания образования на всех его ступенях, углубленная научная подготовка педагогов их «архитектурный» стиль мышления, персональная эффективность, способность к модернизации выбранного направления деятельности с учетом внедрения когнитивно-конструктивистской дидактики и профильности обучения в старшем звене школы; овладение современными образовательными и информационными технологиями в целях диверсификации, дифференциации и инклюзивного обучения.

Следующим принципом повышения эффективности менеджмента является инновационно-стратегический подход к управлению преобразованиями в образовании. Приоритетным условием инновационно-стратегического подхода к менеджменту является стратегическое видение и стратегическое планирование процесса модернизации дидактических систем в учреждениях образования. Стратегическое видение отличается от стратегических целей тем, что цели направлены на получение конкретных желаемых результатов, выраженных в измеряемых параметрах и в краткосрочной перспективе, а стратегическое видение призвано обеспечить устойчивое развитие на перспективу, т.е. укрепить успехи настоящего времени и обеспечить улучшение положения в долгосрочной перспективе.

Поэтому, на наш взгляд, в образовании необходимо формировать стратегическое направление развития, образование должно развиваться с опережением по отношению к обществу. К сожалению, в настоящее время мы наблюдаем обратную картину. Реформы в системе образования отстают от социально-экономических, культурных и политических реформ в стране. Поэтому концепция развития педагогического образования, на наш взгляд, должна основываться на стратегических инновационных принципах, предполагающих более широкую опору на социально-экономическую среду, менталитет народа и более интенсивное использование социальных ресурсов и новых инновационных моделей

В традиционной концепции стратегического управления широко распространено определение стратегии как конкретного долгосрочного плана достижения конкретных долгосрочных целей. А разработка стратегии понималась как определение этих целей и составление долгосрочных планов их достижения. При таком понимании стратегии достаточно жестко формулировалось конечное состояние организации через определенный длительный промежуток времени. При понимании стратегии как конкретного плана действий фактически предполагается, что все изменения предсказуемы, что все процессы и явления внешней среды детерминированы и поддаются контролю и управлению. Но предпосылка о детерминированности внешней среды неверна, и этому в реальной жизни существует много доказательств.

Наоборот, внешняя среда характеризуется высокой динамичностью, а процессы проходят турбулентно. Смена информации, развитие технологий, скорость эволюции

менталитета личности, быстрая смена поколенческих характеристик, динамика быстроразвивающихся отраслей, как образование, трудно поддаются управлению. В настоящее время реформирование превратилось в непрерывный процесс, что вызывает недовольство в гражданском обществе. Но эти процессы объективны. Кроме этого на изменение внешней среды, безусловно, оказывают влияние и политические, макроэкономические, социальные, культурные, демографические и другие процессы, происходящие в обществе. Изменения внешней среды определяют инновационную стратегию деятельности образования. В современной теории стратегического управления понимание стратегии исключает детерминизм и предопределенность характера модернизации и развития организации. В этом случае стратегия как бы состоит из адаптивных действий, как реакции на тенденции изменений в окружающей среде. Есть еще варианты понимания стратегии как направления развития новой философии образования, формирования новых образовательных ценностей личности. Это фундаментальная проблема философии, имеющая широкую перспективу для разработки и исследования.

В нашем исследовании, мы намеренно ограничили область исследования представлением не «инновационной стратегии», а принципов и подходов к повышению эффективности менеджмента в наиболее узком прагматическом смысле. Под исследуемыми принципами мы понимаем не формирование новых фундаментальных ценностей образования или новой философии образования, а формулирование фундаментальных задач менеджмента, как систему научно-теоретических и практических социально-педагогических мер преобразования менеджмента образовательного учреждения с целью адекватного и своевременного реагирования на вызовы времени. В зависимости от того, насколько организация адаптивна к изменениям внешней среды, различают два типа управления:

1. механистический тип;
2. органический тип.

В недалеком прошлом, когда окружение было определено и стабильно, предпочтение отдавалось механистическому типу управления. Школа являлась консервативной структурой, цели ее определялись четко сформулированным идеологическим заказом, узкоспециализированными (формирование ЗУН) стандартизованными и устойчивыми задачами с командно - административным типом коммуникаций.

В настоящее время в условиях становления национальной казахстанской модели образования, в условиях динамичного нестабильного окружения высок уровень неопределенности (политические, экономические, правовые технологические условия государством декларируются, но социумом они не осознаны).

Поэтому более эффективным является органический тип управления школой, для которого характерны: гибкая структура, динамичные, более широкие задачи, готовность к изменениям, многонаправленность коммуникаций, власть базируется на знании и опыте, а не вытекает из иерархических уровней управления. Так получилось, что в связи с изменением экономической и социальной жизни изменились и цели организаций образования. Надо признать, что менеджмент в таких условиях является изначально инновационным, ориентированным на постоянный поиск новых более эффективных способов организации деятельности.

Основная задача - активизация и развитие имеющихся ресурсов, а также форм их рационального использования. Таким образом, линейный механистический менеджмент, так характерный для традиционной системы, мало пригоден. Необходим - функциональный органический менеджмент, в котором управление происходит не людьми, а процессами. Функционально-инновационная деятельность ориентирована на создание условий для эффективной работы всех звеньев педагогического процесса учреждений и предполагает менеджерскую специализацию по типу ресурсов.

Поскольку каждый тип ресурсов (кадры, обучаемые, учебно-методическая база, научная и базовая инфраструктура, социум, материально-техническое оснащение) имеет специфическую природу, работа с ними требует специфических базовых знаний, навыков, технологий.

Поэтому организационная структура управления должна быть систематизирована по выполняемым функциям. В нашем эксперименте (эксперимент проводился в средней общеобразовательной школе) функции распределились следующим образом: 1) директор: стратегическое и тактическое планирование, разработка инновационных творческих направлений деятельности школы, организация внешних связей, финансово-хозяйственная деятельность школы в условиях рыночной экономики, 2) заместитель директора по научно-методической работе: информационное руководство учебным процессом, контрольно-аналитическая деятельность, учет учебно-воспитательного процесса; 3) заместитель директора по учебно-организационной работе: управление школой, составление и доведение до исполнителей оперативных планов, графиков, расписаний, расстановка исполнителей по рабочим местам, инструктирование, контроль за их исполнением; 4) заместитель директора по воспитательной работе, главный социальный педагог: выполнение функций инспектора по охране детства и социальной защиты детей, контроль и координация работы классов, клубов студий, спортивных секций, театров, школьного ученического органа самоуправления. Такая структура управления позволила:

1. усилить специализацию сотрудников - это повысило эффективность их работы;
2. привести в соответствие функции и личностные возможности конкретных людей;
3. усилить информационно-аналитическую функцию управления, провести цифровизацию управления.

В практике менеджмента этот подход демонстрирует свою эффективность в условиях, когда используется развивающая, творческая, неформализованная технология труда и имеется сложное и очень динамичное внешнее окружение. Органический тип менеджмента содержит все черты, присущие синергетическому подходу. Синергетический подход в управлении современной организацией позволяет лучше взаимодействовать с социумом, быстрее адаптироваться к изменениям, т.е. является более эффективным и гибким. Для поддержания устойчивости и развития социальных систем в изменяющихся условиях внешней среды необходима внутренняя самоорганизация и регулирование деятельности подсистем – элементов самой системы, которое приводит к их взаимосвязи и подчинению единому порядку.

Обеспечиваемая органическим типом управления гибкость, адаптивность образовательных учебных программ, форм и способов организации образовательной деятельности, особенно актуальна в связи с процессами демократических преобразований в нашей республике. Совершенно очевидно, что инновационный органический менеджмент позволяет преодолеть строгую иерархию, жесткие цепочки команд, предопределенность механистического типа управления, сковывающего творческую инициативу участников учебно-воспитательного процесса. В условиях неопределенности внешней среды новая система управления позволила создать в учреждении такую особую среду синтеза ресурсов и энергий, которая способствовала максимальному проявлению всеми творчества, апробированию накопленного профессионального, методического арсенала средств, так что для жизнедеятельности образовательного учреждения стал характерен высокий уровень базовой энергетики, как для обучаемых, так и для педагогов.

Обсуждение и выводы.

Образование в современных условиях – это процесс создания условий для развития человеческого капитала. Именно человеческий капитал является фундаментальным конкурентным преимуществом на рынках устойчивого развития всех субъектов социально-экономического процесса страны.

Базовая инвариантная основа адекватной времени конкурентоспособной личности формировалась во все времена, именно, в образовательном учреждении.

Система внутреннего менеджмента образовательного учреждения нацелена на создание совокупности условий, позволяющих обеспечить успешное развитие учреждения:

- обеспечение преемственности и перспективности в ее развитии на основе сочетания оперативного и долгосрочного планирования, опирающегося на научный прогноз;

- обеспечение научно-методической, материально-технической, финансово-экономической базы развития, что очень затруднено из-за ограниченности бюджетного финансирования;

- обеспечение опережающего, интенсивного, углубленного, профильно-ориентированного обучения;

- обеспечение рациональной организации труда;

- наличие оптимальной системы стимулирования труда;

- эффективное взаимодействие школы с наукой и другими организациями.

Выбор стратегии реализации миссии и целей, а также выполнение стратегии является самым критическим процессом, который зависит от того, кто будет руководить.

Таковы теоретические основы управления сельской школой основанные на новых идеях:

- человекоцентристском взгляде на управление;

- раскрепощении творческой и профессиональной самостоятельности личности;

- инициативы и «педагогической предприимчивости». Сущность человекоцентристского подхода сводится к реализации трех организационно-коммуникативных требований:

- проявлять уважение ко всем сотрудникам;

- постоянно оказывать им доверие;

- преимущественно обеспечивать успех в их деятельности.

Человекоцентристский подход существенно корректирует цели и задачи управления.

Стержнем управленческой деятельности становится наиболее продуктивное использование креативного творческого потенциала людей. В связи с этим, реализация менеджмента требует разработки новой стратегии деятельности, базирующейся на следующих принципах:

- повышение качества принимаемых решений за счет создания

- творческих групп и привлечения исполнителей к принятию решений;

- развитие у сотрудников чувства ответственности и сопричастности за счет делегирования полномочий по вертикали и горизонтали;

- улучшение микроклимата в учебном заведении;

- своевременная оценка труда преподавателей, поддержка их творческих идей и инноваций;

- привлечение обучающихся к принятию решений и повышение их ответственности.

- Главное в этих принципах – не простое декларирование, а практическая реализация, которая должна быть специально организована, заложена в конкретные действия руководства. Методологической основой, пронизывающей все управленческие структуры, подходы и позиции является человекоцентристский взгляд (по Маслоу), суть которого можно выразить в следующих установках:

- Каждый учитель (ученик, родитель, житель села) – источник творческого вклада в дела школы.

- В начале человек, а потом дело.

- Каждый учитель (ученик, родитель, житель села) – это личность со своей мотивацией, целями, индивидуальными качествами.

- Высокий результат дает только настоящее внимание к людям.

–Конкретным инструментом воплощения в практику работы школы человекоцентристского принципа является органический тип социальной солидарности людей в организации и эдохократический стиль управления школой.

Список использованных литератур:

1. [Байденко В. И. Диверсификация среднего профессионального образования: сущность, условия, пути реализации. Автореф. ... канд.пед.нак. – М., 1995. – 24 с.]
2. [Берулава М. Н. Теоретические основы интеграции образования. – М., 1998.]
3. [Гусинский Э. Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного подхода. – М., 1994. – 202 с.]
4. [Лизинский В. М. Работа администрации школы с учителем. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. – 156 с.]
5. [Лизинский В. М. О методической работе в школе. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. – 160 с.]
6. [Сурин А.В., Молчанова О.П. Инновационный менеджмент: Учебник. – М.: ИНФРА – М, 2008. – 368 с.]
7. [Пригожин А.Н. Современная социология организаций /А.Н. Пригожин. – М.: ИНТЕРПРАКС,1995. -295 с.]
8. [Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. М., 1986.]
9. [Нурумжанова К. А. Проблемы становления и развития инновационной культуры управления сельской школой // Менеджмент в образовании. – 2006. – №1. – С. 49-53.]
10. [Синергетика и психология: Тексты: Выпуск 3: Когнитивные процессы. / Под ред. В. И. Аршинова, И Н. Трофимовой. – М.: Когнито-Центр, 2004. – 416 с.]

БІЛІМ БЕРУДІҢ ДУАЛДЫ МОДЕЛІ: МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ (ГЕРМАНИЯ МЫСАЛЫНДА)

С.Қ. Бердібаева С.Қ.¹, А. Масимбаева¹, А.Х. Османов², Т.М. Алпысбаев²,
Ж.Б. Айтқулова³, А. А. Байтекеева⁴

¹ Психология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, e-mail: berdybaeva_sveta@mail.ru; 1 курс Phd докторанты, е-;

² Әскери істер және қауіпсіздік магистрі, Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің Әскери институты;

элеуметтану ғылымдарының кандидаты, доцент,

³ Доцент, Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы,:

⁴ №1 Алматы Қазақ Мемлекеттік Гуманитарлық- Педагогтік колледжі,:

Annotation

This article discusses and analyzes the relevance and expertise of the dual form of professional education in Germany and improving the basics of resuscitation traditions of apprenticeship in the relevant market of the modern world.

The dual system in Germany provides for the involvement in the process of training enterprises, which have at a fairly substantial costs associated with the training of workers, as is well known that the cost of high-quality professional training are a reliable contribution to capital.

This dual form is inter eastern of only in learning outcomes, but also in the content of education, its organization, etc. This determines the importance of the dual system as a training model that allows you to close the gap, the mismatch of production and educational spheres in the training of professional personnel.

A system of "the trial" of professional education, which has become a model for the future of Germany, and thanks to this form of training, it should be the development of the latest innovations in any field.

The article also discusses the study of the Bremen Research Institute, where the positive and negative aspects of the dual professional education have been investigated.

Dual educational process, assumed in the study maintains educational potential of society and increases the number of students in accordance with the requirement of employment in qualified jobs. The dual education system also supports those who want to practice-oriented education.

In conclusion, the article gives the results of a scientific mission on the development of a dual professional education in Germany and proves the efficiency of the German model of education - dual education in Kazakhstan.

Түйін сөздер: дуальды білім, дуалды білім беру жүйесі, алғашқы кәсіби білім, практикаға бағдарланған білім беру, өндіріс пен білім берудің интеграциясы.

Германияда кәсіби білім беру жүйесін «дуалды» деп атайды, себебі қажетті кәсіби практикалық білімдер мен дағдыларды кәсіпорында алса, ал теориялық білімді, жалпы білімді кәсіби мектептерде алып, екі жақты құрылымнан құрылады [1].

Дуалды білім беру жүйесі дегеніміз таңдаған мамандығы бойынша білімді 2 оқу орнында алады, яғни білім беру мәселесіне 2 мекеме қатысады. Бір жағынан ол кәсіби мектеп, ал екінші жағынан оқытатын кәсіпорын, екеуі де бір біріне тәуелсіз серіктестіктер болып саналады.

Білім беру жүйесінің шешетін басты міндеттерінің бірі өндіріспен тығыз байланыста болып, әрі интеграциялауға байланысты кәсіби дайындаудың жаңа моделін қалыптастыру болып табылады.

Осы міндеттерді шешуде Германиядағы кәсіби білім берудің дуалды формасын дамыту тәжірибелерінің маңызы өте зор, қолөнерге оқытуды дамытудың дәстүрлі негізін жаңа уақыт талабына орай жетілдіру мен кәсіби оқытуды дамыту үшін біздерге үлкен тәжірибелік жолды көрсете алады.

Еуропадағы басқа мемлекеттерге қарағанда Германияда кәсіби білім берудің дуалды жүйесі жастарды алғашқы еңбек нарығында интеграциялануға мүмкін етеді. Дуалды білім беру жүйесінің неміс моделі сондай-ақ Австрия мен Швейцарияда да таралған.

Статистикалық мәліметтер бойынша Еуропаның өзінде 25-ке дейінге жұмыс іздеген жастардың саны 6 млн. адамды құрап отыр. Испания мен Грецияда бұл көрсеткіштер бойынша мәліметтер 50%-дан асып кеткеніне біраз болғаны белгілі. Ал Германияда жұмыссыз жастардың көрсеткіші бар болғаны 8% ғана көрсетеді, яғни барлық континенттер бойынша ең төменгі көрсеткіш.

Бұл күндері Италия мен Испанияда дуалды кәсіби білім беру мәселесіне өте қатты ден қойылуда. Нидерландия да дуалды кәсіби білім берудің тұтастай жүйесін жасау қолға алынған.

Дуалды жүйе арқылы кадр дайындауға кәсіпорындар көп шығын жасаса да оның қайтарымы нәтижелі болатынын, яғни сапалы кәсіби білімге кеткен шығындардың болашақ капиталға сенімді үлес қосатынын түсінуде.

Сонымен қатар олар тек оқыту нәтижесіне ғана емес оны ұйымдастыру мен мазмұнына да қатты қызығушылық туғызуда. Сондықтанда кәсіби дайындаудың моделі ретінде дуалды білім берудің маңыздылығын көрсетеді және кәсіби кадрларды дайындаудағы өндіріс пен білім беру сфералары арасындағы алшақтықты жоюды мүмкін етеді.

Дуалды жоғарғы білім беру үшке бөлінеді [2]:

- Оқытудағы интеграциялану: классикалық жоғарғы оқу орнындағы білім беру қандай да бір мамандық бойынша практикалық кәсіби білім берумен біріктіріледі (білім беру мамандықтар тізімі стандартталған). Оқуды бітіруші жоғарғы білім мен кәсіби, арнайы білім алғаны туралы диплом алады.

- Кәсіби іс-әрекетте интеграциялану: бұл кімде аяқталған кәсіби білімі немесе сол мамандық бойынша көп жылдық жұмыс тәжірибесі бар адамдарға арналады, яғни кәсіби біліктілікті көтерумен байланысты оқыту формасы жүзеге асады.

- Практикада интеграциялану: бұл оқытудың қосарлы түрі, ұзақ практиканы белгілі бір кәсіпорында өткізуді жоспарлайтын оқыту формасын айтады.

Германияда білім беру жүйесі 3 заңмен және бір қағидамен реттелінеді: кәсіби оқыту жайлы заң (BBiG); кәсіби оқытуды көздейтін заң; кәсіби оқыту бойынша жастарға арналған заң (BerBiFG); еңбекті қорғау туралы заң (JArbSchG); мамандық жайлы қағида (HWO).

Ал жекелей басқа кәсіптер кәсіпке арналған арнайы дайындықты талап ететін оқу міндеттерімен реттелінеді (Ausbildungsverordnungen).

Жастар неге дуалды білім алуды таңдайды? Дуалды білім алудың артықшылықтары [3]:

- Практикаға, нақты оқу міндеттерін шешуге жақындастырылған оқыту;
- Оқытудың барлық мерзімінде шәкірт ақы төленеді;
- Оқыту өткізілген сол кәсіпорында жұмыс алу ықтималдылығы өте жоғары (мәселен 2010 жылы бітірушілердің 61% сол оқытқан кәсіпорындарда жұмысқа орналасқан);
- Еңбек нарығында дуалды кәсіби білім алғандар көбірек жұмыс таба алады;
- Кәсіби білім беру бойынша алынған неміс дипломы халықаралық деңгейде мойындалған ;
- Біліктілікті жетілдіру мен университеттегі оқуды жалғасытыру сәтті карьера жасаудың кепілі болады;
- Оқи жүріп оқушылар кәсіпорынның барлық бөлімдерімен толық таныса алады;
- Оқу процесінде міндетті түрде алған теориялық білімдері кәсіпорындағы практикамен ұштастырылуға негізделіп жасалады.

Соңғы кездері дуалды кәсіби білім берудің классикалық жүйесі практикалық білімді жоғарғы мектеп деңгейінде орындау үшін көптеген жұмыстар жасауда.

Германияда алғашқы кәсіби білім алу дуалды білім беру аясында жасалады. Көп адамдар ойлайды дуалды білімді жоғарғы оқу орнына түсе алмағын жастар алады деп, алайда шындығында жағдай басқаша болып отыр, жастардың 60%, яғни 1.6 млн адам оқытудың осы формасын таңдап отыр [4].

Кәсіби білім берудің осы моделі жас адамға кәсібін жақсы меңгеруіне қатты көмектеседі.

Оқушыларға орынды көбінесе кіші және орташа кәсіпорындар беріп отыр (80%). Бұл күндері жастар кәсіпорындарда оқып, шәкірт ақылар алады. Жастардың басым көпшілігі (55%) мектептен кейін мемлекет ұсынған 350 ресми мамандықтардың бірін «дуалды жүйеде» алады.

Эксперттердің айтуынша экономикалық даму мен бәсекеге қабілеттілікте әлемдік нарықта тұрақтылыққа ие болған Германия осы дуалды білім берудің негізінде

кадрларды дайындауға қол жеткізіп отыр. Дуалды білім берудің сәттілігі оған қатысатындардың барлығына және мемлекетке де тиімді болып отыр [5].

Германия үшін болашақтың моделін «триалды» кәсіби білім беру деп атайды. Оқытудың осы үшінші жағы ең соңғы жаңа инновацияларды қандай да бір сферада игеруге мүмкіндік береді. Әсіресе нәтижелі болады деп кепіл беретін мамандықтар технологиялық өндірістер мен металл индустриясымен байланысты болып отыр.

Осы моделдің авторларының ұйғаруы бойынша білім беру мекемелерінде жетіліп жатқан инновациялық тренингтер білім сапасын көтере отырып кәсіпорынның шығаратын шығынын азайтып, тиімділікті көтереді.

Өз кезегінде мемлекет те дуалды білім беру жүйесіндегі оқу орындарының санын ұлғайтып отыр. Экономикалық тұрғыдан мұндай білім алу өзін өзі қаржыландырумен қамтамасыз етіледі. Бремер зерттеу институты Германиядағы дуалды білім берудің пайдасын талдады: әрбір білім беретін орынның таза табыс көзі жылына 800 евроны құрайды екен [6].

Зерттеуде көрсетілгендей дуалды білім беру процесі қоғамның білім саласындағы потенциалын сақтайды және білікті жұмыс орындарына деген оқушылардың ынтасын жоғарылатады. Білім берудің дуалды жүйесі практикаға бағдарланған білім беруге ұмтылғандар үшін де тиімді болып отыр.

Алайда дуалды білім беру моделінің өзіне тән бірнеше қиындықтары мен мәселелері де жеткілікті. Ең негізгі мәселе білім берудің теориялық және практикалық бөлімдерінің арақатынасына байланыты туындайды.

Дуалды білім беру жүйесінің позитивті имиджіне қарамастан кәсіпорындар оқыту үшін берілетін орындарды төмендетіп отыратыны байқалады.

Ұсынылған оқу орындары және оларға деген сұраныстардың құрылымдық сәйкессіздігі: ұсынылатын оқу орындары сол кәсіпорындар қай аймақта орналасуына байланысты және солардың қажеттіліктеріне қарай оқу орындарын ұсынуға тырысады.

Сондықтанда кейбір мамандықтар жастар үшін қызықты емес, әрі кейде сол ұсынылатын орындарға оқушылар толмай қалатын жағдайлар да кездеседі.

Оқушылардың жеткіліксіз тұлғалық кемелденуі де мәселені ушықтырады: орта білімі бар аттестаты болса да, оқушылар дуалды білім беру жүйесі аясында қойылатын талаптарға әрдайым сәйкес келе бермейді.

Берілетін білімдер сапасы толық жоғарғы деңгейді қамти алмайтын кездер де болады. Оқытудың мазмұны мен оқыту әдістері көбінесе сол кәсіпорыннан тәуелді болады және оның практикалық іс-әрекет ерекшелігімен анықталады.

Сапаның жоғарғы Европалық стандарттары, өндірістегі жаңа технологиялар, өнімдерді тарату жылдамдығы жұмыскерден үнемі өзін оқыту, яғни біліктілігін көтеріп отыруды талап етеді. Кәсіпорындар жылына осы бағытта көптеген қаржылар бөліп жатса да технологиялық прогрестердің жылдамдығы адам мүмкіндіктерінен озып кетуде.

Жекеменшік өндіріс пен мемлекеттік кәсіби мектептердің бірлескен әрекеті заңдармен реттелінеді міне осы жағдай дуалды білім берудің өз ерекшелігін бекітеді. Жалпы мақсатқа жету үшін осы екі оқу бағыты өз күштерін бірге жұмылдырады.

Базалық кәсіби оқытудың өндірістік компоненті ретінде дуалды жүйе Қазақстандық білім беруге де аса тиімді болары сөзсіз, әрине өз қиындықтары да жеткілікті, әрі қоғамда әлеуметтік-экономикалық мәселені туындатуы да мүмкін.

Сондықтанда «дуалды оқыту» мәселесі бойынша білім беру мен еліміздің экономикасындағы заңдар мен нормативті құжаттардың ерекшеліктерін және әлемдік интеграциялық процестердің дамуын ескере отырып пайдалы жағын алуымыз керек.

Дуалды білім берудің европалық тәжірибесін ғылыми зерттеуде тек европалық әріптестердің жеткен жетістіктерін ғана талдап қоймай, қазіргі жаңа уақытта өндіріс пен мектептерді кооперациялауда туындайтын мәселелер мен қиындықтарды жену тәсілдері мен механизмдерін зерттеу мүмкіндіктеріне қол жеткізу қажет.

Осылайша нақты кәсіпорындардың нарық еңбегіндегі қажеттіліктеріне және жастардың мансаптық және әлеуметтік күтулеріне бағдарланған болашақ мамандарды дайындауда дуалды жүйені құру, кәсіби білім беру мен кәсіпорындардың өзара әрекетін қамтамасыз етудің жаңа сапалы деңгейін жасай отырып, мамандарды дайындаудың жаңа сапалы мазмұнын қамтамасыз етуге болады.

Теория мен практиканың осындай комбинациясы бір жағынан осы модельдің табыстылығының кепілі болса, ал басқа жағынан кәсіби дайындаудың біркелкілігін үнемі қамти бермейді. Осыған байланысты дуалды кәсіби беру аясында серіктестікті қамтитын кәсіби мектептердің оқытушыларының біліктілігін арттыру қажеттілігі жайлы сұрақтар міндетті түрде туындайды [7].

Дуалды оқыту сонымен қатар кәсіби колледждерде қолданылады. Алайда «дуалды жүйе» барлық мамандықтарды толық қамтымайды. Мәселен оған мемлекеттік қызмет сферасына байланысты мамандықтар кірмейді.

Сапаның жоғарғы Европалық стандарттары, өндірістегі жаңа технологиялар, өнімдерді тарату жылдамдығы жұмыскерден үнемі өзін оқыту, яғни біліктілігін көтеріп отыруды талап етеді. Кәсіпорындар жылына осы бағытта көптеген қаржылар бөліп жатса да технологиялық прогрестердің жылдамдығы адам мүмкіндіктерінен озып кетуде.

Жекеменшік өндіріс пен мемлекеттік кәсіби мектептердің бірлескен әрекеті заңдармен реттелінеді міне осы жағдай дуалды білім берудің өз ерекшелігін бекітеді. Жалпы мақсатқа жету үшін осы екі оқу бағыты өз күштерін бірге жұмылдырады.

Базалық кәсіби оқытудың өндірістік компоненті ретінде дуалды жүйе Қазақстандық білім беруге де аса тиімді болары сөзсіз, әрине өз қиындықтары да жеткілікті, әрі қоғамда әлеуметтік-экономикалық мәселені туындатуы да мүмкін.

Сондықтанда «дуалды оқыту» мәселесі бойынша білім беру мен еліміздің экономикасындағы заңдар мен нормативті құжаттардың ерекшеліктерін және әлемдік интеграциялық процестердің дамуын ескере отырып пайдалы жағын алуымыз керек.

Дуалды білім берудің европалық тәжірибесін ғылыми зерттеуде тек европалық әріптестердің жеткен жетістіктерін ғана талдап қоймай, қазіргі жаңа уақытта өндіріс пен мектептерді кооперациялауда туындайтын мәселелер мен қиындықтарды жеңу тәсілдері мен механизмдерін зерттеу мүмкіндіктеріне қол жеткізу қажет.

Осылайша нақты кәсіпорындардың нарық еңбегіндегі қажеттіліктеріне және жастардың мансаптық және әлеуметтік күтулеріне бағдарланған болашақ мамандарды дайындауда дуалды жүйені құру, кәсіби білім беру мен кәсіпорындардың өзара әрекетін қамтамасыз етудің жаңа сапалы деңгейін жасай отырып, мамандарды дайындаудың жаңа сапалы мазмұнын қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [«Дуалды білім беру» деген не <http://www.s-hb.de/duale-ausbildung-de/>]
2. [Екі жақты зерттеу-кәсіби тәжірибені зерттеп білу: <http://www.hochschulkompass.de/studium/run>]
3. [Германиядағы оқытудың екі жақты жүйесі: /<http://www.faz.net>]
4. [Екі жақты оқыту experti: [HTTP://www.bundesregierung.de/](http://www.bundesregierung.de/)]
5. [Екі жақты кәсіби білім беру халықаралық ренессансқа әкеле ме ? Ұсыныс : кәсіби суреттемені интернационализациялау бойынша бастама ://image-ungsklick.de]
6. [Екі жақты оқытудың experti: <http://www.dradio.de>]
7. [Германиядағы кәсіби білім берудің келешегі мен жағдайы /[HTTP://vt_061205](http://vt_061205)]

СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ТРЕНД СОВРЕМЕННОСТИ

Кудышева Ботагоз Кинаятовна

Кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики и психологии
Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета,

Калиева Гульсара Ислам Газиевна

Кандидат педагогических наук,
ученый секретарь НАО «Национальный институт
гармоничного развития человека»,

The article is devoted to the development of socio-emotional skills of pedagogical specialists as one of the most relevant trends in modern education. Socio-emotional skills are considered as personal qualities/formations that help a person to realize himself effectively both in the profession and in social relations. The article characterizes the program of the advanced training course for pedagogical specialists in the development of socio-emotional skills of students, describes the goals and objectives, the content of 4 modules: introductory, content-methodical, variable, evaluative and effective.

Keywords: socio-emotional learning, emotional sphere of personality, self-processes of personality, socio-emotional competence.

Социально-эмоциональное обучение, направленное на развитие социально-эмоциональных навыков обучающихся – один из ключевых образовательных трендов современности. Новая парадигма обучения, активно внедряемая в наиболее развитых странах мира, призвана обеспечить развитие навыков и компетенций, которые принципиально важны для жизненного благополучия человека: осознанности (умение распознавать свои эмоции), саморегуляции (умение управлять своим эмоциональным состоянием), эмпатии (способность понимать и сопереживать другим людям, уважать их чувства), навыков отношений (способность устанавливать и поддерживать позитивные отношения, конструктивно разрешать конфликты).

В связи с этим сегодня многие исследователи признают развитие социально-эмоциональных навыков ключевым фактором достижения успеха личностью, более существенным, чем развитие интеллектуальных способностей. Это отражено в «большой пятерке» навыков, обозначенных в модели социально-эмоционального обучения Организации экономического сотрудничества и развития [1SkillsforSocialProgress, 2015; p.7].

Профессия педагога невероятно сложна именно в социально-эмоциональном плане. Далеко не каждый человек способен вынести тот огромный прессинг, который испытывает современный учитель. Педагог постоянно находится в центре внимания многих людей, самых разнообразных социальных слоев и возрастных групп. Это дети, их родители, коллеги по работе, руководители самых разных уровней управления. Деятельность педагога предполагает постоянную включенность в разнообразные коммуникативные процессы.

Соответственно возрастают требования к профессионализму педагогов, которые должны обладать способностью тонко чувствовать пульс времени, быть открытыми инновациям, приносить в педагогический коллектив и учебную аудиторию доверительные взаимоотношения и креативность. С учетом этого востребованы новые подходы в реализации педагогического образования, отражающие системные изменения,

связанные с трансформацией ценностей и норм профессиональной деятельности специалистов в сфере образования.

Развитие эмоциональной компетентности педагогов предполагает знание ими своего эмоционального профиля, своих эмоциональных возможностей, умение чувствовать эмоции других людей, сопереживать, владеть способами саморегуляции, уметь правильно выстраивать свою профессиональную работу, сочетая эмоциональную разгрузку и отдых. Именно эмоциональная компетентность дает педагогу профессиональное долголетие, психологическое и физическое здоровье, интерес к работе и жизни, энергию и необходимую активность.

Как отмечают исследователи [2 Сулейменова, 2018: стр. 84], эмоциональная компетентность необходима педагогу для обучения школьников конкретным компетенциям, связанным с эмоциями. Например, способность четко распознать, что чувствует другой человек, дает возможность развить такие компетенции как способность влиять на других людей и воодушевлять их. Сходным образом, людям, которые лучше способны управлять своими эмоциями, легче развивать у воспитанников такие компетенции как инициативность и способность работать в стрессовой ситуации. Именно анализ эмоциональных компетенций сегодня актуален для прогноза успешности в работе.

Социальная компетентность определяет, насколько хорошо мы умеем регулировать отношения. В ее основе лежат эмпатия и искусство поддерживать отношения. Они важны для обеспечения равенства позиций субъектов в образовательном процессе, использования диалоговых форм, опоры на личный опыт, учета индивидуальных потребностей и развития творческого потенциала учащихся.

Развитие у педагогов социально-эмоциональных навыков предполагает, что эти задачи должны быть органично встроены в образовательную программу подготовки педагогов, транслироваться в стенах учебного заведения через ценности педагогического коллектива и их поведение. В исследовании отмечается, что социально-эмоциональное обучение педагогов является звеном акмеологического подхода, согласно которому продуктивность педагогической деятельности тесно коррелирует с показателями развития эмоционального интеллекта специалиста педагогического профиля [3 Маноилова, 2004: стр. 9].

В настоящее время в высших учебных заведениях и системе повышения квалификации педагогических кадров Казахстана апробируются различные программы развития социально-эмоциональных компетенций обучающихся, обеспечивающих повышение уровня их конкурентоспособности и психологической жизнестойкости.

Они призваны подготовить специалистов к осуществлению систематической комплексной деятельности по развитию у школьников социально-эмоциональных навыков, которая будет способствовать профилактике школьной дезадаптации и поведенческих расстройств, проявлений тревожности и агрессии, стресса и других деструктивных форм взаимодействия и конфликтов. При этом есть понимание того, что освоение социально-эмоциональных навыков должно осуществляться как через предметное содержание дисциплин, так и через организацию внеурочной деятельности, современные актуальные социальные программы и практики.

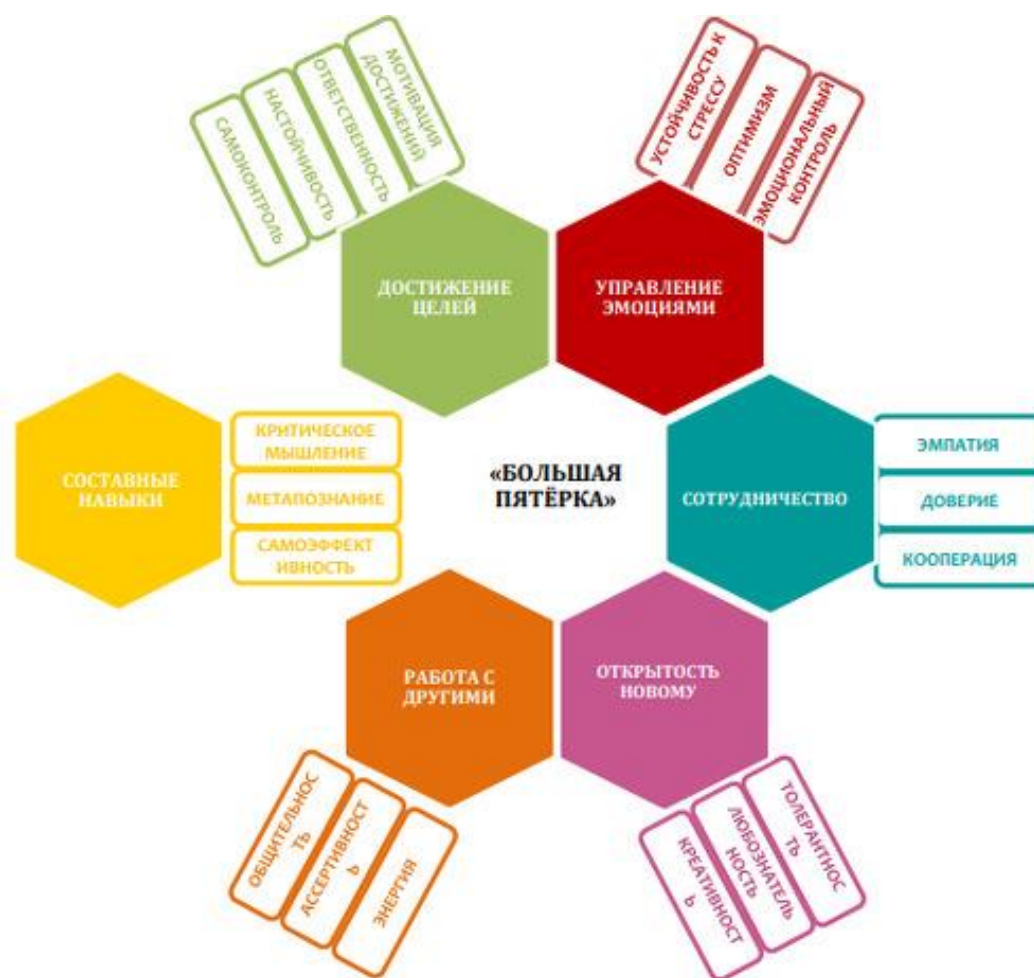
В основу программ социально-эмоционального обучения заложены гуманистические принципы: уважение личности обучающихся, соблюдение этических норм и правил; комплексный подход к развитию социально-эмоциональных навыков обучающихся; ориентация на учет индивидуальных и возрастных особенностей школьников, систематическое и непрерывное развитие обучающихся; интерактивный характер взаимодействия субъектов образовательного процесса.

Содержание социально-эмоционального обучения призвано помочь педагогам:

- овладеть теоретико-методологическими знаниями в сфере эмоционального интеллекта, его внутренним и внешним аспектами;

- изучить нормативно-правовые акты, обеспечивающие процесс развития социально-эмоциональных развития обучающихся;
- освоить методы, приемы развития социально-эмоциональных навыков обучающихся;
- усилить мотивацию к развитию социально-эмоциональных навыков обучающихся, творчески подходить к осуществлению данного процесса.

Модель социально-эмоционального обучения: 5 ключевых блоков навыков (ОЭСР)

На основе нашего многолетнего опыта социально-эмоционального обучения студентов и педагогов мы разработали программу курса повышения квалификации специалистов педагогического профиля. Ее основу составляют 4 модуля: вводный, содержательно-методический, вариативный, оценочно-результативный.

Вводный модуль позволяет слушателям ознакомиться с актуальностью, целью, задачами и ожидаемыми результатами курса. Раскрывает методологические основы развития современного образования в контексте интеграции ценностного и компетентностного подходов. Способствует ознакомлению слушателей с нормативно-правовым обеспечением процесса развития социально-эмоциональных навыков обучающихся.

В рамках вводного модуля осуществляется также диагностика готовности слушателей к реализации процесса развития социально-эмоциональных навыков

обучающихся (анализ ожиданий, исходный уровень социально-эмоциональных навыков). Слушателям предлагается выбрать или предложить самим для самостоятельной работы тематического продукта (индивидуального или группового), выполнение которого является неотъемлемой частью освоения программы.

В рамках **содержательно-методического модуля** слушатели знакомятся с эволюцией подходов в трактовке эмоционального интеллекта, мировым опытом и передовыми разработками в сфере социально-эмоционального обучения. Детально рассматривают социально-эмоциональную сферу личности: понятие, значение, структуру и содержание. Исследуют виды эмоций, соотношение эмоционального интеллекта и социально-эмоциональных навыков (компетенций). Изучают взаимовлияние и взаимопроникновение качеств и эмоций личности. Разрабатывают комплекс актуальных для каждой возрастной группы обучающихся социально-эмоциональных навыков обучающихся, составляющих основу конкурентоспособности личности.

При изучении внутренних аспектов социально-эмоционального развития личности (интраперсональные навыки) в качестве общих оснований рассматриваются базовые самопроцессы личности: самонаблюдение, самоконтроль (эмоциональная устойчивость), самоуправление, самоорганизация, саморазвитие и др.

Содержательно-методический модуль предусматривает практическое погружение слушателей в рефлексивную деятельность и рассмотрение различных ее аспектов: самооценка (понимание и признание собственной уникальности; осознание своих сильных и слабых сторон, уверенность в себе; самоидентификация, социальные роли, ценностное отношение к себе, самоуважение). Предусмотрены тренинги на развитие мотивации и субъективного благополучия обучающихся.

При изучении внешних аспектов социально-эмоционального развития личности (интерперсональные навыки) слушатели рассматривают широкий спектр социально-эмоциональных навыков, значимых для построения взаимоотношений с другими людьми: эмпатия, умение слушать другого, открытость, доверие, готовность к сотрудничеству, социальная ответственность, понимание социокультурного и личностного многообразия, способы конструктивного решения и профилактики конфликтов и др.

Большое значение в рамках содержательно-методического модуля уделяется рассмотрению качеств личности, выступающих фундаментом формирования социально-эмоциональных навыков: честность, справедливость, креативность, открытость, оптимизм, ассертивность, самоэффективность.

При рассмотрении каждой темы содержательно-методического модуля предусмотрена практическая работа слушателей по освоению конкретных инструментов развития социально-эмоциональных навыков школьников на разных уровнях среднего образования.

В процессе реализации программы курса по развитию социально-эмоциональных навыков преобладают активные и интерактивные методы обучения: лекция-диалог, дискуссия, просмотр видеоматериалов, библиотерапия, игровые методы (деловые игры, ролевые игры), упражнения, мозговой штурм, кейс-стади, драматизация (инсценирование), театрализация, метод проекта. Слушатели курса знакомятся с сущностью и применением таких психотерапевтических методов, как арт-терапия, музыкотерапия, психогимнастика, сказкотерапия, телесно-ориентированная психотерапия (ТОП), шеринг.

Вариативный модуль призван стимулировать творческий потенциал слушателей для совершенствования процесса социально-эмоционального обучения школьников. В рамках данного модуля слушателям предлагаются на выбор темы для углубленного изучения и определяются дополнительные темы по их предложению.

Назначение **оценочно-результативного модуля** – выявление эффективности освоения курса, определение готовности слушателей к развитию социально-эмоциональных навыков обучающихся в системе среднего образования. В рамках модуля

осуществляются подготовка и представление продуктов творческой деятельности слушателей (индивидуальные или групповые), выявляется степень удовлетворенности слушателей и их готовность к развитию социально-эмоциональных навыков школьников.

Они направлены на получение новых знаний и умений для работы с детьми на основе имеющегося опыта при активном взаимодействии слушателей с педагогом и друг другом.

В целом, мы убеждены, что социально-эмоциональное обучение должно стать неотъемлемой частью педагогического образования, так как оно способствует самореализации, проявлению творческих способностей студентов, развивает у них коммуникативные навыки, умение работать в коллективе и другие социально значимые качества личности.

Список использованных литератур:

1. [SkillsforSocialProgress: ThePowerofSocialandEmotionalSkills. In: OECDSkillsStudies. Paris: OECDPublishing, 2015. Doi:10.1787/9789264226159-en]
2. [Сулейменова А. Эмоциональная компетентность педагога.//ж. «Жасампаз педагогика. Творческая педагогика», 2018 г., №2(72), с.81-88
3. [Манойлова М.А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов.-Псков: ПГПИ, 2004.-60 с.]

ИМПЛИЦИТНЫЕ ТЕОРИИ ИНТЕЛЛЕКТА И НЕЯВНОЕ ЗНАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

А.К. Мынбаева

Доктор педагогических наук, профессор
Казахский национальный университет им. аль-Фараби

Annotation

The theory of explicit and implicit knowledge, relevant in the knowledge society, is associated with the theories of explicit and implicit intelligence and learning. The study is funded by grant AP08856223 "Synergetic foundations and eutagogy for self-development of the individual and the development of spiritual and moral qualities" of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: explicit knowledge, tacit knowledge, knowledge society, knowledge management

Теория явных и неявных знаний, актуальная в обществе знаний, связана с теориями эксплицитного и имплицитного интеллекта и учения. Исследование финансируется по гранту AP08856223 «Синергетические основы и эвтагогика для саморазвития личности и развития духовно-нравственных качеств» Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: явные знания, неявные знания, общество знаний, менеджмент знаний

В 1979 году Р.Салье обобщил понимание учения согласно 5 направлениям:

- 1) Учение - это накопление знаний;
- 2) Учение - это запоминание;
- 3) Учение – это приобретение фактов, методик и т.д., которые могут быть сохранены и/или применены на практике;

4) Учение - это постижение смысла;

5) Учение - это процесс интерпретации, направленный на понимание реальности [Sternberg R., 1987: 411].

В Руководстве для учителей НИШ [2015] также описаны данные подходы как понимание обучения (рисунок).

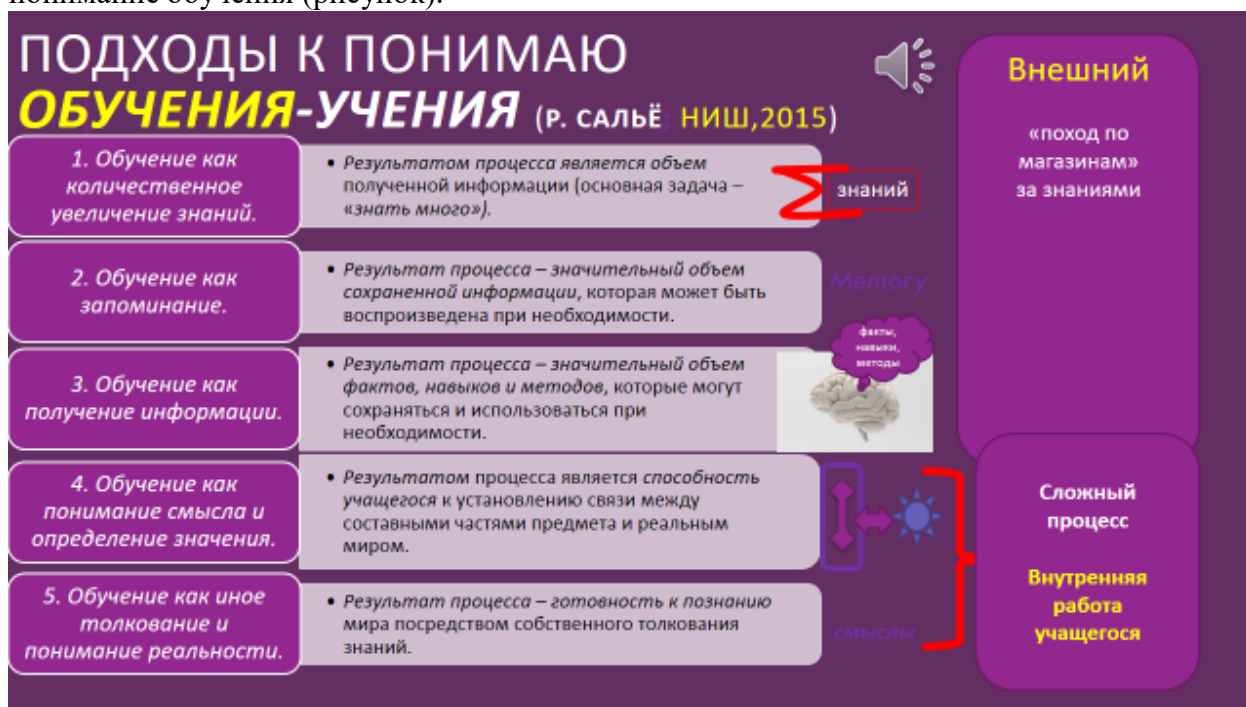

Рисунок – Подходы к имплицитному пониманию учения-обучения

Фактически такие варианты ответов отражают пять подходов к обучению и его результатам. В первом случае результат – сумма знаний, во втором – объем информации, который можно воспроизвести из памяти; в третьем – объем фактов, методов и навыков, которые можно применить. Четвертый и пятый вариант связаны с пониманием смысла и толкованием реальности человеком. Согласно авторам Руководства для учителей НИШ – первые три подхода характеризуют внешний подход, приобретение готовых знаний, условно похоже на «поход по магазинам» за готовыми знаниями, «явными знаниями». А два последних – показывают, что обучение сложный внутренний процесс ментальной, когнитивной работы человека.

Изменяется ядро дидактики – теории обучения. В классической педагогике в ядре были знания, умения, навыки (ЗУН); т.е. целями и результатами обучения были ЗУН. С конца 90-х – нач. XXI века во все образовательные документы вошли **компетенции**. Компетенции формируются на базе ЗУН и *ценностей*, *аттitudов-отношений*, *смыслов*. Современную педагогику все больше называют ценностно-смысловой педагогикой [Мынбаева А., 2022].

В Великобритании проводятся исследования по определению копинг-стратегий обучения. То есть дети за некоторый период вырабатывают опыт обучения, наработывают стратегии поведения, связанные с преодолением трудностей в обучении (например, можно вспомнить преодоление трудностей в обучении языкам или математики-физики-химии). Какие совладающие техники применяются учащимися для преодоления стрессов – это и есть – стратегии копинг-поведения детей, которые формируются неосознанно. Понятие копинг-поведения ввел исследователь Р.Лазарус, когда исследовал особенности людей по преодолению стрессов. Он вывел проблемно-ориентированный копинг и эмоциональный копинг [Крюкова Т., 2013]. Изучение копинг-стратегий учащихся будет способствовать созданию более комфортной среды обучения педагогами.

Помимо знаний, учащийся должен научиться работать с информацией и данными. Цифровизация сильно разнообразила количество данных, которые собираются в мире. Появилось новое направление – биг дата, которые можно обрабатывать при помощи специальных цифровых оболочек или приложений. Наша задача научить студентов работать с информацией и данными, отделять главное от второстепенного, делать выводы из полученных и обработанных цифровыми приложениями данных. Структурировать данные и информацию в явные знания.

Неявные знания связаны с теориями имплицитного интеллекта и учения. Эксплицитные теории интеллекта основываются на данных, собранных в ходе выполнения заданий, позволяющих измерять функционирование интеллекта. Это теории Спирманаг-фактора и s-фактора интеллекта, IQ, и др.

Имплицитные теории интеллекта основываются или, по меньшей мере, проверяются на представлениях людей о том, что такое интеллект. Примером является теория множественного интеллекта Г.Гарднера, разработанная 1983 году. ГовардГарднер предположил, что существуют помимо логико-математического и языкового/лингвистического интеллекта, еще сначала 5 (пространственный, телесно-кинестетический, музыкальный, внутриличностный и межличностный), затем добавил 2 вида интеллекта (1993-натуралистический, экзистенциональный/духовный) [ГарднерГ., 2007]. В том числе духовный интеллект – связанный как морально-нравственными императивами мышления и поведения человека, а также связан с космическим мышлением.

Теория явного и неявного знания, имплицитные и эксплицитные теории интеллекта способствуют дальнейшему переосмыслению образования в современном обществе знаний, создают синергетические и эвтагогические основы Образования 3.0 и 4.0 современного мира.

Список использованных литератур:

1. [Sternberg, Robert J. (1987). Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence. - Cambridge: Cambridge University Press. - XVI, 411 p]
2. [Руководство для учителей НИШ. – Астана: ЦПМ НИШ, 2015.]
3. [Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения: современное состояние и психологические, социокультурные перспективы //Вестник Костромского государственного университета. – 2013. – Т. 19. – №. 5. – С. 184-188.]
4. [Мынбаева А.К. От классической педагогики к Образованию 4.0: преемственность методологии, подходов и принципов //Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2022. – Т. 71. – №. 2. – С. 13-25.]
5. [Гарднер Г. Теория множественного интеллекта. Санкт-Петербург, 2007.]

II –СЕКЦИЯ

УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ МЕН ОҚУ- ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПЕРСПЕКТИВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧЕБНО - ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УНИВЕРСИТЕТЕ

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРЕССА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

С.К. Бердибаева¹, Е.С. Оналбеков¹, Е.Б. Шеримбетов², Б.Ш. Байжуманова³, А.А. Сарганов², К. Камалулы²

¹ Доктор психологических наук, профессор, КазНУ имени аль-Фараби, кандидат педагогических наук, ст. преподаватель,

² Специалист в области управления по специальности «Организация морально-психологического обеспечения», начальник кафедры воспитательной и идеологической работы, полковник, Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, магистр педагогических наук, старший преподаватель, майор: магистр педагогических наук, старший преподаватель, полковник;

³ Кандидат психологических наук, доцент, Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева,

Ключевые слова: стресс, студенческий стресс, депрессия, тревожность, социальная поддержка, стрессовые факторы, стресс в обучении, психоэмоциональная сфера.

Стресс – это сложное взаимодействие между человеком и окружающей средой, которое может повлиять на его благополучие. Стресс определяется как взаимосвязь между экологическим бременем и способностью человека справляться со своими потребностями.

Стресс студентов - важный предмет исследований в системе образования. Студенты относятся к группе людей, которые переживают большой стресс, и учеба в университете может быть стрессовым бременем в их жизни [1].

Студенты испытывают новый уровень стресса, когда переходят в учебу. Они могут жить в общежитие, знакомиться с новыми людьми, работать одновременно, жениться и растить детей, одновременно выполняя познавательные проекты, задания и экзамены. Все эти факторы могут повысить уровень стресса в их жизни.

Некоторые из студентов могут не справиться со всеми изменениями и впасть в депрессию, тревожиться, меньше спать, испытывать семейные проблемы и иметь рабочие проблемы. Некоторые студенты могут сделать неправильный выбор, употребляя контролируемые вещества, чтобы справиться с тревогой.

Стресс студентов является важным предметом научных исследований в академических кругах из-за растущей зависимости от академической степени в современной экономике. Поддержка близких людей может смягчить эффект стресса у студентов. Социальная поддержка - важное средство поддержки в студенческой жизни.

Высшее образование может быть непосильной задачей для студентов, выполняющих все свои жизненные обязанности. Существуют внутренние и внешние факторы и взаимодействия между ними, которые вызывают стресс у студентов.

Первокурсники могут испытывать большой стресс из-за больших переходных изменений, которые у них происходят, и, закончив школу на последнем году обучения, они могут опасаться жизненных решений после окончания школы [2, с.208-209].

Современное образование характеризуется влиянием социально-экономических условий на обучение, что приводит к увеличению нагрузки на психоэмоциональную сферу обучающихся.

Во многих случаях напряжение психики приводит к чрезмерному эмоциональному напряжению, что приводит к нервным срывам и психосоматическим заболеваниям, влияющим на успеваемость. Студентам важно научиться преодолевать трудности и уметь адаптироваться к новым условиям обучения.

В этой статье освещаются стрессовые характеристики студентов, включая условия жизни студентов, связанные со стрессом проблемы со здоровьем, а также влияние социальной поддержки на студентов.

Студенты с большей готовностью признают любую проблему психического здоровья, которая может у них возникнуть в любой момент истории. Это создает больше требований со стороны студентов, обращающихся за консультационной помощью в университеты.

Профессиональное становление человека тесно связано с его личностными изменениями. Особый интерес представляют творческие профессии, предполагающие более тесную, по сравнению с другими видами деятельности, взаимосвязь личностных особенностей и профессиональной успешности

Слагаемыми оптимального сценического состояния являются компоненты физической, умственной и эмоциональной подготовки. Два последних компонента представляют собой собственно психологическую подготовку, основывающуюся на хорошем физическом самочувствии музыканта.

Но для молодых исполнителей, по словам Рейнгалда, «продирающихся через частоколы экзаменов и отборочных прослушиваний», поддержание хорошей физической формы является не только залогом роста профессионального мастерства, но и неизбежной потребностью поиска личного эмоционального пространства.

А. Маслоу отмечал, что в творческих людях высока потребность переживания глубоких психологических состояний (потрясения, восторга и т. д.), которые, как известно, пролонгированы во времени.

Стресс проявляется здесь в отсутствии возможности человека нашей эпохи переживать эмоциональные состояния во всей их полноте [3, с.208-209].

Рассуждая о личностных эмоциональных потребностях музыканта, необходимо остановиться на двух моментах. Во-первых, эта потребность, безусловно, воспитывается. При мудром педагогическом сопровождении студент, обладающий несомненными способностями к глубокой эмоциональной отдаче, располагает необходимым для этого учебным временем.

Однако на фоне дефицита учебного времени обучаемого становится очевидной невозможность переживания студентом-музыкантом глубоких эмоциональных состояний, связанных с постижением авторского замысла, рождением неповторимой интерпретации.

Как отмечают многие учёные, музыкант на сцене находится под двойным гнетом стрессовых факторов итоговости и публичности, поэтому любое сценическое выступление может рассматриваться как итоговая деятельность в экстремальных условиях.

С точки зрения психофизиологии, в сценическом опыте мы имеем дело с явлением сверхперевозбуждения, которое, особенно часто в исполнительском творчестве возникает при соприкосновении с публикой [4].

Каждый человек в своей жизни испытывает стресс, который может повлиять на психическое и физическое благополучие человека. Существует множество исследований о том, как справляться со стрессом. Управлять стрессом означает контролировать все, что может повлиять на счастливую жизнь человека.

Смрути Рекха Саху [5] заявил, что для снижения стресса необходимо ограничить рабочее время не более чем 12 часами в день, чередовать работу со стрессовыми функциями к функциям с меньшим стрессом, переключать работу со сцены на рутинные задания, насколько это практически возможно, используйте программы консультационной помощи.

В статье Дэниела Айзенберга сомневается, что проблемы с психическим здоровьем многочисленны и растут среди студентов высших учебных заведений [6].

Есть много статей о том, как плохой сон в студенческой жизни влияет на их здоровье. В различных статьях и журналах говорится, что недосыпание может вызвать

депрессию, беспокойство, суицидальные мысли и даже употребление наркотиков и алкоголя.

Студенты могут не осознавать, как сон может повлиять на их уровень стресса. Они описывают, как недостаток сна может вызвать плохую успеваемость, изменения настроения, риски сердечно-сосудистых заболеваний, сахарный диабет и смертность.

Студенты с более низким доходом испытывают больший стресс, потому что им приходится работать дольше и меньше времени на учебу, или они должны работать, чтобы содержать свою семью, но хотят получить высшее образование.

С улучшением стресса и времени, некоторые упражнения, здоровое питание, достаточное количество сна и социальная поддержка для студентов могут иметь положительный образовательный опыт. Социальная поддержка студентов сосредоточена в основном на семье, друзьях и учителях.

Стресс - это все, что создает проблему или угрозу нашему благополучию. Стресс может привести к психологическим и биологическим изменениям, которые могут привести к болезни.

Студенты принадлежат к группе людей, которые испытывают сильный стресс, и учеба в университете может быть стрессовым периодом в их жизни [2].

Мы видим, что во многих статьях и книгах есть важные инструменты, которые помогут справиться со стрессом студентов. Самым важным является то, что студенты должны управлять своим временем. Они должны расставить приоритеты: что важнее и что им следует делать в первую очередь.

Хорошая здоровая диета и ежедневные упражнения - тоже важный инструмент. Кроме того, сеть социальной поддержки, которая включает время, проведенное с семьей, друзьями и детьми, поможет снять стресс. Также важно сохранять позитивный настрой. Еще один выход - поговорить с психологом или профессорами.

Каждый человек в своей жизни испытывает стресс, который может повлиять на психическое и физическое благополучие человека. Существует множество исследований о том, как справляться со стрессом. Управлять стрессом - значит контролировать все, что может повлиять на счастливую жизнь человека.

Стресс включает беспокойство, депрессию, раздражительность, утомляемость и замкнутость, агрессию, плаксивость, отсутствие мотивации, неспособность сосредоточиться и решить проблему.

Стресс может даже вызвать такие физические симптомы, как учащенное сердцебиение, тошнота и головные боли. Если стресс продолжается, это может привести к изменениям нейроэндокринной, сердечно-сосудистой, вегетативной и иммунологической функций, что может привести к ухудшению психического и физического здоровья.

Некоторые студенты могут не справиться со всеми изменениями и могут впасть в депрессию, тревожиться, меньше спать, иметь проблемы в семье и на работе. Некоторые студенты могут сделать неправильный выбор, употребляя контролируемые вещества, чтобы справиться с тревогой.

Результаты исследования показали негативное влияние стресса на ухудшение здоровья и психического состояния студентов. Факторами социальной поддержки названы общение с родителями, с преподавателями, уход за детьми, консультации психолога.

Для повышения стрессоустойчивости актуальны физические нагрузки, общение с семьей, друзьями, позитивный настрой, консультации университетского психолога.

Стресс может снизить успеваемость, снизить мотивацию и увеличить процент отсева.

Синтия Кларк [7] описала пять основных факторов стресса, включая студенческий стресс, беспокойство, депрессию, проблемы со сном и такие болезни, как простуда, грипп и боль в горле.

Студенты могут испытывать проблемы со здоровьем из-за домашних заданий, стремления к успеху и страха перед неудачей. Независимо от того, насколько хорошо

студенты думают, что они могут справляться со стрессом в повседневной жизни, в какой-то момент все они испытывают чувство депрессии и беспокойства.

Жизненные ситуации студентов могут быть разными, например, они могут жить в общежитии, знакомиться с новыми людьми, работать, жениться и растить детей одновременно, выполняя университетские проекты, задания и экзамены. Все эти факторы могут повысить уровень стресса в их жизни. Некоторым студентам не удается сбалансировать учебу с семьей, работой, детьми и другими жизненными обязанностями.

Мариса Кей Ланглуа [8] в своей статье «Напряжение в общежитии» описала, как жизнь в общежитии влияет на студентов. Большинство университетов требуют, чтобы студенты-первокурсники проживали на территории университета в общежитиях или общежитиях.

Несколько исследований показали, что проживание в университетских городках помогает студентам набирать больше очков, чем те, кто живет за пределами университета. У студентов много друзей, и они социально окружены множеством разных студентов.

Исследование показало, что студенты, живущие в общежитии, находятся в лучшем положении, чем те, кто живет со своими семьями. Они показали лучшую успеваемость по учебным предметам. Студенты утверждали, что они становятся более амбициозными, независимыми и лучше обученными, когда посещают учебные заведения, которые находятся вдали от своих семей.

Однако иногда это может не принести пользу студентам, если они никогда раньше не жили в общежитии, и может конфликтовать с другими студентами. Совместное использование комнаты может вызвать стресс у некоторых студентов и повысить уровень насилия и злоупотребления психоактивными веществами. Многие студенты заявили, что жизнь в общежитии - это особенный опыт, который не будет больше нигде.

В статье Лоуренса Робинсона, Мелинды Смит, М.А., и Роберта Сигала, М.А. [9], есть много советов о том, как бороться со стрессом. Определите источники стресса в вашей жизни - работа или университет, семья или дети, или просто некоторые люди вызывают у вас стресс.

Ведите дневник стресса, чтобы помочь вам определить факторы, вызывающие стресс, и как с ними бороться. Научитесь говорить «нет» людям или вещам, которые вас расстраивают. Избегайте людей, которые вас раздражают или расстраивают. Возьмите под контроль свое окружение.

Сокращение списка дел означает, что вы делаете что-то, чтобы исключить что-то из своего списка дел. Выражайте свои чувства вместо того, чтобы сдерживать их, постарайтесь сказать то, что вы чувствуете. Будьте готовы к компромиссу, если вы попросите кого-то измениться, то будьте готовы изменить себя. Составьте сбалансированный график, который не будет слишком напряженным в повседневной жизни.

Перефразируйте проблему, например, посмотрите на проблему с более позитивной точки зрения. Посмотрите на картину в целом, подумайте, имеет ли она значение в месяцах или в году.

Измените свои стандарты, не пытайтесь быть перфекционистом и постарайтесь научиться быть нормальным, просто «достаточно хорошим». Практикуйте благодарность и будьте благодарны за то, что у вас есть, и за все свои таланты (дары).

Не пытайтесь контролировать неконтролируемое, а не напрягать его, сосредоточьтесь на том, что вы можете контролировать, например, как вы решите реагировать на проблемы.

Ищите преимущества, чтобы учиться на ошибках. Научитесь прощать то, что мы живем в несовершенном мире и совершаем ошибки. Поделитесь своими чувствами, чтобы поговорить с людьми, которым вы доверяете, или с психотерапевтом.

Самый большой вклад в снижение стресса студентов - это получение положительных отзывов от преподавателей, возможность услышать от профессора, как они делают и что они могут сделать, чтобы улучшить свою успеваемость в университете [7].

Социальная поддержка относится к социальным сетям между друзьями и семьей. Поддержка близких может смягчить воздействие стресса на студентов. Социальная поддержка - важное средство поддержки в жизни студента.

Многие ученые признают важность сильной социальной поддержки на всех этапах жизни, но особенно при поступлении в университет и воспитании маленьких детей.

Социальная поддержка может включать членов семьи, друзей и других людей, которые могут дать совет по воспитанию или учебе. Они также могут предложить финансовую поддержку, такую как оплата за обучение или жилье. Когда студенты получают хорошую поддержку, они лучше учатся физически, умственно и социально.

Студенты с большей готовностью признают любую проблему психического здоровья, которая у них может быть в любой момент истории. Как отмечают исследователи, одно из первых мест занимает экзаменационный стресс который, вызывает психическое напряжение у студентов.

Часто экзамен становится сильным психотравмирующим фактором. Самым важным является то, что студенты должны управлять своим временем. Они должны расставить приоритеты: что важнее и что им следует делать в первую очередь.

Стрессовые состояния, которым подвержены многие студенты творческого вуза, несомненно, во многом связаны с будущим профессиям, которая напряженным образом жизни и изматывающей конкуренцией, свойственной их профессии, поскольку они находятся под неусыпным вниманием публики, критиков и продюсеров.

Художественно-творческая деятельность характеризуется высоким уровнем требований, предъявляемых к психике человека, для осуществления ее целей приходится испытывать нагрузки, которые характеризуются высокой стрессогенностью, и преодолевать широкий спектр влияющих на нее стресс-факторов как внутренней, так и внешней природы.

Понимания стресса как системного явления раскрывается понятие сценического стресса, изучены стрессоустойчивость и ее функции в структуре интегральной индивидуальности артистов балета, а также ее влияние на исполнительскую деятельность.

Основные особенности структурных трансформаций личности студентов-вуза искусства зафиксированы в трех комплексах личностных характеристик: тревожность (стресс), эмоциональная открытость, эмоциональное лидерство для дальнейшего исследования цель заключается о изучение сценического стресса студентов в процессе освоения актерской профессии в творческом вузе.

В художественно-творческой деятельности у лиц, связанных с публичным выступлением на сцене, стрессоустойчивость в структуре интегральной индивидуальности выступает как ресурс совладания со сценическим стрессом.

Список использованных литератур:

1. [Хасан В. Ю. Распространенность и связанные с ними факторы стресса, тревоги и депрессии среди студентов медицинского университета Файюм. 2017, Александрийский медицинский журнал, том. 53. - р. 77–84.]
2. [«Психическое здоровье в кампусах» Мелиссы Вуд. 2012., стр. 15 <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ974769.pdf>]
3. [Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Питер, 2009.. с.208-209-]
4. [Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности. – М.,2006.]
5. [Смрути Рекха Саху. Управление стрессом на рабочем месте. Глобальный журнал менеджмента и бизнес-исследований: администрирование и менеджмент. 2016, Том 16 Выпуск 6 Версия 1.0.- 9 с.]
6. [Дэниел Айзенберг, П. С. Распространенность и корреляты депрессии, тревожности и суицидальности среди студентов университетов. Американский журнал ортопсихиатрии, 2007, Vol. 77, №4. - р. 534–542.]

7. [Кларк, Синтия. Как медсестры могут помочь студентам снять стресс. 2018, сентябрь 6, по состоянию на 6 декабря 2020 г. <https://nursingcentered.sigmanursing.org/features/more-features/how-nurse-faculty-can-help-students-de-stress.>]
8. [Мариса Кей Ланглуа в «Стрессе в общежитии», 20 сентября 2018 г., с. 6 <https://reporter.rit.edu/features/stresses-dorm-life.>]
9. [Лоуренс Робинсон, Мелинда Смит, Массачусетс, и Роберт Сигал, Массачусетс. «Как справиться со стрессом в загруженном мире». - Коммуникатор, 2020, 9 р.]

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО ФИЗИКЕ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Наурызбаева Гульнара Кадырбековна,
Ст. преподаватель Алматинского университета
энергетики и связи им. Г. Даукеева,

Annotation

Despite the success in introducing new learning technologies into the educational process, there are still many unsolved problems related to the content and methodological aspects of education and their interaction and the humanistic orientation of learning: focus on the personality of the student, the ability to choose an individual way of obtaining knowledge, considering the needs of the student, then there is a mutual adaptation of the student and the learning environment. The article discusses the organization of independent work in physics in connection with the need to improve the model of teaching physics in accordance with modern conditions, which will become possible using innovative teaching methods.

Ключевые слова: вуз, обучение, студент, физика, самостоятельная работа студента.

Современное научно-педагогическое знание позволяет ставить и решать задачи, способствующие повышению качества образовательных услуг в высшей школе. Особенность этой деятельности состоит в том, что её результатом являются специалисты, каждый из которых в идеале является самоорганизующейся и саморазвивающейся личностью, имеющей потребность в знаниях и умениях, необходимых для их осуществления последующей профессиональной деятельности.

Несмотря на успехи во внедрении новых технологий обучения в образовательный процесс, остаётся ещё много нерешенных задач, связанных с содержательно-методическими аспектами образования и их взаимодействием и гуманистической направленностью обучения: ориентация на личность студента, возможность выбора индивидуального способа получения знаний с учётом потребностей студента, то есть взаимная адаптация студента и учебной среды.

В настоящее время данная тема стала более актуальной в связи с необходимостью совершенствования модели обучения физике в соответствии с современными условиями, что станет возможным благодаря использованию инновационных методов обучения. Такая модель была создана на кафедре космической инженерии Алматинского университета энергетики и связи имени Г. Даукеева.

Первым, и самым важным в инновационном образовании является развитие личностных способностей на основе знаний и самообразования. Это личностно-ориентированное обучение. Основной целью модернизации модели и разработки

технологии ее реализации является создание специальной среды обучения со структурной и содержательной целостностью, стимулирующей личностный рост обучающихся и формирующей знания и умения, обеспечивающие выполнение функциональных задач в будущей профессиональной деятельности в выбранном направлении.

Инновационное обучение призвано обеспечить фундаментальность и надёжность обучения. Фундаментализм основывается, в прежде всего, на целостном взгляде на современную научную картину мира. Преподавание физики (как и других дисциплин) должно быть фундаментальным в том смысле, что оно должно позволять студенту заниматься дальнейшим самообразованием. Суть фундаментализации заключается не в овладении сложнейшими законами и теориями физики, а в создании системы «понимания», позволяющей студенту найти свои способы обучения, образовательные шаги. Реальность обучения требует учета уровня базовых знаний студента и создания условий для повышения его до необходимого уровня. Для этого требуется гибкая программа курса с минимальным и максимальным количеством материала. При разработке содержания необходимо дать четкое представление о том, насколько будущий инженер-бакалавр должен быть знаком с разными научными идеями и теориями. В контексте вышеизложенного становится понятным, что одной из важнейших задач педагогов является наполнение обучающей среды конкретным предметным содержанием. Не допускается создание какого-либо "сокращённого курса физики". Отбор материала и его структурирование должны осуществляться в соответствии с иерархически выстроенными задачами обучения в единстве его содержания и процессуальных аспектов.

Инновационное обучение – использование новейших информационных технологий во всем дидактическом комплексе информационного обеспечения предмета. Инновационная модель обучения физике в высшей школе включает методологически структурированную информацию, представленную в виде одного из видов инфосферы - системы взаимосвязанных и взаимообусловленных учебников и других средств образовательной деятельности (модульных программ, электронных лекций, различных методических пособий). В новых условиях увеличения объема и усиления роли самостоятельной работы студентов в учебном процессе студенты получают и осваивают только методическую информацию на соответствующем уровне [Мажитова, 2012:75]. То, что сейчас называют самостоятельной работой студента по изучению теоретического материала, является в основном формализмом: студент может самостоятельно прочитать текст, написать формулы, но вряд ли он поймет и научится работать с этим материалом - сделать его "своим". Для освоения материала на регулярной основе студенту (пусть и при большом желании) необходимо работать месяцами, и только квалифицированный преподаватель, знающий психологические особенности процесса обучения и владеющий методикой обучения, поможет сэкономить время студента путем преобразования профессиональных знаний педагогов в образовательные знания.

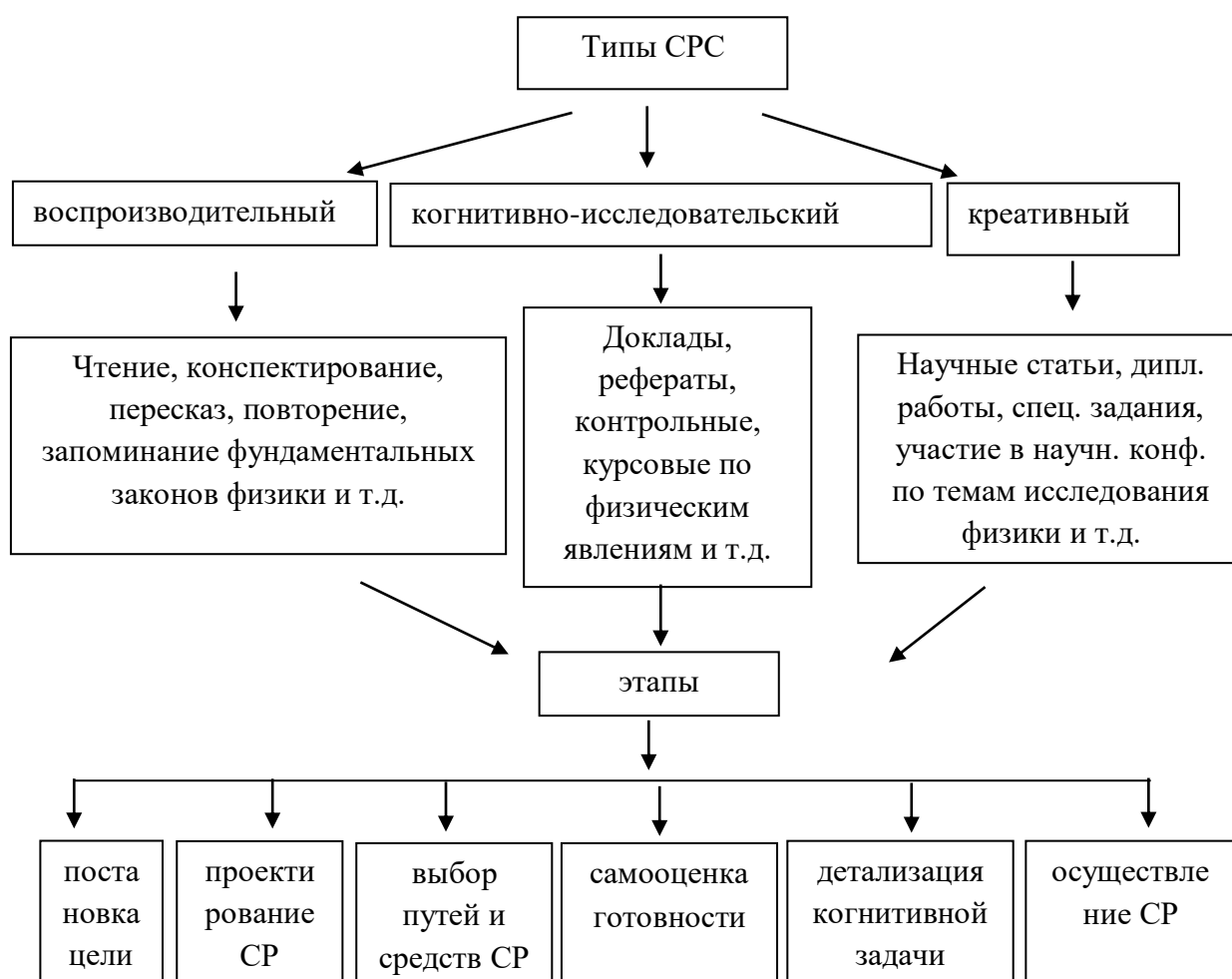
Качество преподавания предмета, таким образом, отражается в комплексе важных признаков, связанных с удовлетворением потребности студентов в методической структурной учебной информации [Мажитова, 2014:18]. Эффективной формой представления учебной информации по предмету может быть электронная информационная модель, способная в полной мере отражать содержание обучения по конкретному предмету. Эта модель должна включать текст и гипертекст, структурированный материал для чтения, систему контрольных тестов (для самоконтроля), учебники и методические рекомендации. Массив информации, организованный в виде модели, позволяет студенту легко ориентироваться в учебном материале, быстро находить то, что нужно [Martin, 2013:65].

Одним из наиболее трудоемких компонентов модели обучения может быть блок контроля и оценки результатов обучения, коррекции учебной и обучающей деятельности. Здесь необходима разработка дополнительных инструментов, позволяющих объективно и неформально оценить уровень сформированности необходимых знаний и умений

студентов, адекватность результатов наряду с действующей системой текущих и промежуточных контрольных заданий, тестов [Вербицкий, 2017:197].

Так, например, при организации СРС по физике, необходимо ввести активные отношения между студентом и преподавателем. Степень понимания и усвоения материала определяется только диалогом, который нужен студенту. Студент должен научиться «рассказывать» материал, доказывать, отстаивать свою позицию [Мажитова, 2014:503].

Между тем, аудиторная самостоятельная работа выполняется студентами на лекционных, семинарских и лабораторных занятиях, и, следовательно, учитывая все ее формы, цели, отбирая учебную и научную информацию, продумывая роль студента в этом процессе и свое участие в нем, преподаватель заранее должен выстроить систему самостоятельной работы. Типы и этапы СРС по физике приведены на рисунке 1.

Рисунок 1 – Виды и этапы самостоятельной работы по физике

Вместе с тем, внеаудиторная СРС по курсу физики включает:

- а) самостоятельное изучение отдельных тем теоретического материала;
- б) самостоятельное выполнение индивидуальных заданий (расчетно-графических работ);
- в) выполнение, по желанию, творческих заданий НИРС.

Повышение эффективности и качества учебного труда студентов предполагает:

- а) разработку необходимого информационно-методического обеспечения;
- б) обеспечения консультационной помощью преподавателя, а также контроль успешности выполнения заданий (рисунок 2).

Рисунок 2 – Осуществление внеаудиторной СРС по физике

Разработанное информационно-методическое обеспечение включает руководство по курсу физики (по направлениям изучения), содержащее информацию по темам каждого практического и лабораторного занятий; варианты заданий РГР; рекомендуемых тем для самостоятельного изучения; вопросы промежуточного и итогового контроля.

При разработке заданий были заданы критерии полноты, всесторонности и системности, то есть по своему содержанию задания должны охватывать весь учебный материал, а по своему характеру - соответствовать различным уровням учебно-познавательной деятельности.

Дифференциация самостоятельной работы основана на выделении дидактических целей обучения, соответствующих четырем уровням усвоения, и осуществляется посредством разработки системы индивидуальных учебных заданий, отвечающих разным уровням учебно-познавательной деятельности.

Выполнение студентами индивидуальных заданий СРС (расчетно-графических работ) и их защита способствует совершенствованию знаний и умений их применять [Мажитова, 2015:86]. В течение семестра студенты выполняют 4 расчётно-графические работы - по количеству модулей в программе данной учебной дисциплины, и одну профессионально ориентированную РГР, в соответствии с направлением подготовки. Составленные варианты заданий разделены на три группы, соответствующие разным уровням учебно-познавательной деятельности. Выбор группы предоставлен самому студенту, который он делает на основе самооценки уровня наличной подготовки и в зависимости от цели, которую он ставит перед собой в процессе обучения, то есть здесь включаются процессы самоопределения личности.

При составлении заданий профессионально-ориентированных РГР мы опирались на модели деятельности инженера по направлениям подготовки в АУЭС и выявленные на

их основе обобщённые (типовые) задачи профессиональной деятельности. Содержание заданий определяется посредством проецирования соответствующих обобщённых задач на учебный материал по данному курсу. Для помощи студентам при выполнении РГР составлены методические указания, которые содержат формулировки основных задач по каждому разделу и методы их решения; кроме того, преподаватели еженедельно проводят консультации в студенческих группах.

В процессе защиты РГР особое внимание уделяется овладению методами решения на основе широкого обобщения, когда каждая задача решается как типовая. Студенты учатся выделять ключевые элементы теории и опираться на них при выработке мысленного представления заданной физической ситуации, использовать метод аналогий. Устное собеседование в процессе защиты РГР нацелено на выработку у студентов системно-организованного знания, элементы которого чётко выделены, а их взаимосвязи осознаны, многовариантности и гибкости, то есть, умения видеть несколько способов решения данной задачи и находить решение при изменении отдельных элементов её условия.

НИРС на кафедре физики включает участие в олимпиаде, студенческой научной конференции, в рамках которой проводится конкурс на лучшую работу, и участие в разработке проектов, имеющих практический выход в учебный процесс. Для студентов организуются специальные занятия (семинары) по решению нестандартных задач. Решение нестандартных задач, содержание которых зачастую охватывает несколько разделов дисциплины, требует от студентов ясного понимания основных законов, владения математическими методами, подлинно творческого умения применять их для объяснения физических явлений. Оно побуждает студентов к более глубокому изучению фундаментальной дисциплины, развивает изобретательность, расширяет арсенал средств, которые необходимы для продуктивного решения инженерных задач.

Другое направление связано с творческим поиском и переработкой информации при подготовке рефератов и докладов на конференцию. На кафедре разработано положение, в котором изложены требования к содержанию и оформлению работ, критерии их оценки в условиях конкурса. Ежегодно составляется примерный список тем, охватывающий как фундаментальные вопросы научной картины мира (современные космологические модели, общая теория пространства и синергетика), так и вопросы технического применения физических открытий во времени, отраслях энергетики и телекоммуникаций. В частности, наших студентов привлекают следующие темы: физические основы оптико-волоконной связи, применение лазеров, шумовая температура и радиотехнические методы измерения температур, радиоастрономические методы исследования космических объектов, проблемы и перспективы атомной энергетики, возобновляемые источники энергии. Иногда тему предлагают сами студенты, обнаружив заинтересовавшие их сведения в ресурсах глобальной сети. Как правило, такие темы касаются новейших перспективных научно-технических разработок, к примеру - нанотехнологий. Работа такого рода развивает умение поиска нужной информации в библиотеке или интернете, умение схватывать общую направленность текста, выделять в нем главное, находить в нем ответы на поставленные вопросы, переструктурировать текст, формулировать основные выводы. Также развивается умение составить план выступления, четко и ясно изложить основное содержание, отстаивать свою точку зрения при обсуждении проблемы. Интерес и стремление быть в курсе наиболее значимых новейших достижений в научно-технической сфере отличает творчески активных студентов - будущих инженеров и выступает одним из факторов, способствующих развитию их профессионального мышления.

Одно из перспективных направлений НИРС на кафедре связывают с решением нестандартных задач с применением компьютерной системы MathCAD. Деятельность студента в процессе решения такой задачи носит комплексный характер: он применяет и

совершенствует свои знания по физике, математике, программированию, овладевает новыми компьютерными навыками.

Таким образом, методическая работа кафедры, основанная на научном подходе к обучению физики во втузе, позволила разработать содержательную и процессуальную стороны СРС, представляющую часть единой информационно-методической системы, обеспечивающей готовность преподавателей деятельности в условиях многоуровневого образования.

Мы остановились лишь на некоторых аспектах совершенствования модели подготовки будущих бакалавров, что, вероятно, не решает полностью проблему кредитной технологии в университетском образовании. Поиски в этом направлении будут продолжены, в частности, в дальнейшем считаем целесообразным перейти к разработке комплексных индивидуальных задач на основе междисциплинарных связей. Например, комплексные задачи по физике и математике, которые позволяют студентам усвоить материал по обеим дисциплинам одновременно. Такие задания экономят время студента и позволяют ему приобрести практические знания.

Как видно из вышеизложенного, при модернизации модели обучения физике речь идет о совершенствовании двух основных компонентов этой модели - содержательного и процессуального в их единстве и взаимодействии с учетом инновационных процессов в современных вузах. Современные научно-педагогические знания позволяют ставить и решать такие задачи. Что же касается педагогических новаций как процесса творческой деятельности, то она ведет к повышению профессионализма педагогов и, как следствие, повышению качества подготовки студентов.

Список использованных литератур:

1. [МажитоваЛ.Х., Наурызбаева Г.К. К проблеме формирования профессионально-ориентированных компетенций студентов бакалавриата технического вуза // Материалы III Республиканской научно-практической конференции. – Алматы, 2012. – С. 74-76.]
2. [МажитоваЛ.Х., Наурызбаева Г.К. Информационно-деятельностное обучение как основа организации самостоятельной работы студентов // Вестник АУЭС. – 2014. – №3. – С.14-22.]
3. [Martin L. Developing entrepreneurial competencies-an action-based approach and classification in education. Licentiate Thesis, ISSN: 1654-9732. Report number L2013:070. © Martin Lackéus, 2013.]
4. [Вербицкий А.А. Теория и технологии контекстного образования. -М.: Московский педагогический государственный университет, 2017. - 268с.]
5. [МажитоваЛ.Х., Завадская Л.В. Единая методическая система обучения физике во втузе. // Труды 3-ей Межд.науч.-техн.конф.: "Энергетика, телекоммуникации и высшее образование в совр.условиях". 17-18 окт. 2014.-Алматы: АИЭС, 2002.-С. 503-505]
6. [МажитоваЛ.Х., Завадская Л.В. Улучшение качества профессиональной подготовки студентов втуза на основе новых технологий обучения // "Образование и наука в XXI веке: взгляд в будущее". Материалы науч.-практ. конференции. Алматы, 2015.- С.86-90.]

ТӘРБИЕНІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫНДАҒЫ ЖЕТЕКШІ ТЕНДЕНЦИЯ – ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ

Текебай Ұлболсын Адинақызы;

2 курс магистранты

Текесбаева Анар Молдақыновна п.ғ.к., доцент
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Аннотация

The leading trend in the theory and practice of education in the civilized countries of the world is the increasing role of social pedagogy. In the process of comprehensive democratization and humanization of public life, the atmosphere of human-personal relations in the education system of the Republic of Kazakhstan is also required to be created from an objective point of view. This, in turn, requires the search for ways to change the system of social education of children and youth by eliminating the separation of professional state-public training structures from life, family, and socio-cultural environment. In 1991, the introduction of the service of a social teacher in our country is not a coincidence. Raising social work to the professional level in our country is an important issue. The future of this profession, the solution of the urgent problems of the state's social policy, youth policy, youth policy, the introduction of the profession of social pedagogue in educational institutions, difficulties in socialization of today's students, to study their personality traits, to carry out corrective works as a result of research, to improve life It is caused by the need to influence how to get out of a difficult situation.

This work is not only a profession, but it is also the destiny of the people we help, solve human problems together, and find effective and correct ways to solve problems. Carrying out such responsible work, we must remember that the whole society is interested in its success. In the future, the profession of social pedagogue will have a mass character, like teachers and medical workers. Because it is known that prevention of "social diseases" is much more effective for society than fighting "social epidemic".

Кілт сөздер: әлеуметтік педагогика, тәрбие, жастар, әлеуметтік жетімдер, оқушы

Қазіргі таңда түрлі жағдайларға байланысты «әлеуметтік педагог» мамандығының енгізілуінің әлеуметтік-тарихи контексті маңызды, себебі балалар, жасөспірімдер, олардың тәрбиешілері өмірінің қиын кезеңінде әлеуметтік педагогтан көмек сұрайды. Өмірден түңілген, үмітін жоғалтқан, қиындықты басынан кешірген және проблеманы өздігінен шеше алмаған олар түсіністікті, тілектестікті, адамгершілік қолдауды және нақты көмекті күтеді. Қиын жағдайға тап болған адамдарға сөзбен және іспен көмектесу, олардың өзіне сенуіне, өзінің құндылықтарын қайта қарауына және кемелденуіне ықпал ету-әлеуметтік педагогтың басты міндеті. Балалар мен жасөспірімдердің жанын түсіну және аялау – әлеуметтік педагогтың негізгі миссиясы болып есептеледі. Соңғы он жылдағы болып жатқан өзгерістер рухани – өнегелілік бағдарлауды, тұспалдауды, мұрат етуде көптеген қоғамдық сананың барлық формасының мазмұнына өзгертулер енгізді

Қазіргі заман жастарының қоғамдағы жағдайын әлеуметтік депривациялық жағдай ретінде, олардың өмір сүруі мен тұлғалық дамуына жағдайдың жеткіліксіз болуы, шектеулік, материалдық және рухани ресурстардың жеткіліксіз болуын айтуға болады. Күнделікті өмірде жастар ішімдікпен, нашақорлықпен, ассоциалдық мінез-құлықпен, қылмыспен кездесуде. Баланың жаны мен психикасына жағымсыз әсер ететін толық емес, кикілжіңді, қолайсыз, бейморалды отбасылар көбеюде. Балалар мен жастар үнемі білім беру мен тәрбие саласында да әлеуметтік депривацияға түсуде. Қазіргі таңда сапалы білім алу тікелей отбасының материалдық жағдайына, байланысты болып отыр. Әлеуметтік қатынаста депривациялық фактор әлеуметтік жіктелудің күннен күнге тереңдеуіне және қала мен ауыл арасындағы айырмашылыққа байланысты болып отыр.

Әлеуметтік депривацияның көрінісінің бірі ретінде еліміздегі жартылай жетім және жетім балалар санының көбейіп отырғандығын айтсақ болады. Бұл проблема барлық мемлекеттерде бар мәселе. Бірақ та тірі ата-анасы бар кезде және олар мемлекет үшін товарға айналып отырған кезде жаңа көрініс-әлеуметтік жетімдердің көбею қаупі туындауда.

Әлеуметтік жетімдер деуінің себебі-қоғам өз мүшелеріне отбасылық, аналық борышын өтеуге жағдай тудырмай, жауапкершілік, махаббат, аяушылық және мейірімділік сезімін қалыптастырмай отыратындығында. Мемлекет пен сол елдің азаматының арасындағы қатігездік, немқұрайлық ата ана мен бала арасындағы қатынаста өз көрінісін табады.

Болашақ ұрпақтың жақсы және тез әлеуметтенуі үшін олардың тұлғалық дамуы үшін, қоғам мүддесі үшін инновациялық қызметі үшін жағдай жасалынуы қажет. Соған байланысты тұлғаны әлеуметтік қорғаудың өзектілігі артып отыр.

Әлеуметтік қорғау – жас ұрпақтың тұлғалық дамуы мен қалыптасуына әлеуметтік факторлардың жағымсыз әсерлерін ескере отырып, ол әсерлерді жоюға жолын іздеуге, олардың өзін-өзі анықтауына, өмірді өз орнын таба білуге бағытталған мемлекеттің мақсатты қызметі. Әлеуметтік қорғау-бұл әлеуметтік – экономикалық, құқықтық категория ғылыми әдебиеттерде ол мәселе кең мағынада қарастырылады.

Қазақстан қоғамының жоспарлы экономикадан нарықтық, тоталитарлық жүйеден демократиялық жүйеге ауысуы ескі проблемалардың шиеленісуіне жаңа проблемалардың соның ішінде жастар ортасында да пайдалануына әкеліп соғуда. Балалар мен жастардың әлеуметтік проблемалары- халық арасындағы ерекше әлеуметтік –демографиялық тобының өздері және қоғам үшін маңызды салаларындағы проблемалары. Бұл проблеманы шешу үшін өскелең ұрпақтың және оны әлеуметтендіру институтының белсенділігін ғана емес, мемлекет пен қоғам тарапынан арнайы саясаты қажет етеді.

Мәліметтерді қарай келе бүгінгі таңдағы жастардың әлеуметтенуі, әлеуметтік ортаға бейімделуі күрделі процесс екендігін байқауға болады. Бұл қиындық алдымен өз болашағы үшін тұлғалық жауапкершілігін сезінуі мен тұлға ретінде өзін-өзі іске асыруы болып табылады. Бүгінгі таңдағы оқушының проблемаларының көзі мектеп болып отыр. Мектеп-оқушының біршама бөлігі үшін әлеуметтік бейімделіне жағдай жасай алмай отыр. Бұл жерде проблема тек қана оқушының үлгермеушілігінде болып отырған жоқ, мектеп-баланың негізгі өмірлік дағдыларын қалыптастыра алмай отыр.

Әлеуметтік қорғау 4 бағытта қарастырылады:

Тұлғаның дамуы мен қалыптасу процесін әлеуметтік қорғау;

Тұлғаның даму мен қалыптасу ортасын әлеуметтік қорғау;

Адам құқығын қорғау;

Мақсатты әлеуметтік қорғау;

Білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік педагог жұмысын ұйымдастыру

Білім беру мекемелерінде әлеуметтік педагог мамандығының енгізілуі, Бүгінгі таңдағы оқушылардың қоғамға, әлеуметтік ортаға бейімделуі, әлеуметтенудегі қиыншылықтар оның тұлғалық қасиеттерін зерттеуге зерттеу нәтижесінде түзету жұмыстарын жүргізуге, өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал ету қажеттігінен туындап отыр. Әлеуметтік педагог балалардың әлеуметтік тәрбиесін ұйымдастырушы және әлеуметтану процесінің жоспарды және мақсатты түрде өтуіне жағдай жасайтын маман.

«Тұлға-отбасы-қоғам» жүйесінің өзара әрекеттесу жүйесінің үйлестірушісі бола отырып, қоғамда, отбасыда, микросоциумда ізгілікті қарым-қатынасқа тәрбиелеуге әсер етеді. Әлеуметтік педагог жұмысының негізгі қызметінің бірі оқушының ұтымды әлеуметтенуіне әсер ететін баланың кіші ортасын ұйымдастыруға, қалыптастыруға әсер ету. Бұл жұмыс мамандық қана емес, сонымен қатар бұл біз қол ұшын беретін, адами проблемаларын бірге шешетін, проблемаларды тиімді, дұрыс шешуге жолдарын табатын адамдар. Осындай жауапты жұмысты атқара отырып, біз оның табысына барлық қоғам мүдделі екенін есте ұстауымыз керек.

Елімізде әлеуметтік жұмыстың кәсіптік деңгейге көтерілуі-маңызды мәселе. Бұл мамандықтың болашағына, мемлекеттің әлеуметтік саясатының жастар саясатының өзекті проблемаларының өзекті проблемаларының шешілуіне кадрлар сапасының тигізер әсері мол.

Жалпы білім беретін мектептердегі әлеуметтік педагогтар білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, оқушының педагогтардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс әлеуметтік педагогтар білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, оқушының , педагогтардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс жасауға мамандалады.

Балаларды әлеуметтік – педагогикалық қолдау – баламен бірге оның өзіндік көзқарасын , мақсатын, мүмкіндігін анықтау үшін және қоғамда қалыпты өмір сүруге кері ықпал кедергілерді жою үшін жолын анықтау. Өмір сүруіне, қарым-қатынасына, өзін-өзі тәрбиелеуіне, алдына қойған мақсатына жету және адамгершілік қасиетін сақтап қалуына көмектесу.

Әлеуметтік педагогты әлеуметтік қызметкердің бір түрі деп санау қателік болар еді. Оның қызметінің негізгі сферасы социум – әлеумет. Негізгі басымдық бала мен отбасы, бала мен тұрғылықты жеріндегі жақын ортасының арасындағы қарым-қатынасын зерттеуіне беріледі. Әлеуметтік педагог балалармен , оның отбасымен көршілік ортасымен жұмыс жасайды.

Оның қызметінің мақсаты-социумда балалар мен ересектердің әлеуметтік маңызы бар, профилактикалық қызметін ұйымдастыру, баланың дамуын, білім алуын әлеуметтік қолдау.

Әлеуметтік педагог – өсіп келе жатқан тұлғаның мүддесін, заңдық құқын қорғаушы. Әлеуметтік педагог-сырттан бақылаушы емес, ол балалар мен ересектердің бірлескен қызметінің тікелей қатысушысы, сонымен қатар – бұл қызметтің жетекші ұйымдастырушысы. Оның барлық күш жігері адамды әрекетке, әлеуметтік инициативаға қиын жағдайдан шығу жолын іздеуге оятуға бағытталады, адамдардың проблемасын өздері шеше алуына көмектеседі. Әлеуметтік педагогты рухани жетекші, тәлімгер десек те болады, себебі ол жылдар бойы баламен, оның отбасымен жұмыс жүргізеді, әлеуметтік, жалпыадамзаттық құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен бірге ол әлеуметтік терапевт-өзінің қамқорлығындағы адамдардың кикілжіңжі жағдайын шешуге, соған сәйкес мамандарға көрінуіне көмектеседі. Әлеуметтік педагог әрқашан өзінің клиентінің құқын қорғайды, «әлеуметтік диагноз» қоюда эксперт ретінде қатыса алады. Әлеуметтік педагог біріншіден, мүмкіндігінше проблеманың алдын-алуына тырысады, проблеманы тудыратын себептерді анықтай және уақытында оны жойып отыру, адам бойындағы олардың қарым-қатынасындағы әртүрлі ауытқушылардың алдын-алып, отыру, осы арқылы қоршаған әлеуметтік ортаны сауықтырып отырады. Әлеуметтік қызметкер проблеманың алдын-алумен емес, проблеманың өзімен жұмыс жасайды(алкоголизм, нашакорлық, әлеуметтік депрессия, қаңғыбастық, ауру, өзін-өзі қызмет ете алмаушылармен, мүгедектермен, стихиялық зіл-зала, көші-қонмен, жанының күйзелуі әлеуметтік бейімделу) арнайы көмектің түрін, арнайы мамандануды қажет ететін (қарт адаммен жұмыс, босқындармен, әлеуметтік риск тобына жататын адамдармен жұмыс) Солнымен қатар ол арнайы жас ерекшеліктері бойынша топтардың (балалар, жасөспірімдер, жастар, қарттар) мекемелердің, микроорталықтың ерекше сфераларының (ауыл-әскери бөлім) әлеуметтік проблемаларын шешуге мамандануы да мүмкін.

Әлеуметтік қызметкер мен әлеуметтік педагогтың кәсіптік қызметтерінің жұмыстарының түрі мен әдістемесі бір-бірімен қиылысып жатқанымен әр маманның өзіндік айырмашылықтары бар. Дегенмен әлеуметтік қызметкер жұмысының нәтижелілігі әлеуметтік педагогтың жұмысымен тығыз байланысты, тиісінше әлеуметтік педагог жұмысының нәтижелілігі де әлеуметтік қызметкердің қорытындысына жоққа шығар еді. Әлеуметтік педагог бірінші кезекте тұлға мен отбасы қорғауға арналған

мемлекеттік – қоғамдық әлеуметтік қызмет көрсететін мекемелер мен ұйымдар арасын байланыстырушы буын.

Кәсіптік-білімділік (теориялық) құзырлық немен өлшенеді:

а) Әлеуметтік педагогиканың теориясы мен тарихын білумен;

ә) Баланың тұлғалық қасиеттерін зерттейтін, оның физикалық, рухани және әлеуметтік дамуын, мінез-құлқының қалыпты және ауытқушылығын зеріттейтін жас ерекшеліктері психологиясын білумен.

б) Адамдардың бірлестіктерін және топтарын (отбасы, шағын топ, мектеп ұжымы, құрбы-құрдас ұжымы) зерттейтін социологияны білумен.

Кәсіптік-әрекеттік құзырлығы немен өлшенеді:

а) коммуникативтік құзырлығы жоғары болуы тиіс (латын тілінен аударғанда «байланысамын», «қарым-қатынас жасаймын», «бірге жасаймын», басқа сөзбен айтқанда қарым-қатынасқа мән беремін деген мағынаны білдіреді.) әлеуметтік педагогтың коммуникативтік қабілеті оның балаға, әріптестеріне, ата-аналарға әсер ету шеберлігінен көрінеді.

ә) эмпатикалық құзырлығы-басқа адамның эмоционалдық жағдайын түсіну, оның уайымына, ішкі сезіміне ене білуінен көрінеді.

Бұл жерде әлеуметтік педагогтың баланың проблемаларына көңіл бөле алу, оның эмоциялық жағдайын сезімін, қиын шақтарын түсіне алу қабілеті туралы айтып отыр. Осыдан барып оның өзін бала орнына қоя білу, дүниені оның көзімен көре білу мүмкіндігі көрінеді. Сонымен қатар әлеуметтік педагог оқушыға ересек адам оны көріп, тыңдап түсінетіні жайлы білдіре алуы тиіс. Бұл түсініктің өзіне алдағы іс әрекетті болжау, айтылған әңгімелердің ішінен негізгі және жанама факторларды, аргументтерді анықтау мүмкіндігіне жол ашады. Тек осы жағдайда тәрбиеленушінің сеніміне, педагогикалық қарым-қатынаста баланың белсенділігіне үміт арта алады.

Б) ойлауды, іс-әрекетті оңтайландыра алу құзырлығы-проблеманы шешудің бір емес, бірнеше жолын тат білу қабілеті. Себебі әлеуметтік педагог баланың және жасөспірімдердің тобына және қиын балалармен олардың ата-аналарымен қарым-қатынасының өзгермелі жағдайларына тез бейімделуі қажет. Әлеуметтік педагог баланың жас ерекшелігіне, жеке мінезіне және білімділік деңгейіне байланысты қарым-қатынас құралын, түрін, әдістерін өзгертіп отыруы қажет. Баламалы әр түрлі байланыс процестерінде тез, оңтайлы шешім қабылдай білу жағдайында қабілеті үлке маңызға ие болады. Себебі кез-келген әлеуметтік педагогикалық шешуі ол тұлғаға бағытталған процес болғандықтан әлеуметтік педагогика дайын шабылондардың, рецептерден, стандартан бас тарту қажет. Әлеуметтік педагогтың ойлауды және әрекетті оңтайландыра алуы кәсіптік міндеттерді шешуде үлкен рөл атқарады. Әлеуметтік педагогпен байланыста болатын әрбір баланың ашылмай жүрген шығармашылық мүмкіндігі болады, бұл жерде әлеуметтік педагогтың міндеті-баланың осы мүмкіндігінің ашылуына, өзінің жақсы қасиеттеріне назар аударуына, сенуіне көмектесу.

Мектептің әлеуметтік-педагогикалық қызметі төмендегідей бағыттардан тұрады:

Ұйымдастыру шаралары:

Қажетті құжаттар мен жұмыс (жылдық жоспар, әртүрлі категориядағы балалар мен отбасы туралы мәліметтер банкін құру, ата-анаға кеңес беру және үйіне баруын тіркеу туралы журнал арнау);

Мектептің әлеуметтік паспортын жасақтау;

Ата-аналар, мұғалімдер және оқушылар үшін кеңес беру және лектория ұйымдастыру; әлеуметтік-педагогикалық тәрбие мен әлеуметтік-педагогикалық қорғау міндетін шешуші мекемелермен өзара байланыс жасау (денсаулық сақтау СПИД орталықтары, мәдениет, спорт, әлеуметтік қорғау, ішкі істер және т.б. мекемелері мен мамандары және т.б.);

Құқықбұзушылықтың алдын алу кеңесін құру;

Зерттеу шаралары:

Әлеуметтік қорғаламаған оқушылар категориясын анықтау (қамқорлықтағы балалар, мүгедек балалар, жетім балалар, көп балалы және аз қамтамасыз етілген отбасылардың балалары, девиянтық мінез- құлықты оқушылар);

Бірінші сынып оқушыларының бейімделу деңгейін анықтау мақсатында әлеуметтік психологиялық зерттеу;

Бесінші сынып оқушыларының бейімделу деңгейін анықтау;

Мүгедек балалардың денсаулығына мониторинг жүргізу;

Балалардың әлеуметтену деңгейін анықтау (сыртқы орта кіріге алуы, жоғары сынып оқушыларының құндылық бағдары мен өмірлік маңызы бар жоспарларын мектептің іске асыру дәрежесі);

Мектептегі әлеуметтік-психологиялық ахуалын бағалау (педагогтардың тұлғааралық және кәсіптік деңгейдегі қарым-қатынасы, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас, оқушылар мен оқушылар, мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынас, біртұтас ұжымның қалыптасу деңгейі (ұйымшылдығы, бір-біріне көмекке келуге дайындығы));

Мектептің әлеуметтік-мәдени жағдайын бағалау (оқушыны жалпымәдени дүниетанымын дамыту және оқытушының бос уақытын ұйымдастыру бойынша мектеп қызыметін бағалау);

Білім беру қызыметі деңгейінің ата-ана сұранысына сәйкес келуі;

Мектеп қызыметін бағалау мақсатында педагогтар арасында сауалнама жүргізу;

Түрлі балалыр категорияларымен жұмыс:

Мүгедек балалармен жұмыс (мәліметтер банкін құру, оларды жеке оқытуды ұйымдастыру, әлеуметтік –тұрмыстық жағдайын анықтау мақсатында олардың үйіне бару, оларды оқулықпен қамтамасыз ету, бос уақытын ұйымдастыру, халықаралық мүгедектер күнін өткізу, әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету, санаториялық –курорттық жолдамалармен қамтамасыз ету);

Қамқорлықтағы балалар және жетім балалармен жұмыс (мәліметтер банкін құру, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайын анықтау мақсатында олардың үйіне бару, жалпыға білім беру қорынан материалдық көмек көрсету, қамқорлық бойынша инспектормен кездесу, әлеуметтік көмек көрсету, санаториялық –курорттық жолдамалармен қамтамасыз ету, мектепте тегін тамақты ұйымдастыру);

Девиянтық мінез-құлқы бар балалармен жұмыс (мәліметтер банкін құру, баланың үйіне бару, олардың қызығушылығына қарай үйірмелеріне тарту, балалар мен олардың ата-аналары мен әңгіме жүргізу, қиын балаларды диагностикалау (қызығушылығы, проблемалары, дау-дамай жағдайлары) сынып жетекшілеріне қиын балалармен жұмысына психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, балалар мен олардың ата-аналарына психологиялық-педагогикалық кеңес беру, ата-аналар үшін педагогикалық консилиум өткізу, олардың жазғы демалысы туралы мәлімет жинау, жазғы демалысын ұйымдастыру, КТІЖБ-мен бірлесіп профилактикалық жұмыстарын ұйымдастыру);

Аз қамтамасыз етілген және көп балалы отбасылармен жұмыс (мәліметтер банкін құру, олардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайына акт құру мақсатында иелеріне бару, мектепте тегін тамақпен қамтамасыз ету, материалдық және әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету).

Отбасымен жұмыс:

Қазіргі қиын жағдайда отбасыға мектеп тарапынан жүйелі білікті көмек қажет. әлеуметтік педагогтың отбасымен жұмысының негізгі бағыттары:

Диагностикалық (отбасы ерекшелігін және кіші ортаның әсер ету дәрежесін зеріктеу);

Болжамдаушылық (диагностика нәтижесін ескере отырып, тәрбие жағдайын модельдеу);

Ұйымдастырушылық-коммуникативтік (ата-аналарды психологиялық-педагогикалық ағарту, олармен қарым-қатынас орнату);

Құқыққорғаушылық (құқық қорғау, бостандығы, әлеуметтік гарантия бойынша отбасын қолдай);

Ескерту-профилактикалық (девианттық мінез-құлықтың алдын-алу);

әлеуметтік-тұрмыстық (материалдық көмекке зәру отбасыны көмек көрсету);

әлеуметтік-психологиялық (шұғыл, кідіртуге болмайтын психологиялық көмекті іске асыру);

ұйымдастырушылық (мәдени-сауықтыру, сорттық, техникалық және шығармашылық іс-шарамен қамтамасыз ету);

Әлеуметтік педагогтың кәсіптік білім деңгейі төмендегі біліктіліктермен өлшенеді:

Қызметінің нормативтік-құқықтық базасы (әлеуметтік педагог, балаға көмек беруші мекеме жүйесі қызметінің әлеуметтік –құқықтық және әлеуметтік-экономикалық негіздерін реттейтін заңдар, заңдылық актілер, үкімдер, шешімдер, нұсқаулар).

Әлеуметтік педагогтың теориясы мен тарихы.

Баланың тұлғалық қасиеттерін зеріттейтін, оның физикалық, рухани және әлеуметтік дамуын, мінез-құлқын қалыпты және ауытқушылығын зерттейтін жас ерекшеліктері психологиясы.

Адамдардың бірлестіктерін және топтарын (отбасы, шығын тән, мектеп ұжымы, құрбы-құрдас ұжымы) зерттейтін социология.

Әлеуметтік басқарудың әдістемесі және кәсіптік зерттеу қызметін жоспарлау.

Әдебиеттер тізімі:

1. [А.Қ.Бөкешова, М.М.Раимбаева, Ж.А.Игілік, Б78 2013.-224]
2. [А. Б. Айтбаева, 2011.-165]
3. [*Халитов I*, 2007. — 200]
4. [Баймұқанов М.Т. 2005:49.]
5. [Батталханов Е., Жақсыбаева М, 4/2005: 25].

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІН ДАМУ

Әрінова Б.А.

әл-фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

п.ф.к., доцент м.а

Опабек А.М.

2 курс магистранты

Annotation

The article provides an image of the development of spiritual and moral education in students of universities in Kazakhstan. In particular, what is the development of spiritual and moral education and its importance in the life of an individual, why it is necessary to develop it in students. The question that contributed to the article is the reason for the importance of the development of spiritual and moral education in students.

Keywords: spiritual and moral education, self-knowledge, student, positive emotions. importance.

Қаншама ғасырлар, жылдар мен айлар өтсе де рухани-адамгершілік қағидалары өзінің күш-қуатын жоғалтқан емес. Адамның ізгілікке, махаббатқа, жарыққа, сұлулыққа, ақиқатқа ұмтылуы мәңгілік болып қалады. Болашақ жас ұрпақтың бойында адамгершілікті сақтау, олардың жан-дүниесіне руханилықтың негіздерін қалау, оларға қарым-қатынас ережелері мен адамдар арасында өмір сүру дағдыларын үйрету – рухани-адамгершілік тәрбиесінің негізгі идеялары. Балалық шақтан студенттік кезеңге қадам басу адамның өмір жолындағы ең маңызды қадамдардың бірі, балалықтан үлкен өмірге көшу сәті. Өмірдің жаңа сатысына көшкен, өзінің кім болу, қандай адаммын деген сұрақтарға жауап іздейтін студенттік шақта кәсіби маман атану жолында міндетті, әрі қажетті білімді игеріп жүрген білім алушыларды адамгершілік тәрбиесімен сусындандырып, өмірлік бағыт беру өте маңызды. Рухани-адамгершілікке жататын тұлға бойындағы қасиеттерді дамытуға қолайлы орта мен жағдай жасау да аса қажет. Өз-өзіне сенімді, толғауға ұзақ салынбайтын, жағымды қасиеттерді бойына жинаған студент жаңа өмір жолында адаспай, кәсіптік білімін игерудегі ынтасы жоғары деңгейде болатыны сөзсіз.

Руханилық – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан өзіне, айналандағы адамдарға қамқорлық жасау дәстүрі. Рухани-адамгершілік идеяларына ең алдымен отбасында тәрбиеленеді. Отбасы неғұрлым берік болса, ондағы рухани дамыған адам арасындағы байланыс та соғұрлым берік болады. Рухани-адамгершілік тәрбиенің негізі – бала өмір сүретін, оның қалыптасуы мен дамуы жүріп жатқан ортаның, қоғамның, отбасының және оқу орнының рухани мәдениеті екені белгілі.

Рухани-адамгершілік құндылықтар - өзін тану мен тұлғалық, интеллектуалдық ерекшеліктері және қасиеттері, басқа адамдармен қарым-қатынас, өз бойынан белгілі бір қасиеттері қабылдау үрдісі. Барлық қажеттіліктер бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірін толықтырып отырады. Мұндай қажеттіліктің қанағаттандырылуы өзіндік дамуымен байланысты. Өзінді білу үшін және өзін-өзі тану қажеттілікті күшейту үшін, көбірек қарым-қатынас жасау керек, ал қарым-қатынасқа түсу үшін өзінді жақсы білу қажет, ал бұл жетістіктегі қажеттіліктердің қанағаттануымен жүзеге асады. Өзін-өзі тану өзіндік сана құрылым компонент ретінде әрекет етеді. Өзін-өзі тану аймағына сана, адамның сыртқы және ішкі дүниесіндегі әрекет, тұлғаның позитивті сәйкестілігінің қалыптасуы, оның өзін-өзі тануына қолайлы жағдайлар тудырып, өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал етеді. [1].

Рухани-адамгершілік құндылықтарды бірыңғай үрдісте дамыту - болашақ маман, бүгінгі студент сауатты, толыққанды білімге құштар, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына бар мүмкіндікті жасау мақсатын көздейді. [2].

Еліміздегі қазіргі жастардың ұстанымына байланысты келешектегі идеясы өзекті қағидалары – рухани-адамгершілік құндылықтар қажеттілігі мен қатар өмірге және еңбекке деген қабілеттімен жан-жақтылыққа және жеке тұлғаның көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруға қажеттілігінен туындайтын жалпы азаматтық құндылықтарды болмақ. Жастардың қоғамға деген қызығушылығының үйлесімділігі тәрбие үрдісінің бірізділігі мен біртұтас сабақтастығын болжайтын кәсібиліктің және әлеуметтіліктің бірлігі. Алайда студенттердің мүмкіндіктері мен жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиені әлеуметтік қоғам өмірімен байланыстырудың ұтымды түрлері мен әдістерін тандау қажет. [3].

Рухани-адамгершілік тоқтаусыз, яғни адамның өмірге келген сәтінен бастап, соңына дейінгі болатын құбылыс, студенттің де осы қасиетін нығайту қажеттігі сөзсіз. Шыныменде өз-өзін танып-білген адам қарым-қатынаста да, қай ортада болмасын жетістіктерге жететін болады. Қазіргі кезде Қазақстанның студенттерінің көбісі Алматы мен Нұр-Сұлтан қалаларына оқуға жан-жақтан келеді, бұған себеп университеттердің көпшілігінің осы екі қалада орналасуы. Жай үлкен өмірге қадам басып емес, онымен қоса жаңа бейтаныс орта, жаңа менталитетке қосылған студент бастапқыда біраз күйзеліске түсіп, өз-өзіне деген сенімсіздік бойын билеп тұрады. Бұндай жағдайда білім алушы

сабаққа толыққанды беріле алмай, жан-жаққа ойы адасып тұратын болады. Осы себептер үшін жаңадан студент атағын иемденген балаларға педагогикалық қолдау мен рухани-адамгершілік тұрғысынан үлкен қолдау беру аса маңызды. [4].

Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін жоғары курс студенттерімен кездесіп, бір-бірімен сөйлесіп, кеңес бере алатындай жан-жақты тақырыптарға іс-шаралар өткізуге, рухани-адамгершілік тақырыптарында ашық тренинг сәттерін өткізуге, университет концепциясымен сәйкес келетін, оқу орнының құндылықтарымен шамалас студенттердің бос уақытын игеру мақсатындағы тегін үйірмелердің қолжетімдігін қамтамасыз ету сияқты жұмыстар жүргізілгені дұрыс.[5].

Болашақта студент өз кәсібiнiң маманы, қоғамның белсендi мүшесi болуы үшiн, кәсiби бiлiм алу барысында рухани-адамгершiлiк бiлiмiнiң де сусынданып жүргенi маңызды. Рухани-адамгершiлiк қасиетiн дамыту бала кезден басталып, студент кезiнде де дамып, ары қарайғы өмiр жолында өсiп отырғаны тұлғаның жеке қасиеттерiнiң арқасындағы қоғам өмiрiндегi жетiстiктерге жетуiне жеңiл жол екенi анық. Ал осылай әрбiр тұлғаға мүмкiндiк қарастырылып, жасалынатын болса елiмiздiң болашағы тек жақсы жағынан дамып, руханилығы берiк қоғамға айналмақ.

Қорыта айтқанда, студент жастардың рухани-адамгершiлiк сапаларын дамыту, олардың бойына iзгiлiк нұрын себу арқылы бiз өз iсiнiң шеберi болашақ жақсы мамандарды дайындауға мүдделi боламыз.

Әдебиеттер тiзiмi:

1. [Майғаранова Ш. Тұлғаны рухани дамыту мәселелерi. Монография. – Алматы: «Арда» баспасы, 2016. – 220 бет.]
2. [С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттiк университетi тәрбие жұмысының концепциясы.]
3. [Әбдiғалбарова Ұ.М., Нұркеева С.С./ «Өзiн-өзi тану» колледж оқушыларына арналған оқулық. 2010ж.]
4. [Старостин В.П., Эверстов С.И., Васильева Г.С / ОБЩЕСТВО. КУЛЬТУРА. ОБРАЗОВАНИЕ. 2014]
5. [Нұрышева Г.Ж. Адам өмiрiнiң философиялық мәнi. — Алматы. 2001]

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ӨЗЕКТІЛІГІ

Төкебай Назыкен
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, магистрант
Атабекова Бактыгул Ботабековна
Phd доктор, әл-Фараби атындағы
Қазақ Ұлттық университеті,

Annotation

Currently, such things as divorce in the family, a difficult child, quarrels are becoming more and more relevant and large-scale. A special place in solving such problems is occupied by the work of a social pedagogue. Therefore, we must provide social assistance in solving problems in the family.

Keywords: family, child, social pedagogue, support, help.

Отбасы – әлеуметтендірудің маңызды институты, өйткені ол өмір сүрудің жеке ортасы мен туылғаннан өмірінің соңына дейінгі тіршілігінде адамның дамуын анықтайды. Отбасының әлеуметтік-экономикалық параметрі оның мүліктік сипатымен және отбасы мүшелерінің еңбекпен, оқумен айналысу ерекшелігімен айқындалады. Ж. Қоянбаевтың педагогикалық еңбегінде: «Отбасы – ол бірге тұратын некеге негізделген немесе қандас туыстар (әке, ана, бала...) тобы» деп анықтама берілген.[1] Бала өмірінің алғашқы жылдарында тұлғаның адамгершілік болмысы мен өзіндік санасының және эмоционалдық әлемінің қалыптасуында ата-аналық отбасы шешуші мәнге ие. Әсіресе, жасөспірімдік жаста ата-аналардың көңілі баланың мектебіне, құрбы-құрдастарына және де басқа құбылыстарға бөлінуіне байланысты оның жеке басына көңіл бөлуі азаяды. Біздің қоғам үшін әр кезеңде, әр отбасында өсіп келе жатқан өрімдей ұл-қыздардың дені сау, рухани ойлау дәрежесі биік, еңбекке, білімге құштар болып өсуі, туған халқы мен Отанына адал, өнегелі азамат болып өсуі – ең жоғары тілек, ең биік мақсат болып келген. Оның қуат алатын қайнар бастауы – отбасы. Сондықтан адамзат ұрпағына отбасының аса құнды ықпалы мен әсерін өмірдегі еш нәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Сол секілді балаға атаана тәрбиесінің орнын ешнәрсе толтыра алмайды. Бүгінде отбасы мектеппен ынтымақтаса әрекет етуге өте ынталы болып отыр. Ата-аналар балалары жоғары сапалы білім алып, жанжақты дамуы үшін ең таңдаулы мектептерге, тіпті жоғары ақылы мектептерге оқытуға беруде. Оқушылардың ұлттық тәрбие алуымен қоса әлемдік тәрбие жетістіктерін пайдалануы үлкен сұранысқа ие болып отыр. Ата-аналардың бүгінгі міндеттері бала тәрбиесі екенін кеңес педагогтарының бірі – В. А. Сухомлинский былай түсіндіреді: «Егер сіз жер бетінде өзіңден кейін із қалдыруды армандасаныз-көрнекті жазушы немесе ғалым т.с.с. болу міндетті емес. Жақсы бала тәрбиелеп-ақ, өзіңізге қоғамнан берік орын қалдыра аласыз», – деп ата-ананың қоғамдағы ең бірінші міндеті бала тәрбиелеу екенін ескертеді. Олай болуын қоғамның өзі талап етіп отырғанын айта келіп: «Адам – дүниедегі барлық бағалының ішіндегі ең жоғары бағалысы. Біздің әрқайсысымыз, құрметті әке мен ана, мынаны түсінуіміз керек: тәрбие көрмеген шала сауатты, надан адам бүлінген двигательдермен аспанға көтерілген самолетпен бірдей - өзі де күйрейді, жұртқа да өлім әкеледі», – деді.[2]

Бала тәрбиесі – отбасының жүйелі түрде жүргізген жұмысының нәтижесі. Өйткені баланың уақытын дұрыс ұйымдастыра білу, оның мектепте алған тәлім-тәрбиесінің қалыптасып, отбасында жалғасын табуы бәрі де ата-ананың басшылығы арқылы жүзеге асырылады. Ата-ананың бала тәрбиесіне ықпал ете білу шартының бірі – олардың баламен әділ сөйлесіп, ашық пікірлес болуы. Осылай өзара қарым-қатынас баланы еріксіз ата-анаға жақындатып, олардың айтқандарын шын ықыласпен қабылдауға мәжбүр етеді. Балаларды ізеттілікке, адамгершілікке, еңбекқорлыққа және т.б. қасиеттерге тәрбиелеуде отбасының мүмкіндіктері ерекше. Осы тұста елбасы Н. Ә. Назарбаев «Еліміздің болашақта гүлденуі бүгіннен басталады» деген баяндамасында: «Отбасының беріктігі, жұбайлардың бір-бірінің, ең бастысы балаларының алдындағы жауапкершілігіне де көп нәрсе байланысты. Ата-аналар балаларына, ал балалары қартайған ата-аналарына қамқор болуға тиіс», – деген болатын. Балаларға қатаң сүйіспеншілік талаптары негізінде қарым қатынас жасайтын да отбасылары кездеседі. Ондай отбасындағы балалар аймалау мен еркелету секілді сүйіспеншілікті ата-аналар көңілінен шыққанда ғана алып отырады. Егер ата-аналар сенімі ақталмай қалса, онда оларда қобалжу мен әрекетін терістеу өрши түседі.

Мұндай отбасыларында баланың жеке басының құндылығы тіптен назарға алынбайды. Ата-ананың балаға деген махаббаты қарама-қайшылық, тұрақсыздық сипатқа ие. Мұндай отбасыларында өскен балаларда адамдарға немесе өз баласына деген сүйіспеншілігін білдіруге қарсы, сезімін жасырын ұстайтын болады немесе махаббаты тұрақсыз сипатқа ие болады. Кейбір отбасыларында балаларға деген сүйіспеншілік еркелету, қолдау көрсету, жылы сөздерді жиі айту арқылы көрініс тауып отырмайды. Көбінесе мұндай отбасыларындағы ата-аналар эмоционалдық салқындылықпен, алшақтықпен, субардинацияны сақтау әрекетімен ерекшеленеді. Оларды жақсы көруге қабілетсіз деп айтуға болмайды, әйтсе де, балаға мейірімділікті ашық түрде беру керектігіне аса мән бере бермейді. Отбасында баланың дүниеге келуі ата-аналардың өмірлік маңызды мақсаты мен позицияларын іске асыруда кедергі жасайды деп түсінеді, оны ата-аналық сезімінен жоғары қояды. Кейде ата-аналар ұл орнына қыз бала туылды деп балаға суық, бейтарап, ықылассыз қарайды. Мұндай жағдайда балада өзін керексіз, артықша сезіну көзқарасы қалыптасады. Үлкен отбасыларында өскен балалар жалғыз өскен балаларға қарағанда өмірге елеулі дайындықпен кіреді. Олар өздерінің ағалары мен қарындастары арасында бір-біріне көмектесіп, ойын кезінде туындаған қарама-қайшылықтарды бірігіп шешіп үйренген. Дегенмен мұндағы бір мәселе, отбасындағы балалар санының көптігіне сәйкес ата-ана олардың бәріне бірдей қамқорлық пен сүйіспеншілік көрсете алмайтындығында. Балалардың әлеуметтік тәжірибесінің аздығынан және әрқайсысының ата-ана махаббатына мұқтаждығына байланысты олар арасында қызғаныш сезімі пайда болуы мүмкін. Бұл проблемаларды шешу ата-аналардың өздеріне тиесілі. Егер ата-аналар балаларымен қарым-қатынасты дұрыс ұйымдастырып, әрбір баланың қарым-қатынастағы жеке қажетін қанағаттандыра алмаса, онда отбасындағы тәрбие теріс көрсеткіштерін береді. Сондықтан отбасында әрбір баланың дара ерекшелігі мен қажетін ескере отырып, онымен жеке қатынас жасау қажет. Өйткені балалық кезде алған үлкен толқу мен тарығу оның бүкіл өмірінің барысында өз ізін қалдырып отырады. Ондай жағдайда балада тұтас тұлғалық даму, яғни әлеуметтік және психологиялық жетілу кешеуілдейді. Мұндай балалар өскенде бөгде адамдардың оған деген ыстық ықыласы үшін ризашылығын білдіреді, олар өте ұяң, ұялшақ, өзіне сенімсіз, сәтті отбасын құру олар үшін қиын болып көрінеді.

Көптеген отбасы түрлері бар. Әр отбасы әлеуметтік педагог жұмысы ұсынатын қолдау мен көмекке мұқтаж. Кейбір отбасылар шұғыл көмекке, басқа ведомстволармен және отбасыларды қолдау құрылымдарымен симбиозға мұқтаж. Бірақ әлі де баланың дамуы мен тәрбиесіне әсер ететін отбасылар бар. Сондай-ақ, мұндай отбасыларға өз өмірлерін түсінуге және балаларын қолайсыз өмірлік жағдайға душар ететін элементтерді түзетуге көмектесетін шараларды қолдану қажет, бұл оған эмоционалды стресс болып табылады. Әлеуметтік қызметкер ата-анасының кесірінен қиын жағдайға тап болған барлық балалармен жұмыс істеуге шақырылады.

Дисфункционалды отбасылардың негізгі әлеуметтік-психологиялық сипаттамалары ретінде баланың өміріндегі әлеуметтік-тұрмыстық жағдайды, дисфункционалды деп анықтау себептерін, табыстың төмен деңгейін, жұмыссыздық, алкогольді тұтыну, жанжалдар, балаларға немқұрайлы қарау, отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас, дисфункционалды отбасынан шыққан баланың оқудағы қиындықтары, құрдастарымен және ересектермен қарым - қатынас, девиантты мінез-құлық. Барлық осы сипаттамалар отбасын "дисфункционалды" санатқа алып келеді және оны әлеуметтік педагогтың жұмысының объектісі ретінде анықтайды.

Әлеуметтік педагогтың мақсаты-баланың барлық жағынан дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау, балаға жан-жақты және сауатты әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету, сонымен қатар баланы өмір сүру кеңістігінде оған әртүрлі элементтер әкелетін зияннан қорғау. Әлеуметтік педагог -бала мен ересек адам арасындағы, бала мен оның қоршаған ортасы арасындағы делдал. Ол сондай-ақ онымен немесе оның қоршаған ортамен қарым-қатынас орнату кезінде баланың өзі үшін тәлімгер ретінде әрекет етеді.

Болашақ әлеуметтік мұғалімді отбасымен жұмыс істеуге кезең-кезеңімен даярлау бағдарламасын жасай отырып, кез-келген кәсіби дайындықтың құрылымдық компоненттері мотивациялық-жеке, гностикалық және процедуралық болып табылатындығын айтуға болады. Зерттелетін дайындықтың әзірленген критериалды аппаратының негізінде осы сапаның қалыптасу деңгейі анықталды (бастапқы, рұқсат етілген, оңтайлы, жоғары).

Психологиялық-педагогикалық, қоғамдық және арнайы пәндер бағдарламаларын талдау әлеуметтік педагогика кафедрасында болашақ әлеуметтік педагогтарды отбасымен жұмыс істеуге дайындауды жүзеге асырудағы оқу-тәрбие процесінің белгілі бір мүмкіндіктері бар екенін көрсетті. Мұндай дайындықтың шарттары анықталды:

- әлеуметтік педагог-отбасы қызметінің объектісіне бағытталған студенттермен кезең-кезеңмен, мақсатты және жүйелі жұмыс жүргізу;
- отбасымен жұмыс істеуге оқу пәндерін оқытудың кәсіби-педагогикалық бағыты;
- барлық оқу пәндерін оқытуда пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру;
- арнайы практика кезеңінде студенттерді оларда қалыптасатын сапаға барабар қызметке белсенді қосу;
- мамандандыру процесінде студенттердің теориялық және практикалық дайындығының тығыз байланысы: көшпелі семинар сабақтары, отбасы мен балаларға әлеуметтік көмек көрсету орталықтары жағдайындағы практикумдар.

Болашақ әлеуметтік тәрбиешілердің, мамандардың және ата-аналардың сәтті бірлескен жұмысы ата-аналардың педагогикалық мәдениеті, отбасылық тәрбие деңгейін оңтайландыруға, демек, баланың одан әрі дамуына ықпал етті.

«Балалардың әлеуметтік және эмоционалды дағдыларының дамуы олардың оқу іс-әрекетіндегі жетістіктеріне жағымды ықпал етеді» [4], сондықтан да педагог үшін отбасымен жұмыс жасау құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі айқындала түседі. Демек, болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметінің негізгі құрамдас бөлігі ата-аналармен және балалармен өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру бойынша жүйелі жұмыс болуы өте маңызды, өйткені «өзара әрекеттестік кез келген адамға тән: сыныптағы оқушылар арасындағы өзара әрекеттестік, отбасы мүшелерінің арасындағы өзара әрекеттестік, ұжым арасындағы өзара әрекеттестік т.б.» орын алады [5].

Әлеуметтік педагог әлеуметтік, физикалық, материалдық жағдайдың жағымсыз құбылыстарының алдын алуды қамтамасыз етуі керек. Әлеуметтік педагог өз жұмысының ерекшелігіне сүйене отырып, отбасымен қарым-қатынас пен байланысқа шығады, өйткені көптеген отбасылар көмек сұрамайды және оларға көмек қажет. Ол үшін әлеуметтік педагог осы саладағы проблемалы балаларды анықтау үшін әртүрлі әдістерді қолданады, содан кейін мәселені тереңірек зерттеу үшін бүкіл отбасымен байланысқа шығады. Сондықтан әсер етудің бастапқы объектісі баланың өзі болып табылады, содан кейін ғана әлеуметтік педагог отбасына барады, онда проблемалар ата-анасымен немесе бүкіл отбасымен, жағдайға байланысты шешіледі.

Әлеуметтік педагогтың отбасымен қызметі әлеуметтік - педагогикалық көмектің үш негізгі компонентін қамтиды: білім беру, делдалдық, психологиялық. Білім беру көмегі-бұл баланың тәрбиесі мен оқуына көмектесу. Психологиялық көмек психологиялық қолдауды және психологиялық жағдайды түзетуді қамтиды.

Ұйымдағы көмек отбасылық демалысты ұйымдастыруға бағытталған. Басты мақсат – отбасы мүшелерін бейресми жағдайда ортақ іспен біріктіру. Бұл дәстүрлі бірлескен кешкі кино көру немесе үстел ойынын ойнау немесе жаһандық, іс-шараларға қатысу, дәлірек айтқанда балалар мерекелерін, көрмелерді, конкурстар мен жазғы демалыстарды ұйымдастыру сияқты болуы мүмкін. Отбасының асыл іс-әрекеті тек өз пайдасына ғана емес, сонымен қатар басқа адамдардың пайдасына да жүруі маңызды.

Әлеуметтік педагогтың үш рөлі бар. Олар отбасымен жұмыс кезінде қолданылады:

Кеңесші. Кеңесші ата-аналарға балалармен қарым-қатынас жасаудың маңызды екенін көрсететін ақпарат беруі керек. Сондай-ақ, бұл рөлдің міндеті-баланы тәрбиелеуге арналған педагогикалық кеңестерді әзірлеу, білім беру әдістерін ұсыну, баланың даму кезеңдерінің ерекшеліктері және әр кезеңнің ерекшеліктері туралы ақпарат беру.

Кеңес беруші. Бұл рөл жоғары сапалы құқықтық білімді қажет етеді. Кеңесші отбасылық заңнаманың ерекшеліктерін ашып, кеңес береді. Рөл отбасымен тар және жеке жұмысты қамтиды. Баланың дамуы дұрыс және сауатты болатын жағдайларды жасау жолдары туралы айту керек, сонымен қатар дисфункционалды отбасылардағы мәселелерді шешудің нақты әдістерін ұсынады.

Қорғаушы. Бұл рөл ең елеусіз жағдаймен жұмыс істеуді қамтиды. Егер ата-аналар жеке басының толық тозуында, маскүнемдікке, нашақорлыққа, балаларға қатыгездікпен қарауға, күнделікті өмірде толық күйреуге байланысты мінез-құлықтың жеткіліксіздігі жағдайында баланың құқықтарын қорғауға арналған. Ата-аналардың мұндай жағдайынан ата-аналардың балаларға деген адами қарым-қатынасы проблемалары туындайды, бұл олардың баласының өміріне қауіп төндіреді.[6]

Осылайша, жоғарыда келтірілген ақпаратты қорытындылай келе, әлеуметтік педагогтың жалпы білім беретін мектептегі дисфункционалды отбасылармен жұмысы өте күрделі жұмыс деп айта аламыз. Әлеуметтік мұғалім өмірдің бірнеше саласын түсінуі керек, проблемаларға тез жауап беруі керек, стреске төзімді және айтарлықтай білімді болуы керек. Әлеуметтік педагогтың жұмысында отбасылармен жұмыс істеу әдістерін таңдауға мұқият қарау, олардың түрлерін түсіну және осы түрлерді анықтай білу өте маңызды. Жұмыс кезеңдерін сақтау, дисфункционалды отбасындағы әр жағдайға көзқарас табу, оның барлық өкілдерімен қарым-қатынас жасау және уақтылы көмек көрсету маңызды.

Сондай-ақ, әлеуметтік педагогтың жұмысының маңыздылығын асыра бағалау өте қиын, өйткені әлеуметтік педагогтың әр әрекеті ойластырылған және құрылымдалған болуы керек, әйтпесе ол өзіне ғана емес, отбасына да, дисфункционалды отбасындағы балаға да зиян келтіретін қателік жіберуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Қоянбаев Ж. Б., Қоянбаева Р. М. Педагогика: Оқу құралы. Алматы, 2002]
2. [Сухомлинский А. В. Балаға жүрек жылуы. Шығармалар толық жинағы – Алматы, 1987]
3. [Холостова Е.И. Теория социальной работы: учеб. для бакалавров / Е.И. Холостова, Л.И. Конова, М.В. Вдовина. – М.: Юрайт, 2012. – 345 с.]
4. [Rodriguez V. et al. With awareness comes competency: The five awarenesses of teaching as a framework for understanding teacher social-emotional competency and well-being //Early Education and Development. – 2020. – Т. 31. – №. 7. – С. 940-972.]
5. [Галагузова М.А. Профессиональная подготовка социальных педагогов//Социальная работа. М., 2012.-№6. - С.79-85.]
6. [Шульга Т.И. Работа с неблагополучной семьей: пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и спец. «Социальная работа, [по курсу «Семьеведение»] – М.: Дрофа, 2005. – 254 с.]

УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ МЕН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Касымова Р.С.

п.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы

Қазақ ұлттық университеті,

Тілеубекова А.Т.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

2 курс магистранты,

Annotation

Modern approaches to determining the structure and content of the innovative educational environment of the university are considered; the concept of "teacher's readiness for innovation activity" is analyzed; pedagogical conditions for the formation of a future teacher's readiness for innovation activity are revealed.

Кілт сөздер: педагог, инновация, университет, педагогикалық білім беру, жаңа заман талаптары;

Бүгінде бүкіл әлемде білім беру саласында елеулі өзгерістер орын алуда. Білім беру жүйесін жанартудың маңызды стратегиялық бағыты Педагогикалық білім беруді жаңғырту болып табылады, өйткені педагогикалық кадрларды даярлау жүйесі тұтастай алғанда ұлттық білім беру жүйелерінің орталық элементі болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың аясында бүгінгі таңда шешілмеген бірқатар проблемалары бар Қазақстан Республикасының педагогикалық білімі үшін осы мәселенің өзектілігін атап өткен жөн. Бұл тұрғыдағы өзекті мәселелердің бірі қазақстандық жоғары оқу орындары қабырғасында болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауды дамыту және жаңарту болып табылады.

Олар неден көрінеді? Бірінші кезекте болашақ мұғалімдерді күшейтілген пәндік даярлауда: Оқу уақытының 60% - ы арнайы пәндік дайындыққа бөлінеді. Бұл болашақта бейіндік пән бойынша ғана қамтылған, бірақ психологиялық тұрғыда білім базасы аз мамандар даярланатын болады. [1].

Осы орайда, М. В. Ломоносов атындағы ММУ педагогикалық білім беру факультетінің деканы Н.Х. Розовпен келісуге болмайды: «Күшейтілген пәндік дайындық классикалық университет мұғалімін даярлау моделінің ерекшелігі. "Классикалық университет, негізінен, негізгі мектепке мұғалімдер дайындай алмайды. Оның студенттерге толыққанды психологиялық-педагогикалық дайындық, әдістемелік және педагогикалық тәжірибе беруге мүмкіндігі жоқ. Классикалық университет өз студенттеріне іргелі ғылыми дайындық береді және бейіндік мектептер, сыныптар үшін мұғалімдерді өте жақсы дайындай алады және осылайша білім берудегі осы тауашаны жабады. Бұл жерде классикалық және педагогикалық университеттер арасындағы нақты өзара іс-қимылды пысықтау ісі де бар... Өмірге қойылатын маңызды талаптардың бірі- педагогикалық университеттің түлегі тек пәндік біліммен қамтамасыз етіліп қана қоймай, адамдармен қалай қарым-қатынас жасауды, командада жұмыс істеуді, адамдарды қалай басқаруды, қақтығыстарды қалай шешуді түсінеді. Мұның бәрі болашақ мұғалімдерді психологиялық-педагогикалық даярлаудың проблемалары» [2].

Біздің көзқарасымыз бойынша, көрнекті психолог Л. С. Выготскийдің сөздерін еске түсіру Занды, ол: «...Біз мұғалімге қоятын бірінші талап-бұл математик, сөздік және т.б. емес, ғылыми білімді кәсіби және шынайы мұғалім болу»[3].

Қысқаша айтқанда, қазіргі таңда болып жатқан көптеген қателіктер, дайындығы аз, педагогика-психологиялық тұрғыда білім базасы аз педагогтардың әсерінен елімізде түрлі

мәселелер орын алуда. Мұғалімдерді сапасыз дайындаудың келеңсіз көріністерінің болуын осындай белгілі факті де дәлелдейді: бастауыш мектепті бітіргеннен кейін оқушылардың 80%-дан астамы «үздік оқушылар» және «жақсы оқушылар». Болашақта олардың үлесі жыл сайын азаяды: шығарылымда олар әрең дегенде 10% құрайды. Бүгінгі таңда (медициналық, психологиялық, социологиялық зерттеулерге сәйкес) дені сау емес балалардың (моральдық, психикалық, физикалық, әлеуметтік аспектілері бойынша) 30-40% мектепке келеді, ал мұндай оқушылар 80-85% бөлігі мектептен кетеді. Оқушыларымыздың барлық аспектілері бойынша (адамгершілік, психикалық, физикалық, әлеуметтік) денсаулығының төмендігі білім сапасына тікелей пропорционалды. Оған дәлел – ҰБТ қорытындысы.

Әлеуметтік жағдайы төмен балалардың 80-85 пайызы мұғалімдердің кәсіби еместігінің салдары.

Оқушыларды адамгершілік, еңбек, эстетикалық және дене тәрбиесіне зиян келтіретін зияткерлік дайындыққа сүйене отырып, мұғалімдер жеке адамның, қоғамның, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытуға ғана емес, сонымен бірге тұтастай алғанда мемлекеттің қауіпсіздігіне де қауіп төндіреді. Дені сау емес балалардың 80-85% - ы (моральдық, физикалық, психикалық және әлеуметтік) жоғары оқу нәтижелерін береді деп кім айтты. Бірақ балалардың денсаулығы қоғамның экономикалық, әлеуметтік және моральдық әл-ауқатын сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады.

Қазақстандық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасына сәйкес кәсіптік білім берудің негізгі мақсаттары: еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, жауапты, өз кәсібін еркін меңгерген және қызметтің аралас салаларында бағдарланатын, мамандығы бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде тиімді жұмыс істеуге қабілетті, тұрақты кәсіби өсуге, әлеуметтік дамуға дайын білікті қызметкерді даярлау болып табылады. Білім беруді жаңғыртудың мақсаты-білім беру жүйесін тұрақты дамыту тетігін құру болып табылады.

Қоғам өзінің дамуының әртүрлі кезеңдерінде жаңа стандарттар мен жұмыс күшіне талаптар қойды. Бұл білім беру жүйесін дамытуды қажет етті. Егер нақты тұжырымдалған білім беру идеялары болса және оларды білім беру процесінің барлық қатысушылары жеке қабылдаған болса, білім беру процесс және нәтиже ретінде тиімді және сапалы бола алады. Қазақстан Республкасының Президентінің халыққа жолдауында біздің еліміздің болашағы шикізат қорлары мен табиғи ресурстармен емес, зияткерлік әлеуетімен, ғылымның даму деңгейімен және жоғары технологиялармен анықталатындығы нақты тұжырымдалған.

Ол үшін еліміздің білімі дамудың ерекше инновациялық режиміне көшуі керек, онда біздің халықтық білім берудің ең жақсы дәстүрлерін сақтай аламыз және сонымен бірге білім беру жүйелерін дамытудың әлемдік тенденцияларын ескеріп, білімімізді әлемдік нормалар мен стандарттармен байланыстыра аламыз. Білім беруді инновациялық дамытудың стратегиялық міндеттерін қоятын "білім беру" басым жобасы осы жолдағы басым қадам болып табылады. Мұндай даму құралдарының бірі инновациялық технологиялар болып табылады, яғни бұл педагогикалық қызмет нәтижелеріне тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ететін оқытушылар мен студенттердің өзара әрекеттесуінің түбегейлі жаңа тәсілдері, әдістері.

Прогрессті алға жетелейтін ғылыми жаңалықтар адам білімінің барлық салаларын қамтиды. Әлеуметтік инновацияның бір түрі – педагогикалық инновация.

Педагогикалық инновация-бұл педагогика саласындағы жаңалық, білім беру ортасына оның жеке компоненттерінің де, жалпы білім беру жүйесінің де сипаттамаларын жақсартатын тұрақты элементтерді (инновацияларды) енгізетін мақсатты прогрессивті өзгеріс.

Педагогикалық инновациялар білім беру жүйесінің меншікті ресурстары (қарқынды даму жолы) есебінен де, қосымша қуаттарды (инвестицияларды) – жаңа құралдарды, жабдықтарды, технологияларды, күрделі салымдарды және т.б. (экстенсивті даму жолы) тарту есебінен де болуы мүмкін. [5]

Педагогикадағы инновациялық өзгерістердің негізгі бағыттары мен объектілері:

- білім беру процесінің жаңа модельдерін жобалау;
- білім беруді және білім беру мекемелерін дамыту стратегияларының тұжырымдамаларын әзірлеу;
- білім беру мазмұнын жаңарту, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын өзгерту және әзірлеу;
- педагог кадрларды даярлауды жақсарту;
- оқушылардың психологиялық, экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, денсаулық сақтау технологияларын әзірлеу оқыту;
- оқыту мен тәрбиелеудің табыстылығын қамтамасыз ету, білім беру процесі мен оқушылардың дамуына мониторинг жүргізу;
- жаңа буын оқулықтары мен оқу құралдарын әзірлеу.

Прогрессивті инновациялар ғылыми негізде пайда болады және тәжірибені алға жылжытуға ықпал етеді. Педагогика ғылымында түбегейлі жаңа және маңызды бағыт пайда болды-инновациялар мен инновациялық процестер теориясы. Білім берудегі реформалар-бұл білім беру мекемелерінің қызметін, дамуы мен өзін-өзі дамытуын және оларды басқару жүйесін түбегейлі өзгертуге және жақсартуға бағытталған инновациялар жүйесі.

Оқытудың инновациялық технологияларына мыналар жатады: интерактивті оқыту технологиялары және компьютерлік технологиялар.[5]

Оқытудың интерактивті технологиялары дәрістерінің басты мақсаты-студенттердің тікелей тиімді қатысуымен білім алу. Модельденген проблемалардың ішінде оқу материалының нақты мазмұнына байланысты ғылыми, әлеуметтік, кәсіби болуы мүмкін. Мәселені қою студенттерді белсенді ақыл-ой белсенділігіне, қойылған сұраққа өз бетінше жауап беруге тырысады, ұсынылған материалға қызығушылық тудырады және студенттердің зейінін белсендіреді.

Пікірталас семинары кез-келген мәселені оны сенімді шешу жолдарын анықтау үшін ұжымдық талқылауды қамтиды. Пікірталас семинары оның қатысушыларының диалогтық қарым-қатынасы түрінде өткізіледі. Ол жоғары ақыл-ой белсенділігін талап етеді, дау-дамайды басқаруға, мәселені талқылауға, өз көзқарастары мен сенімдерін қорғауға, ойларын қысқа және нақты жеткізуге мүмкіндік береді. Семинар-пікірталастағы кейіпкерлердің функциялары әртүрлі болуы мүмкін.

Оқу пікірталасы-проблемалық оқыту әдістерінің бірі. Ол сұраққа қарапайым және біржақты жауап беру қажет болған кезде проблемалық жағдайларды талдауда қолданылады, ал балама жауаптар қабылданады. Пікірталасқа қатысушылардың барлығын қосу мақсатында кооперативті оқыту (оқу ынтымақтастығы) әдістемесін қолданған жөн. Бұл әдіс шағын топтарда оқушылардың бірлескен жұмысы кезінде өзара оқытуға негізделген. Оқу ынтымақтастығының негізгі идеясы қарапайым: студенттер жалпы тапсырманы орындау немесе ортақ мақсатқа жету үшін зияткерлік күш-жігері мен күш-жігерін біріктіреді (мысалы, мәселенің шешімін табу).

Жобалық оқыту технологиясы болашақ нақты мамандыққа қарамастан, шығармашылық іс-әрекетке қажет оқушының шығармашылық қабілеттері мен тұлғалық қасиеттері үшін педагогикалық жағдай жасауға ықпал етеді.

Компьютерлік оқыту технологиялары _ бұл компьютер арқылы ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және оқушыға беру процестері.

Кәсіптік білім беру жүйесінде компьютерлік технологияларды қолдану көптеген педагогикалық міндеттерді жүзеге асыруға ықпал етеді.

Болашақ мамандықтың мәнін көрсететін оқытудың инновациялық технологиялары маманның кәсіби қасиеттерін қалыптастырады, оқушылар нақты жағдайға жақын жағдайларда кәсіби дағдыларын дамыта алатын өзіндік полигон болып табылады.

Аталған пәндерді меңгеру нәтижесінде болашақ педагог:

Білуі керек: инновациялық үдерістің негізгі ұғымдарын; білім берудегі инноватиканы дамытудың жаңа концепцияларын, идеяларын және бағыттарын; білім берудегі инновациялық үдерістердің инструментарийін (әдіс-тәсілдерін).;

Меңгеруі керек: жаңа білім алу және пайдалану; инновациялық үдерістердің тиімділігін бағалау; білім беру үдерісінде заманауи инновациялық технологияларды қолдану; инновацияларды жүзеге асыру үшін білім беру ортасын қалыптастыру; инновациялық үдерісте оқытудың модельдерін, әдістемелерін, тәсілдерін әзірлеу;

Меңгеруі тиіс: инновациялық үдерістер саласында заманауи білім алу әдістерін; оқытудың әртүрлі сатыларында және әртүрлі мекемелерде инновациялық үдерістерді пайдалану әдістерін; инновациялардың білім беру және тәрбие процестеріне әсерін талдауды; инновациялық жұмыс тәжірибесін зерделеу және беру қабілетін[6].

Педагогикалық жоғары оқу орындарының түлектерінде осы білім, білік және дағдылардың болуы инновациялық құзыреттердің қалыптасуын бағалауға мүмкіндік береді және студенттердің инновациялық қызметке дайындығының көрсеткіші болып табылады.

Кәсіптік білім беру жүйесіндегі инновациялық қызметтің мақсаты инновациялық ойлау қабілеті дамыған және инновациялық мәдениеттің жоғары деңгейі бар адамды қалыптастыру болып табылады.

Осылайша, жоғары оқу орнында инновациялық білім беру ортасын құра отырып, біз Болашақ педагогтардың инновациялық қызметке дайындығын қалыптастыруға ықпал ететін боламыз, бұл қазіргі жағдайда кәсіби педагогтың маңызды сапасы болып табылады, онсыз педагогикалық шеберліктің жоғары деңгейіне қол жеткізу мүмкін емес.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Дзиов А.Р. «Инновациялық дамуға көшу жағдайындағы жоғары кәсіби білім мазмұны, Ғылым мен білімнің қазіргі мәселелері». - 2011. - № 3.]
2. [Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің педагогикалық білім беру факультетінің деканы Розов Н.Х. М.В. Ломоносов // «Ресейдің педагогикалық жоғары оқу орындары ректорларының Бүкілресейлік семинар-кеңесінің материалдары» (Мәскеу. 25 ақпан 2010 ж .)]
3. [Выготский Л.С. 6 томдық шығармалар жинағы. М., 1984. Т.]
4. [Иванова Н. К. «Салауатты өмір салтын қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары». - Самара, 2000.221 Б.]
5. [Подласый И. «Педагогикалық инновациялар». 1999. Б 576.]
6. [Қайдарова А.Д. «Қазақстан Республикасындағы жоғары педагогикалық білім махмұнындағы инновациялар мен дәстүрлер» // Қолданбалы және фундаменталды зерттеулердің халықаралық журналы. - 2014. - № 5-2. - 185-188 б.;]

САМОСТОЯТЕЛЬНО- ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ УЧИТЕЛЕЙ

Лю Лицзюнь,
докторант 3 курса КазНУ им. аль-Фараби

Annotation

Today's society is a learning society. With the continuous development of science and technology, teachers must improve their professional quality to adapt to the new society. The self-directed learning theory originated in the field of adult education can promote the

professional development of teachers. Therefore, on the basis of expounding the connotation of self-directed learning and the staged theory of staged self-directed learning and teacher professional development, it is found that there is a certain correspondence between Grow's staged self-directed learning model and the development stage of teacher growth. This paper makes some reflections on teacher training, and puts forward specific implementation strategies for teachers' professional development and self-directed learning according to the training practice.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, поэтапная модель самостоятельного обучения, профессиональное развитие учителя, подготовка учителей.

Профессиональное развитие учителей представляет собой устойчивый процесс развития, позволяющий учителям постоянно повышать свой профессиональный уровень. Это требует не только поддержки внешних условий, но также требует от учителей мотивации к постоянному самосовершенствованию и активному обучению в соответствии с их реальной ситуацией. Учителя должны иметь способность к самостоятельному обучению, чтобы постоянно способствовать личному развитию и стать квалифицированными специалистами [1].

В 1966 г. А. Таф впервые предложил концепцию «самонаправленного обучения». Он определяет «программу обучения» как единицу измерения самообучения и определяет ее как «серию действий, связанных с определенным количеством времени» [2]. Западные исследователи образования взрослых (Knowles, Long, Garrison, Grow) провели всесторонний и систематический анализ самостоятельного обучения взрослых с разных точек зрения и сформировали свои собственные теоретические системы [3, 4]. Знание и понимание значения самонаправленного обучения представляют собой разные выводы, полученные из разных точек зрения, которые помогают исследованиям и постоянному развитию образования и обучения взрослых.

В приведенной ниже таблице 1 кратко представлены определения и перспективы самостоятельного обучения.

Таблица 1. Эксперты и точки зрения

Ученые	Определения	Акцент
Knowles	Люди активно диагностируют потребности в обучении, формируют цели обучения, определяют человеческие и материальные ресурсы для обучения, выбирают и принимают соответствующие стратегии обучения и, наконец, оценивают процесс результатов обучения [5].	самоуправление, ответственность за свои действия
Long	Самостоятельное обучение — это умственный процесс, который учащиеся целенаправленно и сознательно контролируют, чтобы приобретать знания, понимать и решать проблемы, а также развивать и укреплять свои способности к обучению [6].	целенаправленный мыслительный процесс; мотивация к обучению
Garrison	Самонаправленное обучение — это не чисто независимый и автономный процесс обучения, не наблюдаемый процесс или действие, а процесс, в котором учащиеся и учителя общаются и сотрудничают друг с другом [7].	собственная ответственность за обучение; общение
Grow	Самонаправленность учащегося — это не только личностная тенденция, развивающаяся поэтапно, но и ситуационная реакция, самоуправляемость учащегося развивается поэтапно, от низкого уровня к высокому, это развитие есть единство личностной тенденции и ситуативное реагирование [8].	ситуативный; постановочный

Самостоятельное обучение является темой исследований в области образования взрослых (андрогогики). Многие ученые выдвинули свою собственную модель самостоятельного обучения на основе предыдущих исследований и в сочетании с собственной практикой. Например, практикующий специалист по самостоятельному обучению Knowles предложил модель самостоятельного обучения, состоящую из шести шагов. Модель поэтапного самонаправленного обучения Grow предполагает, что учащиеся осуществляют поэтапное самосовершенствование, саморазвитие, а наставники могут способствовать или препятствовать этому развитию. Поэтапная модель самонаправленного обучения Grow имеет шесть конкретных предположений, три из которых заключаются в том, что цель образовательного процесса состоит в том, чтобы подготовить учащихся на протяжении всей жизни [9]. Поэтапная модель самостоятельного обучения Grow показана в таблице 2.

Таблица 2 Поэтапная модель самостоятельного обучения Grow

Этапы	Название	Тип учащегося	Тип обучающего	Пример
I этап	Низкий уровень самостоятельности	Зависимый	Авторитетный Лидер	Обучение с немедленной обратной связью, практика, информативная речь, преодоление недостатков и сопротивления
II этап	Самостоятельный ученик	Интересующийся	Мотиватор Наставник	Поучительные презентации, управляемые дискуссии, постановка целей, стратегии обучения
III этап	Средний уровень самостоятельного обучения	Присутствующий	Сторонник	Содействие равноправному участию учителей в дискуссиях, семинарах, контрактах на групповое обучение
IV этап	Высокий уровень самостоятельного обучения	Самостоятельный	Консультант Авторизатор	Стажировки, диссертации, индивидуальные задания, самостоятельные учебные группы

Профессиональное развитие учителей имеет этапы. Многие отечественные и зарубежные ученые имеют свои взгляды на поэтапные исследования профессионального развития учителей. Трехэтапная теория развития учителя Бертона выделяет этапы: выживание, приспособление и зрелость. Модель цикла карьеры учителя Губермана он разделил на 5 периодов: вступительный период, стабильный период, экспериментальный и дивергентный период, спокойный и консервативный период, период выхода [10].

С точки зрения педагогического образования, самонаправленное обучение может позволить учителям самостоятельно определять цели обучения, содержание, методы, контроль и завершение процесса обучения в соответствии со своими собственными основаниями, интересами и потребностями, чтобы учителя имели достаточную автономию профессионального развития.

Самонаправленное обучение как тип обучения, направленного на саморазвитие, обладает характеристиками автономии, рефлексии и трансцендентности, что отражает характер роста учителей и их внутренние потребности [11]. Таким образом, самостоятельное обучение имеет большое значение для профессионального развития

учителей. Самонаправленное обучение профессиональному развитию учителей станет неизбежной тенденцией в развитии обучающегося общества.

В последние годы очное обучение, дистанционное обучение или их сочетание в основном используются для содействия росту профессиональных знаний учителей и повышения их профессионального развития. При традиционном обучении, хотя некоторые преподаватели и занимаются самообучением, большинство из них по-прежнему получают информацию пассивно. В онлайн-обучении преподаватели обычно смотрят видео для самостоятельного обучения, а затем общаются в дискуссионной зоне. Верно, что этот метод может в определенной степени улучшить способности учителей, но он не может гарантировать, что учителя смогут активно использовать знания, полученные в ходе обучения, и активно усваивать новые знания в работе после обучения.

Кроме того, многие из текущих учебных материалов основаны на навыках, а время в основном краткосрочное, поэтому в долгосрочной перспективе повышение профессионального качества учителей только с помощью этого метода обучения происходит относительно медленно. Профессиональное развитие учителя — это не то, чего можно достичь за один или два коротких тренинга, а непрерывный процесс развития на протяжении всей карьеры. Поэтому, хотя подготовка учителей может улучшить способности учителей в некоторых аспектах, она не может улучшить способность учителей к самостоятельному обучению и заставить их стать самостоятельнообучающимися. Поэтому необходимо найти определенный способ решения этой проблемы. Самостоятельное обучение может позволить учителям активно решать проблемы в обучении.

В обучающемся обществе 21 века идея обучения на протяжении всей жизни глубоко укоренилась. Являясь основой образования, учителя должны идти в ногу со временем, чтобы изучать передовые концепции и постоянно совершенствоваться. Необходимо придавать большое значение профессиональному развитию учителей и постоянному повышению профессиональных качеств учителей с помощью различных методов обучения. Для будущих учителей, находящихся на низком уровне самостоятельного обучения, тренеры должны использовать зону ближайшего развития для постановки четких целей обучения, поскольку их учебная мотивация недостаточно сильна. Кроме того, поскольку нынешние будущие учителя выросли в эпоху информационных технологий, обучение должно быть связано с улучшением возможностей информационных технологий.

Квалифицированным учителям, находящимся на этапе самостоятельного обучения, необходимо постоянно улучшать мотивацию. Для учителей содержание обучения может быть сосредоточено на использовании новых технологий и интеграции дисциплин и информационных технологий, так как они уже обладают определенными знаниями в области методов обучения. Для опытных учителей на промежуточном этапе самостоятельного обучения тренеру необходимо общаться с ними, делиться опытом и зрелыми практиками. Учителя на этом этапе имеют богатый педагогический опыт, но из-за их возраста у многих учителей может отсутствовать способность использовать информационные технологии, поэтому основное внимание в обучении может быть уделено развитию способностей к информационным технологиям. Формой обучения может быть онлайн-обучение, специальные семинары, посещение педагогических мероприятий в известных школах, просмотр занятий известных учителей, постоянная практика, обобщение и анализ собственного педагогического опыта, постепенно формирует собственный стиль.

Список использованных литератур:

1. [ЧэньСяосинь.О самостоятельном обучении и профессиональном развитии учителей. Подготовка учителей начальной и средней школы, 2011(1):11-13.]
2. [HeAixia.Прошлое, настоящее и будущее зарубежных исследований в области самостоятельного обучения. Образование взрослых, 2009(12):52-55.]
3. [Tough, A. M. The adult's learning projects: A fresh approach to theory and practice in adult learning. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education, 1979: 7]
4. [ЛюФэньюэ. Сравнительное исследование развития западной теории самостоятельного обучения взрослых [J] Современное дистанционное образование, 2014(2):28-33.]
5. [Knowles M. Self -directed learning: A guide for learners and teachers. Toronto: The Adult Education Company, 1975: 18.]
6. [Laurent Cosnefroy, Philippe Carré. Self-regulated and self-directed learning: why don't some neighbors communicate? International Journal of Self-Directed Learning,2014(2):1-12]
7. [Дун Шоувэнь, ЧжанХуа, Обучение взрослых: Издательство нефтяного университета, 1994: 118.]
8. [ЛюФэньюэ. Сравнительное исследование развития западной теории самостоятельного обучения взрослых. Современное дистанционное образование, 2014(2):28-33.]
9. [Gerald O. Grow. Teaching learners to be self-directed. AdultEducationQuarterly,1991(3):125-149.]
10. [ХеБинь Введение в теорию этапов профессионального развития иностранных учителей // Журнал молодых учителей, 2007(5):115-117.]
11. [ЧэньСяосинь.О самостоятельном обучении и профессиональном развитии учителей. Подготовка учителей для начальных и средних школ, 2011(1):11-13.]

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Казбекова Айнаш Жарасовна,
Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы
Ақшатау орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің
мұғалімі, педагог-зерттеуші

Annotation

This article presents a detailed analysis of the methods and techniques used in the subject of the Kazakh language and literature on the updated content of education. He also focused on the role of innovative methods in teaching the discipline.

Keywords: Venn diagram, innovation, discussion, teaching methods, technologies.

Қазіргі кезде білім беру жүйесіне қойылып отырған талап – өмірден өз орнын таңдай алатын, өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез-келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласынан білімі мен білігін көрсете алатын, өз ойы мен пікірін айта білетін, мәдениетті жеке тұлғаны қалыптастырып тәрбиелеу. Демек: «оқыту әдістері – оқытудың мақсат-міндеттеріне сай оның мазмұнын оқушыларға меңгертуде оқытушы мен оқушылардың қолданатын амал-тәсілдері мен құралдарының жиынтығы болып табылады. Оқытушы оқыту әдістерінің көмегімен оқушыларға білім беріп, олардың тәжірибелік

әрекетін ұйымдастыруда өзінің іс-әрекетін оқушылардың таным әрекетіне басшылық етумен байланыстырады» деп сипаттама беріледі [Артықова Т.М., Қыстаубаева Ж., 2005: 220].

Мұғалім оқытудың нәтижесін арттыруда оқыту әдістеріне қатысты амал-тәсілдерімен қатар оның құралдарын да пайдаланады. Әдіс деген сөз гректің «*metodos*» деген сөзінен шыққан. Метод деген ұғым *белгілі ақиқатқа, шындыққа, мақсатқа жетудің жолдары* деген мағынаны білдіреді. Қысқаша психологиялық-педагогикалық сөздікте: «әдіс – мақсатқа қол жеткізетін жол, тәсіл, белгілі жолмен тәртіпке салынған іс-әрекет» - деп келтірілген [Бақыбекова Н., 2007: 16].

Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әр түрлі технологиялары жасалып, білім беру мекемелерінің тәжірибесіне енуде. Жаңа технологияларды меңгерту мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Жаңа технологиялар теориялық тұрғыда дәлелденіп, тәжірибеде жақсы нәтижелер беруде. Жаңа педагогикалық технологияларды күнделікті сабақ үрдісінде пайдалану үшін, әр мұғалім алдында отырған оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтік мақсатына, мүддесіне сай, өзінің шеберлігіне орай таңдап алады. Бұл жаңа технологиялар – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, терең ойлай білуін, теориялық негіздерін, эстетикалық көзқарастарын пайымдауын, баға беруін, танымдық белсенділігін дамытуға бағытталған. Жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбие үрдісін жаңаша дамыту, яғни оның нәтижесінің жоғарғы деңгейде болуын қадағалау жаңашыл педагогтардың қолында болды. Олар педагогикаға «жаңа технология» терминін енгізді. Бұл жаңашыл педагогтардың мақсаты: «оқушылардың алатын білімдерін сапалы ету, оның толыққанды жеке тұлға болып қалыптасуына негіз болу. Осыған орай қазірде педагогикалық технологиялар көптеп саналады» [Оралбаева Н. Жақсылықова Қ., 1996: 180].

Еліміздің алдағы уақытта көркейіп, дамыған елу елдің қатарына қосылу мақсатында білім сапасын арттыруымыз қажет. Мұғалім өзінің біліктілігін арттырмайынша, оқушының білім сапасын арттыра алмайды. Еліміздің дамыған елге айналуына, көк байрағымызды желбірте жоғары көтеріп, Қазақстан деген елдің бар екендігін әлемге танытатын біздің білімді жастарымыз. Заман талабына сай білім ордаларында оқушыларға тиімді сабақ үдерісін ұйымдастыра білетін, жаңашыл ұстаз болу барша ұстаздың басты мақсаты. Оқушыларға сабақ беруде жаңа технологияларды пайдалану арқылы білімін арттыра аламыз. Сондықтан да олардың білімді терең меңгеруіне, ойлануына, өз бетінше ізденуіне, алған білімін кез келген жерде пайдалана алатындай етіп қалыптасуына қолдау көрсетуіміз қажет. Жалпы алғанда: «заман талабына сай білім беруде маңызды жақтары өте көп. Білім-теңіз, оның тереңін жетік білетін, қыр-сырын меңгерген, құпиясын аша алатындар ғана бойлай алады. Мұндай адамдарды мұғалімдер ғана тәрбиелеп, дайындайды. Мұғалім білімді оқушы санасына сабақ арқылы жеткізеді, ал сабақ сапасын арттыру – барлық мұғалімдерді толғандыратын маңызды мәселе. Күн сайын өтетін жаттанды кезендерден тұратын дәстүрлі сабақтар оқушыларды жалықтырып, білімге ынтасын төмендетері сөзсіз. Сондықтан өзіміздің алдағы педагогикалық жұмысымызда сабақты жандандырудың әдіс-тәсілдерін дұрыс таңдап, бұған оқушыларды тартып, олардың белсенді өз бетімен ізденіп жұмыстануын ұйымдастыруды алдыма міндет етіп қоямыз» [Бұзаубақова Қ.Ж., 2013: 250].

Қазіргі кезде мектептерде жиі қолданылып отырған жаңа технологиялардың бірі – оқушылардың жазу мен оқуда сын тұрғысынан ойлау қабілетін қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдер. Осындай әдістеме негізінде жасөспірімдерге қазақ тілі мен әдебиетінен терең де тиянақты білім беруді өз тәжірибемде жиі қолданып келемін. Сын тұрғысынан ойлау әдісі арқылы оқушылардың өз бетімен ізденіп, өзін-өзі реттей отырып диалогтік қарым-қатынас арқылы білімдерін арттырып, сандық технологияларды пайдалана білетін белсенді, білімді, саналы азаматтарды тәрбиелеу керек екендігін

түсіндім. Оқушылар басқалардың айтқан пікірлеріне күмәнмен қарап, ой електерінен өткізе білу қабілеті болып саналады. Яғни мұғалімнің де, оқушының да сыни тұрғыдан ойлау қабілеті арта түсетіні анық.

Бүгінгі таңда оқу және жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау әдісі кез келген сабақта кез келген стратегиялары құнды, әрі бағалы. Бұл стратегиялар оқушылардың қызғушылығын арттыра отырып, ұстаздың тығырыққа тірелетін сәттерінен арылтады. Сұрақ қою, ой шақыру, білім көпірі, бес жолды өлең, еркін жазу, білемін, үйренгім келеді, білгім келеді, Венн диаграммасы, пікірталас, болжау, автор орындығы, топтастыру, т.б, стратегияларын қолдану оқушылардың мотивациясын оятып, ынталандыра түсері сөзсіз. Сонымен қатар бұл стратегиялар оқушының көзқарасын, түсінігін дамыта түседі, жалықтырмайды. Сыни тұрғыдан ойлау туралы анықтамалық сөздікте: «сыни тұрғыдан ойлау (ағыл. «critical thinking» - сыни жаттығу) – мәселеге қорытынды жасай отырып заттар мен оқиғаларды талдауда қолданылатын және негізделген баға мен түсініктеме беруге, алынған нәтижелерді оқиғалар мен проблемаларға дұрыс қолдануға мүмкіндік беретін пайымдау жүйесі. Жалпы, сыни тұрғыдан ойлау деп сынға дейінгі ойлауға қарағанда жоғары деңгейдегі ойлау түсініледі. Белгілі бір қоғамда ойлаудың сыни деңгейіне өту – осы қоғамның өркениетті дамуының басталу алғышарты деген пікір бар. Тар мағынада сыни тұрғыдан ойлау «ойлау туралы ойлау» деп сипатталады. Психолог Дайана Халперн сыни тұрғыдан ойлауды күтілетін түпкі нәтижеге қол жеткізудің мүмкіндігін ұлғайтатын когнитивтік техникалар мен стратегияларды қолдану деп қарастырады» деп келтіреді [Дүйсенбаев А.Қ., 2021: 205].

Демек, сыни ойлау, талдау өте маңызды мәселелерді зерделеу мен тәжірибені ой елегінен өткізуді қамтиды. Сыни тұрғыдан ойлау – қазіргі таңда Қазақстандағы білім алушы жастар үшін ең тиімді тәсіл болып табылады. Өйткені, оқушы мен мұғалімді сыни тұрғыдан ойлауға, проблеманы тез шешуде қолдануға болады. Оқушылар өздерінің ақпараттарының шынайылығына және басқалардың айтқан пікірлеріне күмәнмен қарап, ой елегінен өткізе білу қабілеті болып саналады. Ал мұғалімдер өздерінің іс-тәжірибелерінде жаңа тәсілдерді пайдалана отырып, сыни тұрғыдан бағалау болып табылады.

Сыни тұрғыдан ойлау ең маңыздысы болғандықтан, ойлай отырып мәселелерді талқылайды. Оқушыларға шығармашылық бағыт-бағдар бере отырып, үздіксіз іс-әрекетке жетеледім. Бұл бағдарламаны оқып, үйреніп оны өз жұмысымда қолданып мұғалімдік кәсіптің қыр-сырына тереңдей түстім. Бағдарлама стратегиялары оқушылардың бірін-бірі тындап, құрметтеуіне үйретті. Қуанышпен айта кететін жайт, бұрын үндемей отыратын балалардың сабаққа қызу араласуы. Жай уақытта олар өздерін бұлай көрсетуге бара қоймас еді. Сабақтарды ерекше, жаңа технология жобасымен өтуі оларға еркін сөйлеп, ойларын ашық жеткізуге, сыншыл көзқарас байқатуларына мүмкіншілік туғызғандай.

Сонымен қатар, орта мектептің оқу-тәрбие үдерісінде педагогикалық технологияларды пайдалануда өзіндік сипаттамаларына сәйкес қолдану мүмкіндіктеріне тоқталамыз:

Бастауыш саты – оқушылардың интеллектуалдық дамуының іргетасы, оқу әрекетінің қалыптасуын қуатты кезеңі. Олардың есте сақтау қабілеті мықты болғанымен қабылдауы тұрақсыз келеді, не нәрсені болса да білуге құмар қолымен ұстап көзбен көргенді ұнатады. Сондықтан сабақта көрнекілік ойын элементтерін қолданып оқу үрдісін қызықты ұйымдастыру қажет.

Бастауыш сыныпта қолданылатын технологиялар «Ойын арқылы оқыту технологиясы», «Модульдік оқыту технологиясы», «Білім беру ізгілендіру технологиясы».

Орта сыныптағы саты – бұл кезеңде барлық пәндер оқытылатындықтан оқу материалдары күрделі болып келеді. Оқушылардың білі алуында көрнекілік, өз бетіне жұмыс жасау, т.б. әдіс-тәсілдерін қолдануға мүмкіндігі зор. Бұл кезеңде «Проблемалық оқыту технологиясы», «Дамыта оқыту технологиясы», «Оқытудың ақпараттық технологиясы» т.б. қолданған жөн

Жоғары сыныптағы саты - өз бетімен оқу дағдыларын игеруге бейім өзіндік көзқарасқа ие және барлық пәндерден хабары бар саналы азаматтар. Осы ерекшеліктер негізінде оларға мынадай технологияларды пайдалануға болады: «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту», «Деңгейлік оқыту технологиясы», «Проблемалық оқыту технологиясы», «ақпараттық оқыту технологиясы» т.б.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқыту барысында сын тұрғысынан ойлауға арналған әртүрлі қызықты тапсырмалар беру, топтық жұмыста белсенділігін арттыру мақсатында постерлер жасату арқылы баланың қызығушылығы артады. Әрбір сабақ соңында оқушылармен кеңесу барысында оларға зерттеушілік қабілетті арттыру үшін интернет желісіне кіріп, іздену керектігін және кітапханаларға барып тіл байлықтарын арттыру үшін әдеби оқулықтар алып оқуды түсіндіремін. Оқушының сыни тұрғысынан ойлануына оң ықпалын тигізетін әңгіме түрі зерттеушілік әңгімесі болып саналады. Осы зерттеушілік әңгімені өз сабақтарымда жиі қолданамын. Сонда ғана оқушы білімді, саналы, ойлау қабілеті мен сөйлеу шеберлігі дамитындығын, өмірге көзқарасы қалыптасып, белгілі бір шешімді қабылдай алатынын, есте сақтау қабілеті дамитындығын, алған білімін кез-келген жерді пайдалана алатын тұлға қалыптасатынына сенемін.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Артықова Т.М., Қыстаубаева Ж. Қазақ тілі мен әдебиетін. Оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005. – 220 б.]
2. [Бақыбекова Н. Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру. – Қазақстан мектебі журналы. – №4, 2007. – 166.]
3. [Оралбаева Н. Жақсылықова Қ. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 1996. – 180 б.]
4. [Бұзаубаева Қ.Ж. Жаңа педагогикалық технология. – Тараз, 2013. – 250 б.]
5. [Дүйсенбаев А.Қ. Педагогика және психологиядан анықтамалық сөздік. – Алматы: «Medet Group», 2021. – 205 б.]

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІЛІКТІЛІГІН ДАМУ

Санбаева Балым Жалғасқызы

ҚазҰУ

1 курс докторанты

Annotation

In society, the impact of the development of Science and the prosperity of the country in the new economic conditions sets the task of improving the structure and content of Education. Thanks to the transfer of the content of education on a national basis and the accumulation of new teaching tasks and best practices, education is entering a creative and pedagogical civilization. One of the main requirements here is that the new guidelines for the development of education are a high level of professional creativity of the future specialist as a competitive person in the strategy of innovative renewal.

Кілт сөздер: инновация, инновациялық оқыту, креативтілік, шығармашылық, интеллект.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы және Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының қабылдануына байланысты Қазақстан ғылымы мен білім беру

жүйесі өзінің жаңа даму кезеңін және жаңару үрдісін басынан кешіруде. Білім берудің ең негізгі, өзекті мәселесі адамды жан-жақты етіп тұлғаландыру. Сондықтан бүгінгі білім берудің мақсаты мен мазмұны қазіргі заман талабына сай анықталуы керек. Өзге мемлекеттер тәрізді Қазақстан да әлемдік өркениеттер қатарынан лайықты орынды иеленуге ұмтылуы қажет екендігі белгілі.

Психологиялық сөздікте шығармашылық – жаңа құндылықтарды, әсіресе материалды және рухани құндылықтарды құру процесі ретінде анықталынады. Мәдени – тарихи құбылыс бола отырып, тұлғалық психологиялық аспектіге де ие. Шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін - өзі тануға ұмтылуы, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

Шығармашылық психологиялық тұрғыдан алғанда, нәтижесінде жаңа материалдық рухани құнды дүние тудыратын әрекет. Ал педагогикалық тұрғыдан алсақ, шығармашылық дегеніміз – адамның белсенділігі мен өз бетінше жұмыс істеуінің жоғары формасы және ол әлеуметтік қажеттілігі мен өзінің ерекшелігімен бағаланады.

Американдық психолог Фромм анықтамасы бойынша шығармашылық дегеніміз – бұл, тани білу, жаңа бір нәрсені анықтауға ұмтылу және өз тәжірибесін терең түйсіне білу қабілеті.

Тұлғаның өзіне деген сенімін арттырып және іс - әрекетін демеп, қабілетін дамытып, шығармашылық жұмысының бастамасын дамытуға және тежеуге жағдай туғызатын шығармашылықты оқытушы.

Жалпы педагогикалық процесте шығармашылық мәселесі маңызды орын алады. Озат ұстаз тұлғалардың шығармашылық қабілетін дамыту барысында оқыту мен тәрбиелеу әдістерінің жаңа түрлерін іздей отырып, өзі шығармашылықты тұлға болып дамиды.

Педагогикалық еңбекті шығармашылық процесс ретінде қарастырған В.И. Загвязинский, В.А. Кан – Калик, Н.Д. Никандаровтың зерттеулерінде ұстаз шығармашылығының психологиялық негіздері, мұғалімнің жеке шығармашылығын қалыптастыру жолдарына талдау жасалады.

Тұлғаның шығармашылығы қоршаған әлемді өзгертіп, жаңа небір құндылықтарды құра алатын өзбетті, әрі белсенді тұлға формасы ретінде анықталады [1]. Әрекеттің ерекшелігімен, шығармашылық туындауымен сипаттайды.

Теоретикалық концепцияға сәйкес дарындылық бастысы және оның дамуын тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктері құрайды.

Е.П. Торренс өзінің жұмысында көп жағдайда Дж. Гильфордтың дивергентті ойлау теориясына негізделген. Дж. Гильфорд дивергентті ойлауды проблеманың шешімін табудағы біртума және ерекше идеяларды құру процесімен байланыстырады [2].

Шығармашылық ойлауға қабілет міндетті болып табылады, бірақ адамның шығармашылық жетістігі үшін аса жеткіліксіз жағдай болып саналады.

Көптеген авторлар шығармашылық дарындылық проблемасын зерттеуде шығармашылық адамды функциялағанда тұлғалық фактор жоғары рөлді ойнайды деген.

Креативтілік нормативті процесс ретінде танылады, яғни барлық адамдарға тән. Креативті жаттықтыруға болады. Психологиялық диагностика лабораториясымен қатысушылардың шығармашылық ойлауы зерттелінген.

Шығармашылық – пайда болған міндеттерді әлдеқашан белгілі, болған тәсілдермен шешу үшін талап етілетіндердің тысына шығатын жоғары формадағы ойлау. Ойлау процесінде үстемдік еткенде, шығармашылық елес ретінде көрінеді. Мақсат пен іс - әрекет тәсілінің компоненті бола тұра, ол шеберлік пен инициативаның міндетті шарты ретінде шығармашылық іс - әрекет деңгейіне дейін көтереді.

Студенттің шығармашылығы – оқу – тәрбие үрдісінде оқытушының жетекшілігімен тиімді шешіледі, оқу - тәрбие теориясы мен тәжірибесі баиды.

Шығармашылық - ойлаудың ерекшеліктеріне ғалымдардың талдауы, оның мазмұнын ақылдың жүйелілік, дербестік, икемділік, сыншылдығы, логикалығы, жобалаушылығы, ұшқырлығы сияқты сапалары арқылы анықтауға мүмкіндік берді. Оларды қалыптастыру мен дамытудың жолдарын анықтауға мүмкіндік ашылғандықтан педагогика үшін бұл үлкен мәнге ие болды, ал ақылдың сапаларын өлшеуге және педагогикалық ықпал етудің объектісі етуге болатын шындыққа айналды.

Я.А.Пономорев қазіргі ғылымдағы шығармашылық қызығушылық мәселесінің күрделілігін айта отырып, оның басымдылық бағытын болжайды. Оның пікірінше, түрлі көзқарастар, түсініктер жиналғанымен, бүгінгі таңда жеткілікті айқындалған бағыттарының болмауы себепті қазірде шығармашылық табиғатын түсінуде ілгерілеулер толымсыз.

Мейлінше кең таралған түсініктерге мыналар жатады:

Бірінші - шығармашылық жетістіктер тұрғысынан: шығармашылық - *бұл жаңа үлгідегі құндылықтар жасайтын адам іс-әрекеті*. Екіншісі - жалпы іс-әрекет тұрғысынан: шығармашылық - *өзін-өзі көрсетуге және өзін-өзі әректендіруге деген бастапқы қабілеті* ретінде түсіндіріледі. Креативтілік феноменологиясында бұл екі бағыт магистральды. Ол шығармашылық нәтиже бойынша да, іс-әрекет ретінде де түсіндіретін үшінші - интеграциялы тәсіл де бар. Шығармашылық - субъектінің санасы мен мінез-құлқында қайта жасалушы ретінде ұғынылатын жаңаның пайда болуын білдіреді.

Шығармашылық дегеніміз-адамның өмір шындығына, өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі.

Студенттердің белсенділігі мен танымдық іс-әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау, осыған орай оқытуды ізгілендіру жоғары оқу орнындарының алдында тұрған үлкен міндет екені белгілі.

Уақыт талабына сай студенттердің шығармашылық қабілетін дамыту үшін, оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын пайдаланған жөн деп ойлаймыз.

Бұл айтылған ойлар ұстаздың іскерлігі мен оқу – тәрбие процесін ұйымдастыру әдістерінің негізін құрайды.

Шығармашылықты ұстаз іскерлігіне:

- оқу – тәрбие процесін студенттің диагностикалық зерттеу нәтижесінің негізіне құруы;
- оқу – тәрбие жоспарын икемдей білуі;
- тұлғаларды шығармашылық әрекетке ынталандыру;
- көмекші ғылыми - әдістемелік әдебиеттерді оқу – тәрбие процесінде тиімді пайдалануы.

Бір зерттеушілер бойынша «шығармашылық» түсінігі қоғамдық маңызы бар жаңа, біртума құндылықтардың құрылуы (С.Л. Рубинштейн) деп түсіндірілсе, басқалары – субъектінің ішкі әлеміндегі жаңа туындылармен түсіндіреді. (Л.С. Выготский), үшіншілері – материя атрибуты, қозғалыс механизмі мен көзі ретінде (Я.А. Понамарев) қарастырады. Қазіргі уақытта шығармашылықтың ең маңызды анықтамасына келесі жатады: «шығармашылық - индивид пен оның мәдениетіне маңыздылықпен жаңашылдық әкелетін іс - әрекет». Өте жиі шығармашылық түсінігі «креативтілік» түсінігімен ауыстырылады. Бұл түсінік шығармашылық проблематикасы бойынша кеңестік философия және ғылыми әдебиеттерде бекітілген. Ағылшын тілінен екілік аудару «creativity», «шығармашылық» және де «креативтілік» деген мағынаға ие [3].

Шет елдік зерттеушілер шығармашылық дарындылықты түсіндіру үшін, креативтілік түсінігіне жүгінеді.

Креативтіліктің кейбір анықтамалары іс - әрекет нәтижесі, продукт терминінде жүйеленсе, басқалары – тұлғалық құрал процесінің терминінде жүйеленеді. Бір автор креативтілікті сирек кездесетін қабілеттің арналған түрімен түсіндірсе, екіншісі, барлық дені – сау индивидтердің белгілі – бір деңгейде иемденетін жалпы креативті қабілетті назарға алады [4].

К.Спирмен креативтілікті адамзаттың ойдың күші ретінде есептесе, Симпсон креативті ойлау процесіндегі идеялар қатарының жалпы қабылданған қатарының бұзылуы ретінде сипаттаған.

Е. Торренстің пікірінше, креативтілік – бұл арнайы емес, продуктивті ойлау, интеллектіге, жеке сипаттарға жүгінетін жалпы қабілет деп түсіндіреді. Ол шығармашылық процесті проблеманы қабылдау, шешім қабылдау, болжамды құру, модификациялау, шешімін табумен сипатталады деген.

Осыған орай, «шығармашылық» және «креативтілік» түсініктеріне сипаттама беру үшін: процессуалды – нәтижелі (шығармашылықты айқындау үшін) және субъективті жүйелеуші (креативтілікті түсіндіру үшін) түсініктері қолданылады. Қазіргі таңда креативтіліктің критерийі ретінде интеллектуалды іс - әрекеттің құрамдық комплексі қарастырылады:

- 1) уақыт бірлігінде туындаған идеялар саны;
- 2) біртумалық (жалпы қабылданған ұқсас сұрақтарға «сирек идеялар» құра білу қабілеті);
- 3) қабылдағыштық «ерекше детальдарға сезімталдық таныту, бір идеядан екіншісіне жылдам, әрі икемді түрде ауыса алу);
- 4) болжамды өңдеуге қабілеттілік;
- 5) метаморфтылық (өз ойларын айқындауда белгісі бар, ассоциативті құралдарды қолдану).

И.Н. Дубина «креативтілік» түсінігіне келесілерді жатқызады:

1)Әлеуметтік - мәдени ортаның құрған әсеріне қарамастан субъектінің өз проблемаларын жаңашылдықпен шеше алу қабілеті (жаңа әдіс, жаңа құрылым, жаңа шығармашылық бейне және т.б.);

2) Жаңақұрылымдық процесі «новаторлық іс - әрекет пен жаңа идеялардың туындау процесі);

3) Новаторлық іс - әрекет продуктілері.

Яғни креативтілік, шығармашылық сияқты жаңаны қабылдап, түсіну, танумен байланысты, жаңа қорытынды немесе біртума шешім табу мен оны алу әдістерін алға қояды [5].

Креативтілік субъективті – маңызды жаңашылдықты сипаттаса, шығармашылық – креативтілікті біріктіретін әлеуметтік – мәдени жаңашылдықты біріктіреді. Яғни, креативтілік шығармашыл тұлғаның дамуындағы ең жоғары баспалдағы, ал шығармашылық индивидуализацияланып, аса жоғары шығармашылық деңгейге көтеріледі .

Шетел зерттеулері шығармашылық дарындылықты түсіндіру үшін «креативтілік» түсінігіне негізделеді.

Е.П. Торренс бойынша креативтілік – бұл әлеуметтік емес, продуктивті ойлауға деген қабілет пен жеке бастық сипатпен бағаланатын жалпы интеллект. Е.П. Торренс креативтілік процесті сипаттау арқылы анықтайды, нәтижесінде адам проблемаларға, білімдегі проблемаларға сезімталдық танытады. Ақпараттық жоқтығын немесе олардың элементтерінің дисгормониясы кезінде адамда қисымды сезінушілік күшейеді. Проблемалы шығармашылық жолмен шешуде адам жалпы қабылдаған, қарапайым проблемаларды шешуден қарағанда көптеген болжамдар құрып, өз күдіктерін шешуде жолдарды қарастырады [6].

Е. Торренс үш сипатты бөлген: «адекваттылық», «кідіріске қарсылық» немесе «ойлаудың абстрактілігі».

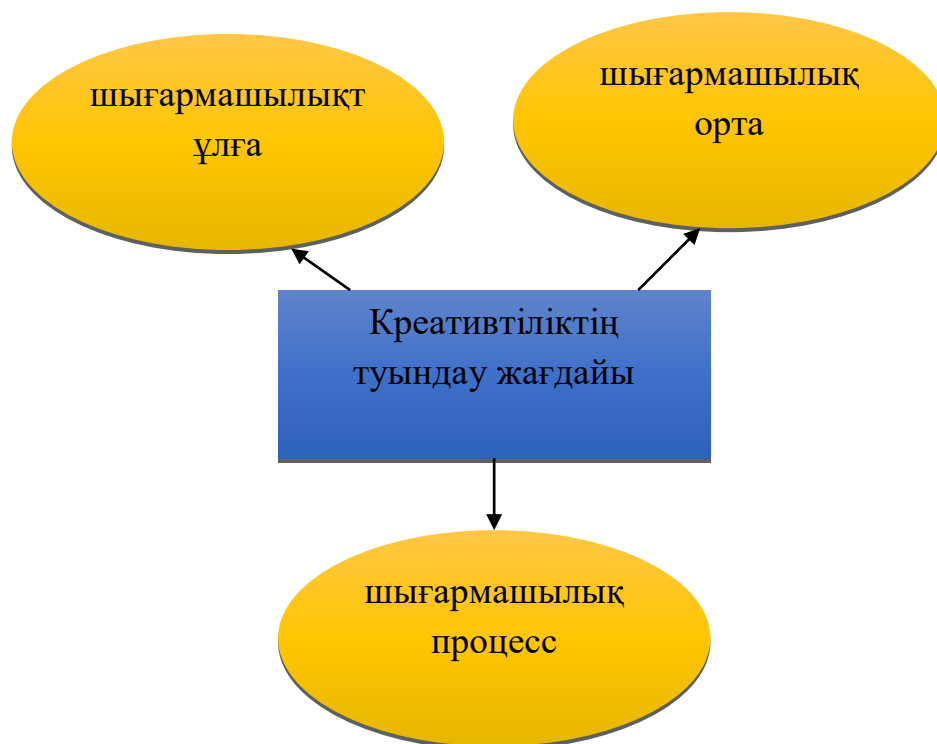
Шығармашылық ойлауға қабілет міндетті болады, бірақ адамның шығармашылық жетістігіне жетуде жеткілікті жағдайды тудырмайды.

Көптеген авторлардың зерттеулері бойынша адамның шығармашылық дарындылығын функциялауда тұлғалық фактор маңызды болып табылады

(интеллектуалды процестердің эмоционалдығы, қызығушылығының бағыттылығы, бірбеткейлік, мақсатбағдарлық, шешімділік, еңбекқорлық, т.б.).

Зерттеу логикасынан ағымдай келе креативтіліктің міндетті жағдайына мыналар жатады:

- а) шығармашылық тұлға;
- ә) шығармашылық процесс;
- б) шығармашылық орталар. (Сурет 1)

СУРЕТ 1. Креативтіліктің туындау жағдайы.

Осыған орай, креативтілік адамзаттық руханилықтың бір бөлігі мен тұлғаның өзін - өзі дамыту жағдайы баса отыра, тұлғалық шығармашылық өзіндік дамуы ретінде алға шығады.

Креативті категорияның үш шегі сипатталған:

1) Креативті процесс – креативті даму мақсаты мен сәйкес іздестіру – операциялы немесе қарым – қатынасты – шығармашылық іс - әрекет мақсат ретінде.

2) Креативті қорытындыға белсендірілетін, субъективті, әрі объективті жаңа өнімді құрушы, материалды құндылық, рухани аймақтың нәтижесі, бір уақытта шығармашылық потенциал енгізілуі.

3) Креативтілік тұлғалық категория ретінде қарастырылады. Ол өзіне потенциалды, рефлексивті және белсендірілген креативтілік енеді, оның даму қарқындылығын тұлғаның өзін - өзі белсендірудің креативті процесі мен қорытындысында айқындалады.

Мұнда көпдеңгейлі креативті категоризациялаудың диалектиалық даму ерекшелігі айқындалып, жоғары мұғалімінің креативті педагогикадағы өз - өзін дамытуы іске асады.

Креативтілік деңгейі – интеллектуалдық белсенділікті көрсетудің ең жоғары деңгейі. Бұл деңгейде «заңдылықтың эмпириялық табылуы, ойлау процесінің ақырғы пункті болып қалмайды, ол өз бетінше зерттеу мақсатының проблемасы болады.

Олай болса, бұл деңгейлер ойдың қозғалысын көрсетеді, ол бірлік талдаудан (өнімді ынталандыру деңгейі) арқылы жалпылама (креативтілік деңгейі) деңгейге

біртіндеп жылжиды. Бұл бөліну «спонтанды» ашылу механизмін - проблема қою феноменін анықтауға мүмкіндік береді.

Д.Б. Богоявленскаяның бұл облыста жасаған жұмыстары осы феноменге (шығармашылық белсенділік) көпфакторлы детерминанттар әсерін тигізетіндігіне көңіл бөлу керектігіне негіздеме болады: жеке тұлғаның оқу жағдайлары, оның жеке ерекшеліктері. Сондықтан ол өз кезегінде шығармашылық тұлғаның қалыптасуының біртұтас жүйесін жасауға негіздеме болады.

Бірақ А.М. Матюшкин өз зерттеулерінің негізінде белгілегендей: «өкінішке орай қазіргі мектепке дейінгі және мектепте оқыту орта студентке ғана бағышталған, ал кәсіби және жоғары оқу орнындағы оқыту – орта студент пен орта маман үшін. Сондықтан біздің болашақтағы шығармашыларымыз, элитамыз бүгінгі күнгі талапты, дарынды тұлғалардан шығатындықтан, оларға арналған оқыту жүйесін, бағдарламаларды әзірлеу қажет. Қоғамымызға бүгінгі күні осындай дарын иелерінің керектігін біз әбден мойындадық, сондықтан бұның мәні зор[7].

Шығармашылық психология мен шығармашылық қабілеттілік салаларында Ресейлік психологтардың (Н.С. Лейтес, Б.М. Теплов, В.А. Крутецкий, Я.А. Понамарев) тәжірибелеріне сүйене отырып және өзінің эксперименттік зерттеулерінің қорытындысында А.М. Матюшкин «тұлғаның шығармашылық потенциалының құрылымдық компоненттері мен жалпы сипаттамасы танымдық қажеттілік болып табылады». Ол басқаларымен салыстырғанда танымдық уәждің басымдылығы болып табылатын психикалық ойдың құраушысы.

Танымдық тұлғаның компонентінің өзі оларға тұлғаның шығармашылық дамуының генезистік процесінде күрделілігі әр түрлі формада көрсетілген. Ол бастапқы кезеңнен бастап – жаңалық атаулыға, оны өзгертуге қатысы бойынша анықталынатын баланың талғампаздығы, іздеу белсенділігінен бастап, проблемалық кезеңге дейін.

Шығармашылық тұлғаның қалыптасуы мен дамуының психологиялық алғышарттары туралы мәселені қоя отырып, А.М. Матюшкин оның келесі құрылымдық компоненттерін саралап жіктейді:

1. Танымдық уәждің басымдық рөлі;
2. Проблемаларды қою мен шешудің жаңаны анықтау қабілетінде көрсетілетін зерттеушілік шығармашылық белсенділігі;
3. Түпнұсқалық шешімдерге қол жеткізу мүмкіндігі
4. Болжау мен таңдандыру мүмкіндігі
5. Жоғары эстетикалық, адамгершілік және интеллектуалдық бағалауды қамтамасыз ететін, идеалдық эталондарды жасау қабілеттілігі.

Осы құрылымдық компоненттер - тұлғаның шығармашылық түйсігінің детерминанттары [8].

В.Н. Дружинин өте қызық қорытындыға келеді: «Ой турасы, жоғары интеллект - өмірді ұзартады».

Арнайы зерттеу интеллект пен креативтілік деңгейі бойынша тұлғаның төрт тобын бөлуге мүмкіндік тудырады.

- ✓ жоғары интеллект – жоғары креативтілік.
- ✓ жоғары интеллект – төмен креативтілік деңгейі.
- ✓ төмен интеллект – жоғары креативтілік.
- ✓ төмен интеллект – төмен креативтілік деңгейі.

Жоғары интеллектуалды креативтер өз қабілеттеріне сенімді, өзіндік адекватты бағалауға ие, ішкі еркіндігі бар, бірақ жоғары өзіндік бағдарға ие. Олар жаңа және ерекшеге жоғары қызығушылық танытады, инициативті, қоршаған әлеуметтік талаптарға сәтті бейімделеді, өз әрекеттерінде жеке бастық еркіндікте.

Жоғары интеллект пен төмен креативтілік деңгейі бар студент жетістіктерге жетуге, жоғары баға алуға талпынады. Олар ауыр түрде сәтсіздіктерді қабылдайды және олардың алдында күнделікті қорқыныш сезімінде болады. Бұл тұлға ұстамды, оларда жақын достары аз,

олар көпшіліктің алдында өз ойларын ашық білдіре бермейді, өз қылықтарының сыртқы адекватты бағалауына жүгінеді.

Төменгі интеллектуалды креативтер қиындықпен бейімделеді, олар абыртулы, мазалы, өз-өзіне сенбейді, толықсыздық комплексінен қайғы кешеді. Мұғалімдер жиі оларды зейінсіз, ақылсыз, әрі рутинді тапсырмаларды қиындықпен шешеді деп сипаттайды.

Төменгі интеллект пен креативтілік көрсеткіші бар тұлғалар жақсы әлеуметтік ортаға бейімделеді, олар қарым – қатынасқа түскіш, «орташа» тұлға қатарындағылар.

Қазіргі заманда қоғамның бүкіл мүшелерінің интеллектуалды дамуы өркениеттің өмір сүруі мен аса күрделі экологиялық және әлеуметтік проблемаларды шешудің маңызды жағдаяты болып табылады. Мысалы, «Білім – асыл қазына» атты баяндамада ЮНЕСКО комиссиясы белгілегендей әлемдегі білімнің даму этапына ойлау іс - әрекетінің ролі, когнитивтік қоғамға көшу жатқызады деп атап өтілген.

Гуманистік мектептің педагогтері әрқашан да мысалға алатын прагматик Дьюи қатысушылардың ғылыми ойлауының жүйеленуін назарға алады. «Біздің мұғалімдердің міндеті - әр студенттің индивидуалдылығын назарға алып, солармен жұмыс жасау қажет деп біледі». М.А. Холодная айтуынша: «... интеллектінің жұмысы – бұл адамның жеке басының еркінділігі мен индивидуалды тағдырының жеткіліктілігі. Неғұрлым адам өзінің интеллектісін көп мөлшерде қолданса, соғұрлым оған манипуляциялаушы тосын әрекет – проблемаларға аз еңсесін түсіреді». «Мемлекет өз азаматтарының ұйымдастырушылығымен айналыса отырып, қоғамдық институт ретінде кез – келген интеллектуалды дарынды адамдарға күдіктенушілік көзқараста болады, өз кезегінде басқа да дарындылық типіне көп назар салады. Тұлғаның интеллектуалды дамуы тек қана оқумен байланысты емес, ол сонымен бірге іс - әрекет тәсілін меңгеру, моралды толқыны түсініп, бастан кешіре білумен де түсіндіріледі. Тұлғаны оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі когнитивтік дамудың бірнеше аргументтерін атауға болады. Бірақ та педагогика новаторларынан бұл растанбайды. Тұлғаның когнитивті дамуын құрудағы инновациялық бағытты қолдана отырып, біз аса қызықты зерттеу пәнін инновациялық оқыту жағдайынын алуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы | Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің Алматы қаласының Білім саласындағы бақылау департаменті – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің Алматы қаласының білім саласында сапаны қамтамасыз ету департаменті (almatycontrol.gov.kz)]
2. [Визлогузова М.А., Сушкова Ф.Б. Технология подготовки к творческой педагогической деятельности / М.А. Визлогусова, Ф.Б. Сушкова. – М.: Педагогика, 1995. – 208 с.]
3. [Способности и склонности: комплексные исследования / Под.ред Э.А.Голубевой. - М.: Педагогика, 1989. - 200 с.]
4. [Гнатко Н.М. Проблема креативности и явление подражания / Н.М. Гнатко. – М.: Академический Проект, 1994. – 176 с.]
5. [Лушников В.Д. Традиционное и новаторское в современном образовании / В.Д. Лушников. // Педагогика. – 2000. - №10 – С. 20-25]
6. [Морозов А.В. Формирование креативности педагога в условиях непрерывного образования. Монография / А.В. Морозов. – М.: Академический Проект, 2002. – 409 с.]
7. [Ролик М.П. Креативная педагогика как развитие созидательного альтруизма и доминантных потребностей человека / М.П. Ролик. // Инновация в образовании. 2001. - № 6 - С. 104 – 111]
8. [Бұзаубақова К. Инновациялық икемділік деңгейлері / К.Бұзаубақова. // Қазақстан мектебі. 2005. - № 7. – Б. 16 – 18]

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ОЙЛАУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Қараева Тілеужамал Наршақызы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2-курс магистранты,

Annotation

The article analyzes the terms "professional thinking", "creative pedagogical thinking", "practical thinking", "educational and cognitive activity", "professional activity", revealing the problem of the development of professional thinking of students. The stages of the development of operational professional thinking of future social educators, the ways of developing the integral qualities of the personality of the future teacher are considered.

At the same time, in the course of professional activity, attention is focused on the importance of the Fund of knowledge and skills transferred by special disciplines, improving the level of management of accumulated reserves, the ability to find a solution to a psychological and pedagogical problem.

The analysis of the theory of thinking and activity considered by pedagogical universities in the works of scientists concerning the formation or development of professional thinking of students is carried out. Mandatory knowledge is proposed that contributes to the formation of systemic mental activity of students, linking the theory of thinking and activity with the psyche and human behavior.

keywords: professional thinking, creative pedagogical thinking, practical thinking, educational and cognitive activity, professional activity.

Бүгінгі таңда біздің қоғам жоғары білімді, өз мамандығын жетік білетін, кәсіби қызметі аясында кездесетін қиындықтарды дер кезінде шешуге қабілетті ұтқыр, дағдарысқа душар ететін жағдайлардан өзін сақтай алатын, өзгелерге де көмек көрсете алатын мамандарға мұқтаж. Студенттердің кәсіби ойлау мәдениетін дамыту бұл мәселенің шешілуін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Болашақ маманның білім деңгейіне қойылатын талаптарды анықтайтын негізгі құжаттардың бірі – жоғарыбілім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Мұнда тиісті білім беру бағдарламасын меңгергеннен кейін әрбір білім алушыда қалыптастырылуы тиіс әмбебап және жалпы кәсіптік құзыреттердің тізбесі, сондай-ақ түлек шешуге дайын болуы тиіс кәсіптік қызметтің міндеттері белгіленеді. Табысты кәсіби қызметтің алғышарты – бұл кәсіби ойлау негізінде қалыптасатын Кәсіби құзыреттілік, сондықтан соңғысы қазіргі заманғы зерттеулердің объектісіне айналуға [Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012].

Қазіргі уақытта жоғары оқу орындарында қолданылатын оқыту технологиялары негізінен кәсіби маңызды ақпаратты есте сақтауға және одан әрі оны жаңғыртуға бағытталған. Оқу сабақтарында оқу іс-әрекетінің репродуктивті сипаты басым болады, соның салдарынан білім алушылар болашақ кәсіби іс-әрекеттің әлеуметтік берілген үлгілері түрінде пәндік мазмұнды игеру арқылы кәсіпті меңгереді, ал бұл кәсібиліктің жоғары деңгейін қамтамасыз ете алмайды.

Болондық үдеріске қосылуына байланысты отандық білім беруді модернизацияландыру және Еуропалық одақпен жүргізілетін білім беру саясаты инновациялық білімді игеруге ұмтылдыруда. Олардың бірі – болашақ мамандарға кәсіби білім берудегі кәсіби ойлау амалының идеясын енгізу болып табылады.

Ойлау мәдениеті – бұл мектеп оқушыларын тәрбиелеуде жетістікке жете алатын әлеуметтік педагогтың маңызды қасиеті. Қазіргі түсінікте ойлау мәдениеті, оны әртүрлі кәсіби міндеттерді шешуге бағдарлау; ойлаудың шығармашылық сипаты, жүйелілігі, логикасы мен нақтылығы, қазіргі ғылыми идеяларға негізделген іс-әрекеттегі тірек, ғылыми идеялар негізінде құбылыстар мен процестерді түсіну, ғылыми білім негізінде құбылыстар мен процестерді түсіну, бейнелі ойлау; әлеуметтік-мәдени нормалар, ойлаудың полимерлілігі.

Кәсіби ойлау – бұл адамға өзінің жұмысы саласында анықталған кәсіби мәселелерді сәтті шешуге мүмкіндік беретін ойлаудың ерекше түрі.

Ресей психологиясында педагогикалық ойлау, біріншіден, танымдық құбылыстардағы педагогикалық субъектінің көрінісі ретінде, екіншіден, педагогикалық қызметті жүзеге асыратын субъектінің жүйелік сапасы ретінде қарастырылады. Педагогтың педагогикалық ойлауы – белгілі бір жағдайларда педагогикалық идеяларды қолдана білу, нақты құбылыстарда оның жалпы педагогикалық мәнін "көре" білу [Ю.Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская, 1986: 6].

Жедел анықтама контекстінде педагогикалық ойлауды М.М. Кашапов педагогикалық проблеманы анықтаудың танымдық процесі ретінде қарастырады, оның шешілуі педагогтың кәсіби іс-әрекетті орындау процесінде өзінің ішкі әлемін өзгертуге жеке араласуымен сипатталады [М. М. Кашапов, 2006: 72].

Әлеуметтік педагог өзінің педагогикалық қызметін сәтті жүзеге асыруы үшін, ең алдымен оның педагогикалық кәсіби мен кәсіби бағыттылығы болуы керек. Осылайша, болашақ педагогтың кәсіби ойлау мәдениетінің құрамдас бөліктерінің бірі кәсіби құндылық бағдарлары болып табылады: оқушының жеке басына және жеке тұлғаның дамуына, мамандықтың әлеуметтік маңызы мен беделіне, кәсіби еңбектің мазмұнына бағдарлану; өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі мойындату мүмкіндіктері.

Студенттердің кәсіби ойлау мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі бірқатар объективті жағдайларға байланысты. Қазіргі заманғы университеттер – бұл, ең алдымен тәуелсіз, шығармашылық ой мектебі; оның эвристикалық оқу-танымдық іс-әрекетінің сәттілігін қамтамасыз ететін қабілеттер мен жеке тұлғаның басқа да жеке-психологиялық қасиеттерін дамыту. Көптеген авторлардың пікірінше, қазіргі жоғары білімнің жағымсыз жақтарының бірі синтетикалық шығармашылық кәсіби зиян келтіретін ауызша-логикалық ойлаудың басым дамуы болып табылады.

Педагогтың кәсіби ойлауын дамыту мәселесі ойлаудың жалпы теориясы жөніндегі жұмыстармен байланысты және практикалық ойлаудың ерекшеліктерін зерттеуге негізделген.

Практикалық ойлауды Б.М. Теплов ойлаудың негізгі механизмдерінің (талдау, синтез, салыстыру, жіктеу, жалпылау, абстракция, нақтылау) бірлігіне сүйене отырып түсіндіреді. Бұл практикалық іс-әрекеті барысында адамның алдында тұрған міндеттердің ерекшелігімен анықталатын іс-әрекетінің ерекше формасын білдіреді [Тараскина, 2014: 147].

Практикалық ақыл-ойдың жұмысы практикалық іс-әрекеттің табиғи ажырамас бөлігі ретінде ойлаудың барлық бағытын анықтайды. Ол іске асыру мақсаттарына, жеке, нақты міндеттерді шешуге бағынады. Кәсіби маманның ақыл-ойы – осы мәселелерді үнемі іздеу мен шешу тәжірибесі.

Педагог өз жұмысында үнемі көптеген нақты мәселелерді іздейді және шешеді, яғни ақпаратты жинау және өңдеу, талдау, синтездеу, жалпылау секілді тетіктердің көмегімен жүзеге асырылатын шешімді іздеу. Алайда, бұл операциялардың өзіндік ерекшеліктері бар. Талдау жүйелі болуы шарт, ол үшін әр түрлі байланыссыз материалға "жүгіну" тән және тез жүйелеу мәдениетімен сипатталады. Синтез тек талдаудан кейін ғана емес, сонымен қатар оның алдында болады. Практикалық ойлау ғалымның (теоретик) тапқанынан өзгеше, өзінің ерекше жалпылауын жасайды, өйткені, олар бәрінен бұрын практикаға бағытталған. Бұл операциялар теориялық және практикалық білімді (тәжірибені) синтездейді [Завалишина, 1991: 19].

Шешім нәтижелері – іске асыруға дайын жоспарлар. Бұл ерекше жоспарлар – бұл "іс-қимыл жоспарлары". Педагогтың ақыл-ойы үнемі жоспарлаумен айналысады. Жоспарлау ерекшеліктері белгісіз (стахостикалық), динамикалық жағдайдың қасиеттерінен туындайды. Жоспарлар қарапайым және анық, икемді болуы керек, тым егжей-тегжейлі болмауы және аса алға ұмтылмауы керек. Олар өзгермейтін, қатыпқалған, өлінәрсе бола алмайды. Олар белгілі бір мағынада тірі ағзаға ұқсас болуы тиіс, әр сәтте өзгеріп, жаңарып отырады және дәл осы арқылы өзінің өнімділігі мен өміршеңдігін сақтайды.

Педагогтың ойлауы күрделі, жүйелі түрде ұйымдастырылған білімге негізделеді, оған мыналар кіреді:

- қоғамдық дамудың әр кезеңінде мектептің дамуын анықтайтын мемлекеттік стандарттарды білу;
- барлық ғылымдардың әдіснамалық негізін құрайтын теориялық тұжырымдамаларды білу;
- оқыту мен тәрбиелеудің теориялық негіздерін білу;
- оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық және әдістемелік негіздерін білу;
- оқушылардың анатомиялық-физиологиялық, жас және психологиялық ерекшеліктерін білу;
- оқыту және тәрбиелеу процестерінің мәнін, оқушылардың қызметін басқарудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін білу;
- арнайы пәндерді білу;
- арнайы пәнді оқыту әдістемесін білу, арнайы пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарды жүргізу;
- оқушылардың және өз жұмысының нәтижелерін талдау және есепке алу әдістері мен әдістемелерін білу;
- кәсіби қызметтің барлық бағыттары бойынша өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұны мен әдістерін білу;
- психологиялық-педагогикалық және арнайы пәндік факторларды, құбылыстарды, заңдылықтарды ғылыми зерттеу әдістерін білу;
- тәжірибеден алынған білім және т. б.

Кәсіби тәжірибе ақыл-ойдың жоғары мәдениетімен сипатталады, ол білім қорын және оларды тез пайдалануға дайын болуды, күшті аналитикалық-синтетикалық қабілетті, ойлаудың жоғары өнімділігін, жаңа, күтпеген міндеттерді шеше білуді білдіреді. Педагогтың ойлау ерекшелігі оның "табиғи күшінің" нәтижесі ғана емес, сонымен қатар жүйелі жаттығудың, тұрақты жаттығудың нәтижесі болып табылады [Шамина, 2020: 93].

Педагогтың кәсіби қызметіндегі жедел ойлау ерекше маңызға ие. "Жедел" ұғымы әдетте келесідегідей үш мағынада қолданылады:

- 1) операциялардан тұратын қызмет;
- 2) тез жүретін қызмет;
- 3) *opera* (латын тілінде) – еңбек, адамның еңбек қызметіне тікелей байланысты ойлауды жедел ойлау деп атауға болады.

"Жедел" ұғымының барлық осы реңктері белгілі бір дәрежеде жедел ойлауға жатады. Шынында да, педагогтың еңбек қызметі оның орындалу жылдамдығына жоғары талаптар қояды және күн сайын орындалатын кез-келген еңбек қызметі сияқты, ол сөзсіз белгілі бір немесе аз анықталған операцияларды қамтуы керек. Педагогтың жүйені реттеушіретіндегі жедел ойлауы келесі әрекеттерден тұрады: реттеу шараларын жоспарлау, бақылау және әзірлеу, педагогикалық процестегі күрт бұзушылықтарды жою мәселелерін шешу.

Жоспарлау дегеніміз – белгілі бір уақыт аралығында басқарылатын объектінің жұмыс жоспарын құру жөніндегі ақыл-ой әрекеті. Барлық қызметтің негізі – оқу процесінің бағдарламасын білу негізінде күннің басында қалыптасатын жалпы жоспар.

Күні бойы мұғалім өз қызметін 2-3 сағат бұрын жоспарлайды. Бұл дамып келе жатқан динамикалық жағдайды бағалау және осы бағалау нәтижелерін педагогикалық процестің нақты барысы туралы ақпаратпен байланыстыру негізінде жүзеге асырылатын жеке жоспарлау. Әр түрлі ықтимал нұсқаларды бағалауды және олардың ішінен ең жақсысын таңдауды қамтитын жоспарлау педагогтың кәсіби жедел ойлауының маңызды бөлігі болып табылады.

Бақылау және реттеу арнайы қызмет ретінде әзірленген жоспардың орындалуын қамтамасыз етеді. Бақылау қызметі әр сәтте оның бағдарламадан ықтимал ауытқуларын жою үшін педагогикалық процеске араласуға жоғары дайындықты қамтиды. Басқарылатын объектілердің жұмыс істеуінде жоспарланғаннан ауытқулар жоспарды өзгерту қажеттілігіне әкеледі.

Шығармашылық педагогикалық ойлау – бұл танымдық іс-әрекеттің өнімділігін анықтайтын жеке қасиеттермен байланысты ойлаудың дивергентті және конвергентті компоненттерін қамтитын күрделі қабілет.

Педагогтың кәсіби ойлауы, жоғары иерархиялық деңгейге (ситуациялық мәселелікті табу деңгейі) қол жеткізе отырып, "ашықтық", "шектен шығу" секілді шығармашылық ерекшеліктерімен сипатталады.

Кәсіби педагогикалық ойлаудың ситуациялық деңгейі келесі ерекшеліктерге ие: абстрактілік, тез үйрену қабілеті, дамыған қиял, жоғары шығармашылық әлуат, кәсіби педагогикалық ойлаудың жоғары деңгейлі шығармашылық сипаты туралы айтуға мүмкіндік беретін таптаурындарды жеңуге деген ұмтылыс.

Кәсіби педагогикалық ойлаудың ситуациялық деңгейі шығармашылық, белсенді әлеуметтік байланыстар, өзін-өзі дамыту құндылықтарының басым болуымен байланысты.

Ситуациялық деңгейден ойлаудың жоғары деңгейіне өту кезінде жеке қасиеттердің жағымды өзгерістері практикалық іс-әрекетке, шығармашылық көрсеткіштерге кіретін ойлаудың нақты іске асырылуы болып табылады.

Дивергентті ойлауды дамытуға арналған мәселелік, шығармашылық міндеттердің жүйесін, арнайы жаттығулардың мақсатты жүйесін құрушығармашылық педагогикалық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Студенттердің жедел кәсіби ойлауын дамыту үш кезеңнен өтеді, олардың әрқайсысы болашақ педагогтың жекебасының интегралды қасиеттерін дамытуды білдіреді.

Бірінші кезеңде гуманитарлық, жаратылыстану-ғылыми және арнайып әндер блогынан білім мен дағдылар қоры жинақталады.

Екінші кезеңде жинақталған қорларды басқару деңгейі көтеріледі, яғни студенттердің жинақтаған білімдері мен дағдылары түрлері мен сапасына қарай неғұрлым жоғарылаған сайын, психологиялық-педагогикалық мәселенің шешімін табу соғұрлым оңай болады.

Жедел ойлауды дамытудың үшінші кезеңінде студентті әртүрлі және күтпеген психологиялық-педагогикалық міндеттермен әдейі "бетпе-бет" келтіріп, оны толығымен барабар, жылдам және ұтымды шешімдерді қажет ететін жағдайларға қояды.

Теориялық алғышарттар мен зерттеулерді талдай келе, педагогтың жедел кәсіби ойлауын мақсатты түрде қалыптастыру кезінде әртүрлі психологиялық-педагогикалық білім мен дағдыларды есте сақтаумен қатар, оларды тез және дұрыс қолдана алу маңызды екенін көреміз. Бұл дегеніміз, қажетті білім қорын қажетті сәтте еске түсіру және оларды сенімді басқару мүмкіндігі мақсатты педагогикалық ықпал ету арқылы айтарлықтай артады.

Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби жедел ойлауын дамыту болашақ педагогтың нақты педагогикалық процесте, атап айтар болсақ мәселелік жағдайлар үнемі өзгеріп отыратын, күйзеліс, кезкейсоқтық, уақыт тапшылығы және қазіргі мектеп оқушыларының интеллектісін арттыру жағдайында табысты кәсіби іс-әрекетке дайындау

үшін қажет. Қазіргі заманғы педагог бастамашылдығымен, жауапкершілігімен, білімдерін үнемі жаңарту, байыту қажеттіліктерімен, инновациялық шешімдерді батыл қабылдай алу және оларды белсенді түрде жүзеге асыру қабілетімен ерекшеленуі тиіс. Педагогтың ойлауы педагогикалық қызметке кіреді және оған тән міндеттерді шешуге бағытталған. Бұл педагогикалық идеяларды іздеу, педагогикалық процесті өзгерту құралдары. Педагогтың таным объектісі – бұл жеке тұлға мен ұжымды, оқу процесінің мазмұнын, формалары мен әдістерін, педагогикалық жағдайлар мен құбылыстарды қамтитын педагогикалық шындық. Педагогикалық ойлау педагогикалық мәселелерді шешу процесін білдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулы]
2. [Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - М.: Педагогика, 1990. - 104 с.]
3. [Кашапов, М. М. Формирование профессионального творческого мышления: учеб. пособие / М. М. Кашапов; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. — Ярославль :ЯрГУ, 2013. — 136 с.]
4. [Тараскина И.В. Развитие профессионального мышления студентов вуза как условие их профессиональной адаптации // Образование и саморазвитие. 2014. №1 (39). С. 147-150.]
5. [Завалишина, Д. Н. Творческий аспект практического мышления / Д. Н. Завалишина // Психологический журнал. — 1991. — Т. 12, № 2. — С. 16–26.]
6. [Шамина С.В. Характеристики профессионального мышления обучающихся вуза // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 3.]

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ – ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН

Сарбаева Анар Сериковна.,

Көкшеева З.Т., профессор

Ш. Есенов ат. Каспий технологиялар және
инжиниринг университеті

Шығармашылық — бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес жаратушы да.

Бұл үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет. Сонда ғана мектептерден өз өміріне өзгеріс енгізе алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын тандай алатын азаматтар тәрбиеленіп шығады. Мектептің тірегі де, жүрегі де, білімнің тұтқасы да – мұғалім. Бала тағдыры қолына сеніп тапсырылып отырған басты тұлға да ұстаз екені де баршаға белгілі.

Баланы бастауыш сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттерге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық — бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы

келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді.

К.Д. Ушинский пікірін П.Ф. Каптерев одан өрі дамыта отырып, педагогикалық үрдіс оқушы мен мұғалімнің бірлескен әрекеті: бір жағынан, бұл - мұғалімнің бағыттаушы, ал екінші жағынан - оқушының өзіндік ішкі әрекеті. Ол оқушының белсенді білім игеруі мен қызығушылығына, талпынысына ерекше мән берді. Каптерев оқушының білімді игерудегі ішкі процестерін зерттеуді бірінші орынға қойды. Ең маңыздысы, бұл процестерге жағымды жағдайлар жасау дейді.

Қазақ мектептерінде дидактикалық міндеттерді шешуде Ы.Алтынсарин үлкен үлес қосты. Алтынсариннің мұғалім міндеттері туралы, қалай оқыту керек, қалай оқу керек деген талаптары біздің зерттеулерімізде маңызы болды. Ы.Алтынсарин бойынша оқытудың жеке әдіс - тәсілдеріне:

а) оқыту әдісі - бұл баланың білімге құштарлығын оятатын, кейіннен өз бетінше білім көтеруіне бастайтын жол;

ә) сабақта баланың ой-әрекетін жаттықтыру. «Маңыздысы, оқушының өз бетінше ойлана білуі.».

Тәуелсіз елдің тірегі – білімді ұрпақ, өркениет біткеннің өзегі – білім, ғылым, тәрбие дейтін болсақ, осының барлығының бастауы – бастауыш мектеп. Ал бастауыш буынның негізгі міндеті баланың жеке басын бастапқы қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның қабілеттерін дамыту, адамзаттың асыл қасиеттерін оқушы бойына сіңіру.

Кейбір зерттеулерде оқушының танымдық белсенділігі – бұл интеллектуалды және кәсіптік дайындыққа бағытталған үздіксіз оқу үрдісі, оқу тиімділігі мен оқытудың ғылымилығы деңгейін оптималдандыру ретінде түсіндіреді.

Тәуелсіз елдің тірегі – білімді ұрпақ, өркениет біткеннің өзегі – білім, ғылым, тәрбие дейтін болсақ, осының барлығының бастауы – бастауыш мектеп. Ал бастауыш буынның негізгі міндеті баланың жеке басын бастапқы қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның қабілеттерін дамыту, адамзаттың асыл қасиеттерін оқушы бойына сіңіру.

Кейбір зерттеулерде оқушының танымдық белсенділігі – бұл интеллектуалды және кәсіптік дайындыққа бағытталған үздіксіз оқу үрдісі, оқу тиімділігі мен оқытудың ғылымилығы деңгейін оптималдандыру ретінде түсіндіреді.

Баланың шығармашылық іс-әрекеттерін, ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарын тәрбиелеу ана тілі арқылы жүзеге асады. Осы пәннің маңызы туралы Ж.Аймауытов былай дейді: «Оқытатын пәндердің бәріне бірдей керекті, бәрін қаусырып, орап алатын пән - ана тілі екені даусыз. Ана тілін жақсы меңгеріп алмай, өзге пәндерді түсіну мүмкін емес. Ана тілін үйрену – сөздерді жаттау, олардың жүйесін, өзгеру заңдарын білу ғана емес, тіл үйренумен қатар, бала тілдің сансыз көп ұғымдарын, ойларын, сезімдерін, сұлу үлгілерін ойлау жүйесін, ой пәлсафасын да меңгереді». Ал ана тілін оқыту арқылы шығармашылық іс - әрекетті қалыптастыру дегеніміз - өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу, іздену. Осыған орай В.В.Давыдов: «Бастауыш мектепте шығармашылық қабілеттіліктерді оқу әрекетінде көрінеді, даму өнімі - оқуға құштарлық, ынталылық» - дейді. Ал шығармашылық қабілет әр баланың табиғатында болуы мүмкін.

Біздің міндетіміз оқушыға оның бойында көрінбей тұрған мүмкіншіліктерін ашып көрсету. Осы міндеттерді орындауға мұғалімге бірден-бір керегі – дұрыс, тиімді әдіс-тәсілдерді таңдап пайдалану. Мен өз тәжірибемде жаңа технологияларды қолдану арқылы біраз нәтижеге жеттім. Бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда оқушының өз даму деңгейіне сәйкес ойы шыңдалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз. Мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді, ойлауға үйретеді, түрлі іс-әрекетке бағыттайды.

Оқушылардың танымдық ізденімпаздығы қалыптастыруға бағытталған шақтар түрлері төртке бөлінеді: «танымдық, коммуникативтік, шығармашылық, әдіснамалық».

Оқушылардың танымдық ізденімпаздығы арттыруда шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін өткізудің маңызы зор.

Мұндай түрдегі сабақтардағы түрлі оқу жұмыстары оқушының шындық белсенділігін арттырып, оқу мен ойлау әрекетінің тиімді амал-тәсілдерін, яғни материалының негізгі ұғымдары мен тұжырымдарын айыру, жаңа материалды өткен материалмен салыстыру оларды белгілі жүйеге топтастырады және қорытындылау жасау сияқты амалдарды дайындауға үйренеді.

Креативті ойлау - жетістікке жетелейтін интел- лектуалдық үрдіс Қазіргі

заман психологиясы мен педагогикасында креативтілік психологиялық шығармашылық аумағындағы зерттеулер жүргізуде байқалып отыр. Өйткені, қоғамның тәжірибесі шығармашылық жетістік тұлғалық емес, әлеуметтік мағынаға ие болғандығын мойындап, психология-педагогикалық ойлардың осы мәселеге назар аударуына мәжбүр етті. Креативтілік ағылшынның Creativity сөзінен аударғанда шығармашылық деген мағынаны береді. Философия мен психологияда креативтілік категориясын зерттеу мен анықтауда төрт негізгі бағыт айқындалды: 1. Креативтілік - шығармашылық процесс; 2. Креативтілік – жаңаны құрумен байланысты әрекет нәтижесі, шығармашылық өнім; 3. Креативтілік - интеллектуалдық немесе шығармашылық қабілет; 4. Креативтілік - тұлғалық категория, мінез- құлық ерекшелігі. Тұлғаның креативтілігін дамыту шығармашылық оқу-тәрбие процесін басқаруды шамалайды. Бұл мәселе Л.В. Занков, Д.Б. Богоявленская, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев т.б. еңбектерінде көрініс тапқан. Тәжірибе шығармашылық әрекетті тікелей басқару үнемі ойлаған нәтижеге келе бермейді.

Шығармашылық атмосфераны құру үшін шығармашылыққа жағымды жағдай туғызу керек. Ол үшін когнитивті және эмоционалды қызығушылықты оятатын инновациялық технологияларды қолданған жөн. Көптеген ғалымдар әр баланың туа біткен шығармашылық мүмкіндіктері бар, ол креативтілікті дамыту тек шығармашылық әрекетте жүзеге асады деген пікірде. Демек, шығармашылық даралықты қалыптастыру әлеуметтік орта шарттарына тәуелді. Мектеп білім беру әдістерін қолданып, танымдық процесті ұйымдастыру тәсілдері арқылы баланың креативтілігін дамытуды ынталандырады.

Жас бала үшін мәселені шешудің бірінші құралы - оның практикалық іс-әрекеті. Бала мәселені шешу үстінде өзіне берілген затпен тікелей іс-әрекет жасайды. Мұның мәнісі шешілуге тиісті нәрсенің көрнекті түрде берілуінде және практикалық іс-әрекетінің қатысуымен шешілуінде ойлаудың осы сатысындағы маңызды ерекшеліктерінің бірі - сөздік өрнектер арқылы ойлау болып табылады, тіпті жас баланың ойы ең ақылды деген маймылдың ойлауынан түбегейлі айырмашылығы да осы арада. Ойлаудың ерекшелігі - қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай дәлелдерінде. Ойлауға түскен құбылыс көз жетерліктей етіп нақты түсіндіріледі, себептері мен салдары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар ойлау жолымен ашылады. Ойлау - танымның жоғары сатысы. Оның айрықша ерекшелігі - сөзбен тығыз байланыстылығы. Ойлаумен сөйлеу органикалық бірлікте болады. Ой шындығы тіл арқылы беріледі. Шындықтағы себеп-салдарлық байланыстар тәжірибеде танылып, белгілі тілдік формалармен аталады. Адам дүние құбылыстарын тани отырып, бұларды бірінші және екінші сигналдық жүйелер арқылы бейнелеп, түрлі сөздермен өрнектейді. Әрбір қабылданатын зат, құбылыстың белгісі, қозғалысы, күйі не қатынасын сөзбен атай отырып, адам оларды жалпылайды.

Ойлау арқылы заң, ереже түйінделеді, фактілер қорытылады, электронды күрделі механизмдерді пайдалана отырып, тікелей қабылдауға болмайтын құбылыстардың мән-жайын танып біледі. Ойлау шындық жанама жолмен танылады. Бастауыш сынып оқушыларының ойлауы нақтылы болғандықтан, олар көп нәрселерді өз қалпында түсінуге бой ұрады. Бастауыш сынып оқушыларының оқыту процесінде психикалық даму дәрежесіне қарай белсенділіктің бірнеше түрі қалыптасып дамиды: қимыл, сөйлеу, таным, ойлау, өзін-өзі тәрбиелеу т.б.

Мұғалімнің міндеті - оқыту процесінде бастауыш сынып оқушысының ой-әрекетін қалыптастыру. Осыған орай оқушы оқыту процесінде, әрбір сабақта өзінің оқу іс-әрекетінің мақсат-міндеттерін анықтап, соларды іске асырудың нақты тәсілдері мен амалдарын қолданып, өзін-өзі бақылап отыруға үйренуге тиіс. Егер де сабақтарда бастауыш сынып оқушысының бойында танымдық белсенділік пайда болған жағдайда оқушыларда ақыл-ой қабілеттерінің мынадай элементтері дамиды: зеректілік, зейінділік, байқағыштық, ойлау мен сөйлеу дербестігі т.б. Бастауыш сынып оқушысының оқыту процесіндегі өздігінен жасайтын түрлі оқу жұмыстары ойлау әрекетінің тиімді амал-тәсілдерін қалыптастырады. Амалдарды қолдану арқылы оқушы материалдың мазмұнын еркін меңгеріп, материалды баяндау тәртібін өзінше өзгертіп айтып беруге шамасы келеді. Міне, осындай жағдайда ғана балада білімге деген қажеттілік, талпыныс, қызығу, танымдық белсенділік қалыптасады. Оқыту процесі өзіне екі міндет қояды: біріншіден, балаларға білім беру, екіншіден, оларды жан-жақты дамыту. Ақыл-ой дамуы танымдық қабілеттердің дамуы мен адамның гармониялық дамуының құрамдас бөлігін құрайды. Оқыту процесіндегі іс-әрекет өзіне екі міндет қоя отырып, ойлау әрекетінің дамуын көрсететін белгілерді анықтау педагогикалық психологияның тағы бір маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Осы белгілерді көрсететін ойлау ерекшеліктері мәселелі тапсырмаларды шешуде жүзеге асатын ойлау операцияларынан көрінеді. Тапсырманы шешуде ойлау іс-әрекетінің тәуелсіздігі ақыл-ой дамуының мәнді көрсеткішін береді.

Бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауып дамыту жолдары

Санамақтарда балалардың тақпақты нәшіне келтіріп оқу дағдысы қалыптасады. Осы сияқты санамақтар, қызықты орындалатын әуендер, тіпті адамдардың өзара қарым-қатынасында кездесетін қызықты әңгімелері жылдам, берік есте сақталады. Оны балалар өздерінің күнделікті ойындарында қызығып сүйіспеншілікпен қайталайды.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты осындай санамақтар мен қаламақтар мазмұны оларға өте жақын, түсінікті. Олар ба оның ой ерісін, тілін тез дамытуға өте икемді. Сонымен қатар ойын су арқылы балалардың мінез-құлқы сыйысымды болып, қарым мәдениетін меңгереді, әдептілікке, басқалармен санасуға, тілалғыштыққа баулиды. Ойын кейіпкерлерінің мінез-құлығына қарап жақсы мен жаманды ажыратуға мүмкіндік береді.

Халық ойындарының көптеген түрлерін сабақтан тыс бос уақытта, үзіліскездері ұйымдастыруға, қолдануға мүмкіншілік өте мол. Сондықтан бастауыш сынып оқушылар өмірінде осы ойын түрлері үлкен орын алуға тиіс.

Ойындар мен қатар халық шығармалары туындыларының бірі жұмбақтар колдану балаларды аңғарымпаздыққа, тапқырлыққа, зерек биелейді. Жұмбақтар - халықтық шығармаларының ішінде үлкен орын алады. Жұмбақтардың шешімін айту баланың ақыл-ойын, ой-өрісін дамытып, ойлаған іс-әрекеттің шешімін тауып, үдесіне жетуге үйретеді.

Оқушы қабілетін қалыптастыру және дамытудың мынадай кезеңдерін шартты түрде қалыптастыруға болады:

1. Жаналықпен бетпе бет келу;
2. Шмашылық белгісіздік, екі ұштылық;
3. Шешімнің жарық көруі;
4. Шығармашылық акт;
5. Шешімнің дұрыстығын дәлелдеу.

Осы шығармашылықтың кезінде бала бойында әртүрлі қасиеттер қалыптасып жатады. Мысалы, жаңалықты сезіну, күдік, елес, табандылық, танымдылық, белсенділік, жоғары көңіл күйді қалыптастырса, сол еңбектің нәтижесі баланы жаңа жетістіктерге жетелейді, жігерлендіреді. Кіші мектеп жасындағы оқушыларда бұл қасиеттердің барлығы орын табады. Бұл кезеңдер шығармашылық жұмыстың түріне, мақсатына орай араласып, ауысып, қабысып жатады. Бастауыш сынып оқушыларының қабілет түрлі әрекетте дамиды. Біріншіден: кез-келген бала оқу әрекетін зат баласының осы кезге дейінгі

жинақталған тәжірибесін меңгерсе, екіншіден - кез-келген оқушы шығармашылық әрекеттер орындау арқылы өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады. Оқу әрекетінен шығармашылық әрекеттің айырмашылығы ол баланың өзін өзі қалыптастыруына, өз идеясын жүзеге асыруға бағытталған жаңа әдіс- тәсілдерді іздейді. Қазіргі қоғам талабына сай, оның дамуына орай кіші мектеп жасындағы оқушылардың кез-келгені шығармашылық тапсырманы шешуді табысты меңгере алады. Жаңа талпыныс, жаңа ашылған жолдардың бірі - білім берудің жаңа жүйесінің жасалуы. Бұл педагогикалық, психологиялық үрдістегі өзгертулермен тығыз байланыс Білім беру саласының барлық жағына жаңаша көзқарас, жаңа қатынас, жаңаша ойлау қалыптасуда. Жастарға білім беру мен тәрбиелеудің негізі болып саналатын мектептердің педагогикалық үрдісін жаңарту бірінші кезектегі мәселе болса, бастауыш сынып – мұның түп қазығы, бастауыш білімінің мемлекеттік стандарты, және оны мектеп тәжірибесіне енгізуде шешуші орынды мұғалім қызметі аталатыны айқын.

Қорытындылай келіп, мынадай түйін түюге болады: осы шығармашылық тапсырмаларды пәндерге бейімдеп қолданудан, оқушылардың қызығушылығы артады, оқушылардың білім сапасы көтеріледі. Сонымен қатар, оқушының дарынды тұлға, шығармашылық шеберліктері шыңдалғандығының нәтижесін көруге болады. Қазіргі заман талабына сай тұлға қалыптасып, оқушылардың логикалық ойлауы, шығармашылық іс- әрекетке қабілеттері артады. Әр мұғалім болашақ үшін қызмет істейді. Ол әр оқушыны жеке тұлға ретінде көріп, оның өміріндегі өз орнын табуына, сынып ұғымын қалыптастыруға, ата- аналармен ынтымақтасуға көмегі тиері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Давыдов А.А. Драгунова Т.В. Педагогика және жас ерекшелігі психологиясы.- «Мектеп» баспасы, 1987.-88б.]
2. [Байнеш Ш.Б. Неміс тілін оқытудың ғылыми педагогикалық негіздері // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институты. Хабаршы, 2006. - №21 б.]
3. [Амирова МА. Ресей психологиясындағы ес мәселесі //Қазақ қыздар мемлекетті қыздар педагогика институты Хабаршысы, 2007.-№6 22б.]
4. [Бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетін дамытудың тәсілдері мен зерттеу әдістері <http://kursik.kz/kurstyq-zhumystar/psixologiya-kurstyq-zhumysta>]
5. [Султанова К.А. Бастауыш сынып оқушыларының есте сақтаудың негізінде оқуға деген қабілеттілігінің психологиялық ерекшеліктері. www.rusnauka.com]
6. [Леонтьев А.Н. Развитие памяти. М.: 1931.-7-8 с.]

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Сайлау П.Н., Көкшеева З.Т
Ш. Есенов ат. Каспий технологиялар және
инжиниринг университеті

Annotation

The article provides a definition of methods and techniques of interactive learning. The main tools and methods of learning active actions of interactive learning, the effectiveness of the

educational process are shown. Considering the three main models of teaching in a modern school, some rules are also mentioned that are useful to consider when starting to organize interactive learning.

Тірек сөздер: Интербелсенді оқыту, әдіс-тәсіл, педагогика, технология, оқу процесі, интерактивті әдістер, диалогтық оқыту

Бастауыш мектеп-бұл баланы одан әрі оқытудағы болашақ жетістіктің негізі және бұл бастауыш сынып мұғаліміне ерекше жауапкершілік жүктейді. Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеті оқушыларға білім алу, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін қамтамасыз ететін әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру болып табылады. Мұның бәрі оқушылардың әлеуметтік тәжірибені саналы, белсенді игеруі арқылы қол жеткізіледі. Жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру бастауыш мектепте басталады және оқытудың барлық деңгейлерінде білім мазмұнын сәтті игеруге негіз болады. Бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше, мұғалімсіз білім алуға деген ұмтылысы мен қабілетін қалыптастыру – бастауыш жалпы білім берудің федералды мемлекеттік білім беру стандартында белгіленген мектептегі оқу процесін ұйымдастырушылардың басым міндеттерінің бірі. Оқу ақпаратына қатысты жағдай басқаша, бұл, әдетте, оқушы үшін маңызды емес. Сондықтан оқушылардың танымдық белсенділігін жандандыру мектептегі білім берудегі өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Интербелсенді оқытудың ерекшелігі-оқу процесін ұйымдастыру, онда оқушының таным процесіне қатысудан бас тартуы мүмкін емес. Егер мұғалім бастауыш мектептегі сабақтарда интербелсенді оқыту технологияларын қолданса, бұл оқушылардың ақпаратты өз бетінше табуға және өңдеуге үйренуіне ықпал етеді. Бұл олардың әрі қарай оқуына оң әсер етеді. Осы орайда интербелсенді оқыту әдісін ашып көрсететін болсақ, педагогикадағы белсенді оқыту әдістерінің идеясы бүгін ғана пайда болған жоқ. Әдістің негізін салушылар Я.Коменский, И. Песталоцци, А. Дистервег, Г. Гегель, Ж. Руссо, Д. Дьюи сияқты танымал мұғалімдер болып саналады. Табысты оқыту, ең алдымен, өзін-өзі тануға негізделген деген ой ежелгі философтарда да кездеседі. Интербелсенді (Интербелсенді) сөзі бізге ағылшын тілінен өзара әрекет ету сөзінен келді. Интербелсенділік-біреумен сөйлесу, диалог режимінде өзара әрекеттесу немесе болу мүмкіндігі. «Интербелсенді» термині өзара әрекеттесуді, әңгімелесу режимінде болуды, жақсы ұйымдастырылған кері байланыспен диалогты білдіреді. Технология (грек. «techne» - өнер, «logos» – ілім) - белгілі бір дайын бұйымға өңдеу тәсілдері туралы ғылымдардың, мәліметтердің жиынтығы [8, 89б]. Біздің жағдайда «технология» - бұл қажетті дәйектілікті, қолданылатын әдістер мен әдістерді құру мүмкіндігі, шеберлігі. Демек, «интербелсенді технологиялар» - бұл оқушылардың қоршаған ортамен ақпарат алмасуының бір түрі, бұл «оқу мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған ғылыми-практикалық әдістер мен педагогикалық тәсілдерді қолданудың шығармашылық процесі» «Интербелсенділік оқыту» термині оқыту субъектісімен (мұғалім, білімберуші) белсенді өзара іс-қимылға негізделген оқытуды білдіреді. Мәні бойынша, ол коммуникативтік технологиялар нұсқаларының (модельдерінің) бірін ұсынады. Интербелсенді оқыту дегеніміз-оқу субъектілерінің жақсы ұйымдастырылған кері байланысы, олардың арасында екі жақты ақпарат алмасу. Ал ендігі бір кезекте М. В. Клариннің пікірінше, интербелсенді әдісі - бұл ағылшын тіліндегі " interactive " терминінің аудармасы, ол өзара әрекеттесуге негізделген оқытуды (стихиялық немесе арнайы ұйымдастырылған) және өзара әрекеттесуге негізделген оқытуды білдіреді. Интербелсенді білім алушылардың оқу ортасымен тікелей өзара іс-қимылына, қатысушылардың жеке тәжірибесіне негізделген. Дәстүрлі оқыту мұғалімнің пән ретіндегі жағдайына, ал оқушы педагогикалық процестің объектісіне негізделген. Интербелсенді әдіс оқыту тұжырымдамасында бұл ереже оқушының оқу іс-әрекетінің субъектісі ретіндегі идеясымен алмастырылады деп көрсеткен. Яғни, интербелсенді оқыту-бұл желіде құрылған диалогтық оқыту: – «оқушы-

оқытушы»; - «оқушы-оқушылар тобы»; – «оқушы-аудитория»; – «оқушылар тобы-аудитория»; – «оқушы-компьютер». Сонымен, интербелсенді оқыту – бұл оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың нақты формасы, оның мақсаттарының бірі әр оқушы өзінің жетістіктерін, зияткерлік қабілеттерін және оқу өнімділігін сезінетін ыңғайлы жағдайларды қамтамасыз ету болып табылады. Бүгінгі таңда жеке тұлғаны басқару емес, оның даму үдерісін басқару қажет. Оны педагогикалық іс әрекет арқылы көрінеді. Оқушы белсенділігінің әсерін арттыру үшін қолданылатын әдістерді-интерактивті әдіс деп атайды. Интерактивті әдісті таңдау себебі көбіне ол оқушылардан модельдеуді және қатысушының дағдысын дамыту, яғни бүгінгі демократиялық қоғамға қажетті болуын талап етеді. Интерактивті әдістер "мұғалім = оқушы" және "оқушы = оқушы" өзара әрекеттесу схемаларына негізделген. Яғни, қазір мұғалім балаларды оқу процесіне тартып қана қоймай, студенттердің өздері бір-бірімен қарым-қатынас жасай отырып, әр оқушының мотивациясына әсер етеді. Мұғалім тек көмекші рөлін атқарады. Оның міндеті-балалардың бастамасына жағдай жасау.

Интерактивті оқытудың әдістері мен тәсілдері.

Миға шабуыл-берілген тақырып бойынша сұрақтар мен жауаптар немесе ұсыныстар мен идеялар ағыны, онда шабуылдан кейін дұрыс/бұрыс талдау жасалады.

Кластерлер, салыстырмалы диаграммалар, жұмбақтар — белгілі бір шағын тақырып бойынша кілт сөздер мен мәселелерді іздеу.

Интерактивті сабақ- аудио және бейнематериалдарды, акт қолданумен ерекшеленед. Мысалы, онлайн режиміндегі тесттер, электронды оқулықтармен, оқу бағдарламаларымен, оқу сайттарымен жұмыс.

Дөңгелек үстел (дискуссия, дебаттар) — оқушылардың проблемаларды, ұсыныстарды, идеяларды, пікірлерді ұжымдық талқылауды және бірлесіп шешім іздеуді көздейтін әдістің топтық түрі.

Іскерлік ойындар (оның ішінде рөлдік ойындар, еліктеу, тесіктер) — бұл тіпті бастауыш мектепте де қолдануға болатын өте танымал әдіс. Ойын барысында оқушылар әртүрлі мамандықтарға тырысып, белгілі бір жағдайға қатысушылардың рөлдерін ойнайды.

Оқытудың белсенді әдістерінің белгілері.

Оқушылардың –ойлауын белсендіреді.

- оқушы бүкіл оқу процесінде белсенді жұмыс жасайды;
- қойылған міндеттердің шешімдерін өз бетімен табады
- оқуға белсенділігі артады.

Оқытудың белсенді әдістерінің жіктелуі.

Ең жалпы жіктеу белсенді әдістерді екі үлкен топқа бөледі: жеке және топтық.

Толығырақ келесі топтарды қамтиды:

Пікірталас.

Ойын.

Тренингтік.

Рейтингтік

Белсенді оқытудың әдістері мен тәсілдері.

Оқу процесінде мұғалім бір белсенді әдісті таңдай алады және бірнеше комбинацияны қолдана алады. Бірақ сәттілік таңдалған әдістер мен тапсырмалардың жүйелілігі мен қатынасына байланысты.

Белсенді оқытудың ең көп таралған әдістері:

Презентациялар-сабақтарда қолданудың ең қарапайым және қол жетімді әдісі. Бұл тақырып бойынша оқушылардың өздері дайындаған слайдтарды көрсету.

Кейс-технологиялар-педагогикада өткен ғасырдан бері қолданылып келеді. Модельденген немесе нақты жағдайларды талдауға және шешім іздеуге негізделген.

Проблемалық дәріс — дәстүрлі дәрістен айырмашылығы, проблемалық дәріс кезінде білім беру пассивті түрде болмайды. Яғни, мұғалім дайын мәлімдемелерді ұсынбайды, тек сұрақтар қояды және мәселені білдіреді. Ережелерді оқушылардың өздері шығарады. Бұл әдіс өте күрделі және Оқушылардан белгілі бір логикалық ойлау тәжірибесінің болуын талап етеді.

Дидактикалық ойындар-іскерлік ойындардан айырмашылығы, дидактикалық ойындар қатаң реттеледі және мәселені шешудің логикалық тізбегін дамытуды білдірмейді. Ойын әдістерін интерактивті оқыту әдістеріне жатқызуға болады. Мұның бәрі ойын таңдауға байланысты. Сонымен, танымал ойындар-саяхат, спектакльдер, викториналар оқушылардың бір-бірімен өзара әрекеттесуін қамтиды.

Бүгінгі таңда бүкіл әлемде мұғалімдер мен ғалымдар білім беруден өмірді оқытуға көшу керек екендігімен келіседі. Мұндай оқытуды әр мұғалім әр сабақта жүргізуі керек және оған тиісті тәсілдер көмектеседі. Педагогикалық әдебиеттерде оқытуды ұйымдастырудың тәсілдері (оларды өнімді іс-әрекетке тарту деңгейі, оқушылардың белсенділік деңгейі, ұйымдастыру тәсілдері, дидактикалық мақсат және т. б.) сипатталады.) Мектептегі білім беруде оқытудың бірнеше модельдері бар, олардың әрқайсысының мақсаты оқушылардың білімді игеруі. Жалпы қазақ білім беру бағдарламасы бойынша әдіс түрлері көптеп тарайды. Қазіргі мектепте оқытудың үш негізгі моделі бар: пассивті, белсенді және интербелсенді. Ал енді тоқталып өтетін болсақ.

Оқытудың пассивті моделі-бұл оқушы мен мұғалімнің өзара әрекеттесу формасы, онда мұғалім сабақтың негізгі кейіпкері және жетекшісі болып табылады, ал оқушылар мұғалімнің директиваларына бағынатын пассивті тыңдаушылар ретінде әрекет етеді. Пассивті сабақтарда мұғалімнің оқушыларымен байланысы сауалнамалар, тәуелсіз, бақылау жұмыстары, тесттер және т. б. арқылы жүзеге асырылады.

Ал, интербелсенді оқыту бір уақытта бірнеше мәселелерді шешеді:

- 1) коммуникативтік біліктер мен дағдыларды дамытады және оқушылар арасында эмоционалды байланыс орнатуға көмектеседі;
- 2) ақпараттық міндетті шешеді, өйткені оқушыларды қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді, онсыз бірлескен қызметті жүзеге асыру мүмкін емес;
- 3) жалпы оқу біліктері мен дағдыларын дамытады (талдау, синтездеу, мақсат қою және т. б.), яғни оқыту міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді;
- 4) тәрбиелік міндетті қамтамасыз етеді, өйткені командада жұмыс істеуге, басқа адамдардың пікірін тыңдауға үйретеді.

Интербелсенді оқыту тағы бір маңызды мәселені ішінара шешеді. Бұл релаксация, жүйке жүктемесін алып тастау, назар аудару, қызмет түрлерін өзгерту және т. б. Бұл ұйымдастырушылық қабылдау оқушыларға не береді? Ол өз құрдастарын сырттан көруге, яғни көруге мүмкіндік береді: - олар қалай байланысады; - олар біреудің ойына қалай қарайды; - шиеленіскен жанжалды қалай шешуге болады; - өз ойын қалай дәлелдейді және т.б. Іс жүзінде интербелсенді оқытуды қалай жүзеге асыруға болады? Біз сабақтарда интербелсенді оқытуды ұйымдастыруға кіріскен кезде ескеру пайдалы кейбір ережелерді тізімдейміз.

Бірінші ереже. Жұмысқа қандай да бір дәрежеде барлық қатысушылар (оқушылар) тартылуы тиіс. Осы мақсатта сабақтың барлық қатысушыларын талқылау процесіне қосуға мүмкіндік беретін технологияларды қолдану пайдалы. Екінші жағынан, мұғалімдердің белсенді оқыту әдістерін игеруі оқытушыларды белгілі бір формаларға тікелей қоспай мүмкін емес. Сіз белсенді оқыту әдістері туралы әдебиет тауларын оқи аласыз, бірақ сіз оларды тек ойынға, ми шабуылына немесе пікірталасқа жеке қатысу арқылы ғана үйренуге болады.

Екінші ереже. Қатысушылардың психологиялық дайындығы туралы қамқорлық қажет. Бұл сабаққа келгендердің барлығы психологиялық тұрғыдан белгілі бір жұмыс түрлеріне тікелей қосылуға дайын емес екендігі туралы. Белгілі құлдыққа, қаттылыққа, мінез-

құлықтың дәстүрлілігіне әсер етеді. Осыған байланысты жаттығулар пайдалы, оқушыларға жұмысқа белсенді қатысқаны үшін үнемі ынталандыру, баланың өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беру.

Үшінші ереже. «Интербелсенді» технологиясында білім алушылар көп болмауы, 30 адамнан аспауы тиіс. Тек осы жағдайда шағын топтарда нәтижелі жұмыс жасауға болады. Өйткені, әр топқа мәселе бойынша сөйлеуге мүмкіндік беру үшін әркімнің естілуі маңызды.

Төртінші ереже. Жұмысқа арналған бөлме «интербелсендінің» барлық қатысушыларына үлкен және кіші топтарда жұмыс істеу үшін оңай ауыса алатындай етіп дайындалуы керек. Басқаша айтқанда, оқушылар үшін максималды физикалық жайлылық жасалуы керек. Шығармашылық жұмыс үшін қажетті оқулықтар немесе үлестірімелер алдын-ала дайындалған болса жақсы.

Бесінші ереже. Процедура мен регламент мәселелерін сабақтың басында талқылап, оларды бұзбауға тырысу керек. Мысалы, барлық қатысушылар кез-келген көзқарасқа шыдамды болады, әркімнің сөз бостандығына құқығын құрметтейді және т. б.

Алтыншы ереже. Семинарға қатысушы жандарды топтарға бөлу еріктілік негізінде жақсы құрылады. Содан кейін кездейсоқ таңдау принципін қолдану дұрыс. Топтық жұмыс кезінде мұғалім әртүрлі функцияларды орындауықажет:

- топтардың жұмыс барысын бақылау;

- сұрақтарға жауап беру;

- дауларды, жұмыс тәртібін реттеу;

- аса қажет болған жағдайда жеке білім алушыларға немесе топқа көмек көрсетуі қажет. Оқушылардың бірлескен іс – әрекеті білім мен дағдыларды қалыптастыру сабақтары үшін ғана емес, қайталанатын-жалпылайтын сабақтар үшін топтық формаларды қолдану тиімді. Зерттелген материал тақырып бойынша қайта талдау, нақтылау, жүйелеу, қорытынды жасау үшін кең ақпарат береді. Интербелсенді оқыту технологиялары деп аталатын топтық жұмыс формалары қолданылады: сабақтар-конференциялар, сабақтар-кеңестер. Жалпы педагогикада сабақ барысын дамыту мақсатында қолданатын дидактикалық ойын түрлері бар. Ойын түрлері оның ерекшеліктері және дидактикалық ойынның негізгі мақсаттары жайындайтып өтер болсақ. Ойын ол балалардың еңбекке, оқуға белсенділігін арттыратын, қызығушылығын танытатын құралдардың бірі. Ойын сөзінің мағынасының түп-төркіні қуаныш, әзіл, көңіл-күй, мереке деген сөздерге сәйкес келеді. Ойынның да тәрбиелік мәні бар. Ойын ойнау арқылы балалардың білімін, шығармашылығын дамытуға болады. Бастауыш мектептегі рөлдік ойындардың түрлері баршылық. Рөлдік және іскерлік ойынның ерекшелігі-сюжеттің болуында екен. Біздер осындай сюжеттерді пайдалана аламыз екен: жасампаз; мамандыққа байланысты; ашуға байланысты; маршруттық, яғни саяхат; өнермен байланысты; әскерилендірілген; ертегі; фантастикалық. Балаларды рөлдік ойынға немесе іскерлік ойынға қосу оларға іс-әрекет шеңберінен шығуға, тұлғааралық қарым-қатынас қажеттілігін жүзеге асыруға және қажетті негізгі құзіреттіліктерді игеруге мүмкіндік береді. Бастауыш мектепте рөлдік және іскерлік ойындарды қолдану мысалдарын оқушылармен қандай рөлдік ойындар өткізуге болатындығын мысалдармен қарастырайық. Балалардың рөлін орындау ұсынылатын ойындардан бастайық. Мұндай ойындардың құндылығы-балаларға әртүрлі нұсқаларды сынап көруге, бірнеше мінез-құлық үлгілерін жоғалтуға және соның негізінде оңтайлы және дұрыс анықтауға мүмкіндік беріледі. Сюжеттік-рөлдік ойындарды сахнада ойнап көрсету үшін, оқушылардың оған толық қатысуы үшін сыныпты 4-6 адамнан тұратын топтарға бөлген жөн. Топтар бір ойынды кезек-кезек көрсетуі мүмкін. Бұл кезде қалғандары көрермен болып отырады. Содан соң бүкіл сынып болып әрекеттерді талқылауға болады. Алғашқы кезде балаларды белгілі әңгіме, ертегі немесе мысалды сахналауға үйрету оңай болады. Кейіннен олар мұны меңгеріп болған соң, олардың өз шығармаларын ойнап көрулеріне болады. Сонымен, балалардың өзіндік өмірлік тәжірибесін, олардың ой-өрісін, әлеуметтік өмірге қызығушылығын, өмір жайлы түрлі

білімдерді кеңейту негізінде сюжеттік-рөлдік ойындардың мазмұны, сюжеттің ауқымы және рөлдермен байыта отырып, жағдай жасалады. Ойын - бала әрекетінің бір түрі, адамзат мәдениетінің қазынасы. Ұлы педагогтер, ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған. Бала ойын арқылы өмірге енеді, табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түседі, атын – түсінігін арттырады, еңбек ете білу дағдысы қалыптасады.

Қазіргі заман талабына сай оқыту процесінде жаңа педагогикалық технологияларды пайдалана отырып оқыту қажет етіледі. Бұл тәсілдер оқытудың мазмұнын жетілдіре отырып, олардың әдістері мен құралдарының бірлігін қамтамасыз етеді. Балаларды сабақ барысындағы белсенділігін арттыруға жаңа технологиялар әсер етеді. Міне осы талапқа сай қарастырсақ, «Оқытудың интербелсенді әдісі» негізгі орын алады. Егерде сабақ оқыту барысында оқушылар мен мұғалімнің арасында тығыз қарым – қатынас орнатыла отырып, ұтымды нәтижеге жетсе, бұл оқытуды интербелсенді деп атаймыз. Бұл қарым – қатынас оқушылардың өз ойларын талқылап, шешімін табуға тырысып, белсенді сабаққа араласқан кезде байқалады. Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген) мемлекеттік бағдарламасына сәйкес білім алушылардың оқуды аяқтағанда қандай құзыреттіліктерді меңгеруі төмендегідей:

- Қазақстандық идея қалыптастыру негізінде өз Отаны үшін жауапкершілікті сезіну дайындылығы;
- Танымдық әрекеттерге өзіндік тұрғыдан дайын болуы;
- Проблемаларды шешуге дайын болуы;
- Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді, дұрыс қолдану дайындығы;
- Тұлғааралық қарым-қатынасқа ауызша және жазбаша түрде дайын болуы, тілдерді меңгеруі;
- Өзін-өзі дамытуды жүзеге асыруға дайындығы;

Бүгінгі заманның осындай ерекшеліктері, қажеттіліктері оқыту ісінде интербелсенді әдістеменің қажеттілігін дәлелі. Оқу процесінде шәкірттердің өздігімен атқаратын белсенді әрекеттерден құралуы қажет. Қазіргі уақытта оқу сабақтары барысында оқытудың интербелсенді әдістерін және интербелсенді құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылып отыр. Сондықтан оқу тәрбие үдерісінде үнемі жаңа оқыту құралдарының мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланып, оған білім алушыларымызды үйрету – әр педагогтың басты міндеті.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Интербелсенді оқу әдістемесі мектепте қолдану. Оқу құралы – Астана: [Әлімов А.Қ. 2014. -188].
2. [Интербелсенді оқыту. Әдістемелік нұсқаулық. Ақтөбе, 2006. [Тойбазарова Н.А.37бет.].
3. ["Педагогика":Оқулық .2 - басылым/ Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. - Астана: Фолиант [Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә, Ильясова2010. - 656 бет.]
4. [Жас және педагогикалық психология. Алматы. [Мұқанов М.М2014. 106б.]
5. [Философия. Оқу құралы. Алматы. [Тұрғанбаев Ә.Х2001, 136].
6. [Танымдық белсенділікті қалыптастырудың мәні. Қазақстан мектебі, №10, [Нақыпова Г. 2009.]

ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕГІ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ

Молдасан Қ. Ш., ҚазҰУ
П.Ғ.К. аға оқытушы
Мергенова Р. М.,
ҚазҰУ 2 курс магистранты

Аннотация

Балалардың рухани-адамгершілік тәрбиесі мәселесі қазіргі қоғамның басты мәселелерінің бірі болып табылады. Мұндай мәселелердің негізгі себептеріне жас ұрпақ үшін нақты оң өмірлік бағдарлардың болмауы, балалармен және жастармен мәдени-демалыс қызметінің төмендеуі, патриоттық тәрбиенің болмауы және тағы басқалары жатады. Бұқаралық ақпарат құралдарының қатыгездік пен зорлық-зомбылықты насихаттауы, алкоголь өнімдері мен темекі өнімдерін жарнамалау аясында жағдай одан сайын күрделене түседі: балалардың негізгі рухани құндылықтары туралы идеялары материалдық құндылықтармен алмастырылады, сәйкесінше, балаларда жаман әдеттер қалыптасады. Отбасы, жалпы білім беретін мектеп алдында не болып жатқанын өз бетінше бағалай алатын және өз қызметін айналасындағы адамдардың мүдделеріне сәйкес құра алатын жауапты азаматты тәрбиелеу міндеті тұр. Бұл мәселені шешу оқушының тұрақты рухани-адамгершілік қасиеттері мен жеке қасиеттерін қалыптастырумен байланысты. Барлық ғасырларда адамдар рухани-адамгершілік тәрбиені жоғары бағалады. Қазіргі қоғамда болып жатқан терең әлеуметтік-экономикалық өзгерістер бізді Қазақстанның болашағы, оның жастары туралы ойлауға мәжбүр етеді. Қазіргі уақытта моральдық бағдарлар бұзылды, жас ұрпақтың бойынан руханиятсыздық, сенімсіздік, агрессивтілік қасиеттері көп байқалады. Сондықтан білім беру процесі адамның руханилығы мен адамгершілігін қалыптастыруға бағытталуы керек.

Кілт сөздер: адамгершілік-рухани білім беру, интеграция, педагогикалық қағидаттар, өзін-өзі тану, педагогикалық үдеріс, білім беру басымдықтары.

Abstract: The problem of spiritual and moral education of children is one of the main problems of modern society. The main reasons for such problems include the lack of clear positive life guidelines for the younger generation, a decrease in cultural and leisure activities with children and youth, the lack of patriotic education and much more. Against the background of propaganda of cruelty and violence by the mass media, advertising of alcohol and tobacco products, the situation becomes even more complicated: children's ideas about basic spiritual values are replaced by material ones, respectively, harmful habits are formed in children. The family and the secondary school face the task of educating a responsible citizen who is able to independently assess what is happening and build their activities in accordance with the interests of the people around them. The solution of this problem is connected with the formation of stable spiritual and moral qualities and personal qualities of the student. In all ages, people have highly valued spiritual and moral education. The profound socio-economic changes taking place in modern society make us think about the future of Kazakhstan, its youth. Currently, moral guidelines have been violated, and the qualities of lack of spirituality, insecurity, and

aggressiveness are most noticeable in the younger generation. Therefore, the educational process should be aimed at the formation of spirituality and morality of a person.

Keywords: moral and spiritual education, integration, pedagogical principles, self-knowledge, pedagogical process, educational priorities

Рухани-адамгершілік тәрбиенің мәні - баланың толыққанды субъект ретіндегі белсенділігінде және оқушылардың әлеуметтік маңызды құндылықтарын саналы түрде қалыптастыру, олардың қоғамдық басымдықтарды, мәдениетті тануы мен қабылдауы және т.б. негізі ретінде әлеуметтену және даралау процестерінің тәрбиелік ортасындағы бірлікте көрінеді. Рухани-адамгершілік тәрбиенің мазмұны халқымыздың ең жақсы ұлттық және тарихи-мәдени дәстүрлерін сақтауға, жас ұрпаққа білім жүйесін ғана емес, рухани-адамгершілік мұраттар мен құндылықтарды да беруге, ең бастысы – жамандыққа қарсы тұру және жақсылық заңдарына сәйкес өз өмірін құру қабілетін қалыптастыруға арналған. Осыған байланысты рухани-адамгершілік тәрбиенің бірінші (негізгі) деңгейі алдыңғы ұрпақтар құрған мәдени құндылықтарды игеруді қамтиды. Екінші деңгей алынған мәдени құндылықтарды практикалық іс-әрекетте саналы түрде қолданумен сипатталады. Үшінші (жоғары) деңгей жер бетіндегі адам өмірінің мәні мен мақсатын білуге негізделген жаңа мәдени құндылықтардың ашылуын қамтиды. Оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің динамикасы моральдық идеялардың кеңеюін, құндылықтар мен қатынастарды қайта құрылымдауды, сонымен қатар басқалармен құндылық қатынастарын құра білуді қамтиды.

Менің ойымша, рухани-адамгершілік тәрбие - оқушының жеке басының қалыптасуын мәдениет әлемімен таныстыру және мәдениеттегі өзін-өзі тану арқылы қамтамасыз ететін жеке-белсенді тәсіл. Келесі мәселе адамның рухани-адамгершілік дамуының қайнар көзі болып табылатын адам өмірінің көптеген көріністері мен жоғары формаларын біріктіретін халықтық мәдениет екенін түсінумен байланысты. Халықтық мәдениеттің педагогикалық мәні оның маңызды сипаттамаларында жатыр: еңбекті ұйымдастыру және әлеуметтік өмір формаларында; әлемді қабылдау тәсілдерінде; құндылықтар мен ынталандыру құрылымында; өзін-өзі жүзеге асырудың ерекше тәсілдерінде көрінеді. Сонымен, біз халықтық мәдениеттің дәстүрлерін мінез-құлықтың мәдени үлгілерін, адамдар арасындағы қатынастарды реттейтін құндылықтарды таратуда мәдениетті сақтау мен дамытуда тұрақтылықты қамтамасыз ететін код ретінде қарастырамыз.

Әр түрлі дәуірлерде ғалымдар рухани-адамгершілік тәрбие объектісі туралы қайшылықты пікірлер айтты. Рухани-адамгершілік тәрбие процесс ретінде ең алдымен мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуіне негізделген, ал бұл жағдайда білім беру – бұл білім беру субъектілерінің кері байланысын қамтитын өзара байланысты акт. Мұғалімдер балаларды тәрбиелейді және олардың тәрбиелік әсерін өздері сезінеді. Тәрбиешілер студенттерге қажетті білімді береді, алған білімдерін оларды пайдалану дағдыларына аударуға көмектеседі және өздерінің субъективті практикалық тәжірибесін алуға мүмкіндік береді. Соңғы жылдары (әсіресе, 1991ж.бастап) этникалық педагогика және халықтық тәрбие мәселелері, халық педагогикасы құралдарымен оқушылар мен студенттерді тәрбиелеу мәселелері (С. А. Ұзақбаева, К. Ж. Қожахметова, К. Б. Жарықбаев, А. Уразбеков, К. Бөлеев және т. б.) барынша қарқынды және жан-жақты зерттелді. Қазақстанның этномәдени дәстүрлері негізінде мамандар даярлау мәселелері А. А. Жолтаева, М. Е. Ержанов, М. С. Нұрмақова, С. С. Құлмағамбетова, А. К. Құлбекова және т. б. еңбектерінде ұсынылған. Онда рухани-адамгершілік тәрбие – қазақстандық қоғамның дамуы мен прогресінің ең маңызды және маңызды факторларының бірі және нормалар, дағдылар мен әдеттердің жиынтығы екендігі көрсетілген.

Адамзат рухани саладағы терең дағдарыспен, қоғамның әлеуметтік, материалдық және моральдық поляризациясының қарқынды процесімен сипатталады. Бүгінде адам өмірде рухани бағдарлардың жоқтығынан және дәстүрлі рухани құндылықтардың жоғалуынан

дағдарысты бастан кешуде. Қазіргі уақытта жас ұрпақ жеке тұлғаны дамытудың басты факторы – рухты тәрбиелеуді жоғалтты. Рухани - адамгершілік білімнің негізі болып табылатын «Өзін- өзі тану» жобасының авторы С. А. Назарбаева «Өмір әдебі» деген кітабында: «Рухани кәусар бұлаққа барар жол іздеу әр адамның міндеттерінің міндеті екендігіне сенімдімін» дей келе, оған тек жалпыадамзаттық құндылықтарды оқыту арқылы ғана жетуге болатынын атап көрсетті. Бүгінгі таңда мұғалімдер қазіргі жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесінің маңыздылығын, білім беру жүйесіндегі жалпыадамзаттық құндылықтардың маңыздылығын бағаламайды, моральдық әдеттердің қалыптасуына әрдайым тиісті көңіл бөлмейді, дегенмен, оқушылардың рухани-адамгершілік дамуының басты ерекшелігі оның тұтас жеке басының қалыптасуы болып табылады, оны ересектер кейде арнайы ұйымдастыратын жеке іс-шаралар арқылы жүзеге асыру мүмкін емес. Адамдармен қарым-қатынаста адамгершілікті, парасаттылықты, толеранттылықты қалыптастырудың бұл міндеті үнемі оқу орнында да, отбасында да тәрбие мен оқыту процесінің басты назарында болуы керек.

Жас ұрпақты рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселесі оқушылардың зияткерлік және адамгершілік мәдениетін, рухани ұмтылыстары мен сезімдерін дамытуға бағытталған қосымша білім беру жүйесінде көрінетін ерекшеліктерді анықтау үшін егжей-тегжейлі зерттеу мен қарастыруды қажет етеді. Рухани-адамгершілік тәрбие - бұл адамның өзіне, сондай-ақ басқа адамдарға, мемлекетке, қоғамға, жалпы әлемге моральдық мұраттар мен моральдық нормалар негізінде саналы түрде қарым-қатынас жасау қабілеті. Тәрбиенің нәтижесі оқушының моральдық жауапкершілігінің тиісті деңгейінде, қазіргі қоғам өкілінің идеалына деген ұмтылыста көрінуі мүмкін. Білім беру ұйымындағы рухани-адамгершілік тәрбие жүйесі ғылыми принциптер негізінде құрылуы, икемді, тиімді және нәтижелі болуы керек деп айтуға мүмкіндік береміз. Педагог өз кезегінде баланың психологиялық ерекшеліктерін, тәуелсіз, жауапты, рухани және шығармашылық дамыған азаматтың дамуы үшін оның өмірлік жағдайларын ескеруі тиіс.

Зерттеу ізденісі барысында біз рухани-адамгершілік тәрбиені өскелең ұрпақтың адамгершілік қатынастар жүйесін: қоғамға, адамдарға, Отанға, еңбекке және өзіне мақсатты қалыптастыру процесі ретінде анықтауды негізге алдық. Бұл моральдық қасиеттерді, мінез ерекшеліктерін, әдеттер мен мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру процесі. Рухани-адамгершілік тәрбие өмірлік адамгершілік қарым-қатынастарды көрсету барысында жүзеге асырылады: адамгершілік сананы қалыптастыру, жауапты таңдау және адамгершілік ойлау қабілеттерін дамыту. Моральдық қасиеттер мен моральдық нормаларды иемдену рухани-адамгершілік мінез-құлықтың алғышарты болып табылады, бірақ мұнда тек білім жеткіліксіз болады. Адамгершілік тәрбиесінің өлшемі баланың нақты әрекеті, оның жоғары адамгершілік мінез-құлқына түрткі болуы мүмкін. Мораль нормаларын саналы түрде ұстануға деген ұмтылыс, қабілет және дайындық баланың ұзақ тәжірибесі кезінде, моральдық әрекеттерде үнемі жаттығулармен ғана тәрбиеленуі мүмкін.

Қорытындылай келе, Алаштың ардақты перзенті Мағжан Жұмабаев «Кімде-кім өзін сүйсе, туысқандарын сүйсе, өз елін сүйсе, әсіресе, адам баласын бауырым деп білсе, сол адамды ізгі дейміз» деп айтқандай, рухани-адамгершілік құндылықтарды ұрпақ бойына дарытып, әлеуметтік ортадағы мейірімділік, ізгілік қасиеттерге тәрбиелеу, жастардың өмірге оң көзқарастарын қалыптастыру бүгінгі нақтылықтың негізгі мәселесіне айналды. Тұлғаның жүйелі, дәйекті және терең рухани-адамгершілік тәрбиесі жалпы орта білім беру саласында жүреді, онда даму мен тәрбие мектеп өмірінің барлық жолымен қамтамасыз етіледі. Осылайша, нақ осы жалпы орта білім беру жүйесі үздіксіз білім берудің бір бөлігі ретінде қазақстандық қоғамды әлеуметтік-мәдени жаңғыртуды қамтамасыз ететін аса маңызды факторға айналуға тиіс. Осылайша, рухани-адамгершілік тәрбие оқушының әр түрлі іс-әрекетінің ажырамас бөлігі бола отырып, оны адамдарға, әлемге деген қарым-қатынастың ерекше қасиетімен толтырады, оның әсерінен адамның негізгі өзегін құрайтын адамгершілік қасиеттер қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Мектеп оқушыларына адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру. Әбдіжапарова Ж. Алматы: Рауан, 1998.]
2. [Мен-Адаммын, жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамыту сабақтарын ұйымдастыруға арналған әдістемелік құрал, Игенбаева. Б. Қ. Алматы-2000]
3. [Жалпы психология негіздері. Рубинштейн С.Л.]
4. [Таңдамалы педагогикалық шығармалар. Сухомлинский В.А. М.]
5. [Методическое пособие по предмету "Самопознание"]
6. [Салауаттылық – өмірсалты. Адамгершілік тәрбиелеу. Айжанова З. Бастауыш мектеп. 2004, №1.]

III – СЕКЦИЯ

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ӘДІСНАМАСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИИ: МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Акрамова А.С.

п.ф.д, қауымд. профессор

Хасенқызы Толғанай,

1 курс докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Annotation

The article deals with one of the urgent management problems – the transformation of higher education in the conditions of digitalization. The author analyzes the basics of digital transformation in higher education, affecting not only the content of education. The characteristics of the digital transformation of education are given, the problems of its implementation are identified. . The author concludes that the digital transformation of the higher educational process is a necessary, but insufficient condition for improving the effectiveness of educational activities and the quality of education in general. To ensure the quality of higher education and to anticipate possible negative changes in this area, further pedagogical research is needed, taking into account the possible risks of digitalization.

Кілт сөздер: цифрлық трансформация, ақпараттық коммуникативті технологиялар, жоғары білім беру жүйесі, білім беруді трансформациялау мәселелері, желілік дайындық индексі

Біз өте тез дамитын, мәліметтерді тарату мен өңдеуде шапшаңдыққа бейім, жиі өзгерістерге ұшырайтын ақпараттық қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Бұл тұста, сөзсіз, білім беруді цифрлық трансформациялауды, жалпы тұжырымдамаға енгізу қажеттілігі туындайды. Қай еңбек саласы болмасын, өнеркәсіп, экономика, тұрмыс-тіршілік, тіпті өнер саласының технологиялық парадигмаға ауысуы орын алуда. Яғни, адам қызметінің барлық салаларында цифрлық трансформация әлемдік дамудың жаңа жаһандық үрдісі болып табылады. Әлемде заманауи технологиялармен қамтамасыз етілген жаһандық ақпараттық қоғамның қалыптасып жатқандығы байқалады. Соған сәйкес, цифрлық орта біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналған – қазіргі уақытта, білім беру де заманауи сын-қатерлерге, сұраныстарға жауап беруі тиіс.

Өсіресе, жаһандық пандемия жағдайындағы білім беру қоғамның АКТ арқылы білім алуға дайындығы мен технологиялық қамтамасыздандырылудың деңгейін аңғаруға үлкен түрткі болды. Бір жағынан, цифрлық ақпарат құралдары осы қиын уақытта мектеп оқушылары мен студенттердің оқуын үзбеуге мүмкіндік берсе, екінші жағынан, қашықтықтан білім беруді мәжбүрлеп енгізу оны цифрландыру мәселелерін өзекті етті және сандық ортаның пайда болуымен салдардың әсері туралы философиялық, психологиялық, этикалық және басқа салалардағы адам өміріне, оның жеке басына, әлеуметтік қатынастарға және олардың табиғатына қарама-қайшылықты күшейтті.

Оған қоса, көптеген пайдаланушыларға қолданбалы бағдарламалық жасақтамамен қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік беретін деректерді өңдеу орталығының пайда болуы мен таралуы, «қарапайым» (ауызша, жазбаша) ақпараттандырудан қоғамның цифрлық трансформациясына көшуді қамтамасыз етті. Атап айтқанда, қоғам жаппай әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін ұжымдық ақпараттық ресурстарды ұжымдық өңдеу және оларға ұжымдық қол жеткізу үшін ұжымдық бағдарламалық жасақтаманы қолданудың нақты мүмкіндігіне ие болды. Нақтырақ, ақпаратты бір-бірден жеткізудің орны қолданбалы бағдарламалық жасақтаманың мәліметтерді (деректерді) өңдеу орталығының әсерінен біршама объектерге тарату мүмкіндігімен алмастырылды. Сәйкесінше, білім беру үдерісі цифрлық трансформацияға ұшырай бастады.

Сонымен, білім беруді цифрлық трансформациялау дегеніміз – қарқынды дамып келе жатқан цифрлық білім беру ортасында өрістеуші және төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы елдің әлеуметтік-экономикалық даму міндеттерін шешуге және цифрлық экономиканың қалыптасуына бағытталған оқу жұмысының мазмұнын, әдістері мен ұйымдастырушылық нысандарын өзгерту процесі болып табылады.

Білім мен ғылым мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық күш-қуатының өркендеуінің басты қозғаушы күші болып табылады. Білім саласын инновацияландыра отырып дамыту жастардың қазіргі еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға қажетті білім, білік, дағдыламен қамтамасыз етуге мүмкіндік жасайды. Ernst and Young халықаралық компаниясының зерттеу мәліметі бойынша мемлекеттің экономикалық дамуында білімнің тікелей қатысы бар екендігі байқалған. Мысалы, бастауыш білім берумен қамтамасыз етуді 1 пайызға арттыру мемлекеттің жалпы ішкі өнімін 0,35 пайызға көтереді. Жоғары сыныптарды оқыту мерзімін бір жылға көбейту мемлекеттің жалпы ішкі өнімін 0,44 пайызға арттыратын болса, ұзақтығы 10 жылға созылатын білім берудің стратегиялық бағдарламаларын іске асыру мемлекеттің ішкі жалпы өнімін 5 пайызға көбейтеді. Бұл ретте орташа баллдан 5 балл жоғары алған мемлекет еңбек өнімділігін 2,5 пайызға және жалпы ішкі өнімді адам басына шаққанда 1,5 пайызға арттыра алады [Білім беруді ақпараттандырудың ұлттық орталығы, 2020].

Қазіргі өзгермелі әлемде дамушы ақпараттық технологиялар барлық елдердің экономикалық дамуында үлкен маңызға ие болуда, нақтырақ айтқанда, негізі цифрлық

өндіріс болып табылатын Төртінші өнеркәсіптік революция «Индустрия 4.0» жүріп жатыр [Головач, 2019: 111].

Сонымен қатар, білім беруді цифрлық трансформациялаудың негізгі өзектілігі 2017 жылы қабылданған мемлекеттік «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасымен де тікелей байланысты. Себебі, аталмыш мемлекеттік бағдарламаның негізгі мақсаты – цифрлы технологияларды пайдалану мен дамыту арқылы мемлекет экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруды жүзеге асыру екендігі белгілі, ал білім беру саласы кез келген мемлекеттің экономикалық қарыштап дамуының бастапқы тетігі екенін еске алуымыз керек [...Мемлекеттік бағдарлама, 2017].

2002 жылы Дүниежүзілік экономикалық форумда (World Economic Forum) елдердің цифрлық экономикаға дайындығын бағалау кезінде жаһандық ақпараттық қоғамды дамыту тақырыбына арналған жыл сайынғы баяндамалар сериясында INSEAD Халықаралық бизнес мектебі желілік дайындық индексі (Networked Readiness Index) пайдаланды – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) даму деңгейін және әлемнің әртүрлі елдеріндегі желілік экономиканы сипаттайтын кешенді көрсеткіш.

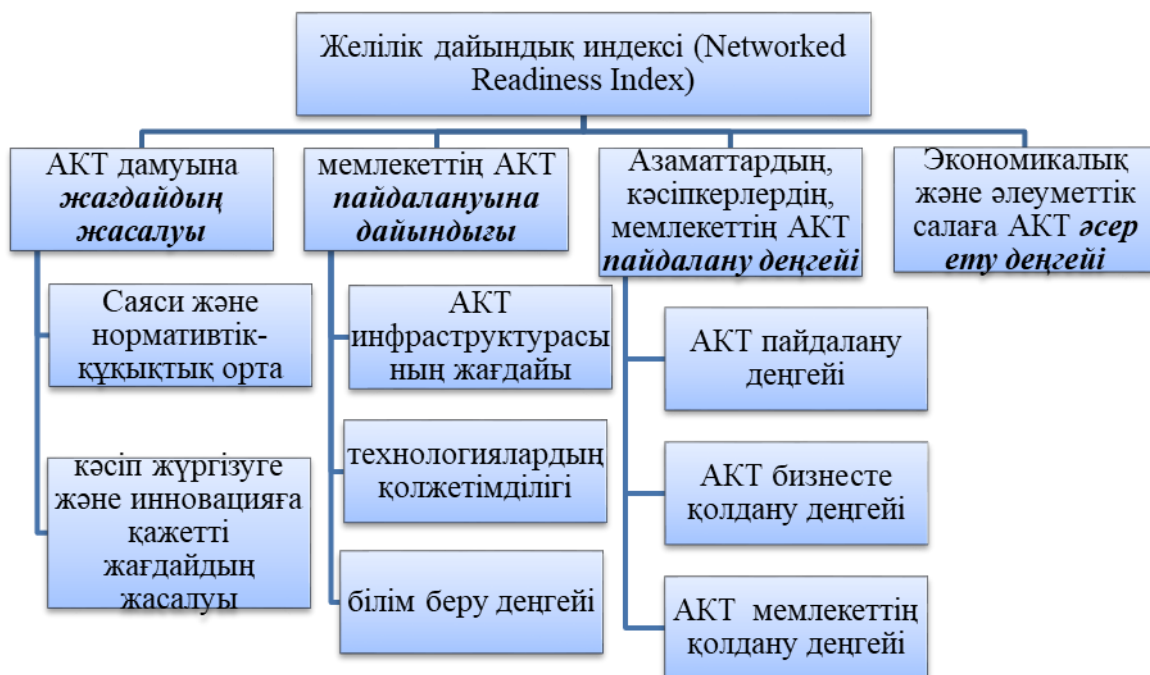
2019 жылы Индекс жаңғыртылып, Дүниежүзілік ақпараттық технологиялар және қызметтер альянсымен (World Information Technology and Services Alliance) бірге коалициялық зерттеу жүргізетін Портуланс институтына (Portulans Institute) коммерциялық емес ұйымның қарамағына берілді. Желілік дайындық индексі әлемнің барлық елдерінің инновациялық және технологиялық әлеуетінің, сондай-ақ олардың жоғары технологиялар саласында да, цифрлық экономикада да даму мүмкіндіктерінің бірінші дәрежелі көрсеткіші болып табылады (1-сурет) [Центр гуманитарных технологий, 2022].

Желілік дайындық индексіні қолдана отырып, төрт негізгі топқа (технологиялар, адамдар, басқару, әсер ету) біріктірілген 62 бақылау көрсеткіштері бойынша АКТ даму деңгейін анықтауға болады.

Желілік дайындық индексінің мәліметтері соңғы рет 2020 жылдың қазан айында өзгертіліп, Қазақстан 134 елдің ішінен көптеген дамушы және ТМД мемлекеттерін артқа тастап 56 орынға ие болған. Дегенмен, білім беруді толықтай цифрлық трансформациялау үшін бұл көрсеткіш әлі де жоғарылауды талап ететіндігі белгілі.

Бұл тенденция білікті адами ресурстарға қажеттіліктің артуымен қатар жүреді, оған қоса халықаралық деңгейде оның қол жетімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында білім беру процесін қайта ұйымдастыруды талап ететін отандық жоғары білім беру жүйесінің алдында тұрған басым міндеттерді қарастыру қажеттілігін негіздейді.

1-сурет. Желілік дайындық индексінің көрсеткіштерінің топталуы

Цифрландыру еңбек нарығын өзгертуге және жаңа құзыреттердің пайда болуы үшін жағдай жасауға қабілетті, білім беру процесін қайта ұйымдастырумен байланысты, бұл өз кезегінде білім беру мекемелерінің заманауи компьютерлік техникамен қамтамасыз етілуін, Интернет желісіне, білім беру ресурстарына қол жетімділікті қамтамасыз ететін ақпараттық жүйелерге, заманауи ғылыми зерттеулердің нәтижелері мен әлемнің әртүрлі тілдеріндегі электрондық ғылыми кітапханаларға қосылу мүмкіндігінің болуын болжайды.

Білім беру ұйымдарын цифрландыру деңгейін бағалау осы процестің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және, ең алдымен, цифрлық негізде ұлттық экономиканың инновациялық дамуы үшін барлық жағдай жасауға қабілетті қажетті басқару шешімдерін негіздеуге ықпал етуі керек.

Ресей ғалымдары Е.В. Плотникова, М.О. Ефремова және О.В. Заборовскаяның айтуынша [Плотникова, 2019:100], «қазіргі уақытта цифрландыру деңгейін бағалаудың қолданыстағы тетіктері субъективті нәтижелер алуға мүмкіндік беретін сараптамалық бағалауларға негізделген индекстер түрінде ұсынылған». Авторлар әлемдік деңгейде ұсынылған цифрландырудың ең көп таралған индекстерін төмендегідей жіктеп көрсетеді:

- ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту;
- цифрлық экономика және қоғам;
- әлемдік цифрлық бәсекеге қабілеттілік;
- сандық эволюция;
- цифрлық экономика;
- желілік дайындық;
- электрондық қатысу;
- жаһандық қосылу;
- жаһандық инновациялар индексі.

Отандық ғалымдар Ж.И. Сардарова, Г.Н. Кисметова, Г.А. Турежанова, Д.С. Саркулова заманауи әлемдегі цифрлық технологиялар басты құндылығын «тек құрал ғана емес, сонымен бірге жаңа мүмкіндіктерге ие интеллект ортасы болуы, яғни кез келген ыңғайлы уақытта оқыту, үздіксіз білім беру, жеке білім беру маршрутын жобалау, кез

келген пайдаланушының электрондық ресурстарын тұтынушыдан оны жасақтаушыға айналуы» деп түсіндіреді.

Ресей ғалымы А.М. Тавадяның айтуынша, [Тавадян, 2019: 137] қазіргі заманауи цифрлық білім ортасы үш үлкен жағдайға негізделеді:

1. бүкіл әлемнің цифрлық форматқа көшуі және соған сәйкес білім беру үдерісі қалыс қалмауы керек;
2. білім беруді цифрландыру жекелік білім траекториясын таңдауға мүмкіндік беріп, өзбіліміне деген жауапкершілікті арттырады;
3. білім берудің тұтас цифрлық жүйесі барлық елдің азаматтарына сапалы және жаңа білім алуға теңдей қолжетімді бола алады.

Білім беруді цифрлық трансформациялау аясында Джусубалиева Д.М., Мынбаева А.К.[Джусубалиева, 2019] А.Б. Айтбаева, Ж.Н. Шайгозова, Ж.И. Сардарова, Г.Н. Кисметова, Г.А. Турежанова, Д.С. Саркулова, Сарсенбаева Н.Ф., Мырзахметова Б.Ш., Адылбекова Э.Т. [Сарсенбаева, 2021], А.К. Мошқалов [Мошқалов, 2012: 262-267] Елубай Е., Әбдәғапарова Ұ. [Елубай, 2020: 50-58] және т.б. отандық ғалымдар елеулі зерттеу жұмыстарын жүргізген.

Ал Ресей ғалымдарынан білім беруді цифрлық трансформациялау, педагогикалық қызметте цифрлық трансформациялау құралдарын жасау және қолдану саласындағы зерттеулерді М.Н. Алексеев, Е.Ы. Бидайбеков, Я.А. Ваграменко, И.В. Вострокнутов, Г.Г. Геркушенко, С.Г. Григорьев, В.П. Демкин, А.П. Ершов, С.А. Жданов, Л.Х. Зайнутдинова, А.Д. Иванников, Г.А. Краснова, И.В. Роберт, О.А. Козлов, А.В. Кириллова, С.И. Макаров, В.М. Монахов, Е.В. Огородников, А.В. Осин, С.В. Панюкова, Е.С. Полат, Н.Х. Розов, И.Н. Скопин, О.Г. Смолянинова, А.Н. Тихонов, Е.В. Якушин және өзге де ғалымдар жүргізген.

Шетелде білім беру саласында цифрлық трансформациялаудағы мәселелерді шешуге үлкен үлес қосып жүрген ғалымдардан Р. Вильяме, Н. Вирт, Д. Грисс, Э. Дейкстр, П. Деннинг, Д. Коллинс, Д. Кнут, С. Пейперт, Б. Хантер және т.б. ғалымдардың еңбектерін атап өте аламыз.

Білім беру саласын цифрлық трансформациялау аясындағы зерттеу жұмыстары өз нәтижелерін көрсетіп жатыр. Оған дәлел ретінде, қашықтықтан оқыту немесе цифрлық оқыту барысында қолданылып жүрген технологиялық трендтерді атап өте аламыз. Олардың қатары – интерактивті немесе электронды оқулықтар, білім беруді геймификациялау, білім беру стартаптарының қарқынды өсуі, цифрлық әңгімелеу (digital storytelling), виртуалды сыныптар, ашық мега-университеттердің қалыптасуы және т.с.с.

Жоғары білім беру жүйесін цифрлық трансформациялаудың артықшылығы, әлбетте, жетерлік. Интернет желісінің бүгінгі күні білім алуға, мамандық иесі болуға ұсынып жатқан мүмкіндіктері өте көп. Десе де, бүгінгі күні жоғары білім беру жүйесін цифрлық трансформациялаудың толықтай жүзеге асыруда кедергі келтіретін проблемалар да баршылық. Мәселелерді шешу үшін алдымен олардың қандай екендіктеріне тоқталып өткеніміз жөн.

Цифрлық білім беру ортасын әзірлеу мен енгізудің негізгі проблемалары –бұл электрондық курстардың цифрлық шешімдері мен форматтарының, бірыңғай платформалардың бірыңғай стандартының немесе жекелеген сервистердің үйлесімділігіне қойылатын талаптардың болмауы, электрондық контенттер мен онлайн-курстардың келісілген талаптары мен сапа стандарттарының болмауы, сондай-ақ авторлық құқықты қорғау шекарасының проблемасы болып табылады.

Жоғары оқу орындары үшін басты міндет – цифрлық білім беру тиімділігін анықтау, білім беру контентінің мазмұны мен ұйымдастырылуындағы, ЖОО құрылымы мен ұйымдастыру қағидаттарындағы өзгерістердің негізділігін тексеру. Білім басқармасының қызметкерлері мен әдіскерлер алдағы жылдары цифрлық ақпараттық құралдардың жаппай таралуын ескере отырып, оқыту нәтижелеріне қатысты дәстүрлі көзқарастарды өзгертуі тиіс. Олар қажетті білім беру нәтижелеріне қол жеткізуді тексеру және жалпы білім берудің мазмұнын анықтау үшін қолданылатын шешімдерді қайта қарауы керек.

Қарқынды өзгерістер барысында көптеген университеттер өздерінің бірегей қасиеттері мен бәсекелестік артықшылықтарын сақтай отырып, жаһандық ғылыми-білім беру картасына бейімделуге және өз орнын табуға тырысып жатыр. Олардың іргелі бастамаларының бірі ретінде жоғары оқу орындарының МООС атап өтуге болады. Мұндағы МООС (ағылш. *massive open online course* - жаппай ашық онлайн курс) - бұл білім беруді жаппай және көпшілікке қолжетімді ету идеясына негізделген электрондық оқытудың жаңа форматы.

Білім берудің интернет кеңістікке ауысуы 2000-шы жылдары ашық интернет-курстардың пайда болуына байланысты болды, сол кезде көптеген белгілі әлемдік университеттер жазылған дайын дәрістерді еркін қолжетімді етуге тырысты. Аталмыш білім беру қызметтеріне сұраныс өте жоғары бола бастағандықтан, 2008 жылы МООС деп аталатын түбегейлі жаңа білім беру әдістемесі қалыптасты.

Айта кететін жайт, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті Open edX ашық платформасында МООС енгізу бойынша Қазақстан Жоғары мектептері арасында көшбасшысы болып отыр. Платформада 15 бағыт бойынша барлығы 70-тен аса курстар жүктелген. Барлығы 48 000 пайдаланушы тіркелген болса, олардың 500-ге жуығы платформаны күнде пайдаланады [Платформа онлайн курсов...].

Білім беруді цифрлық трансформациялау жоғары білім беру мекемелерін қазіргі заманғы техникамен, атап айтқанда, интернетке қосылу мүмкіндігі бар қуатты компьютерлермен, білім беру ресурстарына, заманауи ғылыми зерттеулер мен тәжірибелердің нәтижелеріне, әлемнің әртүрлі тілдеріндегі электрондық ғылыми кітапханаларға қол жеткізуге мүмкіндік беретін ақпараттық жүйелермен жарақтандыруды көздейді. Цифрлық технологиялар білім беруді жақсарту үшін көптеген мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді, бірақ олардың оқу процесіне интеграциялануы оңай емес және бірқатар проблемалармен бірге жүреді. Жоғары білім беруді цифрлық трансформациялау процесінде туындайтын негізгі проблемаларды бөліп көрсетейік.

Біріншіден, цифрлық трансформациялауда білім беру ұйымдарын толықтай жабдықтаудың өзі білім беру нәтижелерін бірден арттыруға алып келмейді. Көптеген ғалымдар цифрландыру процесінде жаңа әлеуметтік өзге жағдай туындайды деген пікірде. Яғни зерттеу, байқау, дизайн сияқты стандартты емес жұмыстарды орындау үшін цифрлық құралдарды шығармашылықпен қолдана алатындардың және құралдарды тек күнделікті операциялар үшін қолдана алатындардың арасындағы теңсіздікке байланысты.

Жаңа цифрлық алшақтықты жою оқу жұмысының мазмұнының, ұйымдастыру нысандары мен әдістерінің инновациялық өзгерістерімен байланысты және білім берудің өзекті міндеттерінің біріне айналады. Цифрлық алшақтықты еңсерудің маңызды шарты білім алушылардың цифрлық құзыреттерін, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өмірдің әртүрлі салаларында тиімді және қауіпсіз қолдану қабілеттерін қалыптастыру болып табылады.

Екіншіден, цифрлық қоғам мамандарын кәсіптік даярлау профессор-оқытушылар құрамын даярлауды (қайта даярлауды): цифрлық сауаттылықты дамытуды; оқу-әдістемелік материалды цифрландыру және оны педагогикалық практикада пайдалану қабілетін қалыптастыруды; интерактивті технологиялар элементтері бар электрондық оқулықтарды және бағдарламаланатын оқытуды әзірлеу, жаппай ашық білім беру курстарын құруды және оқу процесін онлайн режимде немесе аралас режимде жүзеге асыруды талап етеді.

Жаңа жағдайларда профессор-оқытушылар құрамының кәсіби даму процесі үздіксіз болып келеді. Оқытушылар өз қызметінің шеңберінде және арнайы курстарда өз жұмыс істеу қабілетін қолдау үшін жаңа білім алып, үнемі өз бетінше оқуды жүзеге асыруы тиіс. Студенттердің де, оқытушылардың да білім жетістіктерін бақылау мен бағалаудың тиімді жүйесін құру қажеттілігі айқын.

Айта кету керек, барлық ұйымдар мен мекемелер өз қызметкерлерін оқытуға қаражат салуды болашақ дамуға инвестиция ретінде қабылдауға дайын емес. Сондықтан

қызметкерлерді инновациялық мінез-құлыққа, өзгеретін жағдайда үнемі оқуға ынталандыру қажеттілігі қиын міндет болып көрінеді.

Үшіншіден, білім берудегі цифрландырудың заманауи кезеңі оның барлық субъектілерін цифрлық білім беру ортасына енгізу болып табылады. Цифрлық білім беру ортасы — бұл оқу орындарының жұмысын қамтамасыз ету және бүкіл білім беру процесін дайындау және жүзеге асыру барысында туындайтын міндеттерді шешу үшін құрылатын және дамитын ақпараттық жүйелердің, цифрлық құрылғылардың, көздердің, құралдар мен сервистердің жиынтығы. Мұндай цифрлық білім беру ортасында білім алушылар мен педагогтердің жүйелі бірлескен жұмысын қолдау; әрбір білім алушының бейінін, олардың жеке оқу жоспарларын қалыптастыруға және жаңартуға көмектесу, сондай-ақ олардың орындалуын және түзетілуін қадағалау; оқу процесінің барлық қатысушыларына қажетті (міндетті және қосымша) оқу және бақылау материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік беру; барлық мүдделі тұлғаларға (ата-аналарға, білім беру ұйымының әкімшілігіне, сарапшыларға, тексерушілерге және т. б.) білім беру процесінің барысын қадағалауға көмектесу; педагогтердің үздіксіз кәсіби дамуына ықпал ету мүмкіндіктерін қамтуы тиіс.

Осылайша, еліміздегі жоғары білім беру жүйесін дамытудың қазіргі кезеңі білім беру парадигмасының өзгеру процесімен, оқытудың қолданыстағы тәсілдері мен модельдерін қайта қараумен сипатталады. Жоғары білім беруді цифрландыру ЖОО-ның профессор-оқытушылар құрамына және басқа да қызметкерлеріне қойылатын біліктілік талаптарына өзгерістер енгізеді, олардың оқу үдерісіндегі дәстүрлі рөлін ауыстыру туралы мәселені көтереді.

Сонымен қатар, күндізгі және қашықтықтан, виртуалды және интерактивті оқытудың барлық форматтарына әсер ететін жаңа білім беру шешімдері қалыптасуда. Жаңа технологияларды қалыптасқан оқыту практикасына интеграциялау цифрлық білім беру әлеміндегі табыстың кепілі болып табылады. Бұл ретте жоғары оқу орындарының негізгі міндеті түлектердің перспективалы кәсіптері мен құзыреттерін айқындау үшін жұмыс берушілермен тиімді өзара іс-қимыл жасау болып қала береді. Белсенді және инновациялық университеттер өздері білім беру нарығына шығып, мамандандырылған курстар ұсынады.

Оқыту технологиялары саласындағы өзгерістер мен білім беру бағдарламасының мазмұны өзара байланысты болғандықтан, мұндай технологиялық өзгерістерге қарай жаңа мазмұнды академиялық мәселелер туындауы мүмкін, олар өз кезегінде жаңа технологиялық шешімдерді талап етеді. Сонымен қатар, білім беру мекемелері технологиялық инновациялардың ілгерілеуіне ғана емес, сонымен қатар қолданыстағы инфрақұрылым есебінен білім беру бағдарламаларының дамуына да назар аудару керек.

Жоғары білім беру жүйесін цифрлы трансформациялау аз-аздан үздіксіз жұмыс жүргізу және оның жолындағы кездескен мәселелердің оңтайлы шешімін табуда өзінің жағымды нәтижесін көрсететіні анық. Десе де, жоғары білім беру жүйесін цифрлы трансформациялау арқылы жоғары білім беру жүйесін дамыту аз зерттеулерден ғана емес, жан-жақты іргелі және қолданбалы зерттеулерді талап етеді. Олардың қатары цифрлық білім беру педагогының моделі, оның кәсіби дайындығының мазмұны; цифрлық білім беру контентін әзірлеу технологиялары, оның сапасын бағалау әдістемесі және оқу процесінде қолдану және т.с.с. өзекті тақырыптарға педагогикалық зерттеулер болуы әбден мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. [АҚ «Білім беруді ақпараттандырудың ұлттық орталығы» (www.nci.kz)]
2. [Головач В.М. Состояние и тенденции развития цифровой экономики в сельском хозяйстве / В.М. Головач, И.Н. Турчаева // Инновационные разработки для развития отраслей сельского хозяйства региона: сборник научных трудов / под ред. В.Н. Мазурова. – Калуга: ФГБНУ «Калужский НИИСХ», 2019. – 342 с.]

3. [«Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарлама. – Астана, 2017]
4. [Индекс сетевой готовности / Гуманитарный портал: Исследования [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2022 (последняя редакция: 18.07.2022). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/networked-readiness-index>]
5. [Плотникова Е.В. Комплексная оценка уровня цифровизации ведущих университетов Российской Федерации / Е.В. Плотникова, М.О. Ефремова, О.В. Заборовская // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.vaael.ru/ru/article/view?id=728>]
6. [Тавадян А.М., Зима В.А., Хусаинова Н.Б. Теоретические основы подготовки студентов к педагогической деятельности в условиях цифровизации образования // KANT, 2019. – No3 (32). – С. 137]
7. [Жусубалиева Д.М., Мынбаева А.К., Сери Л.Т., Тахмазов Р.Р. Цифровые технологии в иноязычном образовании. Дистанционное обучение. -Алматы. -2019.]
8. [Сарсенбаева Н.Ф., Мырзахметова Б.Ш., Адылбекова Э.Т. Цифровизация образования в Республике Казахстан // Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал. – 2021. – No01 (54).]
9. [Мошқалов А.Қ. Білім беру жүйесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізудің теориялық-практикалық негіздері // Ғылыми-педагогикалық басылым «Ұлт тағылымы». – 2012. – No2. – С. 262-267.]
10. [Елубай Е., Әбдәғпарова Ұ., Джусубалиева Д.М. Жаппай ашық онлайн курстары (MOOCs) – болашақ педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту құралы // ҚазҰУ Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2020. – No3 (64). – 50-58 б.]
11. [Платформа онлайн курсов от ведущих преподавателей КазНУ им. аль-Фараби <https://open.kaznu.kz/>]

Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформациялау мәселесі

Сулейменова Г.Ж.,
тарих ғылымдарының кандидаты,
Боранбайқызы Ұ., магистрант,
Есенғалиева Т.У.*, магистрант
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе
өңірлік университеті,

Аннотация

Жаңа ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы бәріне әсер етеді. Осыған байланысты білім беруді цифрлық трансформациялау мәселесі бүгінгі таңда ең бастыларының бірі. Мақалада "сандық" ұғымдарна түсініктеме беріледі «трансформациялау», «акт»; цифрлық технологияларды табысты енгізу проблематикасы қарастырылу, заманауи оқыту жүйесіне технологияларды енгізу.

Кілт сөздер: цифрлық трансформация, цифрлық білім беру, цифрлық педагогика, білім беру, ақпараттық технологиялар, АКТ.

Жаһандану процесінің әсерінен әлемде болып жатқан терең өзгерістер, бір жағынан, елдер мен аймақтық одақтардың әлеуметтік-экономикалық даму саласындағы көшбасшылық үшін күрес құралына айналатын, екінші жағынан, маңыздылыққа ие болатын білімге де әсер етті. Формасы мен мәдени-өркениеттік диалогтың мазмұны. Білім

жаһандық әлеуметтік, қаржы-экономикалық және саяси даму үдерісіндегі маңызды институтқа айналуға. "Білім қоғамы" моделіне және адами капиталды белсенді пайдалануға негізделген. Әлемнің жетекші экономикаларының қуаты артып келеді, ал сырттан келгендер "үшінші әлем" елдерінің төменгі сегментінде баяу деградацияны күтуде.

Ғаламдық ақпараттық кеңістік үлкен жылдамдықпен толады жаңа фактілер мен ашылулар, ал сандық дәуірдегі адам логикалық тұрғыдан қабілетті болуы керек. Осы деректер массивін байланыстыра оны іс жүзінде қолдану. Білім көбірек бағытты немесе пәндік дайындықты оқытумен байланысты емес, жеке адамға сенімді компас пен навигациялық құралдарды жасауды, барған сайын күрделене түсетін әлемде өз жолын табуды үйрету маңызды, өзгермелі және белгісіз. Білім, дағдылар және ең бастысы ортақ құндылықтар, интеллектуалды және моральдық жетілу, жауапкершілік сезімі – бұл жаңартылған әлемде адамға бағыт береді. Өзгерістер, тіпті тез болса да, өмірдің бір бөлігі болып табылады және олар білім беру теңсіздігінің көзі де, оны жою мүмкіндігі де болуы мүмкін. Білім беру әлеуметтік, саяси және экономикалық үрдістерде болатын трансформация, цифрлық технологияның не үшін пайдалы екенін түсіну керек.

Қазіргі заман инновациялары, соның ішінде жасанды интеллект, жоғары деңгейлі аналитикалық ойлауды, тұлғааралық дағдылар мен тәжірибені қажет ететін дерексіз және стандартты емес мәселелерді шешуге жарамайды. Білім берудегі бәсекеге қабілеттіліктің маңызды факторына айналдыру қазіргі заманғы мектеп жүйелерінен икемділік, өзгеруге жаһандық қайта құру бағдарламасын іске асыру, білім беру сапасын және басқару жүйелерінің тиімділігін арттыру стратегияларын қалыптастыруға бағытталған. Жалпыға қол жетімділікті қамтамасыз ету модельдерін құру- үздіксіз және ашық білім беру қағидатын іске асыруға сәйкес білім беру саласындағы интеграциялық процестердің бағыттарын айқындау; көрінетін шекаралар мен мәдени-өркениеттік кедергілерді еңсеру жолдарын құру; білім беру қызметінің жаңа стандарттары мен нормаларын жобалау. Жаңғырту іс-шараларын өткізудің жетекші мақсаты заңды нәтиже ретінде ұлттықтан жоғары білім беру кеңістігін қалыптастыру болып табылады. Әлемнің дамыған елдерінің білім беру жүйесін түбегейлі реформалауды нарықтық экономиканың, адам құқықтары мен өкілді типтегі демократияның іргелі принциптері. Білім және дағдылар департаменті басшысының айтуынша экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, іске асыру білім беруді реформалаудың жаһандық бағдарламасы екі негізгі сұраққа жауап іздеуге ықпал етуі керек: "Бүгінгі оқушыларға гүлденген әлем құру үшін қандай білім, дағдылар, көзқарастар мен құндылықтар қажет болады? Қалай оқыту жүйелер осы білімді, дағдыларды, көзқарастар мен құндылықтарды тиімді дамыта ала ма?"(1). Жаһандық жаңғырту процесінің индикативтік көрсеткіштері бойынша жаңа құрылымдық міндеттерді қою үшін болжау әдіснамасы мен білім серпіні маңызды түрде қажет.

Институттарды трансформациялауды және басқару мәселелерін шешу стратегияларын көрсететін проективтік модельдер сызықтық емес қасиеттерге ие онда жергілікті биіктіктер, шындар мен үстірттер бар. Сол ережелер қолданылады инновациялық стратегияларды қалыптастырудың және жоспарланған инновацияларға көшудің серпінді учаскелері. Қазіргі заманғы жалпы білім беру жүйелерінің басқару құрылымының тиімділігі қызмет механизмдерінің болуынан тұрады стратегиялық және әкімшілік шешімдер қабылдау кезіндегі тежемілік әрі тепе-теңдік, оқу жоспарларын, бағдарламаларын әзірлеу және білім беру процесін ұйымдастыру. Оқу, оқудан тыс және ілеспе көмекші ақпаратты өңдеу процестерінің жиілігі мен динамикасы едәуір артады.

Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту саласында перспективалық ұйымдастырушылық-педагогикалық және технологиялық шешімдерді қолдану туралы мәселесі тұр. Білім беру мазмұнын жетілдіру тетіктерін қалыптастыру, жоғары технологиялық білім беру ортасын құру және енгізу проблемаларын шешу қажет.

Қазіргі Қазақстанның дамуының маңызды стратегиялық бағыттары-цифрландыру серпінді дамудың негізі және отандық тарихтың инновациялық әлеуетін өз азаматтарының

идеологиялық дүниетанымының көзі ретінде пайдалану. Өткенді сақтамай, бүгінді түсіну және болашақты болжау мүмкін емес. Қазіргі заманғы саяси және әлеуметтік-экономикалық білім беру процесі субъектілерінің мәдени-тарихи ағартуы аса маңызды мәнге ие болады. Әр мұғалім мен оқушы, ата-ана және білім беру саласының менеджері бар мектепке әлеуметтік тұлға ретінде қатысқаны үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру маңызды. Отандық білім беру мен педагогикалық білімнің бай мұрасы негізінде ғылым және цифрлық трансформация жетістіктерін әр түрлі деңгейлерде қолдану – ұлттық деңгейден нақты білім беру ұйымына дейін білім беруді реформалаудың оңтайлы стратегияларын жасау. Мұның бәрі "мемлекеттік білім беру саясатын" жаңғыртуға ықпал етеді.

Сандық инфрақұрылым" Цифрландыру педагогикалық ғылым мен ұлттық ғылымның дамуындағы жаңа мазмұнды кезең заңды процестің ерекшеліктеріне ие болуы үшін, білім беру жүйесінің қазіргі заманғы әдіснамасы әзірленуі тиіс. Цифрлық трансформация үшін кадрларды кешенді, күрделі деңгейдегі және көп бейінді даярлауды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету жүйесі: кәсіби-педагогикалық қызмет саласын дамыту. Перспективаны және білім берудегі басты трендтерді объективті бағалау - елдің көптеген жылдарға алға дамуының кепілі. Сондықтан білім беру жүйесінде әрбір мемлекет оқыту және жұмысқа орналастыру, сондай – ақ білім беру сапасын тұрақты арттыру сияқты міндеттер кешенін шешуі қажет. Біздің уақытымызда "әлі жоқ" және парадоксальды емес сияқты, оқыту керек мамандықтар бойынша дайындалу керек.

Қазақстан ЕО Болон декларациясына ресми түрде қосылып, Жоғары білім берудің еуропалық аймағының мүшесі болғаны белгілі. Осыған байланысты бұл бағытта үлкен өзгерістер болды: Біріншіден, Қазақстандық ЖОО-лар Университеттердің Ұлы Хартиясына қосылды. Екіншіден, мамандарды даярлаудың үш деңгейлі моделіне көшу жүзеге асырылды: бакалавр–магистр–PhD докторы. Үшіншіден, ЖОО-ларда кредиттік білім беру технологиясы енгізілді, қос дипломды білім беру бағдарламасы және қашықтықтан оқыту іске асырылуда. Төртіншіден, Дублиндік дескрипторларға сәйкес модульдік білім беру бағдарламалары әзірленуде, ұлттық біліктілік жүйесі құрылды. Бесіншіден, ECTS-мемлекет қомақты қаржы бөлетін студенттердің академиялық ұтқырлығы бойынша сынақ бірліктерінің негізі ретінде қабылданған жүйе. Алтыншыдан, кем дегенде үш тілде оқыту бағдарламалары енгізілді. Жоғары оқу орындарының халықаралық рейтингіне қатысатын елдегі университеттер саны үнемі өсіп келеді. Жетіншіден, білім беру сапасын қамтамасыз етуде еуропалық ынтымақтастыққа жәрдемдесу үшін елде аккредиттеу агенттіктері құрылды.

Сонымен қатар, ЕО қамқорлығымен жүзеге асырылған TEMPUS бағдарламасы елдегі білім беру жүйесіне айтарлықтай әсер етті. Қазіргі уақытта ол жалпы білім беру жүйесін одан әрі жаңғыртуға және тұрақты дамытуға бағытталған ERASMUS+ бағдарламасына ауысты. Жақын арада еліміздің мемлекеттік жоғары оқу орындары коммерциялық емес акционерлік қоғамдарға (КЕАҚ) айналады, бұл академиялық еркіндіктерді кеңейтеді және қаржы-шаруашылық дербестікті айқындайды. Елдің білім беру жүйесінен бірнеше мысал. Бірінші, Қазақстандық менеджмент, Экономика және болжау институты (ҚМЭБИ) бірегей эксперимент болды. Ол Солтүстік Американың білім беру моделінің сәтті жұмыс істеуін қамтамасыз ететін идеяларды толығымен жүзеге асырады. Шетелдік жетекші, ағылшын тілінде оқыту, студенттің өзіндік жұмысының офистік нысаны, көрнекті ғалымдарды тарту, рейтингтік жоғары оқу орындарымен әріптестік, шетелдік оқытушылардың үлкен үлесі, студенттік қауымдастықтар, жұмысқа орналасуға көмек – КИМЭП-тің ұлттық білім беру кеңістігіндегі жетістіктерінің құрамдас бөлігі. Институт жұмысы барысында 12 мыңнан астам адам оқудан өтті, оның ішінде 4 мың магистрант пен докторант. Студенттердің шамамен 15% - ы әлемнің 35 елінен келген шетелдіктер болып табылады. 15 шет елден 100-ден астам оқытушы жұмыс істейді. Сонымен қатар, докторлық дәрежелердің шамамен 30% – ы Солтүстік Америкада, 20% – ы ЕО-да, 15% - ы Ұлыбританияда қорғалған. Екінші, келесі қадам "болашақ (Болашақ)"

бағдарламасы – ел Президентінің халықаралық білім беру стипендиясы болды. Бағдарлама экономиканың басым секторлары үшін кадрларды шетелдік даярлау мен тағылымдамаға бағытталған. Бағдарламаның қолданылу уақыты стипендиаттардың даярлық деңгейі мен олардың құзыреттері отандық университеттер студенттерінің білімінен жақсы жаққа қарай айтарлықтай ерекшеленетінін көрсетті. Осы уақыт ішінде 10 мыңға жуық маман даярланды. Стипендиаттардың басым бөлігі Ұлыбритания мен Ирландияның жоғары оқу орындарында – 55%, АҚШ пен Канадада – 32%, Еуропада – 6%, Ресей Федерациясында – 4%, Азия мен Океанияда 3,0% - дан астам білім алуда. Өткен жылдың қазан айында әлемнің 40 елінен 150 – ден астам жоғары оқу орындарының өкілдерін біріктірген бағдарламаның 25 жылдығына арналған "Адами капитал-жаңғыртудың негізі" атты форум өткізілді. Үшінші, жоғары білім беру жүйесінде "Назарбаев Университеті" ерекше орын алады (80% шетелдік мамандар) (2)

Онда сегіз мектепте Инженерия мектебі (серіктес – University College London), ғылым және технологиялар мектебі, гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар мектебі (серіктес University of Wisconsin – Madison), Жоғары бизнес мектебі (серіктес-Fuqua Business School of Duke University), мемлекеттік саясаттың Жоғары мектебі (серіктес – Lee Kuan Yew School of Public Policy of the National University of Singapore), жоғары білім мектебі (серіктестер – University of Pennsylvania, Cambridge University), Медицина мектебі (серіктес – University of Pittsburgh), тау – кен ісі және жер туралы ғылымдар мектебі (серіктес – Colorado School of Mines). Назарбаев Университеті зерттеу үлгісіндегі жоғары оқу орны болып табылады, сондықтан бұл бағытқа көп көңіл бөлінеді. Университетте ғылыми орталықтар жұмыс істейді: Nazarbayev University Research and Innovation System, National Laboratory Astana. National Laboratory Astana-да мынадай бағыттар бойынша зерттеулер жүргізіледі: дербестендірілген медицина және геномика, Регенеративті медицина және ұзақ өмір сүру, жаһандық денсаулық сақтау, биология, биомедицина, физика, химия, материалтану, энергияның тиімді нысандарымен ресурстарды ұтымды пайдалану әзірлемелеріне Ақпараттық технологиялар (3).

Төртінші. Елімізде әрбір өңірде оқушыларға қойылатын талаптардың жоғары деңгейімен "Назарбаев Зияткерлік мектептерін" ұйымдастыру арқылы аталған жоғары оқу орны үшін болашақ студенттерді даярлау жүйесі құрылған. Мектептердің оқу бағдарламалары халықаралық өлшемдер бойынша құрылған және сертификатталған.

Бесінші. Жоғары білім беруді дамытудағы маңызды кезең елдің индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы (ИИДМБ) болды. Білім беру бағдарламалары әлемдік жетекші жоғары оқу орындарымен және индустрияландыру бағдарламасына қатысушы отандық кәсіп орындармен әріптестікте әзірленген. Мамандар даярлауға тапсырыс алған ИИДМБ жоғары оқу орындары мемлекеттің мәлімделген кадр қажеттіліктерін толық қанағаттандырады. Осы бағдарлама бойынша құрылған зертханалар іргелі, технологиялық зерттеулер мен жобаларды коммерцияландыру үшін негіз болды. Алтыншы. Интернационалдандыру және "кедергісіз" білім беру кеңістігін құру – жаһандық тренд. Академиялық ұтқырлық бағдарламалары, студенттермен қызметкерлер мен алмасу – осы стратегияның құрамдас бөлігі. Бұл ретте әріптестік байланыстар негізгі өлшем-шарттар болып табылады. Бағдарламаға қатысушы әрбір жоғары оқу орны басқа университеттермен байланыстырғыш инелер тартылатын хаб-хабқа айналады. Сонымен қатар, жеке блоктардан- модульдерден жиналған білім беру бағдарламалары трансформаторларға айналады.

Жоғарыда айтылғанды ескере отырып, интернационалдандыру шеңберінде әртүрлі елдердің жоғары оқу орындарының білім беру және ғылыми мектептері базасында халықаралық кластерлер құруысының ретінде бола алады. Бірінші кезеңде инженерлік кадрларды даярлаудың серпінді бағыттары бойынша бір бағыттағы жоғары оқу орындарының құрылымдық бөлімшелерін (кафедра, факультет, мектеп) "біріктірумен" "виртуалды" университет құру ұсынылады. Білім беруді дамытудың келісілген стратегиясы, стандарттармен нормативтік құжаттаманың бірыңғай кешенді жүйесі

интеграциялаушы элементтер болады. Бұл ретте кластер құрылымына ҒЗИ, технологиялық өндірістер мен бизнесті ұйымдастыруды қосу орынды болып көрінеді.

Бұл ретте Білім және ғылым жүйесінде синергетикалық әсер ету, жобаларды коммерцияландыру және көп мәдениетті рухани даму үшін жағдайлар жасалатын болады. Бұдан басқа, жоғары оқу орындарының мұндай бірігуі жоғары білім беру саласын жақындастырудың факторы болып табылады, мысалы, "Еуразиялық" менталитеттің тасымалдаушысы болатын жаңа формациядағы жастардың зияткерлік және рухани дамуының негізі болады. Мұндай жобаны іске асыру кезінде оның жаһандық деңгейге шығуы үшін оны мемлекетаралық деңгейде құқықтық нормалар мен қамтамасыз ете отырып, құқықтық мәселелерді айқындау қажет болады. Айта кету керек, білім беруді трансформациялау жүйесінде бірқатар отандық жоғары оқу орындарының, ең алдымен Қазақ ұлттық университетінің жұмыс тәжірибесі айқын. Әл-Фараби атындағы Еуразия ұлттық Л. Гумилев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті Қаныш Сәтпаев атындағы ұлттық педагогикалық университеті Абай. Маңызды оқиға ретінде 2018 жылдың соңында QS-Wharton Reimagine (АҚШ, Сан-Франциско) халықаралық білім беру конференциясын атап өтуге болады. Reimagine Education-бұл студенттерді оқыту сапасымен олардың жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін жақсартуға бағытталған инновациялық тәсілдердік өтермелейтін жаһандық байқау. А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары (4).

Педагогикалық көзқарастары М.Жұмабаев, Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М.Жұмабаевтың педагогикалық идеясын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын оның ақын, педагог, азамат және қарапайым адам ретіндегі тұлғасын сипаттаусыз зерттеу мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінезінің ерекшеліктерінен басталады. Оның дүниетанымынан, халық өмірінің тереңдігінен. Бұл жерде М. Жұмабаевтың жазушылық мұрасының педагогикалық маңызына негізделген адамгершілік бастамасы жатыр. Әдеби шығармашылықтың ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметпен үйлесуі Мағжан Жұмабаевтың талантын, оның білімінің энциклопедиялылығын айқындайды. Мағжан тілдің қоғамдағы рөлін терең ұғына отырып, оны зерттеуді оның басты міндеттерінің бірі деп есептей отырып, қазақ тілін оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. 1922 жылы Орынборда ол қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмыс - "Педагогика" әзірледі, ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және біздің заманымыздың талаптарына сәйкес келетін жалғыз және ерекше педагогикалық шығарма болды. Тілдің қоғамдағы рөлін терең ұғына отырып және оны оқу – тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі ретінде зерттей отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. "Педагогиканың" негізін қалаған идеялардың дамуы 1923 жылы жарық көрді. "Бастауыш мектептегі Ана тілі". Басқалар үшін өмір сүру маңызды – бұл қасиетті тәрбиелеу – адамгершіліктің маңызды міндеттерінің бірі. "Педагогикада" М.Жұмабаев адам адамды сүю керек, бұл біліммен тәрбиенің маңызды жақтарының бірі - "педагогикада" бүкіл еңбек бойы. М. Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- Педагогикалық процестің негіздерінің бірі, ол оның психологиялық негіздемесін қарастырады.
- Тәрбиелеу мен оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, қағидаттарын айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады: "әрбір ұлттың балалары өз халқының арасында өмір сүріп, еңбектетін болғандықтан, тәрбиеші оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті".
- Адамгершілік тәрбиесінің факторлары: отбасы және мектеп, тәрбиешінің тұлғасы.
- Тіл мен әдебиетті біріктіру идеясы, осыған байланысты тілді оқытудың құралдарын, [нысандарын](#), қағидаттарын, кезеңдері мен реттілігін анықтау.

Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың дене тәрбиесіне, әсіресе екі жасқа дейін, үлкен мән бере отырып, ол үйлесімді, жан-жақты

дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру берік моральдық өзексіз мүмкін емес деп санайды. Мұғалім адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау мен іс – әрекет қабілетін дамытуда көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адамның өзін-өзі жетілдіруге, ерік-жігер мен мінезді қатайтуға, өзінің идеалын іздеуге саналы түрде ұмтылу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптермен берік моральдық нанымдардың болуын талап етеді. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: оларкәсібилікке, балаларға деген сүйіспеншілікке, тіл мен жақсы сөйлеуге, баланың жеке басын құрметтеуге негізделген.

АхметБайтұрсынов-ағартушылық, Білім беру халыққа еркіндік, қоғамдық өзгерістер жағдайында ғана елеулі пайда әкелетінін түсінген Қазақстанның алғашқы ағартушыларының бірі.А. Байтұрсыновтың инновациялық педагогикалық идеялары қазіргі білім беру үшін өзекті болып табылады: * білім беру жүйесін жаңғырту – * сапалыбілімберуҚазақстанныңиндустриялық-инновациялық дамуының негізі болып табылады. 20-жылдары Қазақстанда инновациялық педагогикалық идеялардың дамуы А. Байтұрсыновтың есімімен байланысты.

Педагогикалық баспасөздің рөлі, бастауыш мектептің, жоғары білім беру жүйесінің мәселелері, оқытудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін жетілдіру, өскелең ұрпақты рухани-эстетикалық тәрбиелеу-бұл А.Байтұрсынов қарастыратын мәселелердің толық тізімі емес. "Қазақша оқыту" мақаласында ол, "халықтың өмірін жақсарту балаларды оқытудан басталуы керек, өйткені билік, басқару, адамдар тек біліммен түзетіледі". Ұрпақтар үшін ескерту ретінде оның сөздері:"білім алуға ұмтылмаған адамдар қандай байлыққа ие болса да, біраз уақыттан кейін оның байлығы өркениетті халықтардың қолына өтеді". Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тіл білімінің негіздерін, қазақ грамматикасын анықтайтын ғылыми терминологияны әзірледі. А. Байтұрсынов-алғашқы қазақ әліппесінің авторы. Ғалым Байтұрсыновтың құрметіне аталған жаңа қазақ әліпбиі кезінде жазу реформасын жүргізу кезінде барлық түркі тілдес халықтар үшін жақсы үлгі болды. Ол жасаған және оның есімімен аталған графикалық жүйе сауатсыздықты тез жоюға, қазақтардың жазба мәдениетін арттыруға мүмкіндік берді (5).

Қазақстанда инновациялық педагогикалық идеялардың дамуы А. Байтұрсыновтың есімімен байланысты. Педагогикалық баспасөздің рөлі, бастауыш мектептің, жоғары білім беру жүйесінің мәселелері, оқытудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін жетілдіру, өскелең ұрпақты рухани-эстетикалық тәрбиелеу – бұл А.Байтұрсынов қарастыратын мәселелердің толық тізімі емес. Ол өз Отанының нағыз азаматын тәрбиелеуге лайықты еркін мектеп, ана тілінде білім беретін мектеп құруға шақырады .Байтұрсыновтың "қазақша оқыту "атты мақаласында:" халықтың тұрмысын жақсартуды балаларды оқытуісінен бастау керек, өйткенібилік, басқару, халық тек біліммен ғана түзетіледі" деп жазады. Ұрпақтар үшін ескерту ретінде оның сөздері естіледі:"білім алуға ұмтылмаған адамдар қандай байлыққа ие болса да, біраз уақыттан кейін оның байлығы өркениетті халықтардың қолына өтеді". А.Байтұрсыновтың педагогикалық идеялары бүгінгі күні өзекті болып табылады, өйткені Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне бағытталған жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. "Ғылым мен практикалық білімнің негізін сіңірген халық ақылды, бай және күшті болады" қазір бүкіл әлемдегі елдердің орта білім беру жүйелері "XXIғасырда табысты болу үшін балаларға үйрену керек?" "Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандартында тұжырымдалған білім берудің негізгі құндылықтары мен мақсаттары мектеп түлектерінің жалпы білім деңгейін арттыруға, инновациялар мен көшбасшылықты іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруға бағытталған, халықаралық тәжірибені ескере отырып, мектепте білім беру мазмұны тұрғысынан ұлттық бірегейлікті дамыту.

Білім беру жүйесіндегі әлемдік дамудың негізгі үрдістері:

- қоғамның даму қарқынын жеделдету;
- постиндустриалды, ақпараттық қоғамға көшу, мәдениетаралық өзара іс-қимыл ауқымын кеңейту;

- халықаралық ынтымақтастық нәтижесінде шешілуі мүмкін жаһандық проблемалардың туындауы мен өсуі;
- қоғамды демократияландыру;
- экономиканың серпінді дамуы, бәсекелестіктің өсуі;
- адам капиталы мәнінің өсуі.

Өзін халықаралық деңгейде неғұрлым сенімді түрде мәлімдейтін біздің дамушы Республикамыз осы үрдістердің ықпалынан тыс қала алмайды. Біздің қоғамымыздың өзекті мәселелерінің бірі болып өзгеріп отыратын әлеуметтік және экономикалық жағдайларда өмір сүруге ғана емес, сондай-ақ бар болмысты жақсы жағына қарай өзгерте отырып, оған белсенді түрде ықпал етуге дайын бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Білім беру мазмұнын жаңарту-бұл, ең алдымен, орта білім беру моделінің өзін, оның құрылымын, мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің тәсілдері мен әдістерін қайта қарау, оқушылардың жетістіктерін бағалаудың түбегейлі жаңа жүйесін енгізу. Байтұрсыновтың педагогикалық мамандықтың мәні мен ерекшелігіне терең енуін атап өткен жөн. Оның пікірінше, " мектеп үшін ең маңыздысы - кәсіби педагогика, әдістемелік тәсілдер, балаларды үйрете алатын мұғалім " - ұлы ағартушының бұл сөздері бүгінде ерекше мәнге ие. Өйткені, Қазақстан Республикасында білім беру мазмұнын жаңарту басты мақсат қояды: мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін жетілдіру және критериялды бағалау жүйесін енгізу.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Білім 2030: білім мен дағдылардың болашағы. Париж: ЭЫДҰ, 2018. 7 Б.]
2. [Зенков А.Р. Білім беруді цифрландыру: бағыттары, мүмкіндіктері, тәуекелдері // Хабаршы. Воронеж мемлекеті. Сер.: Жоғары білім мәселелері. 2020. № 1. Б.52-55.]
3. [Бутина Е. А. білім беру кеңістігін цифрландыру: тәуекелдер мен перспективалар // Қазіргі әлемдегі кәсіби білім. 2020. Т.10, № 2. 3695-3701 Б.] 4.
4. [Цветкова М.С., Якушина Е.В. Цифровое образование // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://digital-edu.ra>]
5. [Цветкова М.С., Якушина Е.В. Русскоязычные электронные ресурсы в образовании» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://rusere.ru>]

Психологические основы формирования навыков саморегуляции учебно-профессиональной деятельности студентов.

Кудайберген Асель Сейтжаппаровна
Магистр, 2 курс. Педагог-психолог.

Аннотация

В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты, которые необходимо учитывать при организации взаимодействия со студентами. Неопределенность современной социально-экономической ситуации, стремительно трансформирующаяся учебная сфера актуализировали проблему формирования навыков саморегуляции учебной деятельности студенческой молодежи на стадии получения

высшего профессионального образования, необходимых для реализации ее индивидуального профессионального будущего.

Ключевые слова: студенты, саморегуляция, учебно-профессиональная деятельность, навык, психологические аспекты.

Annotation

The article discusses the psychological and pedagogical aspects that must be taken into account when organizing interaction with students. The ambiguity of the contemporary social and economic situation and rapidly transforming professional sphere have actualized the problem of forming students' self-regulation skills of educational and professional activity at the stage of obtaining higher professional education, which are necessary for the realization of their individually professional future.

The research objective of the article is to identify the psychological and pedagogical aspects in which the process of formation of students' self-regulation skills of educational and professional activities of students takes place.

Key words: students, self-regulation, learning and professional activity, skill, psychological aspects.

Социально-экономические трансформации в современном обществе предъявляют к молодому поколению определенные требования.

Поставленная перед выбором будущей профессии студенческая молодежь, нацеленная на получение высшего образования за время обучения в вузе, наращивает компетенции самостоятельного мышления, умения анализировать и оценивать собственные действия, самостоятельной организации и регуляции, направленные на качественную жизнедеятельность.

Закономерности регуляции психики студентов в рамках вузовского обучения оказывают непосредственное влияние на восприятие ими учебного материала, что направлено на личностный выбор и достойное занятие ниши в профессиональном ряду.

За реализацию учебно-профессиональной деятельности отвечают интеллектуальная, эмоциональная, волевая, коммуникативная составляющие психологический фон личности студентов, что является фундаментальной основой формирования навыков саморегуляции их жизнедеятельности.

От уровня сформированности навыков саморегуляции, выступающей в роли ключевой направляющей психологического развития личности, зависит продуктивность учебно-профессиональной деятельности.

Обучение в вузе происходит динамично, что обуславливает поэтапное приращение навыков саморегуляции в образовательной сфере.

По мнению Панкратовой Т.М., «восприятие субъектом объективных проявлений мотивации, целеполагания, самооценки, психических проявлений, характеризующих интеллектуальную, волевую, эмоциональную, коммуникативную сферы личности учащейся молодежи, можно рассматривать как осознание субъектом своих свойств и качеств личности и последующих изменений в них, как результат собственной регулятивной активности субъекта» [1, с.89].

Современная отрасль психологии изобилует наличием определений феномена «саморегуляция». В словаре русского языка содержится следующее его толкование:

«- подчинять определенному порядку, правилам, упорядочивать;
- воздействовать на работу механизма и его частей, добиваться нужного протекания какого-либо процесса» [2, с.695].

Нам близко определение Б.Ф. Ломова, дающего характеристику регуляции. «Роль психических процессов в деятельности, - отмечал он, - в том и состоит, что они, являясь процессами отражения действительности, обеспечивают ее регуляцию: ее адекватность

предмету, средствам и условиям. Иначе говоря, основные функции психики в деятельности – когнитивная и регулятивная» [3, с. 34].

Вслед за исследователями К.А. Абульхановой-Славской, О. А. Конопкиным, Ю. Я. Голиковым, А. Н. Костиным, А. В. Карповым, А. О. Прохоровым, В. И. Моросановой, др. мы характеризуем саморегуляцию психики как системно-организующий феномен.

За основу в нашей статье нами принят тезис В. И. Моросановой о том, что «при наличии выраженной индивидуальной специфики в профиле саморегуляции и несовпадении ее с регуляторной спецификой деятельности, успешность деятельности во многом будет зависеть от стремления и возможности субъекта сформировать такой стиль саморегуляции, когда недостаточная развитость отдельных регуляторных процессов будет скомпенсирована другими, высокоразвитыми процессами» [4, с.38].

Исходя из положений целостной концепции психической саморегуляции произвольной активности человека (О.А.Конопкин, Н.Ф. Круглова, А.К. Осницкий), осознанная саморегуляция понимается как системно-организованный психический процесс по инициации, построению, поддержанию и управлению всеми видами и формами внешней и внутренней активности человека, непосредственно направленных на достижение принимаемых человеком целей.

Способность к саморегуляции, как и другие способности, не даются человеку с рождения. Она формируется в начале жизни, в процессе обучения и воспитания. Склонность подростков к самоанализу, развитие личностной рефлексии являются благоприятными предпосылками и необходимыми условиями развития саморегуляции деятельности. [5,124 с.] Как уже было сказано, у студентов становится возможным самовоспитание личности, которое представляет собой важную составляющую процесса саморегуляции. Появляется потребность в серьезной самостоятельной деятельности, которая может удовлетворяться в рамках обучения в вузе. К самой учебной деятельности студент также предъявляет новые требования: она должна обеспечить условия для проявления и развития его самооценки и его самораскрытия, должна быть значимой для уважаемых студентом людей и общества, с которым он взаимодействует. В развитии психики сочетается все необходимое для усвоения навыков саморегуляции деятельности — развитие личностной рефлексии, склонность к самоанализу, перестройка структуры волевой активности и формирование механизмов ее осознания. Студент готов к новым видам учебного взаимодействия, его привлекают самостоятельные формы организации собственной деятельности и выполнения заданий преподавателя. Сама учебная деятельность в этот период также претерпевает ряд изменений, расширяется спектр ее мотивов, она становится более самостоятельной, формируются основные ее компоненты — целеполагание, планирование, контроль и оценивание. Все это необходимо учитывать при формировании навыков саморегуляции учебно-профессиональной деятельности студентов.

Список использованных литератур:

1. [Панкратова, Т. М. Саморегуляция в социальном поведении/ Т. М. Панкратова; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. - Ярославль: ЯрГУ, 2011. - 112 с. С. 89.]
2. [Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. Е. И. Евгеньевой. М.: Русский язык, 1987. Т. 3. С. 695]
3. [Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М., 1984. – 226 с. С. 34.]
5. [Моросанова В.И. Индивидуальные особенности осознанной саморегуляции произвольной активности человека // Вестник Московского университета. 2010. Серия 14: Психология. № 1. С. 36-45.]
6. [Осницкий А.К. Психология самостоятельности. Методы исследования и диагностики. М.; Нальчик: Эль-Фа, 1996. 124 с.]

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ

Советқанова Дина Рамазанқызы
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Магистрант 2-курс
Таубаева Ш.Т. п.ғ.д., профессор

Annotation

In the article, the author examines the ways of modernization of domestic pedagogical education, taking into account the tasks set in the state program for the development of education and science for 2021-2025.

Кілт сөздер: педагогикалық білім беру, білім беру жүйесі, кадрлар даярлау, педагог кадрлар, ұлт болашағы.

Халықтың білім деңгейі, білім беру және ғылыми инфрақұрылымның дамуы қоғам мен экономиканың қалыптасуы мен дамуының міндетті шарты екені белгілі. Көптеген сарапшылардың пікірінше, қазіргі әлемде дамыған, дамушы және дамымаған елдер туралы емес, бастапқы, қайталама және үшінші білімі бар елдер туралы айту керек. Экономиканың дамуындағы білімнің рөлі ХХ ғасырдың ортасында таныла бастады. 1964 жылы Г. Чикаго университетінің экономика профессоры Беккер алғаш рет адам капиталы теориясын тұжырымдап, еңбек экономикасында төңкеріс жасады. Шын мәнінде, жүйелік түрде алғаш рет капитал тұжырымдамасы ұсынылды.

Инвестицияның маңызды түрлеріне адамға салынған инвестициялар – білім беру, денсаулық сақтау, өндірістегі дайындық, көші-қон, бала туу және тәрбиелеу кірді. Өткен ғасырдың аяғында қазіргі прогреске адамдардың өмірінде айқын жақсартулар болған жағдайда ғана қол жеткізуге болатындығы белгілі болды. Қазақстан Республикасы бүгінде-әлемге ашық, демократиялық қоғам, нарықтық экономика мен құқықтық мемлекет құрып отырған ел. ХХ ғасырдың аяғы-ХХІ ғасырдың басында болған еліміз әлеуметтік – экономикалық саласындағы өзгерістер ұлттық білім беру жүйесін реформалауды талап етті.

Ғылым тарихы мен практиканы дамытудың объективті заңдылықтары дәлелдеп отырғандай, қазіргі заманғы көптеген өзекті педагогикалық проблемаларды шешу үшін өткенді терең түсіну қажет. Сабақ алуға тұралықтай болуымыз керек. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, тарих-педагогикалық білімнің жетіспеушілігі бүгінде дамып келе жатқан білім беру идеялары мен тұжырымдамаларының мазмұнына теріс әсер етеді және білім берудің шынымен инновациялық модельдерінің пайда болу ықтималдығын азайтады. Тарихи-педагогикалық зерттеудің сөзсіз артықшылығы-білім беру жүйесіндегі қайта құру модельдерін ретроспективті талдаумен қайта құру өткен оқиғалар мен процестердің аяқталған бейнесіне сүйенеді, бұл кезде реформалардың алыс салдары түсінікті болады, ғалымдардың пікірінше, талдау нәтижелерінің объективтілік дәрежесіне әсер етеді және қорытындылар мен бағалардың сенімділігін едәуір арттырады. Білім беру реформаларының себептері мен салдарларының жиынтығын, олардың модельдерінің эволюциясының ерекшеліктерін анықтау, осы процестердегі жалпы және нақты ажыратуға, себеп-салдарлық байланыстарды белгілеуге, кейіннен есепке алу және

мұғалімнің кәсіби дайындығының сапасын жақсарту үшін білім мазмұнына әсер ететін факторлардың иерархиясын анықтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі өркениеттің болашағы тек техникалық прогресс пен экономикалық өсу деңгейіне ғана байланысты емес. Ол адамның игілігі үшін және оның атынан негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге дайын адамның рөлімен көбірек анықталады.

Сондықтан XX ғасырдың екінші жартысында білім беру жүйесін реформалау әлемнің әртүрлі елдерінде өзекті проблемаға айналғаны кездейсоқ емес. ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша, бұл құбылыстың себептерінің бірі әлемдік өркениеттің құндылықтарын қайта бағалау болды, оның барысында қоғам өзін және айналасындағы шындықты өзгерте отырып, әлеуметтік прогреске белсенді қатыса алатын планетарлық ойлау мәдениеті бар адамды тәрбиелеу қажеттілігін түсінді.

Қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті ұлтты қалыптастырудың негізгі орындарының бірі-білім беру жүйесі. Соңғы жылдары Адами даму индексінің артуы нәтижесінде Қазақстан елдердің тиісті рейтингінде 20 позицияға жоғары жылжыды және Ресей мен Беларусьтен басқа барлық ТМД елдерін басып озды [1].

Сонымен қатар, білім беру жүйесінде кеңестік білім беру жүйесінен мұра болып қалған, сондай-ақ қайта құру және экономикалық дағдарыс жылдарында "алынған" проблемалар әлі де шешілмей келеді. Білімді және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру саласында елдің серпінді дамуын Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қамтамасыз етуге тиіс болды. Білім беру жүйесінің басты проблемаларының бірі-мамандар даярлаудың халықаралық деңгейіне қол жеткізу және әлемдік ғылыми-білім беру жүйесіне кірігу, оны педагогтің беделін, жалпы білім беру қызметінің беделін Елеулі арттырмай шешу мүмкін емес. Шынында да, мұғалім реформалардың басты тұлғасы болып табылады, оның белсенді, құзыретті және мақсатты жұмысы болмаса, кез-келген қаржылық және ресурстық өзгерістер сәтті болмайды.

Сондықтан Білім және ғылым министрлігі педагогикалық жұмыстың беделін арттыру мәселелеріне ерекше көңіл бөледі. Бір жағынан — бұл педагогтардың жұмысына ақы төлеуді арттыру, екінші жағынан-оларға қойылатын талаптарды күшейту. Бүгінде педагогикалық кадрлар даярлайтын 80 ЖОО-ның 70 ЖОО-да педагогикалық кафедралар жұмыс істейді. Қазіргі уақытта педагогикалық мамандықтардағы студенттер контингенті 136 818 мың адамды құрайды, оның ішінде бакалавриатта — 130 209. Оның ішінде 23 758 адам ғана, яғни 18,2 % — мемлекеттік тапсырыс бойынша. Магистратурада мемлекеттік тапсырыс бойынша оқитын 6 203 оқушының 2 838-і (45,7 %), мемлекеттік тапсырыс бойынша оқитын 406 докторанттың 284-і (69%) оқиды [2].

XX ғасырдың аяғы-XXI ғасырдың басында болған Қазақстан Республикасының әлеуметтік – экономикалық саласындағы түбегейлі өзгерістер ұлттық білім беру жүйесін реформалауды талап етті. 2014 жылғы 17 қаңтардағы "Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" атты Қазақстан халқына Жолдауында республиканың әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру басымдықтарының бірі ретінде қазіргі заманғы білім беруді дамытуға назар аударды.

Осы міндетті шешуді қамтамасыз ететін тетік ретінде Президент өзінің параметрлері бойынша мемлекетті экономикалық және қоғамдық жаңғыртуға сәйкес келетін білім беру жүйесіне инновациялар енгізу қажеттігін атап өтті. Қазақстан Республикасындағы білім беру реформаларының негізгі бағыты педагог кәсібінің беделін арттыру және еңбек нарығының, елдің индустриялық-инновациялық дамуының қажеттіліктерін қанағаттандыратын жоғары білім сапасының жоғары деңгейіне қол жеткізу міндеті болып табылады. Аталған міндет педагогикалық ЖОО жағдайында магистранттар мен докторанттарды даярлауға қатысты одан да өзекті болып отыр.

Жоғары педагогикалық білім беру мазмұны білім берудің инвариантты (сырттай берілетін және меңгерілетін) және вариативті (әрбір білім алушы жасайтын) бөліктерін қамтиды. Жоғары педагогикалық білім беру мазмұнын дамыту мен жаңартуға сыртқы

және ішкі факторлар әсер ететіні белгілі. Кәсіптік-педагогикалық білім беру мазмұнын дамытудың сыртқы факторларының қатарында, ең алдымен, білім берудің ұлттық мақсаттарын белгілейтін қоғамдық өмірді жаңғыртуды атап өткен жөн.

Мақсат қою елдің дәстүрлері мен мұрасын ескере отырып, қазіргі дамып келе жатқан Қазақстан Республикасының мәдени, адамгершілік, әлеуметтік құндылықтарына негізделеді. Осыған сәйкес жоғары білімі бар мамандарды даярлау деңгейіне заманауи талаптар қойылады. Жаһандық әлемнің ұлттық дәстүрлері мен сын-қатерлерінде маман тұлғасының идеалы өзін-өзі бағалау сезімімен, азаматтықпен, толеранттылықпен, Әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағдарланумен, өз бетінше шешім қабылдау және олар үшін жауапкершілік алу қабілетімен сипатталады. Білім беру мазмұнын дамытудың сыртқы факторларымен қатар ішкі факторлар маңызды орын алады. Ең алдымен-ЖОО профессор-оқытушылар құрамының зияткерлік, ғылыми-педагогикалық әлеуеті [3].

Жоғары педагогикалық білім беру мазмұнын жаңарту мәселесі әрдайым өзекті болып қала береді және оның мазмұны соңғы онжылдықтарда айтарлықтай жаңартылады. Осыған байланысты жоғары мектептің алдында қоғамның нақты Кадрлық қажеттіліктерін ескере отырып, жоғары педагогикалық білім беру мазмұнын жобалаудың тұжырымдамалық тәсілдерін әзірлеудің бірінші кезектегі міндеті туындайды.

Маңызды мәселелердің ауқымы университеттердің педагогика кафедраларының және университеттердің педагогикалық факультеттерінің қызметімен байланысты. Дәл осы деңгейде жоғары педагогикалық білім мазмұнын жаңартудың ең маңызды мәселелерін шешуге және шешуге болады. Біз нені білдіретінін түсіндіреміз. Педагогикалық білім мемлекеттік және қоғамдық институт ретінде халықаралық байланыстардың нығаюына байланысты әртүрлі мәдениеттердің үздіксіз және үздіксіз диалогының өрісі болып табылады: академиялық ұтқырлық, мамандармен алмасу, бірлескен фирмалардың құрылуы, халықаралық жобалардың орындалуы. Сондықтан еліміздегі барлық педагогикалық мамандықты оқытатын ЖОО болашақ мұғалімнің санасының сапалы жаңа деңгейіне көшу мәселесін үнемі шешіп отырады, ол тек білім таратушы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өз бетінше оқу, құзыреттілікті қалыптастыру және барлық кәсіби қызмет негізінде жатқан білік пен дағдыларды игеру бойынша іс-әрекетін сауатты ұйымдастыра алатын мұғалім-тәлімгер болуы керек [4].

Жалпы 2021-2025 жылдарға арналған білім беру бағдарламасы бойынша Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруде мемлекеттік білім беру грантының құнын арттыру жоғары оқу орындарына білім беру қызметкерлерінің жалақысын айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

ЖОО коммерциялық емес акционерлік қоғамдарға трансформациялау ЖОО-дың қаржылық ағындары мен пайда көздерін әртараптандыру үшін қолайлы жағдайлар жасайды, бұл әлеуметтік пакеттерді ұсынуға, жоғары білім беру жүйесінің оқытушылары мен қызметкерлерінің кәсіби дамуы үшін қаражатты жоспарлауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ұлттық біліктілік тестілеуінен өту бойынша педагогтерді аттестаттауға қойылатын талаптарды күшейту, оның ішінде тестілеуден өту балдарының пайызын 90%-ға дейін ұлғайту және педагогтердің портфолиосын бағалау өлшемшарттарын жаңарту жоспарлануда.

Дамыған елдердің халықаралық тәжірибесіне жүргізілген талдауды ескере отырып, Қазақстан Республикасында жоғары білім беруді дамытудың мынадай перспективалы бағыттарын ұсынуға болады:

- Педагогтардың кәсіби дамуы. Жоғары оқу орындарында оқытудың сапасын арттыруға мүмкіндік беретін ұлттық білім беру институтын құру мүмкіндігін қарастыру;
- "Білім – ғылым – бизнес" білім беру кластері шеңберінде ынтымақтастықтың жаңа тетіктерін енгізу мүмкіндігін қарау, алынған білімді іс жүзінде қолдануға баса назар аудару;

- Студенттердің алған білімдерін бағалау жүйесін қайта қарау. Сонымен қатар, білімді бағалау бұл жүйенің теориялық білім деңгейін ғана емес, сонымен қатар практикада жоғары деңгейдегі білім мен ойлау дағдыларын қолдана алатындығын тексеру үшін қайта қаралуы керек.

Сонымен қатар, тиімді мемлекеттік білім беру саясатын әзірлеумен қатар білім беру жүйесі шеңберінде қолданылатын, білім беру сапасы мен мамандардың біліктілігін арттыруға, сондай-ақ оқыту процесінде алынған дағдылардың еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталған озық білім беру технологияларының маңызы зор. Білім беру сапасын арттыруда жаңа прогрессивті білім беру технологияларын әзірлеу және енгізу маңызды рөл атқарады. Бүгінгі таңда Қазақстанда қолданылатын қазіргі заманғы білім беру технологияларының ішінде мыналарды атап өткен жөн: қашықтықтан білім беру технологиялары; жобалық және ойын білім беру технологиялары; оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологиялары; тұлғаға бағытталған оқыту [5].

Жаңа білім беру технологиялары саласындағы зерделенген озық халықаралық тәжірибе негізінде Қазақстанның отандық жоғары білім беру жүйесін дамытудың және оның сапасын арттырудың мынадай перспективалы бағыттарын ұсынған жөн:

1) Ұлыбритания, Норвегия, Ресей сияқты елдердің үлгісі бойынша Қазақстандағы онлайн білім беру технологияларының әлеуетін зерделеу. Болашақта бірыңғай ұлттық платформаны қалыптастыру мүмкіндігін қарастыру, ол егжей-тегжейлі зерттеулерді негіздейді және жаңа білімді дамытуға, жоғары білім мен өнеркәсіптік салалар арасындағы ынтымақтастыққа, кәсіби оқыту үшін жаппай ашық онлайн-курстарды пайдалануға бағытталған. Атап айтқанда, отандық білім беру мекемелері ұсынатын барлық онлайн-курстарды мемлекеттік деңгейде бірыңғай брендпен біріктіру бойынша Ұлыбританияның тәжірибесін зерделеу қажет;

2) білім беру платформалары арқылы жекелеген пәндерді зерделеу және сынақ тапсыру мүмкіндігін қарау. Студенттер үшін белгілі дәріскерлердің (Harvard, MIT және т. б.) онлайн-курстарының білім беру платформаларында қашықтықтан жеке пәндерден өту үшін таңдау және олар бойынша сынақты жалпы оқу бағдарламасына теңестіру мүмкіндігі беріледі;

3) жоғары оқу орындарының тиісті онлайн-курстарды бітіргені туралы деректерді жинақтауға және біріктіруге және берілген ақпараттың сенімділігін растауға мүмкіндік беретін "Open Badges" цифрлық шағын дипломдарын пайдалану тәжірибесін зерделеу;

Осылайша, отандық жоғары оқу орындарын оқыту практикасында қазіргі заманғы озық білім беру технологияларын тиімді қолдану нәтижесінде ұзақ мерзімді перспективада білім беру қызметтерінің сапасын арттыруды, ел экономикасындағы жоғары білікті кадрлар санының ұлғаюын, демек, экономикалық өсу қарқынының ұлғаюын және білім беру саласындағы қызметтер экспортынан түсетін мемлекеттік кірістердің артуын күтуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Абиль, 2019: 1].
2. [Шаймуханова С.Д., Кенжебаева З.С., 2014: 2].
3. [Радионова С. А., 2016:3].
4. [Добрынина В И., 2020: 4].
5. [Борисенков В.П., 2018:5].

INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR TRAINING PRE-SERVICE SOCIAL EDUCATORS TO WORK IN INCLUSIVE EDUCATION

Zh. T. Makhambetova, senior lecturer of department of pedagogy and educational management, al-Farabi Kazakh National University,

A. S. Magauova, doctor of pedagogical sciences, professor of department of pedagogy and educational management, al-Farabi Kazakh National University

Annotation

В данной статье рассматриваются инновационные педагогические технологии, применяемые при подготовке будущих социальных педагогов к работе в условиях инклюзивного образования. В настоящее время предъявляются высокие требования к организации процесса инклюзивного образования, которые предполагают поиск эффективных педагогических технологий для реализации данного процесса. Вследствие этого, актуальным становится использование в образовательном процессе инновационных технологий. По мнению авторов, эффективными в подготовке будущих социальных педагогов к работе в условиях инклюзивного образования являются следующие образовательные технологии: кредитная технология обучения; кейс технологии; обучение в сотрудничестве; технология успешного обучения; коллективный способ обучения; технология проблемного обучения; тренинговые технологии; технология проектов; информационные технологии.

Key words: inclusive education, pre-service social educators, technology, students, training

Currently, educational technologies are actively used in higher education system. V.P. Bepalko interpreted technology as "systematic and consistent implementation in practice of a pre-designed educational process", i.e. technology is "a project of a certain pedagogical system implemented in practice" [1, p.10]. According to O.I. Vaganova et al., the use of innovative technologies in the framework of inclusive education allows achieving the following results: the creation of a unified educational space; the effectiveness of interaction between all subjects of the educational process; improvement of methods, content and organizational forms of education related to the requirements of modern society to the level of education of the individual and its features. - maximum disclosure of the intellectual potential of the student [2].

We assume that the following educational technologies are effective in preparing pre-service social educators to work in inclusive education: credit learning technology; case technology; collaborative learning; successful learning technology; collective learning method; problem-based learning technology; training technologies; project technology; information technology.

1. Credit technology of training. In Republic of Kazakhstan, according to the rules of the organization of the educational process on credit technology of education, the essence of the credit system of education is expressed in the framework parameters of the organization of the educational process in the bachelor's degree based on credit technology [3]. The credit system of education originated in the USA in 1869. President of Harvard University Ch. Eliot introduced the "credit-hour" system. In 1870-1880 it was gradually moving into the system of colleges and schools in the USA. The credit technology of education was being introduced in the higher education system of the Republic of Kazakhstan with the aim of international recognition of national educational programs and ensuring the mobility of higher school students and teaching staff[4].

Al-Farabi KazNU became the first university in Kazakhstan to sign the Bologna Declaration on September 16, 2003 (Italy), and today occupies a leading position in international rankings. Planning of the content of education, the way of organizing and conducting the educational

process is carried out on the basis of credit technology of training in accordance with the state mandatory standards of higher and postgraduate education [5].

2. Case technologies. Case-study (case-method), or the method of analyzing specific situations (from the English case – case, situation), is based on learning to find optimal and non-standard solutions to real complex life and production problems [6]. Case technologies are used in working with pre-service social educators throughout the entire pedagogical process, cases are used that form professional competences for working in inclusive education.

3. The technology of cooperative learning was developed by American educators Roger T. Johnson and David W. Johnson at the University of Minnesota, it is a group technology based on the ideas of cooperation, interaction, collaboration. This is a strategy designed to implement the entire curriculum with different students [7]. Collaborative learning has been designed to facilitate the inclusion of all learners [8]. When co-education is included in the learning process, it is necessary to plan the necessary support for students with SEN and those who are experiencing difficulties to help them be successful. [9]. Collaborative learning technology is important in the training of social educators. Heterogeneous groups train students with different levels of training, who can motivate each other, support students with SEN, etc.

4. The technology of successful learning. M. Seligman defined success as a regulator of the attitude to educational activity in general and cognitive activity in particular is necessary in teaching. The experience of success can be caused by various reasons. It is no coincidence that such a direction as positive thinking, based on the technology of suggestion has emerged in foreign psychology [10]. We think that during studies, as well as during the internship, it is necessary to create a situation of success for pre-service social educators, as well as teach them to apply the technology of successful learning during the internship with persons with SEN, children with disabilities and their parents. By creating situations of success for people with disabilities, positive personal qualities, motivation for learning are brought up, professional competences are dynamically developing.

5. The technology of the collective way of learning. For the first time, A. G. Rivin (1877-1944) proposed the methodology of collective educational work with the use of dialogical pairs of replaceable composition. A follower of A. G. Rivin's developments, V. K. Dyachenko (1923-2008), declared that "learning is communication between trainers and trainees. The type of communication also determines the organizational form of training." From the point of view of N. S. Kuznetsova, I. V. Boldakova, the most successful teaching technology is the collective method of teaching [11].

The technology of the collective method of teaching at the university was actively used in the preparation of social educators to work in an inclusive education for students' independence in studying the material, increasing the level of students' readiness to work in an inclusive educational environment.

6. Technology of problem-based learning. Problem-based Learning is an approach to learning, the foundations of which began to form in the 70s of the XX century. This approach focuses on the organization of educational content around problem scenarios, rather than subjects or disciplines. Students work in groups or teams to solve these problematic situations, at the same time they are not required to "correct answers". When solving a problem, students rely on the acquired knowledge, independently comprehend the problem, mentally and practically act. There are many different ways to implement problem-based learning, but the fundamental thing is that this technology is generally more focused on the learner than on solving the task [12]. With problem-oriented learning, students' communication skills are improved.

As a technological variant of student-centered learning, problem-oriented learning is aimed at developing students' ability to learn independently as a meta-competence. In this regard, the problem is the driving force that stimulates the student to acquire new knowledge, and knowledge from his future professional sphere, knowledge as the basis of professional skills (competences). Problem-oriented learning is focused on clearly identifying the positions of participants in the educational process. The tutor becomes the central figure, because the main

form of organization of the educational process is tutorial: a lesson in a small group (10-12 people) on setting and solving a realistic and close to the specifics of the profession problem [13]. The main advantage of problem-oriented learning is the development of creative potential. The technology of problem-based learning is used in the analysis of socio-pedagogical situations, in the analysis of situations with persons with SEN.

7. Training technologies. Training is a process by which a person learns something new, unknown to him or an aspect of the cognition process. Training technologies are considered as a set of various methods and techniques aimed at developing certain skills and abilities in a person [14].

Training pre-service social educators differs in that they are familiar with the basics of general, child, and age psychology and should understand communication skills. A student who has attended training sessions, including those that have not come into contact with the problems of development in the field of profession, will find in the acquired knowledge and skills the likelihood of their use in the practical activities of their future profession. We believe that training technologies give development to all professional competences, personal growth of a student.

8. Project technology. The "project method" was used in many schools and universities in the 20s of the XX century. The dictionary of foreign words gives the following interpretation of the word "project": "Project (from Lat. thrown forward) – 1) technical documents, drawings, calculations, layouts, newly created buildings, structures, etc.; 2) preliminary text of a document; 3) plan, plan" [15]. According to N. A. Popova, starting from the second year of study, should immerse students through the organization of project activities in solving real problems from practitioners and employers [16]. With the application of "project technology", competencies in the field of development and training are developed, thereby students are preparing for their future specialty. Persons with disabilities develop research and creative competencies when using project technology, personal confidence increases, awareness of the importance of teamwork develops, persons with disabilities adapt to a new team faster.

9. Information technology. The introduction of IT into practice allows not only to increase the level of training, but also to develop professional competences, to reveal the intellectual potential of the personality of pre-service social educators. The starting attention of Kazakh scientists (A.S. Magauova, K. M. Kertayeva, etc.) to the problem of the role of information and communication technologies is observed in connection with Kazakhstan's entry into the Bologna process and the transition to a credit system of education [17]. At the moment, distance education is becoming a real opportunity to improve the quality of work with children with SEN, which allows them to study individually, regardless of time and place, to study along an individual trajectory, in accordance with the principles of open education, and to realize human rights to lifelong education.

Thus, it can be argued that the use of innovative pedagogical technologies in the preparation of pre-service social educators for work in inclusive education entails an increase in the effectiveness of the organization of a holistic pedagogical process.

References:

1. [Bespalko V.P. Pedagogy and progressive learning technologies/ V.P. Bespalko.-M.: Publishing House of the Institute of Vocational Education of the Ministry of Defense of Russia, 1995.-342 p].
2. [Vaganova O.I., Pirogova A.A., Prokhorova M. P. Innovative technologies in inclusive education//Innovative economy: prospects for development and improvement. 2018. №6 (32)].
3. [Rules for the organization of the educational process on credit technology of training. Approved by the Order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan "_20_" April 2011 No 152].
https://www.enu.kz/downloads/pravila_kreditnoy_tehnologii_obucheniya152.pdf.

4. [Mynbayeva A.K. Fundamentals of Higher school pedagogy: A textbook. – Almaty, 2008. – 144 p].
5. [Al-Farabi Kazakh National University. University passport <https://www.kaznu.kz/RU/20566/page/>]
6. [Mikhailova E.I. Case and case method: general concepts. Marketing. 1999. No. 1. pp. 39-44].
7. [Johnson, R. T., & Johnson, D.W. (1994). An overview of cooperative learning. J.Thousand, A.Villa, & A.Nevin (Eds.), Creativity and collaborative learning (pp. 1-20). Baltimore: Brookes Press].
8. [Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. (1993). Cooperation in the classroom (6th ed.). Edina, MN: Interaction Book Company].
9. [Mehta, S., & Kulshrestha, A. K. (2014). Implementation of cooperative learning in science: A development- tal-cum- experimental study. Education Research International (Article ID 431542), 1–7].
10. [Selevko G.K. Encyclopedia of educational technologies. In 2 vols. Vol. 1. – M.: Public Education, 2005].
11. [Dyachenko V.K. New didactics. – M.: Public education, 2001. – 496 p].
12. [Maggi Savin – Baden. Problem-based Learning in Higher Education: Untold Stories. The Society for Research into Higher Education & Open University Press. 2000. Available from: https://www.researchgate.net/publication/243783611_Problem-based_Learning_in_Higher_Education_Untold_Stories#fullTextFileContent].
13. [Pozdeeva S. I. Problem-based and problem-oriented learning (problem-based learning): comparative analysis // Siberian Pedagogical Journal. 2016. No. 2. pp.95-99].
14. [Akhmadova T. H., Ozieva L. S., Tsoroev S. S. Features of the use of training technologies in professional education of students // MNKO. 2020. No. 2 (81), pp.36-38].
15. [Fopel K. Technology of conducting training. Theory and practice. Translated from German. Moscow: Genesis, 2015]
16. [Dictionary of Foreign Words. Moscow: Rus.yaz. 1988. p. 401.
17. Popova N. A. Technology of project training in higher education as a format of practical training in the process of interaction with employers // Modern higher school: innovative aspect. 2020. No. 4 (50). pp.85-91].
18. [Magauova A.S., Kertayeva K. M., Arzanbaeva B. O., Zhanguzhinova M.Y., Tuyakbaeva M. Sh. 4, Kokebayeva R. S., Arkabaeva S. K., Bekbergenova R. Sh. Higher education system in the republic of kazakhstan in the context of the credit system of education // Life Science Journal. - 2014.-11(7s). -P.226-228].

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ АРТ-ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Әлқожаева Н. С., ҚазҰУ
п.ғ.к. профессор м.а.
Батырбекова Д. Д., ҚазҰУ
2 курс магистранты

Бүгінде қазақстандық білім беру жүйесінде елеулі өзгерістер болып жатыр және ол жалпы білім берумен, сондай-ақ қосымша білім беру жүйесімен байланысты. Бұл өзгерістер педагогикалық жүйелердің өзара іс-қимылына, дәстүрлі білім беру жүйесін толықтыратын және бір жерде қарама-қайшы келетін инновациялық технологияларды практикада қолдануға бағытталған. Әлемдік экономикалық кеңістікке интеграциялауға

бағдарланған қазақстандық мемлекет азаматтың үйлесімді дамыған, білімді және шығармашылық тұлғасын тәрбиелеуі қажет, алайда мәдени және шығармашылық дамудың нақты технологиялары әлі әзірленбеген.

Арт-технологиялар – бұл білім беру процесінде тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған әртүрлі өнер түрлерінің формалары, әдістері мен құралдарының жиынтығы. Арт-технологиялар көркемдік және шығармашылық технологиялар деп те аталады, бұл олардың негізінде мұғалімнің немесе психологтың білімі, білігі, дағдылары мен іс-әрекет тәсілдерінің жиынтығын білдіреді, бұл баланың жеке басына көркемдік шығармашылық арқылы әсер етуге мүмкіндік береді. Арт-технологияны қолданудың педагогикалық контекстінде олар әдетте арт-педагогика туралы айтады, ол – әр түрлі өнер түрлері арқылы оқыту және тәрбиелеу.

Арт-технологиялар ұғымын арт-терапия ұғымымен нақты ажырату керек. Әрине, олардың ортақ жақтары көп, бірақ кейбір құралдарды қолдана отырып, олар әртүрлі мәселелерді шешеді. Арт-терапия психологиялық түзетуге және емдеуге бағытталған, өз кезегінде арт-технологиялар жеке тұлғаның дамуы мен оның білімінің мақсаттары мен міндеттерін шешуге ықпал етеді.

Арт-педагогикада көркемдік қызмет өніміне ерекше орын беріледі. Балалардың суреттері, ең алдымен, баланың жеке басының проекциясы, оның әлемге деген көзқарасының символдық көрінісі ретінде қарастырылады. Осыған байланысты, балалар суретінде баланың психологиялық және психикалық даму деңгейін және біржағынан сурет салу техникасындағы шеберлік дәрежесін, екінші жағынан жеке қасиеттерін көрсететін сурет ерекшеліктерін бөліп көрсету өте маңызды [1, 30 б].

Қазақстан ғылымында көркем педагогика қалыптасу кезеңінде, белсенді дамып келеді және жалпы және қосымша білім беру жүйесінде өз орнын алады. Арт-педагогиканың қалыптасуына зерттеушілер Е. А. Медведев, Л.Д. Лебедева, А. В. Гришина, Э. М. Ахмедова, В. П. Анисимов, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская, Н. Ю. Сергеева және басқалары ықпал етеді. Р. А. Верховодова мен Р. А. Галустовтың анықтамасына сәйкес: "арт-педагогика – бұл оқушының жеке басына тиімді тәрбиелік әсер ету мақсатында білім беру процесінде өнердің әртүрлі түрлерін интегративті қолдануға негізделген ғылыми-педагогикалық бағыт".

Көркемдік-педагогикалық технологияларды құру логикасы үш кезеңнен тұрады.

Біріншісі – экспозициялық-диагностикалық – осы кезеңде білім беру процесі субъектісінің эмоциялық сезімталдығының даму дәрежесі, оның шығармашылықтағы тұлғаның адамгершілік көрінісінің ішкі жағдайы ретінде рефлексияға дайындығы мен қабілеті, педагогикалық көмек пен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді талап ететін оның тұлғасының "әлсіз" жақтарының ерекшеліктері өзектендіріледі және анықталады.

Екіншісі – бейнелі және символдық – бұл кезеңде баланың (мұғалімнің және ата-ананың) әр түрлі көркемдік білдіру құралдары немесе өз күйлерінің проекциясы ретінде қабылданған өнер туындылары түрінде ойнаған нақты немесе өзекті бейнелердің тәуелсіз өмір сүруіне жағдай жасалады. Бұл білім беру процесінің барлық қатысушыларына психологиялық тұрғыдан ыңғайлы жағдайда бейнелі және символдық өрнек түрінде жеке маңызды мәселелерді шешуді модельдеуге мүмкіндік береді.

Үшінші – рефлексивті-құндылық – бұл кезеңде мәселе адамның алдыңғы кезеңдегі эмоционалды және вербалды емес әрекеттерін және олардың ауызша ниетін түсіну, сондай-ақ моральдық қатынастардың жаңа тәсілдерін дәстүрлі көзқарастарға тікелей бейімдеу, осы қарама-қайшылықтардың ішкі үйлестірілуі және олардың өзгеруі арқылы шешіледі. Осылайша, өзара әрекеттесудің қайшылықты жағдайларын шешу, шығармашылық мәселелерді шешу және т. б. тәжірибесі қалыптасады.

Арт-педагогикада техникалық әдістерді оқыту педагогикалық мәселелерді шешудің құралы ретінде қарастырылады.

Көркем материалдармен жұмыс істеудің көркемдік әдістері мен технологияларын игеру осы материалдардың мүмкіндіктерін зерттеу арқылы, кейде олармен ойнау арқылы, күтпеген комбинациялар мен араластыру әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Көркем материалдармен жұмыс істеу қабілеті шығармашылықтың үлкен еркіндігіне әкеледі, дамуға жаңа серпін береді, өзін-өзі танытуды ынталандырады [2, 35 б].

Көркемдік-педагогикалық іс-әрекетке арналған көркем материалдарды графикалық, көркем, имитациялық (сәндік-қолданбалы өнер үшін) деп жіктеуге болады:

– Графикалық: графитті және түрлі-түсті қарындаштар, тушь, көмір, сангин, пастель сияқты жұмсақ материалдар;

– Көркем: акварель, гуашь;

– Имитациялық: "витражға арналған" акрил бояулары, мата, ағаш, керамика, металл, пластилин, пластмасса, мраморирлеуге арналған бояулар, фьюзингке арналған жиынтықтар және басқа да заманауи материалдар.

Арт-технологиялар сапалы және тиімді оқыту мен тәрбиелеуге ықпал ететін құралдар мен әдістерді қамтығандықтан, олардың міндеттері оқыту мен тәрбиелеудің оң, дәлелді процесін, сондай-ақ жеке даму жағдайларын құруды қамтиды. Бұл міндеттерді өмірлік ресурстарды сезіну және жандандыру; шығармашылық әлеуетті дамыту және жандандыру; өзін-өзі реттеу дағдыларына үйрету; коммуникативтік дағдыларға үйрету; қабылдау саласын дамыту арқылы шешуге болады.

Арт-педагогика балалардың қиялын, зейінін, шығармашылық ойлауын, өз сезімдері мен көңіл-күйлерін еркін білдіру, ұжымда жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Қиял – бұл тәжірибе негізінде жаңа идеяларды құрудың психикалық танымдық процесі, яғни шындықты түрлендіретін проекциялау процесі. Жалпы мектеп жасын шығармашылық қиял мен қиялдың дамуы үшін ең қолайлы, сезімтал кезең деп санауға болады. Ойындар, өнімді іс-шаралар, мектеп оқушыларының қарым-қатынасы олардың қиялының күшін көрсетеді. Олардың сөздерінде, әңгімелерінде шындық пен қиял бейнелері жиі араласады, ал елестетілмеген шынайы емес құбылыстар қиялдың эмоционалды шындық Заңына байланысты балалардың шынайы өмір сүруі мүмкін.

Арт-технологиялар сапалы және тиімді оқыту мен тәрбиелеуге ықпал ететін құралдар мен әдістерді қамтығандықтан, олардың міндеттері оқыту мен тәрбиелеудің оң, дәлелді процесін, сондай-ақ жеке даму жағдайларын құруды қамтиды. Бұл міндеттерді өмірлік ресурстарды сезіну және жандандыру; шығармашылық әлеуетті дамыту және жандандыру; өзін-өзі реттеу дағдыларына үйрету; коммуникативтік дағдыларға үйрету; қабылдау саласын дамыту арқылы шешуге болады.

Арт-технологиялар білім беру процесі жағдайында (гуманитарлық және көркем цикл пәндерін – әдебиеті, музыка, бейнелеу өнері пәндерін оқыту практикасында, интеграцияланған сабақтарда) және білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетінде, толық күндік мектепте сабақтан тыс іс-әрекет модельдерін іске асыру жағдайында, балаларға қосымша білім беру жүйесінде, волонтерлер жұмысында және т. б. қолданылуы мүмкін.

Арт-технологияларды пайдаланудың арқасында әрбір бала өзінің жаңалықтарын жасайды, үйреншікті шегінен шығып кетеді, ерекше көркем образдар жасайды; қоршаған әлем туралы эстетикалық түсініктерді жинақтайды; жаңа достар таба алады, күйзеліс кернеуін басады, тұрғылықты жері мен оқу орнын мәжбүрлі ауыстырудың бейімделу кезеңін қысқартады; құрдастарымен және ересектермен достық қарым-қатынас орнатады; физикалық денсаулықты қалпына келтіреді, рухани және рухани әл-ауқатты жақсартады [3, 42 б].

Қазіргі зерттеулерде өте маңызды аспект ерекшеленеді: арт-технологияларды мектеп жасына дейінгі балалардың әртүрлі жас категорияларымен қолдануға болады. Арт-технологиялар проблемалары бар балалармен жұмыс істеуден асып түседі, бірақ сонымен бірге көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие саласын қайталамайды. Яғни, "арт-

технология" ұғымының мазмұнына проблемалары бар балаларға арнайы көркемдік білім беру ғана кірмеуі керек, сонымен қатар арт-технологиялардың мағынасын сурет салу дағдыларына үйретудің қажеті жоқ, сонымен қатар көркем мәдениеттің негізін қалыптастыруды және жеке тұлғаны өнер арқылы әлеуметтік бейімдеуді қосу керек.

Мектеп жасындағы оқушылардың аниматорлық қабілеттерін дамыту мәселесі психологиялық-педагогикалық зерттеулер үшін жаңа емес, бірақ әлі де өзекті болып қала береді. Мектеп те, ата-ана да балалардың қабілеттерін дамыту мәселесіне алаңдайтынына күмән жоқ. Шынында да, қабілеттерге сүйене отырып, бала оқуда және одан әрі өмірде сәтті бола алады, биіктерге жетеді және болашақ еңбек қызметінде максималды пайда әкеледі. Сондықтан мектеп оқушыларға өмірде өз орнын табуға, оқу және шығармашылық іс-әрекет процесінде әлеуетін дамытуға көмектесуі керек.

Егер біздің еліміздегі қазіргі бастауыш мектептің қазіргі жағдайы туралы айтатын болсақ, онда оның қызметіндегі басты орынды шығармашылық емес, оқушылардың танымдық қызметі әлі де иеленіп келе жатқанын атап өткен жөн.

Сондай-ақ, мектеп жасында шығармашылық қызметтің психологиялық негізі қаланатыны белгілі. Қиял мен зейін арқылы шығармашылық ойлау дамиды, қызығушылық, белсенділік, бастама тәрбиеленеді, құбылыстарды бақылау және талдау, фактілерді салыстыру және жалпылау, қорытынды жасау дағдылары қалыптасады.

Оқушылардың аниматорлық қабілеттерін сәтті қалыптастырудың факторларының бірі – оқытудың тиімді, педагогикалық тұрғыдан өнімді технологияларын қолдану. Осындай технологиялардың бірі - "арт-педагогика" және оның құрамдас бөлігі.

Балалармен және жасөспірімдермен жұмыс жасауда аниматорлық өнердің маңызды ролін шетелдік педагогика өкілдері Э.Сеген, Ж. Демор, О. Декроли атап өтті. Олардың пікірінше, балалардың көркемдік белсенділігі олардың сенсорлық дамуын қамтамасыз етеді, олардың өнімді іс-әрекетінің мотивациялық және қажеттілік жағын қалыптастырады, қабылдауды, ерікті зейінді, қиялды, сөйлеуді, ұсақ моториканы, коммуникацияны дамытуға ықпал етеді [4, 108 б].

Өнер туындыларын қабылдау жағымды әсер қалдырады және жағымсыз эмоциялардың жағымды эмоцияларға айналуына ықпал етеді. Көркем шығармашылықтың бейнелері оймен жұмыс процестерінің барлық түрлерін, соның ішінде қорқыныш, ішкі қақтығыстар, балалық шақ туралы естеліктерді бейнелейді.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, арт-технологиялар қоғамда оң климат құру үшін үлкен әлеуетке ие деп сеніммен айтуға болады. Жалпы Артпедагогика және Арт-технологиялар, атап айтқанда, аниматорлық өнер мен көркемдік іс-әрекет арқылы түзету, диагностика, алдын-алу, сондай-ақ балалардың әлеуметтік, психологиялық, кәсіби бейімделуінің бұзылуында көптеген ұқсастықтарға ие. Қазіргі уақытта әртүрлі аниматорлық көркемдік нысандармен жұмыстың баланың эмоционалды жағдайына нақты әсері туралы қорытынды жасалды. Аниматорлық көркемдік нысандардың баланың эмоционалды жағдайын жақсартуға әсерін зерттеу зерттеу сатысында, бірақ бұл мәліметтер жақын арада бүкіл арт-педагогиканың дамуына серпін беретіні сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Анисимов, В. П. Арт-педагогика нравственности: Монография / В. П. Анисимов. — Тверь: Твер.гос.ун-т, 2010.]
2. [Савлущинская Н. В., Сухарев А. И. Актуальные проблемы учреждений дополнительного образования в современном социокультурном пространстве // Современные проблемы науки и образования. — 2015. — № 3 4.]
3. [Степанова А.В., Жданова С.Н.Арт-технологии в социализации учащихся // В сборнике: Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии сборник материалов 9-ой Международной научно-практической конференции. 2016. С. 95-98.]

4. [Тяглова С. А. Творческая технология арт-педагогического подхода в подготовке учителя // Педагогический журнал. 2015. № 6.]

ЖАЛПЫ БИОЛОГИЯ КУРСЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қ.А.Батырторы, 2 курс магистранты
Р.Изимова, медицина ғылымдарының
кандидаты, доцент.
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті

Аннотация. Бұл мақалада жалпы биология курсындағы жобалық білім беру әдістемесінің ролі мен ерекшеліктері қарастырылады. Жобалық оқыту әдістемесін анықтайтын қағидалар ашылды. Жоба бойынша жұмыс істеу әдістерін қарастырды. Жобалық әдіс арқылы жалпы биологияны оқытудың негізгі тәсілдері қарастырылады. Жобалық білім беру талаптары тұжырымдалған. Жұмыстың соңында қорытынды жасалады.

Кілттік сөздер: жобалық оқыту, жалпы биология, жобалық, зерттеу іс-әрекеті, оқыту әдістемесі.

МЕТОДИКА ПРОЕКТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КУРСЕ ОБЩЕЙ БИОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и особенности методики проектного образования в курсе общей биологии. Выявлены принципы, определяющие методику проектного обучения. Рассмотрены методы работы над проектом. Рассмотрены основные подходы к обучению общей биологии при помощи метода проектов. Сформулированы требования проектного образования. В конце работы сделан вывод.

Ключевые слова: проектное образование, общая биология, проект, исследовательская деятельность, методы обучения.

METHODOLOGY OF PROJECT EDUCATION IN THE COURSE OF GENERAL BIOLOGY

Annotation. This article discusses the role and features of the methodology of project education in the course of general biology. The principles defining the methodology of project-based learning are revealed. Considered methods of work on the project. The main approaches to teaching general biology using the project method are considered. The requirements of project education are formulated. Conclusion is made at the end of the work.

Keywords: project-based learning, general biology, project, research activities, teaching methods.

Қазіргі уақытта жобалау әдісі оқытуда кеңінен қолданылады. Соңғы жылдары ұлттық білім беру тәжірибесінде болған өзгерістер мектеп ісінің бірде бір аспектісін өзгерткен жоқ.

Бүгінгі таңда биологияны оқытудың тиімділігін арттыру, тиімділік пен мемлекеттік стандарттың үміттерін қанағаттандыратын және ақтайтын оқытудың неғұрлым ыңғайлы әдістерімен технологияларын таңдау мәселесі бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Салыстырмалы түрде жаңа әдістердің бірі – жобалық оқыту.

Қазақстан Республикасының (бұдан әрі – ҚР) Білім беру жүйесі қазіргі уақытта бірінші буын стандарттарынан екінші буын стандарттарына көшу процесінде тұр. Мектептің алдына қойылған стратегиялық мақсаттардың бірі – қазіргі қоғамды бәсекеге қабілетті тұлғалармен қамтамасыз ету. Олар, ең алдымен, жеке тұлғаға бағытталған оқытудың, жекекөзқарастың, пәннің жаңа принциптерін ашатын оқытудың жаңа әдістерін қажет етті. Мемлекеттік білім беру стандарты білім берудің зерттеушілік аспектісіне және оқытудың бастамашыл әдістерінің үстемдігіне бағдар алады, өйткені оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметіне назары олардың жалпы дамуына ықпал етеді:

- зерттеу және шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- мақсаттарға жету қабілеті;
- қажетті білімді құрастыра білу;
- топта жұмыс істеу жағдайында қарым-қатынас мәдениетін дамыта білу;
- ақпараттық кеңістікте бағдарлану және ақпараттық кеңістікпен жұмыстың жаңа технологияларын түсіну білігін алыптастыру;
- зерттеу қызметін жоспарлау дағдысы;
- жеке зерттеу қызметінің нәтижесі мен процесін көрсету дағдысы;
- өз зерттеулерінің жемісін ұсына білу.

Биология сабағындағы жобалық іс-әрекет мұғалім мен оқушының ынтымақтастығына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған, үздіксіз білім беру процесінде бағалау нысаны болып табылады, оқушылардың кәсіби маңызды дағдыларын ерте қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектептегі оқушының іс-әрекетінің сапасына немесе қарапайым тіл мен айтқанда, үлгеріміне әсер ететін көптеген факторлар бар. Бұл сыртқы мотиваторларға да, баланың ішкі, психологиялық жағдайына да байланысты, оның бөлігі танымдық белсенділік болып табылады.

Жобалық оқыту технологиясын қазіргі заманғы түсінудің негізгі тезисі: "мен білетін барлық нәрсе, Мен, бұл үшін не қажет екенін және қайда және оны қалай қолдана алатынымды білемін".

Жобалық қызмет технологиясы жеке тұлғаны, олардың тәуелсіздігін, шығармашылығын дамытуға бағытталған. Бұл барлық жұмыс режимдерін біріктіруге мүмкіндік береді: жеке, жұптық, топтық, ұжымдық.

Жобалау әдісінің негізінде белгілі бір практикалық немесе теориялық маңызды мәселені шешу барысында алынған нәтижеге оқушылардың оқу-тәрбие іс-әрекетін бағыттау идеясы жатыр.

Сыртқы нәтижені нақты практикалық іс-әрекетте көруге, түсінуге, қолдануға болады.

Ішкі нәтиже – тәжірибе оқушының баға жетпес қазынасына айналады, оның білімі мен дағдыларын, құзыреттілігі мен құндылықтарын көрсетеді.

Жобалық оқыту әдістемесін анықтайтын психологиялық-педагогикалық қағидаттарын біз мыналарды бөліп көрсетеміз:

- табиғи ортаныңда, қоғамныңда жергілікті жағдайларының ерекшеліктерін ескеру мүмкіндігін қамтамасыз ететін өлкетану қағидаты;

- пәнішілік және пәнаралық байланыстарға негізделген интеграция мен саралаудың бірлігі қағидаты екі және одан да көп пәнді қамтитын жеке пәндік және пәнаралық оқу-зерттеу жобаларын әзірлеу кезінде қажет;

- коммуникативтік бағыттағы қағидат пікірталасты сауатты жоспарлауды (мүмкіндігінше көпқатысушыларды тартуға мүмкіндік береді), зерттеудің топтық тақырыптарын талқылауды, топта бірлескен жұмысты ұйымдастыруды, Жобаны қорғауды дайындаумен өткізуді көздейді;

- жобалық мәдениет элементтерінің негізінде қызметтің мазмұнын құруға мүмкіндік беретін жобалау принципі және жетекші принциптердің бірі болып табылады, өйткені оқу- зерттеу жобасы бойынша барлық қызмет кез келген жоба бойынша жұмыс кезеңдеріне сәйкес келеді және ойды (зерттеу проблемасын, оның маңыздылығын айқындау), іс-қимыл жоспарын (проблеманы шешу жолдарын іздеу, жоспарлау), жобасы мен мазмұны бойынша жұмысты (жобалықзерттеудіресімдеу) және жобаны қорғау жұмыстарын қамтиды (таныстыру);

- көптеген практикалық тапсырмаларды, тәжірибелерді, мониторингті жобамен жұмыс істеуге қосуды көздейтін теорияның тәжірибемен байланыс қағидаты;

- оқушылардың әртүрлі қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін, жеке, жұпта немесе топта жалпы тақырыпта жұмыс істеуге деген ынтасын ескере отырып, оқу-зерттеу жобасын орындауға тапсырмаларды дайындауға мүмкіндік беретін даралау қағидаты;

- әртүрлі курстарды оқу кезінде алған білімдері мен дағдыларын белсенді пайдалануды, сондай-ақ проблемалардыз ерттеу, сөздіктерде, анықтамалықтарда, Интернетте қажетті ақпаратты іріктеу бойынша жұмыс кезінде оқушылардың, одан әрі білімі мен өзін-өзі тәрбиелеуін көздейтін белсенділік пен дербестік қағидаттары.

Жалпы биология бөлімінде жобалық оқыту әдістемесінің моделі биологияны оқыту мен жобалық оқытудың әдіснамалық және теориялық негіздеріне негізделген, олардың негізгі элементтері әдіснамалық және психологиялық-педагогикалық принциптер, жобалық оқыту тәсілдері, сонымен қатар таным, іс-әрекет, тұлғаны дамыту және жобалық оқыту теориялары болып табылады.

Әдіснамалық қағидаттар жобалық іс-әрекеттің әдістемесін көрсетеді, оларға гуманизм мен ашықтық қағидалары жатады. Біз оқушылардың әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуін білдіретін ашықтық қағидасын қарастырамыз. Мұндай өзара әрекеттесудің мысалдары—әңгімелер өткізу (мектеп оқушыларымен және мұғалімдермен, аудан әкімшілігімен, әртүрлі ұйымдардың өкілдерімен), әлеуметтік маңызы бар нысандарға бару (тазарту қондырғылары, кәсіпорындар, жоғары оқу орындары және т. б.), экскурсиялар ұйымдастыру, жобаны қорғауға шақырулар жіберу және т. б.

1-кесте—Жобамен жұмыс істеу үдерісіндегі әдістер

Жобалау қызметінің кезеңі	Қолданылатын әдістер	Әдістерді қолдану түрі
Дайындық кезеңі	Көрнекі және ауызша	Әңгімелесу, суреттермен және кестелермен жұмыс
Негізгі кезең	Көрнекі, ауызша және тәжірибелік	Тәжірибелер, бейнематериалдар, кестелер, эксперимент, дәріс, талқылау
Қорытынды кезең	Ауызша, көрнекі	Қорытынды, кестелер, карталар, көрмелер

Біз, оқытудың әртүрлі тәсілдерінен: жүйелік, проблемалық, зерттеу, белсенділік, жеке, интегративті және гуманистік тәсілдер, біздің ойымызша, жалпы биологияны жобалық оқытуға сәйкес келетінін байқадық.

Жобалық оқытуда жүйелі тәсілді қолдану әр оқу жобасын оқушыларды білімді игеруге, әртүрлі дағдылар мен қабілеттерге итермелейтін тұтас даму жүйесі түрінде құруға мүмкіндік береді. Жүйелі тәсілді іске асыру жобалық оқыту жүйесі элементтерінің кешенді өзара іс-қимылын бақылауға, оқу процесін тиімді жүзеге асыру тетіктерін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жоғарыда атап өткеніміздей, жобалық оқыту коммуникативтік құзыреттілікке негізделген, яғни оқушылар оқыту қарым-қатынасы арқылы тілді меңгереді. Біз қарым-қатынасты екі жоспарлы ұйымдастыру туралы айтып отырмыз, онда оқу процесін жүзеге асырудың негізгі формасы жанама мақсат қою принципі болады, яғни, сөздің кең мағынасында болатын ойын. Қарапайым сөзбен айтқанда, қарқынды курс—бұл жабық ойын, онда оқушылар еріксіз ақпараттың үлкен көлемін игеріп, тәжірибеде үлкен тәжірибе алады.

Жалпы биологияны жобалық оқыту пікірталас кезінде проблемалық жағдайларды құруды, болашақта топтардың жұмысы шешілетін міндеттерді анықтауды қарастырады. Әр түрлі мәселелер бүкіл жобаны және оған қатысты жеке тапсырмаларды (экскурсияға, үй тапсырмасына, сабақта тәжірибелік жұмысқа және т.б.) орындау кезінде топтарда шешіледі.

Мысалы, "Қорғалатын табиғи аумақтар" атты жобасымен жұмыс істей отырып, оқушылар талқылау барысында экологиялық проблемалармен танысып, сұрақтарға жауап береді: "Қандай табиғи аумақтар қорғауды қажет етеді?", "Олар неге пайда болды?", "Қорғалатын табиғи аумақтар қандай түрлерге және белгілері бойынша бөлінеді?" және көптеген басқа сұрақтар. Осы мәселелерді шешу арқылы ғана олар қорғалатын аумақтардың түрлерін анықтап, топтарда зерттеу үшін проблемаларды бөліп көрсете алады.

Зерттеу тәсілі биологияны жобалауда негізгі әдістердің бірі болып табылады. Жалпы биологияны оқытудағы жоба бойынша жұмыс Ғылыми зерттеулердің талаптарына сәйкес келуі керек және зерттеу тақырыбын негіздеуді, сұрақ теориясын зерттеуді, мәселені шешу жоспарын құруды, жұмыс барысын сипаттауды, жұмыс нәтижесінің практикамен байланысын және олардың теориялық біліммен байланысын қамтитын мұқият жасалған схема бойынша жүргізілуі керек.

Осылайша, білім алушылардың оқу-тәрбиелік жобалау қызметі қоршаған болмыс пен жеке тұлғаны ұғынуға және шығармашылық қайта құруға бағытталған және дербестікті, саналы оқытуды, өз бетінше білім алу қабілетін қалыптастыруға әкеледі. Әлеуметтік қызмет маңызды нысандарға топтық экскурсиялар, жоба аясында ұйымдастырылған әртүрлі мекемелердің өкілдерімен кездесулер барысында жүзеге асырылады. Оқушының белгілі бір жобаларды жасауға белсенді қатысуы оған әлеуметтік-мәдени ортада адам қызметінің жаңа тәсілдерін игеруге мүмкіндік береді.

Жалпы биологияны оқытуда жобаларды жүзеге асырудың негізі жаңа міндеттерді ұсынуды, мәселені шешудің жаңа жолдары мен тәсілдерін іздеуді қажет ететін және әр адамның ұжымдық шығармашылықта өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін әр түрлі қызмет түрлеріне айналады.

Нұсқаулық карточкалардың тапсырмаларын құрастыру кезінде биология пәнінің мұғалімі топтың құрамын, оқушылардың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, сыныптың дайындығын, ал оқушыларды топтарға бөлу кезінде олардың үлгерімін, психологиялық үйлесімділігін, жұмысқа қабілеттілігін, темпераментін және басқа да ерекшеліктерін ескереді.

Жобаларды орындау кезінде оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктері мен қабілеттерін, сондай-ақ оқушылардың мүдделерін, олардың әлеуметтік талаптарын, білім беру траекторияларын таңдау құқығын, білім берудің қоғамдық практиканың басқа салаларынан оқшаулануын ескеру мүмкіндігі пайда болады.

Оқушылар жобаны орындау кезінде шешілетін міндеттердің өзектілігі қоршаған ортаны қорғау, адамзаттың өмір сүруі және ғаламшардағы өмірді сақтау туралы

материалдарды қамтитын "Жалпы биология" курсының ерекшелігімен қамтамасыз етіледі. Жалпы биологияны жобалық оқыту оқушылардың зерттелетін мәселені, зерттеу мақсатын, міндеттерін, оларды шешу жолдарын, нұсқаулық карточканың тапсырмаларын, жобаны орындау үшін қажетті есеп нысандарын таңдау еркіндігін қамтамасыз етеді.

Әр түрлі тәсілдерді талдағаннан кейін біз жалпы биологияны жобалық оқытуда биологиялық білім берудің ерекшеліктеріне байланысты белсенді, зерттеу, проблемалық және интегративті тәсілдер басым болатындығын анықтадық; жүйелік, жеке және гуманистік тәсілдер жалпы жобалық оқытуға тән, бірақ оларды жалпы биологияны жобалық оқытуда да ескеру қажет.

Биологияны жобалық оқытуға тән нақты мақсат—бұл жобаның міндеттерін анықтауға, зерттеу тақырыбын негіздеуге, гипотезалар жасауға, Жобалық іс-әрекеттің жоспарын құруға, жоба бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге және т. б. мүмкіндік беретін Зерттеу және жобалау дағдыларын дамыту.

Пәндік саланың жобалық оқыту міндеттері мен талаптарына сәйкестігі:

- оқушылардың зерттеу жұмыстарына арналған тақырыптардың болуы;
- экскурсиялар, практикалық және зертханалық жұмыстар жүргізу мүмкіндігі;
- әлеуметтік ортамен көптеген байланыстар;

- тақырып (сабақ) мазмұнының дискреттілігі және мәні бойынша тең бөліктерге бөлу мүмкіндігі;

- дамыту мүмкіндіктері мен практикалық бағыттың болуы.

Жалпы биологияны жобалық оқыту кезінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізудегі дағдылар мен әдеттерді қалыптастыруды жалғастыру қажет. Жоба бойынша зерттеу қызметінде қолданылатын барлық оқу дағдыларын негізгі, аспаптық және арнайы дағдыларға бөлуге болады. Негізгі оқу дағдыларының ішінде сөздіктермен, анықтамалықтармен, энциклопедиялармен жұмыс істеу, жұмыс жоспарын құру, реферат жазу, эксперименттер дайындау және жүргізу, деректерді өңдеу және нәтижелерді бағалау қабілеттерін ерекше атап өткен жөн.

Жалпы биологияны жобалық оқыту процесі мыналарды қамтиды: оқытудың формалары, әдістері мен құралдары, сонымен қатар мұғалім мен оқушылардың жобаны жүзеге асырудағы қызметі.

Биологияны жобалық оқытуды іске асырудың негізгі нысаны сабақ (қысқа мерзімді жобада) немесе сабақтар сериясы (орташа ұзақтықтағы жобада) болып табылады. Орташа ұзақтығы бар жоба мыналарды қамтиды: жоба бойынша жұмысқа дайындық сабағы, жобаны орындау сабағы, жобаны қорғау сабағы, сонымен қатар топтық экскурсия және нұсқаулық тапсырмалар бойынша үй тапсырмасы.

Оқу-зерттеу жобасын іске асыру оқытудың әртүрлі әдістерінің кешенін ғана емес, сонымен қатар олардың динамикалық дамуын да қамтиды.

Биологияның жалпы курсындағы жобалық әдіс оқушылардың қойылған міндеттерді шешуде өзара әрекеттесуін біріктіруге мүмкіндік береді; әдейі жасалған тапсырмалар арқылы жобалауды үйретеді; оқушылар тобының өздері білетін іс-әрекеттің пәндік әдістерін әдістер бастапқыда жасырылған және кейде өзгертуді қажет ететін жағдайға "көшіру" қалай жүзеге асырылатындығын қарастыруға мүмкіндік береді.

Биологияның жалпы курсында жобалық техниканы қолдану: оқушылардың биологиялық және экологиялық білімдерін, зерттеу және коммуникативті дағдыларын, оқу-танымдық іс-әрекетті өзін-өзі басқаруды жүзеге асыру қабілетін, ойлау дербестігін, адамгершілік құндылықтарды одан әрі қалыптастыруды, белсенді өмірлік ұстанымды, ұжымдағы этикалық мінез-құлықты және танымдық қызығушылықты дамытуға ықпал етеді.

Алынған мәліметтерді қорытындылай келе, келесі қорытынды жасауға болады:

- Жобалық іс-әрекеттің айқын құрылымы мен ерекшелігі бар, олардың арасында оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкестігін, жұмыстағы тәуелсіздігін,

шығармашылық бағытын, іс-әрекеттің практикалық нәтижесіне бағдарлануды байқауға болады;

- Оқу процесінде жобалық әдісті қолдануды белгілі бір дәрежеде коммуникативті бағдармен, жағдайлық жағдаймен, әртүрлі салалардан білімді интеграциялаумен сипаттауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Дуйсебекова А.М., Серикбай Ж.К. Эффективность использования проектного метода в курсе биологии в формировании исследовательских навыков. Вестник Казахского национального женского педагогического университета. 2020. – С. 14.]
2. [И. Н. Пономарева. Общая методика обучения биологии, - М.: Издательский центр «Академия», 2007. – С. 272]
3. [А. Б. Мырзабаев. Биологияны оқыту әдістемесі. Қарағанды, ҚарМУ, 2006, 358 б.]
4. [Шустова И.Ю. Организация проектной деятельности школьников: этапы, содержание, рефлексия / И. Ю. Шустова, А. Ю. Нуруллова // Завуч. – 2016. – №7. – С. 127]
5. [Айдарбекова, А. С. Проблемы обучения химии и биологии в школах Казахстана / А. С. Айдарбекова, А. Т. Ермекбаева, Б. Н. Калшораева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 2 (61). — С. 269. — URL: <https://moluch.ru/archive/61/9085/> (дата обращения: 04.04.2022).]
6. [Байбородова, Л.В. Методика обучения биологии: Пособие для учителя [Текст] / Л.В. Байбородова, Т.В. Лаптева. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - 176с]

ҚАЗАҚСТАНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Нұражідінова Назым Нұрланқызы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
2 курс магистранты,

Annotation

The Kazakh people have a rich spiritual heritage, starting from the oldest written monuments of the Orkhon Yenisei period of the VI-VIII centuries and up to the present day. The article deals with the pedagogical educational process associated with the great history of the Kazakh people.

Кілт сөздер: Қазақ, білім, тарих, тенденция, педагогика;

Білім күрделі жүйе ретінде және оның нәтижелері белгілі бір мемлекеттің, оның мәдениетінің әлеуметтік-тарихи дамуына байланысты әлеуметтік мазмұнға, бағыттылыққа, белгілі бір кеңістіктік шекараларға ие болады. Сондықтан Қазақстанның білім беру жүйесін зерттеу, оның бағыттары мен негізгі кезеңдерін анықтау Қазақстан Республикасының тарихымен тығыз байланысты.

Қазіргі өркениеттің болашағы тек техникалық прогресс пен экономикалық өсу деңгейіне ғана байланысты емес. Ол адамның игілігі үшін және оның атынан негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге дайын адамның рөлімен көбірек анықталады. Сондықтан ХХ ғасырдың екінші жартысында білім беру жүйесін реформалау әлемнің әртүрлі елдерінде өзекті проблемаға айналғаны кездейсоқ емес. ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша, бұл құбылыстың себептерінің бірі әлемдік өркениеттің құндылықтарын қайта бағалау болды, оның барысында қоғам өзін және айналасындағы шындықты өзгерте отырып, әлеуметтік прогреске белсенді қатыса алатын планетарлық

ойлау мәдениеті бар адамды тәрбиелеу қажеттілігін түсінді. Осы жаһандық міндетті жүзеге асырудағы жетекші фактор-бұл білім беру жүйесі, оның басты кейіпкері-кәсіби және педагогикалық құзыреттіліктің жоғары деңгейі бар мұғалім. Педагогикалық білім, осылайша, жалпы білім беру жүйесінің негізі болып табылады. Соңғы он жыл ішінде жүргізілген Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің реформалары әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдасуға және халықаралық білім беру стандарттарына жақындауға бағытталған болатын. Білім беру жүйесін реформалау процесінде оң және теріс сипаттағы бірқатар үрдістер байқалады.

Оң үрдістерге білім беру мекемелерінің дербестікке ұмтылысын, өзгеріп отырған әлеуметтік-экономикалық жағдайларда қоғам талап ететін бірқатар жаңа мамандықтарды, жаңа оқу пәндерін енгізуді жатқызуға болады. Соңғы уақытта барлық мамандықтар бойынша стандарттарды жаңарту бойынша үлкен жұмыс жүргізілді, білім беру мазмұнының өзгермелілігі мен әр түрлі деңгейіне қол жеткізілді. Мамандарды даярлау сапасын арттыру мақсатында біртіндеп жаңа білім беру технологиялары енгізілуде.

Қазақ халқының педагогикалық мәдениетінің даму тарихы ғасырларға созылады. Қазақстан тарихының жалпы даму заңдылықтарына сүйене отырып, осы өлке халықтарының қоғамдық прогресінің негізгі кезеңдеріне сәйкес келетін педагогикалық ойлардың қалыптасуының үш негізгі кезеңі шартты түрде ажыратылады.

Бірінші кезең - оның шығу тегі, 6-15 ғасырларға созылатын бастапқы кезеңдері. (көне түркі жазба ескерткіштері, әл-Фараби мұрасы, Алтын Орданың ыдырауы дәуіріндегі ойшыл ақындардың шығармалары). Бұған қазақтың халық педагогикасы да жатады.

Екінші кезең – педагогикалық ойдың дамуы – Қазақ хандығының – ерте феодалдық үлгідегі мемлекеттің құрылу кезеңімен (15 ғ-дың бірінші жартысы) байланысты.

Үшінші кезең – Ресейдегі Қазан төңкерісінен кейінгі Қазақстанның педагогикалық ой-пікірінің дамуы және бүгінгі күнге дейінгі, Қазақстан Республикасының егемендігі мен тәуелсіздігін алу кезеңі. (10; 227 б.)

Ұзақ тарих бойы дала тұрғындары жас ұрпақты тәрбиелеуде бай тәжірибе жинады, халықтың шығармашылық тәжірибесін, адам мінез-құлқының ережелерін, нормалары мен принциптерін біріктіретін әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді жасады. Көшпенді қазақтардың әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тарихи, табиғи-климаттық жағдайларының өзіндік ерекшеліктеріне сәйкес балалар мен жастарды оқыту мен тәрбиелеуге өз талаптары қалыптасты. Ол замандағы жігіттердің бойында осы сынды қасиеттер кездесуі шарт еді: көшпелі мал шаруашылығын жүргізу қабілеті, еңбекқорлық, қиындыққа төзімділік, ұрыстағы батылдық, генеалогияның өзіндік түрін білу, ақындық дарындылық, тапқырлық және тапқырлық, атқа міну техникасын меңгеру.[2]

Қазақстан аумағында, әсіресе оның отырықшы аудандарында ерте орта ғасырлар кезеңінде (VII--VIII ғғ.) көптеген мектептер (бастауыш мұсылман мектептері) және медреселер - (орта-жоғары үлгідегі діни оқу орындары) жұмыс істей бастады. Ірі медреселер Отырар, Исфид-жаба, Тараз, Сайрам, Түркістан және т.б. қалаларында болған.

Мектептер ауылдарда, барлық дерлік елді мекендерде болды. Мұғалімдер негізінен халықтың қаражатына сақталған приходтық молдалар болды. Оқушылар күзде және қыста (жылына 4-6 ай), оқу курсы-4 жыл, балалар 7 жастан бастап оқытылды. Мектепте оқу заттай түрде ақылы болды, емтихандар өткізілмеді, бітіргені туралы куәлік берілмеді. Оқу процесі болды .араб әріптері мен сөздерін жаттап, содан кейін Құран мәтіндерін араб тілінде оқып, жаттап алыңыз. Қалалық медреселерде ислам басшылары-молдалар мектептерде сабақ беру үшін, қазылар, теологтар, шарият аудармашылары және басқа да жоғары діни қызметкерлер дайындалды. Медреселер мұсылман ілімдерінің ошақтары ғана емес, сонымен қатар мәдени орталықтар болды, әйгілі ақындар, ағартушылар-демократтар мұнда жиі білім алды. Оларда теологиялық пәндерден басқа заңтану, тарих, логика, этика, риторика, география, философия, математика, астрономия, медицина және басқа да зайырлы ғылымдар циклдері оқытылды. Медреседе ірі кітапханалар жұмыс істеді. Оқу

мерзімі әр шакирдтың (тыңдаушының) жетістіктеріне байланысты болды, сондықтан кейде 15-20 жылға дейін созылуы мүмкін.[5]

Ортағасырлық Қазақстандағы сопылық ілімнің негізін салушы Қожа Ахмет Ясауи ағарту мен оқыту мәселелеріне үлкен үлес қосты. Ол өзінің «Диван-и-хикмет» («Даналық кітабы») діни-философиялық трактатында адамның этикалық өмірінің негізгі нормаларын белгілейді.

XIII - XVII ғасырларда Қазақстанда әлі күнге дейін педагогика және психология саласында ғылыми білімдердің қалыптасқан жүйесі жоқ еді. XV ғасырдың ортасында қазіргі Қазақстан территориясында ерте феодалдық мемлекеттік бірлестіктер пайда бола бастады. Міне, осы кезден бастап қазақтың өзіндік мәдениеті мен білімінің дамуы басталды. Ал этнопедагогика мен этнопсихология мәселелері Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтың еңбектерінде кеңінен көрініс тапты.

Олардың кейбір көзқарастарын қарастырар болсақ, Ыбырай Алтынсарин. Ыбырай Алтынсарин артта қалушылық пен консерватизмге қарсы бағытталған жаңа прогрессивті қозғалыстың идеялық өкілі болды. Қазақстан жағдайында Ыбырай Алтынсарин Ушинскийдің педагогикалық идеяларының алғашқы жаршысы болды.

Ұстаз Ыбырай Алтынсарин өзінің практикалық қызметін оқу-ағарту, мәдениет, прогресс идеяларын кеңінен насихаттаумен, қазақ халқын орыс халқының мәдениетімен, ғылымымен таныстырумен ұштастырды. Ол қазақ халқын өркениетті халықтардың қатарында көргісі келді. Алтынсарин тәрбие міндеттерін өмір сұранысымен, бұқараның сұранысымен байланыстырады. Ол мектеп оқушының жеке басының психикалық дамуы мен адамгершілік жағынан жетілдіру мақсатына жетуді қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек деп есептеді.[6]

Ғалым сонымен қатар мектеп міндетінің жан-жақтылығы соншалық, кейде оның мұғалімдерге берген нұсқауында мектеп-тәрбие процесі мен мектептен тыс жұмыстардың үйреншікті шекаралары өшіп қалады деп есептеді.

Қазақстанда білім беру жүйесі Кеңес үкіметінің түпкілікті орнатылуымен нығайтылды.[4] Дегенмен де, XX ғасырдың 20 – 30 жылдарының басында елде болып жатқан Жаппай ұжымдастыру, аштық пен көпшілігі балалар болған қазақ ұлтының жартысына жуығын жоғалту, көршілес республикаларға қоныс аудару – осының барлығы қазақ оқу-ағарту жүйесінің қалыптасуына кері әсерін тигізді. Әйткенмен де, республиканың білім беру жүйесінің іргетасын қалау барысында байқалған оңды фактілерді жоққа шығаруға болмайды. Бұл – интернаттардың ашылуы, қазақтың да, өзге ұлттың да қыздарын оқытуға белсене араласу. Мектеп құрылысының қарқынын жеделдету барлық типтегі мектептерде оқушылар санын көбейтті. Орта және жоғары оқу орындары да ашылып, жаңа социалистік мектептегі білім мазмұнының теориялық негіздері жасалып, білім беру жүйесіне мемлекеттік бақылау орнатылды. Бұл кезең білім беру ұйымдарының келесі деңгейлерімен сипатталады:

1. 1-деңгейдегі мектептер (бастауыш және коммуналдық мектептер).
2. Жеті жылдық мектеп.
3. 2 деңгейлі мектеп, ШКМ.
4. Техникалық мектеп (оқу мерзімі 3-4 жыл), ФЗУ.
5. Жоғары оқу орындары.

Әрине, жаңа білім беру жүйесін қалыптастырудағы негізгі күш-жігер оқу жүйесінің негізі болып табылатын бастауыш мектепке бағытталды.[7]

XX ғасырдың 30-жылдардың басы – 50-жылдарының ортасында Қазақстанның білім беру жүйесі жаңа бір өарқынға шықты. Бұл білім беру жүйесінің барлық қайшылықтарымен, қиындықтарымен, жетістіктерімен, жоғалтуларымен одан әрі даму кезеңі болатын. 20 ғасырдың басында далалық өлкеге социал-демократиялық идеялардың жаңа толқыны ену кезеңінде өлкенің педагогикалық ойы қарқынды дами бастады. Білім

мен тәрбие саласына тың ойлар мен көзқарастарды енгізіп, өзінен бұрынғылардың материалистік көзқарастарын лайықты дамытатын қоғамдық алаңға педагогтардың жаңа буыны шықты. 60-70 жылдары Т.Тәжібаев, Л.Сембаев, С.Қирабаев, А.Қонратбаев, Қ.Бержанов, Ш.Кәрібаев, Т.Ақшолақов, Ғ.Уманов, А. Сейтешев, А.Т.О. Құнантаева (1980), Қ.Б. Жарықбаев (1982) және т.б. ғалымдар, педагогтар түрлі кітаптар мен оқу құралдарын шығарып, қазақ елінің дамуына үлес қосты.[8]

1993/94 оқу жылының басында республикада 8311 жалпы білім беретін мектеп болды, онда 3 миллионнан астам оқушы оқиды. Өртүрлі білім беру профиліндегі мектептердің саны (лицей, гимназия, колледж, т.б.) жылдан жылға артып келеді.[3]Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім деңгейі дамуда. Шет елден мемлекетімізге келіп, білім алатын студенттер көбеюде. Мысалға алар болсақ, еліміздегі бетке ұстар университеттің бірі, әрі бірегейі Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінде Үндістанның, Қытайдың, Моңғолия мемлекеттерінің азаматтары мен азаматшалары оқып, білім нәрімен сусындауда. [1]

Қорыта айтар болсақ, қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім қоры алдыңғы қатарға шығуда. Дамыған 50 мемлекеттің қатарына қосылмағанымызбен, қазірде бірнеше жетістіктерге жетіп, дамушы мемлекеттер арасында дес бермеуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Назарбаев Н.А. «В потоке истории». –Алматы: Атамұра, 1999]
2. [Букин И. Қырғыздарарасындағы дене және психикалықтәрбие // Туркестанские ведомости. 1883 ж., N 13;]
3. [Назарбаев Н.А. Речь на третьемсъезде лидеров мировых религий. –Астана, 2009.]
4. [Кожаметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы, 1998.]
5. [Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии. (под.редакц. С.А.Смирнова) – М., 2003]
6. [Ситдықов А. И.И.Алтынсаринніңпедагогикалықидеялары мен тәрбиелікқызметі. 1968.]
7. [Храпченко Г.Қазақстандағы халық ағарту ісінің ғылыми-педагогикалық мәселелері. 1976 жыл.]
8. [Измайлов А. Народная педагогика: педагогические воззрения народовСредней Азии и Казахстана. – М., Педагогика,2005.]

«PISA ТАПСЫРМАЛАРЫ БОЙЫНША ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЯНЫ ДАМУҒА ҮШІН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КОНТЕНТТІ ПАЙДАЛАНУ»

ТАЙМАНОВА АҚБӨБЕК ЖАРАСҚЫЗЫ

Магистрант, Қ.Жұбанов атындағы

Ақтөбе өңірлік университеті.

Физика пәні мұғалімі 51 гимназия

Аннотация

PISA (Programme for International Student Assessment) - бұл оқушылардың өмірде кездесетін ситуацияларды шешуге қатысты пәндік білімін, біліктілігін, дағдысын жинақтап көрсетуге бейімділігі. Физика пәні бойынша стандартты емес, мәтіндік тапсырмаларды орындауда

қазақстандық контентті қосу оқушылардың білімін, дағдыларын қолдану сапасын арттырудың бірден-бір жолы деуге болады. Оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға жаңа бір серпіліс.

Кілт сөздер: PISA, ғылыми-жаратылыстану сауаттылық, қазақстандық контент, физика пәні.

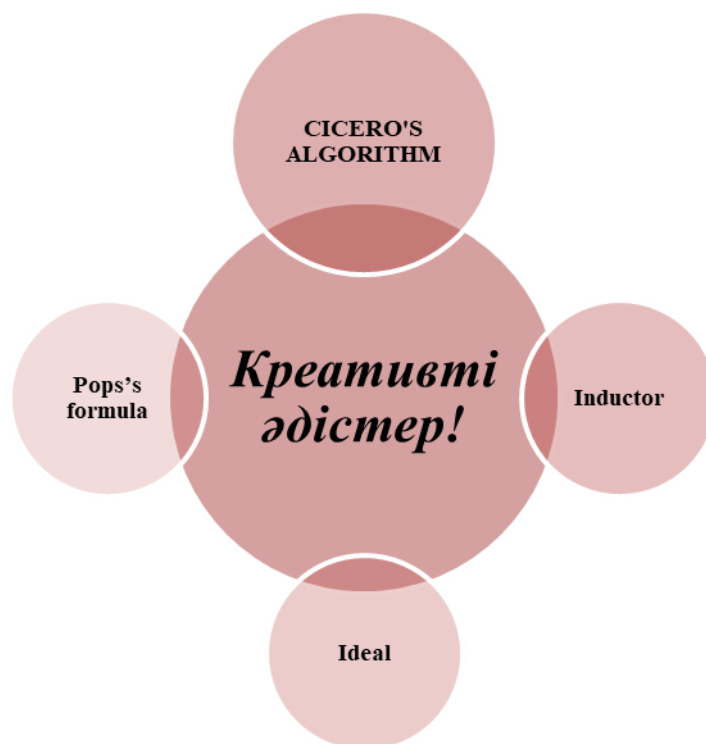
Күнделікті ғылымның қарқынды дамуына байланысты байланысты ғылыми сауаттылық туралы түсінігіміз де өзгеруде. Қазіргі уақытта дәстүрлі ғылыми бағдарламалар аясында зерттелетін ғылым XXI ғасырдың басында зертханаларда жүргізілген зерттеулерге мүлдем ұқсамайды. Бұл зерттеулердің негізінде объективті ақиқатқа ұмтылыс ғылым туралы дәстүрлі түсініктен өте алыс. Ғылыми кәсіпорынның қарқынды артып келе жатқан индустрияландырылуы мен милитаризациясын ескерсек, ғылыми сауаттылықтың мәдени және этикалық құндылықтарына қойылатын талаптар орынсыз, тіпті әділдікке жатпайды деуге де болады. Сонымен қатар қарқынды қадам басып келе жатқандар үшін ғылыми сауаттылық экономикалық өркендеуге ықпал ететіні туралы тұжырымдар әлдеқашан шындыққа айналып кеткен.

Біз көбіне әртүрлі өнімдер мен процедуралардың қауіпсіздігіне, пестицидтердің, фармацевтикалық және басқа да материалдардың улы әсеріне байланысты қауіптер туралы, улы қалдық үйінділерінің, атом электр станциялары мен әуе электр беру желілерінің орналасу жақындығы нәтижесінде туындайтын біздің денсаулығымыз үшін қауіптер туралы, сондай-ақ биологиялық әралуандықтың жойылу, шөлейттену, ластану және жаһандық жылыну нәтижесінде қоршаған ортаның денсаулығына кең ауқымды қауіп туралы айту үшін ғалымдарға және олардың жүргізетін сауалнамаларға тәуелдіміз. Осыған орай Қазақстандағы улы қалдық орындарының әсері, оның физикалық, химиялық, биологиялық тұрғыдағы көрінісі. Су, электр станцияларының қуатын, электр энергиясын, оның тұрмыстағы пайдасы мен зиянын түсіне білу оқушы үшін маңызды.

Ғылыми-жаратылыстану сауаттылығы-бұл адамның жаратылыстану ғылымдарына қатысты мәселелер бойынша белсенді азаматтық ұстанымға ие болу қабілеті және оның жаратылыстану идеяларына қызығушылық танытуға дайындығы. PISA зерттеуінде игерілуі бағаланатын жаратылыстану-ғылыми білім мен дағдылар жаратылыстану-ғылыми цикл пәндерін: физика(астрономия элементтерімен), биология, химия, географияны зерттеу кезінде қалыптасады. Ғылыми-жаратылыстану сауаттылығы бойынша оқушылардың төменегідей қабілеттері бағаланады:

- жаратылыстану білімдерін қолдану;
- проблемаларды анықтау;
- қажетті негізделген қорытынды жасау;
- қоршаған әлемді және оған адам әрекеті енгізетін өзгерістерді түсіну және тиісті шешімдер қабылдау.

Pisa тапсырмалары бойынша педагогикалық тенденцияны дамыту, тапсырмаларды орындау үшін осы әдістермен танысып, оларды қолданыңыз. Оқушылардың ғылыми-жаратылыстану тапсырмаларын орындауында креативті әдіс-тәсілдерді пайдалана білсек ұтымды ілгерілеушілікті байқаймыз.

1-диаграмма. Әдіс-тәсілдер

- **Pops's formula**
P – өзіндік ұстаным.
O – өзіндік негіздемесін ашып түсіндіру.
P – нақты фактілер, көрнекілік үшін мысалдар келтіре отырып, өткен білімдерін пайдалана алуы.
S – қорытынды пайымдау блогы.

- **CICERO'S ALGORITHM**

Ежелгі Рим шешесі бойынша Цицеронның сөз орамы **жеті** сұраққа жауап береді: **Кім? Не? Қайда? Немен? Не үшін? Қалай? Қашан?**

- **Inductor**

Оқушы үшін интерактивті жұмыс жасауға мүмкіндік беретін бірден-бір әдіс. Мұғалың нақты сөзді немесе ойды айтуда ассоциация айтуды немесе жазуды ұсыну арқылы оқушыны белсендіреді.

- **Ideal**

Сыни ойлауды қалыптастыруға арналған стратегиялардан тұрады:

- жағдаятты анықтай білу дағдысын;
- жағдаятты шешу жолдарын табу және тұжырымдай білуді;
- дұрыс әрі нақты шешімді таңдай білуді қалыптастырады

Мәнмәтін бұл тек оқу сауаттылығында ғана емес сонымен қатар ғылыми-жаратылыстану тапсырмаларында да маңызды. Ғылыми-жаратылыстану сауаттылыққа арналған тапсырмалар мәнмәтінді негізге ала орындалады. Дегенмен басты ескерейін жайт, мәнмәтін тапсырмаларға түрткі ретінде берілетінін естен шығармау. Өйткені, PISA

тапсырмалары «ашық», «жабық» тапсырмалар түрінде болады. Ашық тапсырмалар сәйкестендіру, тест немесе жағдаяттың дұрыс, бұрыстығын анықтауға беріледі. Ал жабық тапсырмалар бір жағдаятқа байланысты бірнеше сұрақтар берілу арқылы көрініс табады.

Ғылыми-жаратылыстану сауаттылық өмірден алыс абстрактілі жағдаяттардағы емес, нақты шынайы жағдаяттарда білімді қолдану қабілетін болжайды.

Проблемалық жағдаяттағы мәнмәтіннің болуы белгілі бір ғылыми-жаратылыстану білім не үшін қажет болуы мүмкін деген сұраққа жауап береді. Мәнмәтіннен тыс тапсырмалар (есептер) бұл мәселені ашық қалдырады.

Физика пәні бойынша оқушыларды дайындауда стандартты емес, мәтіндік тапсырмаларды орындауда қазақстандық контентті қосу оқушылардың білімін, дағдыларын қолдану сапасын арттырудың бірден-бір жолы. Оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға жаңа бір серпіліс. Яғни, еліміздегі қала, жер-су, ғимарат атауларын, географиялық өлшемдерін, проблемалық жағдайларды пайдалана отырып тапсырмалар құрастыру. Теориялық білімді күнделікті өмірмен тиімді пайдалануға, жауап іздеу процесін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оқушылар пәнге қызығушылық таныта отырып, еліміз жайлы өз білімдерін кеңейтеді, терең ойлауды дамытады, айналамыздағы түрлі физикалық құбылыстар арасындағы байланысты түсінеді, себептерін түсіндіруді үйренеді. Сонымен қатар оқушылар нақты өмірде кездесетін мәселелерге жақын мәселелерді шешу үшін өз білімін қолдануды үйренеді.

Қазақстандық контентті пайдалана отырып жаратылыстану бағытындағы ғылыми сауаттылықты дамыту ерекшеліктері:

- жаратылыстанудың негізгі ерекшеліктерін еліміздің өзен-көлдерінің географиялық мәндерін пайдалана отырып, таулар мен шатқалдардағы физикалық құбылыстарға т.б.қа зерттеу формаларына пайдалану қабілеттілігі;
- жаратылыстану ғылымдарының тұрмыстағы технологияға, мәдени салаға әсері туралы білімді көрсету;
- мектепте алған білімді түрлі өмірлік жағдайларда қолдана алу қабілеттігі, қойылған мәселелерді ғылыми әдістермен шешу, ақпараттың түрлі көздерімен жұмыс жасау және оны сыни тұрғыдан бағалай алу;
- эксперимент тәжірибелер жасау, болжамдар келтіру және қолдайтын немесе жоққа шығаратын зерттеулер өткізу, айтылған көзқарасқа қарсы шығу немесе оны негіздеу.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатында физикадан мәтіндік есептерді шығару және қолдану тәжірибесін шартты түрде ұсынсам:

1-тапсырма. Альпинистер

Эверестті бағындырған алғашқы қазақ Қазбек Валиев 1986 жылы Оңтүстік қабырға мен мәрмәр қабырғаның бойымен Хан Тәңірі шыңына көтерілді. Содан кейін шыңның биіктігі тағы 6995 метр деп саналды. Шыңның астында Қазбек Валиевтің өзі құрған және маусым ішінде 2000 альпинист пен тау туристерін қабылдайтын “Хан Тәңірі” халықаралық альпинистік лагері (МАЛ) орналасқан.

Альпинистер тобы Қазақстанның ең биік шыңы «Хан тәңірін» бағындыру барысында қиындыққа тап болды. Олар тау шыңында жұмыртқаны қайнату барысында қанша отын жақсада жұмыртқа піспеді.

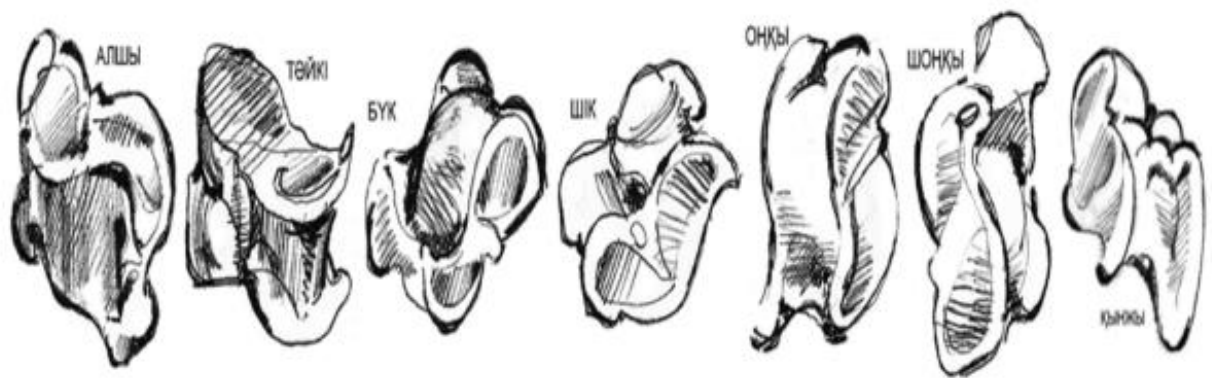
Сұрақ-1: Жұмыртқаның піспеу себебі?

Сұрақ-2: Каспий теңізінің жағалауындағы Қарақия ойысында (теңіз деңгейінен 132м төмен) осы жағдай орын алуы мүмкін бе?

Сұрақ-3: «Тау ауруы» дегеніміз?

2-тапсырма. Асық ойыны.

Асық – ойын сүйегі. Сақа-атуға арналған асық басқалардан ірісі, салмақтысы. Кезек-сақа иіру арқылы анықталады. Мақсаты-барлық асықты шеңберден шығару. Асықтың түсуі келесідей:

Сурет-1. Асықтың бетке жатуына байланысты түрлері.

Сұрақ-1. Сақаның массасы қорғасын құю арқылы арттырылады. Себебін түсіндіріңіз.

Сұрақ-2. Асық ойнаушының ойын барысындағы ептілігі қандай физикалық шамалардың өзгеруіне сәйкес

Сұрақ-3. Сақаның асыққа соқтығысу әсерінен физикалық заңдарды байқаймыз ба?

Сақаның асыққа соқтығысуы үшін келесі пайымдаулар дұрыс па?	Иә немесе Жоқ пайымдаулары бойынша жауап беріңіз.
Энергияның сақталу заңы орындалады	Иә/Жоқ
Қозғалыс мөлшерінің сақталу заңы орындалады	Иә/Жоқ
Айнымалы қозғалыс шарттары орындалады	Иә/Жоқ
Инерция моменті сақталады	Иә / Жоқ

3-тапсырма. Қуат.

Сұрақ-1. Қайсысы ең жоғары үдеуге ие?

Сурет-2. Қуаттары әр түрлі денелер (жылқы, трактор, машина).

Массасы	800 кг	Массасы	6000 кг	Массасы	1000 кг
Қуаты	736 Вт	Қозғалтқыш қуаты	59кВт	Қозғалтқыш қуаты	48,5кВт

Сұрақ-2. Ниагара сарқырамасының биіктігі 50 м, су ағымының орташа мәні 6000 м³/с, қуаты 3 ГВт. Егер сарқырама қуатын пайдаланатын болсақ, онда миллион тұрғыны бар қаланы электр тогымен қамтамасыз етуге жеткілікті болар еді.

Қаланы электр тогымен қамтамасыз ету Қазақстандағы ең биік сарқырама Бұрханбұлақта мүмкін бе (168 метр)?

4-тапсырма: Айналмалы қозғалыс, қысым.

Сұрақ-1. Қайнатылған жұмыртқаны шикі жұмыртқадан қалай ажыратуға болады?

Сұрақ-2. Егер сіз жұмыртқаны саусағыңызбен баяулатып айналдырып, қайтадан босатсаңыз, онда қайнатылған жұмыртқа тоқтайды, ал шикі айналдыруды жалғастырады. Неліктен?

Ғылыми сауаттылық әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, сонымен қатар ғылыми сауатты халық көптеген мәселелерді жақсы шеше алады және өміріне әсер ететін шешімдер қабылдай алады.

Алынған ақпаратты сыни тұрғыдан түсінуге және қол жетімді дәлелдерді өлшеуге қабілетті адамдар өздерінің денсаулығына ғана емес, сонымен бірге азаматтар ретінде де маңызды шешімдер қабылдауға көбірек мүмкіндіктерге ие.

Физика сабақтарында оқушылардың алған теориялық білімдерін өмірде пайдалануға мүмкіндік тудыраты тапсырмалар әрбір тақырып бойынша сараланып берілуі қажет. Яғни, мұғалім күнбе-күнгі қысқа мерзімді жоспарға тапсырмаларды енгізу арқылы оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыруда қиындықтарға кездеспейді. Сонымен қатар арнаулы, элективті курстарда оқушылардың ғылыми білімін өмірде ұштастрыа білуге септігін тигізетін креативті тапсырмалар беру негізгі шарт болып табылады.

Ғылымды ең маңызды-қолдану. Ғылымды қоғам бағалайды, өйткені ғылыми білімді қолдану адамның көптеген негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға және өмір сүру деңгейін жақсартуға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері: әдістемелік құрал/Н.А. Даулетова–Атырау: «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Атырау облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, 2019.- 80 б.]

2. [Америкалық ғылымды жетілдіру қауымдастығы (AAAS) (1993). Ғылыми сауаттылыққа арналған бағдарлар. Оксфорд: Оксфорд университетінің баспасы. Bowers, SA (1996). Экологиялық сауаттылықтың мәдени аспектілері. Экологиялық білім беру журналы, 27 (2), 5-11.]

3. [Сілтеме: белсенді оқытудың әдістері мен тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың ғылыми-жаратылыстану сауаттылығын дамыту. URL:

https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00843750_0.html#text]

4. [«ЖАСТАР, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯ» атты студенттер, магистранттар, PhD докторанттар, оқытушылардың XVIII Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының МАТЕРИАЛДАРЫ II ТОМ. 2022 жылдың 12 сәуірі. 371 бет.]

5. [Национальный план действий на 2012-2016 годы по развитию функциональной грамотности школьников // Электрондық ресурс.]

ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ МҰҒАЛІМ, ОҚУШЫ, АТА-АНА ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

Убайдуллаева У.К
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе
өңірлік университеті
2 курс магистранты
Жусупова Ж.А. п.ғ.к., доцент

Аннотация

This article examines the pedagogical significance of the system "teacher-student", "teacher-parent". It is said that the upbringing of a conscious, spiritually rich, developed, capable and free person is based on a cooperative relationship between teachers and parents.

Keywords: relationship, educational process, cooperation, partnership, connection.

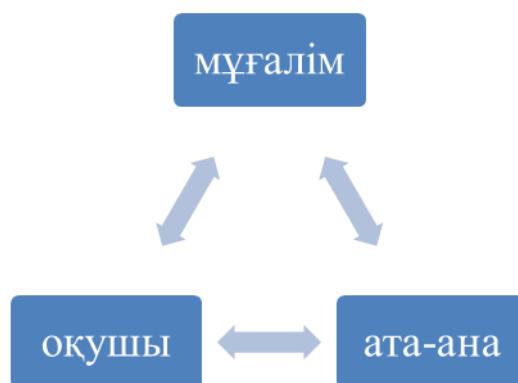
Қазіргі таңда қоғамның негізгі мақсаты өмірдің әрбір саласына бейімделуге қабілетті, шығармашыл, жан-жақты әрі еркін тұлға қалыптастыру. Оқу-тәрбие процесінің нәтижелі болуы мұғалім, оқушылар мен олардың ата-аналары арасындағы ынтымақтастықта байланыс жасауында. Себебі оқушының алғашқы мұғалімі ата-ана. Бала әкесінің үлгісі, анасының мейірімімен өседі. Әл-Фараби атамыз «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы», – деп айтқанындай, білім беруде оқумен қатар берілетін тәрбиенің маңызы өте зор, яғни тәрбие мен білім қатар берілуі тиіс. Ал, тәрбие ошағы – әрине отбасы, яғни тәрбиенің түп тамыры ата-анадан берілетіндігі сөзсіз. Ал білімнің бастауы – мұғалімнен. Болашақ өскелең ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім беруде мұғалім мен ата-ана үздіксіз әрекет етуі қажет. Мұғалім мен ата-ана болып өз міндетін дұрыс атқарса, көздеген мақсатқа жетіп, жақсы нәтиже берері анық. Әрине оқушы да тысқары қалмауы керек. Оқушы – мұғалім мен ата-ананың басты нысаны. «Ел болашағы – жастарда», – деп Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» стратегиялық даму бағдарламасында атап айтқандай, өскелең жастар үшін бірлесе жасалған әрекет, келешегіміздің көрсеткіші болмақ. Тәжірибелі, білікті мұғалімдерден білім нәрімен сусындап, үлгілі де өнегелі отбасыдан тәрбие алған ұрпағымыз, елімізге адал қызмет етіп, болашағымыздың жарқын болары өз қолымызда [1].

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі М. Әуезовтің «Ел боламын десең, бесігінді түзе» деген нақыл сөзінің мағынасы өтестерде жатыр. Яғни, болашақта ел тізгінін ұстар, мемлекетінің болашағы болатын, елінің артқан үмітін ақтайтын дені сау, білімді де білікті өскелең ұрпақты қалыптастыру талабынан туындап отырады. Осы мақсатқа қол жеткізу жолында киелі де қасиетті екі түсінік бар. Біріншісі, алғашқы тәрбие институты, алтын бесігі – отбасы болса, екіншісі, алтын ұя – мектебі [2, 126].

В.А.Сухомлинский мұғалімнің олардың ата-анасымен жұмыс істеуіне үлкен мән беріп: «Мұғалім мен ата-аналардың біріккен күшінің нәтижесінде ғана балалардың саналы да, сапалы тәрбие мен білім ала алады», – деген. Демек, білім беру ұйымымен отбасы барлық білімге әсер ететін негізгі факторларды бірлесіп жүзеге асырады. Сол себептен оқу-тәрбие процесінде мектепке көптеген міндеттер жүктелгенімен, мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастығы өте маңызды.

Қазіргі кезеңде мектепте көптеген өзгертулер енгізілуде. Білім беру үдерісінің мазмұны мен құрылымы, оқу бағдарламалары және оқулықтардың жаңаруы, осыған сәйкес мұғалім мен оқушы әрекеттері, сабақты ұйымдастыру формалары, сабақ барысында қолданылатын жаңа технологиялардың енгізілуін айта аламыз. Осы мәселені шешуде үш жақты әрекет – мұғалім-оқушы-ата-ана байланысы арқылы ғана жаңа демократиялық қатынас қалыптасады.

Педагогикалық іс-әрекеттегі үшбұрыш:

Ең алдымен ынтымақтастық ұғымына тоқталар болсақ, әртүрлі дереккөздерде кең көлемде түсіндіріледі. "Ынтымақтастық" ұғымы көптеген ғылым салаларында қолданылады. Атап айтқанда, психология, әлеуметтану, философия, әлеуметтік психология сияқты ғылым салаларымен тығыз байланысты. Философия ғылымында ынтымақтастық ұғымы адамдардың бір-біріне әсер етуі ретінде қарастырылады. Ал, педагогикалық сөздікте Г.М. Коджаспирова келесідей анықтама берген: «Педагогикалық ынтымақтастық – бұл алдыға қойылған мақсатқа бірлесе жетуге бағытталатын әрекет». Оған қажетті факторлар:

- екі тарапқа да көзделген мақсат пен міндеттердің бірдей екендігін сезіндіру;
- үш жақты ынтымақтасушылардың атқаратын қызметтерін анықтау;
- күтілетін нәтижеге қол жеткізу үшін оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың (мұғалім, оқушы, ата-ана) бір-біріне көмек беруі болып табылады [3,67].

Түсіндірме сөздікте ынтымақтастық – кез-келген ортақ іске қатысу; бірлескен әрекеттер деген мағынаны білдіреді. Яғни нақты мақсатқа жету үшін бірлесіп жұмыс істеу деген сөз. Педагогика ғылымында К.Д.Ушинский, Н.П.Пирогов, Л.Н.Толстой, С.Т.Шацкий, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко, Ж.Ж. Руссо, Я.Корчак, К.Роджерс, Э.Берн келтірген идеяларының негізінде ынтымақтастық ұғымы қалыптасқан.

Бүгінгі таңдамұғалім мен ата-ананың өзара қарым-қатынас жасауы жан-жақты сипатқа ие болған кезде, олардың бірлесе атқарған қызметі арнайы оқыту нысанына айналып отыр. (Г.В. Алферова, В.Н. Белоногова, Ю.С. Бродский, Л.Ц. Ваховский, И.В. Власюк, Т.Ю. Гущина, Ш.М. Дундуа, Е.Г. Замолодцких, Н.Е. Кожанова, Л.Н. Константинова, В.Ю. Коровкин, И.В. Крупина, А.К. Миноваров, В.А. Миславский, Л.А. Николенко, Е. Панова, Н.И. Стрекалова, И.А. Хоменко, О.А. Шостакович және т.б.). Олардың іс-әрекетінің педагогикалық аспектісі мектеп пен отбасында тәрбиелеу жағдайын жасауды, балаға қоятын талаптардың бірізділігін, бір-біріне қарама-қайшы келмейтін тәрбиенің әдіс-тәсілдерінің әртүрлілігін шебер қолдануды көздейді.

В.А. Сухомлинский өз еңбектерінде "мектеп-отбасы тәрбиесі" ұғымы кеңінен қолданылады. Оның пікірінше, тәрбиені тек мектеп береді немесе тек отбасының міндеті деп қарастыруға болмайды, өйткені баланың жеке басын қалыптастыру біртұтас процесс. Ол мұғалімнің ата-анамен жұмыс істеуіне үлкен мән беріп: «Мұғалім мен ата-аналардың біріккен күшінің нәтижесінде ғана балалар саналы да, сапалы тәрбие мен білім алады», - деген [4, 49].

Отбасы мәселелерін және оның мектеппен әрекеттестігін зерттеген Отандық ғалымдар: Х.Арғынбаев, Ж.Б.Қоянбаев, К.Бейсенбаева, М.Тажин, Б.Аяғанова, М.Т.Баймұқанова сияқты зерттеушілердің еңбектерін айтуға болады.

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі М. Жұмабаев: "Балаға тәрбие берудегі басты мақсатымыз – баланы мұғалімнің өзі секілді қылып өсіру емес, өз заманына лайықты қылып тәрбиелеу" – дей келе, бала тәрбиесінде ата-анаға үлкен жауапкершілікті жүктейді. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін мұғалім мен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты дамыту керек. Сонымен қатар ұрпақты тәрбиелеу тікелей қоғаммен

байланысты болғандықтан, оны қоғамның талаптарынан тыс жүзеге асыру да мүмкін еместігін айтады. Осы орайда, үштік одақ ұғымы қалыптасады: мектеп, отбасы және қоғам.

Отбасы тәрбиесінің басымдығын тану отбасы мен мектептің жаңа байланыстарына қажет етеді. Осы байланыстардың жаңалығы «ынтымақтастық қарым-қатынас» және «өзара әрекеттестік», «серіктестік» деген ұғымдармен тығыз байланысты. Мұғалім мен ата-ананың арасындағы байланыстың негізінде әрбір баланың жеке мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, байланысып отырған екі тараптың бір-біріне сыйластықпен қарауын, серіктестердің пікірлерінің теңдігін болжайтын мұғалімдер мен оқушылардың ата-аналарының ынтымақтастығы жатыр.

Бұл екі тараптың дәлелденген мақсат мүддесі ортақ. Отбасы, ата-ана баланы өмірге әкеліп, өсіріп, қалыптастырып жетілдірсе, баланың бойындағы барлық игі қасиеттер мектеп қабырғасында мұғалім арқылы қаланады. Мұнда мұғалім мен ата-анаға мойнында үлкен жауапкершілік тұр [5, 117].

Мұғалім мен ата-аналар арасындағы ынтымақтастықтың негізгі міндеттері:

Ата-аналармен тұрақты түрде қарым-қатынас орнату	Мұндағы мақсат: отбасының, оның әрбір мүшесінің өзара байланысы, мәдениеттілік деңгейі, отбасының жеке басқа ықпалы ата-анасының педагогикалық білімінің деңгейін анықтап, ақыл-кеңес беріп, оларды баланы тәрбиелеуде одақтас болуды көздейді.
Ата-аналар ұжымын құру	Бұл өте күрделі және үлкен жауапкершілікті қажет ететін міндет. Осы бағытта ата-аналардың комитетін құру, оның жұмыс жоспарын құрастыру, оларды мектепшілік қоғамдық шараларға белсенді түрде қатыстыру, жасалатын әрекеттерге талдау және т.б. жұмыстар міндеттеледі.
Ата-аналардың педагогикалық білімі мен мәдениеттілігін әрқашандамыту.	Бұл үшін ата-аналардың барлығы педагогикалық білімінің болуын қамтамасыз ету. Осы бағытта баспасөз беттерінде, радио, теледидар, ғылыми конференциялар мен жиналыстарда педагогикалық білімдерін насихаттау.

Мұғалім-оқушы-ата-ананың негізгі әрекеттері:

Мұғалім	Ата-аналармен байланыста болу; Заман талабына сай ата-аналар жиналысын ұйымдастыруда әртүрлі тренинг, психологиялық жаттығулар, қызықты тапсырмалар даярлау; Сабырлы болу, салмақтылық, іс-қимылға берік болу; Педагогикалық даму барысында жұмыс жүргізу арқылы өзінің білімін шыңдау; Оқушы-ата-ана және мұғалім байланысын ұмытпау, бақылау әдістерін қолдану
Оқушы	Еркіндік пен шындық дағдыларын ұмытпау; Ата-анасына жақын болу, мұғалімді сыйлау; Әрбір тараптың қамқорлығын сезіну; Білімді, еңбекқор болуға талпыну; Үнемі ата-анасына және мұғалімге ішкі сезімін жеткізу;

	Білім беру процесінде өзін озат әрі үздік көрсете білу; Шығармашылық, денсаулық, білім бағдарламаларына сәйкес даму болуы керек;
Ата-ана	Балаларды үнемі қолдау; Артық талап етпеу; Мұғаліммен жақсы қарым-қатынас орнатуға тырысу; Оқушылардың ата-анасы ретінде үй жұмыстарына және де мектептегі белсенділігіне араласу; Болашақ білікті маман болуына қызығушылықтарымен оны икемді қырларын дамыту; Ата-ана ретінде жиналыстар, тренингтер, ізденістерді жалғастыру және дамыту; Мұғалімдерге көмек беру мақсатында оқушыға тәрбие беру;

Ата-аналармен жұмыс жасауда өзара түсіністік пен сенім атмосферасын құру қажет. Ынтымақтастық тек құрметке негізделуі керек және тек жағымды эмоциялар балалардың дамуына ықпал етеді. Ата-аналардың бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін көтере отырып, мұғалімнің өзі педагогика саласында айтарлықтай білімге ие болуы керек, кез-келген жағдайда ата-аналарға көмектесе алатын, оқыту мен тәрбиелеу мәселелері бойынша беделді болуы керек. Бұл беделге ең бірінші адал еңбек, балаларға деген махаббат, ата-аналарды тыңдау, түсіну және балаға көмектесу мүмкіндігі арқылы қол жеткізуге болады.

Мұғалім-оқушы-ата-ана арасындағы ынтымақтастығының негізгі шарттары:

- нақты мақсатты іске асырудағы тараптардың өзара мүдделілігі;
- тәрбие мәселелерін шешуде бірлесіп күш-жігер жұмсау;
- ашықтық пен өзара сенім;
- өзара көмек; [6, 171].

Оқу-тәрбие процесінде ақыл-ойықалыптасқан, мәдениетті, білімді, сондай-ақ дене дамуы жағынан жетілген, жан-жақты баланың жеке тұлғасын қалыптастыру мұғалім мен ата-ананы қай кезеңде де толғандырып келеді. Мұны жүзеге асыру үшін мұғалім-оқушы-ата-ана іс-әрекетінің ынтымақтастығы маңызды рөл атқарады. Себебі, отбасыға мұғалім тарапынан үлкен жәрдем керек. Мұғалімдер мен оқушылардың ата-аналарының өзара қарым-қатынасының нәтижесінде ғана болашақ тұлғаны жан-жақты дамыту мәселелерінің нәтижелі шешілуіне қол жеткізе аламыз. Балаға тәрбие мен білім беруде екі жақты процесс маңызды болып табылады. Үйде ата-ана баламен жұмыс жасаса, мектепте мұғалім жұмыс жасайды. Оқу-тәрбие процесіндегі жарасымдылық бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана өз үйлесімділігін табады. Мұғалімдердің кіші мектеп оқушыларының ата-аналарымен қарым-қатынасы мен байланысы маңызды, өйткені бала өз уақытының едәуір бөлігін отбасында өткізеді, ал отбасылық орта оның дамуына ерекше әсер етеді. Сондықтан көптеген мектеп мұғалімдері балалардың ата-аналарымен ынтымақтастық қарым-қатынасқа ұмтылады. «Мұғалім-оқушы», «мұғалім-ата-ана» «оқушы-ата-ана қарым-қатынастың ынтымақтастық жүйесінде жетекші орынды алады. [7, 369].

Дегенмен, бүгінгі таңда оқушылардың ата-аналарының көп бөлігі баланы тәрбиелеуде тек қана оған жататын орны, ішетін тамағы, киетін киімімен қамтамасыз етумен ғана шектеледі. Басқа әрекеттің барлығы мұғалімге жүктелген. Ата-аналар үшін баланың қарны тоқ, көйлегі көк болса, қалған мәселенің барлығына мектеп, мұғалімдер жауап беруі керек деген теріс ұғым қалыптасып отыр. Оқытумен қатар баланы тәрбиелеу, оқулық және т.б. мәселелер мектептің, мұғалімнің жауапкершілігінде тұр. Қай

жағынан қарасақ та, баланың болашағының жарқын болуы үшін барлығынан бұрын оның ата-анасы жауапты болып саналады.

Қорытындылай келе, тәуелсіз еліміздің болашағы – өскелең ұрпақтың саналы тәрбие мен сапалы білім алуында. Бүгінгі таңда мұғалімдер мен ата-аналар қауымдастығының басты мақсаты рухани жағынан бай, білімді, дұрыс өмір сүру салтын ұстанатын, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлғаныдайындау. Ал мұндай тұлға қалыптастыру үшін балаға кіші мектеп кезеңінен бастап ақыл-ой тәрбиесін, дене тәрбиесі, сондай-ақ экологиялық, патриоттық тәрбиені беруі шарт. Болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуына тек қана ата-аналар емес, мұғалімнің де алар орны ерекше. Яғни, мұғалімдерге болашақ өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен білім беруде негізгі жауапкершілік артылған. Ф.М. Достоевскийдің «Өзінен өзіңді ізде, өзіңе өзің бағын, өзіңді өзің тани біл» – деп көрсеткендей, әрбір мұғалім өзінің өткен шағында бала болғанын, өзінің ата-ана екендігін, өскелең ұрпақты тәрбиелеуші екендігін ой елегінен үнемі өткізіп отыруы тиіс. Осы тұста тұңғыш Президентіміз, Елбасы Н.Ә. Назарбаев бүгінгі таңдағы мұғалімнің қоғамда алатын орнын саралай келе, «Сіз бен біз, жалпы адамзаттық қадір-қасиеттердің мән-мағынасын түсіне білетін, жаны, тәні таза, ақылды, елін сүйетін патриот тұлға қалыптастыруға барлығымыз міндеттіміз» деген екен. Осы сөз әрқашан мұғалім мен ата-ананың жүрегінде болса, бойындағы бар тәрбие мен білімді балаларға арнай отырып, олардың жүрегіне жол таба отырып, халқымыздың салт-дәстүрін, тарихымызды танып үйренуге, Отанын сүйуге тәрбиелесе, сонда ғана мұғалім мен ата-ана діттеген мақсатына жете алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» стратегиялық даму бағдарламасы.]
2. [С.Б. Бабаев Тұлғалық педагогика. Педагогикалық теория негіздері. Оқу құралы. Алматы, "NURPRESS" баспасы, 2018.]
3. [Коджаспирова Г.М. История образования и педагогической мысли. – М., 203.]
4. [Жусупова Ж.А. «Педагогика» оқу құралы. Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. — Алматы: 2018. – 432 б.]
5. [Самойленко Е. В., Костюнина Е. А. К проблеме организации взаимодействия учителя с родителями учащихся // Молодой ученый. 2015. №21. С. 735-738.]
6. [[Марфуға Шапиян](#) «Тұлға тәрбилегіңіз келсе» – Алматы: 2020. – 200 бет.]
7. [Бабаев С.Б. Кіші мектеп педагогикасы: Оқу құралы. – Алматы, 2013. – 416 б.]

ЖАҒАҢДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУ МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МІНДЕТІ РЕТІНДЕ

Мәрсәлі Раушан Өмірбекқызы
педагогика магистрі, аға оқытушы
«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық
орталығы
акционерлік қоғамының филиалы
Қызылорда облысы бойынша

Annotation

In line with the UN Sustainable Development Goals, the formations of a new generation citizens who understand and are aware of global trends, contribute to ensuring sustainable peace and general well-being should be a priority in national education systems.

Кілт сөздер: жаһандану, жаһандық проблемалар, жаһандық құзыреттер, жаһандық құзыреттілік, unit.

Бүгінгі таңда жаһандық құзыреттілікті дамыту мектептегі білім берудің өзекті міндеттерінің біріне айналды. Жаһандық құзыреттер жаһанданудың өсіп келе жатқан ықпалына, жедел әлеуметтік, экономикалық және технологиялық өзгерістерге, сондай-ақ адамдарға, мәдениет пен ұлттарға жаппай әсер ететін басқа да маңызды жаһандық мәселелерге байланысты ерекше мәнге ие болып отыр.

Жаһандық құзыреттер жаһанданудың қарқынмен дамып келе жатқан ықпалына, жедел әлеуметтік, экономикалық және технологиялық өзгерістерге, сондай-ақ адамдарға, мәдениет пен ұлттарға жаппай әсер ететін басқа да маңызды жаһандық мәселелерге байланысты ерекше мәнге ие болады.

Үстіміздегі жаңа оқу жылында үлгілік оқу жоспарының вариативтік компонентіне 5-11 сыныптарда «Жаһандық құзыреттер» курсы енгізілді. «Жаһандық құзыреттер» курсы оқушылардың сыни ойлауын, зерттеу, коммуникация, жаһандық маңызы бар мәселелерді шешу және талдау дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі қоғамның ерекшеліктерінің бірі-жаһандық проблемалардың өсіп келе жатқан ауырлығы. XX ғасырдың ортасына дейін жаһандық проблемалар ұғымының саяси мағынасы болған жоқ. Адамның іс-әрекеті мен биосфераның жағдайы арасындағы байланыс- Жер бетіндегі тіршілікті қолдайтын орта-тек философиялық жалпылау деңгейінде талқыланды.

Жаңа элективті курс жаһандық азаматтық құзыреттіліктеріне ие бәсекеге қабілетті тұлғаны, жергілікті және жаһандық проблемалардың өзара байланыстылығы мен өзара тәуелділігін түсінуді, мәдениетаралық өзара іс-қимыл мәселелерін, әртүрлі көзқарастар мен дүниетанымдарды сыни талдау мен бағалауды, бірегей білім мен идеяларды құру дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Курстың мазмұны білім алушылардың зерттеу дағдыларын дамытуды және қажетті өзекті ақпаратты іздеуді, сыни ойлау мен рефлексияны, коммуникативтік құзыреттілікті қамтиды.

Элективті курс оқушылардың мәдениетаралық өзара іс-қимылдың жергілікті, жаһандық мәселелері мен мәселелерін түсінуін, әртүрлі көзқарастар мен дүниетанымдарды түсінуі мен бағалауын, сондай-ақ басқалармен құрметпен өзара іс-қимыл жасауын қалыптастыру; жобалық жұмысты жазуда дағдыларын дамыту мақсатын көздейді.

Элективті курсты оқыту үдерісінде төмендегі міндеттер жүзеге асырылмақ:

- 1) оқушылардың сыни және аналитикалық ойлауын, олардың коммуникативтік және зерттеу дағдыларын дамыту;
- 2) ақпаратты тану, талдау, бағалау, аргументтерді тұжырымдау, күрделі жағдайларды немесе проблемаларды түсіндіру білігін қалыптастыру;
- 3) өзіндік мәдени сәйкестілігін ұғыну және әлемнің мәдени әралуандығын, мәдениетаралық айырмашылықтарды түсіну білігін дамытуға ықпал ету;

- 4) оқушылардың мәдениет өкілдерімен өзара іс-қимылға құрмет пен ашықтық таныту;
- 5) цифрлық ресурстармен, электрондық оқыту платформаларымен, интернетпен және веб-сайттармен жұмыс істеу қабілетін дамыту;
- 6) академиялық адалдық қағидаларын сақтау дағдысын дағдыландыру.

«Жаһандық құзыреттер» элективті курсының мазмұнын ұйымдастыруды жалпы білім беретін мектептің 10-сыныбы аясында тарқатсақ. Элективті курс бағдарламасы 36 сағатқа есептелген және бес бөлімнен тұрады. Курс 10 сынып оқушыларына арналған. Курстың материалы оқушылардың жас ерекшеліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып жасалған. Осы курсты әзірлеу кезінде халықаралық әдебиеттерге шолу жасалып, қажетті ресурстар жергілікті контекстке бейімделді, интерактивті және ситуациялық тапсырмалар әзірленді. Осы курс аясында оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту үшін жобалық жұмыстарды орындау көзделген. Әр сабақта білім алушылар жобалық іс-әрекеттің реттілігін жүзеге асыру үшін тапсырмаларды орындау, әр бөлімде жобалық іс-әрекеттің кезеңдері бойынша жұмыс қарастырылған: дайындық, жоспарлау, зерттеу, қорытынды, нәтижелерді ұсыну.

Бірінші бөлімде оқушылар «жаһандық құзыреттер» ұғымымен танысады және жаһандық құзыреттерді дамыту жолдарын қарастырады. Бұл бөлім тақырып пен мақсаттарды анықтау бойынша жұмысты қамтиды.

Екінші бөлімде жаһандық проблемалардың негізгі түрлері – әлеуметтік және экономикалық проблемалар қарастырылады. Осы проблемалардан басқа бірқатар экономикалық, саяси, азық-түлік, демографиялық, сондай-ақ басқа да проблемалар бар. Жобалық жұмыс кезінде оқушыларға зерттеу жүргізу үшін тақырыпты таңдауда еркіндік беріледі. Зерттеу тақырыбын анықтағаннан кейін оқушылар халықаралық және жергілікті дереккөздерге шолу жасайды.

Үшінші бөлім аясында оқушылар әртүрлі мәдениеттер өкілдерінің дүниетанымын түсінуді, толеранттылықты, басқа адамдардың көзқарасын құрметтеуді және қабылдауды үйренеді. Оқушылар жобаның зерттеу міндеттерін жинауға және нақтылауға, кезең-кезеңімен орындауға кіріседі.

Төртінші бөлім оқушылардың мәдени сәйкестілігі мен мәдениеттердің алуан түрлілігін түсінуді қалыптастыруға, әртүрлі мәдениеттердің құндылықтар жүйесімен танысуға бағытталған. Студенттер ақпаратты талдау, тұжырымдарды тұжырымдау және жобаны жасау бойынша жұмыс істейді.

Бесінші бөлім ұжымды қал-ауқат пен тұрақты дамудың маңыздылығына арналған. Оқушылар алынған нәтижелерді түсіндіре отырып, жобаның орындалу барысы туралы есеп дайындайды, қол жеткізілген нәтижелерге талдау жүргізеді. Олар жобалық жұмысты мұғалімге жазбаша түрде тапсырады, сонымен қатар өз жұмысының нәтижелерін басқа студенттер мен ауызша бөліседі.

Элективті курстың мазмұнына негізделген негізгі педагогикалық тәсілдер коммуникативті іс-әрекет, тұлғаға бағытталған тәсілдер, сонымен қатар проблемалық бағытталған оқыту принциптері болып табылады. Оқушылар әртүрлі көздерден ақпарат жинайды, алынған ақпаратты талдайды, синтездейді және бағалайды. Олар сыни және шығармашылық ойлауды дамытуға бағытталған пікірталастарға, пікірталастарға және шығармашылық қызметтің басқа түрлеріне қатысады. Ресурстар аясында мұғалімге теориялық материалдар, интернет-ресурстарға сілтемелер және әдебиеттер тізімі беріледі.

Элективті курсты сәтті жүзеге асыру үшін проекторлары, ноутбуктері және бағандары бар кабинеттер қажет. Сабақты әзірлеу кезінде мұғалімге оқушылардың жас ерекшеліктерін, сондай-ақ өзінің педагогикалық жұмыс тәжірибесін ескере отырып, ұсынылған ұсыныстар мен ресурстарды пайдалану ұсынылады.

Курсты оқыту барысында оқушылардың дайындық деңгейіне төмендегідей талаптар қойылып отыр:

- жаһандық мәселелерді зерттейді;
- мәдениет-аралық айырмашылықтарды түсінеді;

- басқа адамдардың дүниетанымдарын қабылдайды;
- экологиялық тұрақтылықты қолдайды және қолдайды.

Оқушыларда:

- аналитикалық және сыни ойлау;
- мәдениетаралық коммуникация;
- икемділік;
- жанжалдарды басқарудағылары қалыптасады.

Курс оқушыларда төмендегідей құндылықтарды дамытады:

- ашықтық;
- құрмет;
- адалдық;
- адами қадір-қасиет;
- мәдени әртүрлілік.

Әлемді елеулі түсіну жаһандық құзыреттіліктің негізі болып табылады. Оқушылар хабардарлылық пен қызығушылық арқылы әлемнің қалай жұмыс істейтінін, жаңа материалмен танысуға негізделген тәртіптік және пәнаралық көзқарастардың негізінде жаһандық құзыреттілікті көрсетеді.

Жаһандық құзыреттіліктерді дамыту үшін оқушыларға келесі әрекеттерді орындау шарттары белгіленеді:

1. Қоршаған ортадан тыс әлемді зерттеңіз, маңызды мәселелерді талдаңыз және жақсы ойластырылған және жасына сәйкес зерттеулер жүргізіңіз.
2. Осындай көзқарастарды ойластырылған және құрметтей отырып, біреудің және оның көзқарастарын таныңыз;
3. Географиялық, тілдік, идеологиялық және мәдени кедергілерді біріктіре отырып, идеяларды әртүрлі аудиторияға жеткізу тиімділігін ұйымдастырыңыз;
4. Өзіңізді ел мен әлемнің белсенді азаматтары ретінде қарастыра отырып, жергілікті және жаһандық проблемаларды шешуге рефлексивті түрде қатыса отырып, жағдайды жақсарту үшін шаралар қабылдаңыз.

Жоғарыда аталған төрт қабілетті жеке-жеке зерттеу маңызды болса да, жаһандық құзіреттілік тәуелсіз дағдылар жиынтығы ретінде емес, әлемге интеграцияланған көзқарас ретінде қарастырылады.

Әрекеттер	Дағдылар
Әлемді зерттеңіз	<ul style="list-style-type: none"> * мәселені анықтаңыз, сұрақтар қойыңыз және оның мағынасын түсіндіріңіз; * тиісті дәлелдерді анықтау және өлшеу үшін әртүрлі тілдерді, дереккөздерді және бұқаралық ақпарат құралдарын қолданыңыз; * келісілген жауаптарды құру үшін дәлелдерді талдау, біріктіру және синтездеу; * дәлелді дәлелдерге негізделген дәлелдер дайындаңыз және негізделген қорытынды жасаңыз.
Көзқарастарды тану	<ul style="list-style-type: none"> * өз көзқарасыңызды мойындаңыз және білдіріңіз және сол көзқарасқа әсерін анықтаңыз; * басқалардың көзқарастарын зерттеп, оларға не әсер еткенін анықтаңыз; * мәдени өзара әрекеттестіктің әсерін түсіндіріңіз; * білімге, технологияға және ресурстарға сараланған қол жетімділік өмір сапасы мен перспективаға қалай әсер ететінін тұжырымдаңыз. * жағдайды жақсарту үшін жеке немесе бірлескен іс-қимыл жасау мүмкіндіктерін анықтаңыз және жасаңыз.
Идеяларды тиімді жеткізу	<ul style="list-style-type: none"> * нұсқаларды бағалау және нақты деректер мен ықтимал тәуекелдер негізінде іс-әрекеттерді жоспарлау;

	<p>* қабылданған әрекеттердің әсерін жақсарту және бағалау үшін өз үлесін қосу үшін жеке немесе бірлесіп шығармашылық және этикалық түрде әрекет ету;</p> <p>* жетілдіруді жақтайтын және оларды жетілдіруге ықпал ететін қабілет туралы ойлау;</p> <p>* әр түрлі аудиторияның мағынаны қалай қабылдайтынын және оның қарым-қатынасқа қалай әсер ететінін біліңіз және білдіріңіз.</p>
Шаралар қабылдау	<p>* әр түрлі адамдармен тыңдау және тиімді қарым-қатынас жасау;</p> <p>* әр түрлі аудиториямен қарым-қатынас жасау үшін қолайлы технологиялар мен бұқаралық ақпарат құралдарын таңдау және пайдалану;</p> <p>* тиімді қарым-қатынас өзара тәуелді әлемге түсіну мен ынтымақтастыққа қалай әсер ететінін ойлаңыз.</p>

Жалпы, «Жаһандық құзыреттерді» оқыту шеңберінде орта білім беретін 5- 11- сыныптарда білім алушылар жаһандық оқиғаларды, олардың себептері мен салдарын, әртүрлі процестер мен құбылыстарды аналитикалық бағалау, оларды басқа адамдардың ұлттық-мәдени құндылықтарымен дұрыс байланыстыру, өзіндік және топтық жұмыс, педагог-тәлімгердің қолдауымен өз оқыту процесін басқару, маңызды проблемаларды жеке, өңірлік / ұлттық және жаһандық тұрғыдан қарау, олардың өзара байланысын түсіну, қол жетімді ақпаратты сыни бағалау, өз ұстанымын талқылау және дәлелдеу, сыртқы әлеммен белсенді өзара іс-қимыл, жеке өсу перспективаларын, өз елінің дамуы мен оның жетістіктеріне жеке қатысуын көру дағдыларын меңгереді.

«Жаһандық құзыреттер» курсы (5-11-сыныптар) білім алушылардың зерттеу жобаларын, стартаптарын іске асыруда, ұжымда, қоғамда туындайтын ситуациялық міндеттерді шешуде олардың белсенділігін арттыруға, акцияларға, әлеуметтік жобаларға және волонтерлік бағдарламаларға бастамашы болуға ықпал ететін сыни ойлауын және функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды көздейтін әртүрлі жұмыс нысандарын пайдалануды көздейді.

Юниттер тақырыбы оқытудың алуан түрлі тәсілдерін ұсынады: проблемалық және зерттеу, шығармашылық, саналы және гуманистік оқыту. Білім алушылардың оқу қызметі ұжымдық, шығармашылық және өзіндік жұмысы форматында ұйымдастырылуы мүмкін, оның барысында тиімді өзара әрекеті мен ынтымақтастық, коммуникация, коллаборация, сыни және шығармашылық ойлау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі басқару дағдылары күнделікті өмірінің ажырамас бөлігі ретінде қалыптасады.

Білім алушылардың ғылыми-зерттеу жобалары мен әлеуметтік бағыттағы акцияларды жүзеге асырудағы бастамаларын қолдау маңызды. Педагог білім алушылардың бастамаларына қолдау көрсете отырып, оқу процесін мынадай форматта ұйымдастырады:

- жаһандық проблемалар, олардың себептері, салдары және ықтимал әрекеттер бағыттары бойынша зерттеулер жүргізу;
- дәлелдерді, аргументтер мен көзқарастарды қолдау үшін дәлелдемелерді пайдалану;
- мәселені анықтау және талдау, дәлелдер мен көзқарастарды тұжырымдау;
- шағымдарды, дәлелдер мен көзқарастарды қолдау үшін қолданылатын дәлелдер мен аргументтерді талдау және бағалау;
- зерттеулерді, дәлелдер мен көзқарастарды қолдау үшін көздерді және/немесе процестерді талдау және бағалау;
- аргументті, көзқарасты, іс-қимыл жоспарын немесе нәтижені қолдау үшін ойлау сызығын жасау;
- жеке, аймақтық, ұлттық және жаһандық ұстанымдардағы маңызды мәселелерді қарастыру, осы көзқарастар (перспективалар) арасындағы байланысты түсіну;

- жаһандық оқиғалар, олардың себептері мен салдарлары туралы аналитикалық бағалау түсінігін дамыту.

Рефлексия аясында:

- әр түрлі көзқарастарды объективті түрде қарастыру;
- аргументтер мен дәлелдерді қолдана отырып, жеке көзқарасты негіздеу;
- топтық жұмыс және зерттеу нәтижелері жеке оқуға қалай әсер еткенін түсіну және түсіну.

Коммуникация және коллаборация шеңберінде:

- тиісті дәлелдерді, аргументтер мен көзқарастарды нақты және құрылымды түрде таңдау және ұсыну;
- ғылыми негіздемені қоса алғанда, зерттеу нәтижелерін ұсыну;
- командалық жобаның жалпы мақсаты мен нәтижесіне үлес қосу;
- жауапты азаматтық ұстанымды білдіру.

5-11-сыныптарда «Жаһандық құзыреттер» курсы оқу кезінде педагог түрлі нысандар мен технологияларды: топтық жұмыс, диаграммаларды, кестелерді талдау, жобалау жұмысы, волонтерлік қозғалыс пен акциялар, деректер жинау, әлеуметтанушылық зерттеулер, ғылыми және зерттеу жобалары, мақалалар, эсселер, шолулар, ескертпелер жазуды пайдалана отырып, сабақтарды әзірлеуге шығармашылықпен қарауы тиіс. Тақырып бойынша қысқа әңгімелер, ғылыми-фантастикалық әңгімелер, бейнероликтер түсіру, тұжырымдамалық карталар, глоссарий, библиография, берілген тақырып бойынша нұсқаулықтар мен жадынамалар жасау және басқалар. Курсты оқу барысында білім алушылардың жеке және топтық әлеуметтік, құқықтық, экологиялық проблемаларды өзектендіре отырып, зерттеу, практикаға бағытталған, шығармашылық, волонтерлік жобаларды орындауы ұсынылады.

Педагогтерге әдістемелік қолдау ретінде курстың мақсаты, міндеттері, құрылымы, оқыту әдістемелері мен технологиялары, бағалау құралдары мен ресурстары сипатталған гайд әзірленген. Бұл материал «Жаһандық құзыреттер» курсының сабақтарын әрі қарай тәуелсіз түрде шығармашылықпен дамыту үшін мұғалімге негіз және ұсыныс бола алады. Сабақтың форматын, мектептен тыс өткізу мүмкіндіктерін, жаңа технологияларды пайдалануды таңдау педагогке сабақтың тақырыбын, білім алушылардың жас ерекшеліктерін, олардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз етуді ескере отырып ұсынады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [«2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. 256-260 бб.]
2. [Программа элективного курса «Глобальные компетенции» (10 класс). Нур-Султан, АОО НИШ, 2022, С. 152.]
3. [Руководство для педагогов по курсу «Глобальные компетенции» в 5-9 классах. Нур-Султан, НАО им. Ы.Алтынсарина. 2022. 266 с.]
4. [Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Как преподавать историю в современной школе: теория и методика». Москва. Педагогический университет, «Первое сентября», 2014.]
5. [Өмір бойы оқу (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 8 шілдедегі № 471 қаулысы.]

БІЛІМ-ЕРЖҮРЕК БАТЫРДЫҢ ТӘЖІ МЕН ДАНАЛЫҚТЫҢ АЛТЫН АЛҚАСЫ

Туралиева Гулбакыт Алмасовна

*Жаратылыстану ғылымдарының
магистрі,
Биология пәні оқытушысы,
№1 АҚМППК,

Annotation

The innovative activity of the teacher differs from the effectiveness of the new educational system in integrating Kazakhstan's knowledge into the world level.

Кілт сөздер: білім, тәрбие, ұстаз, педагогика оқу үрдісі.

Мақсатты білім беру – тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – білім алушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыра алу. «Білім-ержүрек батырдың тәжі мен даналықтың алтын алқасы» десек, білім берудің өзіндік жоспарлары, ұлттық үлгісі қалыптасуда. Сауатты ұрпақты тәрбиелеу үшін ұстазға жүктелген жауапкершілік өте жоғары. Ұстаз-ұлы тұлға. «Ұлылықтың басында ұстаз тұрады» дейді дана халқымыз. «Әрбір бала-болашақтың данышпаны» десек, бала бойындағы талантты ашатын – ұстаз. Ол үшін бүгінгі оқу үрдісіне сай педагогикалық шеберлік қажет. Педагогикалық шеберлік- дарынды талант емес, үйрену, ізденудің нәтижесі.

1843-1906 жылдары атақты Мұрат Мөңкеұлының жырында: Дау емес, жол оқыдым бала жастан, Өнерім он жасымда судай тасқан, - деген жолдары бар. Демек қазақта жол оқуы – халықтық тәрбие мектебі болған. Ал қоғамның дамуы үшін, мемлекеттің өркениеттілігі үшін ең қажеті адам туралы білім, адамдар қарым-қатынасының мәдениеті туралы білім мен тәрбие әлде қайда маңызды. Себебі адам тәрбиесі барлық қоғамның басты мәселесі болған және болып қала бермек. Ұлағатты ғалым әл-Фарабидің сөзі босқа айтылмаса керек: «Тәлім-тәрбие баланың дамуы кезеңдерінде адамның рухани өзегін қоректендіруші болып, білімнен бұрын жеткізілуі тиіс. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі. Адамға бірінші білім емес, тәрбие бер», - деген [1].

Қазақстандағы 1920 жылдардағы оқу-ағарту тарихы - отандық тарих ғылымында арнайы зерттеу нысанына айналмаған тақырыптардың бірі, өйткені мәселе бойынша іргелі зерттеулер орын алмаған. Мәселені тарихнамалық тұрғыда зерттеген еңбектер жоқтың қасы. Тек жекелеген кандидаттық диссертациялардың кіріспе бөлімдерінде кеңестік білім беру жүйесінің қалыптасуының зерттелуіне шолу жасалған. Тақырып бірлі-жарым ғылыми еңбектерде мәселе үстірт қарастырылған, мұның өзі 1920-1930 жылдардағы өлкедегі білім беру мен ағарту жүйесі тарихы кешенді зерттеу нысаны ретінде зерделенбегендігінен хабар береді. Дегенмен XIX -XX ғасырдың бас кезіне дейінгі

уақыттарда және кеңестік, посткеңестік кезеңдерде Ресей Федерациясында, Қазақстанда бірқатар еңбектер жарияланды. 1960 жылдары Қазақстандағы орта және жоғары білім мәселелерін арнайы зерттеліп, бірқатар кандидаттық диссертациялар қорғалды. Солардың алғашқысы - С. Мусиннің «Из истории учебно-воспитательной работы казахской советской школы Казахской АССР (1920-1936 гг.)» тақырыбындағы зерттеуі (Мусин, 1960). С. Мусин диссертациясының алғашқы тарауында қазақ кеңес мектебінің Қазақ ССР-і құрылғанға дейінгі (1917-1920 ж.) жұмысы қарастырылады. Екінші тарауында қазақ мектептерінің 1920-1930 жылдардағы оқу-тәрбие жұмыстары туралы айтылады. 1927-1928 оқу жылында Халық ағарту комиссариаты жанындағы Академиялық орталық қазақ мектептерінің I-IV жылдығына арнап кешенді бағдарламаларды жариялады [2].

Педагогика – қазіргі барлық адамзат білімін және оңтайлы педагогикалық жүйені құру үшін адам туралы барлық ғылыми ақпаратты біріктіретін ғылымға айналып отыр. Оқыту мен тәрбие процесіндегі ұжым мен тұлға дамуындағы қарама-қайшылықтарды анықтау және шешу, ескі мен жаңаның, бала мен ересектің, тәрбие мен өзін-өзі тәрбиелеудің, мақсат қою мен оны жүзеге асырудың, басқару мен өзін-өзі басқарудың т.б. күресі туралы философиялық ілімнің педагогикалық интеграциясы болып табылады. Әл-Фарабидің педагогикалық ұғымдарға берген анықтамасы қазіргі педагогикада “оқыту” мен “тәрбие” ұғымдарына берген анықтамалармен сабақтасып, өзара байланысып жатады. Міне қазіргі педагогикадағы “тәрбие” мен “оқытуды” анықтау көрнекті ғалым А.Көбесовтің мына түсініктемесімен нақтыланып, Әл-Фараби идеяларының бүгінгі күнмен үндесіп жатқанын аңғартады: “Фарабидің пайымдауы бойынша оқу философия негіздерін, теориялық білімдерді игеру ал тәрбие - ол мұғалімнің, тәлімгердің адамға белгілі бір адамгершілік, құлық қалыптарын және практикалық өнерді игеру дағдыларын қалыптастыру бағытындағы іс-әрекеті, ол шәкірттерге белгілі бір оң қасиетті, сапаны дарыту үшін қалай болса солай емес, белгілі бір мақсаттағы көздеген тәрбие жұмысына басты мән береді”. Әл-Фарабидің мұрасында педагогиканың негізгі ұғымы болып табылатын “білім беру” ұғымы да қарастырылған [3].

“Оқу бастамасы біздерге болмыс бастауларын білу құралы болып табылады, ал олардан шығарылатын қорытындылар - ғылыми пәндерді игерудің бастамасы мен құралы” деген ғұламаның анықтамасы қазіргі педагогикадағы “білім беру – оқыту нәтижесі, тура мағынасында ол оқып-үйренілетін пән туралы алғашқы түсініктің, ұғымның қалыптасуын білдіреді” деген анықтамамен өзара байланыс табады. Қазақстан қоғамында болған өзгерістерге байланысты педагогика ғылымы: социалистік, коммунистік, демократиялық, гуманистік сипатта дамып отырды. Қазақстандағы педагогикалық ойлардың дамуы ұлы ойшылдар (Әл-Фараби, Ж. Баласағұн, М. Қашқари, Ш. Әлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ж. Аймауытов және т.б.). Бұл ойшылдардың еңбектері мен ойлары олардың беделі сияқты әртүрлі тарихи кезеңдерде қазақ халқын оқыту мен тәрбиелеуде қозғаушы күшке тең болды.

Ыбырай Алтынсарин – өз халқының нағыз ұлы, өз елінің патриоты, үздік тәрбиеші-жаңашыл және көреген стратег. Білім, тәжірибе және білім беруді жетілдірудің мақсатты стратегиясы көрнекті педагог-ағартушы Ыбырай Алтынсарин өміріндегі барлық педагогикалық және зерттеу қызметінің негізгі міндетіне айналды. Қазіргі қоғамның даму жағдайында оның идеялары қазақстандық білім беруді дамытудың жеке моделін құрудың сенімді алаңына айналды, онда көптеген жылдарға жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктеріне бағытталған дидактикалық принциптер құрылды.

Ұлы ақын Абай атамыз: «Нағыз сұлу, толық адам болу үшін, адам баласына керегі ақыл, қайрат, жүрек. Егер осы қасиеттер толыспаса жарты адамсың» деген екен. Сапалы білім - ел болашағын айқындайтын басты көрсеткіш болып табылады. Әр мұғалім-өз сабағының көшбасшысы. Көшті қалай бастап алып жүремін десе де өз еркі. Көшті дұрыс бағыттау білу оның шеберлігіне байланысты. ХХІ ғасыр-жаһандық жаналықтар ғасыры ғана емес, білімнің дәуірлеу ғасыры да, өйткені, ол қазіргі кезде мемлекеттің тұрақты

дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, сондай-ақ әлемдік нарықтағы, әлемдік қоғамдастықтағы орнын айқындап, халықтың өмір сүру сапасымен деңгейін көтеруде айрықша маңызды рөл атқарады. Қазіргі таңда егеменді еліміз оқу-ағарту ісіне, білім беру мен білім сапасын көтеру жұмыстарына, мектептердің материалдық-техникалық базасын жақсартуға ерекше мән беруде. Білім берудің жаңа моделі жасалынды, білім жүйесінде жаңа бағыттар қалыптаса бастады. Мемлекеттік стандарттар жаңартылып, оқу бағдарламалары жетілдіріліп, жаңа типтегі оқу орындары ашыла бастады. Сонымен қатар, білім сапасына қатаң талаптар қойылып, оқу үрдісін ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдістері, оқытудың жаңа технологиялары кең көлемде практикалық қолданысқа ие болуда [4].

«Ұстаздың биігі-ойлана қарасаң-биіктей береді, үңіле қарасаң-тереңдей береді, қол созсаң-қарсы алдында, айналсаң-артында тұрғандай», деп Сократ айқан. Егеменді еліміздің ертеңі болашақ ұрпаққа әлемдік деңгейде білім беру мақсатына орай білім мазмұнына жаңаша қарау - басты міндеттердің бірі. Жаңа ақпараттық технологиялар мұғалімнің мүмкіндігін арттыратын, қуаттандыратын құрал. Ақпараттық технологиялар мен инновациялық педагогикалық әдістерді біріктіру білім беру сапасы мен тиімділігін арттырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Ө. Мұханбетжанова Педагогиканы оқыту әдістемесі. Оқулық. – Алматы: ЖШС РПИК «Дәуір», 2011ж. – 368 бет]
2. [Көбесов А. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі, - Алматы: Санат, 2002, - 176 б. 729]
3. [Жарықбаев Қ. Аталар сөзі – ақылдың көзі. – Алматы: Қазақстан, 1980. – Б.10-39.]
4. [Өстеміров К. Кәсіби педагогика. – Алматы: “Радиал” баспасы, 2006, 240 бет.]

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ В ИННОВАЦИОННОЙ ДИДАКТИКЕ

Таубаева Ш.

доктор педагогических наук, профессор
ПА КНБ РК

Максимова И.О.

доктор (PhD)
ПА КНБ РК

Аннотация

В данной статье рассматривается современный взгляд на оценку достижений обучаемых при появлении инновационной дидактики и инновационных технологиях обучения. По новому рассматриваются цели, при постановке учебных занятий, изменяются формы и методы, которыми пользуется преподаватель при проведении лекций, семинаров, практических и групповых занятий, в связи с этим возникает необходимость разобраться, как же оценить обучаемого, при применении инновационных технологий в учебном процессе, так чтобы эта оценка была прозрачной и понятной т.е. какие задания и как оцениваются, создать идеал на который может ровняться обучаемый и сравнивать достижения с этим идеалом, а не с его сокурсниками. Статья подготовлена в рамках научно исследовательской работы 3 СК, 2Ф, ПА КНБ РК.

Ключевые слова: курсант, инновационная дидактика, инновационные технологии обучения, критерии, учебные достижения, оценка, преподаватель.

Изменение парадигмы образования, появление инновационной дидактики и инновационных образовательных технологий, привели к новому пониманию оценивания учебных достижений, заставили учебный процесс посмотреть под другим углом на критерии оценивания учебных достижений учащихся.

Оценивание в современных условиях развития Казахстанского образования, в том числе и военного, является необходимым компонент образовательного процесса, представляющий собой сбор и анализ информации об успеваемости курсантов на текущих и итоговых стадиях обучения [1]. Цель, задачи, предмет, объект, принципы, методы, формы и инструменты оценивания должны быть понятны всем субъектам образовательного процесса.

Сама система оценивания становится основным средством измерения достижений и диагностики инновационной системы обучения, позволяющее определять качество образования, его соответствие мировому стандарту, принимать кардинальные решения по стратегии и тактикам обучения в случае его несоответствия современным задачам в области образования, совершенствовать как содержание образования, так и формы оценивания ожидаемых результатов образования. Оценивание в научной литературе рассматривается как процесс соотношения полученных результатов и запланированных целей [2].

В настоящее время управленцы всех уровней не располагают инструментальными средствами педагогического контроля. Военные, специальные учебные заведения (методисты) самостоятельно разрабатывают мониторинговый инструментарий, содержание и структура которого определяются спецификой изучаемого объекта, особенностями форм и методов мониторинга. Качество такого инструментария не подвергается серьезной проверке, что делает проблематичным принятие обоснованных управленческих решений по результатам контроля. Так, противоречие возникает между методическими требованиями к обучению учебной дисциплины и содержанием контроля со стороны управления образованием. Исходя из практики и анализа оценочных средств, разработанных кафедрами на 1 факультете Пограничной академии КНБ Республики Казахстан (далее ПА КНБ РК) можно увидеть что, по учебным дисциплинам гуманитарной направленности в соответствии с разработанной моделью выпускника одной из конечной цели обучения является формирование коммуникативной компетенции, но при государственном контроле, проверке подвергается лишь знаниевая составляющая, которая должна занимать 30% заданий; речевая компетенция в заданиях не находит должного отражения, а коммуникативная компетенция вообще не является объектом проверки.

Многообразие инновационной дидактики и технологий обучения должно сопровождаться объективной информацией о качестве оказываемой образовательной услуги. Необходимо создать условия для обеспечения гражданских прав курсантов на получение полноценного, удовлетворяющего личные потребности каждого индивидуума образования.

Необходима централизованная организация разработки инструментальных средств педагогического контроля уровня учебной подготовки курсантов, заканчивающих ПА КНБ РК.

Пересмотр процесса оценивания определяется современными стратегическими задачами военного образования, необходимостью повышения уровня военного образования с учётом международных стандартов и современных требований к качеству военного образования, необходимостью разработки единых требований к отметке и оценке учебных достижений курсантов в целях обеспечения объективности результатов обучения и конкурентоспособности выпускников военных, специальных учебных заведений (далее ВСУЗ). Анализ результатов Казахстана в PISA-2009 [3] даёт актуальную перспективу для совершенствования системы мониторинга качества военного

образования в стенах ПА КНБ РК как приоритетного направления, связанного с образовательной политикой в рамках Государственной программы развития образования РК на 2020-2025 годы [4].

Широко используемая в педагогической практике методика оценивания по пятибалльной шкале проста и привычна. Но она имеет ряд существенных недостатков: субъективность и зависимость от оценщика; слабая дифференцирующая способность. Пятибалльная система оценивания не позволяет проследить объективность отметок обучаемых, не бывает в состоянии объяснить, за что конкретно он получил ту или иную отметку. Кроме того, самая высокая отметка также не имеет чётких критериев и поэтому субъективна (таблица 1).

Таблица 1 – Сравнение традиционного и критериального оценивания

Традиционное оценивание	Критериальное оценивание
Оценивание заключается в сравнении достижений курсантов с результатами других курсантов	Оценивание с целевыми установками (определённых параметров, критериев)
<p style="text-align: center;">Недостатки</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Отсутствуют чёткие критерии оценки достижения результатов обучения, понятые курсантами и педагогами; 2. Педагог выставляет отметку, ориентируясь на средний уровень знаний учебной группы в целом, а не на основе единых критериев достижения результатов каждым курсантом; 3. Отметки, выставляемые курсантам, не дают чёткой картины усвоения конкретных знаний, умений, навыков по отдельным разделам учебной программы, что не позволяет определить индивидуальную траекторию обучения каждого курсанта; 4. При выставлении итоговой оценки учитываются текущие оценки, что не является объективным оцениванием конечного результата обучения; 5. Отсутствует оперативная связь между курсантом и преподавателем в процессе обучения, что не способствует мотивации курсантов к обучению; 6. Страх за итоговую оценку. 	<p style="text-align: center;">Преимущества</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оценивание курсантов осуществляется по заранее определённым критериям; 2. Определение уровня подготовки каждого курсанта на каждом этапе учебного процесса не предусматривает никакого соперничества между курсантами или проведение их рейтинга; 3. Отслеживание индивидуального прогресса и коррекция индивидуальной траектории развития курсанта достижения планируемых результатов обучения; 4. Мотивирование курсантов на устранение имеющихся пробелов в усвоении учебной программы; 5. Дифференцирование значимости оценок, полученных за выполнение различных видов деятельности; 6. Отслеживание эффективности учебной программы; 7. Обеспечение обратной связи между преподавателем и курсантом. <p>Главная цель оценки – помочь курсанту зафиксировать свои успехи и проблемы, увидеть свои сильные стороны и возможности роста;</p> <ol style="list-style-type: none"> 8. Формирующие оценки не влияют на итоговые оценки.

Систему оценивания учебных достижений в инновационной дидактике необходимо усовершенствовать, сделать многофункциональной. Она должна: давать возможность определить, насколько успешно курсант освоил учебный материал или сформировал практический навык; показывать динамику успехов курсантов в различных сферах познавательной деятельности; иметь в основе механизм поощряющий, развивающий,

способствующий самооцениванию обучаемых; предусмотреть связи «преподаватель – курсант», «управление - педагогический коллектив».

В методической литературе [5] даются описание принципов, целей и функций оценивания в системе образования, которые можно свести к следующему (рисунок 1):

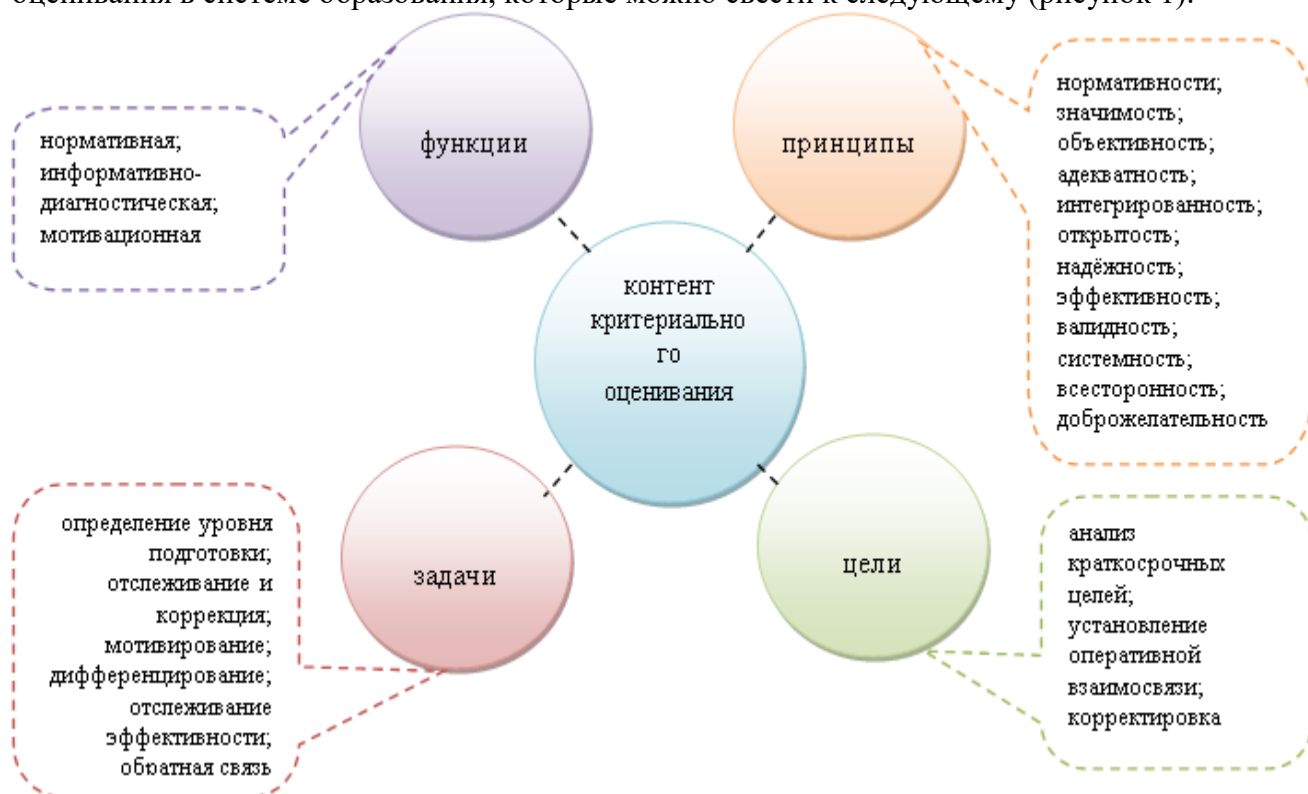

Рисунок 1- Контент критериального оценивания достижений

Таблица 2 – Принципы критериального оценивания [6]

№ п/п	Принципы	Содержание
1	2	3
1	связь с процессом образования и воспитания	параметры измерения определяются требованиями ГОСО и образовательной программой к результатам обучения и воспитания
2	значимость	акцент на оценивании наиболее значительных результатов обучения и деятельности обучаемых
3	объективность и справедливость	осуществление тщательного подбора конкретных критериев оценки, которая не должна быть инструментом (или результатом) давления
4	адекватность	соответствие оценки знаний, умений, навыков, ценностей, компетентностей целям и результатам обучения.
5	интегрированность	оценивание осуществляется как составная часть процесса обучения
6	открытость и гласность	критерии и стратегии оценивания сообщаются обучаемым заранее; обучаемые участвуют в разработке критериев оценки
7	надёжность	степень надёжности определяется коэффициентом надёжности (корреляционный коэффициент), который показывает, в какой мере совпадают результаты измерений, проведенных в одинаковых условиях
8	эффективность	способность к реализации целей и планов с определёнными

№ п/п	Принципы	Содержание
1	2	3
		требованиями – временем, затратами, степенью достижения цели
9	валидность	валидность измерения показывает то, что данная методика позволяет измерять действительно требуемые критерии (характеристики) исследуемого педагогического явления. Типы валидности: содержательная валидность – экспертное подтверждение соответствия диагностического материала программе и основным целям обучения в контролируемой предметной области, согласованности результатов диагностики с другими независимыми формами контроля знаний; критериальная – достаточный уровень корреляции результатов тестирования по отдельным заданиям и по всему тесту в целом; техническая – обеспечение достаточного числа эквивалентных форм измерителей (вариантов заданий, вопросов), предотвращающих возможность механического заучивания правильных ответов
10	систематичность и системность	Процедуры оценивания осуществляются последовательно и периодически. Периодически проводимые измерения в совокупности должны представлять собой целостную систему, состоящую из контрольных мероприятий как по определенным разделам, так и по всему содержанию
11	всесторонность	задача формирования функциональной грамотности требует измерения результатов по освоению содержания предмета, сформированности ключевых компетенций
12	доброжелательность	создание ситуации партнерских отношений между преподавателем и обучаемым, стимулирующих к росту достижений; направленность на развитие и поддержку обучаемых

Таким образом, цель оценивания не в определении, кто лучше, а кто хуже, а в создании условий для достижения курсантами наивысших результатов. Так же, оцениваемый и оценивающий должны заранее знать условия и критерии оценивания, которые являются ясными для того и другого. Условия и критерии оценивания представляются в достаточно многообразном формате, чтобы получить наиболее объективную информацию о состоянии развития курсанта, достижении им ранее запланированных результатов. Предполагается существование обратной связи между оценивающим и оцениваемым. Не только преподаватель, но и курсант должен представлять себе то, на чем ему необходимо работать в ближайшее время. В педагогике отмечены положительные аспекты критериального оценивания такие как: обучаемый становится настоящим субъектом своего обучения; снижается его тревожность; преподаватель становится консультантом, специалистом, тьютором.

Таким образом, критериальное оценивание несет в себе потенциал сохранения здоровья преподавателей и курсантов.

Общая тенденция по проблеме оценивания успешности учебной деятельности обучаемых состоит в том, что одной из ведущих функций оценки называется контроль как условие формирования знаний и умений у обучающихся. Контроль, согласно теории поэтапного формирования умственных действий, входит в состав оценочных действий как одна из его функциональных частей. Вместе с тем контроль выступает в качестве основы

формирования способности обучаемого к вниманию и развитию психических познавательных процессов. При организации процесса критериального оценивания учебных достижений обучающихся должны учитываться ряд психолого-педагогических особенностей учебно-познавательной деятельности обучаемого: самостоятельность, проявляющаяся в собственном желании быть готовым и способным расширять свои знания, умения, находить пути решения личностно-значимых учебных задач, адекватно оценить свои учебные достижения [7,8]. Также стремление обучаемого к выбору «индивидуальной образовательной траектории» и поиску способов её построения; развитие учебно-познавательной активности в процессе учебной деятельности и самостоятельной работы; стремление к общению с сокурсниками, его заинтересованность в оценке сверстников, т.е. осуществление взаимооценивания; формирование теоретического и критического мышления; избирательность, становление устойчивого внимания – повышение концентрации внимания, целенаправленность восприятия.

Критериальное оценивание трактуется как процесс, основанный на сравнении учебных достижений обучаемых с чётко определенными, коллективно выработанными, заранее известными всем участникам процесса критериями, соответствующие целям и содержанию образования, способствующий формированию учебно-познавательной компетентности обучаемых в инновационной дидактики.

Критериальное оценивание осуществляется в соответствии с содержанием образовательных программ, формами контрольных мероприятий, индивидуальными психолого-педагогическими особенностями обучаемых; на основе единства формирующего и констатирующего оценивания, заключающегося в целостном использовании промежуточного и итогового контроля учебных достижений курсантов; осознанности, служащей действенной характеристикой процесса контроля учебных достижений курсантов; диагностической основы, осуществляющейся в проведении педагогической диагностики эффективности использования данной технологии.

Критериальное оценивание определяет цель создания условий и возможностей для формирования и развития учебно-познавательной активности обучаемых, их творческой и исследовательской сферы, учебной самостоятельности и ориентации в потоке научной информации путём приобщения курсантов к систематической рефлексии, к поиску смысла этой деятельности.

В теории и практике управления образовательным процессом наметились разные виды педагогического контроля (Таблица 3) [9, с. 12].

Таблица 4 – Виды педагогического контроля

№ п/п	Виды контроля	Содержание
1	тематический	глубокое изучение знаний и умений обучаемых по ключевым темам учебной дисциплины (изучение системы работы преподавателя в границах учебной темы)
2	фронтально-обзорный	пилотажное изучение знаний и умений учебной заставы (успешность работы профессорско-преподавательского состава (далее ППС)) по общим вопросам
3	сравнительный	параллельное изучение личности курсанта, учебных застав, отдельных преподавателей
4	персональный	всестороннее изучение личности конкретного курсанта, системы профессиональной деятельности отдельного преподавателя
5	коллективно-обобщающий	изучение качеств знаний и умений курсантов (качества преподавания) на конкретной учебной заставе

№ п/п	Виды контроля	Содержание
6	предметно-обобщающий	изучение качеств знаний и умений курсантов (качества преподавания) по отдельным учебным дисциплинам
7	комплексно-обобщающий	всестороннее изучение качеств знаний и умений курсантов (качества преподавания) на конкретной учебной заставе на различных дисциплинарных уровнях
8	оперативный	изучение неожиданно возникших проблем в образовательном процессе
9	формулирующий	оценивание осуществляется в течение всего времени обучения для установления обратной связи от обучаемых к преподавателю
10	итоговый (суммативный)	оценивание направлено на подведение конечных результатов обучения (аттестация).

Все виды контроля могут осуществляться на основе разработанных критериев оценивания основанных на целях инновационных технологий.

Гуманность технологии критериально-ориентированного обучения (далее - КОО) заключается в том, что, варьируя виды заданий, формы их предъявления, видов помощи курсантам, позволяет достичь всеми обучаемыми заданного уровня обязательных критериев, без усвоения которого невозможно дальнейшее полноценное обучение и развитие личности, вхождение в культуру современного общества. Согласно модели КОО, различия в учебных результатах могут иметь место за пределами общего для всего образовательного результата, т.е. образовательного минимума, над которым будут надстраиваться результаты последующего дифференцированного обучения.

Ключевым моментом технологии КОО являются точное определение и формулировка эталона (критерия) полного усвоения (в соответствии с требованиями программы и всеобщего стандарта). Его основа – научно обоснованные учебные цели.

Научно обоснованные цели, принятые и осознанные обучаемыми, ведут к сближению смыслов деятельности преподавателя и обучаемых, обеспечивают личностную направленность обучения.

Технология постановки целей в КОО предполагает формулировку целей через результаты обучения, выраженные в действиях обучаемых, надёжно осознаваемых и определяемых. Данный способ отличается повышенной инструментальностью.

В процессе целеполагающей деятельности преподаватель выделяет элементы содержания, являющиеся предметом данного занятия; определяет для каждого элемента уровень его усвоения и обобщенную цель, руководствуясь требованиями стандарта, количеством времени, особенностями обучаемых; формулирует цели и соответственно им выбирает методы и формы действий, необходимых для достижения целей.

Критерии оценивания должны быть подготовлены преподавателем заранее, а в целях формирования функциональной грамотности желательно разработать их совместно с обучаемыми. По итогам озвученных критериев совместно с обучаемыми педагог выбирает приоритетные критерии. Важно помнить, что он должен обсудить, объяснить критерии оценивания обучаемым, во избежание непонимания ими критериев. Содержание критериев должно быть изложено понятным и доступным языком. Они должны быть представлены обучаемым наглядно (написаны на доске, высвечены на слайде и др.).

Таким образом, в систему оценивания должен быть заложен механизм, поощряющий и развивающий самооценивание курсантами своих достижений, а также рефлексию происходящего с ним в ходе учебного процесса. При этом курсант должен иметь возможность сопоставить результаты, к которым он пришёл, с оценкой

преподавателя. Полная прозрачность системы оценивания является фактором, подталкивающим к самооцениванию.

Список использованных литератур:

1. [Международные исследования PISA: Национальный отчет по итогам международного исследования PISA-2009 в Казахстане/ 2010 //Электронный ресурс. – Режим доступа: [paric.kz>index-49.php.htm](http://paric.kz/index-49.php.htm). (дата обращения 25.06.2022г.).]
2. [Психология педагогической оценки // Электронный ресурс. – Режим доступа: knowledge.allbest.ru. (дата обращения 12.04.2022г.).]
3. [Национальный отчет НЦОКО МОН РК «Результаты международного исследования PISA-2009» //Электронный ресурс. – Режим доступа: rgcnto.edukost.kz>ru/component. (дата обращения 12.04.2022г.).]
4. [Государственная программа развития образования РК на 2020-2025 годы.]
5. [Адырбекова Г., Журхабаева Л., Сарыпбекова Н., Мамырова Б., Кубесова Н. // Критериальное оценивание как парадигма компетентностного подхода. Вестник АПН Казахстана, №5, 2018 г.]
6. [Общие критерии оценки учебных достижений учащихся /on 28 September 2011 //Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/w/>. (дата обращения 12.04.2022г.).]
7. [Великанова А.В. и др. Технология развития критического мышления через чтение и письмо. Дебаты. Портфолио. \Серия «Компетентностно-ориентированный подход к образованию: образовательные технологии». Вып.2. – Самара, изд-во Профи, 2002. - 92с.]
8. [Морозова А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. – Издательство: Академический проект. – 2004.]
9. [Назарбаев Интеллектуальные школы «Новые подходы к оцениванию учебных достижений» // Электронный ресурс. – Режим доступа: obuchenie.sadukz.com?news=153. (дата обращения 02.05.2022г.).]

ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ПӘНІ БОЙЫНША ФАКУЛЬТАТИВТІ САБАҚТЫҢ ОҚУ ПРОЦЕССИҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

Кудайбергенова А. М.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
аға оқытушысы, п.ғ.к.
Батталова К. Ш
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
4 курс студенті

Өзін –өзі тану –рухани өркендеудің түп тамыры
және адамгершілік құндылықтардың негізі

Сара Алпысқызы

Кілттік сөздер: Өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін –өзі басқару.

Тақырыптың мақсаты: «Өзін-өзі тану» факультативті пәні бойынша дәстүрлі емес сабақты талдай отырып, сабақтың ерекшеліктері мен тиімділігін сонымен қатар маңызын айқындау, оқушыларға өзін-өзі тану дағдыларын дамыту және өзінің шығармашылық әлеуетін іске асыру факультативті сабақтың оқу процессін ұйымдастыру.

Адамзат баласы кең дүние есігін ашқаннан бастап үнемі өсуді, даму қажет етеді. Әр адамзат баласы өзін –өзі анықтауға , бойындағы барлық жақсы қасиеттерді ашуға , өзіне және өзгеге адал болуға , мақсат қойып оған жетуге, әлеуметтік және шығармашылық қабілеттерін ашуға өзін-өзі сабағының тигізер мүмкіндігі өте көп .

Әркім қоршаған әлемнің сырына үңілу, өзінің ішкі жан дүниесінің сан қырлы катпарларына зер салу, өмірдің мәнін ұғынуға талпыну, табиғат пен қоғамның негізгі заңдарын танып білу сияқты іс-әрекеттік үдерістерді бастан кешеді. [1,139б]

Еліміздің егемендігі нығайып, ертеніне сеніммен қадам басқан шағында заманына сай тұлғаны тәрбиелеу - басты міндет. Осы ерелі жолда ұрпақ, өнегесі, олардың адамдық болмысы жайлы ой толғап, рухани-адамгершілік білім беруді басты идея етіп ұстанатын өзін-өзі тану пәнінің алға қойған мақсатының өзі ерекше болып табылады .

Өзін-өзі тану пәнінің басты ерекшелігі өскелең ұрпақтың тұлғалық потенциалының дамуына, өзіндік қасиетінің ашылуына, шығармашылық және танымдық белсенділігін ынталандыруға, балаларға сүйіспеншілік, мейірімділік, ақиқат, адалдық, шыншылдық, сұлулық, рақымдылық, мінез-құлық дұрыстығы арқылы үйлесімді жан-жақты дамыған адам қалыптастыруға бағдарланған .[3,83б]

«Өзін-өзі тану» пәнін адамзатты тәрбиелеуде құндылығы басым екенін дәлелдеп және пәнді орта мектептерді оқытуды ұсынған С.А. Назарбаева. Сара Алпысқызы Назарбаева 1941 жылдың 12 ақпанында Қарағанды облысы, Қызылжар селосында дүниеге келді. 1992 жылғы ақпан айынан бастап – «Бөбек» республикалық балалар қайырымдылық қорының негізін қалаушы және президенті болып қызмет атқарған. Сара Алпысқызы «Бөбек» қорын құрып, жетімдерге жәрдемдескен және «Өзін-өзі тану» пәнін білім бағдарламасына енгізіп, жеткіншектерді ізгілікке баулыған тұлға. 2010 жылдың 1-ші қыркүйегі «Өзін- өзі тану» пәні Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіне жаппай енгізілді. "Өзін-өзі тану" рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының авторы Сара Назарбаеваның пәні алғаш рет 2001 жылдан бастап сынақ жоба ретінде Қазақстанның мектептерінде жүргізіле бастады. 2010 жылдың басында "Өзін-өзі тану" пәні 10.500 білім беру мекемесінің 184-інде оқытылды. Ал 2010-2011 оқу жылынан бастап "Өзін-өзі тану" міндетті пән ретінде енгізілді. «Өзін – өзі тану» пәні мемлекетіміздің ертеңгі азаматтары болатын, бүгінгі жас жеткіншектерге рухани – адамгершілік тұрғыдан бағыт – бағдар беру міндеттерін атқарады «Өзін-өзі тану» пәнінің мақсаты – рухани-адамгершілік тәрбие беру болып табылады. [4,17бет]

Бүгінгі білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер болып жатыр ,соның ішінде осы болашақ ұрпаққа өздерін және өзгелерді тануға, қоршаған ортаны тану ,әр баланың бойына жалпыадамзаттақ құндылықтарды қалыптастыратын өзін –өзі тану пәні мектептерде факультативті сабақ ретінде ғана өтілуін алуымызға болады .

«Өзін-өзі тану» факультативті пән ретінде баланың және жасөспірім тұлғасының рухани-адамгершілік мәдениетін дамытуға, өз өмірінің мәнін түсінуге, «Мен» – өзін өзі тану арқылы адамның жоғары жаратылысын меңгеруге бағытталған.[2,11б]

Өзін-өзі тану пәні – бұл рухани –адамгершілік құндылықтарды негізге ала отырып , ең бастысы ойы, сондай ақ сөзі мен ісі бір жерден шығатындай нағыз мінезді адамды тәрбиелеу болып табылады .

Өзін-өзі тану сабақтарының басты ерекшелігі –барлық оқушылардың үнемі бір-бірімен қарым-қатынаста болулары. Балалар кез келген іс-әрекетте өз ойларын еркін жеткізе алады .

Осы ретте мектепте өзін өзі тануды оқыту көптеген міндеттерді атқарады, олар ;

- адамның өзіндік бейімділіктерін ашу және онын темпераментін, мінез-құлқын, қабілеттерін ескере отырып, оны тұлға ретінде, іс-әрекет субъектісі әрі жеке дара субъект ретінде дамыту;
- оқушылардың өзіне, қоршаған ортаға және бүкіл адамзатқа деген қарым-қатынасын айқын дайтын адамгершілік мінез-құлықтарының әлеуметтік маңызы бар бағдарларынын, негізін қалыптастыру;
- қоғамға қызмет етуге бағытталған мәселелерді шешуде жеке тұлға құндылықтарын, алған білімдерін іс жүзінде шығармашылықпен қолдану дағдыларын қалыптастыру ;
- түрлі мәселелерді адамгершілік қағидаларға сәйкес сындарлы түрде шешу;
- өзіне, адамдарға және қоршаған әлемге ізгілікті қарым-қатынас жасау; жасампаздықпен белсенділік, азаматтылық және елжандылық таныту;
- өз ойын, сөзі мен ісін адамгершілік тұрғысынан таңдауға дайын болу және оған жауапты болу;

- қоғамға қызмет ету дағдыларын іс жүзінде дамыту. [5,16]

Барлығымызға мәлім өзін-өзі тану пәні - өзгешелігі мен ерекшелігі мол сабақ болып табылады .Осы орайда «өзін –өзі тәрбиелеу » терминіне теориялық талдау жасап, оның мән-мағынасын айшықтағанымыз жөн . Жалпы педагогикалық еңбектерде «өзін –өзі тәрбиелеу » түсінігіне ғұламалардың пайымдауларын негізге ала отырып, біршама жетекші ғалымдардың өзіндік талдаулары мен тұжырымдамаларын ұсынады.

Мәселен ғалымдардың зерттеулері бойынша өзін-өзі тәрбиелеу адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі тәрбиелеу мәселесін әр түрлі қырынан тануға болады. Л.И. Рубинский өзін-өзі тәрбиелеуді "адамның өзін-өзі өзгерту мақсатындағы іс әрекеті" деп қарастырса ,ал А.И Кочетков өзін-өзі тәрбиелеу үрдісін тек жеке бастың қызығушылығынан емес, қоғамдық талаптардан да туындайды деп таниды. Өз еңбегінде "өзін-өзі тәрбиелеу жеке тұлғаға саналы түрде бағынышты өзіндік даму. Адам бойындағы күш қуаты және қабілеті қоғам тудыратын талап, мақсат-мүдде, қызығушылықтар қалыптастырады", - деп көрсетеді. Қазіргі қоғамдағы белсенді өмір сүрудегі жеке тұлғаның тәрбиесін ең алдымен әрбір тұлғаның өз- өзіне деген үлкен талап қоя білуі сондай ақ өз ісіне жауапкершілікпен қарауы, сонымен қатар бойындағы ізгі қасиеттерді дамытудағы саналы іс-әрекеті құрайды. В.П. Киселев өзін-өзі тәрбиелеудің негізгі саналы түрде өзін-өзі тану барысында өзін биікке жетелейтін жолдарды, ерекшеліктерді жете тани білуде деп есептейд.[6,486] Осыған орай өзін- өзі тәрбиелеу үдерісінің негізі мен құрылымы бар, Олар :

Бөлімі	Мазмұны
Алғашқы	Өзін-өзі тәрбиелеуге бейімделудің туындауы.
Екінші	Өзін-өзі тәрбиелеуде саналы түрде қалыптасқан нақты ішкі шешім.
Үшінші	Өзіндік анализ /талдау жасау, өз-өзіне сыни көзқараспен қарау, өзін-өзі бағалау негізінде өзін өзі тәрбиелеудің бағдарламасын құру.
Төртінші	Үнемі жүріп отыратын өзіндік сараптама жасау, өзін-өзі бағалау арқылы аталмыш бағдарламаның жүзеге асуы және сол үрдіске қажет деп есептелетін барлық әрекет түрлерінің енгізілуі.

Демек, жоғарыда берілген кесте арқылы жас ұрпақтың өзін-өзі тәрбиелеу мәселесін әр түрлі қырынан ғұламалардың пайымдауларын негізге ала отырып өзін-өзі тәрбиелеу үдерісінің негізі мен құрылымын терең түсіне аламыз.

Педагогикалық еңбектерде «өзін –өзі тәрбиелеу » терминіне және өзін –өзі тәрбиелеуге балама ұғымдарға терең теориялық анықтама жасалғанын көре аламыз және оларға контент талдау ұсынамыз.

№	Термин	Терминнің талдамалық сипаты
	Өзіндік тәртіп	Өзіндік тәртіп 1) адамның өзінің мінез-құлқын бақылауы.

		«Өзін-өзі бақылаудың» синонимі; 2) кейде «өзіндік жаза» мағынасында қолданылады.
	Өзін-өзі бағалау	адамның өзіне сындарлы көзқараспен карап, өз мүмкіндігін өмір талабына сәйкес бағдарлай білуі, өз мақсатын нақтылау, ойын түйіндеу қабілеті. Өзін-өзі бағалау адамның өзіне деген сенімін арттырып, рухани үйлесімділігін дамытады.
	Өзін-өзі анықтау	Өзін-өзі анықтау - өзін бағалау. Бұл термин, әдетте, индивид езі туралы ақпарат алатын жеке адамның бағалау тәсілдеріне катысты қолданылады. Жауапкершілікті көзқарастарын қалыптастыру мен дамыту процесі.
	Өзін-өзі жетілдіру	өзінің өмірлік қуатынын мәнін, - мақсатын жүзеге асыратын, тәндік, жандық, рухани күш-қуатын сапалық өзгеріске түсіретін ішкі объективтік сандық және процесс
	Өзін-өзі тәрбиелеу	адамның өзінің теріс қылықтарын жойып, жағымды қасиеттерін жетілдіру жөніндегі саналы, мақсатты іс-әрекеті. Ө.-ө.т. элементтері мектеп жасына дейінгі балаларда кездеседі. Өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау және өз қылықтарын талдау жеткіншек алды жаста байқала бастайды.
	Өзін-өзі дамыту	Өзін-өзі дамыту өз ісінің мақсатын өзі белгілеу, өзі жоспарлау, өзі ұйымдастыру, өзін-өзі тексеру, түзету, өз жұмысын өзі талдау, өз бетіндік танымдық іс- әрекет жасауға мүмкіндік алу, жауапкершілік, өз-өзіне талап қоя білуі, қиындықты өз бетімен шеше білуге үйренуі, танымдық және байқағыштық, елестету, ойлау қабілеттерін жетілдіруі, қарама қарсы нәрсені салыстыра алушылық, өзінің ойын жүйелі әдемілеп айту сынды қасиеттерді жетілдіру жолында жасалатын іс-әрекеттердің бірі .

Кестеде көрсетілгендей, жасалған контент-талдау «өзін-өзі тәрбиелеу» категориясының көп қырлылығы мен көп мағыналылығын анықтайды.

Жоғарыда аталған ұғымдардың қажеттілігін атай келе, «Өзін-өзі тану» пәнін оқытуда оқушылардың адами құндылықтарын арттыру барлық мұғалімдердің алдына қойылатын мақсат болуы керек деп есептеміз. Сол себепті өзін-өзі тану факультативті сабағы жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде, оларды адами ізгі қатынастарға үйретуде өзін-өзі тану пәнінің маңызы ерекше. Осы пәннің негізін қалаушы Сара Алпысқызы: «Әр баланың қабілетін ашу, өзіне жол табуы, өзінің күш-жігеріне сенуі, өзінің өмірдегі орнын анықтау үшін өте маңызды!» - деген. Ал біз осы балалардың өмірдегі орнын табуына көмектесуіміз керек.

Өзін-Өзі тану факультативті сабақтың оқу процессіндегі ерекшеліктері тоқтала кетер болсақ, олар ;

-болашақ жасөспірім жалпы адамзаттық құндылықтарды өзінің өмірінің ережесі ретінде қабылдап, жаңа мәдени ойлаудың иегері болуына;

- жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу, өмірлік дағдыларды қалыптастыру арқылы өмірге әлеуметтік бейімделуге, өзінің жеке тағдырын құруда сенімділік және өмірге белсенділік көзқарастары қалыптастырылуына;

- халықаралық және өз елінің деңгейінде әлеуметтік үдерісті жасаушы әрі оған тікелей қатысушы, елжандылыққа, және отансүйгіштікке тәрбиеленуде, өз елінің белсенді азаматы болып қалыптасуына;
  - рухани-адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіріп, үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыруға, бүгінгі таңда өмір сүрудің алгоритмін жасай білуге дағдылануына; — өзі-өзіне, қоршаған ортаға, кеңістікке, өзгерістер мен. жаналыққа жаршы, жанашыр және оны жасаушы болу есебіне;
  - жеке адамның адамгершілік-рухани қасиетінің өзге нәрселердің қай-қайсысынан да артық екендігіне сенімі қалыптасуына;
  - өзге адамдармен қарым-қатынас жасауда адамгершілік ысқан ұстанымдары мен руханилық этномәдени өлшемдеріне сүйену шеберлігіне үйренуіне;
  - өз ойы мен сезімін еркін білдіруге, өзгелермен қоғамдаса өмір сүруге, түйіні қиын шиеленісті жағдайлардан дұрыс жол табуға, зиянды, қауіпті құмарлықтан бойын аулақ ұстауға, жауапты шешім қабылдауға әрекеттендіреді;
  - өзін-өзі бағалауға, жетілдіруге ұйымдастырады, Адам өмірін жақсартуға деген қабілетін оятады;
  - жеке даралық, дербестік, өзіндік пікір қалыптастыруға ықпал етіп, өзін де, өзгені де құрметтей білуге үйренеді;
  - басқа адамдарға ашық болуды, әлемді тануды, әр түрлі адамдардың философиясын тануды оқып үйренеді яғни, бұл деген - өмір. Нағыз адам бола білуді үйренеді және бойына адами қасиеттерді сіңіреді! [7,3б]
- Ойымызды қорыта келе айтарым өзін-өзі тану сабағы болмаса , әрбір адам өзін-өзі тануға талпынбаса онда ол адамның қолынан өзге адамдарды танып түсіну және оларға нақты көмектесе алу қолдарынан келмиді ,сол себепті өзін - өзі тану сабағын мектепте оқыту бала өмірінде маңызды рөл атқарады деп ойлаймыз .

Әдебиеттер тізімі:

1. [Әрінова Б.А. Өзін-өзі тану: теория және практика: оқу құралы / Алматы: Қазақ университеті, 2020. - 138 б]
2. [Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті ,Патриоттық тәрбие беру , С.Д Шаймұханова ,Қарағанды 2014.]
3. [Республикалық ғылыми- әдістемелік журнал № 2(134) 2021 ақпан .]
4. [Методика преподавания предмета «Самопознание» в высшей школе: учеб.- метод. пособие / разработ. И.А. Абеуова, У.А.Ауталипова, М.К. Бапаева, Г.М. Касымова, Г.И. Калиева, К.Ж. Кожаметова, Х.Т. Шерьязданова. – Алматы, 2007. – 92 с]
5. [2010-2011 оқу жылында жалпы білім беру ұйымдарында «Өзін –өзі тану пәні »оқыту ерекшеліктері туралы әдістемелік]
6. [«Өзін –өзі тану» пәні бойынша оқу әдістемелік құрал ,А.Б Бекмурзина. -петропавл ; М.Қозыбаев атындағы СҚУ,2020.-79б.]
7. [Г.Қ Айқынбаева ,Қ.Ш Стамқұлова , А.Т Исина , «Өзін-өзі тану» ұрпақты жан-жақты тәрбиелеуге бағытталған пән .]

УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әрінова Б.А.
Әл-фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
п.ғ.к., доцент м.а
Жұмаспаева А.
2 курс магистранты

Annotation

The end of the XX-beginning of the XXI century was a period of rapid reforms in the system of Kazakh education. This happened under the influence of external factors related to changing requirements for the quality of education, as well as under the influence of internal contradictions that generate a tendency to development. Modern society needs people who are able to act independently, take responsibility for their future, creative, who understand their development as a value, who are able to receive continuing education and are ready for it. The article will discuss such an important topic for education as the application of effective educational programs and standards in the Republic of Kazakhstan. The analysis of the main terms and standards in the field of education regulating the current state of the education sector and its effectiveness is also carried out.

Кілт сөздер: *Инновация, педагог, университет, жаңашылдық, стандарт.*

Болашақ мамандарға кәсіби сапалы оқытуда жоғары білім беру жүйесінде соңғы онжылдықта орасан зор сан алуан түрлі инновациялық процестер жүзеге асырылды. Педагогикалық білімнің, оның мазмұнының, технологиясының жасаушысы ретінде мұғалім оқу іс-әрекетіндегі шешуші тұлға болып табылады. Қазақстанда жоғары білім беру дәстүрлі түрде жоғары сұранысқа ие, оны қалыптасқан менталитет, балаларға ең жақсысын беруге деген ұмтылыс қолдайды. Адами капиталдың сапалы өсуі – ел дамуының басым бағыты, ұлттық қауіпсіздік пен білімге негізделген экономиканы дамытудың айқындаушы факторы. Соңғы кездері жаңа идеяларды, ғылыми-педагогикалық білімдер мен технологияларды енгізуге негізделген білім берудегі инновациялық қызмет еліміздің экономикасының дамуының маңызды факторларының қатарында орын алуда.

Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты – білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу. Бұл мақсатқа жетуде білім беру жүйесін жетілдіру маңызды рөл атқарады. Аймақтық және әлемдік нарықтарға интеграцияланған бәсекеге қабілетті өндірістерді да маңызға ие. Сондықтан да соңғы кездері өндіріс пен әлеуметтік басқарудың әртүрлі салаларында жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, технологияларды және өнім түрлерін енгізуге негізделген инновациялық қызмет Қазақстан экономикасын дамытудың маңызды факторларының бірі бола бастады. [1]

1999 жылы Дүниежүзілік банк елдердің білімге негізделген экономикаға көшу схемасын анықтады. Бұл схеманың негізгі құрылыс блоктары экономикалық институционалдық жүйе, жоғары дамыған адами капитал, серпінді ақпараттық инфрақұрылым және тиімді ұлттық инновациялық жүйе болып табылады. Жоғары білім беру жүйесінің мақсаты – адами капиталды дамыту және ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру. [2]

Инновация жаңа нәрсе, қандай да бір өзгеріс немесе жетілдіру деп түсініледі. Осының негізінде инновацияны құрал ретінде де, процесс ретінде де түсінеді. Тікелей педагогикалық процесте инновация оқыту мен тәрбиелеудің жаңа мақсаттарын, әдістерін, құралдарын, әдістері мен технологияларын енгізу, сонымен қатар мұғалім мен балалардың бірлескен іс-әрекетін жетілдіру үшін қолданылады. Білім беру жүйесіндегі инновациялық

қызметтің негізгі мақсаты – үнемі өзгеріп отыратын заманауи жағдайларда жемісті өмір сүруге дайын қоғамның толыққанды мүшесін дайындау.

Педагогика ғылымында инновациялық іс-әрекет жақсы нәтижелерге қол жеткізу, жаңа білім алу, сапалық жағынан ерекшелену мақсатында оқу-тәрбие процесін салыстыру және зерделеу, өзгерту және дамыту арқылы өзінің практикалық тәжірибесін түсінуге (рефлексиялауға) негізделген мақсатты педагогикалық әрекет деп түсініледі. Инновациялық қызметтің негізгі функцияларына педагогикалық процестің құрамдас бөліктерін өзгерту кіреді: мақсаттар, білім беру мазмұны, нысандары, әдістері, технологиялары, оқу құралдары, басқару жүйелері және т.б. Мұғалімнің кәсіби қызметі, егер ол бір рет игерілген еңбек әдістерінің қайталануы ретінде ғана құрылса, онда жоғары білім нәтижелеріне қол жеткізудің объективті мүмкіндіктері пайдаланылмаса, ол тұлғаның дамуына ықпал етпесе, толық емес болып табылады. Шығармашылықсыз ұстаз-шебер болмайды. [3]

Әрине, мұғалімнің инновациялық іс-әрекетінің сипаты белгілі бір оқу орнында қалыптасқан жағдайларға да байланысты, бірақ ең алдымен оның осы әрекетке жеке дайындығының деңгейіне байланысты. Жаңашылдыққа дайын болу арқылы біз мұғалімнің өзінің педагогикалық қызметін және ұжымының қызметін жетілдіруге бағдарлануын, сондай-ақ оның білім берудің өзекті мәселелерін анықтай алу, тиімді әдіс-тәсілдерді табу және жүзеге асыру қабілетін анықтайтын қасиеттердің жиынтығын түсінеміз. Білім берудегі инновациялық қызметтің мәні білім беруді қайта бағдарлауда, тәрбиенің басында жеке тұлғаның әлеуеті және оның табысты дамуы тұр.

Қазіргі уақытта білім беру инновация механизмін дамытуға, практикалық және өмірлік мәселелерді (жағдаяттарды) шешудің әртүрлі шығармашылық жолдарын іздеуге бағытталуы керек. Сонымен, білім беру жүйесіндегі инновациялық іс-әрекет қазіргі білім беру мен оқытудың дәстүрлі жүйелерімен салыстырғанда бала тұлғасын сапалы өзгертуге бағытталған.

Мақсатқа жету оқу іс-әрекетіне инновациялық технологияларды енгізгенде мүмкін болады. Білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын дидактикалық және білім беру бағдарламаларына жаңалықтар енгізілуде. Олар балаларды білім алуға ынталандыруға, дербестікті дамытуға, инновациялық ойлауды, практикалық мәселелер мен өмірлік жағдайларды шешуге шығармашылық көзқарасты қалыптастыруға, табиғи қабілеттер мен туа біткен бейімділіктерді барынша ашуға арналған. Білім беру жүйесіне инновациялық қызметті енгізу білім беру (білім беру) қызметіне ғылым мен тәжірибенің соңғы жетістіктерін енгізу арқылы қол жеткізіледі. Білім берудегі инновациялардың маңыздылығы баланың қазіргі қоғам шеңберінде әлеуметтенуін және болашағын қамтамасыз ете алатын адамгершілік кемелділігіне қол жеткізуге болады.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесіндегі инновациялар мемлекет пен оның экономикасын, ғылым мен техниканы дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылады. Білім беру мәселелері оның барлық салаларында – әдістемеді, технологияда және стандарттауда жинақталады. Осылайша, қоғамның заманауи мүшелерін дайындау ескірген білім беру жүйесі аясында жүзеге асырылады. Қолданыстағы білім беру жүйесінің келесі өзекті мәселелерін бөліп көрсетуге болады:

- Білім беру стандарттары мен оқу бағдарламалары оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне, сондай-ақ өскелең ұрпаққа қоғам тарапынан қойылатын талаптарға толық сәйкес келе бермейді.

- Ғылым мен техниканың даму қарқынында, олардың оқу іс-әрекетінде жүзеге асырылу үрдісінде айтарлықтай айырмашылық бар.

- Көпжақты даму концепциясы мен тар мамандандыруды жақтаушылар арасындағы қайшылық. [4]

Осылайша, бұл мәселелер қолданыстағы білім беру жүйесін қайта қарауды, оған жаңа, заманауи және өзекті оқыту технологияларын енгізуді талап етеді. Бұл, ең алдымен, мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіруге қатысты. Білім беру жүйесіне инновациялық қызметті енгізу дамудың және енгізудің алғашқы кезеңдерінде бірқатар мәселелерге тап болды. Білім беру жүйесіндегі инновациялық қызметтің негізгі мәселелері:

- Енгізілген инновацияның тиімділігін болжау мүмкін еместігі.
- Енгізілген технологияны жүзеге асыру үшін оқу орнының қажетті әдістемелік және техникалық құралдармен жеткіліксіз жабдықталуы.
- Мұғалімнің кәсіби даярлығының жеткіліксіздігі, инновациялық технологиямен практикалық тәжірибесінің болмауы. [5]

Педагогикалық инновация – педагогикалық іс-әрекеттегі жаңашылдық, оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен технологиясындағы өзгерістер, олардың тиімділігін арттыру. Жалпы алғанда инновациялық процесс инновацияларды жасау (туу, дамыту), дамыту, пайдалану және тарату жөніндегі кешенді қызмет деп түсініледі. Ғылыми әдебиеттерде «новация» және «инновация» ұғымдары ажыратылады. Новация – дәл осы құрал (жаңа әдіс, әдістеме, технология, бағдарлама және т.б.), ал инновация – бұл құралдарды меңгеру процесі. Инновация – жүйенің бір күйден екінші күйге ауысуына себепші болатын, қоршаған ортаға жаңа тұрақты элементтерді енгізетін мақсатты өзгеріс. Бұл қарастыруда инновация жаңашылдықтың нәтижесі ретінде түсініледі, ал инновациялық процесс үш негізгі кезеңнің дамуы ретінде қарастырылады: идеяны тудыру (белгілі бір жағдайда, ғылыми жаңалық), қолданбалы аспектіде идеяны әзірлеу және жүзеге асыру. тәжірибедегі жаңалық. Осыған байланысты инновациялық үдерісті ғылыми идеяны практикалық қолдану сатысына шығару және оған байланысты әлеуметтік-педагогикалық ортадағы өзгерістерді жүзеге асыру процесі ретінде қарастыруға болады. Идеялардың инновацияға айналуын қамтамасыз ететін және осы процесі басқару жүйесін қалыптастыратын қызмет инновациялық қызмет болып табылады. [6]

Қорыта айтқанда, болашақ маманның кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыратын инновациялық оқыту технологиялары студенттердің кәсіби дағдыларды машықтана алатын өзіндік алаңы болып табылады. Біздің елімізде заманауи кәсіби іскерлік білім беруді дамыту үшін университеттерімізде жоғары білім беружүйесінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету және арттыру қажеттілігі күн санап арта түсуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. [«Қазақстан 2030» Стратегиясы және оның экономикалық басымдығы . Электрондық ресурс. – [https://www.zakon.kz/60241-strategija-kazakhstan-2030-i-ee.html]
2. [Нұров Қ. Қазақстандағы жоғары білім: сапа мен білімсіз баға [Электрон. ресурсы]. - 2011. [http://www.ipr.kz/kipr/3/1/44]
3. [Шаршов И.А. Студент тұлғасының кәсіби және шығармашылық өзін-өзі дамытудың педагогикалық шарттары: педагогика ғылымдарының кандидаты диссертациясының авторефераты. - 2000. – Б 23.]
4. [Калачикова О.Н. Мұғалімдердің инновациялық қызметке енуінің мазмұны мен кезеңдерін зерттеу // Томск мемлекеттік университетінің хабаршысы. - 2008. - № 316. - Б. 174-177]
5. [Сластенин В.А., Подымова Л.С. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке дайындығы // Сібір педагогикалық журналы. - 2007. - № 1. - Б. 42-49]
6. [Тюнников, Ю.С. Білім беру мекемелерінің инновациялық қызметін талдау : сценарий, тәсіл / Ю.С. Тюнников// Білім берудегі стандарттар және мониторинг. - 2004. - №5. - Б. 10.]

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТӘРБИЕ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Мамырбекова Г.А.

п.ғ.к., доцент м.а. әл-Фараби ат. ҚазҰУ

Тойлыбек Г. Б.

2 курс магистранты

Annotation

Social education is a specific historical phenomenon closely related to the socio-economic, political and cultural state of society, as well as its socio-cultural features. The results and effectiveness of social education in the conditions of renewal of society are determined not only by ensuring the assimilation and reproduction of cultural values and social experience by a person, but also by the readiness of members of society for conscious activity and independent creative activity, which allows them to set and solve tasks that have no analogues in the practice of previous generations.

Кілт сөздер: әлеуметтік тәрбие, жеке тұлға, рухани құндылық, қарым-қатынас, жаңғыру.

Қазіргі жағдай әлеуметтік өмірдің барлық деңгейлерінде әлеуметтік тәрбиеге деген қажеттілікпен сипатталады. Әлеуметтік тәрбие жас ұрпақтың рухани құндылықтары мен мұраттарын, жеке және әлеуметтік дүниетанымын, мінез-құлық стереотиптері мен нақты іс-әрекеттерін қалыптастыруға үлкен әсер етеді. Көптеген заманауи ғалымдар әлеуметтік педагогиканың ажырамас бөлігі ретінде әлеуметтік тәрбие мәселесіне қатысты еңбектерін арнаған. Әлеуметтік тәрбиенің басты мақсаты – қоғамдық қызметтерді орындауға дайын еңбекқор және ұлттық сана-сезімі жоғары азаматты қалыптастыру.

Әлеуметтік тәрбие – қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени жағдайымен, сондай-ақ оның әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерімен тығыз байланысты нақты тарихи құбылыс. Қоғамның жаңаруы жағдайындағы әлеуметтік тәрбиенің нәтижелері мен тиімділігі адамның мәдени құндылықтарды, әлеуметтік тәжірибені игеру мен көбеюін қамтамасыз етумен ғана емес, сонымен қатар қоғам мүшелерінің саналы іс-әрекетке және тәуелсіз шығармашылық қызметке дайындығымен анықталады, бұл оларға алдыңғы ұрпақтардың тәжірибесінде теңдесі жоқ міндеттерді қоюға және шешуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік тәрбие – бұл білім беру практикасының нақты әлеуметтік құбылысын және әлеуметтік педагогиканың қазіргі заманғы теориясының тұжырымдамасын көрсететін термин. Әлеуметтік тәрбиені талдау әртүрлі аспектілерде нәтижелі болып көрінеді. Әлеуметтік тәрбиені болмыс туралы, оның мәні, формалары мен іргелі принциптері туралы философиялық ілім тұрғысынан қарастыруға болады – онтологиялық аспект, құндылық потенциалы – аксиологиялық аспект, тиімділік пен орындылық праксеологиялық аспект, тепе-теңдік потенциалы – белсенділік аспектісі, мәдениеттілік – мәдени аспект.

Әлеуметтік тәрбиенің жеткілікті терең тарихи және әлеуметтік-мәдени бастаулардың бары күмән тудырмайды. Әлеуметтік тәрбиенің пайда болуы қарабайыр жағдайлардан басталады. Ежелгі тәрбиенің әлеуметтік сипаты, біріншіден, ежелгі тас қауымдастығы бәрін бірдей тәрбиелеген; екіншіден, бүкіл қауымдастық әр баланы тәрбиелеуге жауапты болды; үшіншіден, барлық балалар қоғамның пайдасына қызмет етуге дайындалып, жеке адамның мүдделерін ұжым мүдделеріне бағындыру рухында тәрбиеленді. Мұндағы

тәрбиенің мақсаттары, мазмұны мен формалары іс жүзінде әлеуметтік болып табылатыны анық, өйткені олар ежелгі адамның өмір сүру жағдайымен анықталған стихиялық-әлеуметтік сипатта болды.

Әлеуметтік тәрбиенің мәнін, оның сипатын түсіну мәселесін алғаш рет Платон тұжырымдады. Ол қоғамды қайта құру мүмкіндігін баланың бүкіл өмірін және оның қоршаған ортасын әсер ету саласына қосатын, оны табиғи мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастыратын әлеуметтік білім беру жүйесінің көмегімен ғана байланыстырды. Платон бойынша тәрбие отбасының емес мемлекеттің жауапкершілігінде еді.

Даралық пен әлеуметтілік – бұл әлеуметтік құбылыс ретінде тәрбиеге тән екі күнделікті құндылық бағдары. Тәрбиенің жүйелік тұтастығы осы екі қарама-қарсы, бірақ толықтыратын тенденциялардың болуымен анықталады. Бірінші тенденция (индивидуалистік) педагогикалық күш-жігердің индивидуалистік бағытын, білім беру әсерінің бүкіл кешенін баланың мүдделері мен қажеттіліктеріне бағындыруға бағдарлай отырып, адамның өзіндік және жеке құндылықтарына оралады. Бұл үрдіс ағарту дәуірінің тәрбиелік тәсілдерінде және идеяларында көрініс тапты – Ж.Ж. Руссо, Л.Н. Толстой, «еркін мектептердің» педагогикалық тәжірибесінде, «Вальдорф педагогикасы» принциптері.

Екінші үрдіс (әлеуметтік) тәрбиедегі қоғамдық күш-жігерді жандандыруға, өскелең ұрпақты нақты өмірге, өзара іс-қимыл мен қолдауға негізделген қоғамдық қатынастар жүйесіне қосуға бағытталған. Бұл үрдіс ХХ ғасырдың басында И.Г. Песталоццидің, утопиялық социалистердің, С.Т. Шацкийдің, неміс мұғалімдерінің педагогикалық жүйелерінде дамыды. Бұл тенденциялардың дамуы, олардың нақты педагогикалық процестегі қарым-қатынасы көптеген факторларға байланысты болды: Мемлекет шешуге мәжбүр болатын әлеуметтік-саяси мәселелердің сипаты, оның ішінде педагогика; қоғамдық қатынастардың дәстүрлері, қоғам мен мәдениетке тән нормалар, құндылықтар; өмір салтының ерекшеліктері, өмір сүру тәсілдері; діни идеялар. Жеке тұлғаның стандарты, оның негізгі қажеттіліктері, белгілі бір тарихи дәуірде көрсетілуі керек қасиеттер педагогиканың әлеуметтік тәртібін тұтастай анықтап, оны «индивидуалистік» немесе «әлеуметтік бағытты» қалыптастырды.

Әлеуметтік тәрбие және оның мектептегі оқу процесіне әсері туралы орыс педагогтары, философтар, жазушылар - К.Д. Ушинский, Н.Ф. Федоров, Ф.М. Достоевский және т.б. қозғаған.

Педагогикалық категория ретінде бұл ұғым ХІХ ғасырдың аяғы - ХХ ғасырдың басында білім беру теориясы мен практикасында әлеуметтік-педагогикалық бағыттың қалыптасуына байланысты тұжырымдалған.

Ресейде әлеуметтік тәрбие төңкерістен кейін, христиан тәрбиесімен алшақтық болған кезде жасалған тәрбиенің мақсаттары мен мазмұнын өзгертудегі түбегейлі өзгерістерге байланысты дамыды. Осы жылдары әлеуметтік-педагогикалық ғылымда «әлеуметтік тәрбие» термині берік орнықты. Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында әлеуметтік тәрбие мәселесі педагогикадағы жетекші мәселелердің бірі болды. Бұл кем дегенде екі факторға байланысты: Ресейдегі балалардың әлеуметтік жағдайы және педологияның белсенді дамуы. «Әлеуметтік тәрбие» термині көбінесе қысқартылған түрде қолданылды – «әлеуметтік көмек». 1917-1930 жылдар кезеңінде ол екі негізгі мағынада қолданылады: біріншісі функциясы – балалар тәрбиесі мен білім беру мекемелерін басқару болып табылатын мемлекеттік органды белгілеу; екіншісі – қоғамдық тәжірибені бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беру.

1920 жылдардағы сөздің екінші мағынасындағы әлеуметтік тәрбие халықтық білім беру жүйесіндегі ең маңызды және жауапты бөлім ретінде қарастырылды. Сол кездегі педагогтар арасында оның тұжырымдамасының бірыңғай түсіндірмесі болған жоқ. Белгілі мұғалім Н.Н. Иордан 1925 жылы «әлеуметтік тәрбиенің негіздері мен практикасы» кітабын шығарды, онда ол әлеуметтік тәрбиенің мәніне төрт көзқарасты бөліп көрсетті: біріншісі – барлық жағынан білім беру жүйесі (оқу сабақтары, олардың жағдайы,

балаларды ұйымдастыру, денсаулықты бақылау, мұғалімнің жеке басы және т. б.); екіншісі – әлеуметтік құбылыс ретінде тәрбиелеу, ұйымдастырушылық тұрғыдан қоғамдық өмір формаларына негізделген; үшіншісі – әлеуметтік инстинкттер мен дағдыларды тәрбиелеу, балалардың оқу сабақтарында және олардың өмірін өзін-өзі басқару негізінде ұйымдастыруда әлеуметтік өмір құру; төртіншісі – ғылыми және практикалық пән ретінде әлеуметтік педагогикамен байланысты.

Қазіргі педагогикалық әдебиетте «әлеуметтік тәрбие» ұғымын анықтауға бірқатар көзқарастар бар. Кейбір авторлар (А.В. Мудрик) оның басты белгісі адамның әлеуметтік қалыптасуы үшін қолайлы жағдай жасау деп санайды. Оның көзқарасы бойынша, әлеуметтік тәрбие дегеніміз – арнайы құрылған білім беру ұйымдарында мақсатты оң даму мен рухани-құндылық бағдарлары үшін жүйелі жағдай жасау процесінде адамның өсуі. Басқа авторлар (М. А. Галагузова, В. И. Загвязинский, В. А. Никитин, Г. М. Филонов) оның мақсатын балалар мен жасөспірімдерге олардың мәселелерін шешуде, қоғаммен қарым-қатынасты байытуда немесе қалпына келтіруде, адамның дамуына жағдай жасау мен ынталандыруда, барлық әлеуметтік ықпалдар мен әсерлерді ескере және қолдана отырып, оның әлеуметтік қалыптасуында; әлеуметтену процесінің ажырамас бөлігі ретінде, педагогикалық тұрғыдан реттелетін және мақсатты түрде қалыптасуға бағытталған, әлеуметтік жетілу және қарым-қатынаста, ойында, оқу және әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте тұлғаның дамуы; табысты әлеуметтену үшін қажетті әлеуметтік маңызды жеке қасиеттерді қалыптастырудың мақсатты процесі ретінде қарастырады.

М.И. Рожков әлеуметтік даму мақсатында адам мен әлеуметтік ортаның қатынастарын реттеуді қарастыратын Әлеуметтік педагогика пәніне сүйене отырып, әлеуметтік тәрбиенің басты мақсаты әлеуметтілікті әлеуметтік қатынастардың субъектісі ретінде оның салыстырмалы түрде мақсатты өзін-өзі дамытуына жүйелі жағдай жасау процесінде жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде қалыптастыру деп санайды. Бұл тәсілде әлеуметтік тәрбие жеке әлеуметті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, жеке адамның өзінің өмірлік жоспарлары мен перспективаларын жобалауға қосылуын қамтамасыз ететін белгілі бір кеңістікті құру құралы ретінде әрекет етеді.

Әлеуметтік тәрбиеге деген сұраныс, бір жағынан, қазіргі балалық шақтың әлеуметтік-педагогикалық жағдайының ерекшеліктеріне байланысты (қоғам тарапынан жастар проблемаларына назар аудармау, балалар мен жастар ортасында панасыздық, құқық бұзушылық, нашакорлық құбылыстарының таралуы, білім алу, жұмысқа орналасу, демалу мүмкіндіктерінің шектелуі), ал екінші жағынан, оның барлық дағдарыстық проблемалары екенін түсіну. ол тек білімді (әлеуметтендірілген, мәдени) адам арқылы шеше алады.

В.И. Загвязинский әлеуметтік тәрбие деп барлық әлеуметтік ықпалдар мен әсерлерді қолдануды ескере отырып, адамның дамуына, оның әлеуметтік қалыптасуына жағдай жасау және ынталандыру деп түсіндіреді.

Әлеуметтік тәрбие, автор атап өткендей, әлеуметтену процесінің ажырамас бөлігі болып табылады, педагогикалық тұрғыдан реттеледі және әлеуметтік жетілуді қалыптастыруға және оны қарым-қатынаста, ойында, оқу және әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте әлеуметтік қатынастардың әртүрлі түрлеріне қосу арқылы тұлғаны дамытуға бағытталған. Әлеуметтік тәрбие оқумен, біліммен, тұлғаның психологиялық дайындығымен, өзін-өзі тәрбиелеумен тығыз байланысты, бұл жеке кешен, интегративті, көп функциялы процесс, ол адамгершілік, әлеуметтік тәрбие және тұлғаны дамыту мақсатында педагогикалық құралдар мен мүмкіндіктердің барлық арсеналын қолдануды қамтиды.

Әлеуметтік тәрбиенің тиімділігі көбінесе әртүрлі әлеуметтік институттардың өзара әрекеттесу деңгейіне, ең алдымен отбасы мен білім беру мекемелерінің өзара әрекеттесуіне байланысты. Бұл жағдайда бұл тар ведомстволық әсер емес, баланың мүддесі үшін шешуді қажет ететін әлеуметтік-педагогикалық жағдайға келісілген кешенді әсер.

В.И. Курбатов әлеуметтік тәрбиені талдай отырып, бұл жеке тұлғаның сәтті әлеуметтенуі үшін қажетті әлеуметтік маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастырудың мақсатты процесі екенін атап өтті. Әлеуметтік тәрбие оның барлық модификацияларында, модельдерінде және технологияларында объективті түрде жас ұрпақты қазіргі жағдайда тұрақтандырудың әлеуметтік-мемлекеттік құралы және адамның іс-әрекет субъектісі және жеке тұлға ретінде өзін-өзі дамытуы ретінде қызмет етеді.

Өскелең ұрпақты әлеуметтік тәрбиелеу – тек білім беру мекемелерінің ғана емес, бүкіл қоғамның міндеті. Осы саладағы қызмет тиімділігінің маңызды шарты – әлеуметтік тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерінің қоғамның даму стратегиясымен сәйкестігі. Әлеуметтік тәрбиенің мазмұны – бұл педагогикалық қолдау технологиялары мен құралдары негізінде әлеуметтену және өзін-өзі дамыту процестерін қамтамасыз ету, бұл қызметтің келесі бағыттарын болжайды: оқытудың тәрбиелік сипатын күшейту, білім беру мекемелерінің барлық түрлерінде тиімді гуманистік білім беру жүйелерін құру; баланың әлеуметтік өрісін үйлестіру, білім беру мекемесінің іс-қимыл радиусында қоршаған ортаны педагогикалық дамыту; жастар бірлестіктерін қолдау және ынталандыру, білім беру мекемесін, оның ішінде балалардың өзін-өзі басқаруын басқарудағы демократиялық негіздерді дамыту және көтермелеу; балалардың әртүрлі топтарына арналған әртүрлі деңгейдегі бағдарламаларды іске асыру бойынша әлеуметтік тапсырысты орындайтын қосымша білім беру мекемелерінің ресурстық базасын сақтау, нығайту және желісін дамыту.

А.В. Мудриктің әлеуметтік тәрбие тұжырымдамасы біз үшін үлкен ғылыми қызығушылық тудырады. Бұл ғалым білім беру ұйымдарындағы әлеуметтік тәрбиені, сондай-ақ билік жүйесін, әлеуметтік рөлдерді және ресми оң және теріс санкцияларды қарастырады. Білім беру ұйымдары – негізгі міндеті халықтың белгілі бір жас топтарына әлеуметтік тәрбие беру болып табылатын арнайы құрылған мемлекеттік ұйымдар. Әлеуметтік тәрбие әлеуметтенудің салыстырмалы түрде бақыланатын бөлігі ретінде жүзеге асырылады, өйткені оларда адам көп немесе аз дәрежеде білімді, нормаларды, тәжірибені игереді.

А.В. Мудриктің пікірінше, әлеуметтік тәрбие – бұл адамның мақсатты оң дамуы мен рухани-құндылық бағдары үшін жүйелі жағдай жасау процесінде адамның өсуі. Бұл жағдайлар өзара байланысты және сонымен бірге өзара әрекеттесу мазмұны, формалары, әдістері мен стилі бойынша салыстырмалы түрде автономды процестерде жеке және топтық субъектілердің өзара әрекеттесуі кезінде жасалады: балалардың, жасөспірімдердің, жасөспірімдердің әлеуметтік тәжірибесін, олардың білімі мен оларға жеке көмегін ұйымдастыру.

Білім беру ұйымдарының әртүрлі түрлерінде және нақты ұйымдарда жеке компоненттердің көлемі мен арақатынасы (әлеуметтік тәжірибе, білім беру, жеке көмек) айтарлықтай ерекшеленеді. Айырмашылықтар ұйымның түріне де, оларда жұмыс істейтін педагогтар өз қызметінде жүзеге асыратын білім берудің құндылық ұмтылыстарына, көзқарастары мен тұжырымдамаларына да байланысты. Әлеуметтік тәрбие әртүрлі субъектілердің: жеке (нақты адамдардың), топтық (ұжымдардың) және әлеуметтік (тәрбие ұйымдары мен тәрбиелеуді басқару органдарының) өзара іс-қимылы процесінде жүзеге асырылады.

Әлеуметтік тәрбие екі жоспарлы процесс. Мемлекет әлеуметтік тәрбие міндеттерін тұжырымдайды, оның инфрақұрылымын жасайды, бағдарламасын, мазмұнын анықтайды. Сонымен бірге, нақты әлеуметтік, топтық және жеке субъектілер өздерінің құндылық бағдарларына, стереотиптеріне ие және әлеуметтік нормалар мен мемлекеттік көзқарастардың талаптарын іске асыруға айтарлықтай түзетулер енгізеді. Әр түрлі білім беру ұйымдарындағы адамдардың өзара әрекеттесу процесінде жүзеге асырылатын әлеуметтік тәрбие адамның қоғам, әлеуметтік, рухани және эмоционалды құндылықтар тұрғысынан, сондай-ақ өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтау тұрғысынан қажетті меңгеру үшін аз немесе қолайлы жағдайлар мен мүмкіндіктер жасайды.

Педагогикалық іс-әрекет әр баланың шығармашылық қабілеттерін тығыз байланысты немесе қоғамның бөлігі болып табылатын тұлғаны қалыптастыру субъектісі ретінде ашуға бағытталған болса онда оны әлеуметтік тәрбие ретінде анықтауға болады. Әлеуметтік тәрбиенің тиімділігі көбінесе әртүрлі әлеуметтік институттардың өзара әрекеттесу деңгейіне байланысты.

Біз әлеуметтік тәрбие ұғымына қатысты теорияларды талдай отырып, келесідей анықтаманы қолданамыз, әлеуметтік тәрбие – бұл әлеуметтік дамудың мақсатты процесі; адамның жеке басын қалыптастыру; басты міндет – адамның (студенттің) қоғамның адамгершілік құндылықтарын игеруі және қабылдауы.

Студенттерді тәрбиелеу проблемасы білім беру және мәдениет орталықтарына айналуға тиіс мемлекеттік университеттер мен педагогикалық жоғары оқу орындарының алдында тұрған үлкен міндет.

Қазіргі уақытта жоғары білім беру жүйесіндегі тәрбиенің мәнін түсінуге көптеген көзқарастар мен пікірлер туралы айтуға толық негіз бар. Біз олардың кейбірін қарастырамыз. В.И. Слободчиков: «заманауи ЖОО-да студенттерді тәрбиелеу дамушы білім беру парадигмасында қарастырылуы тиіс». Қоғамдық құбылыс ретінде тәрбиеге жалпы қабылданған тәсілдер мыналар:

- білім беруді ізгілендірудің негізі, құндылықтарды қалыптастыру процесі (тәрбиелік құндылықтар) ретінде тәрбиелеу. Тәрбиені бейнелі түрде өмір туралы ілім ретінде елестетуге болады; тәрбиенің бұл аспектісі білімнің негізгі мағынасын білдіреді. Қазіргі уақытта тәрбие мазмұнын жаңарту үшін алғышарттар жасалуда, оны гуманистік, әлеуметтік маңызы бар құндылықтар мен азаматтық мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруға шоғырландыру қажет;

- тәрбие қалыптасқан қарым-қатынас жүйесі арқылы студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуінің негізі ретінде (қарым-қатынас – тәрбиенің базистік механизмі);

- ЖОО тыныс-тіршілігінің демократиялық негіздерін қалыптастыру міндеттерін шешу мәнінде тәрбиелеу (студенттік бастама, студенттік өзін-өзі басқару);

- жоғары мектептегі тәрбиені студент тұлғасы мен жоғары оқу орындары қоғамдастығының әлеуметтік-мәдени ынтымақтастық процесі ретінде қарастыру;

- жоғары оқу орны тәрбиелеуді ұйымдастыру және тәрбие ортасын, тәрбие кеңістігін құру орталығы ретінде, тәрбиелеудің шарттары мен мақсаттарының жүйелілігін барабар көрсетеді. Қоғамға қарсы мінез-құлық танытудың баламасы ретінде тұлғаның шығармашылық, ғылыми, физикалық дамуына жағдай жасау;

- тәрбие тек өткен ғана емес, сонымен қатар қазіргі студенттер контингентінің біріктіруші факторы ретінде (студенттер, оқытушылар және ЖОО-ның барлық құрылымдық бөлімшелері қауымдастығының корпоративтілігі);

- психологиялық-педагогикалық қолдау контексіндегі тәрбие. Жоғары мектепте мақсатты тәрбиелік өзара іс-қимыл әлеуметтік-психологиялық стрессті жеңілдетудің мүмкін жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Оқушы жастарға психологиялық қолдау көрсетуді ұйымдастыру тәрбие жұмысының инновациялық бағытына айналды;

- білім беру студенттің өмірлік көзқарастары мен дағдыларын игеруде білікті және жүйелі көмек ретінде (нашақорлықтың алдын алу және салауатты өмір салтының негіздерін қалыптастырудың психоәлеуметтік моделіндегі тәрбие орны).

Әлеуметтік-мәдени қызмет, кез-келген қызмет сияқты, тек жоғары оқу орнындағы білім беру процесіне тән компоненттерге ие, мұндай компоненттер:

- әлеуметтік-мәдени дамуға және өзін-өзі өзгертуге қабілетті өмір субъектісі ретінде студентке деген көзқарас;

- педагогқа оны мәдениет әлеміне енгізе алатын және әлеуметтік-мәдени құндылықтар әлемінде өзінің жеке тұлғасына қолдау көрсете алатын студент пен мәдениет арасындағы делдал ретінде қарау;

- әлеуметтік-мәдени процесс ретінде білімге деген көзқарас, оның қозғаушы күштері оның қатысушыларының шығармашылық өзін-өзі көрсету мақсаттарына қол жеткізудегі диалог пен ынтымақтастық болып табылады;

- шығармашылық өмір салты қалпына келтірілетін, мәдени оқиғалар орын алатын, мәдениетті адамды тәрбиелеу жүзеге асырылатын тұтас, әлеуметтік-мәдени, білім беру кеңістігі ретінде оқу орнына деген көзқарас.

Білім беруді әлеуметтік-мәдени қызмет резервтерімен толықтыру оның беделін арттырудың, университет студенттерін әртүрлі әлеуметтік-мәдени жағдайларға, кәсіби еңбек нарығына бейімдеу үшін үлкен мүмкіндіктер жасаудың маңызды жолы болып табылады.

Осылайша, әлеуметтік тәрбиеге деген сұраныс, бір жағынан, қазіргі жастардың әлеуметтік-педагогикалық жағдайының ерекшеліктеріне байланысты, ал екінші жағынан, қазақ қоғамы өзінің барлық дағдарыстық мәселелерін тек білімді (әлеуметтендірілген, ұлттық сана-сезімі жоғары) адам арқылы шеше алатындығын түсінеді.

Білім беру тұжырымдамаларында әлеуметтік тәрбие қоғамның барлық білім беру институттарының адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқына мақсатты әсер етуден тұратын әлеуметтік процесс ретінде қарастырылады. Оның мақсаты – әлеуметтендіру, адамның әлеуметтік тәжірибені игеруі; өзгерістердің мағынасы – тиімді білім беру ортасын құру, тәрбиенің барлық әлеуметтік субъектілерінің іс-әрекеттерінің біртұтастығын қамтамасыз ету, білім алушылардың субъективті тәжірибесін түзету.

Жоғары оқу орындары студенттердің әлеуметтік тәрбиесін жүзеге асыратын ұйымдар ретінде келесі функцияларды орындайды: құндылыққа бағдарланған, коммуникативті, өзекті, ұйымдастырушылық, белсенділік.

Әлеуметтік тәрбиенің міндеттерін зерттей отырып, олардың барлығы ең алдымен адамға, оның жан-жақты дамуы мен жетілуіне бағытталған деп қорытынды жасауға болады. Мысалы зерттеу тақырыбына сай, студенттерді әлеуметтік тәрбиелеу арқылы оларда ұлттық сананы жаңғырту мүмкіндігі бар. Себебі ұлттық сана-сезімді дамытуға қажетті құндылықтарды қалыптастыруда әлеуметтік тәрбиенің орны басым.

Ұлттық сана мәселелесі әртүрлі ғылымдардағы арнайы зерттеу тақырыбына айналды, бұл құбылысты келесі тұрғыдан анықтадық.

Н.К. Милютников ұлттық сананы ұжымдық сана ретінде қарастырады, онда бір ұжымның әр мүшесі өзін басқалармен ұқсастық пен айырмашылықты табу деңгейінде қабылдайды. Алайда, сол автор әлеуметтік өзін-өзі танудың қалыптасуы ұқсас және әртүрлі сипаттамаларды іздеуге толық тәуелді емес деп мәлімдейді. Оның пікірінше, ұлттық сананың тасымалдаушысы – белгілі бір ұлт өкілінің сезімдері мен ұмтылыстарын білдіретін тіл.

Ұлттық сананы қалыптастыру мәселелері Н.Л. Бердяевтің зерттеу тақырыбы болды, ол ұлтты тарихи тағдырлардың бірлігі ретінде түсінді, ал ұлттық сана діни және моральдық идеалды түсінумен байланысты болды. Ұлттық сана-сезімнің қалыптасу факторы ұлттық сананың өзегі деп санайтын тарихты зерттеумен анықталды. Бұл халықтың тарихи тағдырларының бірлігін және бір ұрпақтың екіншісімен үздіксіз байланысын қамтамасыз ететін тарих.

В. Франкл ұлттық сананы әмбебап адамгершілік категориясы деп санады. Оны рухани үрдістердің өзіндік ерекшелігі ашылған ұлттық рух ретінде түсіну. Ұлттық сананы даму факторы ретінде ол қауымдастық, бірлік және рухани құндылықтардың тоғысуы қағидаттарында қалыптасатын мәдени және өмірлік тәжірибені анықтайды. Осыған сүйене отырып, ұлттық сана адамның ұлттық ерекшелігі тұрғысынан мағыналы құндылықтар жүйесі ретінде қалыптасады деп болжауға болады.

С.Н. Булгаков ұлттық сананы тарихи шығу тегі, ерекше болмысы мен өзіндік ерекшелігі бар ұлттың белгісі ретінде қарастырады. Оның пікірінше, ұлттық сана-сезімді қалыптастыру ұлттық шығармашылықты зерттеу арқылы мүмкін болады.

Ұлттық өзін-өзі тану - бұл ерекше әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-психологиялық құбылыс, көптеген басқа этникалық топтарға қатысты әлеуметтік кеңістіктегі адамның өзін-өзі анықтауының күрделі процесінің нәтижесі. Ұлттық сана-сезім – бұл тек ұғыну мен түсіну ғана емес, сонымен бірге өзінің осы этникалық қауымдастыққа қатыстылығын қабылдау, эмоциялық бағалау, бастан кешіру.

Өтпелі қоғамның тұрақсыз жағдайындағы көптеген адамдар үшін отбасы мен ұлт (өзін «отбасы» мүшесі ретінде қабылдау – кішкентай немесе үлкен) қайтадан белгілі бір тұтастықтың бір бөлігі ретінде сезінудің, дәстүрден психологиялық қолдау табудың ең қолайлы тәсілі болып табылады. Осыдан ұлттық сана-сезімге назар аударылады. Ұлттық өзін-өзі тану адамның өз ұлты туралы идеяларының барлық жиынтығын, сондай-ақ осы идеяларға байланысты сезімдер мен ниеттерді қамтиды.

Ұлттық сана анықтамасы оның құрылымында үш негізгі компонентті бөлуге мүмкіндік береді.

Когнитивті компонент этникалық хабардарлықты (этникалық топтар туралы объективті білім мен субъективті идеялар - өздері және бөтен адамдар, олардың тарихы мен дәстүрлері, сондай-ақ олардың арасындағы айырмашылықтар) және этникалық өзін-өзі сәйкестендіруді (этникалық «белгілерді» - этнонимдерді қолдану) қамтиды.

Эмоционалды бағалау компоненті – бұл өз тобының қасиеттерін бағалау, оған мүшелікке деген көзқарас, осы мүшеліктің адамы үшін маңыздылығы.

Этникалық сәйкестіліктің мінез-құлық компоненті – бұл тек хабардарлықтың ғана емес, сонымен бірге белгілі бір этностың әлеуметтік өміріне қатысу, «әртүрлі этникалық жағдайларда қатынастар мен әрекеттер жүйесін құру» сияқты өзін-өзі көрсетудің нақты механизмі.

Осылайша, ұлттық сана, ең алдымен, өзін этнос өкілі ретінде танудың танымдық-эмоционалды процесінің нәтижесі, өзін онымен сәйкестендірудің белгілі бір дәрежесі және басқа этностардан оқшаулану.

Студенттерді әлеуметтік тәрбиелеу арқылы ұлттық сананы жаңғырту мынадай әдіснамалық тәсілдерге (қағидаттарға) негізделеді:

Кесте 1

Студенттерді әлеуметтік тәрбиелеу арқылы ұлттық сананы жаңғыртудың әдіснамалық тәсілдері

№ р\с	Тәсіл	Мазмұны
1	Антропологиялық тәсіл	білім беру пәні ретінде адам туралы барлық ғылымдардың деректерін жүйелі пайдалану және тұтас педагогикалық процесті құру мен жүзеге асыруда оларды есепке алу.
2	Жеке тұлғаға бағытталған тәсіл	өзара байланысты ұғымдар, идеялар мен іс-қимыл әдістерінің жүйесіне, өзін-өзі тану процестерін қолдауға, жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне және өзін-өзі жүзеге асыруына, оның жеке басының дамуына қолдау көрсету. Тұлғаға бағытталған тәсіл студенттің оқу процесінде өзінің өмірлік белсенділігі мен жеке мәнін жүзеге асыратын белсенді субъект ретінде қалыптасуына бағытталған.
3	Әрекет тәсілі	студенттің іс-әрекетін қалыптастыру, оны білім, еңбек және қарым-қатынас субъектісінің позициясына аудару үшін арнайы жұмысты қажет етеді, осылайша педагог студенттерге мақсат қою мен іс-әрекетті жоспарлауды, оны ұйымдастыру мен

		реттеуді, бақылауды, интроспекцияны және қызмет нәтижелерін бағалауды үйретеді.
4	Жүйелік	тұтас тәсіл. Жүйелілік пен тұтастық дегеніміз, адам бар және өзін басқалар үшін тұтас құбылыс ретінде көрсетеді, әрбір жеке мінез-құлық актісінде ол әлемге (қоғамға, басқа адамдарға, өзіне) жеке қарым-қатынас жүйесін бірден қалыптастырады. Жеке тұлғаның тұтастығы әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде тұтас педагогикалық процесте тәрбиелік әсердің тұтастығын және оның барлық субъектілерінің (мұғалім, оқушылар, ата-аналар) бағыныштылығын белгілейді.
5	Синергетикалық тәсіл	білім беруді көбінесе өзін-өзі ұйымдастыратын, тікелей себеп-салдарлық тәуелділіктерге негізделмеген, бірақ екіұштылықпен жүретін процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді; көптеген ішкі және сыртқы әсерлерге байланысты процесс: тұрақты және кездейсоқ, болжамды және стихиялық, реттелген және хаотикалық.
6	Гуманистік көзқарас (гуманистік бағыт принципі) –	педагогтың студентке өзінің дамуының жауапты және тәуелсіз субъектісі ретінде дәйекті қатынасы, адамгершілік қатынастар негізінде тәрбие процесінде оның жеке және ұжыммен өзара әрекеттесу стратегиясы.
7	Мәдени тәсіл	Мәдениеттану тәсілі тәрбие мәдениеттің жалпыадамзаттық құндылықтарына негізделуге, жалпыадамзаттық құндылықтар мен ұлттық мәдениеттер нормаларына сәйкес құрылуға тиіс дегенді білдіреді.
8	Аксиологиялық тәсіл	Аксиологиялық (құндылық) тәсіл барлық гуманистік тұжырымдамалардың негізі болып табылады, онда адам адамзаттың ең жоғары құндылығы ретінде әрекет етеді. Аксиологиялық көзқарас тәрбие ұлттық және әлемдік мәдениеттің рухани-адамгершілік дәстүрлері мен нормаларына негізделуі керек деп тұжырымдайды.
9	Этнопедагогикалық тәсіл	тәрбиені ұлттық этникалық өзіндік сананы қалыптастыруға, барлық азаматтар үшін ана тілінде оқып, қарым-қатынас жасауға, өз халқының салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын зерделеуге жағдай жасауға бағытталған ұлттық мазмұнмен толықтыруды көздейді.
10	Этномәдени тәсіл	басқа халықтардың мәдениеттеріне және олардың өкілдеріне қызығушылықты оятумен тығыз байланыста білім алушының тұлғасында (өз халқының тарихын, тілін, мәдениетін, салт-дәстүрлерін зерделеу және игеру арқылы, этникалық әлеуметтенудің қажетті шарты ретінде) ұлттық тәрбие ретінде қарастыру керек; жалпыадамзаттық құндылықтарды игеру, адамдармен байланыс орнатуда білік пен дағдыларды дамыту басқа ұлтқа

		тиесілі.
11	Полиэтникалық, полимәдениетті тәсіл	Аталған тәсілдің мақсаты: - үйлесімді, табиғи-позитивті, мазмұнды-адамгершілік (этносқа қарамай) қарым-қатынастарды дарыту, әлемдік мәдени мұра мен шет тілдерін меңгеру, көпмәдениетті білім беру мен этносаралық толеранттылықты дамыту; - көп ұлтты және көп мәдениетті ортада белсенді және тиімді өмір сүруге қабілетті, басқа мәдениеттерді түсіну мен құрметтеудің дамыған сезіміне, әртүрлі ұлт, нәсіл, наным-сенім адамдарымен бейбітшілік пен келісімде өмір сүру қабілетіне ие адамды тәрбиелеу; - этникалық, ұлттық немесе мәдени ерекшеліктеріне қарамастан, басқа адамдарға шыдамды қарым-қатынасты, көзқарастардың, моральдардың, әдеттердің басқа түрлеріне шыдамды қарым-қатынасты сипаттайтын этносаралық толеранттылықтың дамуы (жеке тұлғаның моральдық сапасы) өзара құрметке, әртүрлі мүдделер мен көзқарастарды түсінуге және үйлестіруге қол жеткізуге деген ұмтылыста көрінеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.[Әбілов Ж. Этнодеформация: (Ұлттық сана мәселелері) /. - Қызылорда : Тұмар, 2007. - 176с.]
- 2.[Арутюнян Ю.В. Социально-культурное развитие и национальное самосознание // Социологические исследования. 1990. № 7. С. 42-49]
- 3.[Агаев А.Г. Нация, ее сущность и самосознание // Вопросы истории. 1967. № 7. С. 25-37;]
- 4.[Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. М., 1973. С. 97.]
- 5.[Уледов А.К. Духовное обновление общества.– М., 1990.– 318 с.]

IV –СЕКЦИЯ

ЖОО БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ: ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫ

СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕНДЕНЦИИ И СТРАТЕГИИ

PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY QUALITY MANAGEMENT SYSTEM EDUCATION

Bulatbayeva A.A.,
Doctor of Pedagogy,
Professor of the Department of Pedagogy and
Educational Management
of Al-Farabi Kazakh National University,

The report was made within the framework of the grant research “Development of a comprehensive methodology for assessing the quality of education of graduates of military specialized educational institutions” commissioned by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Modern trends in military professional education and professional activities of graduates of higher educational institutions as future officers require a more thorough and detailed approach not only to assessing the level of formation of their professional and general competencies, but also to constantly monitoring the quality of the educational process and teaching.

In this regard, the content of the report considers the stages of formation and prerequisites for the development of the education quality management system.

Key words: quality management, quality management models, military education, quality of military professional training.

The problem of ensuring the quality of education is not new. Since, education, being a national priority, also applies to the service sector. In this regard, every year at the state level everything necessary is done to improve the quality of education.

In management theory, we can trace how the understanding and essence of quality management has changed (See: Fig. 1)

Figure 1 - The evolution of the understanding of quality

Depending on the main theses, the principles of quality management were also formulated. So, at stage 1, such features of quality management appear as: the presence of an upper and

lower boundary of requirements ; development of the control function; emphasis on the motivation of quality work in the form of fines, etc.; employee training includes training in professional knowledge, skills and abilities. At stage 2 - the use of statistical methods; shifting the focus from identifying defects to prevention by identifying the causes of defects; financial incentives for high-quality work of employees. At the 3rd stage, such features appear as the development and implementation of documented quality systems, the definition of responsibilities and authorities in the field, TQC training, motivation in the form of involving employees in quality assurance activities, the use of certification. Stage 4 included the understanding of providing an integrated system aimed at continuous improvement, minimizing costs and delivering "just in time, using collaborative forms of analysis and solving problems related to quality assurance, continuing education, using certification based on ISO 9000 series standards to confirm quality. At the 5th stage, quality management is based on taking into account the opinions of not only specific consumers, but also the study of public opinion, the use of socio-psychological methods of motivation, the involvement of employees in quality management, self-assessment of quality, strengthening ties with consumers [Aristov, 2016; Sizikin, 2014; Seroshtan, 2017].

In general, the history of the development of quality management in modern military education in Kazakhstan is closely connected with the development of the Armed Forces and the requirements for the training of qualified military specialists and officers. There is a clear relationship between the changes taking place in the main areas of the life of society and the state (international, political, socio-economic, cultural, etc.) and changes in the system of military education and its quality management.

Higher military education is always considered institutionally, from the point of view of its social roles and functions, on the one hand; on the other hand, it acts as an object of coordinating the interests of various subjects of the military educational process as actors. The essence of higher military education consists in a purposeful process and the corresponding result of the transfer of the existing socially conditioned experience of leading military service, transferred in higher educational institutions by specially trained teachers and other circles of competent persons to trainees (cadets of higher educational institutions). Higher military education is a social subsystem built at the intersection of two social institutions: the system of higher education and the system of military service, which determines the presence of signs of both social institutions.

The features of the system of higher military education can be distinguished: preparation for the performance of professional functions in quite specific (primary) officer positions; the presence of special attributes; specific conditions for the training of future military specialists, modeled close to the military; close connection with the formation of the trainees' moral and volitional qualities; creation of a certain disciplinary microenvironment; continuity of military education as its attribute; the dependence of higher military education on the implemented military doctrine of the state; The main customer for the training of specialists is the state represented by various departments [Bulat, 2009].

We have grouped our understanding of the prerequisites that influence the development of an understanding of the essence of military education quality management into 4 blocks: socio-cultural, technical, economic, and organizational and managerial.

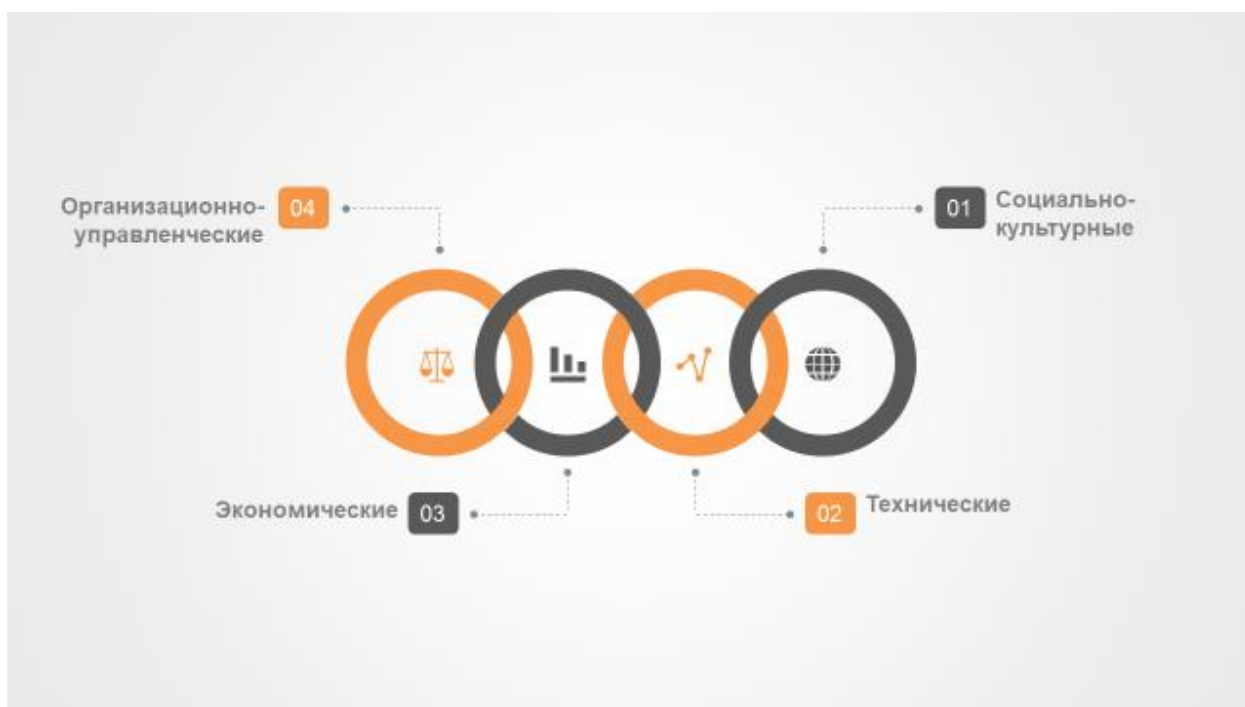

Figure 2 - Prerequisites for the development of military education quality management

The socio-cultural prerequisites include general trends in society, which also affect the system of universities. These are: the growth of the welfare and national self-consciousness of the Kazakh people, the increase in the competitiveness of Kazakhstani higher education, the desire and need to learn throughout life, the activation of youth movements, the complication of the tasks of training officers for the strategic, operational-strategic and operational-tactical levels of management (master's and doctoral studies), expansion of managerial and academic independence of universities.

The technical prerequisites include the growth and complication of the use of technical means in service and combat activities, the development of digital technologies, the need to recognize and use "non-lethal weapons" and many others.

Economic background. The main prerequisite in this direction is the implementation of a quality management system. Development of a tender system, the ability to cooperate with foreign colleagues in research and development, the participation of military specialists in the implementation of research projects funded from various sources, the creation of a scientific coordinating council in the specialty "National Security and Defense". All this acts as economic preconditions, contributing to the retention of academic independence and the implementation of the mission of universities.

The organizational and managerial prerequisites include the fact that in modern conditions a military organization should be able to: master new strategies for the education and training of military personnel; apply new innovative learning technologies; adapt to external environmental conditions and adequately respond to ongoing changes; ensure the quality of higher military education; attract progressive and military-patriotic young people to study at universities; meet the needs and needs of cadets and their parents.

Now let's consider what are the benefits and possible risks in the implementation of the military education quality management system.

Firstly, the implementation and implementation of the military education quality management system will enable higher education institutions to significantly improve the quality of graduates. That is, the public and customers' confidence in the university is increasing, the image of the military organization is increasing, and, of course, the satisfaction of the service consumers themselves, the cadets, is growing.

Secondly, a properly designed and implemented quality management system for military education improves the management culture and management of internal organizational processes of the university. Here and motivation and coaching of staff, transparency of management, implementation of the principles of kaizen, rational use of resources.

Thirdly, the benefit lies in the fact that there is a saving of money, time and other resources and it is associated with the prevention of inconsistencies, failures, with a decrease in various deviations.

A natural question arises: what are the risks? The main risk is the cost and duration of the implementation of the quality management system.

Thus, we considered the development of the essence of the very concept of "quality", substantiated the main prerequisites for the development of the concept of "quality management of military education", and also tried to find out what are the opportunities and risks for a military organization implemented by the quality management systems of military education.

Bibliography

1. [Aristov O.V. Quality Management: Textbook. - 2nd ed., revised . and additional - M.: NITs Infra-M, 2016. - 224 p.]
2. [Sizikin A.Yu. Quality Management: Textbook. - M.: Forum: NITs INFRA-M, 2014. - 216 p.]
3. [Seroshtan M.V. Quality Management: Textbook. - 2nd ed., rev . and additional - M.: Dashkovi K, 2017. - 532 p.]
4. [Bulat R. E. Organizational aspect of quality management of military professional education // KPZh. 2009. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionnyu-aspekt-upravleniya-kachestvom-voenno-professionalnogo-obrazovaniya> (date of access: 09/13/2022).]

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖОҒАРҒЫ КӘСІБИ БІЛІМ АЛУДЫҢ НӘТИЖЕЛІ ТҮРІ РЕТІНДЕ

Джаркинбаев Е.Е.,
гуманитарлық ғылымдар магистрі,
аға оқытушы
«Ғұмарбек Дәукеев атындағы Алматы
энергетика және
байланыс университеті»
коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Аннотация

Мақала қазіргі білім берудің өзекті мәселесі - қашықтықтан оқытуға арналған. Мақаланың негізгі мақсаты - оқытудың жаңа түрі ретінде қашықтықтан оқытуды негіздеу. Мақалада оқыту форумы, қашықтықтан оқытудың негізгі даму бағыттары, дәстүрлі мен қашықтықтан оқыту арасындағы айырмашылықтар қарастырылады. Қашықтықтан оқытуда оқушылар мен оқытушылар негізгі мәселелері айқындалады. Қашықтықтан оқытудың тиімділігімен қашықтан оқыту курстарын жобалау және енгізудің негізінде жатқан педагогикалық технологияларды қолдану арқылы анықталатыны көрсетілген. Қашықтықтан оқытуды дербес білім беру формасы ретінде қарастыруға болады деген

қорытынды жасалады, себебі оның дәстүрлі түрде жүзеге асырылмайтын елеулі айырмашылықтары бар.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту, ақпараттық жүйелер, ақпараттандыру.

Аннотация: Статя посвящена актуальной проблеме современного образования – дистанционному обучению. Основная задача статьи – обосновать и аргументировать дистанционное обучение как новую форму обучения. В статье дан анализ форум обучения, приведены основные направления развития дистанционного обучения, показаны отличия дистанционного обучения от традиционного. Выделены проблемы, решаемые обучающимися и преподавателями в дистанционном обучении. Показано, что эффективность дистанционного обучения определяется использованием педагогических технологий, которые лежат в основе проектирования и реализации дистанционных курсов. Сделан вывод о том, что дистанционное обучение может рассматриваться как самостоятельная форма обучения, потому что обладает существенными отличиями, которые не могут быть реализованы в традиционной форме.

Ключевые слова: дистанционное обучения, информационные системы, информатизация.

Abstract: The article is devoted to the actual problem of modern education – distance learning. The main objective of the article is to substantiate and argue distance learning as a new form of learning. The article analyzes the forms of education, provides the main directions of the development of distance learning, shows the differences between distance learning and traditional. The problems solved by students and teachers in distance learning are highlighted. It is shown that the effectiveness of distance learning is determined by the use of pedagogical technologies that underlie the design and implementation of distance courses. It is concluded that distance learning can be considered as an independent form of learning, because it has significant differences that cannot be implemented in the traditional form.

Keywords: distance learning, information systems, informatization.

21 ғасыр - ақпараттық қоғам ғасыры, ақпарат пен жаңа ақпараттық технологиялар дәуірі қоғам өмірінің барлық аспектілеріне және бірінші кезекте білім беру саласына әсер етті. Ақпарат жинаудың ғаламдық үдерісімен және оны қашықтықта өңдеуге, сақтауға және жіберуге арналған компьютерлік технологияның қарқынды дамуымен тығыз байланысты қоғамды ақпараттандыру процесі материалдық, энергетикалық және басқа ресурстарға қарағанда маңызды даму факторына айналууда. Ақпарат қашан да құнды болды, және ол ең алдымен ақпараттың ең жоғары түрі - білімге қатысты.

Бүкіл әлем бойынша білім алу әрқашан адамның жеке мүмкіндіктерінің көрінуінің ең жоғары сатысы болып саналады. Адамның, қоғам мүшесінің білім деңгейі неғұрлым жоғары болса, осы қоғамның әл-ауқатының деңгейі соғұрлым жоғары болмақ.

Кәсіби жоғары білім беру жүйесінде білім беру үдерісін ұйымдастыруға сонымен қатар оқытушы мен студент арасындағы интерактивті сұқбатқа мүмкіндік беретін қазіргі заманғы ақпараттық білім беру технологияларына негізделген оқытудың жаңа белсенді әдістері бұрыннан қолданылып келеді. Компьютерлік технологиялардың интернет пен коммуникацияның дамуы дәстүрлі білім беру түрінде ғана емес сонымен қатар қашықтықтан білім алудың жаңа мүмкіндіктері пайда болды яғни қашықтықтан оқыту. [1]

Қашықтықтан оқыту - бұл сәндік үшін ғана емес. Ақпараттық технологиялар қоғамы, постиндустриалды қоғам, басқалар сияқты, өз мүшелерінің тәуелсіз және белсенді әрекет етуге, шешім қабылдауға, өзгермелі өмір жағдайларына икемді бейімделуге қабілетті болуына мүдделі. Тұлғаның бұл түрін тәрбиелеу - бұл өзекті әлеуметтік -педагогикалық мәселе, сондықтан адамның жеке қажеттіліктерін іске асыру үшін педагогиканың жаңа жетістіктері мен жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланатын қоғам мен икемді білім беру жүйесінің қажеттілігі уақыт талабы. Бірақ қоғамның сұранысы бұл мәселенің бір жағы ғана. Екінші жағынан индивидтің алған білімін мүмкіндігінше жүзеге асыру мен өмірлік траекториясын барынша жүзеге асыруға

мүмкіндік беретін жүйелі қажеттіліктер. Қажеттіліктердің осы екі түріндегі басымдылықты жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі ретінде тұжырымдауға болады. Тиісінше, жеке тұлғаның ақпаратты тасымалдаушы және интегратор мәртебесі көтеріледі. Ақпараттық мәдениет - жалпы және кәсіптік мәдениеттің ең маңызды бөлігі, танымдық, мінез -құлықтық, эмоционалды -қажеттілік, коммуникативті және шығармашылық компоненттердің бірлігінде интегралды жеке тәрбие және бұл жеке білімнің қалыптасуы барабар ақпаратты құрумен тікелей байланысты. Қашықтан оқыту білім беру ортасы, оны құрудың онтайлы құралы .

Бұл білім берудің инновациялық формасы ретінде қашықтан оқытудың негізгі себептері мен ерекшеліктері, оның күрделілігімен және уақыт талабына сай мүмкіндіктерімен, ол білімнің барлық салаларында көшкінді ақпарат ағынымен сипатталады. [2]

Осы білім беру формасының қысқаша сипаттамасына көшейік.

Қашықтықтан оқыту (ҚО) интерактивті технология ретінде - бұл білім беру ұйымынан қашықтықтағы адамдардың электрондық және телекоммуникациялық құралдар (спутниктік теледидар, радио, компьютерлік байланыс) арқылы оқу -танымдық іс - әрекетіне мақсатты және әдістемелік түрде ұйымдастырылған. Оның негізгі мақсаттары: студенттерге қолданыстағы мемлекеттік білім беру бағдарламалары аясында әр түрлі саладағы білімдерін толықтыру мен жетілдіру мүмкіндігін беру; мектеп пен университетке дейінгі бағдарламалардың әр түрлі бағыттары бойынша сапалы білім беру. ҚО -дың осы аталған сипаттамаларынан көрініп тұрғандай, интеллектуалды дамуды ескере отырып, оның халыққа қолжетімділігі сияқты білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принципін іс жүзінде қолдануға болады.

Әрине, бұл оқыту формасы терең әдістемелік және әдістемелік көзқарасты, жаңа педагогикалық әдістерді игеруді қажет етеді. Мұғалім мен оқушының рөлін қайта қарау қажеттілігі, сонымен қатар оқу процесінде компьютердің рөлі мен орнын анықтау қажет. Ал бұл, өз кезегінде, оның негіздерін терең қайта қарастыруды, сабақтас пәндерді қолдануды, отандық және шетелдегі жетекші мамандардың тәжірибесін тартуды қажет етеді.

Егер бұрын дәстүрлі оқыту процесінде компьютер оқу объектісі ретінде пайдаланылса, онда қашықтан нысанда оған білім беру субъектісінің рөлі тағайындалады.

Мектепке дейінгі тәрбие жағдайында оқу -тәрбие процесін әдістемелік қамтамасыз ету процесінің қатысушыларының ақпараттарды ресімдеу кезеңіндегі әрекеттерін алгоритмдеу, жетекші дидактикалық және ақпараттық бірліктерді бөліп көрсету, оны аналитикалық оқыту және өсудің маңыздылығын бағалау арқылы жүзеге асады. Қашықтықтан оқытудың дәстүрлі формадан түбегейлі айырмашылығы - бұл оқу үдерісінде оқушының максималды дербестігі. Мұның салдары оқу -әдістемелік материалдарды дайындауда, жеке пәндер мен курстарға арналған бағдарламаларды әзірлеуде профессорлық -оқытушылар құрамының және жалпы университеттің дербестігі болып табылады. Дегенмен, мектепке дейінгі білім беру ұйымының ақпараттық материалдарын дайындау мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес келуі керек екенін ұмытпау керек. сондықтан ҚО -да оқу үдерісін ұйымдастыру үлкен жауапкершілікпен жүзеге асырылуы тиіс, ең алдымен, бұл оқылатын курстарға арналған материалдарды дайындау сапасына қатысты. [4]

Ақпаратты қашықтықтан беру, оны түзету, интерактивтілік пен қашықтықтан оқыту режимінде жұмыс істеуді қамтамасыз ету үшін қажетті басқа да қасиеттерді электронды тасымалдаушылар ғана бере алады, себебі қағаз тасымалдағыштағы ақпаратты жаңасымен толықтыру әлдеқайда қиын. ақпараттық материал. Сондықтан мектепке дейінгі білім беруде оқу процесін ұйымдастыру үшін әдетте электронды және мультимедиялық оқулықтар, сонымен қатар спутниктік теледидарда да, бейне құрылғылар арқылы да таратылатын аудио және бейне жазбалар қолданылады.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру кезінде оқушыларға білім беру ақпаратын тез жеткізуде, мұғаліммен кері байланысты қамтамасыз етуде және қашықтықтан жеке немесе топтық жұмысты ұйымдастыруды қамтамасыз етуде мәселе туындайдытуындайды.

Қазіргі уақытта ҚО-ды енгізу формаларының әр түрлі классификация түрлері белгілі, мысалы: кейс -стади - баспа материалдары, аудио -видео дәрістер, интерактивті - компьютерлік оқыту, электронды оқулықтар, мультимедиялық құралдар, гипермедиа құралдары, электронды (виртуалды) кітапханалар, Интернет және компьютерлік басқару жүйелері, бейнеконференциялар - аудио және бейне арналар мен компьютерлік желілер арқылы телекоммуникация).

Классификация мен авторлардың субъективті пікірлерінің негізіне қарамастан, коммуникация ҚО іске асырудың негізгі формасы екені даусыз.

Енді қашықтықтан оқытудың маңызды аспектілерін егжей -тегжейлі қарастыруға көшейік.

Оқытудың интерактивті әдісінің технологиясын қолдана отырып, оқушыға оқу материалдарын пошта арқылы келуге немесе алуға міндетті емес, ең бастысы интернет желісінің, электрондық поштаның және басқа да ақпараттық технологиялардың болуы. Әрине, бұл әдіс бастапқыда белгілі бір материалдық шығындарды талап етеді, олар кейіннен өздерін ақтайды.

Техникалық базасы жақсы болса да, мәселе туындайды: уақыт шектеулі болған кезде, студенттерге білім берудің дәстүрлі процесте алынған білімнен сапасы бойынша айырмашылығы жоқ қашықтықтан білім алуға мүмкіндік беру. Сондықтан ҚО -дың барлық өзгергіштігі мен икемділігі үшін оның құрылымында инвариантты компонент болуы керек, атап айтқанда:

1. Курс туралы жалпы ақпарат, оның мақсаты, мақсаттары, міндеттері, мазмұны (құрылымы), қабылдау шарттары, қорытынды құжаттар;
2. Курстың пәндік саласы бойынша анықтамалық материалдар (мәліметтер базасы түрінде);
3. Профильдерблоктары;
4. Модульдік құрылымы бар нақты оқыту курсы;
5. Материалды игеруге және оны түсіну мен түсінуді тексеруге бағытталған тапсырмалар блогы;
6. Шығармашылық тапсырмалар блогы (дербестіктің жоғары дәрежесімен, жеке және бірлескен жобаларды іске асыру);
7. Бақылау тапсырмаларының блогы, тесттер, сұрақтар.

Оқытудың тиімді құралы ретінде қашықтан оқыту жағдайында білімнің негізгі ақпараттық көзі болып табылатын электронды және мультимедиялық – оқулықтарды қолдануға маңызды рөл беріледі. [3]

Электронды оқулық тек ақпаратты ғана емес, сонымен қатар оқу функциялары мен бораттық байланыс жүйесіне ие болуы керек. Біз бұқаралық электронды басылымдардың негізгі оқу материалын сирек иллюстрациялары бар гипер мәтін түрінде емес, анимация мен жарқын, мұқият бағытталған мультимедиялық ақпараттық материалдар түрінде ұсыну принципті маңызды деп санаймыз. Лектордың дауысын, музыкалық және шуылдық сүйемелдеуді визуалды диапазон мен өзара үйлестіру оқу материалын бейнелі түрде қабылдауға, студентке эмоционалды әсер етуге мүмкіндік береді, ол тек терең және «ұзақ өмірлік» білім береді, сонымен қатар, әлдеқайда азды қамтиды. Оқушылардың көру қабілетіне стресс.

Оқытудың мультимедиялық жүйелері дәрісті оқу материалын көрсетумен үйлестіре үйлестіруге мүмкіндік береді, компьютерлік тренажер түріндегі шеберхананы, тестілеу жүйесін және барлық қосымша материалдарды бірыңғай интерактивті компьютерлік ақпараттық материалда (оқулық, оқу құралдары және т.б.).

Мультимедиялық оқулық мұғалімді күнделікті күнделікті қызметтен босатып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын едәуір арттырады, оқуды тездетеді және білімнің жақсы игерілуін қамтамасыз етеді.

Мультимедиялық оқулық-бұл оның кез келген бөлігіне оңай қол жеткізуге мүмкіндік ыңғайлы интерфейсі бар гипермәтін. Мәтін ақпаратты көрнекі түрде қабылдауға, оны оңай игеруге және оны құруда біріктіруге мүмкіндік беретін бейне және аудио пікірлермен қаныққан. Оқулықтың әр бөлімінен кейін арнайы тапсырмаларды орындау арқылы білімді меңгеру дәрежесін тексеруге болады (тест сұрақтары). Компьютер оқушының, оқушының білімін бағалайды, ол мүмкін болатын максимумнан қанша ұпай алатынын көрсетеді. Мультимедиялық оқулыққа қосымша ретінде сіз кез келген қосымша материалдарды пайдалана аласыз: бастапқы көздер, антологиялар, анықтамалықтар электронды және қағаз түрінде. [6]

Өзіндік жұмысқа арналған мультимедиялық оқу-әдістемелік нұсқаулыққа мұғалімнің әңгімесін тиімді бейне және аудио материалдармен бекітуге арналған «дәрістерге мультимедиялық қолдау» қосуға болады. «Мультимедиялық дәріс конспектілері» әдетте Power Point презентациясының бағдарламалық жасақтамасы арқылы жасалады. Мультимедиялық проектордың көмегімен «дәрістерге мультимедиялық қолдауды» қолдану өте тиімді.

Бірақ мәтін электронды оқулықтың оқушының санасына әсер етуінің бір бөлігі ғана. Мәтін жеке элементтерді ішкі бейнелерге айналдыра отырып, адам бөліктерде қабылдауға мәжбүр болатын дискретті ақпарат ретінде қабылданады. Мультимедиа санамен оңай қабылданатын тұтас ақпарат болуы керек. Электронды оқулық интерактивті болуы керек, бұл студенттерге оқытушылармен байланыссыз нақты уақыттағы жаттығуларды жүргізуге мүмкіндік береді. Электронды оқулықтың даму перспективаларына келетін болсақ, біздің ойымызша, ол «виртуалды оқулық» түрінде ұсынылуы керек, ол ақпаратқа қолжеткізуді қамтамасыз етіп қана қоймай, мамандық пен мамандық туралы білім бере отырып, сонымен қатар сізге мүмкіндік береді. Студенттің өндірістік процестерге шынайы қатысуын имитациялау. Оған кәсіби дағдыларды дамыту және енгізу. [5]

Оқу құралы-оқу процесін сапалы ұйымдастырудың ең маңызды шарты. Ал қазір біз білім беру мүмкіндіктерінің әдеттен тыс кең ауқымы бар ақпараттық оқу материалдарының түбегейлі жаңа түрін жасаудың күрделі проблемасымен бетпе -бет келеміз.

Осылайша, электронды оқулықтарды жазу мен құрастырудың әдістемесі мен әдістемесін дұрыс әзірлеу қашықтан оқытуды жүзеге асыруда ғана емес, сонымен қатар студенттер өзіндік және жеке жұмысты орындаған кезде дәстүрлі білім беру формасында өте маңызды фактор болып табылады.

Көріп отырғаныңыздай, DL – бұл тәуелсіз, қарқынды дамып келе жатқан білім беру түрі. Бұл ашық жүйе, оның резервтері мен перспективалары іс жүзінде шексіз. Бұл әлеуметтік -педагогикалық мәселелер кешенін шешудің тиімді құралы, демократияландыру, ізгілендіру, оқу процесін дараландыру, білім беру сапасын жоғарылату мен ақпараттық мәдениеттің өсуіне ықпал етеді. Дәл осы форма білім берудің «үздіксіздігі» процесін өмір бойы оқу ретінде қамтамасыз ете алады. Жоғарыда аталған факторларға сүйене отырып, біз қашықтықтан оқыту 21 ғасырға мамандардың жоғары біліктілік деңгейін үздіксіз қолдау мен оқытудың ең тиімді жүйесі ретінде енеді деп қорытынды жасауға болады. [7]

Әдебиеттер тізімі

1. [Джусубалиева Д.М. Формирование информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения. Алматы, Ғылым, 1997.]
2. [Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе. М.: ЮНИТИ, 2002.]

3. [Н. Kravtsov, D. Kravtsov. Knowledge Control Model of Distance Learning System on IMS Standard / Innovative Techniques in Instruction Technology, E-learning, E-assessment, and Education. – Springer Science + Business Media V.B. – 2008. – P. 195 – 198.]
4. [Соловов А. В. Виртуальные учебные лаборатории в инженерном образовании / "Индустрия образования". Выпуск 2. – М.: МГИУ, 2002. – С. 386 – 392.]
5. [Анисимов А.М.Работа в системе дистанционного обучения Moodle. Учебное пособие. – Харьков, ХНАГХ, 2008. - 275 стр.]
6. [Агапонов, СВ. Средства дистанционного обучения. Методика, технология, инструментарий [Текст] / СВ. Агапонов и др.; Под ред. З.О. Джалиашвили. - СПб: БХВ-Петербург, 2003. - 336 с.]
7. [Андреев А.А.Дидактические основы дистанционного обучения в высших учебных заведениях: Автореф. дис... д-ра пед. наук. - М., 1999. -41 с.]

ЗНАЧЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕНЕДЖЕРА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ И СПОСОБЫ ЕГО ПОВЫШЕНИЯ

Егизбаева Корлан Кайратовна
магистрант 2 курса
Казахский Национальный Университет
имени аль-Фараби.

Annotation

The article offers a general overview of the role of emotional intelligence in a manager's work, as well as ways to enhance it. Emotional intelligence is a kind of "ability", and implies social and professional competencies that allow a person to successfully communicate and interact with others. From all this it follows that emotional intelligence should be compared to the competencies that are necessary for personal development and career advancement.

Emotional intelligence, as an alternative to traditional intelligence, has become widely popular in psychological and pedagogical science. This concept is in the spotlight for a reason, emotional intelligence has a good potential for practical application in addressing both personal development and career growth, as well as effective management of the personnel of an educational organization. In this article, we applied the EQ measurement technique - Hall test, which provides the most comprehensive assessment of personality traits that characterize emotional abilities.

The article also presents the five characteristics of emotional intelligence according to Goleman (knowledge of our emotions, self-motivation, management of our emotions, empathy, and the ability to manage relationships). Two Larsen models are discussed which help to explain how emotional intelligence works.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, менеджер, управление персоналом, управление эмоциями, образовательная организация

Сегодня в Республике Казахстан придается особое внимание сфере образования. Президент РК Касым-Жомарт Токаев старается создать все условия для качественного образования, формирования и развития личности каждого гражданина. Поэтому уделяется особое внимание руководителям образовательных организаций Казахстана,

так как основной целью государства является воспитание личности с активной жизненной позицией, как гражданина республики и его патриота.

Сегодня в казахстанском обществе вопросы управленческой деятельности становятся наиболее актуальными. Президент РК Касым-Жомарт Токаев на пленарном заседании Мажилиса в январе 2022 года отметил: «Комплексного реформирования требует система государственного управления. Реальным принципом приема и продвижения по службе должен стать принцип меритократии. Государственная служба должна быть открыта любому казахстанцу» [1].

Образование как часть государственной системы требует создания инновационных управленческих решений, новых подходов в подготовке менеджеров, развития личностных качеств управленческого корпуса в профессиональной деятельности.

Тема эмоционального интеллекта (ЭИ) в данное время активно развивается не только в сфере психологии, но и в сфере образования. Эффективное управление персоналом является одним из самых сложных видов деятельности внутри организации, требующего наличие развитых управленческих, профессиональных компетенций, высокого эмоционального интеллекта и личной харизмы. Именно от качества управления коллективом организации зависит успех деятельности образовательной организации. Люди являются главным капиталом организации, а через их эффективную деятельность компания достигает своих стратегических целей. Эмоциональный интеллект является некой «способностью», и предполагает наличие социальных и профессиональных компетенций, которые позволяют человеку успешно общаться и взаимодействовать с окружающими. Из всего этого следует, что эмоциональный интеллект следует сопоставить с компетенциями, которые необходимы для личностного развития и карьерного роста.

На данный момент учебные, корпоративные центры или отделы обучения занимаются развитием у сотрудников следующих навыков, которые приносят наибольшую эффективность: Hardskills (англ. «жесткие навыки») и Softskills (англ. «мягкие навыки»), куда и входит эмоциональный интеллект. Согласно результатам опроса экспертов, в управлении человеческими ресурсами и руководителем крупных мировых компаний в ближайшее время более чем на треть должен обновиться набор навыков, необходимых для эффективной работы сотрудников организаций. При этом в списке десяти основных навыков сотрудников будущего эмоциональному интеллекту отведено шестое место [2].

В сфере руководства следует уделить внимание на проявлении эмоционального состояния руководителя, применения определенных волевых усилий для решения управленческих задач. Деятельность управленческого состава компании требует эффективной эмоциональной регуляции. Для эффективного управления руководителю необходимо иметь следующие компоненты: эмоциональную сдержанность, эмпатию, чуткость. Руководитель должен быть лидером, он должен обладать желанием действовать, идти вперед и вести за собой коллектив. При этом очень важно, чтобы руководитель применял индивидуальный подход к каждому из своих сотрудников, чтобы достигать стратегической цели компании. Одним из главных объектов исследования различных видов деятельности является изучение рефлексивных механизмов и эмоционального интеллекта. В последнее время концепция эмоционального интеллекта, как альтернатива традиционного, широко исследуется в научных кругах.

Ученые Боннского университета ТассилоМомм и Герхард Бликл пришли к выводу о том, что от эмоционального интеллекта напрямую зависит прибыль: сотрудники, которые лучше прочитывают чувства и эмоции своих коллег, зарабатывают больше. Это утверждение подтвердил их эксперимент, в котором приняли участие 142 человека – представители разных профессий и должностей [3].

Подобные факты объясняются тем, что успешные люди способны к эффективному

взаимодействию с другими людьми, основанному на эмоциональных связях, а для результативной профессиональной деятельности необходимо не только генерировать идеи, но и уметь преподнести их окружающим. в своей книге «TheHighwaymen» Кен Олетта цитирует банкира Феликса Рохатин: «Большинство соглашений являются на пятьдесят процентов эмоциональными и на пятьдесят – экономическими» [3].

Особую значимость имеет EI для руководителей, ведь для того чтобы наиболее полно реализовать потенциал сотрудников, необходимо грамотное и компетентное руководство. Лидер, эмоционально расположивший к себе команду, способен более эффективно воздействовать на персонал, добиваться нужных ему результатов.

Эмоциональный интеллект, как альтернатива традиционного интеллекта, стал широко популярен в психолого-педагогической науке. В центре внимания данное понятие находится не просто так, эмоциональный интеллект обладает хорошим потенциалом практического применения при решении вопросов как личного развития, так и карьерного роста, а также эффективного управления персоналом образовательной организации.

Эмоциональный интеллект является одним из важных факторов эффективного управления в тех аспектах данной деятельности, которые напрямую связаны с явлением межличностных отношений в организации. Таким образом, анализ проблемы эмоционального интеллекта приобретает особую научную и научно-прикладную актуальность в точки зрения явления лидерства в организации. Эффективность выполнения руководителями организации различных управленческих функций во многом связано с реализацией последними лидерского потенциала. Эмоциональный интеллект руководителя организации, является одной из важнейших сторон лидерского профиля руководителя. Развитие данного вида способностей может существенным образом повысить эффективность профессиональной деятельности специалистов в области управления. Особенно те ее аспекты, которые напрямую связаны с межличностным общением.

Многие ученые утверждают, что эмоциональный интеллект (ЭИ) более важен, чем традиционный интеллект, поскольку он способствует успеху в учебе и карьере, лидерским качествам, а также психическому и физическому благополучию [4].

Ставший популярным благодаря бестселлеру «Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ» Дэниела Гоулмана [5] более 25 лет назад, ЭИ сочетает в себе осознание наших эмоций со способностью использовать их для улучшения нашего мышления [7].

Наша способность рассуждать о своих эмоциях играет решающую роль в общении и отношениях друг с другом [5]. Дэниел Гоулман предполагает, что высокие баллы по традиционным показателям интеллекта (например, тестам IQ) не являются надежным показателем успеха вне школы. Гоулман также полагает, что наш взгляд на человеческий интеллект слишком ограниченный. Вместо показателей традиционного интеллекта люди должны учитывать эмоциональный интеллект (ЭИ), когда пытаются понять мышление, принятие решений и личный успех.

Основываясь на исследовании психолога из Йельского университета Питера Саловея, Гоулман выделяет пять характеристик эмоционального интеллекта [6]:

1. Знание наших эмоций. Мы должны быть достаточно самосознательны, чтобы распознавать наши эмоции по мере их возникновения. Люди, которые осознают свои эмоции гораздо лучше управляют своей жизнью, «имея более четкое представление о том, как они на самом деле относятся к личным решениям».

2. Самомотивация. Эмоциональный самоконтроль имеет решающее значение для «концентрации внимания, самомотивации и мастерства, а также для творчества». Помимо ограничения импульсивности и отсрочки удовлетворения, мотивация может помочь нам войти в состояние потока и повысить производительность.

3. Управление нашими эмоциями. Опираясь на самосознание, жизненно важно, чтобы мы могли управлять своими эмоциями. Этот навык помогает нам справляться со стрессом и избавиться от неизбежных жизненных трудностей.

4. Эмпатия. Эмпатия строится на нашем эмоциональном самосознании. Этот жизненно важный навык работы с людьми позволяет нам быть в курсе потребностей и желаний других людей и может быть чрезвычайно важен в сфере образования, продаж и здравоохранения.

5. Умение управлять отношениями. Как утверждает Гоулман, отношения — это, искусство, основанное на управлении эмоциями других людей. Такой навык чрезвычайно полезен для эффективности в межличностных отношениях и поддерживает способность руководить и быть востребованным специалистом.

Согласно Ларсену, более поздние исследования предлагают две модели, которые помогают объяснить то, как работает ЭИ [4]:

- **Модель способностей** рассматривает ЭИ как восприимчивость, которую мы можем измерить с помощью задач, связанных с эмоциональным мышлением и эмоциональным решением проблем. Ключевые характеристики модели включают «восприятие, использование, понимание и управление эмоциями» [8].
- **Смешанная модель ЭИ** сочетает в себе когнитивные способности с личностными характеристиками. Он включает в себя множество не когнитивных переменных, таких как эмоциональная само эффективность, эмоциональная регуляция и эмоциональные предрасположенности.

Обе модели дают ценные предположения, через которые можно рассматривать ЭИ и углублять наше понимание эмоционального осознания.

В настоящее время разработки в области эмоционального интеллекта продолжаются, многие новые публикации направлены на роль эмоциональной компетентности для руководителей организаций. Для описания эмоционального интеллекта большой популярностью пользуется смешанная модель Дэниэла Гоулмана, которая содержит такие блоки как: самосознание, контроль, социальная чуткость, управление отношениями [9]. Данная модель критиковалась некоторыми учеными, в частности, Г. Гарднером, за излишний психометрический уклон. В психологии основной моделью эмоционального интеллекта является модель способностей Майера–Саловея–Карузо [9]. Именно её чаще всего используют для описания понятия эмоционального интеллекта. Она включает четыре составляющие эмоционального интеллекта: восприятие эмоций (распознавание); использование эмоций для стимуляции мышления; понимание эмоций (способность понимать причину эмоции); управление эмоциями.

Исследователи включают в понятие эмоционального интеллекта различные аспекты, в том числе некоторые добавляют в EQ элементы социального интеллекта.

Однако существует ряд характеристик, с которыми солидарны почти все специалисты. Наиболее популярная методика измерения EQ – это тест Холла [10], он дает наиболее полную оценку черт личности, характеризующих эмоциональные способности.

Главная движущая сила любой компании – это люди. Ведь люди что-то изобретают, воплощают в жизнь интересные идеи и реализуют цели организации. Бывает, что допускают ошибки, которые могут подкосить начинания организации. Поэтому важно не просто контролировать добросовестное выполнение должностных обязанностей сотрудников, но и создавать среду, в которой люди будут иметь возможность и желание работать продуктивнее. Исходя из этого, задачей руководителя является повышение заинтересованности и работоспособности своих подчиненных, а также поддержание оптимальной атмосферы в коллективе. Руководитель должен играть роль мотиватора и морального лидера [9].

По статистике, чем больше интереса и участия к проблемам своих подчиненных проявляет руководитель, тем выше удовлетворенность сотрудников своей работой. в связи с этим, все больше востребованы разработки тренинговых обучающих программ для руководителей, направленных на развитие их социальной и эмоциональной компетентности [9]. Эффективный руководитель должен не только корректировать стиль своего руководства в зависимости от ситуации, но и применять многообразие навыков, связанных с эмоциональным интеллектом. Заражая группу своим энтузиазмом и целеустремленностью, он тем самым мотивирует сотрудников к работе.

Сейчас все большее внимание уделяется феномену эмоционального интеллекта. Актуальность этой темы объясняется тем, что интеллект в классическом его понимании не гарантирует личностного и профессионального успеха человека. Поэтому данные, которые предоставлены в статье помогут лучше понять, что необходимо для повышения эмоционального интеллекта и почему же он так важен.

Для того, чтобы повысить свой уровень эмоционального интеллекта, необходимо, в первую очередь, разобраться, что же такое эмоции, откуда они берутся и зачем нужны. Каждая эмоция запускает определенные физиологические реакции в нервной, эндокринной, дыхательной, пищеварительной и других системах организма. Например, когда человек испытывает гнев, кровь приливает не только к лицу, но и к кистям рук, для того, чтобы он мог защититься. Только после того, как процессы в нашем организме обеспечивают реакцию на уровне простейших, базовых форм поведения, эмоция проявляется в сознании. Продолжительность эмоции не превышает 90 секунд, после этого человек сам решает, продлить это состояние, или же нет [11].

Также для развития EI важно уметь распознавать свои эмоции на начальном этапе, так как мы не можем изменить то, что нам неизвестно. Также необходимо уметь словесно выражать свои чувства. Когда в нашем сознании формируется четкое определение чувствам и эмоциям, мы можем анализировать, что даст нам возможность понять причину возникновения данных реакций. Именно понимание причины возникновения определенных эмоциональных состояний позволит научиться управлять ими. Далее, следует четко определить, чего вы хотите добиться в данной ситуации. Прежде чем начать регулировать свое состояние, следует подумать, какие отношения мы хотим выстроить с собеседником, может наша естественная реакция на происходящие события (допустим, положительные) как раз приведет к желаемому эффекту [11].

Мы должны отдавать себе отчет в том, что мы чувствуем, и в том, какое впечатление наши чувства производят на окружающих. Этому можно научиться, наблюдая и расшифровывая невербальные «знаки» окружающих. Например, не трудно догадаться, что если человек начинает запинаться, путаться в речи, заикаться, то он нервничает или боится чего-то.

Эмоциональный интеллект объединяет в себе способности личности к эффективному общению за счет понимания эмоций окружающих и умения подстраиваться под их эмоциональное состояние. Такое умение владеть собою и грамотно организовывать взаимодействие оказывается незаменимым, если речь идет о сферах деятельности, подразумевающих непосредственное общение с окружающими.

Осознание наших эмоций — когнитивных, поведенческих и биологических реакций на ситуации и окружающую среду, в которой мы находимся, — обеспечивает большую часть самопознания и ценный вклад в цели, которые мы ставим, и в то, как же необходимо работать для их достижения. Быть профессионалом с глубоким пониманием и пониманием наших эмоций дает жизненно важное конкурентное преимущество; находясь в любом месте, это может укрепить межличностные отношения и улучшить общение с окружающими людьми.

Знание того, как человек эмоционально реагирует на ситуацию, может помочь справиться с повторяющимися или новыми ситуациями в будущем и сохранять или восстанавливать контроль над эмоциями.

В заключение можно отметить, что эмоциональный интеллект, в самом широком понимании, объединяет в себе способности личности к эффективному общению за счет понимания эмоций окружающих и умения подстраиваться под их эмоциональное состояние. Такое умение владеть собой грамотно организовывать взаимодействие оказывается незаменимым, если речь идет о сферах деятельности, подразумевающих непосредственное общение с окружающими.

В ходе работы было проанализировано несколько методик измерения эмоционального интеллекта, все они основаны на личном понимании человеком своих и чужих эмоций. Для исследования была выбрана методика Холла, так как она наиболее подробно показывает уровень развития по каждому из компонентов, а также общий уровень эмоционального интеллекта. Поскольку данные методики основаны на личном мнении респондента, стоит отметить, что результат будет несколько субъективным. Это означает, что разработка способов определения эмоционального интеллекта является актуальной на сегодняшний день.

Таким образом, можно выстроить определенную последовательность реакций на эмоцию, которой можно придерживаться при управлении эмоциональным состоянием: осознание и вербализация эмоции и эмоции партнера - формулировка цели ситуации - определение и визуализация эмоционального состояния, в котором можно достичь наибольшей эффективности - выбор метода достижения данного состояния.

Список использованных литератур:

1. [Электронный ресурс: https://www.inform.kz/ru/kompleksnogo-reformirovaniya-trebuetsistema-gosudarstvennogo-upravleniya-kasym-zhomart-tokaev_a3883992 [Дата обращения 06.02.2022].
2. [Gray, A., 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/> (дата обращения 20.04.2019), 2016.]
3. [Гусейнов П. Р., Нугаева Г. Р. Эмоциональный интеллект в бизнесе // Российская экономика в условиях современного кризиса: проблемы и пути выхода: сб. материалов науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей и научных сотрудников: 20-летию высшей школы экономики КНИТУ посвящается. Казань: Школа, 2016. С. 303-304.]
4. [Larsen, Buss, Wismeijer, & Song, 2017.]
5. D. Goleman, Emotional Intelligence. - Bantam Books, United States, 1995.
6. Mayer J.D, Roberts R.D, & Barsade S.G, - Human abilities: Emotional intelligence. Annual Review of Psychology, 2008.
7. Larsen R.J, - Personality psychology: Domains of knowledge about human nature, et al., 2017.
8. Richard Gross, - The Science of Mind and Behaviour, London, 2020.
9. Сергиенко Е. А., Ветрова И. И. Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера-Сэловея-Карузо (MSCEITV2.0). Психологические исследования. 2009. № 6(8) [Электронный ресурс]. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=13016100> (дата обращения: 25.03.2022).
10. Тест на эмоциональный интеллект Холла [Электронный ресурс]. URL: <https://experimental-psychic.ru/test-na-ehmocionalnyj-intellekt-holla/> (дата обращения: 25.03.2022).
11. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта // вопросы психологии. 2007. № 5. С. 57-65.

«ӨЗІН – ӨЗІ ТАҢУ» ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қоңырбаева С.С.

п.ғ.к, профессор Әл-фараби атындағы қаз

Салматова Б.Б.

Әл-фараби атындағы қазақ ұлттық университеті, 2 курс магистранты

Annotation

This article is devoted to the study of the basics and prerequisites for improving the competence of future teachers of the subject «Self-knowledge». The term «competence» is usually used in relation to persons with a certain socio-professional status, and characterizes the correspondence of their concepts, knowledge and skills to the real level of complexity of the tasks they perform and the tasks they solve. Competence and professionalism are complementary and interrelated concepts: a specialist who does not have competence (competence) cannot realize it in full and in socially significant aspects. The article attempts to reveal the essence of these terms, to reveal their practical nature.

Keywords: competence, subject of self-knowledge, future teachers, motive, professionalism.

Педагогикалық білім Қазақстанның білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі бола отырып, кадрлармен қамтамасыз етудің өзекті мәселесін шешеді. Педагогикалық білім беру жүйесінде қойылған мамандар отандық білім беру мен әлемдік тәжірибенің үздік дәстүрлерін сақтау және көбейту негізінде жаңару идеяларының тасымалдаушысы болуға тиіс. Елімізде жүргізіліп жатқан білім беруді жаңғыртудың сәттілігі көбінесе педагог кадрлардың оны іске асыруға дайындығына байланысты. Білім беру ортасының өмір сүруінің жаңа шарттары, білім беру мазмұнын, оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерін жаңарту, білім сапасына қойылатын талаптардың артуы, сабақты ұйымдастыру нысандарының күрделенуі – осының барлығы кәсіби құзыреттілікті арттыруды және болашақ мұғалімнің кәсіби қызметті орындауға дайындығын қалыптастыруды талап етеді.

«Өзін – өзі тану» пәнінің мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру олардың болашақта кәсіби қызметін сәтті атқаруына, кәсіптік даралық пен тұлғалық ерекшелікке ие болуына септігін тигізетін негізгі құрал болып табылады. Маман осы арқылы кәсіби беделге ие болып, педагогқа тән дағдылар мен біліктерді шындай алады. Сонымен бірге, маман жұмысында кездесетін қиындықтар мен мәселелердің шешімдері аталған құзыреттілік шеңберінде сәтті шешіліп, оның білім беру процесін оңтайландырады [Левина М.М., 2001: 25].

Болашақ өзін – өзі тану мұғалімдерін кәсіби даярлаудың басым бағыттарының бірі олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру. Бұл, бір жағынан, бүгінгі таңда заманауи мектептерге оқытудың перспективалы технологияларын меңгерген мұғалім қажет, ал екінші жағынан, педагогикалық университет студенттерінің белсенді оқыту әдістері мен заманауи технологияларды практикада қолдануда жеткілікті білімі мен дағдылары болмайтындығымен алдын – ала анықталған.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту процесін қарастыру кезінде екі ұғым қолданылады: құзыреттілікті тану және құзыреттілік. Біріншісі кәсіби қызметтің белгілі бір түрімен байланысты және С.И. Ожеговтың сөздігіне сәйкес «кез-келген саладағы хабардарлық, бедел» дегенді білдіреді, екіншісі келесі мағынаға ие: адамның, органның өкілеттіктері, құқықтары, мәселелер шеңбері, біреудің қарауындағы істер [Ожегов С.И., 2002: 108].

«Құзыреттілік» термині әдетте белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебесі бар адамдарға қатысты қолданылады және олардың түсініктері, білімдері мен дағдыларының олар орындайтын міндеттер мен шешілетін мәселелердің күрделілігінің нақты деңгейіне сәйкестігін сипаттайды. Құзыреттілік пен құзыреттілікті тану бір-бірін толықтыратын және өзара байланысты ұғымдар болып табылады: құзыреттілігі (құзыреті) жоқ маман оны толық көлемде және әлеуметтік маңызды аспектілерде жүзеге асыра алмайды. Мұндай түсінік әртүрлі авторлардың анықтамасында да кездеседі.

1996 жылы Еуропа Кеңесі қазіргі заманғы адам оңтайлы мәдениетаралық, қоғамдық-саяси және тұлғааралық қарым-қатынас үшін иеленуі тиіс құзыреттердің бірнеше тобын атады. Олардың дамуының негізі жауапкершілік, тәуелсіздік, толеранттылық, диалогқа қабілеттілік, сыни бағалауды қалыптастыру және білдіру қабілеті, өзін – өзі тану, өзін-өзі тәрбиелеу және т.б. - рефлексия нәтижесінде пайда болатын қасиеттер екенін атап өткен болатын.

Дж Равен тұжырымдамасына сәйкес. кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың сыртқы және ішкі жағдайларын жасау кәсіби тұлғаны тәрбиелеу қаншалықты маңызды болса, соншалықты өзектілігі артады [Дж. Равен, 2009: 68].

Құзыреттіліктің жетекші компоненттерін анықтай отырып, ол адамның жеке маңызды мақсаттарына жетуге көмектесетін қырыққа жуық сипаттамалары мен қабілеттерін атайды (олардың ішінде эмоцияны іс-әрекет процесіне тарту, өзін-өзі үйренуге дайын болу және қабілеттілік, даулы және алаңдаушылық тудыратын нәрселермен жұмыс істей білу, мақсатқа жету үшін инновацияны пайдалану, қақтығыстарды шешу және келіспеушіліктерді азайту мүмкіндігі, басқалардың өмірінің әртүрлі стильдеріне төзімділік және т. б.).

Дж. Равен олардың жиынтығы кәсіби қызметтің сипатына, ұйымның көзқарастарына, қызметкерлердің жеке ерекшеліктеріне байланысты өзгертінін айтады. Барлық осы қасиеттер олардың рефлексивті сипатымен, пәндік немесе тар кәсіби мазмұннан жеке әлеуеттің үстемдігімен ерекшеленеді

Педагогтің кәсіби құзыреттілігі туралы түсінік айтарлықтай өзгерістерге ұшырағанын атап өткен жөн: педагогикалық бағытты қалыптастыру негіздерін әзірлеуден және жалпы алғанда, кәсіби маңызды қасиеттер мен тұлғаны дамытудан, педагогикалық шығармашылықтың бастауының мәнін анықтауға талпыныстан, педагогтың кәсіби қызметінің психологиялық негіздерін талдаудан тұрады [Мильруд Р.П., 2007: 206].

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне арналған жұмыстар әр түрлі уақытта және әртүрлі авторлар әртүрлі түсіндірмелерге ие. Бұл дербес әрекет етуге мүмкіндік беретін психикалық жағдай, сонымен қатар белгілі бір еңбек функцияларын орындай алатын қабілет пен қабілетке ие болу, білім деңгейі мен жеке тұлғаның жалпы мәдениеті, педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі және тәжірибені, теориялық білім мен практикалық дағдыларды, сондай-ақ мұғалім үшін маңызды жеке қасиеттерді біріктіру. Бұл жиынтықтан кәсіби құзыреттілікті мұғалімнің психологиялық, педагогикалық және пәндік білім, кәсіби дағдылар мен жеке тәжірибе саласындағы хабардарлығын сипаттайтын интегративті қасиеті ретінде анықтау қажет [Варданян Ю.В., 1998: 247].

Кәсіби құзыреттілік кәсіби білім деңгейімен, адамның тәжірибесі мен жеке қабілеттерімен, оның үздіксіз білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысымен, іске шығармашылық және жауапкершілікпен қарауымен анықталады. Құзыретті болу дегеніміз – бұл жағдайда алған білімі мен тәжірибесін жұмылдыру мүмкіндігі. Маман-педагогтың құзыреттілігі білім, хабардарлық, педагогикалық саладағы беделден көрінеді. Мұқият зерттеудегі біліксіздік практикалық педагогикалық іс-әрекетте процестің даму нұсқаларын болжай алмауынан көрінеді.

Құзыретті мұғалім мыналарды сипаттайды:

- Пән саласындағы білім;
- Тұлғалық-гуманистік бағдар;

- Қазіргі педагогикалық технологияларды қолдану қабілеті;
- Тәжірибесі бар интеграция қабілеті;
- Кәсіби саладағы шығармашылық;
- Рефлексивті мәдениеттің болуы.

Педагогикалық құзыреттіліктің негізгі элементтері ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

Пән саласындағы арнайы құзыреттілігін (пән бойынша білімі, біліктілігі және тәжірибесі);

Ал оны қалыптастыру тәсілдері саласындағы әдістемелік құзыреттілігі (оқытудың әртүрлі әдістерін меңгеру, дидактикалық әдістер мен тәсілдерді білу, оларды қолдана білу, ат білімін меңгерудің психологиялық механизмдерін білу).д.

Оқыту саласындағы психологиялық – педагогикалық құзыреттілікті дамыту (пед диагностиканы меңгеру, оқушылармен мақсатты қарым-қатынас орната білу, жеке жұмысты жүзеге асыру, жас психологиясы, тұлғааралық қарым-қатынас психологиясы, пәнге қызығушылықты ояту және т. б.)

Педагогикалық іс-әрекеттің көрінісі немесе аутопсихологиялық құзыреттілік (өз іс-әрекетінің деңгейін, олардың қабілеттерін білу, кәсіби жетілдіру әдістерін білу, өз жұмысындағы кемшіліктердің себептерін көре білу, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс.)

Сонымен қатар, мұғалім жұмыстағы перспективаға бағытталған, қажетті біліммен динамикалық байытуға ашық, өзіне сенімді және кәсіби маңызды нәтижелерге қол жеткізе алуы керек.

Әдебиеттегі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің бұл жалпы сипаттамасы тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерінің әртүрлі нұсқалары мен модельдерімен көрсетілген.

Н. В. Кузьмина өзін – өзі тану пәніндегі кәсібилікті іс-әрекет субъектісінің сапалы сипаттамасы ретінде анықтайды, бұл мұғалімнің кәсіби мәселелерді шешудің заманауи құралдарын, оны жүзеге асырудың тиімді тәсілдерін игеруінің өлшемі болып табылады. Ол үшін педагогикалық іс-әрекеттің бес функционалды элементін қарастырады, олар рефлексия процедурасына сөзсіз қолдауды қажет етеді (әсіресе дизайн және коммуникативті құралдар). Кәсіби педагогикалық қызметтің мазмұнына сәйкес Н. В. Кузьмина келесі компоненттерді ажыратады [Кузьмина Н.В., 1997: 152]:

- арнайы құзыреттілік – оқытылатын пән саласындағы терең білім, біліктілік және қызмет тәжірибесі;

- оқушылардың білімін, іскерлігін және дағдыларын қалыптастыру саласындағы әдістемелік құзыреттілік-оқытудың әртүрлі әдістерін меңгеру, жас ерекшелік психологиясын, тұлғааралық және педагогикалық қарым-қатынас психологиясын білу; меңгерудің психологиялық механизмдерін білу;

-психологиялық-педагогикалық құзыреттілік – педагогикалық диагностиканы меңгеру, оқушылармен педагогикалық мақсатқа сай қарым-қатынас құра білу, жеке жұмысты жүзеге асыру, жас ерекшелік психологиясын, тұлғааралық және педагогикалық қарым-қатынас психологиясын білу;

-оқушылардың мотивтері, қабілеттері, бағыттылығы саласындағы дифференциалды-психологиялық құзыреттілік-студенттердің жеке ерекшеліктерін, көзқарастары мен бағыттарын анықтау, адамдардың эмоционалды жағдайын анықтау және ескеру, менеджерлермен, әріптестермен, студенттермен қарым-қатынасты сауатты құру мүмкіндігі;

- аутопсихологиялық құзыреттілік-өз іс-әрекетінің деңгейін, олардың қабілеттерін білу, кәсіби өзін-өзі жетілдіру жолдарын білу, өз жұмысында кемшіліктердің себептерін көре білу, өзін-өзі жетілдіру ниеті.

Осылайша, Н. В. Кузьмина ұсынған модель рефлексияны тәуелсіз элемент ретінде қамтиды; басқа элементтер рефлексия механизмдерін білуді қажет етеді. Бұл дегеніміз, соңғысы, бір жағынан, кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың жүйелік факторы және екінші жағынан оның құрылымына кіреді [Сытдыков А.С., 1968: 34].

Э. Ф. Зеердің пікірінше, кәсіби функцияларды жүзеге асыру мұғалім тұлғасының үш негізгі құрылымын қалыптастыруға әкеледі: кәсіби бағдар, кәсіби құзыреттілік, кәсіби маңызды қасиеттер.

Осылайша, кәсіби құзыреттіліктің мазмұны мыналарды қамтиды:

Педагогикалық шеберлік – педагогикалық процестің ерекшеліктерін білу, оны құру және қозғалысқа келтіру қабілеті және кәсіби шеберлік, оған кәсіптік - педагогикалық қабілеттер, оқушыларды оқыту және тәрбиелеу әдістері, оқушыны терең білу, тәрбие жұмысының әсерінен болатын өзгерістерді есепке алу, мұғалімнің өзі педагогикалық қызметті әдістемелік қамтамасыз етуді ұйымдастыру кіреді.

Мұғалімнің жеке қасиеттері, қызығушылықтары мен бейімділігі.

Кәсіби құзыреттілік оның мазмұнын анықтайтын нақты құрылымға ие болуы керек. Бірақ қазіргі уақытта кәсіби құзыреттіліктің нақты құрылымы жоқ, әртүрлі авторлар әртүрлі нұсқаларды ұсынады.

Құзыреттілік тәсіл туралы, педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру туралы нақты түсінік беретін бірыңғай тұжырымдаманың болмауы, біріншіден, «құзыреттілік» терминінің өзі осы мәселеде құзыретті мамандардың анықтамаларының нақты санын беру қиын болуымен байланысты. Теориялық бөлімдегі олқылықтар, өз кезегінде, практикалық салаға көшу кезінде қиындықтар туғызады: оқулықтардың жаңа талаптарға сәйкестігі, білім беру жүйесінің қызметкерлерін қайта даярлау мәселелері туындайды.

Қорыта айтқанда, кәсіби құзыреттілік әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметінің көшбасшы және негізгі шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования. Москва. Академия. 2001].
2. [Ожегов С.И Педагогика. Москва. Владос. 2002].
3. [Дж. Рамен Педагогика. Москва. Академа. 2009]
4. [Мильруд Р.П. Основы психологии. — Ростов н/Д.: Феникс, 2007]
5. [Варданян Ю.В. Становление и развитие профессиональной компетентности педагога и психолога/ Ю.В. Варданян.-М.,1998]
6. [Кузьмина Н.В Теория и технология решения педагогических задач (развивающая профессионально-педагогическое обучение и самообразование. — М.: Изд-во «Российское педагогическое агентство», 1997].
7. [Сытдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И. Алтынсарина. - Алматы: Мектеп, 1968].

ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Сәкенова А.С.
Магистрант, әл-Фараби ат. ҚазҰУ
Молдасан Қ. Ш.
пед.ғ.к, аға оқытушы, әл-Фараби ат. ҚазҰУ

Annotation

In this article, the double contribution of the poetry of the poets in the way of educating students to patriotism and its meaning is considered.

Кілт сөздер: Патриотизм, Жыраулық өнер, Тәрбие, Отансүйгіштік, Поэзия.

Жыраулар поэзиясы – дербес мемлекеттік дәрежеде өмір сүрген Қазақ хандығы атты дәуірдің әдеби мұрасы.

«Мәңгілік ел»- жыраулар поэзиясы арқылы оқушыларды патриотизмге тәрбиелеу. Мемлекетіміздің саяси тарихында қазақ халқының патриотизмі маңызды орынға ие. Өз елінің мүддесіне қызмет етуден көрінетін Отанға деген сүйіспеншілік сезімі қоғам дамуы мен ұрпақтар сабақтастығының маңызды құрамдас бөлігі болған және солай болып қала бермек.

Қазақ халқы өз ұрпағын ізгілікке, отансүйгіштікке тәрбиелеп келеді. Осы тәрбиені одан әрі жалғастыру үшін әрбір отансүйгіш азаматтардың өткен күнгі тарихты, батырларымыздың ерлік рухын білуі керек. Қазақ жастарының бойына ұлттық рухты сіңіру жақсы тәрбие беру деген сөз.

Бұл жағдайда әлемнің екінші ұстазы, ұлы ойшыл Әл-Фарабидің « Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі» - деген. Яғни барлық уақытта тәрбие бірінші орында тұратыны жайлы айтқан екен. Сондықтан да осы Әл-Фараби бабамыздың жолын ұстана отырып, біздер, яғни жас ұрпақ тәрбиелеушілер тәрбиені қалай қолға алсақ, патриоттық сезімде де дәл осындай дәрежеде, биік ұстауымыз қажет.

Міне, осы салаларды оқу-тәрбие барысында барлық жастар бойына сіңіру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Ол үшін жастарды патриоттыққа тәрбиелеу ісін мемлекеттік тұрғыда қолға алу керек. Бұл тәрбиені тек мемлекеттік тұрғыда емес, осы салаға үлес қосатын әрбір адам да еңбектенуі керек, яғни патриотизмді ояту үшін өз тарихының қойнауына көз жүгіртуі шарт.

Отансүйгіштік сезім – отансүйгіштік рухтың құнарлы мәйегі. Ол адам өзі өңген топырағы мен өскен ортасына деген құштарлығының, құрметінің деңгейін білдіреді. Елге, жерге деген сүйіспеншілік асыл қасиеттер көктен түспейді, жоқтан жаралмайды. Ол әр адамға туған топырақтан, ана сүтімен дариды.

Әр балаға өз еліне деген патриоттық рух қалыптастыру үшін, оның бай тарихына, байлығына деген жауапкершілігін сезіндіретін әрекет жүйесін жасауымыз қажет. Патриотизмді оқушылардың жүрегіне ұялатып, санасына сіңірудің бір жолы «Жыраулық поэзия» арқылы.

Асан Қайғының, Қазтуғанның, Доспамбеттің, Шалкиіздің, Жиёмбеттің, Марғасқаның, Ақтамбердінің, Тәтіқараның, Үмбетейдің, Бұқардың толғау-ларында қазақтың ата мекендері шығармалардың тақырыптық-идеялық, көркемдік-стильдік әр-түрлі ерекшеліктеріне орай жырланады. Жыраулар поэзиясындағы жер-су атауларының ішінде Алтын Орда дәуіріндегі қазақ халқының иеленген мекендері сағынышпен, қимастық сезіммен жырланады. Атап айтқанда, Еділ, Жайық, Сырдария, Қара Ертіс өзендері, Азау (Азов) теңізі, Түркістан, Ташкент қалалары, т.б. мекендер жыр арқауының негізін құрайды.

Жыраулар қазақ халқының ертеңгі болашағы, балалардың да татулықпен, бірлікпен қалыптасып өсуін жырлайды. Жастайынан ауызбіршілікпен, достықпен қалыптасып өскен жас ұрпақтың халқын баянды бақытқа жеткізгені – тарихта дәлелденген ақиқат.

Ақтамбердінің қазақтың жаңа жас буынына арналған тәрбиелік өсиетінің осындай тағылымды жақтары бүгінгі Қазақ елінің өскін ұрпақтарына үлгі-өнеге болмақ. Сондай-ақ, жыраулар шығармаларында әміршіге тікелей арнау да, мадақ өлеңдер де, болмыс туралы философиялық толғаныстар да, ізгілік пен зұлымдық, жақсы мен жаман, достық пен дұшпандық туралы толғаулар молынан. Жыраулар өз туындыларын,

толғауларын кейінгі ұрпақтарына мәңгілік мұра етіп қалдыру жолында көркемдігі жоғары поэзия тілімен, таптырмас теңеулер, жарқын метафоралар, синтаксистік және психологиялық параллельдер арқылы баяндаған. Бұл туындылардың Тәуелсіз Қазақстанның өркендеп дамуына тигізетін ықпалы орасан зор.

XV – XVIII ғасырлардағы қазақтың халық поэзиясы. Біздің дәуірімізге, негізінен, ауызша жетті. XV ғасырдың орта шенінен бастап қазақ халқының төл мәдениеті өркен жая бастады. Көне, ортақ арнадан бөлініп, қазақ халқының дербес әдебиеті қалыптасты. Жыраулар поэзиясы қазіргі Қазақстан жерін қоныстанған ежелгі тайпалар туғызған бай рухани қазынадан нәр алды, ежелгі дәстүрлерді дамыту, тың тақырыптар игеру, жаңа мазмұн қалыптастыру нәтижесінде кемелденді. Қазақ әдебиетінің ортақ арнадан оңаша жол тартқан алғашқы қадамдарының өзінен-ақ кемелдікті, көркем келісімді аңғару қиын емес. Жыраулар поэзиясы сұлулық пен сезімнің шеңберінде шектелмеген. Содан да болар, Жыраулар поэзиясында мейлінше терең танымдық ойлар буырқанып, ұдайы философиямен шендесіп жатады. Онда өмір мен болмыс, заман және адам туралы толғанады. Қоғам, дін, этика, адамгершілік, қарыз пен парыз, ерлік пен ездік, байлық пен кедейлік, о дүние мен бұ дүние жайлы сан-салалы ойлар тоғысқан философиялық туындылар Жыраулар поэзиясының терең дүниетанымдық сипатын аңғартады. Жыраулар поэзиясының алғашқы өкілдері, кезінде бүкіл Дешті Қыпшаққа даңқы кеткен Қодан Тайшы, Сыпыра жырау, Асан Қайғы, Қазтуған жыраулар жана әдебиеттің ізашарлары ғана емес, көне мұраны жалғастырушылар деп те саналады. Елге, ер-азаматқа ақылгөй болған жыраулар қазақ поэзиясының болашақта ұмтылар бағыт-бағдарын, идеялық тұғыры мен көркемдік биігін айқындап кетті. Асан Қайғы туралы аңыздар жоғай, қырғыз, қарақалпақ халықтарында да сақталған. Мұндағы деректер арасында алшақтық жоқ деуге болады. Асан Қайғы – көптеген нақыл сөздердің, филос. толғаулардың авторы. Ол ел іргесінің берік болуын армандайды. Өз өлең, толғауларында мемлекетті нығайту, елдің қорғаныс қабілетін арттыру қажетін насихаттайды. Осы орайда академик-жазушы М.Әуезов “Қазақ халқы өзінің тарихы жолында Асан есімін өктемдікке қарсылықтың символындай сезді.

Жырау қиялының байлығы, суреттеу тәсілдерінің кемелдігі мен әсемдігі сол дәуірдегі қазақ поэзиясының биік өресін, өзіндік сипатын танытады. Қазтуғанның ұлттық бояуы қанық, афоризмдерге, көркем түстерге бай толғаулары туған әдебиетіміздің таңдаулы үлгілері қатарына жатады. Жыраулар поэзиясының дамып, өркендеуіне Доспамбет пен Шалкиіз шығармалары айрықша әсер етті. Жорық жыршысы болған Доспамбет жырау (1523 ж. ө.) шығармаларынан ортағасырлық жауынгер көшпендінің ер тұлғасы, ерлік кейпі көрінеді, оның асқақ рухы, берік дәті, өмірлік мұраты танылады. Ойлы да сырлы Доспамбет толғаулары тақырыбы, мазмұны ғана емес, көркемдік ерекшеліктері тұрғысынан алғанда да соны сипатта. Доспамбет толғаулары ең алғаш 19 ғ-дың 80-жылдарынан бастап баспа бетін көре бастады. Жыраулар поэзиясының ең көрнекті өкілі – Шалкиіз жырау Тіленшіұлы (1465 – 1560). Өзінің ұзақ өмірінде Дешті Қыпшақтың төрт бұрышын түгел шарлаған, заманының бірінші ақыны боп танылып, үлкен даңққа бөленген жырау бүкіл өмірін күрес үстінде өткізеді. Өз тұсындағы әміршілердің ешқайсысының да шашбауын көтермейді, турашылдығынан танбайды. Жыраудың шағын көлемді шымыр толғауларынан көне заман таңбасы – дала тұрғынының дүниетанымы, адамдық табиғаты, мінез ерекшелігі, адамгершілік, этик. қағидалары айқын аңғарылады.

«Патриотизм» сөзі (грек тілінде – patriots – отандас, paths - отан, атамекен) Отанға деген сүйіспеншілікті, оған адалдықты, өз іс-әрекеттерімен оның мүдделеріне қызмет етуге ұмтылысты, сондай-ақ, туған жеріне, тұрақтаған мекеніне бауыр басушылықты білдіреді. Қазақ патриотизмін, отаншылдығын қалыптастыруда жыраулар поэзиясының алатын орны ерекше. Бұл жөнінде Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Тарих толқынында» атты еңбегінде былай ой түйеді: «Халық рухының ұшқыны ақындардың, сазгерлер мен айтқыш абыздардың жүрегінде тұтанып, жалындай бастады. Асан қайғы, Шалкиіз, Бұқар жырау сияқты бұл дәуірдегі ұлттың шығармашылығында шынайы қазақ руханияты қалыптасып дамыды».

Жыраулық поэзия – бойы қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен сөз өнеріміздің асыл мұрасы, дамыған ұлт әдебиетінің ғажап көркемдік белгісі. Ә. Тәжібаев: «Жырау – сөз жоқ, ақын. Ақын болмай, жұрт қадірлейтін жырау атану мүмкін емес. Ақындығы күшті жыраулардың жалынды жырлары үнемі жаңғырып, кейінгі ұрпаққа сиқын бұзбай көрікті күйінде жетіп отырады. Ал, жыраулық-ертеден келе жатқан халық поэзиясының үлкен бір дәстүрлі саласы», - деп жыраулық дәстүрді әдебиетте орны бөлек жеке сала ретінде алып қарастырады.

XV-XVIII ғасырлардағы жыраулар поэзиясы-өмірді танытушылық, философиялық-дидактикалық мағынасы мол мұра. Ақын-жыраулар өлең-жырларымен, өнегелі ісімен халыққа белсене қызмет етіп, ел ұйытқысы, тәлім-тәрбие мектебінің ұстазы бола білді.

Жыраулық өнер – Қазақ хандығының құрылуына байланысты өркендеген. ХҮІІІ ғ. қазақ халқының мәдениет тарихында ерекше орын алады. Көшпелі өмір салты жағдайында халықтың ауыз әдебиеті, жыраулық дәстүр, музыка өнері ерекше дамыған. Қазақ халқының жоңғарларға қарсы күресі, патша үкіметіне қарсы ұлт-азаттық қозғалысы сол кездегі ақын-жыраулардың өзекті тақырыбына айналды. Қазақ әдебиеті тарихында Ақтамберді Сарыұлы, Бұхар жырау Қалқаманұлы, Тәтіқара, Үмбетей Төлеуұлы сияқты көрнекті ақындары мен жыраулары ерекше орын алды.

Жыраулық поэзия – ғасырлар бойы қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен сөз өнеріміздің асыл мұрасы, дамыған ұлт әдебиетінің ғажап көркемдік белгісі. Ә. Тәжібаев: «Жырау – сөз жоқ, ақын. Ақын болмай, жұрт қадірлейтін жырау атану мүмкін емес. Ақындығы күшті жыраулардың жалынды жырлары үнемі жаңғырып, кейінгі ұрпаққа сиқын бұзбай көрікті күйінде жетіп отырады. Ал, жыраулық – ертеден келе жатқан халық поэзиясының үлкен бір дәстүрлі саласы» – деп жыраулық дәстүрді әдебиетте орны бөлек жеке сала ретінде алып қарастырады.

Жыраулар поэзиясы еліне деген ыстық сезімге толы. Олар сол еліне жалынды жырларын арнаған, халқын сол елі үшін қызмет етуге үндеген, керек болса, жанын пида етуге шақырған. Халқы үшін қан майданда шайқасқа түсіп, елін, жерін сыртқы жаудан қорғаған әйгілі халық батырларының ерліктерін де жыр еткен.

Қазтуған жыраудың бұл толғауы өзінің рухани қуатын, идеологиялық мағынасын әлі жоғалтқан жоқ. Бұл туынды өзінің елге деген, туған жерге деген патриоттық рухымен, ғасырлар бойы халықты жігерлендіріп келді.

«Өзім өлсем де, Отаным аман болса екен» – деп өз жанын да аямаған бабаларымыздың ерліктерін ұмытпай, адам бойына патриоттық сезімді қалыптастыру үшін тәрбиені отбасы мен балабақшадан бастау керектігі айқын. Сәбиді отбасында патриотизмге тәрбиелеу, ана тілін үйрету, ұлттық мінез құлық қалыптастыру, ұлттық салт-дәстүрді сақтауға баулу, шыққан ата-тегін білуді таныту – ата-ананының парызы. Ендеше, бабаларымыздың ерліктерін ары қарай жас ұрпақ есте сақтап, ананың жасы, батырдың қаны төгілген бұл даланы көзінің қарашығындай қорғап жүру жас ұрпақтың патриоттық құралы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Отансүйгіштік және азаматтық тәрбие беру: жағдайы, мәселелері және шешу жолдары Алматы 2009]
2. [Бекмағамбетов А.Ж., Әбдікәрімұлы Б. Өлкетану құндылықтары арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру мүмкіндіктері // Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. – 2007.]
3. [Сарчаева К. Оқушыларға патриоттық тәрбие беру. Сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын өткізуге байланысты әдістемелік нұсқаулар. Әдістемелік құрал. Алматы: ЖШС «Жания Полиграфия», 2003.]

4. [Ұзақбаева С.А. Қазіргі қоғам және патриоттық тәрбие. Оқу құралы. Алматы: ӨКБ «Қаз білім жабдық», 2005.]
5. [Әбдікәрімұлы Б. Бекмағамбетов А.Ж. Ә. Нұршайықов шығармаларының патриоттық тәрбие берудегі мәні. Әдістемелік құрал. Алматы. 2005.]
6. [Бекмағамбетов А.Ж. Патриотизм ұғымының мәні. // Егемен Қазақстан. 1996 ж. 27 сәуір.]
7. [Бекмағамбетов А.Ж. Батыр Н.Әбдіров ерлігі арқылы оқушыларға әскери-патриоттық тәрбие беру // Ұлт тағылымы – 2007.]
8. [Назарбек Канафияұлы. Ұлттық тәрбие толғамдары. (Ұрпақ тәрбиесі ұлт болашағы) // Қазақстан мектебі, 1997.]

ЖОО БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ: БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сулейменова Г.Ж.*, тарих ғылымдарының кандидаты,
Есенов Н.Т.*, магистрант, **Ондаган Д.Б.***, магистрант
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Annotation

Considers the importance of innovative development of higher education, including the system of the teaching the foreign languages. Emphasizes the importance of social-communicative interaction between universities and employers as one of the directions of increase of the competitiveness of Kazakh education. As a key factor in improving the quality of higher education offered: a critical mass of highly qualified scientific and pedagogical workers, including representatives of the business community, and the best students, as well as a high level of logistical support of the University.

Based on the analysis of theoretical research and educational practice revealed the contradictions that exist at different levels: socio-practical, socio-pedagogical and scientific-methodological, and considers a number of measures aimed at solving the existing problems of transition of the emerging information society to an innovation model of education. Outlines the key features of implementation of modern approaches, promising practices, innovative forms and technologies of realization of higher education, including including the system of the teaching the foreign languages.

Keywords: imodernization, factors, competitiveness, human potential, socio-communicative interaction.

Дүние жүзіндегі жаһандану мен интеграция жағдайында қажет жоғары білім беру жүйесін жаңғыртуға параттық дәуір осы саладағы көптеген проблемалардың шиеленісуіне әкелді. Сонымен қатар, олардың шешімі ықпал ететін жаңа қызмет жағдайларын жасайтын ЖОО. Ең алдымен, ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің жұмыс берушілермен өзара әрекеттесу мәселесі туралы ЖОО-ның инновациялық даму ресурсы. Бұл мәселені шешудің өзектілігі уақыт сын-тегеуріндеріне қою қажеттігіне негізделген:

1) ел экономикасының инновациялық даму жолына көшуі;
2) қоғамдық және экономикалық дамудағы зияткерлік ресурстардың негізгі фактор ретінде мәнінің өсуі,

3) халықаралық ынтымақтастықты белсенді кеңейту және жаһандық нарықтарды қалыптастыру, оның ішінде, білім беру қызметтері мен ғылымды қажетсінетін инновациялар нарығын жетілдіру;

4) жоғары оқу орындарында білім беру сапасын арттыру және бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету қажеттілігі.

Жоғары оқу орындары мен жұмыс берушілер, оның ішінде шетелдік жұмыс берушілер мынадай міндеттерге қол жеткізуге бағытталған:

1) әлемдік деңгейде жоғары білікті және бәсекеге қабілетті жаңа буын кадрларын сапалы даярлауды қамтамасыз ету;

2) инновациялық білім беру бағдарламаларын әзірлеу және әлемдік деңгейдегі құзыреттілікке ие кадрларды даярлау;

3) ғылыми және білім беру қызметінің нәтижелерін коммерцияландыру, үнемі өсіп келе жатқан өнеркәсіп салаларының талаптарына жауап беретін маман дайындау;

4) білім беруді тұрақты дамыту және ғылым, аймақтық, ұлттық және халықаралық деңгейлерін жетілдіру;

5) Қазақстан экономикасының инновациялық дамуына жедел көшу.

Қазақстанның қазіргі заманғы жоғары білімінің әлемдік экономикада бәсекеге қабілеттілігін жоғары деңгейге жеткізу жолында білім саласында көптеген ауқымды жұмыстар атқарылуда. Әлеуметтік-экономикалық, белгілі бір тарихи жағдайдағы шетелдік білім берудегі отандық жүйенің ерекшелігін анықтай отыра, шет тілін, негізінен ағылшын тілін, қазақстандықтар мойындау, өзгерген жағдайда қоршаған әлемге бейімделу [1]. Әр түрлі шет тілін қолдану оны жүзеге асыру формалары (қарым-қатынас, оқу, бейне көру, ақпаратты тыңдау) отандастардың жеке өмірі мен кәсіби қызметінің бір бөлігі. Халықаралық нақты мүмкіндіктер түрлі салалардағы шет тілін білетін кадрларға қажеттілікті анықтайды, оны маңызды бәсекелестік артықшылықтар санатына көтереді.

Стандарттардың жалпы талаптарына сәйкес ЖОО-да шет тілдік білім беру негізгі мақсаты болып табылады, білім алушының қабілетін дамыту, ауызша және жазбаша коммуникация мәселелерін шешу үшін қазақ және шет тілдеріндегі, мәдениетаралық және кәсіби өзара әрекеттесуін қадағалап отыру басты мәселелердің бірі [2]. Шет тілдік білім берудің мазмұндық негізі болып табылатын прагматикалық коммуникативтік сала, оның аясында әлеуметтік және кәсіби контекстік жағдайлар, қазіргі заманның нақты мәселелері шет тілдесуге көшуді талап етеді.

Осылайша, тұтастай алғанда, инновациялық стратегияның мәні жоғары білім беру жүйесін заман талабына сай дамыту болып табылады. Дәстүрлер мен инновацияларды, теория мен практиканы ұштастыру негізінде қазіргі заман шындығы мен қазақ қоғамының даму талаптарына сай келетіндей бәсекеге қабілетті ғылыми-білім беру ортасын қалыптасып келеді. Жоғары білім беруді жаңғыртудың стратегиялық инновациялық бағыты ретінде жоғары оқу орындары мен жұмыс берушілердің өзара іс-қимылының ерекшеліктерін қарастыра отырып, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған бірқатар қарама-қайшылықтарға назар аудару керек.

Әлемдік деңгейдегі танымал университеттердің салыстырмалы талдауы нәтижесінде бәсекеге қабілеттілікті анықтайтын фактор ретінде жоғары оқу орнының артықшылығы - жоғары білікті оқытушылардың сыни массасының болуы, оның ішінде бизнес-қауымдастық өкілдері мен үздік студенттер. [3]. Бірінші аспектке келетін болсақ, жоғары білім беру саласында да, нарықта да адам еңбегінің тапшылығы байқалады. Бір жағынан, жұмысшылардың жалпы қартаюы орын алады, ол тиісті түрде толтырылмайды, еңбек ақысының төмен деңгейі және басқаларының болуына байланысты мүмкіндіктері жедел мансаптық өседі. Екінші жағынан, жоғары білікті

кадрлардың тапшылығы көптеген жоғары оқу орындарының түлектерінің, оның ішінде болашақ педагогтардың кәсіптік даярлануларының сапасының төмендігі.

Нәтижесінде парадоксалды жағдай бар-еңбек нарығына қажет білікті мамандар кадр тапшылығын жою үшін, ең алдымен мемлекеттік тапсырыстарды орындау қажет, ал жоғары оқу орындарының көпшілігі құзыреттіліктерді өндіруге қажетті кадрларды даярламайды. Сондай-ақ, әлеуметтік-практикалық деңгейде нормативтік талап арасындағы қайшылық анықталады, жоғары оқу орындары мен жұмыс берушілер, өндірісте белсенді түрде ынталы кадрлардың болмауы кадрларды даярлаудың оқу-зерттеу бағдарламаларын жетілдіру қажеттілігін анықтайды.

Қазіргі заманда, білім беру жүйесі мүлдем жаңа шарт және мүлдем жаңа өзара әрекеттесу тәжірибесі екендігін мойындау керек. Осыған қарамастан инновациялық бағытты дамытуда іскер топтар мен білім беру мекемелерінің шоғырландырылған күш-жігеріне талпыныс жасалуда. Және бүгінгі күні алдағы жылдары болады деп болжауға негіз бар мүмкіндік беретін елеулі өзгерістер арқылы көрсетілген қарама-қайшылықтарды жеңу жолдары айқындалуда. Айта кету керек, кадрлық әлеует мәселесі біздің елімізде ғана емес, басқа елдерде де бар. Және әр жоғары оқу орны өз оқу орнына сәйкес жұмыс істеу шарттары бойынша ең оңтайлы шешім жолын таңдайды [4].

Жоғары білікті мамандардың тапшылығын жою және білім беру сапасын қазақстандық білім беру саясаты қарастырады. Келесі фактор – сапалы білім және жоғары оқу орнының бәсекеге қабілеттілігі, жоғары концентрацияға қол жеткізуде дарынды студенттер даярлау. Адами әлеуеттің сапасынан басқа, білім беруді дамытудың инновациялық стратегиясын іске асырудың табыстылығы оқу орындарының материалдық ресурстарымен жоғары қамтамасыз етілуі. Тәжірибе мен даму бағдарламаларын талдау бір қатар қазақстандық жоғары оқу орындарының ақпараттық – техникалық базасының толық ғылыми-зерттеуге және академиялық қызметті жүргізуге мүмкіндік бермейді, бірақ шығындар көлемі бұл бағыттардың бірі болып табылады. Жеке мәселе: ЖОО оқулықтарының болуы және сапасы, заманауи электрондық мультимедиялық және басқалары.

Бүгінде жоғары оқу орындарының материалдық-техникалық жабдықтарды бірлесіп пайдалану нұсқаларын белсенді әзірлеу және игеру жүріп жатыр, инновациялық-технологиялық зерттеулер жүргізу үшін әлемнің жетекші ғылыми-білім беру орталықтарымен байланыс болуы және инновациялық инфрақұрылым талапқа сай болуы қажет. Осы мақсатта ынтымақтастықта оқытуды электронды интернационализациялау, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету жиынтықтарын серіктес кәсіпорындармен құру, жаңа технологияларды сынақтан өткізуге және игеруге арналған эксперименттік алдыңғы қатарлы технологиялар мен болашақ перспективасымен оқытуды басқа жоғары оқу орындары мен ұйымдарда енгізу; бағалау қаражаты қорына бекітілген жоғары білім, жаңа талаптарға сай білім беру процесін жабдықтау (шетел тілдерін оқытуға арналған лингафондық кабинеттердің және аудиториялардың болуы студенттердің өзіндік жұмыстары үшін, мультимедиялық жабдықтар, электрондық оқыту құралдары және т. б.) сапаы түрде жүргізілгені абзал.

Әлеуметтік өзара әрекеттесудің ерекшеліктерін ескере отырып, жаңа ақпараттың таралуымен бірге пайда болған коммуникацияның жаңа түрлері мен тетіктері және телекоммуникациялық технологиялармен қызметтер туралы айтуға болады. Қазіргі заманғы коммуникативтік қарым-қатынастар олардың жылдамдығы, өзгергіштігі, қарқындылығы, нәтижесінде өзгерістер адамдардың бұрынғы дүниетанымдық, мінез-құлық, коммуникативті және басқа да психикалық модельдері. [5].

Жоғары білімнің өзектілігі білім беруді енгізу болып табылады, оқытушылардың өзара әрекеттесу процесі ЖОО мен жұмыс берушілердің жобалық оқыту әдісі. Өзін-өзі жоспарлау және іске асыру әлеуметтік-коммуникативтік өзара іс-қимыл қызметі төмендегідей жобалауға мүмкіндіктер:

- 1) пәнаралық байланыстарды іске асыру;

2) әлеуметтік, ғылыми-зерттеу, кәсіптік білім беруді дамыту; және жалпы мәдени, оның ішінде, мәдениетаралық және шет тілдік коммуникативтік құзыреттіліктер; Тәуелсіздік, белсенділік, шығармашылық сияқты жеке қасиеттер, жауапкершілік;

3) жоғары білім берудегі прагматикалық әсер және жоюдағы ресми сипаты;

4) практикалық мақсаттарға жету үшін әлеуметтік өзара әрекеттесуді ынталандыратын ұлттық және халықаралық жобалар шеңберіндегі нәтижелер;

5) білім беру процесінің функционалдық міндеттерін өзгертетін субъектілері (оқытушы мен студент);

6) табиғи түпнұсқалық мән-мәтінге барынша жақындатылған оқыту жағдайларын жасау;

7) әлеуметтік құбылыс ретінде шет тілін оқытуға мүмкіндік беру [6].

Жоғары білім моделінің өзгеруіне байланысты әдіснамалық негіз де өзгереді. Қазіргі парадигма, эволюциялық-синергетикалық тәсілге сүйене отырып, синергетикалық дүниетанымның қалыптасу заңдылықтарына назар аударылу қажет. Білім алушының өзін-өзі ұйымдастыруы өте маңызды, себебі адам мен әлемнің "бейнесін" қалыптастыру жеке бастаманы қажет етеді. Білім беру процесінің белсенді қатысушыларының бірі бола отырып, студент зерттелетін тілдің көмегімен әлеуметтік өмірге және шешім қабылдау тәжірибесіне ие болады. Білім беру саласына инновацияларды енгізу серпіні туралы мәселені қозғаған жөн. Қорытындылай келе, білім берудегі инновациялық стратегияны жүзеге асырудың ерекшеліктерін зерттеу үшін қоғамның талабымен сәйкестендіру- басты мәселелердің бірі.

Әдебиет тізімі:

1. [Бобыкина И.А. Формирование культуры лингвосообразования при обучении иностранному языку в высшей школе: концепция и методика. Энциклопедия. – 2017 - с. 15].

2. [Государственная программа Республики Казахстан «Развитие образования» на 2013-2020 годы // [Электронный ресурс]: минобрнауки.рк].

3. [Жетесова Г.С., Ерахтина И.И. Тенденции развития мировой образовательной системы // Современные проблемы науки и образования. 2018. №5 // [Электронный ресурс]: <http://scienceducation.ru/ru/article>].

4. [Лазаревич А.А. На пути к информационному обществу: опыт Европейского союза, проблемы государственного управления процессом модернизации: материалы междунар. научно-практ. конф.-2015: 22 с].

5. [Лазаревич А.А. Постиндустриальный человек: трансформация сознания и ментальной активности // [Электронный ресурс]: <http://pandia.ru>].

6. [Система образования в Казахстане: 2011- 2016 // [Электронный ресурс]: <http://wciom.ru>].

ТАБЫС ЖАҒДАЯТЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Абжанова Сабила Сарсенбаевна

*PhD докторант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Annotation:

This article discusses the formation of educational motivation in younger schoolchildren based on the situation of success. It is assumed that methods that cause a situation of success cause motivation to learn, increase students' interest in classes, and should also arouse interest in classes using various methods, not one motive. It is noted that if there is a steady interest, the process of developing his cognitive functions and life skills is greatly facilitated, interests, tasks and goals play a key role in the system of motivational factors.

The main task of the teacher is to give students knowledge that meets the requirements of modern life and adapt them to this life. The formation of educational motivation in the learning process stimulates the interest of students in the subject, teaches them independent search, the development of a culture of speech, the free expression of their thoughts, the ability to negotiate with each other. A teacher who strives to productively organize any educational process, first of all, seeks to use various methods and techniques in order to increase motivation, i.e. students' interest in it, seeks to look for its foundations, roots.

Keywords: student, teacher, motivation, method, interest.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту» делінген[1]. Демек, табыс жағдаяты негізінде бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыру, түрлі әдістер арқылы баланың оқуға деген қызығушылығын арттыру мәселесі туындап отыр.

ҚР Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының «Жалпы орта білім беру деңгейінің нәтижесі ретіндегі кең ауқымды дағдылар білім алушыларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды өзіне үйлесімді үйлестіруге, кез келген өмірлік жағдайларда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсетуге, сондай-ақ оқу және қолданбалы тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді» делінген[2].

Оқытушының негізгі міндеті – білім алушыларға қазіргі өскелең өмір талабына сай білім беру және оларды осы өмірге бейімдеу. Ол оқу процесінде оқу мотивациясын қалыптастыру білім алушылардың пәнге қызығуын аттырады, олардың өздігінен ізденуіне, сөйлеу мәдениетін дамытуға, өз ойын еркін жеткізуге, өзара пікір таластыра білуге үйретеді.

Алғаш рет «мотивация» сөзін А.Шопентауэр «жеткілікті себептердің төрт қағидасы» мақаласында қолданған. Содан кейін бұл термин адам мен жануарлардың мінез-құлқының себептерін түсіндіру үшін психологиялық күнделікті өмірге мықтап кірді. Оның пікірінше, «мотивация-бұл ішкі жағынан көрінетін себеп» [3,22 б]. Г.М. Кожаспирова «мотивация-бұл адамның іс-әрекетінің мазмұнын, бағытын және сипатын, оның мінез-құлқын анықтайтын тұрақты мотивтердің жиынтығы» деп түсідіреді. [4, 198 б.].

Бұл жөнінде Е.А.Ильин былай деп жазады: «Мотивтендіру мақсаттың пайда болуына байланысты. Адамды әрекетке итермелеуге тек мақсат қою арқылы талаптандыруға болады»[5,176]. Оқу іс-әрекетінің ішкі түрткісі, дәлірек айтқанда мотивінің қалыптасуына ықпалын тигізетін факторлардың бірі оқушы үшін оқудың мәні. Оқушылардың оқудың мәнін саналы түсінуі олардың оқу іс-әрекетіне ұмтылысының тууына жағдай жасайды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдағаннан кейін, бұл барлық мұғалімдер мен мектеп білімінің барлық кезеңдерінде жүйелі түрде жүзеге асырылатын

оқу іс-әрекетін дәйекті дамыту, бұл оқу іс-әрекетінің ішкі сипаттамасы ретінде оқу мотивтері мен танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруға түбегейлі маңызды қадам жасауға көмектеседі деп қорытынды жасауға болады. Оқушылардың мотивациясын басқарудың маңызды жолы психологиялық негізделген және заманауи психологиялық идеяларға сәйкес келетін оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы жатыр.

Зерттеудің әдіснамалық негіздері. Қазіргі білім беру жүйесінде ең өткір мәселенің бірі оқытудың тиімділігін арттыру болып табылады. Әрбір ұстаз өз оқушыларының қызығушылықпен және ықыласпен сабаққа баруын, «жақсы» және «өте жақсы» оқығандарын қалайды. Өкінішке орай, бұл әрдайым олай бола бермейді. «Ол оқығысы келмейді», «Ол жақсы оқи алады, бірақ сабаққа деген ынтасы жоқ» деген сөздерді жиі естиміз. Мұндай жағдайларда біз оқушының оқуға деген ынтасының болмауын байқаймыз. Оқу мотивациясын қалыптастыру-бұл тұлғаны дамыту және тәрбиелеу мәселелерін шешу.

Оқу мотивациясы-бұл оқу іс-әрекетін жүзеге асыруға бағытталған күш-жігерді бағыттау және қолдайтын процесс. Бұл олардың мотивтерінен, мақсаттарынан, сәтсіздіктерге реакцияларынан және оқушының жаңа білім алу қажеттіліктерінен тұратын күрделі жүйе. Оқушылардың ынтасы олардың табыстылығына, білім деңгейіне, өмір бойы оқуға деген ықыласына байланысты.

Оқу мотивациясы келесі компоненттерден тұрады:

- білім алушының оң көзқарасы;
- нақты мақсат, оған ұмтылу керек;
- мақсатқа жету себептері;
- өз мақсатына жету бойынша табандылық.

Сабақты бастамастан бұрын баланың көңіл күйін көтеру мақсатында парталарды ерекше түрде ретке келтіру; балаларды топтарға бөлу; қарапайым стандартты сабақты қызықты ойынға айналдыру арқылы бастауға болады. Мұғалім бастауыш сынып оқушыларына мақсатты таңдауға көмектесуі керек, өйткені бастауыш мектепте олар әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастырудың төмен деңгейіне ие. Балалар не нәрсеге ұмтылу керектігін нақты және нақты түсінуі керек.

Мотивацияның маңызды компоненттерінің бірі – «сәтсіздікке реакция» болып табылады. Өйткені бала сабақты немесе кез келген жағдайды дұрыс жасамай, сәтсіздікке душар болған кезде ешқашан ұрып-соғуға, итеруге болмайды. Керісінше, осы жағдайдан шығудың жолын табуға тырысуы керек. Ал, жұмысты сәтті орындап отырған оқушыны мақтауға міндетті. және егер ол сәтті болса, оны мақтауға міндетті. Егер мұғалім баланы кез келген жағдайда ситуациядан шығуға қол ұшын бермесе, баланың сабаққа деген ынтасы жоғалады. Егер баланың оқуға деген ынтасы болмаса, мұғалім не істеуі керек?

Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде мотивацияны арттырудың әртүрлі формалары, әдістері мен тәсілдерін қолдану арқылы балалардың сабаққа деген ынта жігерін арттыруға, жаңа білім ашуына жол береді. Сабақта оқушы тиімді таным процесіне бейімделуі керек, оған жеке қызығушылық танытуы керек, не үшін істейтінін түсінуі керек. Оқытудың осы мотивтері пайда болмай, танымның оқу іс-әрекетін ынталандырмай оң нәтиже бере алмайды. Қажетті нәтижеге жету үшін танымдық мотивтерді дамытудың әртүрлі әдістерін қолдану керек.

1. *Әңгімелеу арқылы оқу іс-әрекетін ынталандыру.* Сабақтың басында мұғалім сабақта қарастырылатын сұрақтар шеңберін анықтайды. Бұл ретте оқушылардың тәжірибесі негізделіп, қызықты мысалдар келтіріледі. Мұғалім тақырыптың практикалық мағынасын көрсетеді.

2. *Проблемалық жағдай жасау арқылы оқу іс-әрекетін ынталандыру.* Мұғалім қиын проблемалық жағдайлы тапсырманы ұсынады, ал оны шешуге балалардың білімі жетіңкіремейді.

3. «*Ми шабуылы*» әдісін қолдана отырып, оқу іс-әрекетін ынталандыру. Бұл әдіс белгілі бір күрделі мәселені шешу үшін ұжымдық шығармашылық жұмыстан тұрады. Барлық оқушыларды шындықты табу бойынша бірлескен жұмыс біріктіреді.

4. «*Аяқталмаған тапсырма*» орындау арқылы оқу іс-әрекетін ынталандыру. Оқушыларға аяқталмаған сөйлемдері бар парақтар таратылады және әркім оларды өз бетінше аяқтауы керек екенін түсіндіреді. Бұл ұсыныстар сабақтың тақырыбына қатысты, ал оқушылар өз ойларын білдіру үшін жеткілікті білім мен жеке тәжірибеге ие. Жұмыс аяқталғаннан кейін мәлімдемелер оқылады. Сабақтың кез-келген сәтінде оқушылар жолдастың жауабын талқылауға дайын болуы керек немесе одан сөйлемнің аяқталу нұсқасын дәлелдеуді сұрауы керек.

5. *Үйде көрнекі құралдарды жасау арқылы оқу іс-әрекетін ынталандыру.* Тақырыпты зерттеудің басында студенттер өздері жасай алатын көрнекі құралдардың тізімін алады. Осы немесе басқа табиғи құбылысты түсіндіретін қолдан жасалған құрылғылар, модельдер, сызбалар, оқулықта сипатталған ежелгі қоныстардың карталары оқушылар сабақта «олар ұсынған оқу құралдарын құру идеясы мен ерекшеліктерін» түсіндіріп көрсетеді. Сыныпта үйден жасалып келген көрнекі құралдардың көрмесін жасау арқылы оқушыларға сыныптастарының шығармашылық жетістіктерімен танысуға мүмкіндік береді. Мұндай көрнекі құралдарды сабақта қолдану оқуға деген қызығушылықты арттырады, зерттеу дағдыларын дамытады, педагогикалық жұмыстың өнімділігін арттырады, сабақты қызығушылық элементтерімен толтырады, оқушылардың сабақтағы оқиғаларға қатысу сезімін тудырады.

6. *Табыс жағдаятын құру арқылы оқу іс-әрекетін ынталандыру.* Бұл бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын қалыптастыру мен сақтаудың тиімді әдісі. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, табыс жағдаяты -бұл жеке тұлғаның да, тұтастай алғанда ұжымның да қызметінде айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін жағдайлардың мақсатты, ұйымдасқан үйлесімі.

Мұғалім қызметінің басты мақсаты - әр оқушыға табыс жағдаятын жасау. Мұнда **«табыс»** және **«табыс жағдаяты»** ұғымдарын бөлу маңызды. Жағдаят — бұл сәттілікті қамтамасыз ететін жағдайлардың жиынтығы, ал табыстың өзі осындай жағдайдың нәтижесі. Жағдаят-бұл мұғалім ұйымдастыра алатын нәрсе яғни, қуаныш. Ал, сәттілік тәжірибесі-бұл субъективті нәрсе, ол көбінесе сыртқы көріністе жасырылады. Мұғалімнің міндеті-әр оқушыға жетістік қуанышын сыйлай отырып, өз мүмкіндіктерін түсінуге, өзіне сенуге мүмкіндік беру.

Оқуға деген қызығушылығын дамыту сабақтан тыс уақытта да болуы керек. Сабақтан тыс іс-шаралар сабақтарында негізгі пәндерді оқытуда қолданылатын бірдей әдістерді мен тәсілдерді қолдануға болмайды.

Сабақтан тыс іс — шаралар-бұл оқушылардың бос уақытта бойындағы бар басқа да өнерін көрсетуге арнайы ұйымдастырылатын іс-шаралар. Бұндай іс-шараға бәрінің де қатысуан міндеттеуге болмайды. Бұндай іс-шаралардың тағы бір жақсы жағы таңдау еркіндігі берілгендіктен баланың бойында қызығушылық мотивациясы оянады. Оқушы сабақтан тыс жұмыстарға келгенде, ол өзінің жеке қалауын ашады, яғни баланың оң мотивациясы пайда бола бастайды.

Бастауыш сынып оқушылары үшін сабақтан тыс іс — шаралар-бұл қарапайым сабақ үйрете алмайтын нәрсені үйрену мүмкіндігі; бұл нақты әлемді түсіну, бұл жаңа іс-әрекетте өзін іздеу. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың әртүрлі әдістері, әдістері мен формалары балалардың тиімділігін арттырады, стресстік жағдайларды жеңілдетуге, қоғамға үйлесімді қосылуға және сәйкесінше оқытудың тиімділігіне ықпал етеді.

Сабақ барысында оқушылардың барлық сұрақтарына жауап беру мүмкін емес, ал сабақтан тыс іс-шаралар баланың білім іздеудегі белсенділігін арттыратын оқу іс-әрекетімен байланысты тиімді құрал ретінде қызмет етеді.

Оқу іс-әрекетінің мотивациясын қалыптастыруда бағалау үлкен мәнге ие. Бала мектеп табалдырығын аттап келген сәттен бастап, мұғалімдер көбінесе ынталандыру құралы, оқушыны белсенді жұмысқа ынталандыру құралы ретінде белгіні қолданады. Бұл жағдайда белгі оның қызметінің шынайы құндылығын жасырады. Оқушылардың танымдық қажеттілігі мен қызығушылығымен қамтамасыз етілмеген, оның сыртқы атрибуттарына, бағалауға бағытталған іс-әрекеті жеткіліксіз тиімді бола бастайды. Бұл көптеген бастауыш сынып оқушылары үшін белгі ынталандырушы рөл атқармайтындығына әкеледі, содан кейін оқу жұмысының өзі олар үшін барлық құндылықты жоғалтады.

Оқу іс-әрекетінің оң тұрақты мотивациясын қалыптастыру үшін оқушының жұмысын бағалаудағы ең бастысы-бұл жұмысты сапалы талдау, барлық жағымды жақтарды атап көрсету, оқу материалын игерудегі ілгерілеу және кемшіліктердің себептерін анықтау. Бұл сапалы талдау балаларда жұмыстың өзін-өзі бағалауы, оның рефлексиясын қалыптастыруға бағытталуы керек. Баллдық белгі мұғалімнің бағалау қызметінде екінші орынға ие болуы керек. Әсіресе, ағымдағы есепте қанағаттанарлықсыз белгілерді мұқият пайдалану керек, ал оқытудың басында мүлдем қолданбаған дұрыс. Оның орнына, сіз жай ғана жұмыста жіберген қателіктерді көрсетіп, оның шешімін тиімді тәсілмен түсіндіргеніңіз абзал.

Сабақтарда компьютерлік техниканы қолдану сабақты дәстүрлі емес, жарқын, қанық етуге мүмкіндік береді. Мұндай сабақтар сонымен қатар пәндердің байланысын көрсетуге, теориялық білімді практикада қолдануға үйретуге, компьютерде жұмыс істеу дағдыларын дамытуға, оқушылардың ақыл-ой белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл мотивациялық мақсатқа қол жеткізеді-тақырыпты зерттеуге деген қызығушылықты оятады және оның нақты өмірдегі қажеттілігін көрсетеді.

Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану оқушылардың ынтасын арттырудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Көбінесе біз жаңа тақырыпты зерттеу сабақтарына арналған ең жарқын материалды табуға тырысамыз. Егер бала тақырыпқа қызығушылық танытса, бұл келесі сабақтарға да қызығушылық ынтасы ашылады деген сөз. Сондықтан әр сабақта оқушының пәнге деген қызығушылығын ашу керек.

Яғни, бастауыш сынып оқушыларының сабаққа деген қызығушылығын арттырып, мотивациясын оятқыңыз келсе, пәніңізге бар зейінін салып тыңдасын десеңіз ең алдымен бастауыш сынып мұғалімі аталған түрлі әдістерді пайдаланып, өздері қызықтыратын көп дүниені ойлап тауып, сабаққа барынша жоғары деңгейде келуі қажет. Білімнің негізі бастауышта екенін жиі жадынан шығармаған абзал.

Зерттеудің нәтижелері және талқылануы. Оқу мотивациясы мәселесіне зерттеу тәсілдерін талдау барысында оқу мотивтерін қалыптастырудың келесі логикасын жасауға мынадай мүмкіндіктер берілді. Жұмыс үш блоктың болуын, олардың әрқайсысының өзіндік компоненттері мен байланыстары бар және өзінің қызмет түрін ұсынылады (мотивациялық-мақсатты, ұйымдастырушылық, қорытынды). Әрбір жаңа блок алдыңғы блоктың негізінде пайда болады және осы кезеңде басымдыққа, басқарушыға және басқаларға бағынады. Оқу жағдайына байланысты бір блок екіншісіне еніп немесе толықтыра алады.

Мотивациялық-мақсатты блоктың негізгі міндеті – оқушылардың тапсырманы сәтті орындауға бейімдеу. Ұйымдастырушылық блок оқу іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған, ол оқу міндетін (проблемасын) өз бетінше бөліп алу және оқу іс-әрекетінің жаңа тәсілдерін, өзінің оқу іс-әрекетін өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау әдістерін игеру қабілетімен сипатталады. Қорытынды кезең-оқушының жұмысында диагноз қою, болашаққа болжамдарды анықтау.

Бастысы – бұл сәттілікті қамтамасыз ететін жағдайлардың жиынтығы, ал сәттіліктің өзі – осындай жағдайдың нәтижесі, сәттілік жағдайы-бұл баланың іс-әрекетінде маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін, жағымды

эмоционалды, психологиялық тәжірибелермен бірге жүретін мақсатты, арнайы ұйымдастырылған жағдайлар жиынтығы.

Бұл бастауыш сынып оқушыларының психоэмоционалды жағдайы олардың физиологиялық жағдайына әсер етеді, содан кейін жетістік жағдайын құру, біздің пікірімізше, оқушылардың денсаулығын сақтаудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Тұлғаға бағытталған білім беру идеяларына сүйене отырып, белсенділік әдісі технологиясының бейімделген нұсқасын жүзеге асырылды, онда ассимиляцияның нәтижесі өзіндік құрылымы бар және оқу жағдайы, оқу міндеті, оқу әрекеттері, бақылау әрекеттері сияқты компоненттерден тұратын арнайы оқу әрекетін қалыптастыру және бағалау болып табылады. Оқушыларға көмек көрсетудің мазмұны мен сипатын анықтау кезінде сараланған тәсілдер қолданылды. Қарастырып отырған мәселе бойынша жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, жеке айырмашылықтарға байланысты бастауыш сынып оқушылары ұсынылған жағдайларға әр түрлі жауап алынды. Оқушылардың кейбір топтары үшін табыс жетістігі бірнеше рет қайталанатын. Табыс жағдаятын кезең-кезеңмен, циклдер тізбегі түрінде оқу іс-әрекетінде жасау керек деп санаймыз. Оқу-танымдық іс-әрекетті ынталандырудың жеке компоненттерін қалыптастыруға бағытталған белгілі бір сәттілік жағдайлары әр кезеңге сәйкес келуі керек.

Жоғарыда атылған, көрестілген идеялардың негізінде табыс жағдаяты арқылы оқыту жас оқушының мотивациясын дамытудың тиімді құралына айналады:

- * оқу процесінің барлық кезеңдерінде ұйымдастырылады;
- * әр кезеңде тұрған оқу және тәрбие міндеттерін қиындатады;
- * оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылады, бұл нақты оқушымен жұмыста әдістер мен құралдарды таңдауда көрініс табады;
- * іс-әрекет субъектінде жағымды эмоциялар қалыптастырады → мұғалім ұсынған қиындықтарды жеңуден туындаған сәттілік сезімі → қуаныш эмоциясы, оқу міндеттерін шешу процесінде интеллектуалды Өрлеу → оқушылардың өздері таңдаған қиындықтарды жеңуден туындаған қанағаттану → жеңу жағдайларында өздерінің білімі мен дағдыларының жеткіліксіз деңгейін түсіну → өзін-өзі тәрбиелеудің тұрақты қажеттілігін қалыптастыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы
2. ҚР Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с. https://bookap.info/book/ilin_motivatsiya_i_motivy/g117.shtml
4. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. - Москва: ИКЦ «МарТ», 2005. – 88 с. <https://refdb.ru/look/1940555-pall.html>
5. Ильин Е.А. Мотивация и мотивы. Москва: 2000. - С. 18.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ҚОҒАМҒА БЕЙІМДЕУДІҢ БАҒЫТТАРЫ (ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚҰЖАТТАРЫ МЫСАЛЫНДА)

Альчимбаева А.Б

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ аға оқытушысы, п.ғ.к.

Кәдіржан Г. Е.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 4 курс студенті
Саманова Д.Б.
Құрманғазы атындағы Қазақ Ұлттық
консерваториясының аға оқытушысы, п.ғ.магистрі

Балаға қуаныш сыйлай отырып, оқыта тәрбиелеуге міндеттіміз.

Е.А. Аркин

Кілттік сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, дамуында ауытқушылығы бар балалар, бала, әлеуметтік қорғау

Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік өмірге бейімделу мәселесі бүкіл әлемде өзекті болып табылады. Шешілуі қажет негізгі міндет – интеллектуалдық дамуында ауытқуы бар балаларды қоғамның толыққанды мүшесі болып, басқа балалармен қарым-қатынас жасай алатындай қалыптасқан әлеуметтік ортада тәрбиелеу. Мұндай ерекше балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу саласында әлеуметтік педагогтар мен ата-аналардың орны айтарлықтай басым болып есептеледі. Жалпы алғанда, мүмкіндігі шектеулі балалар дегеніміз дамуында физикалық және психикалық уақытша немесе тұрақты ауытқушылықтары бар және оқыту мен тәрбиелеудің арнайы жағдайына мұқтаж балалар десек болады.

Қазіргі кезде елімізде даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту, тәрбиелеу, қоғамға кіріктіру мен әлеуметтік бейімделуіне қолдау көрсету жұмыстары қарқынды даму үстінде. Оған дәлел елімізде қабылданып жатқан заңнамалар құжаттар.

Әлеуметтік бейімделу мәселесі адамзаттың бүкіл тарихи даму жолында бірге жүреді. Экономикалық дағдарыс кезеңдері, қоғамдық-саяси сілкіністер, табиғи апаттар адамның әлеуметтік бейімделуін айтарлықтай қиындатады. Ерекше балалар үшін әлеуметтік бейімделу жағынан ең мәселелі топтардың бірі десек болады. Себебі, дағдарыс кезінде әрбір бала зардап шегетіні анық. Осыған байланысты балалардың бейімделу қабілеттері төмендей бастайды: атап айтқанда, физикалық және психикалық денсаулығының нашарлауы, әлеуметтік тәжірибесінің шектеулілігінен. Л.С.Выготский: «Дамуында ауытқушылығы бар баланы динамикалық зерттеу жетіспеушіліктің деңгейі мен ауырлығын анықтаумен шектелмейді, дегенмен міндетті түрде орын басатын, ыңғайлайтын, бірқалыпты даму және іс-әрекет үрдісінде орын толықтыру есебін қосу керек» деп есептейді [1].

Ал елімізде ҚР президенті Қ.Қ.Тоқаев Қоғамдық сенім ұлттық кеңесінің екінші отырысында мүгедектерді қолдау мен жұмысқа орналастырудың тиімді жүйесін енгізу тапсырған болатын. Осыған орай Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасының "мүгедектігі бар адамдардың экономикалық белсенділігі үшін мүмкіндіктер жасау" жобалық кеңсесінің басшылығымен Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасымен бірлесіп, мүгедектерді жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудің 26 негізгі шараларын қарастыратын «Мүмкіндігі шектеулі жандардың экономикалық белсенділігін арттыруға мүмкіндіктер беру» жобасы қолға алынған. Жоба іске асырудың жол картасы оңалту, бизнесті қолдау, мүмкіндігі шектеулі жандардың ақпараттық технологияларға қолжетімділігін арттыру, кәсіпорындардағы жарақаттануды азайту және т.б. мәселелерді қамтиды[2].

Осы тұрғыда 1991 жылдан бастап Ресейде «Мүмкіндігі шектеулі балаларды интеграциялау» жобасын іске асыру басталғанын айта кеткен жөн. Жобаның нәтижесінде он бір аймақта мүмкіндігі шектеулі балаларды интеграциялап оқытудың экспериментальды алаңдары құрылды. Бұл елде мүгедек балаларды оқытудың инклюзивті

білім беруден басқа да нұсқалары бар: арнайы мектептер мен интернаттар, коррекциялық мектептер, интернат-үйлер, үйден оқыту және қашықтықтан оқыту [3]. ТМД-ның басқа елдерінде және Балалар мен жастардың тыныс-тіршілігі мен денсаулықтарындағы шектеулер қызметінің халықаралықжіктелімінде (БЖ ХКЖ) мүгедектігі бар балаларға қатысты пайдаланылатынанықтамаларға шолу жасап өтсек:

Мемлекеттер	Заңнамалық құжаттар	Мазмұндық сипаты
Өзбекстан	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Бала құқықтарына берілген кепілдіктер туралы» заңы /2012 жылы / 2. «Өзбекстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы»заңы <ul style="list-style-type: none"> ▪ /2013жылы/ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Физикалық, ақыл-ой, сенсорлық (сезімдік) және (немесе) психикалық бұзылыстар салдарынан тыныс-тіршілігінің шектелуімен байланысты әлеуметтік көмекке, қорғауға мұқтаж және белгіленген тәртіпте мүгедектігі бар болып танылған бала категориялары жатады. Заңда тәртіпте мүгедектігі бар бала болып танылған және әлеуметтік көмекке, қорғауға мұқтаж адам деп белгіленген. Сонымен қатар «адамның тыныс-тіршілігінің шектелуі – адамның өзіне-өзі қызмет көрсету, өздігінен қозғалу, бағдар ұстау, қарым-қатынас жасау, араласу, өз мінез-құлқына бақылау жасау, сондай-ақ оқумен және еңбек қызметімен айналысу қабілеттерін немесе мүмкіндіктерін толық не ішінара жоғалту» екенін анықтайды.
Түркіменстан	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Халықты әлеуметтік қорғау туралы» кодексі 2. «Халықтың денсаулығын қорғау туралы» Заң 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кодекске сәйкес, мүгедектігі бар бала – «физикалық, психикалық, интеллектуалдық денсаулығының немесе сезім органдарының ұзақ уақытқа созылған бұзылыстары бар, соның салдарынан қоғам өміріне толымды әрі тиімді қатысу үшін мүмкіндіктері шектелген адам». 2. Заңға сәйкес, мүгедектігі бар балалар«физикалық және психологиялық даму кемістіктері бар, сондай-ақ денсаулығында тұрақтыбұзылыстары бар балалар» ретінде анықталады. Сөйтіп, «Білім беру туралы» Заң

		<p>мүгедектігі бар балаларды «денсаулығы шектеулі, яғни мүгедектіктің физикалық және психологиялық нысандары бар азаматтар» ретінде анықтайды.</p>
Қырғызстан	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Денсаулықтарының мүмкіндіктері шектеулі адамдардың құқықтары мен кепілдіктері туралы» Заңы 2. Балалар туралы кодекс (2012 ж. жаңа нұсқасы) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Қырғыз Республикасы жуықта «мүгедек» сөзін «денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі адам» сөзіне сілтеме жасай отырып, ауыстырды. Заңнамалық нормалар терминологиялар мен анықтамаларда көптеген нұсқаларды пайдаланады. 2. Балалар туралы кодекс мүгедектігі бар балаларды «денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі» балалар ретінде анықтайды – «физикалық және (немесе) психикалық кемшіліктерінің салдарынан тыныс-тіршілігінің шектелуіне алып келетін аурулармен, жарақаттардың немесе кемістіктердің салдарларымен байланысты денсаулығының бұзылыстары бар және оларды әлеуметтік қорғау қажеттілігін тудыратын балалар деп белгіленген.
Тәжікстан	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заң <ul style="list-style-type: none"> ▪ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Заңда денсаулығының нашарлауына және организм функцияларының төмендеуіне байланысты адамның өмірлікті тыныс-тіршілігінің шектелу деңгейі» деп анықтайды; мүгедек – «адамның күнделікті қызметін шектейтін аурудың, жарақаттың, физикалық немесе ақыл-ой шектеулерінің салдарынан оның денесінің қызметін әлсірететін және адамды әлеуметтік қорғаудағы мұқтаждыққа алып келетін, денсаулығында айтарлықтай қиындықтары бар адам; мүгедектігі бар бала – он сегіз жасқа толмаған мүмкіндіктері шектеулі бала»
Қазақстан	«Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді	<ul style="list-style-type: none"> ▪ мүгедектігі бар баланы «тіршілік-тынысының шектелуіне және оны

	<p>әлеуметтік қорғау туралы» Заң (2005 жылғы)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, ▪ кемістіктерден организм функциялары тұрақты ▪ бұзылып, денсаулығы бұзылған адам» ретінде ▪ анықтайды. Бұдан бөлек, осы заң мүгедектігі бар ▪ балаға «тіршілік-тынысының шектелуіне және оны ▪ әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын ▪ аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организм функциялары ▪ тұрақты бұзылып, денсаулығы бұзылған он сегіз ▪ жасқа толмаған адам» деп анықтама береді.
--	---	---

1-кесте. Мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты заңнамалық құжаттар және олардың мазмұндық сипаты. (бірқатар мемлекеттер мысалында)

Қазақстанда кемтар балалардың құқықтары, олардың ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің құқықтары мен міндеттеріне тоқталсақ.

«КЕМТАР БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ, ОЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫНЫҢ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ЗАҢДЫ ӨКІЛДЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ» туралы заңның 15 бабына сәйкес кемтар балалардың құқықтары нақтыланған:

1. Кемтар балалардың:

1)әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепілдікті түрде тегін алуға;

2)денсаулық сақтау субъектілерінде, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда немесе медициналық-әлеуметтік сараптама бөлімдерінде Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен тегін зерттеп-қаралуға және тегін медициналық көмек алуға;

3) дене немесе психикалық кемістіктері байқалған сәттен бастап, оның көріну дәрежесіне қарамастан, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қорытындысына сәйкес тегін медициналық-психологиялық-педагогикалық түзеуге;

4)медициналық айғақтамалары бойынша Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен протез-ортопедия бұйымдарымен және аяқ киіммен, арнайы қарпі бар баспа басылымдарымен, дыбыс күшейткіш аппаратурамен және сигнал бергіш құралдармен, компенсаторлық техникалық құралдармен тегін қамтамасыз етілуге;

5)психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымдарында немесе мемлекеттік білім беру ұйымдарында тегін мектепалды және жалпы орта білім алуға;

б)мемлекеттік білім беру ұйымдарында мемлекеттік білім беру бағдарламалары шегінде конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары білім алуға;

7)оқу бітіргеннен кейін алған біліміне және (немесе) кәсіби даярлығына сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалатын тәртіппен жұмысқа орналасуға;

8)денсаулық сақтау ұйымдарында бірінші кезекте қызмет көрсетілуіне құқығы бар [4].

Жоғарыда аталған ақпараттарға сүйенетін болсақ, «мүгедек» сөзін бірқатар мемлекет «мүмкіндігі шектеулі» ұғымына алмастырғанын байқаймыз. Бұл нені білдіреді? Бірінші кезекте, балаға мүгедек ретінде емес, адам ретінде қарауды және қабылдауды қоғамға үйрету. Мүгедек ұғымын екінші орынға қоюды жоспарға қойып отыр. Себебі, олар өздерін ерекше немесе қоғамнан тысқары жүретін адам ретінде сезінбеулері керек. Қарапайым балалармен тілтабысып, ойнай алатындарын сезінулері үшін дамытушылық және психотүзетушілік жұмыстарға қосу мақсатында арнайы бағдарламалардың саны күн сайын артуда. Бұл пікірмен елімізде көптеген түсініктерге және олардың функционалдық қызметіне өзгерту қажеттілігі туындатып отыр.

Педагогикалық үлгі	Ата-аналарға балаларын тәрбиелеуге көмек көрсету қарастырылған (педагог кеңесші ата-анамен бірге отырып, туындаған мәселеге талдау жасайды және оны өзгерту үшін шаралар бағдарламасын құрайды).
Анықтаушылық үлгі	Анықтаудың нысаны ретінде дамуы артта қалған мінез-құлқында ауытқуы бар, оқуда қиындық тудыратын балалар қарастырылады, анықтау үрдісі кешенді болады және де бұл үлгі қазіргі уақытта кеңінен қолданылады.
Әлеуметтік үлгі	Бұл үлгі баланың дамуында бұзылыстары бар отбасыларға кеңес беру барысында қолданылады. Мұндай отбасылар өзара қалалық-әлеуметтік орындарда (орталықтар, кабинеттер) жиналып, ақпараттармен бөліседі, отбасылық клубтар және т.б құрады.
Медициналық үлгі	Бұл даму бұзылыстар балалардың денсаулықтарын жақсартуға, түзетуге, емдеуге сондай-ақ, ауру баласы бар отбасы мүшелерінің психологиялық бейімделуіне бағытталған мамандардың жәрдем көрсету жұмыстары.
Психологиялық үлгі	Бұл дамуында ауытқуы бар балаға қатысты әрекет түрлері, танымдық үрдістерін қалыптастыру ерекшеліктеріне талдау жасауға негізделеді. Оған психологиялық әсер ету үшін адекватты әдістер таңдалады, демек жан-жақты психологиялық көмек көрсетіледі[5].

2-кесте. Мүмкіндігі шектеулі балаларға көрсетілетін арнайы психологиялық көмек түрлері.

Баланың ересектер адамдармен қарым-қатынаста міндетті түрде бала қызығушылығы, олардың даму деңгейі, жас ерекшеліктері және түзету жұмыстарының көмегімен ұйымдастырылады. Заттық-дамытушы құралдар балаларға таныс, жасына сай, өздігінен қайталауға мүмкіндік ала алуы керек. Олармен білім беру мен тәрбиелеудің тәсілдерін білетін тәжірибелі арнайы мамандар жұмыс жасауы керек. Бұл жұмыстарға ата-аналарды қатыстырумен қатар, баланың өзін де достарымен немесе ұжымдық-топтық жұмыстарға қызығушылықтарын арттыру керек. Мұндай принцип тек біздің елімізде ғана бар деген ұғым емес. Барлық мемлекеттерден кезіктіруімізге болады. Жоғарыда атап өтілген мемлекеттерді алып қарасақ та, мүмкіндігі шектеулі балаларға қоғамға кіріктірудің мәселесін талқылайды. Әрине, бұл әлемдік мәселе. Осы тұрғыдағы балалар үшін аса маңызды міндеттердің қатарында:

- Әр баланың денсаулық жағдайымен таныс болуы;
- Балаларға қажетті заттық-дамытушы құрал-жабдықтардың жеткілікті болуы және солармен жұмыс жасалуы.
- Түзету шараларына байланысты білікті мамандар мен кадрлардың болуы.

- Денсаулық сақтау мекемелерінде тегін әрі сапалы ем алуына жағдай жасау.
- Өз қатарластарымен бірге педагогикалық білім алуына жағдай жасау.
- Балалардың денсаулықтары мен интеллектуалды дамулары үшін қосымша шетел мамандарымен байланыста болуы.

Қорытындылай келе, бала – мемлекет болашағы. Әрбір бала білім алуға құқылы. Оларды тәрбиелеу, қоғамға кіріктіру, бойындағы қорқынышты жеңулеріне көмек көрсету, өз ойларын еркін айта алуына жағдай жасау - біздің негізгі міндеттеріміз десек болады. Қай елде болмасын бала құқығы мен бала денсаулығы маңызды орын алады. Отандық немесе шетелдік тәжірибелерге сүйенетін болсақ, дамуында ауытқуы бар балалар жыл сайын артып келе жатқанын байқаймыз. Оған әрине, себептер легі өте көп. Атап айтар болсақ:

- жекелеген отбасыларда тыныштықтың болмауынан;
- қоғам мен өз ортасында тыныштықтың болмауынан;
- экологиялық және экономикалық нормалардың дұрыс сақталмауынан;
- отбасы мен мектептегі тәрбиенің жетіспеушілігінен;
- ата-аналардың бала іште жатқан кезінен-ақ баланың денсаулығына салғырт қарауынан;
- сенсорлық қарым-қатынастардың жеткіліксіздігінен;

Балалардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ұйымдастыру барысында педагогтар мен ата-аналар бос уақыттарын тиімді пайдалану үшін арнайы жобалар мен тренингтарға баруға кеңес берер едім. Мысалға:

«Білімді бала», «Отбасы – қауіпсіз мекен», «Дені сау бала», «Баласын жетімсіретпеген ел», «Бала қорғау», «BALA_TIME.KZ» және т.б. биылғы балалар жылына арналған іс-шаралар легі осындай. Президентіміз айтқандай мұның бәрі жалаң ұран мен мерекелік шаралар деңгейінде қалып кетпесе, аталған жобалардың бәрі де балалардың, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулығын жақсартуға, сапалы білім алып, балалардың креативті ойлауына, өздерін дамытуға ықпал етері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.[Тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 22.00.08, кандидат социологических наук Хворостьянова, Наталья Иссаковна]
- 2.[<https://strategy2050.kz/news/m-mkindigi-shekteuli-zhandar-shin-onlayn-mektep-m-kindikteri-men-erekshelikteri/>]
- 3.[Кэмен, Д. К. Инклюзивтібілімберудіңшетелдіктәжірибесі / Д. К. Кэмен, С. К. Абильдина, Б. К. Шаушекова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 16.1 (150.1). — С. 29-31. — URL: <https://moluch.ru/archive/150/42695/> (дата обращения: 12.09.2022)].
- 4.[Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы/Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы].
- 5.[А.А.Даурамбекова.Мүмкіндегі шектеулі мектепке дейінгі жастағы балаларға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету жүйесі/79-8066].

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

*Баймаханова Г.К., Баймахан
С.Н., Қалдыбай Б.Н.*

Annotation: Formation of ecological culture one of actual problems of modern society. In this article problems of formation of ecological culture of students on a basis ecological education and education are considered.

Key words: ecological culture, ecological education, formation of ecological culture, education, students.

В последние годы значительно повысилось внимание мировой общественности к проблеме экологического образования и воспитания, так как современное общество оказалось на грани экологической катастрофы. В настоящее время сложившиеся противоречия между обществом и природой, обусловленные в первую очередь научно-технической революцией, привели к возникновению ряда экологических проблем.

По мнению В.С.Шиловой: осознание серьезных проблем современной цивилизации выдвигает новые задачи перед образованием, поскольку именно оно является одним из решающих факторов, изменяющих сознание личности, стабилизирующих и гармонизирующих отношения человека и мира, развивающих чувство ответственности за все живое, стремление к сознательной и планомерной деятельности по спасению и развитию природы, культуры, жизни [1].

Автор многих книг по природоведению и окружающему миру А.А.Плешаков говорил: "Человек, овладевший экологической культурой, подчиняет все виды своей деятельности требованиям рационального природопользования, заботится об улучшении окружающей среды, не допуская ее разрушения и загрязнения..."

Экологическая культура является неотъемлемой стороной воспитанности современного человека, поэтому рассматривается сегодня как важная составляющая профессиональной культуры. Экологическая культура – это система знаний и умений, ценностных ориентаций человека в области науки, искусства, верований, обычаев и традиций, а также активной деятельности по сохранению и улучшению окружающей среды.

Н.М.Мамедов выделяет среди необходимых и обязательных условий экологического образования и воспитания следующее [2]:

- целенаправленное использование возможностей природы;
- глубокое познание и понимание природы как условия развития мировоззренческих знаний личности;
- развитие и пропаганда новой экологической культуры, которая является показателем уровня экологического сознания;
- использование совокупности знаний о человеке, обществе, природе, перспективах их развития как системообразующего фактора интеграции различных сфер человеческой деятельности;
- учет уровней индивидуального сознания, морально-этических представлений человека, характер и широта его межличностных связей;
- степень включенности в социальную жизнь;
- построение системы образования исходя из достигнутого уровня теоретического синтеза знаний, общих методов развития наук, единства их основания;
- создание целостной концепции системы образования, включающей определения общей стратегии, методологии образования, нацеленных на всестороннее развитие индивида, активизацию его творческих способностей;

- целенаправленное образование подрастающего поколения, содержание которого обеспечивает становление устойчивого информационно-экологического общества с высокой, гуманистической, технологической и экологической культурой;

- формирование у учащихся необходимого комплекса знаний по проблемам развития человека, его взаимоотношений с социальной и природной средой, что должно способствовать осуществлению социализации на основе ценностей экологической культуры.

Экологическое образование – это сознательное и планомерное формирование знаний о среде человека на протяжении всей его жизни, целью которого является развитие научного мировоззрения об основных характеристиках среды человека, отношениях в ней и к ней, на основе чего человек стремится к сохранению и улучшению среды таким образом, чтобы обеспечить существование человеческого рода сегодня и в будущем [3].

Цель экологического образования определяется другими авторами как формирование ответственного отношения к окружающей среде, которое появляется в трех аспектах: 1) ответственность за сохранение естественного природного окружения, определяющего условия жизни человека; 2) ответственность за свое здоровье и здоровье других людей как личностную и общественную ценность; 3) активная созидательная деятельность по изучению и охране окружающей среды, пропаганде идей оптимизации взаимодействия общества и природы, предупреждению негативных последствий влияния на окружающую среду и его здоровье.

Экологическое образование выступает как сложный педагогический процесс. Содержание экологического образования комплексно. Оно включает идеологические, научные, нравственно-эстетические, правовые, личностно-мировоззренческие и практические аспекты. Знание основ экологии – это важнейший компонент экологической культуры, развиваемый у студентов.

Экологическое образование направлено на: профессиональную экологическую подготовку, методологию и получение экологических знаний, экологическое просвещение.

Задачи экологического образования студентов выдвигаются сегодня в качестве одной из важнейших. Категории задач экологического образования: *осознание, знание, отношения, навыки и участие.*

Современное экологическое воспитание имеет целью формирование экологической культуры, в основе которой лежит ответственное отношение к природной среде как к общественной и личной ценности. Это отношение в виде интереса к природе проявляется через оценочные суждения в широком смысле – ценности эстетические, познавательные, практические, нравственные, а в узком смысле – оценка поведения человека в природе.

По мнению А.М.Испандияровой: экологическое образование и воспитание возможно лишь при условии, если содержание учебных предметов способствует развитию экологически ценностных ориентации, т.е. помогает осознать непреходящую ценность природы для удовлетворения материальных, познавательных, эстетических и духовных потребностей человека: понять, что человек – это часть природы, его назначение – познать законы, по которым живет и развивается природа, и в своих поступках руководствоваться этими законами; понять необходимость сохранения всего многообразия жизни; раскрыть сущность происходящих экологических катаклизмов; понять современные проблемы экологии и осознать их актуальность, как для всего человечества, так и для каждого человека в отдельности; вызывать стремление принимать личное участие в преодолении экологического кризиса, в решении экологических проблем [4].

К средствам формирования экологической культуры личности в образовательных учреждениях педагогами выделяются следующие:

- экологизация образовательной среды, создание условий для каждодневного общения человека с природой;
- создание экологических комплексов;

- организация экологического просвещения;
- взаимодействие образовательных учреждений в области экологического образования с государственными и общественными организациями;
- привлечение обучающихся к участию в экологических мероприятиях.

Содержание работы по формированию экологической культуры включает в себя: игры, диспуты, дискуссии, экскурсии, тренинги, творческие часы, практикумы, различные мультимедиа-технологии как электронные учебники, компьютерные игры и т.д. А для оценки уровня сформированности экологической культуры обучающихся используются такие методы и методики как:

- устные и письменные опросы: тест, срез, самостоятельная работа и т.д.;
- лабораторно-практические работы;
- интеллектуальные марафоны;
- оценка проектов по проблемам экологии;
- дневник производственной практики, отчет о производственной практике;
- зачеты, экзамены по экологическим общеобразовательным, общепрофессиональным, профессиональным дисциплинам;
- итоговая квалификационная и дипломная работа, а также анкетирование, наблюдение и экспертные оценки межличностных отношений и поведения обучающихся [5].

Таким образом, экологическое образование и воспитание нельзя отрывать от других аспектов формирования личности. Формирование экологической культуры на основе непрерывное и обязательное экологическое образование и воспитание – это есть условие и путь к гуманизации отношений общества и природы, ее защиты и сохранения.

Список использованных литератур:

1. [Шилова В.С. Социально-экологическое образование школьников: теория и практика. – Белгород – Москва, 1999]
2. [Мамедов Н.М. Культура, экология, образование. – М.1996. – 51]
3. [Сейтжанова Р.А. Авт.дисс.: Экологическое образование как средство формирования экологической культуры личности студентов. – Алматы, 2010]
4. [Испандиярова А.М. Дисс: Формирование экологической культуры у учащихся общеобразовательной школы в процессе обучения (аксиологический аспект). – Шымкент, 2005]
5. [Морозова Н.В. Теоретико-методологические и методико-технологические аспекты становления экологической культуры будущих специалистов // Концепт: научно-методический электронный журнал. – Киров, 2012]

БОС УАҚЫТТЫ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ ТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.

Дархан Әсел Серғалиқызы
 әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
 «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
 Мамандығының 4 курс студенті

«Бос уақытты тиімді пайдалану рухани өмірді және жеке қабілетті дамытудың негізгі қоғам мүшелерінің жан - жақты дамуының басты шарты болмақ».

К. Маркс

«Бос уақыт адамға тек тынығуда ақпарат алу және физикалық дем алу қажеттіліктерін өтеп қана қоймай, өзінің кәсіби, қоғамдық және жеке өміріндегі қарым-қатынасын үйлесімді құрастыруға мүмкіндік береді»

И.Б.Сихимбаева

Кілттік сөздер: бос уақыт, қалыптастыру, шығармашылық, қабілет,

Мақсаты: Бос уақытты тиімді пайдаланудың маңыздылығын ашу және де ұйымдастыру әдістерін көрсету.

Еліміздегі болашақ ұрпаққа білім мен тәрбие беріп, олардың толыққанды дамып, тұлға болып қалыптасуы ең маңызды да, жауапты істердің бірі. Соңғы жылдары балалардың жан-жақты білім алуларына ерекше көңіл бөлінуде. Оларға бұл тұста тікелей білім нәрімен сусындандыратын да, тәрбие беретіндер де – мектеп, ата-ана, әлеуметтік орта яғни қоғам және т.б. Сонымен қоса қазірде қоғамдағы түрлі әлеуметтік желілер не болмаса теледидарлардан болсын көрсетіліп жатқан түрлі ақпараттарды жас ұрпақ бойына тез сіңіріп алып жатыр. Қысқаша айтатын болсақ бос уақыты бола қалса телефонға үніле кетеді. Сол бос уақытта пайдалы жұмыспен айналысып, қосымша білім мен тәрбие берсек сонда нағыз кемел тұлға қалыптастыра аламыз деп ойлаймын. Белгілі ақын, зерттеуші Мағжан Жұмабаев айтқандай : «Тәрбие – кең мағынасымен алғанда, балаға тиісті азық беріп, сол баланың дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз» – деген екен, яғни біз балаға дер кезінде көңіл бөліп, назар аудара білсек, онымен бос уақытты бірге өткізіп, оның керек екенін сездіре білуіміз керек. Бос уақытты тек бірге ғана өткізіп қоймай, оны тиімді, болашаққа пайдасын тигізердей өткізудің маңызы қаншама. Сол арқылы ғана біз болашақта жақсылыққа және үлкен нәтижеге жете аламыз. Ұрпағымызды тиімді тәрбиелей отырып, өзіміздің болашағымызды қамтамасыз етеміз деген сөз.

Ал енді осы баланың бос уақытын қызықты, пайдалы әрі мазмұнды өткізу тікелей педагогтар мен ата-аналарды толғандырады. Одан бөлек бұл мәселені шешуде балаларға қосымша білім беретін ұйымдар, сонымен қоса түрлі лагерлер және т.б өз міндеттерін жасауда.

Бос уақыт дегімізге анықтама берсек – белгілі бір жұмыстан босаған не болмаса өз қажеттіліктерін өтеуге бөлінген уақыттан басқа, яғни демалу уақыты деп айтсақта болады.

Жұмыстан тыс уақыттың өзі бірнеше түрге қарастырылады:

1. Жұмысқа дайындық уақыты (оқушыларда сабаққа дайындық уақыты)
2. Адамның физиологиялық қажеттерін өтеуге арналған уақыт (ұйқы, тамақтану т.б.)
3. Үй шаруашылығына, жұмыс қажеттіктеріне жұмсалатын уақыт.

Ал енді балалардың бос уақытын анықтау үшін бір күндік мына жұмыстарды алып тастау керек[1]:

- Балалардың сабақтағы және үйде сабаққа дайындалуға жұмсайтын уақыты;

- Физиологиялық тынығу уақыты (ұйқтау, тынығу);

- Санитарлық-гигиеналық және сауықтыру қажеттіктерді қанағаттандыру уақыты (таңертеңгі жуыну, жаттығу, ыдыс жуу, киімдерін тазалау т.б.);

- Тамақтану; Үй шаруашылығына көмектесу.

Бос уақыттағы шаралардың құрылымы

Бос уақытты ұйымдастыру түрлерінің классификациясы

С.А. Шмаков бос уақытты өткізуді классификациялаудың негізі ретінде бала жүзеге асыратын іс-әрекеттің сипатын қарастырады, оны ол көзқарас тұрғысынан қарастырады. Баланың бос уақыты келесідей болуы мүмкін:

- пассивті (көру, тыңдау) және белсенді (белсенділік);
- ұйымдастырылған (педагогикалық мақсатқа сай бос уақыт) және спонтанды (баланың еркін пайдалануының өздігінен ағып жатқан процесі уақыт);
- бақыланатын және бақыланбайтын;
- ұжымдық және жеке;
- еліктегіш және шығармашылық;
- болжамдық және нормативті. [2]

Мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі ерекше өзекті болып табылады. Адамның демалысты белсенді пайдалануының маңыздылығы, оның үлкен пайда әкелу қабілеті. Қ.Д. Ушинский: «Ой еңбегінен кейінгі демалыс мүлде ештеңе істемеуден емес, заттарды өзгертуден тұрады: дене еңбегі тек жағымды ғана емес, ой еңбегінен кейінгі пайдалы демалыс. Ең бастысы, адам қолында жұмыссыз, басы ойсыз қалғанда, бұл кезде басы да, жүрегі де, адамгершілігі де тозып, әлсірейтіндіктен, оқушының әлгі бейбақ уақытын болғызбауы керек. Бұдан мектеп оқушыларының бос уақыты демалыс үшін үлкен мүмкіндіктер ғана емес, жеке тұлғаның дамуының таптырмас шарты болып табылады.

Мектеп оқушыларының шығармашылық дамуы мәселесімен П.П. Блонский, Г.С. Костюк, С.Л. Рубинштейн, А.Р. Лурия, Е.Л. Яковлева және т.б. айналысқан. Зерттеулер нәтижесінде авторлар шығармашыл балалардың автономды, шыншыл, әзіл-оспақ және ойынға бейімділігін атап өтеді. Шығармашылық қабілеттердің дамуына ең қолайлысы – бастауыш мектеп жасы. Осы жаста біз балаларда ойындарда жақсы көрінетін шығармашылық процестерді табамыз. Л.С. Выготскийдің ойынша, бала ойыны- ең шынайы, ең шынайы шығармашылықтың үлгісі болып табылады. Балалар өз ойындарында көргендерінің көп бөлігін қайталайды, бірақ бала ойыны – тәжірибеден алған әсерлерді шығармашылықпен өңдеу, олардан алынған жаңа шындықтың үйлесімі, біріктіру қабілетіне негізделген бұл шығармашылық әрекет психологияда қиял немесе қиял деп аталады. Л.С. Выготский балалар мен жасөспірімдердегі қиялдың өзіндік

ерекшелігін зерттей отырып, көркем шығармашылық бала дамуының тұрақты серігі екенін атап өтеді. Өз ойларын балалар шығармашылығымен және оны балаларға тәрбиелеу қажеттілігімен байланыстыра отырып, ол былай деп жазды: «Балалар шығармашылығының типтік белгілері вундеркинд балаларда емес, қарапайым қарапайым балаларда жақсы ашылады». [3].

Балалардың адамгершілік, эстетикалық және интеллектуалдық дамуының бағдарламасын жасаған В.В. Лубенко баланың шығармашылық дамуының негізгі бағыты оның өнерді синтездеу арқылы өзін-өзі дамытуы болуы керек деп есептейді. Сонымен қатар, бұл бағдарламада өзін-өзі дамыту «адам үшін өмірлік маңызы бар шығармашылық тапсырмалар мен мәселелерді шешуде шығармашылық белсенділіктің жаңа, жоғары деңгейіне шығару» мақсатында қарастырылады.[4]

Баланың бос уақытын ұйымдастыруда С.А.Шмаков балалармен ынтымақтастық және бірлесіп шығармашылық жасаудың келесі әдістерін анықтайды:

1. ойындар;
2. театрландыру әдістері;
3. бәсекеге қабілетті;
4. ынтымақтастық әдістері;
5. тәрбиелік жағдаяттардың әдістері;
6. импровизация.

Сонымен, оқушылардың бос уақытын пайдалану үшін, ең алдымен олардың қандай пайдалы іспен шұғылдануды ұнататынын, қабілетін зерттеп біліп, сыныптан тыс жұмыс жоспарын жасағанда ескеру керек. Бұл ретте біз сөз еткен зерттеу шеңберін кеңейтіп, сан қилы тәсілдер түрін жетілдіріп, нәтижелілігін арттыру үшін аянбай еңбек ете білу керек. Жеке тұлғаның қалыптасып дамуы үздіксіз сипатта болатыны бізге мәлім. Оның жүзеге асуы тек сабақ жүйесінде ғана емес, сабақтан тыс жүргізілетін әртүрлі тәрбиелік әрекеттермен ұштасады. Ол әдетте сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс болып бөлінеді. Сыныпта тәрбие жұмысының кең таралған түрі болып сынып сағаты табылады. Атақты педагог В.А.Сухомлинский «Сынып жетекшісі оқушылармен тек қана өткен кезеңге ғана емес, сонымен қатар алдын ала болжанған тақырыптар бойынша әңгіме-денсаулық, жанұя, өнер ету керек»- деп айтқан екен.

Сыныптан тыс тәрбие жұмыс – тұлғаның әлеуметтік қалыптасуын қамтамасыз етуде оған жағдай туғызатын мұғалімдердің басшылығымен ұйымдастырылған және сабақтың мақсатымен өзара байланысты болып келетін тәрбие жұмысының дербес түрі. Ол әртүрлі тәрбие әрекеттерінің жиынтығы ретінде балаға кең көлемде тәрбиелік ықпал ете алады[5].

<p>Біріншіден, оқудан тыс әртарапты әрекет баланың сабақта мүмкін болмайтын жан - жақты дара қабілетін ашуға ықпал етеді.</p>	<p>Төртіншіден, сыныптан тыс әртүрлі тәрбие жұмысының формасы тек қана баланың өзіндік дара қабілетін ашуға ықпал етпейді, сонымен бірге оқушылар ұжымында өмір сүруге үйретеді. Яғни, оқу, еңбек әрекеттерінде және қоғамдық пайдалы істерді атқаруда өзара ынтымақтастыққа, бір-біріне қамқор болуға, өзін басқа жолдастарының орнына қоя білуге тәрбиелейді. Тіпті оқудан тыс әрекеттің қандай да бір түрі болмасын, танымдық, спорттық, еңбек, қоғамдық пайдалы, оқушылардың өзара ынтымақтастық тәжірибесін белгілі бір салада</p>
--	--

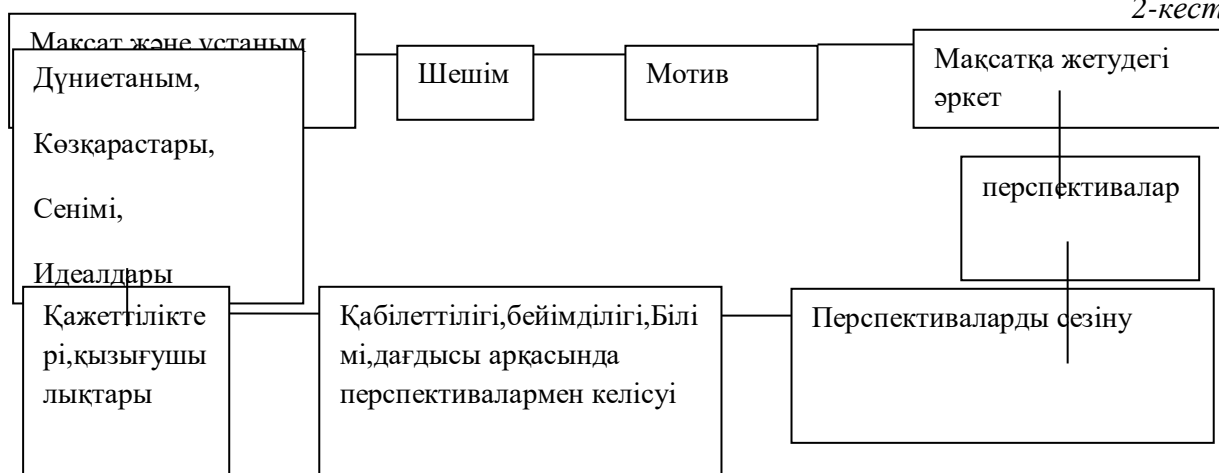
	байытады, қорытындысында үлкен тәрбиелік нәтижеге қол жеткізуге ықпал етеді.
Екіншіден , сыныптан тыс әр түрлі тәрбие жұмысының түрімен айналысу баланың жеке әлеуметтік тәжірибесін жандандырып, жетілдіреді, оның адамзат құндылықтарына негізделген білімдерін байытып, қажетті практикалық іскерлігі мен дағдысын қалыптастырады.	Бесіншіден , сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастыру мен өткізуде уақытқа қатысты қатаң шектеу болмайды. Сынып жетекшісі оның формалары мен әдістерін, құралдары мен мазмұнын және бағытын таңдауда ерікті болады.
Үшіншіден , сыныптан тыс түрлі тәрбие жұмысы оқушыларда әрекеттің әртүріне қатысты қызығушылығының дамуына, оған белсенді қатысуға деген құлшынысын тәрбиелеуге нәтижелі ықпал етеді. Егерде балада еңбекке деген тұрақты қызығушылық және белгілі бір практикалық дағды қалыптасқан болса, онда ол өз бетінше тапсырманы нәтижелі орындауды қамтамасыз ете алады.	Алтыншыдан , сыныптан тыс тәрбие жұмысы оқушылардың мүмкіндіктеріне сай қолдары бос уақытта (үзілісте, сабақтан кейін, мейрам немесе сенбі және жексенбі күндері, демалыстарында) ұйымдастырылады. Сонымен қатар оған кең көлемде ата-аналар мен жұршылық өкілдері қатыстырылады.

Оқушылармен тәрбие жұмыстарының әртүрлі формасын үш топқа бөлуге болады:

- 1) мектеп өмірімен басқару және өзін өзі басқару формалары (жиналыстар, сынып жетекшісінің сабақтары, жиналыстар);
- 2) тану формалары (экскурсиялар, журналдар, газеттер);
- 3) көңілді формалары (кештер, «капустниктер»).

Бос уақыт тек ойын-сауық арқылы не болмаса тынығып күшін қалпына келтіретін кезең емес, оның мәні еркін әрекетте. Ол дегеніміз ешкімнің нұсқауынсыз, яғни ата-ана болсын, мектептегі мұғалімнің болсын жетегінсіз өзіне ұнаған пайдалы әрекетпен айналысуы. Сондай-ақ ол үнемі қайталана беріп, әдетке айналуы керек. Сонда жастарымыз тұлғалық және кәсіби тұрғыдан жан-жақты жетіледі.

2-кесте

Осы тұста И.Б.Сихибаевтың тұлғаның кәсіби бағыттылығын қалыптастыру моделін ұсынсам(№2 кесте). Ондағы кестеде жастардың тұлғалық және кәсіби, шығармашылық қабілетерін дамытуда шешім қабылдауына түрткі болатын басты компонент мотивті қарастырған. Болашақтағы белгілі бір жетістікке жету үшін мақсат қою, шешім қабылдай білу, оған белгілі бір мотивтің болуы сол әрекетке жетуге бастайды.

Қорытындылай келе, болашақта біздің өскелең жас ұрпақ шығармашыл жан-жақты дамыған, мәдени-толерантты, білімді болып шығатынына сенім мол. Олармен бос уақытты тиімді пайдаланып, жүргізілетін жұмыстар, түрлі тренингтер мен ойындар және т.б тәрбиелеу барысында оң нәтиже береді. Сонымен қоса баланың таным көкжиегі кеңейіп, әлеуметтену процесін тездетеді. Адамдармен қарым-қатынас жасауын, шығармашыл тұлға болып қалыптасуына үлкен әсерін тигізеді. Оқушыға бос уақытын өткізуде үнемі жоспар мен мақсат қойып, соған жетелейтін мотив беру керек. Сонда ғана ол үлкен жетістіктерге жетеді. Ал мақсатсыз, мазмұнсыз құр босқа өткізген бос уақыт қашанда баланы жалқаулыққа, енжарлыққа, жауапсыздыққа әкеліп соғады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Исаева И.Ю. Досуговая педагогика. Москва, «Флинта»2010]
2. [С.Н.Литвинова Организация досуга детей и подростков (Методическое пособие для педагогов системы дополнительного образования и для родителей)]
3. [Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. - М., 1956]
4. [Колесов Д.В. О психологии творчества / Колесов Д.В // Психологический журнал.- 2001. № 6].
5. [Оқушыларды сабақтан тыс уақытта тәрбиелеу /В.П.Кыркалов, П.Э.Шпитальник].

ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Бижанова К.Ә

әл- Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты

Annotation.

This article substantiates the impact of national musical art on the development of the creative personality of young people.

Кілттік сөздер: тәрбие, жастар, ұлттық музыка, мәдениет, өнер, фольклор

Тәрбие халқымыздың дәстүрлері мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру арқылы баланың қоршаған ортадағы қарым қатынасын, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын және мінез құлқын қалыптастыруды көздейді. Тәрбие – баланың дамуына ықпалын тигізетін негізгі әрі шешуші фактор. Қазіргі кездегі тәрбиенің басты мақсаты ұлттық сана – сезімі ояу, мәдениетті, рухани ойлау дәрежесі биік, әлеуметтік ортаға икемді, шығармашыл, жан – жақты дамыған тұлға қалыптастыру болып табылады.

Тәрбиенің аса бір маңызды құрамы ол - өнер. Соның ішінде өте кең, сан ұғымды қамтитын бөлігі-музыка өнері. Музыка - адамзаттың рухани азығы, жан серігі, тілмен айтып жеткізе алмайтын ұшқыр қиялы, нәзік сезімі. Музыка өзінің көркемдігімен, нәзіктігімен адам жанын баурап, олардың ақыл-ой, сана-сезімінің кеңейіп, жақсы мінез-құлықтарының қалыптасуына әсерін тигізеді. Білім беру саласында жастардың эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларын меңгерту міндетін жүзеге асыруда ұлттық музыканың орны ерекше. Музыка өнерінің ерекшелігі, ол адамның жан

дүниесіндегі сөз бен тіл жеткізе алмайтын құбылыстарды, сезімді дыбыс арқылы бере алуында.

«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» деген Абай атамыз да музыканың адам өміріндегі өзгеше орнын басқадан ерекше сезген. Абайдың өлеңдері мен әндері анамыздың сүтімен жүрегімізде қоныстанып, өсе-келе адамдыққа, инабаттылыққа уағыздап («Әсемпаз болма әрнеге»), надандықпен, жалқаулықтан жирендіріп («Бойы бұлғаң»), ал жасымыз кемелденгенде («Қартайып... арман ұлғайғанда») рухани тазалыққа, имандылыққа жол көрсетеді («Алланың өзі де рас, сөз де рас»).

«Музыкалық тәрбие -бұл музыкантты тәрбиелеу емес, ең алдымен адамды тәрбиелеу», - деп В.А. Сухомлинский тәрбие саласында музыканың алатын орнын ерекше бағалап өз пікірін айтқан. Музыка – мәңгіліктің ең керемет символы, адам еңбегі мен талантының, ізденісі мен махаббатының, қайғы-қасіреті мен қуаныштарының жемісі.

Ұлттық музыка өнері адамның қиялына қанат бітіріп, ойлау қабілетін дамытады. Туған елін, жерін сүйеге, мәдениетін, әдебиетін, өнерін эстетикалық тұрғыда қабылдап сезіне білуге үйретеді, имандылық, ізеттілік, парасаттылық тәрізді қасиеттерге тәрбиелеп, рухани азығын молайтады. Осындай рухани қазыналардың бүгінгі күні жастарға тәрбие берудегі рөлі ерекше. Әл- Фараби бабамыз музыканың адам баласына әсері жөнінде- «Музыка денені шынықтыратын гимнастика тәріздес, ол адам жанын жетілдіреді, ләззатқа бөлейді, қиялға жетелейді», - деп айтқан. Ал ұлы грек ойшылы Платон: «Музыка адам жан дүниесін еріксіз еліктіріп, тұрмыс- тіршіліктің қандай да болсын мұң заласын ұмыттыратын қасиетті күш», - деп ой түйіндеген.

Қазақ халқының дәстүрлі әуені – рухани мұраның ең бай қазынасы. А.Эйхорн қазақтардың музыкасы туралы өз еңбегінде: «Бірде көк жайылымда асыр салып, ойнақтаған құлын секілді шат- жарқын бейқам баладай, бірде еркін, өмірге құштар көкте қалықтаған өр қырандай қазақ әндерін тұлымшағы желбіреген жас жеткіншектен, шолпысы сылдыраған бұрымды қызға, аяулы анаға, кішкентай айдарлы баладан еңкейген қарияға дейіннақышына келтіріп орындайды. Бұл дегеніңіз – халықтың баға жетпес мұрасы мен мызғымайтын игілігі, халықтың өзіндік бет-бейнесі» — деп жазса, қазақ халқының ән дәстүрлеріне таң болған танымал орыс ғалымы Г.Потанин: «Мен үшін бүкіл қазақ даласы ән салып тұрғандай» — деп жазды».

Қазақ музыкасы – өмір шындығын дыбыстық көркем бейнелермен көрсететін музыкалық өнердің ұлттық саласы. Қазақ халқының музыка мұрасы аса бай. Ол музыкафольклоры және музыка тарихы салаларына жіктеледі. Алғашқы салаға суырып салмалық негізде туған эпикалық жанрлар – жыр, толғау, терме, желдірме және лирикалық әндер мен айтыс өнері, екіншісіне көне түркі дәуірінен бергі кезеңдегі музыка үлгілері мен тарихи-мәдени мәліметтер енеді. Музыкада да ауыз әдебиетіндегі сияқты тұрмыс-салт әндерінің, еңбек әндерінің, балалар әндерінің болғаны белгілі. Бақсы ойыны, қыздың сыңсуы, жесірдің жоқтауы, жар-жардың айтылуы, жарапазан сарыны белгілі бір жүйедегі сөзіне қоса ән-әуенсіз болмаған. Қазақ халқының ұлт болып қалыптасу кезеңінде өзіне тән ән дәстүрі дүниеге келді. Соның нәтижесінде бай музыкалық мұрасы жасалды, мәдениеті қалыптасты. Қазақ әнінде халық өнерінің әр кезеңіндегі тыныс-тіршілігі, заман үні көркем көрініс тапқан. Халқымыздың бізге жеткен ән-жыр нұсқаларының көпшілігі қазақ дәстүрлі ән өнерінің көшбасшылары, ақын Біржан сал, Ақан сері, Жаяу мұса, Ыбырай және т.б. дарын иелерінің мұралары болып табылады. Дарқан даланы той-думанға бөлеген әнші әрі жыршы, ақын әрі батыр қазақ халқының «Ән – көңілдің ажары» деген нақыл сөзібар. https://el.kz/news/iskusstvopage/kazak_halkinin_an_oneri/ Қазақтың музыкалық фольклорының түрлік-жанрлық құрылымын және оның тәрбиелік мәнін айтқанда оның негізгі екі түріне – ән мен күйге тоқталып өткен де дұрыс.

Табиғат туралы әндер мен күйлердің жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінде алатын орны үлкен. Осындай әндерді тыңдап және орындап өскен балалар мен жастар табиғаттың сұлулығын көруге және әдемілігін сезінуге үйренді. Ал бұл болса, олардың

өмірлік тәжірибесін байытты, эстетикалық талғамын дамытты, эмоционалдық аясын кеңейтті, қоғамдық қызметін ынталандырды. Бұл балалар мен жастарды отанына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеудің, олардың эстетикалық идеалын қалыптастырудың тиімді жолы болды. Ересек жастағылар өмірдің мәні және жастық шақтың оралмауы туралы өсиет-әндерді орындады.

Көптеген белгілі домбырашылар көп уақыттарын талантты жастарды оқытуға арнады, оларға өздерінің шеберлігін және кең көлемді репертуарларын қалдыруға ұмтылды. Олар үнемі ауылдарды аралап жәрмеңке және базар күндері қалаларда өз өнерлерін көрсетті, халықтық мерекелерде, астарда барша халықтың асыға күтетін қонақтары саналды. Музыка мен әнге үйрету көп уақыттарда табиғат аясында, мейрамдарда жүргізілетін. Халық балалар мен жастарды фольклормен, эпоспен таныстырды, халықтық музыкалық аспаптарда ойнауға үйретті, айтысқа қатысуға даярлады, ән айтуға, музыкаға баулыды.

Халық музыкалық шығармашылығын тудыру барысында жастардың халық музыкасы құндылықтары туралы музыкалық санасы, музыкалық ойлауы қалыптасады. Сонымен бірге халық музыкалық шығармашылығын қабылдау жастардың әрбірінің бойында бар музыкалық қабілеттерін аша түседі, оларды шығармашылыққа баулиды. Ұлттық өнерге жастайынан баулу олардың адамгершілік, эстетикалық қасиеттерін дұрыс қалыптасуына, мәдени дәстүрге деген сыйластық сезімін дамытуға әсерін тигізеді, оқу- тәрбие үрдісінің сапасын арттырады. Біздің мақсатымыз өз ұлтының тарихын, мәдениеті мен тілін қастерлейтін және оны рухани құндылықтарға ұштастыра білетін елжанды тұлға тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. [Абу Насыр Аль Фараби - Книга о музыке. Филосовские трактаты 2014]
2. [Жарықбаев Қ, Қалиев С. Қазақ тәлім- тәрбиесі:(Оқу кұралы).- Алматы,«Санат».1995-352 бет]
3. [Музыкалық білім беру педагогикасы: ізденістер мен даму бағыттары. Ғылыми мақалалар жинағы-Алматы,2007-238б]
4. [Қоспақов З. Қазақтың әншілік өнері-Алматы:Өнер,1999]

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЖАСӨСПІМДЕР ВИКТИМИЗАЦИЯСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖҰМЫСЫ.

Мурзагулова Мейрамкул Дауренбековна

Л.Н. Гумилев атындағы Евразиялық Ұлттық университетінің
«8D01801- Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының
1 курс докторанты, Нұр султан қаласы

Тлепова Меруерт Жумагельдиевна
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің

«6B01801- Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының
4 курс студенті, Алматы қаласы

Оспаганбетова Мультер Сабыргалиевна
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің

Кілттік сөздер: Виктимология, әлеуметтік-педагогикалық виктимология, виктимділік, виктимді мінез-құлық, факторлар.

Балалар мен жастарды әлеуметтік қорғау мәселесінің өзектілігі бірнеше факторлармен анықталады. Ең алдымен, жасөспірімдер психологиялық және әлеуметтік дамудың жастық ерекшеліктеріне орай, әрқашан әлеуметтік ортаның қолдауын талап етеді. Әлеуметтік педагогиканың қоғамдық мәні – қиын, қайғылы жағдайларға душар болған адамдарға – отбасыларына, балаларға көмек көрсету; оларға өмірден өз орнын табуға, өз мүмкіндіктері мен қабілет-ынтасы негізінде одан әрі дамуына жәрдем ету. Қиын тәрбиеленетін жасөспірімдерге жағдайы нашар отбасы балаларын, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық көмек пен қолдауды қажет ететін және әртүрлі ауытқулары бар балаларды жатқызамыз.

Кәметке толмағандардың бүгінгі күні қоршаған өмірге бейімделу үрдісі - жасөспірімдердің әлеуметтенуі құндылықтар мен талғамдар жүйесінің ауысу кезеңіне сәйкес келеді де елеулі қиындықтармен өтеді. Бұл жағдайға тек жастар ғана емес, негізгі әлеуметтену институттары да дайын емес болып шықты. Бұл қоғам алдында жаңа және ерекше мақсаттар қояды, ол – жасөспірімдерді жаңа әлеуметтік-экономикалық және құқықтық қатынастарға бейімдеу және ендіру.

Бүгінгі мақаламызда зерттеліп отырған құбылыс – виктимділік те осы әлеуметтік тәуекел тобындағыларға қатысты негізгі себептердің бірі.

«Виктимология» сөзінің аудармасы латын тілінен *viktima* — жәбір (құрбан), грек тілінің *Logos*-ілім, яғни "жәбірленуші туралы ілім" деген мағына. *Виктимология* ғылымы жәбірленген адамның құрбандыққа айналу факторларын, яғни адамды қылмыс құрбанына айналуға бейім етуі мүмкін физикалық, психикалық және әлеуметтік ерекшеліктері мен белгілерін зерттейтін болса, *әлеуметтік педагогикалық виктимология* адамдардың жағымсыз қылықтары мен құлқынан, не басқалардың кесірінен құрбандыққа душар болған себеп-салдарын, оның алдын алу және қайта әлеуметтенуін зерттейді. Демек, қоғамдағы адамдардың әлеуметтенуінің қолайсыз жағдайларының ықтимал құрбан болуын қарастырады.

Жасөспірімдердің виктимизациясының алдын алу мәселесі әлеуметтік тәрбие жүйесінің қазіргі даму кезеңінде ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Сонымен виктимология, виктимизация және виктимділік ұғымдарының анықтама беретін болсақ:

- виктимология*- жәбірленуші адам тұлғасы мен мінезін зерттейтін ғылым саласы;
- виктимизация*- адамның қылмыс құрбанына айналу не жәбірлену процесі;
- виктимділік*- әлеуметтену барысында тұлға бойындағы жәбірленушілікке итермелейтін мінез-құлқының бейімділігі. Өз алдына жағымсыз құбылыстар құрбаны болуға бейімділік.

Румын зерттеушісі Бенджамин Мендельсон 1947 жылы Бухаресттегі психиатрлар конференциясында виктимологияның ғылыми негізгі бағыттарын көрсетті. Неміс криминал психологы, профессор Ганс фон Хентигтің (Hans von Hentig) (1887-1974) 1948 жылы жарияланған «Қылмыс және оның құрбаны» мақаласы виктимологияның дамуына жол ашты. Г. Хентигтің ғылыми нәтижелерінары М.Е. Вольфанг, Г.Элленбергер, Г.Шульц, Г. Шнайдер зерттеп жалғастырды. Неміс криминологы Ханс Йоахим Шнайдер виктимологияның ғылыми бағыт, ғылыми пән, ғылым ретінде пайда болуы фактісі кездейсоқ құбылыс емес және бұған объективті де, субъективті де жағдайлар ықпал етеді деп қорытынды жасады және негізгі пайда болу факторларына тоқталды, яғни:

- 1) Жәбірленуші туралы ілім қалыптасты.

2) Екінші дүниежүзілік соғыс құрбандарымен, қатігездіктері және қылмыстары виктимологияның пайда болуына әсер етті.

3) Өндірістің қарқынды дамуына байланысты бейбіт өмір құрбандары (жол аптаы, өндірістік қауіп) саны артуы виктимологияның пайда болуына ықпал етті.

4) Ғылыми саясатпен, саяси қуғын-сүргін құрбандарымен байланысы. (2)

Ресейде виктимологияны Л.В.Франк, В.Я. Рыбалская, Д.В. Ривман, В.В. Вандышев, Дьяченко А.А. И.В. Журлова Г.А. Аванесов, С.В. Анощенко, А.С.Милевич, О.О. Андронникова, А.В.Мудрик, Т.Н. Матанцева және т.б. ғалымдар зерттеулер жүргізіп қорытындыласа, қазақстандық ғалымдардан Е.О. Алауханов, М.С. Баймұрзин, Д.Б. Кайназарова, Н.К. Котова, Н.Д. Мухамедьянов, Р.Т. Нуртаевтың арнайы еңбектерін жатқызуға болады.

Л.В. Франк виктимологияның келесі түрлерін анықтады [1]:

1	Тұлға, қылмыстардың құрбаны болу мүмкіндігін анықтайтын тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қасиеттерінің жиынтығы ретінде
2	Рөл, немесе кәсіби, тұлғаның белгілі бір әлеуметтік функцияларды орындауына байланысты
3	Кез келген адамды объективті түрде әлеуметті құрбан жағдайына қоятын қоғамда қылмыстың болуымен анықталады.

(Франк Л.В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972., 240 стр.)

Әлеуметтік-педагогикалық виктимология – әлеуметтік педагогиканың бір бөлігі болып табылатын, адамдардың әртүрлі категорияларын – әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының нақты немесе ықтимал құрбандарын зерттейтін білім саласы. [2] (Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – М., 1997)

Әлеуметтік педагогика құрбан болған жасөспірімдерді қайта өмірге әлеуметтендіру жұмысымен айналысып, олармен жасөспірімдер виктимизациясының алдын алу үшін жүргізілетін тәрбие жұмыстарымен айналысады.

Д.Я. Ягофаров өз мақаласында балалардың әртүрлі қиын өмірлік жағдайларға тап болатын ең осал жасы жасөспірімдер екенін атап өтеді. Жасөспірімдік шақ-маңызды өмірлік тәжірибесі болмаған кезде әртүрлі міндеттерді шешуі керек жас. Атап айтсақ, ересектердің қамқорлығынан босату, қарама-қарсы жыныстағы адамдармен, құрдастарымен қарым-қатынас жасау, белгілі бір уақытқа қарай мамандық таңдау мәселесі туындайды. Дәл осы кезеңде тұлға ең белсенді түрде қалыптасады, жеке тұлғаның адамгершілік келбеті жасалады. [3] (Ягофаров Д.А. Невершеннолетний как жертва противоправного поведения/ Основы государства и права. - 2004.)

Әлеуметтік-құқықтық тәжірибе көрсеткендей, кәмелетке толмағандар арасында ең көп құрбан болғандар 12-14 жас аралығындағы жасөспірімдер. Осылайша, жасөспірімдік кезеңге тән белгілерді бөліп көрсетуге болады: эмоционалды жетілмегендік, өз мінез-құлқын бақылау қабілетінің жеткіліксіздігі, өз қажеттіліктерін қанағаттандырудағы тілектер мен мүмкіндіктерді өлшеу, ұсынысшылдықтың жоғарылауы, өзін-өзі бекітуге және ересек болуға ұмтылу. Мұның бәрі жасөспірімдік шақта әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының құрбаны болу қаупін арттырады. Әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының құрбандарының өсуін тоқтату үшін тұрғындарға, әсіресе жасөспірімдерге виктимологиялық профилактика жүргізу қажет. [5]

О.О. Андронникова жасөспірімдерде жәбірленушінің мінез-құлқының пайда болуының нақты факторларына сілтеме жасайды: зорлық-зомбылық фактісін бастан кешірудің немесе байқаудың жеке тәжірибесі, бұрын қалыптасқан психологиялық қасиеттер кешені (эмоционалды тұрақсыздық, алаңдаушылық, адекватты емес өзін-өзі бағалау). Әлеуметтік қолдау ата-ананың отбасылық тәрбиесінің белгілі бір стратегиялары. Сонымен қатар, жоғарыда аталған факторлардың ешқайсысы да жәбірленушінің мінез-құлқын

сипаттамайды, тек іске асыру үшін құрбандық мінез-құлқының моделін құрайтын факторлар кешенінің үйлесімін сипаттайды.

О.О. Андроникова әзірлеген жәбірленушінің мінез-құлқына бейімділігін зерттеу әдістемесі «Құрбандыққа душар болу диагностикасы».

Жұмыс әдістері: сауалнама, тест сауалнамасы, аяқталмаған тезис. Осы әдіс арқылы құрбандыққа душар болған жасөспірімдермен жұмыс жүргізуге болады. [4]

Жасөспірімдердегі виктимизациялық мінез-құлық феноменін сипаттауды аяқтай отырып, виктимизация процесі жаппай ауытқудың қауіпті сипатына ие болғанын мойындау қажет. Статистикалық жаппай виктимизация деңгейін төмендету үшін алдын алу шараларын енгізу қажет. Құрбан болудың алдын-алу жалпы қоғамға да, жекелеген әлеуметтік топтарға да, нақты жеке тұлғаларға қатысты да жүргізілуі мүмкін, яғни мұндағы профилактикалық іс-шаралар көлемі жағынан әртүрлі. Құрбан болудың алдын-алу (профилактиканы) ұйымдастырушылық-ақпараттық қамтамасыз ету азаматтарды құқықтық тәрбиелеудің виктимологиялық аспектілерін, виктимологиялық профилактика бойынша мамандарды кәсіби іріктеу мен даярлауды қамтиды; әлеуетті жәбірленушілерге кеңес беру қызметін ұйымдастыру, әлеуетті және нақты құрбандардың профилактикалық виктимологиялық есебін қалыптастыру, қылмыстардың виктимал құрбандарын анықтау, талап қою мінез-құлық дағдыларына үйрету.

Виктимологиялық алдын-алу дегеніміз – адамдардың өз мінез-құлқына байланысты қылмыс құрбанына айналатынын ескертіп, олардың мінез-құлқын өзгертуді, тәуекелге бармауды ескертеді.

Жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқы бейімділігіне әсер ететін факторлар- олардың жас ағзаларында болатын психофизиологиялық процестердің дамуына байланысты жылдам биологиялық жетілуіне сай өздерін ересек адам ретінде сезіну мен тәуелсіз тұлға тұрғысынан шешім қабылдауына тура келетін кезең. Ғылыми әдебиеттерді талдау жыныстық жетілу кезеңінде болатын психологиялық және физиологиялық өзгерістер жасөспірімнің денесін осал етіп, соматикалық аурулардың қауіпін арттыратынын көрсетті. Жасөспірімдік кезеңде көптеген жүйке және психикалық аурулар көрінеді. Бұл жас үшін табиғи, жасөспірімге қажетті және меңгеру қиын жаңа әлеуметтік тәжірибе беретін әлеуметтік қарым-қатынастар аясының кеңеюі - бұл жасөспірімнің өмірлік қиын жағдайларға жиі ұшырайтын кезеңі. Жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқына бейімделуіне әсер ететін факторларға:

-отбасылық (атан-аналарының ішімдікке салынуы, жиі жанжалдың болуы, ажырасу, т.б.)

-тәрбиешілер қателіктері (мұғалімдер, ересек адамдар т.б.)

-қоршаған ортасы (жат қылықты ағымдағы топтарға қосылуы)

-психоәлеуметтік даму ортасы (артта қалуы не озу)

-психологиялық жәй күйі (жалғыздық, стресс, девианттылық, т.б.) жатқызуға болады.

Осы барлық факторлар жасөспірімнің жеке өзіндік көзқарасының өзгеруі мен оның қоршаған ортамен өзара әрекеттесудің жеткіліксіздігінен жат бағыттың үлгілерін бойына сіңіріп, виктимді мінез-құлықтың элементтерін қалыптастырып, жеке тұлғаның виктимділікке бейімделуіне мүмкіндігін арттырады.

Қорыта келе, қылмыс құрбанына айналудың, яғни жасөспірімдердің виктимизациясының алдын алу мақсатында олардың виктимді мінез-құлқын дер кезінде бақылап, алдын-алу үшін тәрбиелік іс-шаралар жүргізіп отыру әлеуметтік педагогтардың басты міндеті. Жасөспірімдердің өмірде теріс ағымдарға еріп, қоғамдық- құқықтық нормаларға бағынбай, қылмыс құрбаны не жәбірленуші болуына отбасы, қоршаған орта, тәрбие беруші ұстаздардың да әсері бар. Әлеуметтік педагог жасөспірімдерді өзі өмір сүріп отырған ортаға бейімдеп, бағыт бағдар беріп, жеке тұлға болып қалыптасуына себепкер болады. Олай болса, жасөспірімдерге деген мейірімділікпен олардың сүйспеншілікке толы жанарларын, болашаққа деген сенімдерін сындырмай, берген ақыл кеңестер мен өмірлік тәжірибелерді практикада сендіру, үлгі көрсету әдістерін қолдана отырып, болашаққа берік негіздеу қажет. Жасөспірімдер соның ішінде қыз балалар тәрбиесіне басты назар

аудару арқылы, олардың болашақ ана роліне ерте түсіп, өмірге деген өкінішті сезімдер мен виктимизация құрбанына айналуудан сақтаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.[Франк Л.В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972].
- 2.[Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – М., 1997]
- 3.[Ягофаров Д.А. Несовершеннолетний как жертва противоправного поведения / Основы государства и права.- 2004].
- 4.[Актуальные проблемы специальной психологии в образовании / Материалы III Межрегиональной научно-практической конференции 17 – 18 декабря 2003 года. Новосибирск 2003. <http://spsi.narod.ru/2003.htm>]
- 5.[Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т.В. Буренская, Е.И. Захарова, О.А. Карabanова и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 416с].

ЖАСӨСПІМДЕР ВИКТИМИЗАЦИЯСЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Мурзагулова Мейрамкул Дауренбековна

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Сламжанова Жанель Жанатқызы

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

«БВ01801- Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының

4 курс студенті, Алматы қаласы

Алқожаева Айсулу Сейткеримовна

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің

аға оқытушысы, магистр, Алматы қаласы

Аннотация

Мақалада әлеуметтік педагогикадағы виктимизация факторларын кешенді түрде анықтауды мақсат етеді. Виктимизация факторлары туралы еңбек жазған ғалымдардың ғылыми жұмыстары негізінде қарастырады. Қазіргі таңда қоғамдық қатынастар күрделенуде. Соған байланысты жеке тұлғаның виктимизацияланудың себептері артуда. Мұндай жағдайда виктимизация факторларын кешенді түрді қарастыруды қажет етеді. Виктимизацияның мәдени, психологиялық, әлеуметтік, экономикалық факторларына талдау жасайды.

Түйін сөздер: тұлға, құрбандар, жәбірленушілер, әлеуметтік-педагогикалық виктимология, әлеуметтік тәрбие, субъект, индивид .

Аннотация Статья ставит своей целью комплексное выявление факторов виктимизации в социальной педагогике. Факторы виктимизации рассматриваются на основе научных работ ученых, написавших труд. В настоящее время общественные отношения усложняются. В связи с этим возрастают причины виктимизации личности. В этих условиях требуется рассмотрение комплексного вида факторов виктимизации. Анализирует культурные, психологические, социальные, экономические факторы виктимизации.

Ключевые слова: виктимология, виктимизация, виктимизация, функция, социальная педагогика, фактор, жертва.

Қоғамдық қатынастардың күрделенуіне байланысты жеке тұлғаның әлеуметтенуінде түрлі өзгерістер орын алуда. Жеке тұлғаның виктимизациясының себептері де әртүрлі. Кез келген әлеуметтік виктимология мәселесінде ең алдымен виктимизацияға алып барушы себептерді анықтап алуды қажет етеді. Жасөспірімдер виктимизациясына алып барушы себеп ретінде виктимизация факторларын аламыз. Міне осы тұрғыдан алғанда виктимизация факторлары ғылыми деңгейде танып, білу және оған ғылыми шолу жасау аса маңызды.

Виктимизация факторлары - бұл белгілі бір адамды қылмыстың құрбанына айналдыру процесін анықтайтын немесе аталған процесті жүзеге асыруға қандай да бір жолмен ықпал ететін адамдар мен қоғам өміріндегі жағдайлардың жиынтығы.

Әлеуметтік педагог әлеуметтік-қоғамдық мәселелер бойынша жұмыс жасау барысында түрлі деңгейдегі виктимді жеке тұлғаларымен жұмыс жасайды. Оларды оңалту немесе мәселесін кеңінен түсіну үшін ең алдымен олардың не себепті виктимизацияға ұшырауының себептеріне үңілуі керек.

Ресей зерттеушілері Е.В Руденский объективті және субъективті факторларына салыстырмалы тұрғыдан зерделейді[6] және басқада ғалымдардың көзқарастарына салыстырмалы талдау жасайды. Ал, Е.С.Фоминихөтпелді қоғам жағдайындағы жеке тұлғаның виктимизация факторларының субъективті ішкі және сыртқы себептерін, қарастырады[7]. К.В. Вишневецкий факторларды «адамдар мен қоғам өміріндегі белгілі бір адамды қылмыстың құрбанына айналдыру процесін айқындайтын немесе басқа жолмен осы процесті жүзеге асыруға ықпал ететін жағдайлардың жиынтығы» деп анықтайды.

Виктимизацияның әлеуметтік факторларына мыналар кіреді:

- қоғамның әлеуметтік қабаттар;
- тұрғындар арасындағы жұмыссыздық;
- балалар мен жасөспірімдердің панасыздығы;
- білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет және басқа да әлеуметтік салалардағы мемлекеттің әлеуметтік саясатының нәтижесіздігі[1].

Ресейлік зерттеушілер А. В. Мудрик, М. Г. Петрина әлеуметтік педагогикада виктимологияның факторлары мен функцияларының өзара байланысына назар аудара отырып, алдымен 4 нақты қызметін бөліп көрсетеді.

Әлеуметтік-педагогикалық виктимология білім саласы ретінде бірқатар функцияларды атқарады:

- теориялық;
- танымдық;
- қолданбалы;
- гуманистік.

Әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның теориялық және танымдық функциясы оның объектісі мен тақырыбы туралы білімді жинақтайды. Оларды талдау, синтездеу, зерттелген процестер мен құбылыстарды сипаттау және де түсіндіруді қамтиды. Бұл функцияны жүзеге асыру үшін, кем дегенде, мынаны білу керек:

– әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының жәбірленушілерінің белгілі бір түрлері нақты мәдениеттерде не себепті пайда болады. Оның пайда болуында мәдениеттермен қандай байланыстары бар деген мәселені қарастырады. Яғни қоғамның әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуының қандай тенденциялары олардың пайда болуына ықпал етеді немесе кедергі келтіреді;

– жәбірленушілердің жекелеген түрлері мифтерде, дінде, өнерде көрініс тапқандай оның күнделікті өмірде және де қоғамдық санада дәл солай қабылдай, танылуын зерделеу;

– әртүрлі этникалық, конфессиялық, әлеуметтік - мәдени және жыныстық-жастық топтардың құрбандардың қандай да бір түрлерін қабылдау сипаты. Оларға деген қарым-

қатынасы және де олармен өзара іс-қимылда іске асыратын мінез-құлқын айқындайтын әлеуметтік ұстанымдары мен стереотиптері;

– қазіргі қоғамдағы құрбандардың түрлері мен санының белгілі бір әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерінің сипаты;

– адамның өзін жәбірленуші ретінде қабылдау ерекшеліктері, олардың жәбірленушілер түріне, әлеуметтік-мәдени жағдайларға, адамның шыққан тегі, жынысы мен жасына, жеке ерекшеліктеріне тәуелділігі және т.б қарастырады[2].

Әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның қолданбалы функциясы алдын алу, азайту және қолайсыз әлеуметтік жағдайлардың құрбаны болу мүмкіндігін болдырмау, азайту және түзету мақсатында адамның әлеуметтену процесіне әсерін жақсарту үшін жолдар мен тәсілдерді іздеуді, жағдайларды анықтауды қамтиды. Оларды жүзеге асыру қажет:

– адамның виктимизациясын, оның қандай да бір түрдегі құрбан болуға бейімділігіне байланысты диагностикалау әдістерін әзірлеу және/немесе бейімдеу;

– әлеуметтенудің макрофакторлары, мезофакторлары және микрофакторларының виктимогенділігіне байланысты диагностикалау әдістерін әзірлеу және/немесе бейімдеу;

– әлеуметтену факторларының виктимогендік потенциалдарын алдын алу және түзетудің нақты міндеттерін анықтау, әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының құрбандарының нақты түрлерімен жұмыс істеу қамтиды.

Әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның гуманистік қызметі әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының құрбаны болған адамдардың қызметі мен өміріндегі бар және туындайтын проблемаларды зерттеуді қамтиды, өйткені ол:

– жеке тұлғаның дамуына, құндылық бағдарына және өзін-өзі жүзеге асыруына қолайлы жағдай туғызатын әлеуметтік-педагогикалық процестерді жетілдіру бойынша міндеттер әзірлеу және мақсаттар қою;

– әлеуметтік және түзету тәрбиесін ізгілендіру жолдары мен тәсілдерін әзірлеу;

– қоғам мен мемлекет дамуының белгілі бір кезеңінде әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының нақты және ықтимал құрбандарының нақты санаттарына нақты және оңтайлы міндеттер мен көмек көрсету құралдарын анықтау;

– әлеуметтенудің қолайсыз жағдайларының құрбандарына қатысты заңнаманы, әлеуметтік саясат пен әлеуметтік тәжірибені жетілдіру бойынша ұсыныстар беру[2].

А. В. Мудрик, М. Г. Петрина әлеуметтік педагогикада виктимологияның жоғарыдағыдай функцияларын іске асырудағы мәселелеріне практикалық мазмұнда мән бере отырып, оларды нақтылы жолдармен іске асыруда ұсыныстарында айтады.

Әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның теориялық-танымдық, қолданбалы және гуманистік функцияларын жүзеге асыру білімнің осы саласы шеңберіндегі белгілі бір міндеттерді шешуге жағдай жасайды.

Біріншіден, физикалық, психикалық, психологиялық, әлеуметтік ауытқулары, құлдырауы бар әртүрлі жастағы адамдарды зерттей отырып, әлеуметтік-педагогикалық виктимология жалпы және нақты міндеттерді, мақсаттарды, мазмұнын, нысандарын, әдістерін, алдын-алу, азайту, тегістеу, өтемақы, түзету бойынша жұмыс технологияларын әзірлейді.

Екіншіден, факторлардың виктимогенділігін және әлеуметтену процесінің қауіп-қатерін зерттей отырып, қоғам, мемлекет, институттар мен әлеуметтену агенттері адамның жынысы, жасы және де жеке мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты адамның дамуына әсерін азайту, теңестіру, өтеу және түзету мүмкіндіктерін анықтайды.

Үшіншіден, әртүрлі жастағы виктимге ұшыраған адамдардың түрлерін, белгілі бір жыныс, жас өкілдерінің әлеуметтену факторларының белгілі виктимогендік мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлеріне сезімталдығын анықтай отырып, әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның алдын алу бойынша әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық ұсыныстар әзірлейді.

Төртіншіден, адамның өзіне деген көзқарасын зерттей отырып, оның өзін белгілі бір қолайсыз әлеуметтену жағдайларының құрбаны ретінде қабылдауының

детерминанттарын анықтайды. Оның одан әрі дамуының болжамы, өзін-өзі қабылдауы, өзін-өзі бағалауы және де девиктимизация мен девиктификацияны түзетуге көмек көрсету мүмкіндігін анықтайды[2].

Виктимизация процесінің субъективті факторлары Е. В. Руденский салыстырмалы тұрғыдан қарастырып, келесідей пікір береді.

Тұлғаның виктимизациясының субъективті алғышарттары оның жеке ерекшеліктері, өзіне қатысты ұстанымы болып табылады. Субъективті алғышарттар келесі көріністермен сипатталады:

адамның генетикалық бейімділігі және девиантты мінез-құлық (психикалық, соматикалық және т.б.);

жеке тұлғаның өмірлік қиын жағдайларға теріс әрекет етуге бейімділігі. Бұл адамның тұрақтылығы мен икемділік дәрежесіне байланысты, ол көбінесе оның төтеп бере алатындығына және қаншалықты қарсы тұра білуі. Бұған мысал ретінде адамдарды әртүрлі ұйымдарға (саяси, қылмыстық) тарту тәжірибесін келтіруге болады;

құндылық бағдарлары, олардың қоғамда қабылданған талаптарға сәйкес келмеуі, мақсаттылығы және өмірдегі өзін-өзі жүзеге асыру жолдары;

жеке тұлғаның ұтымды шешімдер қабылдауына және оларға қол жеткізуін қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейтін адамгершілік және ерікті қасиеттерді дамыту;

жағдайды сыни тұрғыдан бағалау, проблемалар мен оларды шешу жолдарын көру қабілетінің төмендігін анықтайтын өзіндік рефлексия мен өзін-өзі реттеудің жеткіліксіз дамуы.

Зерттеушілер Қ.И. Юров пен И.А. Юров виктимді мінез-құлықтың қалыптастыруда отбасылық және мектептегі тәрбие факторларына үлкен мән беріледі.

Отбасылық және мектептегі тәрбие факторлары:

- 1) отбасы мен мектептің балаға қоятын талаптары және де одан күтілетін жоғары деңгейі;
- 2) баланың шамадан тыс жүктемесі (көп функционалды жүктеме (мектеп, музыка, спорт, студиялар, тілдер));
- 3) баланы «артық құндылық» ретінде тәрбиелеу (сен біз қол жеткізген немесе қол жеткізгіміз келген нәрсеге жетуіңіз керек);
- 4) гиперәлеуметтену түріне сәйкес тәрбиелеу («баланың өзі – толық еркіндік» немесе гипоәлеуметтену (баланы қазіргі өмір шындығынан қорғау үшін немесе «Мен сияқты істе» қағидасы бойынша))[10].

К.Н. Аракелян, Л.С. Стукалова, Н.С. Волкова және т. б. психолог, психотерапев және дәрігерлер әртүрлі психологиялық факторларды жіктеді. Олардың пайымдауынша жәбірленушінің психологиялық жағдайына әсер ететін факторларға мыналар жатады:

- жас және жыныс ерекшеліктері;
- күйзеліс, депрессиялық күй;
- жалпы денсаулық жағдайы, ең алдымен психологиялық (психологиялық осалдық, психологиялық жарақаттар және т. б.);
- қолайсыз «Мен» тұжырымдамасы.

Бұл ретте әлеуметтік факторлар да көрсетіледі:

- әлеуметтік жағдайы және адамдармен қарым-қатынасы;
- жұмыстың сипаты және қаржылық жағдайы[11].

Қорыта келе, виктимизация факторларын ғалымдардың зерттеулеріне шолу жасалды. Ғылымның дамуы кеңейген сайын оның зерттеуі мен бағалау және де анықтау өлшемдеріде дами түседі. Дәл сол сияқты виктимизация факторларына қатысты зерттеген ғалымдардың ортақ бір пікірде емес, әртүрлі көзқараста мәселені жан жақты қарастыруға тырысады.

Әдебиеттер тізімі:

1. [А. В. Мудрик, М. Г. Петрина. Социально-педагогическая виктимология как отрасль знания // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2016. Вып. 1 (40). С. 38–45].
2. [Вишневский К. В. Классификация виктимности // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №2. – С.417–420].
3. [Биктагирова Г.Ф., Валеева Р.А., Дроздикова-Зарипова А.Р., Калацкая Н.Н., Костюнина Н.Ю. Профилактика и коррекция виктимного поведения студенческой молодежи в Глобальной сети Интернет: теория, практика. - Казань: Издательство «Отечество», 2019. - 320 с].
4. [Мудрик А.В. Социальная педагогика. 6-е изд., перераб. и доп. – М.: «Академия», 2007. – 224 с].
5. [Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб.: Питер, 2002. - 304 с].
6. [Руденский Е. В. Социально-психологическая виктимология личности как психотехническая система социальной терапии виктимной личности//Сибирский педагогический журнал. № 3 / 2013. – С.162-166].
7. [Фоминых Е. С. Факторы и условия виктимизации личности в условиях транзитивного общества // Виктимология 3(13) / 2017, с. 52–56]
8. [Ившин В.Г., Идрисова С.Ф., Татьяна Л.Г. Виктимология. – М.: ВолтерсКлувер, 2011. – 252 с].
9. [К.Н. Аракелян, А.В. Шаболтас. Внутрисемейные факторы виктимизации личности // cyberleninka.ru/article/n/vnutrisemeynye-factory-viktimizatsii-lichnosti]
10. [Юрова К.И., Юров И.А. Психология виктимного поведения молодежи // Виктимология. – 2017. – 1(11) . – С. 23–26]

FEATURES OF THE SELF-ORGANIZATIONAL CULTURE FORMATION AMONG STUDENTS

Мукашева А.Б. доктор педагогических наук, профессор
Хасанова С.А. докторант 2 курса, Казну имени аль-Фараби

Annotation.

Among the tasks of modern higher education is the creation of the conditions necessary for the formation of a student's readiness for continuous education, self-improvement, the ability to self-manage, "to choose and implement a culturally appropriate way of life and behavior" (M. M. Bakhtin) . Its solution touches upon one of the pressing problems of professional training of a modern student - the problem of formation and development during the period of study at a university of a culture of self-organization of the individual, which is the key to the successful formation of professional culture, self-realization, and reaching the peak of personal and professional development. The scientific solution of this problem is connected with the need to develop a model for the formation and development of a culture of self-organization of the student's personality by art-pedagogical means and methods.

Key words: students, self-organizational culture, approach

We concretize the main concept of the study. Disclosure of the content of the concept of "culture of self-organization of the student's personality" became possible as a result of turning to the

analysis of such definitions as "self-organization of the personality", "self-organization of the student's personality", "culture". In the humanities, the definitions of the phenomenon of "personal self-organization" are based on various approaches. Within the framework of the psychological and pedagogical (Yu. K. Babansky, N. I. Vyunova, A. D. Ishkov, N. D. Nikandrov, V. A. Slastyonin, etc.), synergetic (M. S. Kagan, N. M. Talanchuk, S. V. Kulnevich, etc.) and acmeological (A. A. Derkach, A. A. Bodalev, etc.) approaches, this concept reflects a complex of personal properties and a set of actions that ensure the integrity of the individual and her ability to effectively implement activity, the ability for personal and professional self-development, which is determined "not by external influences as such, but by the internal position of the person himself, the manifestation of his subjectivity" [2, p. 102]. Self-organization of the student's personality is understood as one of the mechanisms that provide "non-adaptive behavior", "supra-situational activity" (A. V. Petrovsky), self-realization and self-actualization (S. N. Kostromina, N. N. Yarush-: and others), success teaching students at the university (V. N. Kosyrev, N. M. Peisakhov, N. F. Talyzina, etc.), their readiness for professional activity, for various innovations in the process of its implementation (I. F. Isaev, S. D. Reznik and others). It manifests itself, first of all, in the ability to rationally organize educational and cognitive activity, but is not limited to it, because it is a special framework for the entire "thought and life activity" (G. P. Shchedrovitsky) of a student, which includes the means and methods of self-organization of the individual in in general. Thus, the essence of the concept under study can be fully understood through understanding the phenomenon of "culture". Taking into account the different points of view on the category of "culture", represented by philosophers, teachers, psychologists (A. A. Bodalev, B. S. Gershunsky, I. F. Isaev, M. S. Kagan, L. N. Kogan, O. A. Kozyreva, V. P. Tugarinov, N. Z. Chavchavadze, and others), self-organization of a person is considered as a set of cultural components, the most important of which are values and meanings (the value of self-organization, the personal meaning of mastering the culture of self-organization). The study of the genesis of the above concepts [3] allowed us to understand the culture of self-organization of the student's personality as personal education, which manifests itself in the student's ability to self-government, to the rational organization of educational and cognitive activity and in the awareness of these abilities as a personal value. Sharing the point of view of V. V. Kraevsky on the model as "a system of elements that reproduces certain aspects, connections, functions of the subject of pedagogical research", which is "a prototype subsequently implemented" [4, p. 28–29] of experimental learning, we have developed a model for the development of a culture of self-organization of the student's personality by art-pedagogical means and methods, based on the idea of using the diverse facets of the educational function of art. Its implementation is ensured by an appeal to the potential of art, to the artistic and creative activity of students, the use of art-pedagogical means and methods in the educational process of the university.

Being complementary, methodological approaches determine the regulation of value-target settings and the main areas of activity of a university teacher in the formation and development of a culture of self-organization among students: the formation of knowledge about the culture of self-organization of an individual; formation of a value attitude to the culture of self-organization of the individual; development of reflective skills; the formation of personal experience in the rational organization of educational and cognitive activities and self-government. The solution to the problem of developing a culture of personality self-organization among students at the procedural and technological level is achieved by the implementation of psychological and

pedagogical principles that determine the content of the activities of the teacher and student. We will reveal the heuristic possibilities of the principles for the implementation of methodological approaches: cooperation, dialogization of the pedagogical process, the reflexive orientation of the learning process, the humanization of the educational environment, the education of the individual through art and artistic and creative activity. The principle of cooperation implies such interaction between the teacher and students, in which the teacher acts as a partner who is able to actively promote self-development, self-knowledge, self-education of students, organize and coordinate various activities that contribute to the formation of a culture of self-organization among students. According to the principle of dialogization of the pedagogical process, it is only in constructive dialogic communication between the teacher and students as equal subjects of the educational process that it becomes possible for students to reveal the personal meanings of the phenomenon of self-organization, the internalization of the value of the culture of self-organization of the individual. In accordance with the principle of the reflexive orientation of the learning process, the formation of a student as a subject of self-organization is possible only with a reflexive inclusion in the process of their own professional training. The principle of humanization of the educational environment orients the teacher to the transition from educational-oriented to scientific-exploratory type of educational and cognitive activity; on the cultivation of transpersonal relationships, personifying confidential communication with students; on the application of methods and technologies that take into account the age and individual characteristics of students, stimulating the research activity of students, their personal growth; to create conditions for the development of students' ability to self-organize educational and cognitive activities, to self-government. The principle of educating a personality through art and artistic and creative activity involves the use of the pedagogical, "human-creating" potential of art and the artistic and creative activity of students.

The model developed by us allows for a flexible, individually conditioned discrepancy, gives a vector of development for university students of a culture of self-organization and allows each student to build a trajectory of their own development, the blocks included in it have a "zone of uncertainty": target, theoretical and methodological, content-technological, result-evaluative. The target block of the model reflects the strategy of the teacher's activity in the formation and development of students' culture of self-organization of personality. The theoretical and methodological block includes a scientific understanding of the content of the phenomenon "culture of self-organization of the student's personality", components of the culture of self-organization of the student's personality, scientific approaches, directions of activity of the university teacher in the formation of a culture of self-organization of the student's personality. A special role in the theoretical and methodological block belongs to methodological approaches: cultural and art-pedagogical. The ideas of the culturological approach in education are revealed in the works of E. I. Artamonova, E. V. Bondarevskaya, G. I. Gaysina, S. V. Elkina, I. F. Isaev, N. I. Lifintseva, E. G. Silyaeva and etc. The essence of the culturological approach to the formation and development of a culture of self-organization of students, in our opinion, lies in the actualization of the student's position as a subject of the educational process; in such a selection of the content and means of organizing the educational process, in which students master knowledge about the culture of self-organization of the individual, realize the personal meaning of mastering it, develop a value attitude to the culture of self-organization of the individual, to personal and professional self-development and self-improvement. At the same time, students' efforts are directed towards mastering reflective skills, the skills of rational

organization of educational and cognitive activity and self-management, and self-improvement. The purpose of the culturological approach is to develop in students a value attitude to the culture of self-organization of the individual, which takes the form of a motive for personal and professional self-development and self-improvement; in the inclusion of students in a variety of activities for self-organization. Today, both in the world and in the domestic educational space, art pedagogy, an art pedagogical approach to education, are actively developing, which not only find practical application, but are also justified theoretically. We see the essence of the art-pedagogical approach to the formation and development of a culture of self-organization of the personality of students in attracting the potential of art and artistic and creative activities, as well as various methods of working with them to solve pedagogical problems, and its purpose is that the integration of pedagogy and art in the educational process is able to create conditions for understanding the personal meaning of the self-organization of the student's personality, for the implementation of the focus of the educational process on dialogic communication; for self-diagnostics and soft diagnostics.

Artistic and creative activity contributes to self-disclosure, self-knowledge, individual personal development and creative self-realization of the student's personality; art-pedagogical means and methods provide psycho-physiological support for students, promote the development of self-management ability, become a source of self-diagnosis in the educational process. A special link in the model is a content-technological block, which reflects, first of all, the content of the process of formation and development of a culture of self-organization among students, which is comprehended and justified through the prism of the content of the concepts of "culture", "culture of self-organization of students' personality", "culturological approach in education", "art-pedagogical approach in education" and includes: supplementing sections of the disciplines of the psychological and pedagogical cycle with scientific, cultural and historical knowledge about the culture of self-organization of the individual; specially selected works of fine arts, cinematography, fiction and corresponding types of artistic and creative activity. Its second feature is that the understanding of the heuristic possibilities of the principles for implementing methodological approaches, in particular, the principle of educating a personality through art and artistic and creative activity, allows us to assert that the implementation of the named content is carried out with the help of art-pedagogical means and, along with traditional (creative) confrontation, sense-search dialogue, reflection, etc.), art-pedagogical methods. Analysis of scientific ideas about the content of the phenomenon of "art pedagogy", which arose at the junction of three areas of human knowledge: pedagogy, art and psychology (V. P. Anisimov, R. A. Verkhovodova, R. A. Galustov, M. V. Guzeva, I. Yu. Kulchitskaya, N. Yu. Sergeeva, E. V. Tarano- concepts of "art-pedagogical approach in education" ; "learning aids" (Yu. K. Babansky, B. P. Esipov, I. Ya. Lerner, M. N. Skatkin, N. A. Sorokin, etc.), "learning method" (S. I. Arkhangelsky, B. T. Likhachev, P. I. Pidkasisty, V. A. Slastyonin, etc.) .), gives reason to interpret art-pedagogical means in the context of the formation and development of a culture of self-organization of the student's personality as a set of material and ideal objects related to the field of art, as well as various types and methods of artistic and creative activity, the use of which in the pedagogical process of the university is aimed at solving the problems of training, education and development of the individual, and by art-pedagogical methods to understand the totality of related to the field of art techniques and methods of interaction between the teacher and the student, aimed at solving the problems of education and upbringing. Having defined art pedagogical means as a criterion for classifying art pedagogical methods in the context of the

development of a culture of self-organization of a student's personality, we have identified three groups of such methods:

1) art-pedagogical methods of addressing the visual arts (individual and group visual activity, art therapy methods, organizing the perception and discussion of paintings by great artists, products of visual activity of participants in the pedagogical process, etc.); 2) art-pedagogical methods of referring to cinematography (viewing and discussing feature, animated and video films, TV shows; creating video films, digital stories, presentations, etc.); 3) art-pedagogical methods of addressing fiction (listening to and reading works of art, their analysis; contrast method, emotional-reflexive dialogue, creation of an artistic context, methods of fairy tale therapy, etc.).

The effectiveness of the functioning of the content-technological block of the model is ensured by its procedural and dynamic characteristics, namely, by a set of pedagogical conditions, among which are: the integration of scientific knowledge and the content of works of art in the context of the problems of self-organization of the individual; initiation of students' search for personal meanings of the culture of self-organization; enrichment of the means and methods of the educational process of the university with art-pedagogical means and methods; formation of motives for personal and professional self-improvement, self-development; assistance in the formation of students' personal experience of the rational organization of educational and cognitive activity and self-government. In the course of modeling, the creation of a result-evaluating block of the model, including the criteria for the formation of the studied phenomenon (knowledge of the culture of self-organization of the student's personality, motivational and value attitude to the culture of self-organization of the student's personality, educational and professional motives, reflective skills, rational organization of educational and cognitive activity) was of fundamental importance.), methods of its study and the result (levels of formation). The implementation of the model in the conditions of training allows us to speak, on the one hand, about the need and expediency of developing a culture of self-organization of the individual by art-pedagogical means and methods among students, on the other hand, about the positive nature of the dynamics of the development of such a culture (about students' awareness of the value of self-education, self-development, the personal meaning of possessing a culture of self-organization, the growth of interest in improving the effectiveness of educational and cognitive activities, etc.).

LITERATURE

- 1.[Bondarevskaya E. V. Value bases of personality-oriented education / E. V. Bondarevskaya // *Pedagogy*. - 1995. - No. 4. - S. 29-36].
- 2.[Vyunova N. I. Design competence as a condition for professional self-development of a university teacher / N. I. Vyunova, E. V. Krivotulova, O. S. Kopytina // *Bulletin of the Voronezh State University. Ser.: Problems of higher education*. - 2015. - No. 2. - P. 102–107].
3. [Knyazkova O. N. On the concept of "culture of self-organization of the student's personality" / O. N. Knyazkova // *Young scientist*. - 2012. - No. 11. - P. 428-432].
4. [Kraevsky V. V. *Methodology of pedagogical research: a guide for a teacher-researcher* / V. V. Kraevsky. - Samara: Publishing House of SamGPI, 1994. - 165 p].

WHAT IS ACTION RESEARCH IN EDUCATION AND HOW IS IT CONDUCTED BY SCHOOL TEACHERS?

Shapambayeva Aidana Nasriddinovna*

2nd year PhD student

Al-Farabi Kazakh National University

Department of Pedagogy and Educational Management

Abstract

Action research is an approach practised by school teachers. This is a spiral process that includes the identification and study of problems in teachers` practice, reviewing the literature to understand the nature of existing problems, choosing a strategy for collecting and analysing data and putting the results into teaching practice.

It is well-known that educators from all over the world practice doing action research because of its advantages both for teachers and students who are involved in the teaching and learning process in a specific classroom.

The article is devoted to reviewing the literature concerning the nature of Action research, its definitions, purposes in education, its benefits to the teacher`s practice and the procedure of doing it.

Keywords: Action research, teacher, teacher`s practice, education, researcher

In the literature, the origin of action research is unclear however Kurt Lewin is regarded as the first to introduce this term in his paper "Action Research and Minority Problems", which was published in 1946 [(Kurt, 1946)]. In education, its function began with the Science in Education Movement and was applied to educators as a scientific method [McKerman, 1991]. According to Kurt, action research in education is "a cyclical process of planning, action, and evaluation" [1946: 8] and feedback to solving a problem in the educational process, developing new knowledge, all concerned participants of the educational process and their collaboration between each other [Bargal, Gold, & Lewin, 1992].

Glesne [2011: 23] states that action research has special popularity in education as "a way to improve practice". Elliott [1991] and McNiff [2016] have the same opinion that action research is a systematic way to research a teacher`s practice to improve it. Moreover, in many international research papers, this method is considered a teacher's continuous professional development tool. Specifically, the British scholar Stenhouse [1975] emphasizes action research in teachers' professional experience and believes that every new policy or proposal in education should be implemented only after teachers' assessment, support and adaptation. Thus, this method is a model of teachers` professional and research culture development that provides collaborative inquiry, dialogue and reflection on the teaching experience. Also, McNiff [2010] supports the opinions of scholars mentioned above and claims that being engaged in action research contributes to teachers` professional development because they acquire new knowledge and develop it by "learning to do things in new ways" [2010: 22].

According to Rawlinson and Little [2004] within the process of action research teachers investigate student learning related to their own teaching experience, and it allows them to learn more about the problems existing in teaching practice and ways of tackling them to improve student learning. In addition, Guskey [2000] states that the key idea of action research in education is that the educational issues are best identified and investigated where the action is: at the school or classroom level. By engaging, the participants who work at these levels in research activities and findings collected from this research problems can be solved immediately.

As far as the process of action research is concerned, it consists of seven steps that form a cycle, which is used by teacher-researchers [Sagor, 2000]. These steps are identifying a problem in the teaching experience, clarifying theories related to the problem, identifying a research

question, collecting and analysing the data, reporting the findings and taking informed action. Action research is a repetitive process which includes the same stages mentioned above: identification of the issue, reviewing the literature, planning the research, collecting data and its analysis, evaluating results and sharing them. Another scholar suggests five steps of the action research process which are identifying the problem, collecting data, planning the action research process, activating this plan and evaluating the outcome [Pelton, 2010]. According to Stringer [2008] action research process is divided into five steps: designing the study, collecting data, analysing data, communicating outcomes, and taking action [see Figure 1].

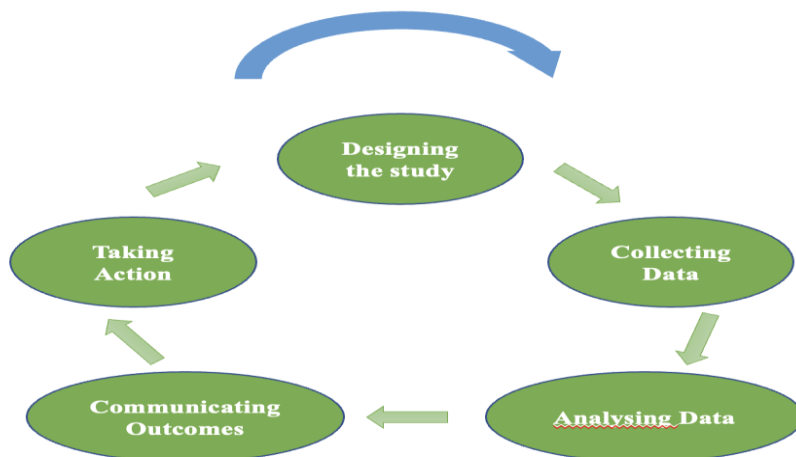

Figure 1: Action research cycle [Stringer, 2004: 5]

According to Sagor [2000] in the first stage, the teachers choose the topic that they want to investigate, specifically the problem existing in their teaching experience. During the next stage, they determine strategies and approaches that might respond to the focus of their research. The third stage is about formulating the research question to study the problem and tackle it. The fourth step is collecting the data within the classroom or school. Afterwards, the teachers analyse the data. Then, they present their report on the results of the research. Based on the results they update their lesson plans or academic program and undertake action planning, and this is the last stage in the action research process. Through ongoing feedback, they seek different ways of avoiding their previous mistakes and becoming more self-assured in their teaching actions [Sagor, 2000]. Generally, it could be said that action research transforms the teachers' teaching practices, the teachers' understanding of them and the conditions under which they practice.

The action research process can be organized in different ways, such as individual teacher research, collaborative action research and school-wide action research [Leshya, 2014]. Individual action research is conducted when the issue appears within a single classroom. In this case, the teacher can do research individually or has support from colleagues and school administration to discuss, and brainstorm the topic of action research. This means that only one teacher can be involved in the research process, however, other educators and members of school or university administration can provide the teacher-researcher with ongoing support and professional development where it is needed. The next way of doing action research is the collaborative way. In this way, the problem occurs within more than one classroom. Teachers investigate the issue collaboratively and work together to solve this problem in different ways. The teachers can be selected based on different criteria. It can be a group of teachers having the same issue within one grade or a school. Another action research group can include teachers, school administration, and university educators studying a particular practice. Moreover, it can be a group of co-teachers who teach in one classroom studying a specific group of students. Indeed, this way of

action research organization is more effective because more than one teacher is involved in the area of study and there are more opportunities to discuss and share ideas on how to solve the problem. The last way is school-wide action research. It focuses on studying a specific issue identified at the school level. In this case, all school members are involved in the process and do the research within their practice, but the results will lead to a school-wide change [ibid].

According to scholars' perspectives, action research has plenty of educational benefits. It focuses on improving teachers' practice by overcoming challenges that occur in the learning process. The teachers develop their teaching skills that lead to improvement of students' achievement [Elliot, 1991]. Action research develops teachers' research and thinking skills, broadens their knowledge in the area they study, and changes their attitude toward professional development. They become more confident in changing the curriculum, and educational program. Furthermore, it directly contributes to changes in the school in a positive way.

In conclusion, some people may state that teachers are not academic researchers, and critique that action research is informal research. But scholars claim that action research is one of the effective ways of studying teachers' practice and problems existing in action within the teaching and learning process. This approach focuses on seeking the solution to the problems that arise in everyday classroom life and putting the results into practice. This is a reason why it is regarded as one of the most appropriate types of research for the classroom because it connects the stakeholders of the classroom teaching process and involves mutual collaboration between teacher and students to understand the issue and find possible ways to solve them. This means that each participant in action research can produce input at all levels of the research [Mash, 2001].

References:

1. [Bargal, D., Gold, M., & Lewin, M. (1992). Introduction: the heritage of Kur]
2. [Lewin. *Journal of Social Issues*, 48(2), 3-13. Retrieved from <https://content.ebscohost.com/ContentServer.asp?T=P&P=AN&K=9208170466&S=R&D=sih&EbscoContent=dGJyMMTo50SeqK84yOvsOLCmr1Gep7BSsKu4TK%2BWxWXS&ContentCustomer=dGJyMOzpsEiyK9PuePfgeyx43zx>]
3. [Elliot, J. (1991). *Action research for educational change*. Buckingham, UK: Open University Press].
4. [Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. Boston, MA: Pearson].
5. [Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press].
6. [Lesh, J. (2014). Action Research in education: European. *European Scientific Journal*, 10(13)].
7. [Lewin, K. (1946). Action research and minority problems. *Journal of Social Issues*, 2(4), 34-46. Retrieved from https://www.cscd.osaka-u.ac.jp/user/rosaldo/K_Lewin_Action_research_minority_1946.pdf]
8. [Mash R.J., Meulenberg-Buskens I. (2001). Holding it lightly: the cooperative inquiry group: a method for developing educational materials. *Med. Educ.* 35, 1108-1114].
9. [McKernan, P. (1991). *Curriculum Action research: a handbook of methods and resources for the reflective practitioner*. London: Kogan Page].
10. [McNiff, J. (2010). *Action research for professional development: Concise advice for new action researchers*. Dorset, UK: September books].
11. [Pelton, R. P. (2010). *Action research for teacher candidates: Using classroom data to enhance instruction*. Lanham, MD: R&L Education].
12. [Rawlinson, D., & Little, M. (2004). *Improving student learning through classroom action research*. Tallahassee: Florida]
13. [Sagor, R. (2000). *Guiding school improvement with action research*. Alexandria, VA: ASCD].

14. [Stenhouse, L. (1975). *An introduction to curriculum research and development* (Vol. 46). London: Heineman].
15. [Stringer, E. T. (2008). *Action research in education* (2nd ed.). New Jersey: Pearson].

ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қажияқпар Ж.Қ.

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Шымкент

А.З. Әліпбек

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные проблемы психолого-педагогических особенностей организации учебно-воспитательной работы в условиях малокомплектной школы в стране. По этому вопросу определяются труды и вклад ученых-педагогов. В условиях малокомплектной школы определяются основные педагогические цели, специфические особенности, трудности, преимущества, плюсы и минусы организации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: малокомплектная школа, учеба, воспитание, работа, процесс, организация, класс.

Annotation

This article discusses the main problems of psychological and pedagogical features of the organization of educational work in a small school in the country. The works and contributions of scientists and teachers are determined on this issue. In the conditions of a small school, the main pedagogical goals, specific features, difficulties, advantages, pros and cons of the organization of the educational process are determined.

Keywords: small school, study, education, work, process, organization, class.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Тамыз кеңесінде өкілетті органдарға қойған тапсырмасының бірі – шағын жинақты мектептердің жағдайын жақсарту. Әрбір шағын комплектілі мектептің ахуалы ауыл тағдырымен тікелей байланысты. Ал, ауыл – біздің алтын бесігіміз. Ата-бабамыздың мекені, терең тарихымыздың куәсі. Сондықтан, оны сақтап қалуымыз керек [1]. Алдағы уақытта бұл істе өз шешімін табуға тиісті мәселелер аз емес. Қазіргі таңда республикамыздың түпкір-түпкірінде орналасқан шағын елді мекендердегі мектептердің басым көпшілігі – шағын жинақты мектептер. Мұндай мектептер саны тәуелсіздік алған жылдардан кейін жыл сайын өсіп келе жатқаны белгілі. Себебі, ауыл халқының тіршілік қамымен қалаға қоныс аударуы көбейген сайын, елді-мекендерде тұрғындардың саны азаюымен, оқушы саны да кеміп келе жатыр.

Шағын жинақталған бастауыш мектеп мәселесін зерттеуге белсене араласқандардың бірі – Ғ.Сүлейменов. Оның 1963 жылы «Қазақстан мектебі журналында «Аз комплектілі бастауыш кластарда сабақ кестесін қалай жасау керек?», 1965 жылы «Екі комплектілі мектепте оқу процесіне басшылық ету туралы», 1968 жылы Р.Мұраталиевпен бірлесе отырып жазған «Аз комплектілі мектептерде оқу процесін ұйымдастыру туралы» мақалалары басылды. Ғалым алғашқы мақаласында аталған мектептер үшін сабақ кестесін құрудың бірнеше нұсқасын ұсынды. Ал келесі мақаласы 1 және 2, 2 және 4-сыныптарды қатар оқытудың әдістері мен тәсілдерін көрсетуге арналды.

Мұнда автор алдымен шағын жинақталған мектептерде жұпталған сабақтардың

негізгі 3 түрі болатындығын айтады:

- 1) Екі сыныпта да жаңа материал өтілетін сабақ;
- 2) Бір сыныпта жаңа материал, ал екіншісінде пысықтау не қайталау (немесе оқушылардың білімін тексеру) жұмысы жүргізілетін сабақ;
- 3) Екі сыныпта да бұрынғы өтілген материал пысықталатын не қайталанатын (немесе бір сыныпта бақылау жұмысы алынатын) сабақ. Одан әрі қарай әрбір түрге байланысты сабақты жоспарлаудың және өткізудің үлгісін мысалдармен түсіндіреді. Р.Мұраталиевпен бірлесіп жазған мақаласында көрнекі құралдар, әсіресе, шағын жинақталған мектептер үшін өте қажет деп есептеп, оларды қолдану жолдары туралы пайдалы ұсыныстар білдіреді [2].

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезінде Ресейдің бастауыш мектептерінде оқытылатын арифметика бойынша 200-ден астам әр түрлі оқулықтар, оқу құралдары, есеп жинақтары басылды. Қазан төңкерісіне дейінгі Қазақстанда аса кең тараған К.П. Арженниковтың, В.А. Евтушевскийдің, Г.М. Вишне夫斯基дің, А.И. Гольденбергтің, К.П. Бурениннің, А.Ф. Малиннің, Н.И. Паульсонның, С.И. Шохор-Троцкийдің кітаптары еді [3].

Жастарға жалпы орта білім беруді жүзеге асыруда негізгі және орта мектептермен қатар, бастауыш мектептердің, оның ішінде шағын комплектілі мектептердің атқаратын рөлі орасан зор. Жалпы шағын жинақталған бастауыш мектеп жаңадан пайда болған құбылыс емес. Оның негізі бастауыш білім беру жөнінде белгілі педагогтар К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой жасаған оқыту методикасында жатыр. Қазақстан топырағына бұл құбылыстың келуі қазақтың тұңғыш педагогі Ы.Алтынсариннің есімімен байланысты. Содан бері қанша уақыт өтсе де шағын жинақталған мектептер өмір сүруде.

Шағын жинақталған мектептерде оқу-тәрбие жұмысының мазмұнын жақсарту, оқушылардың білім деңгейін мемлекеттік стандарт дәрежесіне көтеру жайындағы педагогикалық мәселелер бірқатар ғалым-зерттеушілеріміздің еңбектерінде қарастырылған: бірнеше сыныпты бір мезгілде қатар оқытудың тиімді жолдарын іздестіру (Ж.Аймауытов, Ғ.Бегалиев, Ж.Қаржасбаев, М.Бүрлібаев, Ғ.Сүлейменов, А.Асқарбаева), сабақты ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері мен әдіс-тәсілдерін анықтау (Б.Құлмағамбетова, А.Асқарбаева, Г.М.Храпченков, Қ.Аймағамбетова); «Қазақ тілі», «Ана тілі», «Математика» пәндерін оқытудың мазмұны мен практикалық бағытын белгілеу (Ш.Әуелбаев, А.Асқарбаева, Б.Құлмағамбетова); бір пәндік, бір тақырыптық сабақтардың тиімділігін дәлелдеу (М.Сайпин, З.Бейсенбаева, Е.Шапаева, О.Сатқанов, Б.Катембаева); осы үлгідегі мектептер үшін болашақ мұғалімдерді дайындау мәселелері (З.Әділғазин) қарастырылады [4].

Шағын жинақталған мектептерде сыныптардың толық еместігі сай келеді. Бұрын шағын жинақталған мектептер тек шағын ауылдарда, уақытша елді мекендерде қалашықтарда ашылды. Қазір туу көрсеткішінің азаюы, халықтың қалаға орналасуының көбеюіне байланысты олар ірі қалаларда да ашылуда. Негізгі және орта мектептердің аз қамтылғандармен бірігуі пайда болады. Шағын жинақталған мектептердің даму динамикасы тең емес. Бір облыста аз болса, ал басқаларында көп болып келеді. Бұған туу көрсеткішінің азаюы мен халықтың орналасуынан басқа өндіріс құрылымдары да әсер етеді.

Шағын жинақталған мектептерде мұғалім бір мезгілде екі сыныппен қатар жұмыс істейді. Сабақтың өзіндік ерекшелігі: оқу үрдісі бір мезгілде екі сыныпта бірдей ұйымдастырылады. Мұның өзі мұғалімнің әр сыныпқа сабақ уақытының жартысын ғана жұмсауына мүмкіндік береді. Бұл көбінесе, әдебиеттік оқу, математика, дүниетану, қазақ тілі пәндерінде қиындық туғызады. Өйткені, берілген тақырыптар аумақты, сондықтан уақыт жетіңкіремейді.

Сыныптарды бөлу, біріктіру мәселесі бойынша бір оқытушы I және III сыныптармен, екінші бір оқытушы II және IV сыныптармен істейтіндей етіп бөлу ыңғайлы және қолайлы болады. Атап айтсақ,

а) жоғары сынып оқушыларының өзбетімен жұмыс істеуін ұйымдастыру онша қиындыққа түспейді, соның есебінен бастауыш сынып оқушыларын өзбетімен жұмыс істеуге даярлауға мүмкіндік береді;

ә) жоғары сынып оқушылары төменгі сынып балалары үшін тәрбие жағынан үлгі болаалатыны сөзсіз.

ШЖМ-дің тағы бір артықшылығы – ауылдық жерлерде бала туғанынан бастап табиғат аясында өмір сүріп, тәрбиеленеді, жан-жануарларды, өсімдіктерді, табиғат құбылыстарын бақылап, дүниеге өзіндік көзқарасы қалыптасады, табиғатпен тығыз қарым-қатынаста болып, өз бетінше зерттеуге, белгісіз жайттарды ашуға талпынады. Сонымен, бала санының аздығы, әрбір оқушымен жеке жұмыс жасау мүмкіндігі, өзіндік жазба жұмыстың басым қолданылуы, табиғаттың жақындығы сияқты шағын жинақталған мектептің кейбір ұтымды жақтарын тиімді пайдалана білу оқушыларды шығармашылыққа үйретуде маңызды орын алатын мүмкіндіктер болып табылады.

Шағын жинақталған мектептерде оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда көптеген қиындықтар кездеседі. Жалпы білім беретін мектептердегідей шағын кешенді мектептерде де құжаттар мен талап бірдей қойылады. Сондықтан да мектептердегі мұғалімдердің жұмысы ауыр. Бірнеше пәннен біріктірілген сабақтар беруге, 1-4 сыныптарда 4 мұғалімнің орнына 2 мұғалім сабақ береді. Егер бірінші сынып оқушылары ең болмағанда екі тоқсан жеке оқыту қажет болса, 4 сынып оқушыларын жеке оқытқан тиімді. Оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты музыка, дене тәрбиесі сабақтарын біріктіріп оқытуда келесі мәселелер жоқ емес, біріктіріп оқытуға болмайтын мәселелер де кездеседі. Келесі қиындық – шағын кешенді мектептерде кадрлардың тұрақталмауы. Оған ең бірінші себеп жүктеменің жеткіліксіздігі [5].

Шағын кешенді мектептерде оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың артықшылықтары:

- Ауыл мектептерінде оқушының жеке басының психологиялық ерекшелігін зерттеп білуге жағдай мол. Ата-аналармен қатынас орнату, сол арқылы оқушының дамуына әсер ететін факторларға көңіл аудару.

- Оқушының тілек-талабы және қызығушылығын қанағаттандыруға бағытталған сыныптан тыс жұмыстар және факультативтік сабақтар жүргізуге жағдай мол.

- Оқу материалын толық меңгеру – оқушылар үшін өте күрделі үрдістердің бірі. Білім беру кезінде оқушының жеке басының ерекшеліктерін нақтылы ескере отырып, оқу ісін жақсартуға мүмкіндік бар.

- Шағын кешенді мектептерде оқушылардың өзбетімен көбірек жұмыс істеуіне тура келеді. Бұл үрдістің ұтымды жақтарын пайдалана отырып, оқушылардың өздігінен бақылау жұмысын жүргізуге, қорытынды жасай білуге үйрету мүмкіндіктері мол.

- Сыныптағы оқушылардың аздығы олардың әрқайсысының оқу материалын меңгеріп, білім сапасын, дағды-біліктерін және танымдық белсенділіктерінің деңгейлерін үнемі бақылап отыруға уақыт жеткілікті.

- Оқушыларды еңбекке баулу, еңбек дағдыларын беру, мамандық алуға бағыт беруге жағдай бар.

- Шағын кешенді мектепте оқушыларға табиғатты қорғауға, оны аялау, эстетикалық тәрбие, патриоттық тәрбие беру мәселелеріне жағдай жақсы.

ШЖБМ-те мұғалім бір уақытта бірнеше сыныппен сабақ жүргізеді: екі комплектілі мектепте – екі сынып, ал бір комплектілі мектепте – үш немесе төрт сынып біріктіріліп, бір сыныпты құрайды. Сыныптарды комплектіге біріктіру, оның негізінде сабақ кестесін құру, соған байланысты сабақтың күнтізбелік жоспарын жасау, сабақтың жоспарын жасау, сабақтың уақытын дұрыс, тиімді пайдалану мәселелері бұндай мектептердің мәнді белгісі болып табылады. Егер мектепте барлық балалар саны 15-тен аспайтын болса, 1-сынып комплект, 15-тен жоғары 2 немесе 3-сынып комплект болуы тиіс. Мұнда 1 сынып-комплект 20 оқушыдан аспауы керек делінген. Мұнда екінші сынып-комплект өте

дұрыс, оларды біріктіргенде 1+3 сыныптарды, 2+4 сыныптарды біріктіру қажет делінген. Егер де бала санының аздығына байланысты, яғни 5-тен 15-ке дейін ғана бала болса, онда 1 сынып-комплект – 1, 2, 3, 4 сынып оқушылары бірге оқитын жағдайда тиімді жылжымалы сабақ кестесін жасау керек болады делінген.

ШЖМ мұғалімінің алдындағы негізгі педагогикалық мақсаты – бағдарлама мен мектеп белгілеген жоспарды орындап шығу.

ШЖМ-нің оқу-тәрбие үдерісінің бірнеше өзіндік ерекшеліктері бар:

Біріншіден, сабақтың ерекшеліктері: бірнеше сыныппен бір уақытта жұмыс істеу сабақтың құрылысын анықтауды, оқушы мен мұғалімнің іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыруды қажет етеді.

- өздік жұмысты мұғалім әр сынып сайын міндетті түрде ұйымдастырып отыруы тиіс;

- сабақтың екінші ерекшелігі – тікелей мұғалімнің басшылығымен атқарылатын жұмыстың оқушының өздік жұмысымен алмастырыла жүргізілуі;

- осы екі ерекшелік – ШЖМ-нің негізгі мектептен төмендегі ерекшелігін туғызады: бір сыныптың өздік жұмысына бөлінген уақыт мұғалімнің басшылығымен жұмыс істеп отырған келесі сыныпқа бөлінген уақытқа байланысты.

Екіншіден, 3-4 сынып қатар оқытылатындықтан, сабақ кестесін, сабақ жоспарын дұрыс жасау, оқушылардың өздері орындайтын жұмыстарын шебер ұйымдастыру, сабақ уақытын дұрыс, тиімді пайдалану қажет.

ШЖМ-тегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері:

- бір сыныппен жұмыс істегенде сабақтың мақсаты, логикалық құрылымы оқушы мен оқытушыға бірдей, ал бірнеше сыныппен жұмыс істеуде бір сабақ әрқайсысы бір сабақ ретінде бірнеше кішкентай сабақтардан тұрады да, мұғалім бір күнде 8-16 сабаққа, оның әр бөлігін санағанда, 32-40 сабақшаларға, олардың логикалық байланысы әр кезеңнің мақсаты мен міндетіне қарай уақытында тиянақты дайындалуы қажет.

- бір сабақтың үстінде мұғалім әр түрлі жастағы, ой-өрісі мен білім дәрежесі әр түрлі оқушылармен жұмыс жүргізеді, сондықтан ол балалардың психологиясын жақсы білуі тиіс;

- шағын жинақталған мектептер орта мектептерден алшақ орналасады, сондықтан мұғалімнің басқа оқытушылардың сабақтарына қатысып, араласу, тәжірибе алмасу, үлгі алу мүмкіндіктері аз болады, шындалудан гөрі жауапкершіліктері төмендеп, сабақ тиімділігін төмендету қаупі туады.

- мұғалім сабақ барысында ұйымдастырылатын өздік жұмыстардың мазмұнын, көлемін, оларды орындау әдіс-тәсілдерін түрлендіріп, оқушылардың білім деңгейіне, жас ерекшеліктеріне, орындау жылдамдықтарына қарай лайықтап, орындау уақытын белгілеп, оны тиянақты болмауды ойластыруы қажет. Өз бетімен жұмысты орындау әрбір оқушыға түсінікті болуы керек және де көрнекі құралдар, карточка, перфокарта, дидактикалық материалдар саны барлық балаларға жететіндей болуын қадағалау керек.

ШЖМ-нің бірнеше өзіне тән тиімді жақтары мынадай:

- балалардың саны аз, сондықтан мұғалім әрбір оқушыны, оның қызығушылығын арттыруына, отбасын тез, жақсы тануына көп мүмкіндік бар.

- дәптер тексеруге, жеке-дара өздік жұмысқа арналған жаттығулар іріктеуге аз уақыт жұмсалады.

- оқушылардың тәртіп бұзушылығы аз болады.

- оқушылар бірінші сыныптан бастап, өз бетімен жұмысқа бейімделеді.

- бір оқу бөлмесінде күнделікті бірге болғандықтан, жоғары сынып (3-4) оқушылары кіші сынып оқушыларына көмек береді.

- әрбір баланың білім деңгейлерін анықтап, олардың білім, білік, дағдыларының деңгейлерін көтеруге мүмкіндік мол.

- аталмыш мектеп мұғалімі пәнаралық байланысты жүзеге асыруға, кеңінен

қолдануға тырысады.

ШЖМ-тің жоғарыда келтірілген артықшылықтарымен қоса, кемшіліктері, кері жақтары да бар:

- мұғалімдер ұжымының аздығына қарай, әрбір мұғалімнің шығармашылық белсенділігінің артуына жол болмайды;
- сабаққа дайындалуда оқытушы шектен тыс жүктеме орындайды;
- мұғалім әрбір сыныппен сабақтың белгілі бір бөлігінде ғана жұмыс жасауға мүмкіндігі бар, ал қалған уақытта тек оқушылардың өздік жұмысын ұйымдастыруға, оны басқаруға ғана жұмсалады;
- мұғалімнің зейіні екі немесе одан да артық сынып оқушыларына бөлініп отырады;
- өзіндік жұмысты орындау барысында оқушылар мұғалім тарапынан жеткілікті мөлшерде көмек ала алмайды;
- белгілі бір жастағы балалар болмағандықтан, ұжымдық жұмыс ұйымдастыруға мүмкіндік жоқ;
- оқушылардың өздік жұмысы басқа сынып оқушыларының шуылы, кедергі жасауы барысында жүргізіледі, мұның өзі оқушының тапсырманы түсіне отырып орындауына кері әсер етеді [6].

Сонымен, қазіргі кезде көптеген мамандар шағын жинақталған мектептерде белгілі бір артықшылық бар деген қорытындыға келеді. Басты мәселе – оқушы санының аздығы. Егер мұғалім бұл артықшылықты дұрыс қолдана білсе, онда ол оқыту – тәрбие үрдісін әрбір оқушыға дұрыс ұйымдастыра алады. Шағын жинақталған мектеп – бұл әртүрлі жастағы кішігірім ұжым, онда үлкендер мен кішілерді тәрбиелеуге жақсы мүмкіндіктер жасалады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- [1].. «Bilim және Gylym!» атты тамыз конференциясының пленарлық отырысы. Нұрсұлтан, 16 тамыз, 2019 ж.
- [2].. Астамбаева Ж.Қ., Уәйісова Г.И. Шағын жинақты бастауыш мектептегі педагогикалық үдеріс теориясы мен технологиясы: Алматы, 2010.
- [3]. Қазақстан Республикасында Шағын жинақты мектептерді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған Тұжырымдамасы (жобасы).
- [4].. Шағын жинақты және тірек мектептері (ресурстық орталық) қызметінің тәртібі. ҚР БҒМ заңымен бекітілген 18 қыркүйек, 2013.
- [5].. Жусупова Ж.А. Білім берудің жаңаша жағдайында шағын жинақты мектептегі білім беру процесін ұйымдастыру жолдары//«Заманауи білім берудегі ШЖМ» журналы, Ақтөбе облыстық білім беру басқармасы, 2016
- [6].. Қоянбаев Р.М., Ыбырайымжанов Қ.Т. Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы: оқу құралы. -Алматы,2005.- 432б.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

ОТ ОРГАНИЗАТОРОВ.....4

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

Караев Ж. А, Кобдикова Ж. У.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА.....	7
Жұматаева .Е. БІЛІМДЕНУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ.....	15
Мурзалинова А.Ж., Иманов А. К. ПЕРСОНИФИЦИРОВАННОЕ ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ДЛЯ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГА.....	19
I –СЕКЦИЯ	
ҚАЗАҚСТАНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	
ИСТОРИЯ И ТЕНДЕНЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	
Ахметова .Г.К. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УНИВЕРСИТЕТАХ.....	27
Бурдина Е. И, Жомартова А. Д. ПРОБЛЕМЫ И СОСТОЯНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	32
Әлқожаева .Н.С. БІЛІМ САЛАСЫНДА МАМАНДАР ДАЯРЛАУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ИДЕАЛЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАСЫ.....	39
Шакирова .Г.Ф. ВЗАИМОСВЯЗЬ ГАДЖЕТ-ЗАВИСИМОСТИ С КОГНИТИВНЫМ СТИЛЕМ «ПОЛЕЗАВИСИМОСТЬ-ПОЛЕНЕЗАВИСИМОСТЬ» У СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ И МАТЕМАТИКОВ.....	43
Dzhumaev Mamanazar Irgashevich. METHODOLOGICAL AND MATHEMATICAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	46
Галимжанова М.А. ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДЕ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ.....	50
Берлібаев Б.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАРИХИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН УАҚЫТ СЫН- ТЕГЕУРІНДЕРІ.....	54
Kushnazarova.Y. K. FORMATION OF COMPONENTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN.....	58
Пфейфер Н. Э. АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ.....	64
Сарыбай М.Ш. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАЗАХСТАНА В 1930- ГОДЫ.....	68
Нурумжанова К.А. ПРИНЦИПЫ ЭФФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ.....	75
Бердібаева С.Қ.¹, Масимбаева .А.А.¹, Османов А.Х.², Алпысбаев Т.М.², Айтқұлова Ж.Б.³, Байтекеева А.А.⁴ БІЛІМ БЕРУДІҢ ДУАЛДЫ МОДЕЛІ: МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ (ГЕРМАНИЯ МЫСАЛЫНДА).....	81
Кудышева Б.К, Калиева Г.И. СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ТРЕНД СОВРЕМЕННОСТИ.....	86

Мынбаева А.К. ИМПЛИЦИТНЫЕ ТЕОРИИ ИНТЕЛЛЕКТА И НЕЯВНОЕ ЗНАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	90
--	----

II – СЕКЦИЯ

**УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУЫ МЕН ОҚУ- ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ИННОВАЦИОННОЕ
РАЗВИТИЕ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧЕБНО - ВОСПИТАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА В УНИВЕРСИТЕТЕ**

Бердибаева С.К¹, Оналбеков Е.С¹, Шеримбетов Е.Б², Байжуманова Б.Ш³, Сартанов А.А², Камалұлы К.² ИССЛЕДОВАНИЯ СТРЕССА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	93
Наурызбаева Г.К. ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО ФИЗИКЕ В УСЛОВИЯХ ВУЗА.....	98
Текебай Ұ.А, Текесбаева А. ТӘРБИЕНІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫНДАҒЫ ЖЕТЕКШІ ТЕНДЕНЦИЯ – ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ.....	104
Әрінова Б.А., Опабек А.М. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІН ДАМУЫ.....	109
Төкебай Н., Атабекова Б.Б. БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	111
Касымова Р.С., Тілеубекова А.Т. УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ МЕН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	116
Лю Лицзюнь. САМОСТОЯТЕЛЬНО- ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ УЧИТЕЛЕЙ.....	119
Казбекова А.Ж. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ.....	123
Санбаева Б.Ж. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІЛІКТІЛІГІН ДАМУЫ.....	126
Қараева Т.Н. БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ОЙЛАУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	133
Сарбаева А.С., Көкшеева З.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ – ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН.....	137
Сайлау П.Н., Көкшеева З.Т. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ.....	141
Молдасан Қ. Ш., Мергенова Р. М. ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ-ТІРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕГІ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТІРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ.....	147

III – СЕКЦИЯ

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ӘДІСНАМАСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИИ: МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА

Акрамова А.С. Хасенқызы Т.

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ
МӘСЕЛЕЛЕРІ.....150

Сулейменова Г.Ж., Боранбайқызы Ұ., Есенғалиева Т.У.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ
МӘСЕЛЕСІ.....157

Кудайберген А.С.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ САМОРЕГУЛЯЦИИ
УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СТУДЕНТОВ.....163

Советқанова Д.Р., Таубаева Ш.Т.

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ,
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУЫ.....166

Makhambetova Zh.T, Magauova A.S,

INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR TRAINING PRE-SERVICE SOCIAL
EDUCATORS TO WORK IN INCLUSIVE EDUCATION.....170

Әлқожаева Н. С, Батырбекова Д. Д.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ АРТ-ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ..... 173

Батырторы Қ.А , Изимова Р.

ЖАЛПЫ БИОЛОГИЯ КУРСЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕМЕСІ.....177

Нұражідінова Н.Н.

ҚАЗАҚСТАНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....182

Тайманова А.Ж.

«PISA ТАПСЫРМАЛАРЫ БОЙЫНША ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЯНЫ ДАМУҒА ҮШІН
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КОНТЕНТТІ ПАЙДАЛАНУ».....185

Убайдуллаева У.К. Жусупова Ж.А.

ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ МҰҒАЛІМ, ОҚУШЫ, АТА-АНА ҒЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ.....191

Мәрсәлі Р. Ө.

ЖАҒАНДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУҒА МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ
МІНДЕТІРЕТІНДЕ.....195

Туралиева Г.А.

БІЛІМ-ЕРЖҮРЕК БАТЫРДЫҢ ТӘЖІ МЕН ДАНАЛЫҚТЫҢ АЛТЫН
АЛҚАСЫ.....201

Таубаева Ш. Максүтова И.О.

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ В
ИННОВАЦИОННОЙ
ДИДАКТИКЕ.....203

Кудайбергенова А.М Батгалова К. Ш.

ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ПӘНІ БОЙЫНША ФАКУЛЬТАТИВТІ САБАҚТЫҢ ОҚУ ПРОЦЕСІН
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....210

Әрінова Б.А. Жұмаспаева А. УНИВЕРСИТЕТТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	215
Мамырбекова Г.А. Тойлыбек Г. Б. ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТӘРБИЕ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ.....	218

IV –СЕКЦИЯ

ЖОО БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ: ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫ

СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕНДЕНЦИИ И СТРАТЕГИИ

Vulatbayeva A.A. PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY QUALITY MANAGEMENT SYSTEM EDUCATION.....	227
Джаркинбаев Е.Е. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖОҒАРҒЫ КӘСІБИ БІЛІМ АЛУДЫҢ НӘТИЖЕЛІ ТҮРІ РЕТІНДЕ.....	230
Егизбаева К.К. ЗНАЧЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕНЕДЖЕРА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ И СПОСОБЫ ЕГО ПОВЫШЕНИЯ.....	235
Қоңырбаева С.С., Салматова Б.Б. «ӨЗІН – ӨЗІ ТАҢУ» ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	241
Сәкенова А.С., Молдасан Қ. Ш. ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ.....	244
Сулейменова Г.Ж., Есенов Н.Т., Ондаган Д.Б. ЖОО БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ: БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ	248
Абжанова С.С. ТАБЫС ЖАҒДАЯТЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ.....	251
Альчымбаева А.Б., Кәдіржан Г. Е., Саманова Д.Б. МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ҚОҒАМҒА БЕЙІМДЕУДІҢ БАҒЫТТАРЫ (ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚҰЖАТТАРЫ МЫСАЛЫНДА).....	256
Баймаханова Г.К., Баймахан С.Н., Қалдыбай Б.Н. ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ.....	262
Дархан Ә.С.	

БОС УАҚЫТТЫ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУМЕТІН ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	265
Бижанова К.Ә. ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ.....	270
Мурзагулова М.Д, Тлепова М.Ж. Оспаганбетова М.С ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЖАСӨСПІМДЕР ВИКТИМИЗАЦИЯСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖҰМЫСЫ.....	272
Мурзагулова М. Д.,Сламжанова Ж.Ж.,Алқожаева А.С. ЖАСӨСПІМДЕР ВИКТИМИЗАЦИЯСЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР.....	276
Мукашева А.Б, Хасанова С.А. FEATURES OF THE SELF-ORGANIZATIONAL CULTURE FORMATION AMONG THE STUDENTS.....	280
Sharambayeva A.N. WHAT IS ACTION RESEARCH IN EDUCATION AND HOW IS IT CONDUCTED BY SCHOOL TEACHERS?.....	285
Қажияқпар Ж.Қ.,А.З. Әліпбек ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	288